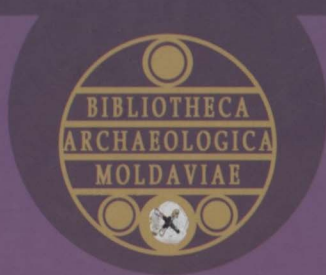

IV-4557
Inv. B. 440

LIDIA DASCĂLU

BRONZUL
MIJLOCIU ȘI TÂRZIU
ÎN
CÂMPIA MOLDOVEI

TRINITAS

ACADEMIA ROMÂNĂ-FILIALA IAȘI
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE
BIBLIOTECA
Colección Regional H
700479 ROMANIA
Cota IV-4557 ✓
Inventar -13.440

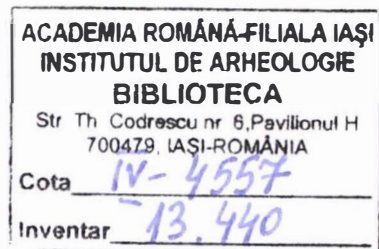
LIDIA DASCĂLU

**BRONZUL MIJLOCIU ȘI TÂRZIU
ÎN CÂMPIA MOLDOVEI**

ACADEMIA ROMÂNĂ - FILIALA IAȘI
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

LIDIA DASCĂLU

BRONZUL MIJLOCIU ȘI TÂRZIU
ÎN CÂMPIA MOLDOVEI

TRINITAS
IAȘI, 2007

BIBLIOTHECA ARCHAEOLOGICA MOLDAVIAE X

**Ediderunt
VICTOR SPINEI et VIRGIL MIHĂILESCU-BÎRLIBA**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DASCĂLU, LIDIA

Bronzul mijlociu și târziu în Câmpia Moldovei

Lidia Dascălu. – Iași : Trinitas, 2007

Bibliogr.

ISBN 978-973-155-033-6

903"637"(498 Câmpia Moldovei)

TRINITAS, 2007

ISBN: 978-973-155-033-6

© Institutul de Arheologie Iași

Str. Lascăr Catargi, nr. 18, 700107, Iași, România

Tel./Fax: 004-0232-211910

*În memoria mamei mele,
cu dragoste*

CUPRINS

CAPITOLUL I. INTRODUCERE	11
I.1. Introducere	11
I.2. Cadrul natural	14
CAPITOLUL II. BRONZUL MIJLOCIU ÎN CÂMPIA MOLDOVEI	16
II.1. Stadiul actual al cercetărilor	16
II.2.1. Problema prezenței culturii <i>mogovalikovaja</i> în spațiul Câmpiei Moldovei	30
II.2.1.a. Aria de răspândire	30
II.2.1.b. Morminte tumulare	31
1. Elemente de rit și ritual funerar	31
2. Inventarul mormintelor	37
II.2.1.c. Cronologie	40
II.2.2. Problema prezenței elementelor ceramice Bițyi Potik- Costișa – Komariv în spațiul Câmpiei Moldovei. Aspectul cultural Corlăteni – Trușești	40
II.2.2.a. Aria de răspândire	41
II.2.2.b. Așezări. Locuințe	43
II.2.2.c. Morminte	45
1. Morminte plane	46
2. Morminte tumulare	47
II.2.2.d. Cultura materială	47
1. Ceramica (pasta, forme ceramice, ornamente)	48
2. Obiecte de os; unelte de piatră, silex; obiecte de bronz	64
II.2.2.e. Încadrare cultural – cronologică	65
1. Raporturi cu culturile din epocă	65
2. Particularități ale manifestărilor culturale proprii Câmpiei Moldovei în Bronzul mijlociu. Aspectul Corlăteni-Trușești	67
3. Cronologie	71
II.2.2.f. Concluzii	72
CAPITOLUL III. BRONZUL TÂRZIU ÎN CÂMPIA MOLDOVEI	75
III.1. Stadiul actual al cercetărilor	75
III.1.a. Introducere	75
III.1.b. Stadiul actual al cercetărilor	76
III.2. Așezări	78
III.2.a. Răspândire. Tipuri de așezări	78
1. Densitatea așezărilor	78
2. Intensitatea de locuire	79
3. Tipuri de așezări	79
4. Cartarea așezărilor pe criterii cronologice	80
III.2.b. Așezări - “cenușar”	80
1. Structura cenușarelor	80
2. Semnificația cenușarelor	82
III.3. Morminte	82
III.3.a. Răspândirea mormintelor (necropolelor)	82
III.3.b. Morminte plane	83
1. Morminte plane de înhumare	83
a. Dispunerea mormintelor în cadrul necropolelor	84
b. Morminte individuale: orientare; adâncime; groapa funerară; poziția scheletelor	84
c. Morminte duble. Semnificația mormintelor duble	91
d. Înhumări rituale	94
2. Morminte plane de incinerare	96

III.3.c. Morminte în tumuli	97
1. Morminte de înmormântare: groapa funerară; orientare; poziția scheletelor	97
2. Morminte de incinerare	100
III.3.d. Inventarul mormintelor	101
1. Frecvența obiectelor de inventar în morminte	101
2. Ceramica	102
a Numărul vaselor în morminte	102
b Poziția vaselor în morminte	102
c Forme ceramice	104
III.3.e. Date antropologice	105
III.4. Cultura materială	107
III.4.a. Ceramica	107
1. Categorii ceramice	107
2. Forme ceramice	108
3. Ornamente și accesorii	115
III.4.b. Inventarul faunistic	116
III.4.c. Obiecte de piatră și silex	116
III.4.d. Obiecte de lut	117
III.4.e. Obiecte de os și corn	117
III.5. Metalurgia bronzului în aria culturii Noua din Câmpia Moldovei	122
III.5.a. Unelte	123
III.5.b. Arme	126
III.5.c. Obiecte de podoabă	127
III.5.d. Prelucrarea bronzului	129
III.6. Cronologia culturii Noua	130
III.7. Figuri. Tabele	133
III.7.a. Figuri 1-8	133
III.7.b. Tabele 1-19	137
CAPITOLUL IV. CONCLUZII	159
CAPITOLUL V. CORPUSUL DESCOPERIRILOR	163
V.1. Bronzul mijlociu și târziu în Câmpia Moldovei	163
V.2. Morminte și necropole ale culturii Noua pe teritoriul României	244
Résumé	268
Légende des figures	289
Abrevieri	292
A. Abrevieri bibliografice	292
B. Alte abrevieri	293
Bibliografie	295
Hărți 1-16	317
Planșe 1-77	335

TABLE DES MATIERES

CHAPITRE I. INTRODUCTION	11
I.1. Introduction	11
I.2. Cadre naturel	14
CHAPITRE II. LE BRONZE MOYEN DE LA PLAINE DE LA MOLDAVIE	16
II.1. Etat actuel des recherches	16
II.2.1. Problème de la présence de la culture <i>mnogovalikovaja</i> dans la Plaine de la Moldavie	30
II.2.1.a. Aire de diffusion	30
II.2.1.b. Tombes tumulaires	31
1. Eléments de rite et rituel funéraire	31
2. Mobilier des tombes	37
II.2.1.c. Chronologie	40
II.2.2. Problème de la présence des éléments céramiques Biłyi Potik - Costișa - Komariv dans la Plaine de la Moldavie. Aspect culturel Corlăteni – Trușești	40
II.2.2.a. Aire de diffusion	41
II.2.2.b. Habitats. Habitations	43
II.2.2.c. Tombes. Diffusion des tombes	45
1. Tombes planes	46
2. Tombes tumulaires	47
II.2.2.d. Culture matérielle	47
1. Céramique (pâte, formes céramiques, ornements)	48
2. Objets en os; outils en pierre, silex; objets en bronze	64
II.2.2.e. Cadrage culturel et chronologique	65
1. Rapports aux cultures de l'époque	65
2. Particularités des manifestations culturelles spécifiques de la Plaine de la Moldavie pendant le Bronze Moyen. Aspect culturel Corlăteni – Trușești	67
3. Chronologie	71
II.2.2.f. Conclusions	72
CHAPITRE III. LE BRONZE TARDIF DE LA PLAINE DE LA MOLDAVIE	75
III.1. Etat actuel des recherches	75
III.1.a. Introduction	75
III.1.b. Etat actuel des recherches	76
III.2. Habitats	78
III.2.a. Diffusion. Types d'habitats	78
1. Densité des habitats	78
2. Intensité de l'habitat	79
3. Types d'habitats	79
4. Carte des habitats selon des critères chronologiques	80
III.2.b Habitats - "cendriers"	80
1. Structure des cendriers	80
2. Signification des cendriers	82
III.3. Tombes	82
III.3.a Diffusion des tombes (nécropoles)	82
III.3.b. Tombes planes	83

1. Tombes planes à inhumation	83
a. Disposition des tombes dans le cadre des nécropoles	84
b. Tombes individuelles: orientation; profondeur; fosse funéraire; position des squelettes ..	84
c. Tombes doubles. Signification des tombes doubles	91
d. Inhumation rituelle	94
2. Tombes planes à incinération	96
III.3.c. Tombes en tumuli	97
1. Tombes à inhumation: fosse funéraire; orientation; position des squelettes	97
2. Tombes à incinération	100
III.3.d. Mobilier des tombes	101
1. Fréquence des objets de mobilier en tombes	101
2. Céramique	102
a Nombre des pots dans les tombes	102
b Position des pots dans les tombes	102
c Formes céramiques	104
III.3.e. Données anthropologiques	105
III.4. Culture matérielle	107
III.4.a. Céramique	107
1. Catégories céramiques	107
2. Formes céramiques	108
3. Ornaments et accessoires	115
III.4.b. Mobilier faunistique	116
III.4.c. Objets en pierre et en silex	116
III.4.d. Objets en terre glaise	117
III.4.e. Objets en os et en bois d'animaux	117
III.5. Métallurgie du bronze dans l'aire de la culture Noua de la Plaine de la Moldavie	122
III.5.a. Outils	123
III.5.b. Armes	126
III.5.c. Objets de parure	127
III.5.d. Travail du bronze	129
III.6. Chronologie de la culture Noua	130
III.7. Figures. Tables	133
III.7.a. Figures 1-8.....	133
III.7.b. Tables 1-19.....	137
CHAPITRE IV. CONCLUSIONS	159
CHAPITRE V. CORPUS DES DECOUVERTES	163
V.1. Bronze moyen et tardif dans la Plaine de la Moldavie	163
V.2. Tombes et nécropoles de la culture Noua sur le territoire de la Roumanie	244
Résumé	268
Légende des figures	289
Abréviations	292
A. Abréviations bibliographiques	292
B. Autres abréviations.....	293
Bibliographie	295
Cartes 1-16	317
Planches 1-77	335

CAPITOLUL I. INTRODUCERE

I.1. Introducere

Problemele epocii bronzului din spațiul românesc, în general, și din regiunile est-carpătice, în special, au atras atenția cercetătorilor, îndeosebi începând din anii '50 ai secolului trecut. Interesul specialiștilor se explică atât prin importanța fenomenelor petrecute în mileniului II î.H., când s-au creat premisele constituirii ethnos-ului tracic și ulterior ale civilizației hallstattiene, cât și prin numărul mare de descoperiri atestate în zonă. Reluarea problemei, cu referire specială la microzona geografică a Câmpiei Moldovei, s-a impus din mai multe considerente. Pe de o parte, există, așa cum s-a constatat de-a lungul timpului, o relație de condiționare între particularitățile geografice ale unei zone și evoluția diferitelor comunități umane. Numeroase exemple din preistorie ilustrează relația om-mediul și, deci, faptul că o anumită cultură arheologică a evoluat într-un anumit mediu geografic. Pe de altă parte, motivația abordării acestei teme trebuie căutată în numărul mare de descoperiri făcute în ultimele decenii, descoperiri care nu au constituit până în prezent, în ansamblul lor, subiectul unui studiu special. În plus, se impunea o analiză atentă a tuturor informațiilor existente, ca urmare a faptului că au fost exprimate în literatura de specialitate opinii diverse, uneori contradictorii, îndeosebi în legătură cu apartenența culturală și cronologică a unor descoperiri din Câmpia Moldovei.

Cele două perioade ale epocii bronzului sunt inegal atestate și cunoscute în spațiul studiat. Informațiile sunt insuficiente, îndeosebi pentru Bronzul mijlociu, datele provenind în majoritate din cercetări de suprafață și descoperiri întâmplătoare. Săpăturile efectuate, de obicei de mică amploare, sunt cunoscute în general din rapoarte publicate sumar, cu ilustrație insuficientă, uneori defectuoasă, observații stratigrafice puține sau ambigue. Date mai numeroase există pentru etapa târzie a epocii bronzului, respectiv cultura Noua. Răspândită pe spații vaste din România, R. Moldova și Ucraina, această civilizație este cel mai bine atestată în Câmpia Moldovei, prin mai mult de 400 de descoperiri. Deși mai bine cercetat, Bronzul târziu continuă să rămână însă parțial cunoscut, în principal datorită faptului că multe informații provin din recunoașteri de suprafață și sondaje de mică amploare. Se adaugă insuficiența datelor antropologice, precum și absența aproape totală a datelor ¹⁴C. Ca urmare, în prezent se pot contura unele concluzii referitoare la răspândirea culturii Noua și trăsăturile sale generale (tip de așezări, structură economică, rituri funerare etc.). Alte aspecte, cum ar fi geneza, etapele de evoluție, cronologia, rămân în stadiul ipotezelor, clarificarea lor fiind posibilă numai prin noi săpături de amploare.

În consecință, ne-am propus abordarea problematicii complexe a celor două perioade ale epocii bronzului în lumina stadiului actual al cercetărilor și în contextul cultural al epocii. Astfel, Bronzul mijlociu a fost studiat în contextul complexului cultural Costișa - Bițyi Potik - Komariv și în raport cu culturile Monteoru, Sabatinovka timpurie și Noua, iar Bronzul târziu, în contextul general al complexului Sabatinovka - Coslogeni - Noua.

Documentația folosită pentru elaborarea lucrării se sprijină pe datele obținute prin săpături (inclusiv din cercetările proprii: așezările de la Crasnaleuca, Mihălășeni; necropolele de la Brăești.

Crasnalcuca - "Drumu Morii" și Crasnalcuca - "Coșcri"), cercetări de suprafață, descoperiri întâmplătoare, precum și pe o amplă bibliografie (peste 684 de titluri). Se adaugă informațiile obținute prin studierea materialelor - unele inedite - din colecțiile institutelor de arheologic din București (pentru săpăturile din așezarea de la Corlăteni), Iași și Chișinău, precum și ale muzeelor din Suceava, Iași, Neamț, Galați, Călărași, Sfântu Gheorghe, Cluj ș.a.

În metodică cercetării au fost combinate modalități complexe de analiză - tipologică, comparativă, statistică, cartografică - în scopul verificării complete a informațiilor, sesizării, în detaliu, a tuturor particularităților fenomenelor studiate, precum și a raporturilor acestora cu manifestările culturale contemporane. Etapa finală a acestei analize, imposibil de realizat în stadiul actual al cercetărilor, va consta în prelucrarea datelor pe calculator, printr-un program special, pentru obținerea unor serii și, pe această bază, a unor posibile indicii cultural-cronologice.

Prima etapă a cercetărilor, a constat, printre altele, în analiza răspândirii descoperirilor prin cartarea acestora, separat pentru fiecare perioadă, atât pentru zona studiată, cât și, în unele cazuri, pentru partea estică a Câmpiei Moldovei (nord-vestul R. Moldova); analiza tipologico-cartografică și statistică a așezărilor culturii Noua, în funcție de criteriile densității (frecvenței în zonă), intensității de locuire (în cuprinsul așezărilor), cronologice relative (grupul Corlăteni - Trușești - Noua - Hallstatt timpuriu); analiza cartografică și statistică a răspândirii obiectelor de bronz din aria culturii Noua (în general, dar și pe tipuri); analiza statistică a răspândirii mormintelor culturii Noua în diferite zone ale spațiului carpato-danubian, pe criterii cronologice, ale contextului descoperirilor, particularităților ritului funerar și ale inventarului etc.

Ceramica - componentă principală a culturii materiale a comunităților din Bronzul mijlociu și târziu (grupul Corlăteni - Trușești și cultura Noua) - a fost analizată minuțios, din punct de vedere al particularităților pastei, formelor și ornamentelor. *Formele ceramice* au fost studiate pe baza unor măsurători și calcule, care au permis identificarea criteriilor corecte, credem, de clasificare, respectiv raporturile dintre valorile elementelor principale care definesc forma unui vas. Între acestea menționăm: raportul dintre diametrul marginii și diametrul gâtului (forma vasului în partea lui superioară), raportul dintre înălțimea vasului și diametrul maxim (vase scunde sau înalte), raportul dintre înălțimea vasului și înălțimea la care se află linia diametrului maxim (vase bitronconice ș.a.), raportul dintre diametrul fundului și diametrul maxim etc. Au mai fost luate în calcul: unghiul de arcuire a corpului (vasului), poziția brâului față de marginea vasului, numărul și forma torțiilor, poziția acestora pe vase ș.a. Pe această bază au fost definite o serie de grupe de forme ceramice și, în cadrul acestora, tipuri și variante de vase. *Ornamentele* grupului Corlăteni - Trușești au fost analizate riguros, după următoarele criterii: tehnicile de realizare a ornamentelor, elementele componente ale decorului, numărul, forma și poziția acestora pe corpul vasului, modul de asociere a lor în cadrul benzilor decorative, precum și numărul de motive decorative pe un vas. Deosebit de reprezentative pentru acest grup cultural, triunghiurile cu vârful în jos, hașurate oblic, au fost studiate și clasificate atât din punct de vedere al formei (triunghiuri înalte, scunde, cu laturile drepte sau arcuite etc.), cât și al tehnicii de realizare a ornamentului. Această manieră de studiere a ceramicii, asociată cu analiza comparativă, a reprezentat criteriul principal pentru individualizarea grupului Corlăteni - Trușești în cadrul manifestărilor culturale ale Bronzului mijlociu.

Pentru studierea *riturilor funerare* am folosit numai mormintele care oferă suficiente elemente pentru o asemenea analiză: schelete bine conservate, inventar concludent, descriere completă și ilustrație publicată. Elementele de rit funerar au fost studiate după următoarele criterii: 1) tip de mormânt,

definit prin numărul scheletelor dintr-un mormânt, forma/amenajarea gropii funerare și, pentru mormintele tumulare, poziția mormântului în cadrul tumulului; 2) orientarea mormântului; 3) poziția scheletului; 4) inventarul funerar. Pozițiile scheletelor au fost clasificate în tipuri și variante, pe baza definirii cât mai corecte a poziției anatomice a defuncțiilor. În acest scop, am stabilit, inițial, printr-o serie de măsurători (distanța coloana vertebrală - humerus/stâng, drept; unghiul braț - antebraț/stâng, drept; unghiul de chircire coloană - femur/drept, stâng; unghiul de chircire femur - tibia/stâng, drept; unghiul de înclinare a craniului) tipuri de: 1) poziții ale toracelui; 2) poziții ale brațelor; 3) poziții ale picioarelor; 4) poziții ale craniului (numai pentru cultura Noua). Pe baza corelării acestor tipuri de poziții am stabilit grupe/tipuri de poziții ale scheletelor, pentru care am păstrat denumirile date pozițiilor toracelui. Ceramica - principal element de inventar funerar - a fost studiată, pentru cultura Noua, după următoarele criterii: frecvența vaselor în morminte, forme ceramice, poziția vaselor în morminte.

Corelarea elementelor de rit funerar, asociată uneori cu datele antropologice, a fost realizată numai pentru descoperirile din Bronzul mijlociu, și a condus la concluzii prin care se confirmă parțial opiniile privind apartenența unor morminte la cultura Mnogovalikovaja. Pentru cultura Noua, deși această etapă a analizei nu a putut fi parcursă datorită insuficienței informațiilor, s-au obținut, în prima fază a cercetării, o serie de rezultate importante, care atestă prezența în morminte a unor poziții ale scheletelor, forme ceramice și modalități de dispunere a vaselor, diferite de acelea tipice comunităților Noua, dar asemănătoare cu rituri similare frecvent întâlnite în arii culturale din zona nord-pontică.

Lucrarea este structurată în două părți. Partea I, consacrată expunerii motivației abordării temei și analizei fenomenelor culturale din perioadele și din spațiul studiat, este formată din cinci capitole, respectiv: *I. Introducere, II. Bronzul mijlociu în Câmpia Moldovei, III. Bronzul târziu în Câmpia Moldovei. Cultura Noua, IV. Concluzii, V. Corpusul descoperirilor - 1. Corpusul descoperirilor din bronzul mijlociu și târziu, din Câmpia Moldovei; 2. Corpusul descoperirilor funerare ale culturii Noua de pe teritoriul României*. Partea a II-a conține: Rezumatul (în limba franceză); Lista ilustrației; Lista bibliografică, Lista abrevierilor; Harți și planșe (figurile și tablele fiind incluse în cuprinsul lucrării). În *Corpus*, realizat pe baza tuturor informațiilor existente, sunt prezentate descoperirile în ordinea alfabetică a localităților, după modelul folosit de A. C. Florescu (1991). Opțiunea noastră pentru prezentarea cât mai completă a informațiilor a pornit de la ideea că un asemenea instrument de lucru, *Corpusul descoperirilor*, poate fi util specialiștilor, în mod real, numai în măsura în care oferă informații detaliate privind toate descoperirile - sigure și nesigure, dar probabile, precum și contextul descoperirilor, inventarul respectiv etc.

Descoperirile menționate în *Corpus* sunt indicate în text, pe table și planșe prin cifre care corespund numerelor de ordine din *Corpus*. Planșele ilustrează parțial inventarul descoperit în spațiul studiat, fiind concepute, în general, în funcție de anumite probleme analizate în lucrare.

Evoluția mea profesională și implicit elaborarea prezentei lucrări nu ar fi fost posibile fără sprijinul unor renumiți cercetători, de la Iași, București și Cluj: Victor Spinei, Vasile Chirica, Marilena Florescu, Nicolae Ursulescu, Attila László, Alexandru Vulpe, Petre I. Roman, Gheorghe Lazarovici. O mențiune specială se cuvine părinților mei, domnului profesor Mircea Petrescu - Dîmbovița și doamnei Stanislava Petrescu - Dîmbovița, care mi-au fost mereu alături. Tuturor un gând bun și calde mulțumiri, pentru încredere, sprijin și îndrumare științifică.

I.2. Cadrul natural

Câmpia Moldovei, denumită și Câmpia Jijiei sau Depresiunea Jijia - Bahlui și considerată a fi o unitate geomorfologică a Podișului Moldovenesc, ocupă partea de nord-est a României (harta 1) și zona central-nordică a Republicii Moldova¹, fiind delimitată la vest de Podișul Sucevei, la sud de Podișul Central Moldovenesc² și la est, pe teritoriul R. Moldova, aproximativ de cursul râului Răut³.

Acastă vastă subunitate geografică, cu o suprafață de aproximativ 8000 km², are un relief cu aspect larg vălurit, cu interfluvii colinare, deluroase sau sub formă de mici platouri joase. Imaginea generală a Câmpiei Moldovei este aceea de suprafață joasă, situată cu 150-200 m sub nivelul înălțimilor aflate spre nord-vest, vest și sud, oscilând între 271 m, la nord de Adășeni, și 32 m la confluența Bahlui - Jijia (Băcăuanu, 1968, p. 56). Suprafața generală a câmpiei, precum și interfluviile din cuprinsul ei, descreșc treptat pe direcția nord-vest - sud-est, datorită aplecării în acest sens a păturilor geologice (Băcăuanu, Barbu și colab., 1980, p. 281).

Aspectul general al reliefului și altitudinile mult mai mici, în comparație cu unitățile înalte aflate în regiunile de margine ale Câmpiei Moldovei, sunt o consecință a alcătuirii petrografice, dominant argiloasă și argilo-nisipoasă (idem, 1968, p. 56; Băcăuanu, Barbu și colab., 1980, p. 281).

Relieful este supus unor procese geomorfologice care contribuie la modelarea lui. Dintre acestea, cele mai caracteristice sunt: spălările (croziunea arcolară), care sunt frecvente în partea de nord-vest a Câmpiei Moldovei, în zona Săveni, Dângeni, precum și în cuprinsul interfluviului Miletin - Bahlui etc. (idem, 1968, p. 80); surpările de teren, atestate în sectoarele concave ale Prutului în amonte de Belcești, ale Jijiei la Dorohoi, Ungureni - Buhăceni (idem, p. 93); alunecările de teren, prezente în general în bazinul Jijiei, pe versanții văilor Prutului, Sitnei, în apropiere de Botoșani, la nord de Darabani, pe versantul stâng al Bahluiului la est de Cotnari (idem, p. 94). Alunecările complexe provoacă degradări ale reliefului, atât în valea Prutului (Liveni etc.), cât și pe versanții unor văi secundare care secționează terasele Prutului, Jijiei, Bahluiului. Între acestea, mai reprezentative sunt considerate cele de la Coada Stâncii (idem, p. 106, 108). Văile râurilor mai importante - Prut, Jijia, Bahlui, Bahluiet, Miletin, Sitna, Bașeu ș.a. - sunt etajate în terase, formate din 5-8 trepte (valea Prutului, Jijia inferioară, Bahlui) sau 2-3 trepte (pe râurile mici din partea de nord a Câmpiei Moldovei) (idem, p. 146).

Flora și fauna caracteristice Câmpiei Moldovei sunt tipice silvostepci, găsindu-și particularități distinctive în specificul structurii pălcurilor de pădure și în bogăția elementelor estice. Vegetația se caracterizează prin păduri (stejar, gorun ș.a.), arbuști și vegetația luncilor (Băcăuanu, Barbu și colab., 1980, p. 139).

Din punct de vedere geomorfologic, în cuprinsul Câmpiei Moldovei au fost identificate trei subvariante geomorfologice: 1. *Câmpia Jijiei superioare și a Bașeului*, care ocupă jumătatea de nord a Câmpiei Moldovei, limita sa sudică fiind marcată de o linie care trece aproximativ prin localitățile N.

¹ Câmpia Moldovei continuă spre est, în stânga Prutului, unde este cunoscută sub denumirea de Câmpia Bălților (*Monografia*, 1960, p. 246; Băcăuanu, 1968, p. 9).

² Limita Câmpiei Moldovei spre sud este marcată de Coasta Iașului, plasându-se aproximativ pe linia Tomești - Ciurca, Mogoșești, Voinești, Horlești, Strunga (Băcăuanu, 1968, p. 9, fig. 1).

³ Pe teritoriul R. Moldova, Câmpia Moldovei (zona de silvostepă) este situată, spre est, până aproximativ pe linia Nistrului (până la Înălțimea Sorociei și Înălțimea Nistrului) și, spre sud, până la linia Nisporeni - Vadul lui Vodă, la nord de Chișinău (cf. Atlas, 1990, p. 9; Levicki, 1994, fig. 1B; Dergačev, 1973, p. 61).

Bălcescu - Chițoveni - Prisăceni - la sud de Ilipiceni - Rânghilești - Ilișeni (idem, 1968, p. 195 și urm). Acest subraion se separă, din punct de vedere geomorfologic, în trei microraiioane (harta 2), astfel: 1.1 *Microraiionul toltrylor* (pe dreapta Prutului), caracterizat prin prezența calcarelor recifale și datând din pleistocenul superior (idem, p. 197). 1.2 *Microraiionul Darabani - Săveni* (în partea centrală a Câmpiei Jijiei superioare și a Bașcului), înglobând interfluviile Bașcu - Prut, Jijia - Prut, Bașcu - Jijia, Jijia - Sitna și Sitna - Miletin (ibidem). 1.3 *Microraiionul Dorohoi-Botoșani*, aflat, sub forma unei fâșii, în vestul Câmpiei Jijiei superioare și a Bașcului, în zona Ibănești - Dorohoi - Botoșani - Cristești. Subsolul geologic se caracterizează prin argile nisipoase, intercalate de nisipuri, prundișuri sarmatice sau gresii (idem, p. 197 și urm). 2. *Câmpia Jijiei inferioare și a Bahluiului*, aflată în jumătatea de sud a Câmpiei Moldovei. Este deosebită de raionul precedent prin alcătuiră geologică - depozite argilo-marnoase și argilo-nisipoase de vârstă sarmatică (sarmațian mediu) - și prin caracteristicile reliefului: văi mai largi, terase și șesuri dezvoltate, cu interfluvii sculpturale mai intens fragmentate. Altitudinile medii (100-150 m) sunt cu aproximativ 50 m mai coborâte decât cele înregistrate în jumătatea nordică a câmpiei. Din punct de vedere morfologic, în cadrul acestui subraion au fost identificate următoarele microraiioane: 2.1 *Microraiionul central al Câmpiei Jijiei inferioare și a Bahluiului*, format din partea sudică a interfluviilor Miletin - Jijia - Bahlui, Bahlui - Bahluiet și zona situată la sud de Bahlui și Bahluiet. Acest microraiion se caracterizează printr-un relief ondulat, cu văi largi, șesuri întinse și terase bine dezvoltate (idem, p. 199-200). 2.2 *Grupa microraiioanelor de contact*, se localizează spre marginile de vest și sud ale Câmpiei Moldovei și este formată din Depresiunile Frumușica, Hârlău - Hodora și Bârnova - Voinești (idem, p. 200). 3. *Lunca (șesul) Prutului*, cu lățimi de 4-5 km, alcătuită, la partea superioară, din aluviuni nisipo-argiloase sau argiloase (idem, p. 203).

CAPITOLUL II. BRONZUL MIJLOCIU ÎN CÂMPIA MOLDOVEI

II.1. Stadiul actual al cercetărilor

Prezența în Câmpia Moldovei a unor manifestări culturale din Bronzul mijlociu, legate de cultura *mnogovalikovaja* și complexul Biți Potik - Costișa - Komariv, s-a conturat treptat, de-a lungul mai multor decenii. Dacă pentru spațiul aici studiat cercetările sunt abia la început, pentru zonele în care aceste culturi s-au format și au evoluat nivelul cunoașterii (culturilor respective) este mult mai avansat, rezultat firesc al unor preocupări științifice îndelungate, desfășurate cu intensitate diferită timp de peste un secol.

I. Sfârșitul secolului al XIX-lea - jumătatea deceniului 5 al secolului al XX-lea. Primele informații despre epoca bronzului din Câmpia Moldovei au apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea, în contextul preocupărilor pentru cunoașterea evoluției comunităților umane străvechi de pe teritoriul României. Aceste preocupări, care au constat în strângerea de informații (sub forma unor chestionare) și elaborarea, pe această bază, a unor repertorii, dicționare sau lucrări de sinteză, sunt legate de activitatea lui Al. I. Odobescu (1908), N. Densușianu (1893⁴; 1986), D. Frunzescu (1872), N. Filipescu - Dubău (1891), C. Chiriță (1893), Vasile I. Nădejde, I. Țițu și colaboratorii (1895)⁵. Importante pentru spațiul Câmpiei Moldovei sunt rezultatele cercetărilor lui Al. I. Odobescu, care, pe baza răspunsurilor⁶ obținute la "chestionariul" său arheologic, a publicat un repertoriu al descoperirilor antice din județul Botoșani (1908)⁷, în care se găsesc informații importante și despre tumuli din această zonă (Odobescu, 1908, p. 166). Astfel de date, sumare însă, apar și în dicționarele geografice zonale (Filipescu - Dubău, 1891; Chiriță, 1893) și în *Dicționarul topografic și statistic al României* (Frunzescu, 1872).

Cercetarea arheologică în spațiul Câmpiei Moldovei a fost aproape inexistentă, spre deosebire de Bucovina și Basarabia unde s-au efectuat cercetări de teren și săpături intense în tumuli (îndeosebi în Basarabia)⁸. Pentru Câmpia Moldovei este menționată numai săpătura efectuată, în 1892, în "Movila lui Andrei" (comuna Belcești, județul Iași), în care s-a descoperit și un mormânt de înhumăție (Buțureanu, 1895), atribuit de unii cercetători "culturii mormintelor cu ocră" (Zirra, 1960, p. 126, nr. 3).

După o perioadă de mai mult de trei decenii în care zona de nord-est a României a rămas în afara preocupărilor specialiștilor, în 1944, prin descoperirea întâmplătoare a mormântului de la Bogonos (județul Iași) (Petrescu-Dîmbovița, 1950), s-a pus pentru prima dată problema prezenței "complexului

---

⁴ N. Densușianu a elaborat și trimis cadrelor didactice două chestionare, în 1893 și 1895, prin care cerea informații despre antichitățile din zonele respective (cf. Fochi, 1976, XV).

⁵ Un colectiv de colaboratori care a elaborat *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. I - V, apărute între 1898 și 1902.

⁶ Chestionarul a fost trimis, în 1871, în județe, iar *Răspunsurile la chestionarul ["Cestionarul"] arheologic al lui Al. Odobescu* se găsesc în manuscris în fondurile Academiei Române (nr. 224 - județul Botoșani).

⁷ Repertoriul, intitulat *Rămășițe antice din județul Botoșani*, a fost publicat în 1871 (în Monitorul oficial al României) și 1887, și inclus în *Opere complete*, III, ediția 1908.

⁸ Pentru Bucovina, vezi: Ignat, 1969, p. 95-97; idem, 1981, p. 134-135. Pentru Basarabia, vezi: Jarovoj, 1985, p. 8-11.

înmormântărilor cu ocră" în acest spațiu (Nestor, Alexandrescu și colab., 1950, p. 28-32; Petrescu-Dîmbovița, 1950, p. 111-114).

Începuturile cercetărilor legate de cultura Komariv datează din anii 1877-1899, când arheologii polonezi au efectuat săpături în complexe funerare ale acestei culturi, în zona subcarpatică și în Podolia apuseană, în regiunile Ivano-Frankovsk și Ternopol (Swiesznikow, 1967; Berezanskaja, 1985, p. 428; Dergačev, 1986, p. 146). Aceste prime cercetări⁹ pot conta eventual numai pentru cunoașterea ariei de răspândire a culturii Komariv, deoarece rezultatele săpăturilor efectuate au fost publicate parțial și la un nivel științific îndoielnic (Berezanskaja, 1985, p. 428).

În perioada interbelică, odată cu reluarea cercetărilor, în regiunile amintite și în Volynia, de către arheologii polonezi - L. Kozłowski și J. Kosztrzewski, J. Bryk, M. Smiszkov, T. Sulimirski ș.a. (Swiesznikow, 1967) -, s-au făcut noi descoperiri, aproape exclusiv funerare, între care cele de la Biłyi Potik, Nagorjany, Bukivna (Berezanskaja, 1985, p. 428). Prin săpăturile efectuate de J. Kosztrzewski la Biłyi Potik (reg. Tamopol), în 1924, au fost descoperite patru morminte plane de înhumație în cutii de piatră, atribuite inițial (1928), de autorul săpăturilor, neoliticului târziu (vezi și: Vulpe A., 1961b, p. 116; Swiesznikow, 1967; Dergačev, 1986, p. 146, 213, nr. 456). Acelor date despre ritul și ritualul funerar al comunităților Komariv s-au adăugat altele deosebit de importante, odată cu publicarea, în 1932, a rezultatelor cercetărilor efectuate în necropola tumulară de la Bukivna, unde au fost descoperite și morminte de incinerare (I. Bryk, 1932, cf. Berezanskaja, 1985, p. 428, 563).

O deosebită amploare a cunoscut cercetarea arheologică în deceniul al IV-lea al secolului al XX-lea, când, prin intense și ample săpături, s-au făcut numeroase descoperiri de tip Komariv, de asemenea cu caracter funerar, în Volynia, în zona râurilor Nistru, Pripet și Vistla (Sulimirski, 1968, p. 105-121; Berezanskaja, 1985, p. 428). Contribuții importante la cunoașterea culturii Komariv au adus M. Ju. Smiško, J. Kostrzewski și alții, dar îndeosebi T. Sulimirski. Acesta a întreprins o intensă campanie de săpături la Komariv (reg. Ivano-Frankovsk), în așezare, parțial, și sistematic în necropola tumulară, reușind în numai trei ani (1934-1936) să cerceteze 66 de tumuli (Sulimirski, 1968, p. 105-121; Dergačev, 1986, p. 146). J. Kostrzewski a efectuat săpături, în aceeași perioadă, în bazinul Pripetului și al Vistlei, prin care a fost atestată prezența comunităților Trzscinieck în zona respectivă (J. Kostrzewski, 1930, cf. Dergačev, 1986, p. 146). Aceste ultime descoperiri vor permite ulterior o mai corectă înțelegere a culturii Komariv.

Publicarea, în general, a rezultatelor săpăturilor arheologice menționate, precum și a materialelor provenind din cercetări de suprafață, a făcut posibilă, chiar la nivelul anilor '30, elaborarea primelor lucrări de sinteză despre cultura Komariv. Aceste contribuții sunt legate de numele lui T. Sulimirski, care a atribuit descoperirile făcute de el la Komariv unei culturi de sine stătătoare, denumită după numele localității eponime, și a prezentat principalele sale trăsături (în 1936, 1937 și 1939: cf. Passek, 1959, p. 158, nota 6; Sulimirski, 1968, p. 105-121; Berezanskaja, 1985, p. 428; Dergačev, 1986, p. 146). Autorul considera totodată că la geneza noii culturi a contribuit cultura Tripolic, ipoteză infirmată de cercetările ulterioare (Berezanskaja, 1985, p. 429). Se fac, de asemenea, încercări de atribuire cultural - cronologică a unor descoperiri anterioare, între care cele de la Biłyi Potik, datate acum de L. Kozłowski în perioada a doua a epocii bronzului (L. Kozłowski, 1939, p. 46, cf. Vulpe A., 1961b, p. 116, nota 69; Swiesznikow, 1967; Florescu M., 1970, nota 40) și incluse de T. Sulimirski în cultura Komariv, ca o grupă aparte a acesteia (Berezanskaja, 1985, p. 429).

⁹ Pentru aceste descoperiri, vezi bibliografia la Dergačev, 1986, p. 213 (nr. 455), 215 (nr. 497), 217 (nr. 536) și 218 (nr. 555).

II. *Perioada 1949 - 1960.* Etapa care începe odată cu sfârșitul deceniului 5 al secolului al XX-lea se caracterizează prin intense săpături arheologice în spațiul aici studiat, printre obiectivele cercetate fiind și tumulii funerari. Astfel, în perioada 1949-1951, un colectiv al șantierului arheologic Valea Jijiei, aflat sub conducerea profesorului I. Nestor, efectuează săpături în tumulii de la Glăvănești (jud. Iași) (Nestor, Alexandrescu și colab., 1950, p. 27-32; idem, 1951, p. 64-67), Corlăteni - "Dealul Stadole" (jud. Botoșani) (idem, 1950, p. 30-32), Valca Lupului - "La Căprița" (jud. Iași) (Nestor, Alexandrescu și colab., 1951, p. 66; Zirra, 1960, p. 127 - nr. 27), Larga Jijia - "La Grădină" (com. Movileni, jud. Iași) (Alexandrescu, 1952, p. 55). Cercetările continuă în anii următori, la Holboca (Zirra, 1952), Corlăteni - "Dealul Cetății" (Tudor, Vulpe, 1953) și Valea Lupului - "Fabrica Chimică", unde M. Dinu efectuează săpături exhaustive într-o movilă, în perioada 1953-1957 (Dinu, 1957, p. 171-176; idem, 1959a; idem, 1959b).

În perioada 1949 - 1957, printr-o intensă activitate perieghetică efectuată pe teritoriul Câmpiei Moldovei, îndeosebi de soții N. și Em. Zaharia (*Așezări*; v. și *Corpus 1*), dar și de cercetătorii A. Florescu și I. Ioniță, au fost descoperite numeroase așezări din epoca bronzului, în legătură cu care se va discuta ulterior posibila prezență a culturilor Bronzului mijlociu în acest spațiu. Cercetarea arheologică a fost completată prin săpăturile efectuate, în cadrul șantierelor arheologice Valea Jijiei și Valea Lupului, în câteva așezări (din Câmpia Moldovei), între care cele de la Corlăteni, Trușești și Valea Lupului - "Fabrica Chimică" (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952; Nestor, 1960; Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953; Dinu, 1953, p. 65-66, 76-77; idem, 1959, p. 208) în legătură cu care se va pune problema prezenței Bronzului mijlociu în această zonă a României (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 89, fig. 5; Nestor, 1960, p. 103; Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 35, fig. 22; Vulpe, 1961b, p. 113, nota 47). Deosebit de importante au fost și cercetările efectuate, încă de la începutul deceniului 4 al secolului al XX-lea, în aria culturii Monteoru, din sudul și centrul Moldovei¹⁰, deoarece au permis ulterior clarificarea unor aspecte ale epocii mijlocii a bronzului din spațiul nostru.

În decurs de numai câțiva ani s-a obținut, prin intensa campanie de investigare a tumulilor (vezi mai sus), o cantitate însemnată de date, care deși publicate sumar, sub forma rapoartelor de săpături, ofereau informații importante despre acest tip de complexe arheologice. Concluzia la care s-a ajuns, în stadiul respectiv al cercetărilor, era că tumulii, de dimensiuni impresionante uneori - ca de exemplu la Valea Lupului, unde movila mare avea diametrul de 70 m și înălțimea de 4 m (Dinu, 1957, p. 171) -, fuseseră construiți pentru "mormintele cu ocră" (Nestor, Alexandrescu și colab., 1951, p. 66) și adăposteau, de obicei, mai multe morminte - unul sau mai multe principale (în funcție de etapele de ridicare a tumulului) și altele secundare, săpate în mantaua movilei -, dispuse uneori grupat în anumite zone ale tumulului (sud-est la Glăvănești/T I-1950: Nestor, Alexandrescu și colab., 1951, p. 64). De asemenea, la Glăvănești/T II-1950 s-a observat, pentru prima dată pe teritoriul României, un mod aparte de construire a movilei: mormântul principal a fost acoperit cu o movilă de humă (diam. = 7m, H = 0,70 m), peste care s-a ridicat o movilă de pământ (idem, p. 66). La Valea Lupului/ T 1953-1957, movila mare acoperă trei tumuli mai mici, fiecare conținând câte un mormânt (Dinu, 1957, p. 173). Aceste observații, precum și multe altele - referitoare la pozițiile scheletelor, orientare, inventar ș.a. - au permis conturarea trăsăturilor generale ale ritului și ritualului funerar practicate de așa-numitele comunități "cu morminte cu ocră". În ceea ce privește încadrarea cronologică a descoperirilor amintite, inițial s-a putut afirma doar că sunt posterioare culturii Cucuteni B (Nestor, Alexandrescu și colab., 1951, p. 64; Dinu, 1957, p. 173). Ulterior, au apărut și încercări de clasificare cronologică, pe diferite criterii, a mormintelor din unele movile cercetate, precizându-se în unele cazuri apartenența lor fie la

¹⁰ Pentru unele referiri, vezi: Vulpe A., 1961b, p. 106, notele 8, 9, 10-16; Florescu M., Buzdugan, 1962.

perioada dintre sfârșitul neoliticului și începutul epocii bronzului (grupa a treia de morminte de la Holboca: Zirra, 1952, p. 103), fic la acea de la începutul Bronzului timpuriu (mormintele din movila mare de la Valca Lupului/T 1953-1957: Dinu, 1959b, p. 207).

În această etapă a cercetărilor au mai fost semnalate "înmormântări cu ocru" și în sudul Moldovei, la Stoicani - "Cetățuia", ca urmare a săpăturilor efectuate de M. Petrescu - Dîmbovița, în 1949 (Petrescu-Dîmbovița, 1953b).

Materialele osteologice umane descoperite în unii tumuli săpați în această etapă au fost studiate din punct de vedere antropologic și introduse în circuitul științific. Contribuții importante în acest sens reprezintă studiile elaborate de Olga Necrasov și Maria Cristescu, în 1957, pentru scheletele cu ocru de la Holboca și Brăilița (Necrasov, Cristescu, 1957a; idem, 1957b), precum și de N. Haas și C. Maximilian, în 1958, pentru tumulii de la Glăvănești, Corlăteni și mormintele cu ocru de la Stoicani - "Cetățuia" (Haas, Maximilian, 1958). Diferite aspecte palcoantropologice ale populațiilor "ocromanc" au apărut și în alte lucrări, printre care amintim pe cele publicate în 1954 de O. Necrasov (1954a, 1954b) și Al. Gheorghiu (Gheorghiu, 1954).

Descoperirile din așezările de la Corlăteni și Trușești au constituit prilejul unei prime abordări a problemei prezenței Bronzului mijlociu în Câmpia Moldovei. Unele dintre materialele din aceste situri au fost atribuite inițial culturii Montcoru (etapa târzie) (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 89, fig. 5; Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 35, fig. 22; Nestor, 1960, p. 103; Vulpe A., 1961b, p. 113, nota 47), despre care se credea că s-a răspândit pe întreaga suprafață a Moldovei, inclusiv pe teritoriul județului Neamț - în așezările de la Calu, Bălănești și Borlești (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 91; Florescu M., 1970, p. 62-63, nota 21). Această ipoteză, afirmată cu prudență chiar de autorii menționați, va fi infirmată de cercetările ulterioare (Vulpe A., 1961b, p. 113, nota 47 și fig. 1).

În Basarabia, cercetarea tumulilor a fost de mică intensitate și amploare, concentrându-se exclusiv în zona de sud și sud-est a teritoriului (Jarovoj, 1985, p. 112-13; Čebotarenko, Jarovoj și colab., 1989, p. 8; Jarovoj, 1990, p. 4-6; Sava, 1992, p. 6). Informațiile despre etapele timpurie și mijlocie ale epocii bronzului din zona de silvostepă (Câmpia Moldovei) erau aproape inexistente, cu excepția datelor sumare despre câteva morminte descoperite întâmplător la Sărata Veche (Dergačev, 1973, p. 54, nr. 28; Sava, 1992, p. 182 și fig. 21 - nr. 66). Printre arheologii care s-au remarcat în această etapă au fost A. I. Meljukova, prin ample săpături efectuate în zona de stepă a Basarabiei (Sava, 1992, p. 5), și S. S. Berezanskaja, prin importante contribuții teoretice la cunoașterea epocii bronzului (îndeosebi de pe teritoriul Ucrainei) (v. bibliografia la Sava, 1992, p. 192), între care și o lucrare despre ceramica din mormintele culturii *mnogovalikovaja*, publicată în 1962 (ibidem).

În zona de silvostepă a aceluiași spațiu (R. Moldova), au fost descoperite în anii 50, de către V. I. Markevič, primele trei așezări ale culturii Komariv - la Coteala (r. Briceni) (Passek, 1959, p. 161), două dintre acestea fiind cercetate prin săpături (ibidem, p. 190; Dergačev, 1973, p. 58; idem, 1986, p. 148, 201 - nr. 214). Câțiva ani mai târziu, în 1959, au fost descoperite, cu prilejul unei expediții arheologice, așezările de la Hodorouți (r. Briceni) și Grinăuți (r. Dondiușani) (Dergačev, 1973, p. 60, fig. 1), care, inițial, au fost atribuite greșit culturii Noua (ibidem, p. 60; idem, 1986, p. 148, 195, nr. 91).

Pe teritoriul Ucrainei, după al doilea război mondial, s-au efectuat cercetări de mică amploare în aria culturii Komariv, în Podolia apuseană și Volynia. Deși au fost identificate, prin cercetări de teren, numeroase așezări cu ceramică Komariv¹¹ (Passek, 1959, p. 154, 161-162), doar în puține dintre acestea s-au efectuat săpături, cum ar fi, de exemplu, așezările de la Kostjanec (Swieszniow, 1952;

¹¹ Asemenea cercetări s-au efectuat în cadrul expedițiilor arheologice "Bal'șoj Kiev" și "Expediția arheologică Tripolie", organizate în anii 1949-1951, și au avut ca rezultat descoperirea mai multor așezări Komariv, în bazinul Nistrului mijlociu și al Niprului (Passek, 1959, p. 154, 161-162).

idem, 1967), Nezvisko (Swicsznikow, 1952; idem, 1967; Smirnova, 1974), Magala (Smirnova, 1972), Ovečnj Jarok (Passek, 1959) ș.a.¹². Spre deosebire de etapa precedentă, în special deceniile 3 - 4, când s-au efectuat săpături intense în necropole Komariv, după 1949 au fost cercetate puține complexe funerare, la Vojcechiv'sk (Vojcechovsk) (Lagodov'ska, 1956; Dergačev, 1986, p. 146), Ivan'ja (Svešnikov, 1967; idem, 1968; Dergačev, 1986, p. 146) și altele.

Contribuții importante la cunoașterea culturii Komariv au adus în această etapă - prin săpături, publicarea rapoartelor de săpături și a altor lucrări - numeroși cercetători, printre care E. Machno, I. K. Svešnikov, A. I. Terenožkin, V. A. Il'inskaja și. S. S. Berezanskaja. Se remarcă îndeosebi preocupările specialiștilor pentru aspectele cultural - cronologice ale culturii Komariv. În acest context se înscriu observațiile făcute de E. Ph. Lagodov'ska cu privire la similitudinile dintre descoperirile din necropola de la Vojcechovsk (publicată în 1948) și cele de la Komariv, Kustovcy, Biłyi Potik (Lagodov'ska, 1956; Berezanskaja, 1985, p. 429), precum și încercarea, făcută în 1953 de V. D. Rybalova, de împărțire a culturii Komariv în variante (grupe) locale (Rybalova, 1953). La sfârșitul deceniului 6, G. I. Smirnova și. T. S. Passek - bazându-se pe datele oferite de săpăturile din așezările de la Nezvisko și. respectiv. Ovečnij-Jarok - au precizat o serie de elemente semnificative pentru periodizarea internă a culturii Komariv, identificând două faze - una inițială și alta târzie - ale acestei civilizații (Smirnova, 1957; Passek, 1959, p. 158-159, nota 8; Smirnova, 1974a; Florescu M., 1970, p. 64 și nota 28, p. 70-71, notele 55-56).

III. Perioada 1960 - 1998. În deceniile 7-10 ale secolului nostru, în zona Câmpiei Moldovei s-au efectuat sondaje sau săpături de salvare în doi tumuli de pe teritoriul județului Iași (la Iacobeni, com. Vlădeni: Florescu, 1991, p. 158-159, nr. 653, fig. 207/1,6; Erbiceni - "Dealul Mănăstirea": Dinu, 1974, p. 264; idem, 1977, p. 105-106) și în șase tumuli de pe teritoriul județului Botoșani (Slobozia - "La Mălăiște", com. Hănești: Zaharia N., Zaharia E., 1974, p. 144; Morintz, 1973, p. 378; *RAJB*, 1976, I, p. 144, nr. XXIX.5.I.12-14; Prăjeni - "Nelipești": Ursulescu, Șadurschi, 1986; Prăjeni - "Țarnă": Ursulescu, Tomozci și colab., 1988b), unde s-au făcut și săpături sistematice în nouă tumuli (Cotârgaci, comuna Roma: Moscalu, 1989).

Cercetări de mică amploare s-au efectuat și în complexe tumulare din județele Suceava (Horodnicu de Jos: Ignat, 1981, p. 135-136; Șerbănești, comuna Zvoriștea: Ignat, Dragomir, 1980), Vaslui (Zorleni: Florescu, 1991, p. 160, nr. 656, fig. 208/8; Giurcani, comuna Găgești: Buzdugan, 1981; Grivița: Varlam, 1979, p. 220, 225, punctul 34) și Vrancea (Bolotești: Buzdugan, Bobi, 1986; Buzdugan, Bobi și colab., 1987).

Un interes mai mare pentru cercetarea acestui tip de complexe arheologice l-au manifestat, în ultimul deceniu, cercetătorii M. Brudiu, care a efectuat săpături intense și sistematice într-o serie de movile de pe teritoriul județului Galați (Galați - "Dunărea", Vânători: Brudiu, 1985; Măciniș, Liești, Grivița: ibidem, 1987), și I. Vasiliu, pe teritoriul Dobrogei (Luncavița, Mihai Bravu, Chilia Veche: Vasiliu, 1995a, 1995b, 1995c).

Se remarcă, de asemenea, unele preocupări și pentru cercetarea altor tipuri de complexe arheologice din zona Câmpiei Moldovei, care, printr-o serie de elemente de inventar, au sugerat posibilitatea atestării prezenței culturii Costișa - Biłyi Potik - Komariv în acest spațiu. Amintim în acest sens săpăturile din necropolele plane de la Mihălășeni (cultura Sântana de Mureș - Černjachov) - unde a fost descoperit un vas fragmentar de tip Komariv - , Prăjeni - "Lutărie" - cu morminte atribuite culturii Costișa (Ursulescu, Șadurschi și colab., 1988) - și Brăești - cu ceramică de factură Costișa,

¹² Vezi bibliografia în: Passek, 1959; Swicsznikow, 1952; Smirnova, 1972, 1974; Dergačev, 1986, p. 146.

Monteoru (Dascălu, 1994), precum și din așezarea de la Ghilănești (jud. Botoșani), de unde provin câteva fragmente ceramice de tip Komariv (Șadurschi, 1994, p. 168, fig. 3/3-4). Multe dintre siturile epocii bronzului din spațiul Câmpiei Moldovei au fost descoperite printr-o intensă activitate de cercetare perieghetică efectuată, îndeosebi în deceniile 8 - 9 ale secolului al XX-lea, de colectivele de specialiști care au realizat cele două importante repertorii arheologice, pentru județul Botoșani (*RAJB*, I - II) și Iași (*RAJI*, I - II).

Trebuie amintite, de asemenea, pentru importanța lor deosebită, cercetările efectuate în perioada 1959 - 1970 - de Al. Vulpe, M. Zamoșcanu, M. Florescu, V. Căpitanu, Dan Gh. Teodor, I. Ioniță, C. Mătasă și alții - pe teritoriul județelor Neamț (la Costișa: Vulpe Al., 1961b; Vulpe, Zamoșcanu, 1962; la Borlești: Zamoșcanu, 1964; Florescu M., 1970), Bacău (Florescu M., Căpitanu, 1969) și Succava (Teodor, Ioniță, 1967). Aceste cercetări, dar îndeosebi săpăturile de la Costișa (Vulpe A., 1961b) și Borlești (Florescu M., 1970) au atestat prezența în spațiul respectiv a comunităților Costișa, în cursul Bronzului mijlociu.

Săpăturile efectuate în tumuli, deși de mică amploare pentru o perioadă de aproape 40 de ani, au fost importante, deoarece au atestat, după cum s-a dovedit în ultimii ani, prezența la vest de Prut în cursul epocii bronzului a populațiilor răsăritene de tip *jamnaja*, *katakombnaja*, *mnogovalikovaja* - în cursul Bronzului timpuriu și mijlociu - și probabil Sabatinovka, precum și a altora venite dinspre nord - comunitățile Komariv, în zona nordică a Moldovei.

Aceste concluzii ale arheologilor au fost confirmate și de rezultatele cercetărilor paleoantropologice efectuate în deceniile 7 - 8 ale secolului trecut, îndeosebi de O. Necrasov și M. Cristescu (Necrasov, Cristescu, 1960; Necrasov, 1973; cadcm, 1976), dar și de S. Antoniu și M. - E. Roșca Gramatopol (Antoniu, Gramatopol, 1966), precum și de M. Perianu (1988a; 1988b; 1989a), C. A. Bălțeanu (1989) și O. Necrasov și colaboratorii (Necrasov, Cristescu și colab., 1990).

În R. Moldova, până la începutul deceniului 8 al secolului nostru au fost investigate în jur de 500 de movile funerare, unele conținând morminte (numai 50) din epoca bronzului (Dergačev, 1973, p. 10). Aceste descoperiri proveneau aproape exclusiv din zona sudică și sud-estică a teritoriului Basarabiei, în timp ce în nord fuseseră cercetați doar doi tumuli (câte unul la Frunzeni, r. Florești și Mândrești, r. Telinești: săpături V. A. Dergačev) cu puține morminte din Bronzul timpuriu (*jamnaja* - 9 morminte) și Bronzul mijlociu (*mnogovalikovaja* - 1 mormânt) (Dergačev, 1973, p. 12; ibidem, 1986, tabel 1 la p. 19, 22). La acestea se adaugă cercetările efectuate de V. I. Markevič (în 1972) și V. S. Titov (1974) la Brînzeni, r. Edineț, care au atestat prezența în zona nord-vestică a Basarabiei a unui nou grup cultural din Bronzul timpuriu - grupul Edineț (Titov, 1975a, p. 447; idem, 1975b, p. 29; idem, 1981). Acest grup cultural, identificat în anii următori și în alte localități din raionul Edineț, dar și în raioanele Rîșcani și Fălești, se caracterizează atât prin morminte plane (la Brînzeni, Cuconeștii Vechi și, probabil, Pruteni: Titov, ibidem; Dergačev, 1973, p. 58, fig. 15; idem, 1982, p. 55-63; idem, 1986, p. 11-120), cât și prin morminte tumulare (la Văratice și Costești II) (ibidem, p. 17 - nr. 125, p. 111, 114).

După 1975, cercetarea movilelor a cunoscut o mare amploare pe întreg teritoriul dintre Prut și Nistru, astfel că la jumătatea deceniului 9 al secolului al XX-lea erau cunoscute numai pentru epoca bronzului materiale provenind din aproximativ 200 de tumuli (Dergačev, 1986, 15). În zona de silvostepă a Basarabiei, această intensă activitate de săpare a movilelor a făcut posibilă cunoașterea perioadelor timpurii - respectiv culturile *jamnaja*, *katakombnaja* - și mijlocii - culturile *mnogovalikovaja* și Komariv - ale epocii bronzului, despre care nu se știa până atunci aproape nimic. Astfel de cercetări s-au efectuat în raionul Briceni, la Medveža (Sava, Dergačev, 1984; Dergačev, 1986, p. 19 și fig. 1 - nr. 121); în raionul Edineț, la Cuconeștii Vechi (Kctraru, Nikolacvna și colab., 1975, p. 438; Dergačev, 1982a, p. 24-31; idem, 1986, p. 21 și fig. 1 - nr. 124; Sava, 1992, p. 181 și fig. 21 - nr. 33). Corpaci (Dergačev,

1982a, p. 34-42; idem, 1986, p. 19 și fig. 1 - nr.122; Jarovoj, 1984; Sava, 1992, p. 181 și fig. 21 - nr. 30); Hăncăuți (Dergačev, 1982a, p. 43-51; idem, 1986, p. 23 și fig. 1 - nr. 123), Șcerbachi (Dergačev, 1982a, p. 32; idem, 1986, p. 23 și fig. 1 - nr. 128); în raionul Rîșcani, la Dumeni (Nikolaeva, Safronov, 1976; Dergačev, 1986, p. 18 - nr. 126; Sava, 1992, p. 180 și fig. 21 - nr. 12), Duruitoarea Nouă¹³ (Dergačev, 1982a, p. 21; idem, 1986, p. 20 și fig. 1 - nr. 127), Costești I, Costești II (Dergačev, 1982a, p. 5-23; idem, 1986, p. 19 și fig. 1 - nr. 129), Văratice¹⁴ (Dergačev, 1986, p. 17, 199 și fig. 1 - nr. 125; Sava, 1992, p. 180 și fig. 21 - nr. 7, 199); în raionul Glodeni, la Cobani¹⁵ (Dergačev, 1986, p. 19 și fig. 1 - nr. 130; Sava, 1992, p. 181 și fig. 21 - nr. 25), Iablona (Jarovoj, 1983; Dergačev, 1986, p. 23 și fig. 1 - nr. 131; Sava, 1992, p. 183 și fig. 21 - nr. 62), în raionul Ungheni, la Cioropcani¹⁶ (Grosu, Sava, 1987; Dergačev, 1986, p. 23 și fig.1 - nr. 133; Sava, 1992, p. 183 și fig. 1 - nr. 61) și Petrești¹⁷ (Dergačev, 1986, p. 21 și fig. 1 - nr. 132; Sava, 1992, p. 182 și fig. 21 - nr. 42); în raionul Sîngerei, la Bursucni (Jarovoj, 1979; Grosu, Postike, 1979; Dergačev, 1986, p. 17 și fig. 1 - nr. 36; Sava, 1992, p. 179 și fig. 21 - nr. 4); în raionul Telenești, la Mîndrești (Dergačev, 1973, p. 14-15, fig. 2; idem, 1986, p. 19 și fig. 1 - nr. 37; Sava, 1992, p. 181 și fig. 21 - nr. 37) și Codru Nou (Dergačev, 1986, p. 19 și fig. 1 - nr. 26; Sava, 1992, p. 181 și fig. 21 - nr. 26); în raionul Florești, la Frunzeni (Dergačev, 1973, p. 12; idem, 1986, p. 22 și fig. 1 - nr. 35); în raionul Șoldănești, la Cotiujeni¹⁸ (Sava, 1992, p. 181 și fig. 21 - nr. 31); în raionul Orhei, la Brăviceni¹⁹ (Dergačev, 1986, p. 17 și fig. 1 - nr. 39; Sava, 1992, p. 179 și fig. 21 - nr.3), la Orhei (Dergačev, 1973, p. 16-17; idem, 1986, p. 17 și fig. 1 - nr. 39) și Ciocîlteni²⁰ (Sava, 1992, p. 183 și fig. 21 - nr. 57); în raionul Criuleni, la Corjovo (Borzijak, Manzura, 1983; Sava, 1992, p. 181 și fig. 21 - nr. 29) și Bălăbănești I²¹ și Bălăbănești II (Nikulice, Kavruk, 1986; Sava, 1992, p. 179, 190 și fig. 21 - nr. 2).

Din nefericire, multe dintre săpăturile efectuate în tumuli au rămas nepublicate, informații despre acestea păstrându-se, sub forma rapoartelor de săpături, în arhiva Institutului de Arheologie și Istorie veche din Chișinău.

În același spațiu (zona de silvostepă a R. Moldova), au fost descoperite, prin cercetările efectuate după 1970, noi așezări ale culturii Komariv, la Caracușenii Noi (Vlasenko, Sorokin, 1982, p. 190; Dergačev, 1986, p. 148), Tabani, Bârnovo și Tătărăuca Nouă (Sava, 1994, p. 144, fig. 1). Răspândirea culturii Komariv în partea de nord-vest a Basarabiei este atestată, de asemenea, prin unele morminte plane din necropola de la Badragii Vechi (Smirnova, 1969a), ca și prin mormintele tumulare, deja

¹³ Săpăturile de la Duruitoarea Nouă și Văratice, efectuate de V. I. Markevič în anii 1982-1984, nepublicate, sunt cunoscute din rapoartele de săpături care se păstrează în arhiva Institutului de Arheologie și Istorie veche din Chișinău - nr. de inventar 189/1982, 198/1983, 219/1984: cf. Dergačev, 1986, p. 199 - nr. 174-176; Sava, 1992, p. 199).

¹⁴ Vezi nota precedentă (pentru Duruitoarea Nouă și Văratice).

¹⁵ Săpături O. G. Levickij, 1984, raport de săpătură nepublicat, aflat în arhiva Inst. de Arh. și Ist. veche, Chișinău: cf. Dergačev, 1986, p. 19, 199; Sava, 1992, p. 181, 199).

¹⁶ Săpături V. I. Grosu, 1982.

¹⁷ Săpăturile de la Petrești și Codru Nou, efectuate de E. V. Jarovoj, în 1984, nu au fost publicate, rămânând sub forma de raport de săpătură, păstrat în arhiva Inst. de Arh. și Ist. veche, Chișinău - nr. inventar 215/1984: cf. Sava, 1992, p. 181, 182, 209; Dergačev, 1986, p. 19, 21, 209.

¹⁸ Săpături, 1986, S. M. Agul'nikov; raport de săpătură, nepublicat, nr. 247/1986, în arhiva Inst. de Arh. și Ist. veche, Chișinău: cf. Sava, 1992, p. 181, 190.

¹⁹ Săpături efectuate de V. A. Dergačev, 1973, O. V. Larina și I. V. Manzura, 1987, nepublicate. Informațiile despre săpăturile din 1987 se păstrează în raportul de săpături nr. 259/1987, aflat în arhiva Inst. de Arh. și Ist. veche, Chișinău: cf. Sava, 1992, p. 173, 199.

²⁰ Săpături N. A. Ketraru și V. P. Chacheu, 1985-1986, nepublicate, păstrate sub forma raportului de săpături - nr. 250/1986 - în arhiva Inst. de Arh. și Ist. veche, Chișinău: cf. Sava, 1992, p. 183, 197.

²¹ Săpături efectuate, în 1981 și 1987, de Bejlekcî și S. M. Agul'nikov, nepublicate. Pentru cercetările din 1981 se păstrează raportul de săpături - nr. 174/1981 - în arhiva Inst. de Arh. și Ist. veche, Chișinău: cf. Sava, 1992, p. 179, 190.

menționate, de la Medveja M 1/T 3, Corpaci M 2/T 5, Dumeni M 1/T 1 (Dergačev, 1986, p. 148), precum și altele descoperite în ultimul timp, la Gura Bâcului, Purcari (Sava, 1994, p. 144, fig. 1) și Burlănești/M 22/T 3 (r. Edineț) (Levițki, Demcenko, 1997).

Printre numeroșii arheologi care au efectuat săpături în Basarabia - o parte dintre ei deja amintiți - s-au remarcat îndeosebi V. A. Safronov, V. A. Dergačev și E. V. Jarovoj. Primul dintre ei, împreună cu colaboratorii, a reușit să efectueze într-un singur an (1974) săpături în peste 20 de movile din zona de nord-vest a R. Moldova, în raioanele Edineț și Rîșcani²², zonă în care, în anii următori (1975-1976) au mai fost cercetați 23 de tumuli de V. A. Dergačev (Dergačev, 1982a, p. 3). Activitatea științifică a acestuia din urmă, cu adevărat impresionantă, este ilustrată prin numărul mare de săpături efectuate pe teritoriul Basarabiei, atât în regiunea de silvostepă, cât și în alte zone (Dergačev, 1973; idem, 1982a; idem, 1986), precum și prin elaborarea unor lucrări importante pentru epoca bronzului. De asemenea, E. V. Jarovoj a cercetat prin săpături numeroși tumuli din R. Moldova, în silvostepă²³ și în alte zone (Jarovoj, Agul'nikov, 1979)²⁴, mai ales în sud-estul Basarabiei (regiunea Nistrului inferior), unde a efectuat săpături sistematice (în anii 1979-1980, 1990) în necropolele tumulare de la Olănești II, Purcari și Răscăeții Noi (Jarovoj, 1990).

Contribuții teoretice importante la cunoașterea culturii *mноговаліковая* au adus, printre alții, S. S. Berezanskaja - care a denumit astfel această cultură (1960), S. I. Bratcenko (1972), V. A. Dergačev (1973, p. 56-57; idem, 1986, p. 128-145), I. T. Černjakov (1985) și E. Sava (1991; 1992; 1994). S-a putut demonstra, prin cercetările efectuate de A. Dobrovolski (cf. Sava, 1994, p. 141), S. S. Berezanskaja și V. Dergačev, individualitatea acestei culturi față de culturile *katacombnaia* și *sрубnaia* (Berezanskaja, 1960; Dergačev, 1986). Totodată au fost elaborate clasificări și sistematizări riguroase ale descoperirilor din aria vestică (R. Moldova) a acestei culturi (Dergačev, 1973, p. 56-57; idem, 1986, p. 128-145; Černjakov, 1985; Sava, 1992).

Deceniile 7-8 ale secolului nostru sunt marcate de preocupările cercetătorilor români pentru clarificarea numeroaselor semne de întrebare ridicate de așa - numita "cultură a mormintelor cu ocră". Prin studii speciale, elaborate de către Vl. Zirra (Zirra, 1960), N. Harțuche și F. Anastasiu (Anastasiu, Harțuche, 1965; Harțuche, Anastasiu, 1968; idem, 1971) și M. Dinu (1974), se fac încercări de clasificare cronologică, stabilindu-se mai multe etape ale acestui tip de înmormântări (trei etape, la Vl. Zirra: 1960; trei faze la Harțuche și Anastasiu: 1971, p. 136-140). Totodată, se ajunge la concluzia că ritul funerar tumular este specific comunităților nord-pontice care au trăit în diferite perioade, și, ca urmare, "mormintele cu ocră" descoperite pe teritoriul României ilustrează nu una ci mai multe culturi arheologice (Roman, 1964, p. 323-325; Morintz, Roman, 1968a, p. 118), cca mai timpurie dintre acestea plasându-se, după unele opinii, la sfârșitul eneoliticului (Nestor, 1950, p. 216-218; Petrescu-Dîmbovița, 1950, p. 110-111; Berciu, 1960, p. 72; Zirra, 1960, p. 114), într-o perioadă imediat anterioară orizontului Gorodsk - Usatovo (Harțuche, Anastasiu, 1971, p. 136-140) sau, după alți autori, la începutul Bronzului timpuriu, la nivelul orizontului Glina III - Montcoru Ic4 (Dinu, 1974; Roman, 1976a, p. 59; László, 1984, p. 25). Procesul pătrunderii acestor comunități tumulare a fost de lungă durată - până în cursul epocilor mijlocie și târzie a bronzului (Comșa, 1975, p. 140, 143; Morintz, 1978, p. 86, 97) - și a contribuit, prin vehicularca pe spații întinse a unor bunuri materiale, la constituirea "cercului cultural vest - pontic" (Roman, 1986, p. 45-52).

²² Vezi mai sus: Cuconeștii Vechi, Dumeni, Costești.

²³ Vezi mai sus: Bursuceni, Codru Nou, Iablona, Petrești.

²⁴ În 1985, împreună cu Kurčatov, a săpat la Tokile - Răducani (raionul Leova): cf. Sava, 1992, p. 183. Pentru alte săpături, vezi Sava, ibidem, p. 180 - nr. 9-10.

Printre contribuțiile teoretice importante amintim pe cele datorate cercetătorilor N. Harțuche, F. Anastasiu și Sb. Morintz, care, în contextul general al relațiilor dintre populațiile din stepa nord-pontică și comunitățile din spațiul estic al României, au făcut referiri și la mormintele "cu ocră" descoperite în Câmpia Moldovei. Astfel, N. Harțuche și F. Anastasiu, care au abordat timp de peste două decenii aspectele complexe ale fenomenului mormintelor tumulare din spațiul estic al României (Anastasiu, Harțuche, 1965; Harțuche, 1973; idem, 1979a; idem, 1980a; idem, 1980c; Harțuche, Anastasiu, 1968; idem, 1971; Harțuche, Sîrbu, 1980; Harțuche, Anastasiu și colab., 1983, p. 49), au inclus în periodizarea "complexului mormintelor cu ocră" (Anastasiu, Harțuche, 1965; Harțuche, Anastasiu, 1971, p. 136-140) și morminte descoperite în zona noastră. Autorii atribuie fazei a doua din clasificarea amintită primul grup de înmormântări de la Holboca, o parte din mormintele de la Glăvănești și probabil unele de la Corlăteni și le datează la sfârșitul eneoliticului, în orizontul Horodiștea - Foltești I - Cernavoda I - Gorodsk-Usatovo. Din faza a treia - atribuită etapei de tranziție spre epoca bronzului - fac parte și înmormântările din grupa a treia de la Holboca, precum și cele mai noi de la Valea Lupului - "Fabrica Chimică", acestea din urmă fiind plasate spre sfârșitul fazei a treia, în orizontul proto Glina III - Schneckenberg A - Cernavoda II (final) - probabil Cernavoda III - cultura catacombelor (faza timpurie). Finalul fazei a treia corespunde, potrivit aceluiași autori, începutului Bronzului timpuriu, respectiv orizontul Glina III - Schneckenberg, și este reprezentat, printre altele, și de M2 de la Glăvănești (ibidem). Sebastian Morintz, care, în lucrarea sa din 1978, consacră un capitol special populațiilor de origine răsăriteană de tip *jamnaja*, *katakombnaja* și *sрубnaja* (Morintz, 1978, p. 86-100), distinge șase etape (orizonturi) de "pătrunderi răsăritene" pe teritoriul României, din care fac parte și descoperiri din zona Câmpiei Moldovei. Dintre acestea, sunt atribuite etapei a treia (cu cele mai timpurii morminte tumulare cu ocră din zonele extracarpătice) mormintele cele mai vechi de la Glăvănești, Holboca și Corlăteni, care ar putea fi, în opinia autorului, contemporane cu înmormântările *jamnaja* din zona nord-pontică, datând din perioada de tranziție la epoca bronzului (ibidem, p. 96). Etapei a cincea îi este atribuit mormântul de la Bogonos (Iași), împreună cu descoperirile similare caracterizate și prin prezența cataramelor de os sau cochilii, pentru care autorul găsește analogii în culturile Bronzului mijlociu din stepele răsăritene, respectiv culturile *katakombnaja* și *sрубnaja* timpurie (ibidem, p. 97).

Perioada cuprinsă între jumătatea deceniului 8 și sfârșitul deceniului 9 ale secolului al XX-lea este marcată de apariția unor lucrări de mare valoare științifică. Astfel, după publicarea, în 1970, a volumului *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea* (Așezări, 1970), lucrare elaborată îndeosebi pe baza rezultatelor unor ample cercetări de teren, au urmat repertoriile arheologice pentru zona de nord-est a Moldovei - județele Botoșani (*RAJB* I, II; Șadurschi, Ursulescu, 1989; Păunescu, Șadurschi, 1989a; idem, 1989b) și Iași (*RAJI* I, II), în care apar și informații despre complexe tumulare din acest spațiu, inclusiv în legătură cu localizarea lor, fiind realizate hărți pentru fiecare comună. E. Comșa publică, pe baza informațiilor din carnetele de șantier, descoperirile făcute în anii 1949-1951, în cadrul șantierului Valea Jijiei, în tumuli de la Corlăteni (Comșa, 1982), Holboca (idem, 1985a) și Glăvănești (idem, 1985b; idem, 1987; idem, 1989b), despre care apăruseră anterior informații sumare în rapoartele de săpături (vezi mai sus) sau în unele studii (Zirra, 1960; Dinu, 1974). Publicarea acestor lucrări a fost esențială pentru cunoașterea unor aspecte ale Bronzului timpuriu și mijlociu din spațiul Câmpiei Moldovei, perioade pentru care, până cu puțină vreme în urmă, informațiile erau aproape total absente. Alte contribuții se datorează studiilor făcute de Fl. Burtănescu (1993), care a demonstrat că Bronzul timpuriu și mijlociu din zona noastră este reprezentat și prin comunitățile răsăritene de tip *jamnaja*, *katakombnaja* și *mnogovalikovaja*, cărora le este caracteristic ritul înhumării în tumuli. Concluziile autorului au fost anticipate de observațiile făcute anterior de unii

cercetători, atât pentru spațiul Câmpiei Moldovei (Morintz, 1978, p. 86-100; Dergačev, 1986, tabel 1, p. 23-24 și fig. 1 - nr. 135, 139, 140; Sava, 1991, p. 28-31; idem, 1992, p. 160-169, 187-189 și fig. 21 - nr. 118, 121, 123, 127, 136; idem, 1994, p. 142), cât și pentru alte zone din estul României (Harțușche, 1973, p. 22; 1980a, p. 125, 130, 132; Harțușche, Anastasiu și colab., 1983, p. 49; Petrescu-Dîmbovița, 1974, p. 283; idem, 1977a, p. 531-532, nota 87; Roman, 1976a, p. 39; idem, 1986, p. 49; Černjakov, Tošček, 1985; Dergačev, 1986; Sava, 1991; idem, 1992).

Dintre numeroșii cercetători, români și străini, care au mai abordat fenomenul pătrunderii spre vest a populațiilor răsăritene nord-pontice, mai amintim pe M. V. Garașanin (1959, 1971, 1972, 1976), M. Gimbutas (1965, 1970, 1973, 1989), I. Ecsedy (1979), Vl. Dumitrescu (1980) și Al. Vulpe (Dumitrescu, Vulpe, 1988), Dodd - Opreșescu, Mitrea (1983a, 1983b), M. Brudiu (1991a, 1991b) și Gh. Coman (Brudiu, Coman, 1979), G. Simion (1991), M. Neagu (1992), N. Ursulescu (1994a, 1994b), M. Petrescu - Dîmbovița, Hadrian Daicoviciu și colaboratorii (Petrescu-Dîmbovița, Daicoviciu și colab., 1995) și V. Cavruc (1996).

Începând din deceniul 7 al secolului trecut, problematica culturii Costișa - Bițyi Potik - Komariv va fi abordată de numeroși cercetători români și străini, atât în legătură cu descoperirile mai vechi din Câmpia Moldovei (Trușești, Corlăteni și Valea Lupului), cât și cu altele, ulterioare, din județul Neamț. Esențiale pentru cunoașterea culturii Costișa au fost cele două studii publicate de Al. Vulpe (1961) și M. Florescu (1970), pe baza săpăturilor efectuate la Costișa și Borlești. Al. Vulpe, care a denumit și definit cultura Costișa, a precizat că aria ei de răspândire se concentrează pe cursul mijlociu al Bistriței (Vulpe A., 1961b, fig. 1), incluzând și descoperirile mai vechi de la Calu, Bălănești și Borlești, care fuseseră atribuite în mod cronat culturii Monteoru (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 91; Vulpe Al., 1961b, p. 115-116, notele 53-56; Florescu M., 1970, p. 62-63, nota 21). Susținând apartenența la cultura Costișa și a unor materiale descoperite la Cucuteni - Băiceni (jud. Iași) (Schmidt, 1932, pl. 23/3, cf. Vulpe A., 1961b, nota 58), Corlăteni (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 89-91, fig. 5) și Trușești (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, fig. 22; Petrescu-Dîmbovița, 1954, p. 19-20, fig. 16/1, 2, 4, 9, 10; Florescu A., 1957, p. 208, fig. 5/3, 5, 6), Al. Vulpe afirmă prezența acestei culturi și în Câmpia Moldovei. Evoluția culturii Costișa a cunoscut, în opinia autorului, două faze: prima, timpurie (așezarea de la Costișa), datată în prima parte a Bronzului mijlociu, respectiv orizontul Monteoru fazele Ic3/Ic4(?) - Ic2-Ia (Vulpe Al. 1961b, p. 119-120); a doua, târzie, atestată la Corlăteni (ibidem, p. 121, fig. 7/9-12) și Trușești (ibidem, p. 120, fig. 7/6-7) și datată în orizontul corespunzător culturilor Monteoru II și Komariv (ibidem, p. 121). Remarcând, pentru prima dată, existența unor analogii între materiale ceramice aparținând culturilor Costișa și Komariv (ibidem, p. 113-118, 121 și notele 83-84), autorul avansează ipoteza existenței unei legături organice între acestea, în sensul că cea de a doua - cultura Komariv - ar putea reprezenta o etapă mai evoluată a celei dintâi - cultura Costișa (ibidem, p. 121-122). Analizând critic opiniile lui I. K. Švešnikov (1958) cu privire la periodizarea culturii Komariv, Al. Vulpe stabilește, totodată, o serie de sincronisme între culturile Bronzului mijlociu din spațiul est-carpatic și regiunea subcarpatică a Ucrainei, între culturile Costișa, Monteoru, Bițyi Potik și Komariv (ibidem, p. 118 și fig. 1). Referitor la originea culturii Costișa, autorul, de acord cu I. K. Swiesznikow (cf. Vulpe Al., 1961b, nota 79), consideră că originea aspectelor Costișa și Bițyi Potik trebuie căutată în orizontul târziu al ceramicii șnurate din Bronzul timpuriu (ibidem, p. 119, 122).

Un alt moment important în cercetarea culturii Costișa a fost marcat de publicarea, în 1970, de către M. Florescu, a unui amplu studiu prilejuit de săpăturile de la Borlești (jud. Neamț), prin care autoarea aduce contribuții majore la cunoașterea particularităților acestei civilizații - tipuri de așezări (Florescu M., 1970, p. 56-57), durata locuirii (ibidem, p. 57), tipuri de locuințe (ibidem, p. 57-58), tipuri ceramice -, precum și la relațiile ei cu civilizațiile contemporane. Pe baza analizei comparative a

materialelor ceramice descoperite în așezările de la Costișa și Borlești, cercetătoarea stabilește două faze de evoluție a culturii Costișa: prima, mai veche, ilustrată la Borlești; a doua, mai nouă, atestată la Costișa, ambele fiind sincrone cu fazele Ic3-Ic2 ale culturii Monteoru (ibidem, nota 89). Se precizează, însă, că cele două faze atestă doar o parte a evoluției culturii Costișa, deoarece, potrivit autoarei, această civilizație a continuat până la sfârșitul Bronzului mijlociu, când a participat, împreună cu cultura Monteoru, la formarea culturii Noua. M. Florescu argumentează această ipoteză prin persistența elementelor ceramice de tip Costișa în prima fază a culturii Noua, așa cum s-a constatat, printre altele, în așezările de la Trușești și Corlăteni (Florescu M., 1970, p. 76-77, notele 87-88). Concluziile autoarei indică, deci, existența, în stadiul respectiv al cercetărilor, a unui hiatus între faza Costișa (faza a II-a a culturii Costișa) și începutul Bronzului târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu) (ibidem, p. 77).

De acord cu observațiile lui Al. Vulpe privind analogiile dintre culturile Costișa, Bițyi Potik și Komariv (Vulpe A., 1961b, p. 113-116), M. Florescu consideră că prezența unor elemente comune în cadrul acestor grupe culturale, indică apartenența lor la același complex cultural unitar - numit Costișa - Bițyi Potik - Komariv - (ibidem, p. 78), care se conturează în spațiul respectiv încă din momentul apariției sale, la începutul Bronzului mijlociu (ibidem).

Acceptând doar parțial (ibidem, p. 73 și nota 69) periodizările elaborate pentru cultura Komariv de I. K. Swiecznikow și T. Sulimirski, M. Florescu propune o nouă periodizare a culturii Komariv, distingând trei faze de evoluție: 1) faza Komariv inițială (ibidem, p. 63-68), în care persistă elemente din Bronzul timpuriu, fază sincronă cu așezarea de la Borlești (ibidem, p. 79) și etapa Ic3 a culturii Monteoru (ibidem, p. 54, fig. 2/5); 2) faza a doua - începutul perioadei clasice a complexului Costișa - Bițyi Potik - Komariv -, atestată, în spațiul românesc, de așezarea de la Costișa (ibidem, p. 79), se datează într-un orizont corespunzător sfârșitului fazei Monteoru Ic3 (ibidem, p. 72 și nota 66) și fazei Monteoru Ic2 (ibidem, p. 79 și nota 92); 3) faza a treia, atestată numai pe teritoriul Ucrainei, este sincronă cu fazele IIa și IIb ale culturii Monteoru (ibidem, p. 79).

Alte contribuții ale cercetării arheologice românești la cunoașterea culturii Costișa aparțin lui I. Nestor, E. Zaharia, A. C. Florescu și sunt legate de descoperirile amintite deja din așezările de la Trușești, Corlăteni și Valea Lupului. Astfel, I. Nestor considera, în 1960, că ceramica din nivelurile inferioare ale acestor așezări (pentru Trușești - "Movila din șesul Jijiei": Petrescu-Dîmbovița, 1953/1-2, p. 35 și fig. 21/2, 22/2-5; Florescu, 1954, p. 23, și fig. 16/1-5, 7-10; Corlăteni - "Pe țarină": Nestor, 1952, p. 90-91 și fig. 5; Valea Lupului: Dinu, 1954, fig. 10/1-2), atestă o locuire "*de caracter Belopotok - Costișa sau Monteoru târziu*" (Nestor, 1960, p. 131), care datează din etapa imediat anterioară culturii Noua (Nestor, 1952, p. 89-90). Precizări și nuanțări importante, în legătură cu aceste materiale, apar în studiul E. Zaharia, din 1963. Autoarea încearcă să demonstreze că evoluția culturii Costișa nu s-a limitat la etapa ilustrată prin așezarea eponimă, ci a mai continuat, în una sau două etape, până la sfârșitul Bronzului mijlociu și începutul perioadei următoare (Zaharia Eug., 1963, p. 157, nota 10; p. 161 - 162; p. 163, notele 22-23; p. 164, nota 24). Etapa târzie a acestei culturi este atestată, după opinia autoarei, prin *aspectul Corlăteni* (nivelul I de la Corlăteni), contemporan cu Monteoru II și etapa târzie a culturii Komariv (Zaharia Eug., 1963, p. 162). Aspectul Corlăteni - format, probabil, ca urmare a contactelor dintre cultura Costișa (faza târzie) și cultura Monteoru (Zaharia Eug., 1963, p. 158, nota 13) - se caracterizează, potrivit aceleiași cercetătoare, prin predominarea elementelor culturii Komariv (ibidem, p. 164, 169), care apar în asociere cu materiale sporadice de tip Monteoru (ibidem, p. 169).

Adrian Florescu, abordând problemele culturii Bițyi Potik - Costișa în contextul studierii culturii Noua, considera, însă, că materialele amintite de la Trușești, Corlăteni și Valea Lupului nu aparțin Bronzului mijlociu (cultura Costișa), ci Bronzului târziu, respectiv etapei de formare a culturii Noua (Noua I, periodizare Florescu A., 1964), la geneza căreia a avut un rol important și cultura Costișa

(idem). Într-o altă lucrare (Florescu A., 1991), autorul atribuia etapei de început a culturii Noua materiale ceramice de tradiție Costișa sau Costișa - Biți Potik, descoperite în alte patru localități din Câmpia Moldovei (Florescu A., 1991, p. 61, fig. 40/1; p. 77, fig. 47/2-3; p. 107, fig. 189/4, 190/9; p. 144, fig. 185/4).

O ultimă etapă a cercetării Bronzului mijlociu din spațiul Câmpiei Moldovei este marcată, în ultimele trei decenii ale secolului trecut (deceniile 8-10), și de publicarea repertoriilor arheologice pentru județele Botoșani (*RAJB*, 1976, I-II) și Iași (*RAJI*, 1984, I; *RAJI*, 1985, II), precum și a repertoriul culturii Noua, menționat mai sus (Florescu A., 1991), care conțin toate informațiile cunoscute la momentele respective. Urmare firească a stadiului cercetării arheologice, datele existente pentru perioada mijlocie a epocii bronzului continuă să rămână incerte și insuficiente pentru spațiul studiat aici, atât în ceea ce privește culturile caracteristice, cât și răspândirea acestora. Astfel, pentru teritoriul județului Botoșani, Al. Păunescu și P. Șadurschi menționează patru descoperiri (una incertă) care aparțin culturii Costișa (*RAJB*, 1976, I, p. 30), descoperiri care constau în puține fragmente ceramice (deci, nu așezări propriu-zise), aflate uneori în asociere cu ceramică Noua, dar atribuite culturii Costișa pe baza ornamentelor specifice acesteia (ibidem). Pentru teritoriul județului Iași, potrivit autorilor Repertoriului arheologic (*RAJI*, 1985, II, p. 470), Bronzul mijlociu nu este atestat prin nici o descoperire, în schimb apar elemente de factură Costișa în câteva situri datate la începutul Bronzului târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu). A. C. Florescu atribuie de asemenea fazei I a culturii Noua o serie de materiale ceramice, din Câmpia Moldovei, care păstrează unele particularități de tip Costișa sau Biți Potik - Costișa (Florescu A., 1991).

Unele aspecte ale culturii Costișa au fost abordate și în lucrările de sinteză publicate în ultimele decenii de M. Petrescu - Dîmbovița (1978b; Petrescu-Dîmbovița, Daicoviciu și colab., 1995), Sb. Morintz (1978), Vl. Dumitrescu și Al. Vulpe (1988). În aceste lucrări sunt acceptate în general opiniile exprimate anterior în literatura de specialitate în legătură cu această cultură - răspândire, cultura materială, cronologie, afinități cu grupul Biți Potik și cultura Komariv (Petrescu-Dîmbovița, 1978b, p. 86; Morintz, 1978, p. 113 - 115; Petrescu-Dîmbovița, Daicoviciu și colab., 1995, p. 91-92), precizându-se că civilizația Costișa "*apare ca fiind străină față de ceea ce se știe în legătură cu începuturile epocii bronzului în Moldova*" (Petrescu-Dîmbovița, Daicoviciu și colab., 1995, p. 92). Sb. Morintz critică însă opiniile lui Igor Swiesznikow privind cronologia culturii Komariv (Swiesznikow, 1967, p. 104), deci implicit a întregului complex cultural din care aceasta face parte, arătând că anul 1500 î.H. nu poate fi acceptat ca limită inferioară a culturii Komariv, date fiind sincronismele culturii Costișa cu fazele Ic3 - Ic2 ale culturii Monteoru (Morintz, 1978, p. 113-114). În lucrarea *Dacia înainte de Dromihete* sunt reluate, pe scurt, opiniile mai vechi ale lui Al. Vulpe privind cultura Costișa. Astfel, se afirmă că civilizația Costișa a pătruns în Moldova dinspre nord și nord-est, constituindu-se ca ramură sudică a complexului etno-cultural Biți Potik din Ucraina - (Dumitrescu, Vulpe, 1988, p. 71). Momentul apariției noii civilizații se plasează la nivelul "*unor etape destul de vechi ale culturii Monteoru*" (ibidem). Caracteristică pentru Bronzul mijlociu din Moldova central-vestică și, parțial, nordică, cultura Costișa a cunoscut în evoluția ei două faze - corespunzătoare orizontului Monteoru Ic2-Ic3 (prima fază Costișa) și, respectiv, Monteoru II (a doua fază Costișa) - și, potrivit autorilor menționați, pare să fi contribuit la formarea culturii Noua (ibidem, p. 72). În ceea ce privește Câmpia Moldovei, autorii atribuie culturii Costișa descoperirile din cinci localități, respectiv Lețcani, Cucuteni, Trușești, Corlăteni și Nichiteni (ibidem, harta 5: nr. 267, 269, 278, 282, 284).

În ultimii ani, problemele complexului Costișa - Biți Potik - Komariv au revenit în atenția specialiștilor, ca urmare a noilor descoperiri făcute pe teritoriul județului Botoșani, la Prăjeni, Cotârgaci și Ghilănești. Deosebit de interesantă este necropola de la Prăjeni, care atestă, conform autorilor, pentru

prima dată în acest spațiu, ritul funerar specific comunităților Costișa - Komariv (Ursulescu, Șadurschi și colab., 1988). Unele materiale de la Ghilâncști - între care un fragment ceramic ornamentat cu bandă formată din triunghiuri hașurate - au fost atribuite de asemenea culturii Costișa (Șadurschi, 1994, p. 168, fig. 3/3-4, 7), civilizație atestată în județul Botoșani, după opinia lui P. Șadurschi, prin încă alte șapte descoperiri mai vechi (ibidem, p. 168, nota 6). În sfârșit, amintim și opiniile exprimate de E. Moscalu, cu prilejul publicării descoperirilor de la Cotârgaci, când autorul, de acord cu I. Nestor (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 84-94), Al. Vulpe (Vulpe, 1961, fig. 7/9) și N. Ursulescu (Ursulescu, Șadurschi și colab., 1988) considera, la sfârșitul anilor '80, că prezența acestei culturi este atestată în zona Câmpiei Moldovei prin descoperirile de la Corlăteni, Trușești și Prăjeni (Moscalu, 1989, p. 122).

Începând de la jumătatea deceniului 7 al secolului trecut, au apărut în literatura arheologică ex-sovietică numeroase lucrări consacrate culturii Komariv, prilej cu care au fost reanalizate multe aspecte importante ale acesteia - periodizarea, cronologia și geneza. Contribuții deosebite reprezintă lucrările elaborate de cercetătorii I. K. Swicsznikow (1965; 1967; 1974; 1976); A. I. Terenožkin (1961, p. 236-239; 1965, p. 69-70), T. Sulimirski (1968), S. S. Berezanskaja (1971; 1972; 1982; 1985), G. I. Smirnova (1974a; 1976; 1978; 1993), precum și (pentru cultura Trzscinieck) A. Gardawski (1959) și Miškiewicz (1978).

Astfel, I. K. Swicsznikow a prezentat caracteristicile generale ale culturii Komariv (1965; 1967), analizând totodată problemele legate de cronologie, formare, evoluția ulterioară și apartenența etnică a purtătorilor ei. De acord cu opiniile exprimate de L. L. Kozłowsky în 1928, I. K. Swicsznikow a încadrat cultura Komariv, inclusiv grupul Biłyi Potik, în epoca bronzului (Swicsznikow, 1967, p. 73-75) și a remarcat legătura genetică dintre cultura Komariv și culturile ceramicii șnurate, precum și unele influențe exercitate de culturile Montcoru, Wietenberg și Costișa asupra celei dintâi (cultura Komariv) (ibidem, p. 75-76; idem, 1974b, p. 192; idem, 1976, p. 98-97). Pornind de la analogiile existente între unele materiale din ariile culturilor Komariv și Trzscinieck, autorul a emis ipoteza apartenenței acestor civilizații la un mare complex cultural înrudit, care a ocupat în perioada mijlocie a epocii bronzului teritoriul dintre Oder și Nipru (Swicsznikow, 1965; idem, 1967; Berezanskaja, 1985, p. 429). Swicsznikow a elaborat, de asemenea, o clasificare cronologică a culturii Komariv, a cărei evoluție a fost divizată în trei etape - Bronz mijlociu, târziu și Hallstatt timpuriu, datate în perioada 1500 - 1200/1100 î.H. (Swicsznikow, 1965, p. 86-92; idem, 1967, p. 72; 1974b, p. 190).

O altă periodizare a culturii Komariv a fost elaborată de T. Sulimirski, în 1968, în cadrul căreia identifică patru perioade, începuturile culturii fiind datate în secolul XIII î. H, iar sfârșitul acesteia după 800 î.H. (Sulimirski, 1968, p. 98-99, tabelele 21, 24-25). În cadrul acestei periodizări, evoluția grupului Biłyi Potik este urmărită pe parcursul a trei perioade, care se sincronizează cu cultura Komariv, începând cu perioada a II-a a acesteia din urmă și cu Ha A, B și C (respectiv cultura Holihrad) odată cu perioada a III-a a culturii Komariv și perioada a doua (B) a grupului Biłyi Potik (Sulimirski, 1968, p. 99, tabelele 21, 25). Respingând semnificația dată de cercetătorii ex-sovietici termenului "cultura Komariv", autorul precizează că, în opinia sa, acest termen trebuie utilizat numai pentru grupul original de morminte tumulare din zona sub-carpatică a Ucrainei (ibidem, p. 97). Pe de altă parte, autorul precizează că numele "grupul Biłyi Potik" a fost dat pentru acele morminte din vestul Podolici în care, în Bronzul mijlociu, se mențin elemente ale vechii culturi (cultura amforelor sferice) - respectiv, cistele de piatră - dar apar materiale ceramice și o serie de obiecte foarte asemănătoare cu cele ale culturii Komariv (ibidem, p. 49, 53)

Dintre contribuțiile importante aduse de cercetătoarea G. I. Smirnova la cunoașterea culturii Komariv amintim, printre altele, identificarea în așezarea de la Magalaa unui orizont aparținând etapei

târzii a culturii Komariv (Magalaș), și, pe această bază, abordarea problemelor privind perio-dizarea internă a acestei culturi, precum și cronologia culturilor ulterioare culturii Komariv din bazinul carpatic (Smirnova, 1976; eadem, 1978). Autoarea a formulat, de asemenea, ipoteza prezenței culturii Komariv și în Câmpia Moldovei, în așezarea de la Corlăteni (nivelul 1), arătând că ma-terialele ceramice din acest sit au analogii în orizontul Magalaș, care aparține etapei târzii a culturii Komariv (eadem, 1993, p. 59).

S. S. Berezanskaja, care a abordat problematica culturii Komariv în mai multe lucrări de sinteză (vezi mai sus), a precizat, printre altele că ritualul funerar caracteristic înmormântărilor de tip Biłyi Potik indică apartenența lor la o grupă distinctă în cadrul culturii Komariv (Berezanskaja, 1985, p. 431). De acord cu opiniile multor cercetători polonezi (Gardawski, 1959; Miškiewicz, 1978) și ex-sovietici, S. S. Berezanskaja susține teoria despre existența unei culturi Trzscinieck - Komariv, cele două componente reprezentând variante locale ale unei singure culturi (Berezanskaja, 1972, p. 125-126; eadem, 1982, p. 47-48). Revenind asupra unor opinii anterioare, S. S. Berezanskaja consideră justă ipoteza arheologilor români, care, pe baza similitudinilor dintre descoperirile de tip Biłyi Potik, Costișa și Komariv, au afirmat apartenența acestora la aceeași cultură arheologică, respectiv cultura Biłyi Potik - Costișa - Komariv (Berezanskaja, 1985, p. 429).

Prezența culturii Komariv pe teritoriul R. Moldova a fost semnalată de către arheologii basara-beni cu prilejul publicării unor descoperiri sau în lucrări de sinteză. Se remarcă în acest sens îndeosebi V. A. Dergačev (1973; 1986), care în lucrarea sa de sinteză despre epoca bronzului pe teritoriul R. Moldova, se ocupă, între altele, de problema raporturilor cultural - cronologice dintre cultura Komariv și cultura Trzscinieck, considerând, ca și alți cercetători, unii deja menționați, că se poate vorbi despre existența, în epoca bronzului, a unei "*unități cultural - cronologice aparte - Trzscinieck - Komarów*" (Dergačev, 1986, p. 146, 147). În interiorul acestui complex cultural, autorul distinge trei formațiuni culturale relativ independente, respectiv Trzscinieck (grupa vestică și estică), Komariv și Costișa (ibidem, fig. 37 A). Autorul consideră, însă, spre deosebire de S. S. Berezanskaja, că limita sudică a culturii Komariv depășește linia Prutului, aria de răspândire a acestei culturi incluzând și descoperirile de acest tip din spațiul Nistru-Prut, pe care la atribuie grupei sudice a culturii Komariv (Dergačev, 1986, p. 148 și fig. 37 B). În această grupă de descoperiri este inclusă și așezarea de la Corlăteni din Câmpia Moldovei, precum și siturile din nordul R. Moldova (ibidem).

Într-un articol despre perioada mijlocie și târzie a epocii bronzului, E. Sava face o succintă sinteză a culturii Komariv, cu referire specială la teritoriul R. Moldova (Sava, 1994). Autorul consideră, pe de o parte că, așa cum afirmase anterior I. K. Swiesznikov (1974b), civilizația Komariv este un fenomen distinct de cultura Trzciniec, și, pe de altă parte, de acord cu arheologii români (Florescu M., 1970; Morintz, 1978, p. 112-115), că ea face parte dintr-un complex cultural mai amplu - Biłyi Potik - Costișa - Komariv, cu nuanțarea că primele două componente ale acestuia sunt variante (sau grupuri) locale în cadrul culturii Komariv (Sava, 1994, p. 143 - 144). În ceea ce privește datarea descoperirilor Komariv din R. Moldova, autorul, ca și V. A. Dergačev (Dergačev, 1986, p. 152), le atribuie fazei finale a culturii Komariv (ibidem, p. 144). Se precizează totodată că prezența, în com-plexele închise din așezările acestei culturi, a ceramicii de tip Komariv în asociere cu ceramică Noua, confirmă opinia lui I. Swiesznikov (Swiesznikov, 1967, p. 69) privind sincronizarea etapei finale a culturii Komariv cu începutul culturii Noua (Sava, 1994, p. 144, nota 32), moment care se plasează, după opinia autorului, în secolul XIV î.H (ibidem, p. 144).

Problematica culturii Komariv a fost abordată și de M. Gimbutas, în lucrarea sa de sinteză despre culturile epocii bronzului din centrul și estul Europei (1965). Autoarea include o serie de culturi din Bronzul mijlociu, între care cele de la Biłyi Potik, Komariv, în așa - numita "cultură nord - carpatică" (un alt grup de origine kurganică) (Gimbutas, 1965, p. 453), care în Bronzul timpuriu (începând de la

1800 î.H) a fost ilustrată prin descoperirile Biłyi Potik, iar în Bronzul mijlociu (începând de la sfârșitul secolului al XV-lea) de cele de tip Komariv (ibidem, tabel IV, p. 456). În opinia M. Gimbutas, descoperirile de la Biłyi Potik și Komariv ilustrează două faze succesive ale aceleiași culturi, respectiv complexul Komariv (ibidem, p. 457), format pe baza culturii ceramicii șnurate și influențat puternic în evoluția sa de cultura Monteoru (faza târzie) (ibidem, p. 456). Autoarea datează grupul Biłyi Potik în Bronzul timpuriu, sincronizându-l cu cultura Unctiče (etapele timpurie și clasică) și cu grupurile Usatovo și Monteoru (faza timpurie) (Gimbutas, 1965, p. 458). Totodată menționează existența unor analogii între ceramica Biłyi Potik și descoperirile similare din peste 20 de situri din nordul Moldovei și Bucovina, între care acelea de la Trușești și Corlăteni (ibidem), precum și de la Costișa, ceramica din această ultimă așezare fiind, în opinia sa, " *în mod evident de tip Bilopotok*" (ibidem).

II.2.1. Problema prezenței culturii *mnogovalikovaja* în spațiul Câmpiei Moldovei

II.2.1.a. Aria de răspândire

Ipoieza prezenței culturii *mnogovalikovaja* pe teritoriul Câmpiei Moldovei (de la vest de Prut) a fost susținută în ultimele două decenii de o serie de cercetători, pe baza descoperirii, în spațiul amintit, a unor obiecte de inventar specifice culturii respective. Astfel, V. A. Dergačev, a inclus, în 1986, pe harta răspândirii mormintelor tumulare de tip *mnogovalikovaja* și unele descoperiri mai vechi din zona noastră, respectiv mormântul de la Bogonos, unele morminte de la Valea Lupului și Holboca (Dergačev, 1986, p. 23-24 și fig. 1 - nr. 137 -139). Câțiva ani mai târziu, E. Sava a atras atenția în mai multe rânduri asupra unor descoperiri din spațiul de la vest de Prut pe care le-a atribuit culturii *mnogovalikovaja* (Sava, 1992, p. 159-169). Dintre acestea fac parte, în opinia sa, o serie de morminte tumulare din Câmpia Moldovei, și anume acelea de la Bogonos, Valea Lupului/M 21, și, probabil, unele morminte de la Glăvănești, Corlăteni și Holboca (idem, fig. 21 - nr. 118, 121, 123, 127, 136). Aceste descoperiri, la care se adaugă altele din zona sud-vestică a Moldovei (idem, fig. 51), constituie, după E. Sava, indicii ale extinderii aricii culturii *mnogovalikovaja* și la vest de Prut (idem, 1994, p. 142). În același sens s-a pronunțat și Fl. Burtănescu (1993), care a atribuit culturii *mnogovalikovaja* morminte tumulare descoperite în 6 localități din Câmpia Moldovei (Burtănescu, 1993, harta 4).

Cultura *mnogovalikovaja* a ocupat o arie vastă, îndeosebi în zona de stepă dintre Prut și Volga (Sava, 1991, p. 17, fig. 1; ibidem, 1994, p. 141). În zona de silvostepă din aria vestică de răspândire a acestei culturi (Prut - Nistru), descoperirile de tip *mnogovalikovaja* (morminte tumulare) sunt atestate în numai 18 localități, spre deosebire de zona de stepă (din același spațiu), unde sunt incomparabil mai numeroase (compară hărțile 3 și 4)²⁵.

Descoperirile atribuite culturii *mnogovalikovaja* din zonele de silvostepă din dreapta și stânga Prutului sunt reprezentate aproape exclusiv prin morminte tumulare, așezările acestor comunități nefiind cunoscute până în prezent în spațiul respectiv²⁶. La vest de Prut, în zona Câmpiei Moldovei, cultura *mnogovalikovaja* este atestată în 4 localități (harta 4), prin zece morminte tumulare, dintre care numai pentru 4 se poate face o atribuire culturală certă.

²⁵ Vezi și Sava, 1992, fig. 21. Pe întregul teritoriu al R. Moldova erau cunoscute, la nivelul anului 1994, peste 400 de complexe funerare ale culturii *mnogovalikovaja* (Sava, 1994, p. 142, fig. 1), marea majoritate a acestora concentrându-se în zona de stepă.

²⁶ Apartenența așezărilor de la Delacău și Dănceni, de pe teritoriul R. Moldova, la cultura *mnogovalikovaja* este incertă, după unele opinii (Sava, 1994, p. 141, nota 11).

II.2.1.b. Morminte tumulare

II.2.1.b1. Elemente de rit și ritual funerar

a. Tipuri de morminte. În funcție de poziția mormintelor în cadrul tumulului (centrală sau secundară), numărul scheletelor din mormânt, precum și forma (amenajarea) gropii funerare se disting, în Câmpia Moldovei, mai multe tipuri de morminte.

Analiza mormintelor tumulare care pot fi atribuite culturii *mnogovalikovaja*, indică faptul că în Câmpia Moldovei acestea sunt morminte secundare, săpate în tumuli mai vechi, ceea ce reprezintă o trăsătură caracteristică pentru aceste comunități umane. Astfel, la est de Prut, mormintele secundare *mnogovalikovaja* reprezintă un procent de 95% din totalul complexelor funerare de acest tip, mormintele principale fiind semnalate sporadic (5%) (Sava, 1991, p. 18)²⁷. Ipoteza prezenței acestora din urmă și în Câmpia Moldovei (Cotârgaci/M 1/T 2 și Prăjenci -"Țarnă"/M 8/T 2: Burtănescu, 1993) nu poate fi demonstrată, după opinia noastră, datorită insuficienței datelor existente²⁸.

În ceea ce privește modul dispunerii mormintelor în cadrul tumulilor, pentru Câmpia Moldovei se remarcă atât zona sudică a movilelor (sud-est: Glăvănești/M 2/T I-1949; Glăvănești/M 4/T II-1950; S: Glăvănești/M 11/T I-1949), cât și cea nordică a acestora (nord-vest: Holboca/M 35; NE: Valea Lupului/M 21/T 1953-1957)²⁹. Primul caz (prezența mormintelor în zona de sud a movilelor) corespunde particularităților ritului funerar al culturii *mnogovalikovaja*, caracterizat, printre altele, prin înhumarea morților în zona sudică a tumulilor mai vechi, cel mai frecvent în sectorul cuprins între 100 și 250° (Dergačev, 1986, p. 124). Excepții de la această regulă sunt, și în spațiul de la est de Prut, puținele morminte *mnogovalikovaja* aflate în zonele de vest, nord sau est ale movilelor (ibidem și fig. 31/1). Pentru Câmpia Moldovei, amintim și faptul că mormintele *mnogovalikovaja* sunt individuale, fiind cunoscut, se pare, un singur mormânt dublu - la Glăvănești/M 11/T I-1950³⁰. Prezența aproape exclusivă a mormintelor individuale la comunitățile *mnogovalikovaja* a fost remarcată, de altfel, atât în R. Moldova (Sava, 1992), cât și în spațiul est-carpatic al României (Burtănescu, 1993)³¹.

În stadiul actual al cercetărilor, informațiile despre *gropile funerare* - formă, amenajări etc. - ale mormintelor *mnogovalikovaja* din Câmpia Moldovei sunt aproape inexistente. Cunoaștem doar că M 21/T 1953-1957 de la Valea Lupului avea groapa de formă dreptunghiulară (Dinu, 1959b, p. 204), iar groapa mormântului descoperit la Bogonos a fost amenajată într-un mod aparte, după cum demonstrează resturile unei construcții de lemn identificate aici (Petrescu-Dîmbovița, 1950, p. 111-112).

Pentru descoperirile similare din Basarabia, incomparabil mai numeroase decât la noi, s-au obținut informații importante legate de problema aflată în discuție, ceea ce a făcut posibilă elaborarea

²⁷ Pentru spațiul dintre Nistru și Prut, se apreciază că mormintele principale (centrale) aparțin în general etapei timpurii a culturii *mnogovalikovaja*, perioadă pentru care mormintele secundare sunt atestate mai puțin (Manzura, Sava, 1994, p. 183). Situația este total diferită în etapa a doua (târzie) a acestei culturi, pentru care au fost atestate numai morminte secundare (Sava, 1994, p. 142; Manzura, Sava, 1994, p. 183).

²⁸ Vezi mai jos observațiile noastre.

²⁹ Nu se cunoaște în ce zone ale tumulilor au fost descoperite mormintele de la Bogonos și Valea Lupului/M 2/T I-1950 (Petrescu, 1950, p. 113; Nestor, Alexandrescu și colab., 1951, p. 66). Mormântul de la Holboca/M 38, care nu credem că aparține culturii *mnogovalikovaja* (vezi mai jos), a fost descoperit în zona nordică a movilei (Comșa, 1985a, fig. 2).

³⁰ Rezerva noastră se referă la posibilitatea atribuirii acestui mormânt la cultura *mnogovalikovaja*, în special pentru că nu există date suficiente despre poziția celor două schelete. Pe de altă parte, însă, există câteva elemente de rit funerar care ar putea sugera apartenența mormântului respectiv la cultura menționată (vezi mai jos).

³¹ Fl. Burtănescu menționează un mormânt dublu al culturii *mnogovalikovaja* la Stoicani (1993, p. 110).

unei clasificări a mormintelor în funcție de forma gropii funerare (Sava, 1992). Astfel, potrivit cercetărilor lui Eugen Sava, gropile de formă dreptunghiulară reprezintă, mai ales când sunt acoperite cu bârne de lemn, o particularitate a fazii timpurii a culturii *mnogovalikovaja* (ibidem, 1991, p. 18, fig. 4/1, 2, 3; ibidem, 1992, p. 78-85, fig. 28-31; Manzura, Sava, 1994, p. 183), pentru ca în cea de a doua etapă (târzie) a acesteia preponderente să devină gropile de formă ovală (Sava, 1991, p. 16-17).

Un alt clement legat de pregătirea gropii funerare - componentă a vieții spirituale a comunităților *mnogovalikovaja* din Câmpia Moldovei - este sugerat de resturile de "lințoliu" ("preș"), aflate pe fundul camerei funerare, după cum atestă descoperirile de la Valea Lupului/M 21/T 1953-1957 (Dinu, 1959 b, p. 204) și Holboca/M 35 (Comșa, 1985a, p. 152).

b. Poziția scheletelor

Încercările recente de atribuire la cultura *mnogovalikovaja* a unor morminte tumulare din Câmpia Moldovei, în principal pe baza pozițiilor scheletelor, trebuie privite cu rezerve, deoarece majoritatea scheletelor studiate nu se pretează la o asemenea analiză. Aflate într-o stare precară de conservare, ele nu oferă suficiente clemente pentru o clasificare a mormintelor din punct de vedere al pozițiilor scheletelor și, pe această bază, și în absența obiectelor de inventar funerare, cu atât mai puțin pentru o atribuire culturală certă a acestora. În acest context, nu este de neglijat nici faptul că numărul mormintelor posibil de luat în studiu pentru cultura amintită, din spațiul studiat, este foarte mic.

Ocupându-se de cercetarea mormintelor tumulare din Moldova, Fl. Burtănescu, a emis ipoteza prezenței acestei culturi și într-o scrie de tumuli din Câmpia Moldovei. Concluziile cultural-cronologice ale autorului, bazate în principal pe tipologia pozițiilor scheletelor în morminte, sunt în general corecte. Există însă situații în care, datorită unei multitudini de factori (lipsa ilustrației, schelete distruse, lipsa obiectelor de inventar din morminte, analogii forțate, neconcordanță cu trăsăturile specifice ale ritului funerar din aria culturii *mnogovalikovaja*), se impun serioase rezerve, exprimate uncori și de autorul citat.

În Câmpia Moldovei, cultura *mnogovalikovaja* este atestată, după opinia lui Fl. Burtănescu (Burtănescu, 1993, p. 110-116, 165, harta 4), prin 10 morminte tumulare, care provin din 7 situri, respectiv Bogonos, Valea Lupului (2 puncte), Glăvănești, Holboca și, posibil, de la Cotârgaci și Prăjeni (ibidem, p. 110-116). Nouă din cele zece morminte sunt incluse de autor în grupele a III-a (planșa 2)³² - variantele III F, III I, III L - și a V-a³³ (variantele V A) de poziții ale scheletelor, care, împreună cu alte variante³⁴ și tipuri de poziții³⁵, sunt caracteristice ritului funerar practicat de comunitățile *mnogovalikovaja*, după cum atestă și descoperirile din zona de la est de Prut (R. Moldova) (Jarovoj, 1990, p. 145-148, fig. 64/3, 7; Sava, 1992, fig. 29/1-3; Burtănescu, 1993). Un singur mormânt nu a putut fi inclus în nici o grupă de poziții (Glăvănești/M4/ T II-1950).

³² Grupa a III-a de poziții ale scheletelor - care cuprinde *schelete așezate pe o parte, în poziție chircită* - a fost stabilită de Jarovoj (1985, p. 38-49, fig. 2) și preluată de Burtănescu (1993, p. 53, 57-58, 63).

³³ Variantele au fost stabilite în funcție de partea pe care se afla așezat scheletul (stânga sau dreapta) și de poziția mâinilor. Variantele III F, III I, III L și grupa a V-a au fost stabilite de Burtănescu (ibidem, p. 53-54).

³⁴ Pentru cultura *mnogovalikovaja* de la est de Prut este menționată și *variantele 48* (după Jarovoj): chircire pe partea stângă, ambele mâini îndoite sub unghi ascuțit, având palmele, în general în dreptul feței sau lângă piept (Jarovoj, 1985; Burtănescu, 1993, p. 57). Așa cum precizează și Fl. Burtănescu (1993, p. 54), Jarovoj include în aceeași variantă și o serie de elemente oarecum diferite - de exemplu poziția palmelor, în acest caz - care, prin caracteristicile lor, nu diferă fundamental de cele care definesc varianta propriu-zisă.

³⁵ Pentru spațiul de la vest de Prut mai este caracteristică, potrivit aceluiași autor, și o variantă deosebită a grupei a II-a de poziții ale scheletelor, respectiv poziția pe spate, cu înclinare pe una din părți și cu picioarele puternic chircite spre piept, poziție identificată doar în stațiuni din jumătatea sudică a Moldovei (la Giurcani/M3 (Vaslui), Bolotești/M4, T.1 (Vrancea), Galați - "Dunărea"/M6, Vânători/M4, M7 (Galați) (Burtănescu, 1993, p. 110-111). Pentru unele analogii în spațiul de la est de Prut, vezi Jarovoj, 1990, p. 146, 148, fig. 64/7.

În legătură cu unele din cele 8 morminte - din Câmpia Moldovei - atribuite de autor grupei a III-a există o serie de neclarități. Astfel, M8/T2/Prăjeni - "Țarnă" (planșa 1/419), a fost inclus în varianta III F (reprezentată numai de mormântul de la Prăjeni) și atribuit de autor, exclusiv pe baza poziției scheletului, fazei timpurii a culturii *mnogovalikovaja* (ibidem, p. 110, 114, tabel c). Varianta III F a fost definită astfel: "schelet așezat în poziție chirchită pe partea dreaptă, cu mâna dreaptă întinsă, cu palma în dreptul bazinului și femurelor, iar cu mâna stângă îndoită din cot sub unghi ascuțit, cu palma în dreptul feței (1 mormânt sau 1,69%)" (ibidem, p. 57).

În aria culturii *mnogovalikovaja* de la est de Prut, cazurile de schelete care au poziția brațelor parțial asemănătoare³⁶ cu cea descrisă la varianta III F apar frecvent - în proporție de aproximativ 19% din totalul înmormântărilor *mnogovalikovaja* (Dergačev, 1986, p. 130-131, fig. 32) - îndeosebi în faza timpurie a acestei culturi (Sava, 1991, p. 26). Dar scheletul din mormântul de la Prăjeni s-a păstrat parțial, fiind "deteriorat încă din vechime atât de rozătoare", cât și prin săpături ocazionale (Ursulescu, Tomozei și colab., 1988), astfel încât poziția brațelor este incertă. Din brațul drept s-a păstrat un fragment, care după grosime pare a fi humerus, dar poziția acestuia este nefirească, deoarece se află undeva în zona toracelui și nu în zona umerilor. Ca urmare, lipsa certitudinii privind poziția brațului drept impune excluderea acestui mormânt din varianta III F propusă de Burtănescu, grupă caracterizată tocmai prin poziția (întinsă) a brațului drept. De asemenea, absența oaselor bazinului și a altor oase, care, prin poziția lor, oferă indicii pentru definirea poziției scheletului, ne obligă la prudență chiar și în legătură cu apartenența la grupa a III-a de poziții a scheletului din M8 de la Prăjeni. În aceste condiții, la care se adaugă lipsa inventarului, se exclude, după părerea noastră, atribuirea mormântului la cultura *mnogovalikovaja*. Rezerva noastră se referă în principal la faptul că scheletul, așa cum s-a păstrat, nu permite o încadrare într-o variantă de poziții și, ca urmare, nici o atribuire culturală certă.

Mormântul de la Valea Lupului/M21/T1953-1957 a fost publicat fără ilustrație, poziția scheletului cunoscându-se parțial pe baza descrierii făcută de autorul săpăturilor, care menționează că scheletul se afla "în poziție chirchită, culcat pe stânga...având mâna stângă întinsă pe lângă corp, iar cca dreaptă îndoită din cot și cu falangele aduse pe umărul mâinii stângi" (Dinu, 1959 b, p. 204). Pe baza acestor informații, scheletul a fost inclus în varianta III L³⁷ de poziții ale scheletelor (Burtănescu, ibidem, tabel c). Dar descrierea sumară și lipsa ilustrației ridică o serie de semne de întrebare în legătură cu poziția reală a scheletului respectiv. Nu se cunoaște nici gradul de chirchire (coloană-femur, femur-gambă) și nici poziția exactă a brațului stâng. Acesta din urmă, dacă se afla pe lângă corp, așa cum afirmă autorul săpăturilor, și nu sub corp (parțial sau total), cum ar fi firesc pentru poziția "clasică" pe o parte, atunci scheletul se afla așezat pe partea stângă, cu înclinare spre spate. Numai în acest caz brațul stâng putea fi vizibil pe lângă corp. Ca urmare, varianta III L (Burtănescu), creată special pentru mormântul aflat în discuție, este ipotetică.

Patru morminte (Bogonos, Holboca/M 35, Cotârgaci, Glăvănești/M11/T I-1949) au fost incluse în grupa a III-a de poziții, dar, datorită păstrării parțiale a scheletelor, nu au putut fi incluse în variante (Burtănescu, 1993). Scheletul din mormântul de la Bogonos a fost distrus aproape integral, prin săpături ocazionale, păstrându-se numai oasele picioarelor și o parte din oasele iliace (Petrescu-Dîmbovița, 1950, p. 113). Descrierea poziției scheletului - "culcat pe partea stângă, în poziție chirchită" (ibidem) este însă neconcludentă, deoarece, după cum se știe, poziția scheletului se stabilește în primul rând în

³⁶ Deosebirea constă în faptul că, la est de Prut, brațul întins este asociat predominant cu un braț îndoit în unghi de 90° și așezat pe torace (Dergačev, 1986, p. 130-131, fig. 32).

³⁷ Varianta III L (Burtănescu) este definită astfel: "Schelet în poziție chirchită pe partea stângă. Mâna stângă era întinsă. Mâna dreaptă era îndoită din cot, cu palma pe umărul mâinii stângi (1 mormânt sau 1,69%)" (Burtănescu, 1993, p. 58).

funcție de cum este așezat toracele (pe o parte, cu fața pe pământ, pe spate etc.) și de gradul de chircire al toracelui față de femure. În cazul descrierii amintite, "culcat pe partea stânga, în poziție chircită" se referă numai la poziția picioarelor. Ca urmare, poziția acestui schelet este doar presupusă, iar includerea mormântului de la Bogonos în grupa a III-a de poziții se poate face numai cu mari rezerve.

Scheletul de la Holboca/M 35 (planșa 1/176a.1) s-a păstrat, de asemenea parțial, lipsind antebrațul stâng și o parte din cel drept. El se afla "chircit moderat, pe partea stângă", cu mâna stângă "întinsă oblic spre mijlocul femurului stâng" și humerusul drept "întins pe lângă corp" (Comșa, 1985, p. 152). Pe baza acestei descrieri, acest mormânt a fost inclus în grupa a III-a de poziții, fără a se putea preciza o variantă anume (Burtănescu, 1993). Dar, conform ilustrației, scheletul este așezat pe partea stângă cu înclinare accentuată pe spate, după cum indică poziția umerilor, aflați la distanță aproape egală față de coloana vertebrală. De altfel, dacă scheletul ar fi fost așezat în poziție "clasică" pe stânga, humerusul mâinii stângi ar fi fost prins sub torace și, deci nu ar fi fost vizibil. Poziția pe stânga cu înclinare pe spate, precum și poziția brațului stâng (întins) impun includerea acestui mormânt cel puțin într-o variantă a grupei a III-a (după Jarovoj, Burtănescu), dacă nu într-o subgrupă aparte de poziții ale scheletelor.

Mormântul de la Cotârgaci/M1/T2 (planșa 1/411), a fost inclus de asemenea în grupa a III-a de poziții, fără a se putea preciza varianta, datorită lipsei unor date (Burtănescu, ibidem, tabel c) și atribuit cu rezerve, exclusiv pe baza poziției scheletului, culturii *mnogovalikovaja* (ibidem). Din scheletul păstrat parțial, lipsesc brațul stâng și alte oase. Conform descrierii făcute de autorul săpăturilor (Moscalu, 1989, p. 118) și preluată de Fl. Burtănescu (1993, tabel c) reiese că scheletul se afla pe partea stângă, în poziție chircită. Din desenul publicat (Moscalu, 1989, fig. 1/2) se observă, însă, că umărul drept se află la distanță mare de coloana vertebrală, ceea ce sugerează o poziție asemănătoare scheletului de la Holboca/M 35, respectiv pe stânga, cu înclinare accentuată pe spate. În acest caz poziția brațului drept este, după părerea noastră, următoarea: îndoit în unghi ascuțit, așezat oblic pe torace, cu palma în zona gâtului, ceea ce este altceva decât "mâna dreaptă îndoită din cot cu mâna lângă față" (Burtănescu, ibidem, tabel c) sau "cu mâinile .... cu palmele în dreptul feței" (Moscalu, 1989, p. 118). Deci, și în acest caz, se impunea includerea într-o variantă sau o subgrupă de poziții, și nu doar în grupa a III-a de poziții ale scheletelor.

Datele despre cele două schelete (femeie și copil) din mormântul dublu de la Glăvănești/M11/TI-1949 sunt sumare, datorită stării precare de conservare a acestora (Comșa, 1987). Se cunosc câteva elemente doar pentru poziția scheletului care a aparținut unui matur (femeie), care, se pare, se afla în poziție moderat-chircită, pe partea dreaptă, cu picioarele chircite moderat (Burtănescu, 1993, tabel h). Aceste date sunt insuficiente pentru o definiție exactă a poziției scheletului, fapt ce impune și în acest caz rezerve privind atribuirea lui la o anumită grupă de poziții - grupa a III-a, după Fl. Burtănescu (ibidem).

Mormântul 38 de la Holboca (planșa 1/176a.2) a fost inclus în grupa a V-a, varianta A, de poziții ale scheletelor (Burtănescu) și atribuit, exclusiv pe această bază, culturii *mnogovalikovaja* sau complexului Noua-Sabatinovka-Coslogeni (ibidem, tabel e). Varianta V A este definită prin chircire pe dreapta, cu răsucire pe piept, ambele mâini îndoite din coate, cu palmele în dreptul feței sau al pieptului (ibidem, p. 58). În ceea ce privește gradul de chircire, se mai precizează chircirea slabă a toracelui față de femure și accentuată a picioarelor (femure-gambe) (ibidem, tabel e, nr. 1). Ilustrația publicată pentru acest mormânt (Comșa, 1985, fig. 8/4) indică, însă, o poziție a scheletului diferită de cea amintită mai sus. Pe de o parte, poziția humerusului stâng, a oaselor bazinului și a humerusului drept (prins sub torace) indică faptul că scheletul se afla așezat cu pieptul pe pământ, deci pe torace. Pe de altă parte, unghiurile mari de chircire între coloană și femure (157° stâng, 123° drept), respectiv chircirea extrem

de slabă a toracelui față de picioare (femure) poate fi un indiciu că scheletul a fost așezat în întregime cu fața pe pământ, nu numai cu toracele, și, deci, nu chircit pe dreapta cu răsucire pe piept, așa cum s-a apreciat (Burtănescu, *ibidem*, p. 58). Semne de întrebare apar și în legătură cu poziția brațului drept, care se vede aproape în întregime, ceea ce nu este firesc în raport cu poziția toracelui. Această situație s-ar putea explica fie prin devierea brațului drept (prin desprindere de umăr) ulterior înhumării, fie printr-o eroare de reprezentare grafică a scheletului.

*

Pe baza observațiilor de mai sus, se constată, din punct de vedere al pozițiilor scheletelor, următoarele:

1. Pentru două morminte, care conțineau schelete distruse - Bogonos și Glăvănești/M4/T II-1950 - nu se cunosc pozițiile scheletelor. Eventual, se poate presupune că scheletul de la Bogonos se afla așezat pe partea stângă (Pctrescu-Dîmbovița, 1950, p. 113).

2. Pentru trei morminte, cu schelete păstrate în stare precară de conservare - Cotârgaci/M1/T2, Glăvănești/M11/T I-1949 - și deranjate (Prăjeni/M8/T II) - se poate spune doar că defuncții au fost așezați în poziție chircită pe partea stângă (Cotârgaci/M1/T2) sau dreaptă (Glăvănești/M11/T I-1949, Prăjeni/M8/T II). Nu există date pentru includerea mormântului de la Prăjeni în varianta III F (Burtănescu) și a celui de la Glăvănești în grupa a III-a (Burtănescu), iar mormântul de la Cotârgaci aparține nu grupei a III-a în general, ci unei variante a acesteia, caracterizată prin chircire pe o parte cu înclinare accentuată pe spate³⁸.

3. Alte cinci morminte, cu schelete păstrate integral sau în cea mai mare parte, pot fi luate în studiu din punct de vedere al pozițiilor scheletelor, după cum urmează:

Holboca/M 35 (*Corpus 1*, nr. 176a, planșa 1/176a.1): Schelet aflat în poziție slab chircită (unghi coloană-femur = $\geq 90^\circ$), pe partea stângă cu înclinare accentuată pe spate, brațul stâng întins cu palma spre genunchi, picioarele chircite accentuat (unghi femur-gambă = $\leq 45^\circ$). Poate fi atribuit unei variante a grupei a III-a (Jarovoj, Burtănescu).

Valea Lupului/M 21/ T 1953-1957 (*Corpus 1*, nr. 378, planșa 1/378.1). Schelet așezat în poziție chircită, pe partea stângă, probabil cu înclinare spre spate³⁹, cu mâna stângă întinsă pe lângă corp, iar cea dreaptă îndoită din cot și cu falangele aduse pe umărul mâinii stângi. Nu se cunosc detalii privind gradul de chircire a scheletului. Această poziție a scheletului poate fi atribuită, așa cum am mai precizat, unei variante a grupei a III-a, (după clasificarea Jarovoj: Burtănescu), dar, după opinia noastră, alta decât varianta III L⁴⁰ propusă de Fl. Burtănescu (*ibidem*, p. 58 și tabel c).

Așa cum am mai amintit, în mormintele culturii *mnogovalikovaja* descoperite la est de Prut, îndeosebi din etapa timpurie a acestei culturi, scheletele au frecvent un braț întins și celălalt îndoit în unghi drept, pe torace (aproximativ 19% din totalul mormintelor *mnogovalikovaja*: Dergačev, 1986, p. 130-131, fig. 32) sau în unghi ascuțit (Sava, 1992, p. 26). De remarcat că, în cazul scheletelor așezate pe o parte, brațul întins se află totdeauna pe partea pe care este așezat scheletul (Sava, 1992, fig. 22/5 și 50/1; 28/7; 53/3), iar în cazul scheletelor așezate pe torace sau pe spate, cu picioarele chircite pe stânga, brațul întins este cel drept, deci brațul opus părții pe care este așezat scheletul (Sava, 1992, fig. 28/6; 36/8).

³⁸ Vezi mai sus discuția referitoare la pozițiile scheletelor din mormintele de la Prăjeni/M8/T II. Glăvănești/M11/T I-1949 și Cotârgaci/M1/T2.

³⁹ Vezi mai sus observațiile noastre despre poziția acestui schelet.

⁴⁰ Pentru descrierea acestei variante, vezi nota 37.

Acceași poziție a brațelor (unul întins, celălalt îndoit în unghi drept pe torace) apare, în zona de stepă a R. Moldova, și în înmormântările Jamnaja (Olănești/M 1/T 1: Jarovoj, 1990, fig. 59/1), îndeosebi în perioada târzie a acestei culturi (Olănești/M3, M9/T 1: ibidem, fig. 59/2, 61/1; Olănești/M 1/T 5; M 12/T 13: ibidem, fig. 74/1, 92/4), la schelete aflate în poziție chircită moderat, pe partea stângă sau dreaptă.

Valea Lupului/M2/T I-1950 (*Corpus 1*, nr. 378a): Schelet aflat în poziție moderat chircită (unghi coloană-femur = 45-90°), pe partea stângă cu înclinare ușoară pe spate, brațul stâng îndoit în unghi ascuțit, cu palma în dreptul feței, brațul drept îndoit în unghi de aproximativ 90°, așezat pe torace cu palma lângă cotul mâinii stângi; picioarele chircite accentuat (unghi femur-gambă = ≤ 45°). Atribuit variantei III I [i] (Burtănescu)⁴¹.

Glăvănești/M2/T I-1949 (*Corpus 1*, nr. 157a). Schelet aflat în poziție accentuat chircită (unghi coloană-femur = ≤ 45°), pe partea stângă, brațul stâng îndoit în unghi ascuțit, așezat pe pământ (nu pe schelet), cu palma în dreptul pieptului, brațul drept îndoit în unghi de aproximativ 90°, așezat pe torace cu palma lângă cotul mâinii stângi; picioarele chircite accentuat (unghi femur-gambă = ≤ 45°). Atribuit variantei III I [i] (Burtănescu).

Analogii pentru pozițiile ultimelor două schelete se găsesc frecvent în aria culturii *mnogovalikovaja* de la est de Prut (Jarovoj, 1990, fig. 64/3; Sava, 1992, fig. 28/5, 30/1, 39/1, 40/9, 40/12, 43/2, 46/2), reprezentând o caracteristică a ritului funerar al acestei culturi (un procent de aproximativ 11% din totalul mormintelor: Dergačev, 1986, p. 130-131, fig. 32). De remarcat de asemenea că, așa cum a demonstrat E. Sava, variante ale acestui tip de poziții ale brațelor - caracterizate prin prezența unui braț îndoit în unghi de aproximativ 90° - se asociază de obicei cu chircirea slabă sau moderată a scheletelor și mai puțin cu chircirea accentuată a acestora (Sava, ibidem, fig. 3).

Holboca/M 38 (*Corpus 1*, nr. 176a, planșa 1/176a.2). Schelet⁴² așezat pe torace (cu pieptul pe pământ), chircit aproape imperceptibil (unghi coloană-femur = 157° stâng, 123° drept), cu picioarele chircite accentuat, pe partea dreaptă; brațul stâng îndoit în unghi ascuțit, cu palma pe pământ; brațul drept aflat în diagonală sub torace, probabil cu antebrațul sub humerusul stâng. Acest mormânt a fost atribuit cu rezerve culturii *mnogovalikovaja*, exclusiv pe baza poziției scheletului, inventarul funerar nefiind un indiciu sigur în acest sens (Burtănescu, 1993, p. 53, 58, 64, tabel e)⁴³. Dar acest tip de poziție a scheletului nu este caracteristic pentru cultura *mnogovalikovaja*, fapt pentru care se impun rezerve în atribuirea acestui mormânt la cultura amintită.

c. Orientarea mormintelor

Din cele zece morminte atribuite culturii *mnogovalikovaja*, patru sunt orientate cu craniul spre zona nord-est (est-nord-est: Bogonos⁴⁴, Glăvănești/M 2 și M 11/ T I-1949; nord-est: Valea Lupului/M 21/ T 1953-1957), unul spre est-sud-est (Holboca/M 35), unul spre sud (Valea Lupului/ M 2/T I-1950). Alte trei morminte, care, după părerea noastră, nu pot fi atribuite culturii *mnogovalikovaja*⁴⁵, sunt orientate spre nord (Cotârgaci/M 1/T 2), nord-nord-vest (Prăjjeni/M 8/T 2) sau vest-nord-vest (Holboca/M 38).

Situația statistică privind tipurile de orientări ale scheletelor *mnogovalikovaja*, la est de Prut, indică următoarele (Sava, 1992, p. 41 și fig. 10): a) tipică pentru mormintele acestei culturi este orientarea spre est: est = 38,3%; nord-est = 18,3%; sud-est = 16,6%; b) apar sporadic și alte tipuri de orientări ale

⁴¹ Varianta III I [i] (Burtănescu) este definită astfel: "schelet așezat în poziție chircită pe partea stângă, cu mâna stângă îndoită din cot în unghi ascuțit, cu palma în dreptul feței sau în dreptul pieptului; mâna dreaptă îndoită din cot, cu palma lângă cotul mâinii stângi (Burtănescu, 1993, p. 57).

⁴² Vezi mai sus observațiile noastre în legătură cu poziția acestui schelet.

⁴³ Burtănescu (1993, tabel e) atribuie acest mormânt, exclusiv pe baza poziției scheletului, culturii *mnogovalikovaja* sau complexului cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Vezi mai sus rezervele noastre în acest sens.

⁴⁴ Pentru mormântul de la Bogonos, orientarea scheletului este probabilă, nu certă, deoarece a fost stabilită doar pe baza poziției oaselor picioarelor, singurele care s-au păstrat din schelet (Petrescu, 1950, 113).

⁴⁵ Vezi mai sus argumentele noastre.

scheletelor: sud = 3, 3%; vest = 7,1%; nord-vest = 3,7%; nord = 7,9%⁴⁶. Se precizează, de asemenea, că în etapa timpurie a culturii *mnogovalikovaja* sunt preponderente orientările spre vest și nord-vest, iar în etapa târzie orientările spre nord și nord-est (idem, 1991, p. 16-17).

II.2.1.b2. Inventarul mormintelor

Inventarul mormintelor posibil de atribuit culturii *mnogovalikovaja*⁴⁷, descoperite pe teritoriul Câmpiei Moldovei, constă din ceramică și cataramă⁴⁸. Astfel, cu excepția unui mormânt, în care nu s-a găsit nici un obiect de inventar (Glăvănești/M 2/T I-1949), în 4 morminte se afla câte un vas (Glăvănești/M 11/ T I-1949, Glăvănești/ M 4/T II-1950, Holboca/M 35, Valca Lupului/M 2/T 1950), unul conținea o cataramă (Valea Lupului/M 21/T 1953-1957) și un altul un vas și o cataramă (Bogonos).

Inventarul sărac al mormintelor, reprezentat îndeosebi prin ceramică, este una dintre caracteristicile culturii *mnogovalikovaja*, în întreaga sa arie de răspândire (Sava, 1991, p. 16-17; idem, 1992; idem, 1994, p. 141). Frecvente sunt cazurile în care mormintele conțin câte un vas (idem, 1992, fig. 19/1,7; 22/1-2, 3-4, 9-10; 23/4,7, 8-9; 25/5-6; 28/2-3; 30/1-2, 3-4, 10-11; 31/1,6, 5,7; 34/5-6; 35/2-3; 36/2-3, 5-6, 7-8, 10-11; 37/2-3; 38/3-4, 7-8) sau o cataramă (idem, fig. 22/5-6, 15-16; 26/4-5; 28/4-5; 29/4-5).

Mai rar au apărut în morminte câte un vas și o cataramă (idem, fig. 22/11-14; 23/3,5; 29/1-3, 6-8; 30/7-9; 31/2-4) sau, sporadic, câte două cataramă (idem, fig. 26/6-8). Foarte numeroase sunt mormintele lipsite de inventar (idem, fig. 19/8; 22/7, 8; 25/3, 4, 7, 8; 26/1, 2, 3, 9; 27/3, 4, 11; 28/1, 6, 7, 8, 9, 10; 35/5; 36/4; 37/5, 6, 7, 8, 9; 38/2).

Ceramica. Este reprezentată de vase de dimensiuni mici și mijlocii, care, din punct de vedere al formei, aparțin următoarelor forme: pahare, borcane, străchini mici.

Vasul de la Bogonos (planșa 1/42b.1), borcan lucrat din pastă grosieră, de culoare cenușie, cu pete roșii la exterior (Petrescu-Dîmbovița, 1950, p. 113) are analogii în la est de Prut în tipul XI, după clasificarea lui Sava (1992, fig. 9), sau în grupa IV de vase, stabilită de același autor (idem, 1991, fig. 5). Vasul de la Valea Lupului/M 2/T I-1950, borcan de dimensiuni mijlocii, de formă bitronconică, atribuit tipului VII din clasificarea lui Sava (Burtănescu, 1993, p. 113), nu are analogii perfecte cu nici unul dintre vasele tipului amintit (tip VII, clasificare Sava: 1992, fig. 8/8-11). Totuși, diferențele între vasele comparate nefiind foarte mari⁴⁹, nu excludem posibilitatea apartenenței vasului de la Valea Lupului, la

⁴⁶ Într-o altă lucrare a aceluiași autor, această situație statistică apare ușor modificată, dar indică, la fel ca în cazul citat mai sus, preponderența categorică a orientării scheletelor spre est (nord/est, est = peste 50%). ceca ce remarcas anterior și V. A. Dergačev (1986, p. 124 și fig. 31/2).

⁴⁷ Am exclus din studiu 3 morminte, care, după cum am arătat mai sus (vezi îndeosebi paragraful despre poziția scheletelor), nu prezintă elemente suficiente pentru atribuire culturală: Prăjeni-"Țară"/M 8/T 2 (fără de inventar), Cotărgaci/M 1/T 2 (inventar neconcludent: fund de vas) și Holboca/M 38 (două pandantive despre care nu există informații: Comșa, 1985a, p. 155).

⁴⁸ La est de Prut au mai fost descoperite, frecvent, în morminte oase de animale (provenind de la oi, capre). Cu apariții sporadice, mai sunt semnalate și alte obiecte de inventar funerar: cupe de lemn placate cu bronz, răzuitoare și lame din silex, obiecte din piatră (1 topor și o măciucă) și psaliile discoidale de tip arhaic. Obiectele de metal, reprezentate printr-o mică gamă de unelte și arme (topoare de tip Kolontajevo, dălți de tip Kostroma, cuțite-pumnal) sunt, de asemenea, puțin numeroase (Sava, 1991, p. 17, 18, 25-26 și fig. 2/3-6, 11, 18-20; 4/12; 8). În legătură cu acestea din urmă, sunt cunoscute opiniile unor cercetători privind atribuirea la cultura *mnogovalikovaja* și a descoperirilor de la Borodino, Kolontajevo, Skakum, Rybakovka (Berezanskaja, Otroščenko și colab., 1986, p. 5-43; Bratčenko, 1985, p. 454; Černjakov, 1985, p. 96-103; Toščev, 1986, p. 113-114; Sava, 1991, p. 25 și nota 23).

⁴⁹ Comparația se bazează pe raporturile dintre următoarele dimensiuni: H/Dm (înălțimea/diametrul marginii), HDmax/H (înălțimea la care se află diametrul maxim/înălțime), Dm/Dmax (diametrul marginii/diametrul maxim), Df/Dmax (diametrul fundului/diametrul maxim). Pentru vasul de la Valea Lupului/M 2/T I-1950: H/Dm = 1; HDmax/H = 0,85; Dm/Dmax = 0,87; Df/Dmax = 0,67. Pentru unul dintre vasele tipului VII (Sava, 1992, fig. 8/11): H/Dm = 0,93; HDmax/H = 0,73; Dm/Dmax = 0,95; Df/Dmax = 0,75.

cultura *mnogovalikovaja*. Pentru borcanul bitronconic, de dimensiuni mijlocii, descoperit la Glăvănești/M11/T I-1949 (planșa 1/157b.2), nu există analogii apropiate în aria culturii *mnogovalikovaja*, așa cum s-a afirmat⁵⁰, fapt pentru care păstrăm rezerve în legătură cu atribuirea mormântului la cultura *mnogovalikovaja* și îl includem în grupa mormintelor probabile, nu certe. Vasul de la Glăvănești/M 4/T II-1950 (planșa 1/157b.1), pahar tronconic de mici dimensiuni, de culoare galbenă la exterior și neagră în secțiune, prost ars, se apropie de variantele tipului VIII (Sava, 1992, fig. 8/13), fiind asemănător ca formă cu un vas descoperit la Nikol'skoe I⁵¹ (ibidem, fig. 47/4). Vasul de la Holboca/M 35 (planșa 1/176a.1), strachină mică de formă tronconică, de culoare roșie-gălbuie (Comșa, 1985a, p. 152), ornamentată cu striuri de "măturică", are analogii în aria culturii *mnogovalikovaja*, la est de Prut, în tipul IX⁵² de vase (Sava, 1992, fig. 8/15) sau grupa V (ibidem, 1991, fig. V/20) și nu în tipul X, cum s-a afirmat (Burtănescu, 1993, p. 113)⁵³.

Poziția vaselor în morminte. În funcție de locul depunerii vaselor în morminte, tipuri de poziții ale vaselor: 1. în spatele craniului, la distanță de acesta (Holboca/M 35: planșa 1/176a.1.2); 2. în palmă, lângă torace (Valea Lupului/M 2/T I - 1950); 3. în dreptul femurului drept, probabil în fața abdomenului și lângă genunchi⁵⁴, poziție pentru care se găsesc analogii în aria de la est de Prut a culturii *mnogovalikovaja* (Sava, 1992, fig. 39/1, 46/2). Nu avem informații de acest tip pentru cele două vase din mormintele de la Glăvănești - M 11/ T I-1949 și M4/T II-1950.

Pentru mormintele culturii *mnogovalikovaja* de la est de Prut, se constată, pe baza ilustrației publicate de E. Sava (1992) și E. V. Jarovoj (1990), următoarele tipuri de poziții ale vaselor (planșele 3 și 4) : 1. în fața craniului (în cele mai multe cazuri)⁵⁵; 2. în fața toracelui sau în dreptul acestuia (destul de

⁵⁰ Fl. Burtănescu a inclus vasul amintit în tipul II (Sava), ceea ce este inexact. Calculele efectuate pentru raporturile dintre unele dimensiuni ale vaselor - înălțime/diametrul marginii (H/Dm), diametrul marginii/diametrul maxim (Dm/Dmax) și înălțimea la nivelul diametrului maxim/înălțimea vasului (HDmax/H) - indică următoarea situație: 1. vasul de la Glăvănești: H/Dm = 0.94; Dm/Dmax = 0.94; HDmax/h = 0.63; 2. vas tip II - Sava, 1992, fig. 7/7: H/Dm = 1.19; Dm/Dmax = 0.75; HDmax/H = 0.76; 3. vas tip II - Sava, ibidem, fig. 42/12: H/Dm = 1.63; Dm/Dmax = 0.65; HDmax/H = 0.60; 4. vas tip I - Sava, ibidem, fig. 7/2: H/Dm = 1.6; Dm/Dmax = 0.66; HDmax/H = 0.65. Concluzia este că vasul nu face parte din tipul II (Sava) și nici din tipul I (Sava).

⁵¹ Pentru vasele de la Glăvănești/M 4/T II-1950 și Nikol'skoe I, raportul dintre înălțime și diametrul marginii are valori foarte apropiate, respectiv 2/3, înălțimea reprezentând aproximativ 61% din diametrul marginii. Tipul respectiv de vase se asociază în cultura *mnogovalikovaja* cu următoarele elemente specifice acesteia: orientarea preponderent spre est (Sava, 1992, p. 31, tabel 2, p. 112) a scheletelor chiricite puternic (ibidem, p. 49, fig. 13) din mormintele de tip I (cu groapa de formă ovală) (ibidem, p. 67 și tabel 3 la p. 39), precum și cu prezența sporadică a ocului (ibidem, p. 40, tabel 4).

⁵² Valoarea raportului dintre înălțimea vasului (H) și diametrul marginii (Dm) este aceeași, respectiv H/Dm = aproximativ 2/3, pentru vasul de la Holboca/M 35 și unul din vasele incluse de E. Sava în tipul IX (Sava, 1992, fig. 8/15). Vasele amintite sunt mai înalte decât vasele de tip X, după clasificarea lui E. Sava.

⁵³ Raportul H/Dm are valori diferite la vasul de la Holboca/M 35 și vasele din varianta X (Sava, 1992, fig. 9/1-3), după cum urmează: vasele din tipul X au întotdeauna raportul H/Dm = aproximativ 1/2 (ibidem, p. 34), în timp ce la vasul de la Holboca/M 35 H/Dm = aproximativ 2/3, ceea ce înseamnă că acesta din urmă (vasul de la Holboca) este mai înalt decât vasele din tipul X.

⁵⁴ Ipoteza noastră se bazează pe informațiile publicate, și anume: din schelet s-au păstrat oasele picioarelor, iar vasul descoperit se afla în dreptul femurului drept. Lipsa altor precizări privind poziția vasului - cum ar fi, vas aflat între femurul și gamba dreaptă - nu este, după opinia noastră consecința unei scăpări, deoarece autorul a prezentat în detaliu toate observațiile prilejuite de descoperirea de la Bogonos (Petrescu, 1950, p. 111-114). Ca urmare, credem că vasul nu s-a aflat între femurul și gamba dreaptă, ci, mai plauzibil, în dreptul femurului drept și al abdomenului, posibil lângă genunchi, poziție atestată și pentru alte descoperiri funerare de tip *mnogovalikovaja* (vezi mai sus).

⁵⁵ V. Sava, 1992, fig. 19/5; 25/10; 28/9; 31/4; 39/4, 8, 9; 40/8; 41/3; 42/13; 43/6; 44/3; 45/9; 46/6, 8, 12; 47/6, 12; 48/7; 49/5; 50/4.

frecvent)⁵⁶. Sporadic apar și alte poziții ale vaselor: 3.1. în spatele craniului (2 morminte)⁵⁷; 3.2. lângă calota craniană (2 morminte)⁵⁸; 4.1. în fața abdomenului, lângă genunchi (2 morminte la Sava, 1992)⁵⁹; 4.2. lângă genunchi (3 morminte la Sava)⁶⁰; 5.1. în spatele scheletului, lângă bazin (1 mormânt)⁶¹; 5.2. lângă bazin, în dreptul labelor picioarelor⁶²; 6. în zona labelor picioarelor (2 morminte)⁶³.

Catarama. Pentru zona aflată în studiu, această categorie de obiecte de inventar a fost atestată în mormintele de la Bogonos și Valca Lupului (M21/T 1953-1957). Catarama de os de la Bogonos (planșa 1/42b.2) (diametrul = 3.8/3.5 cm), prevăzută cu un orificiu central (diametrul = 1,85 cm) și un altul, mai mic, lateral, face parte din tipul III după clasificarea lui Sava (1992, p. 41-45, 119-132, fig. 11/9-11, 12/8-18, nr. 126 de pe harta de la fig. 51) și este caracteristică pentru etapa târzie a culturii *mnogovalikovaja* (idem, 1991, p. 26). Despre catarama (de os ?) descoperită la Valca Lupului/M 21/T 1953-1957 se știe, din informațiile sumare publicate (fără ilustrație), că avea formă de disc tronconic și un orificiu central (diametrul = 17 mm) (Dinu, 1959b, p. 204). Lipsa orificiului lateral și forma tronconică sunt indicii, credem, pentru atribuirea acestui exemplar la tipul II de catarama (Sava, 1992, fig. 11/5-8, 12/4-7, nr. 119 de pe harta de la fig. 51) și, deci, la etapa timpurie a culturii amintite (idem, 1991, p. 26).

Catarama din tipul II au mai fost descoperite în complexe ale culturii Monteoru Ic3-Ia, pe teritoriul României (Sava, 1988b, p. 14; idem, 1992, p. 63, fig. 51), iar exemplare din tipul III în aria culturilor *sрубнаja* (timpurie) și Abașevo (idem, 1988b, p. 14), precum și pe teritoriul României (idem, 1992, p. 132-133, harta de la fig. 51).

Poziția cataramelor în morminte și funcționalitatea lor. Catarama de la Valca Lupului/M21/ T 1953-1957 a fost descoperită la extremitatea antebrațului mâinii stângi (Dinu, 1959b, p. 204), iar piesa de la Bogonos lângă falangele piciorului drept. Dacă, din punct de vedere al poziției acestor obiecte în inventarul mormintelor, exemplarul de la Bogonos apare ca o excepție, necexistând - cel puțin după informațiile noastre - situații similare în aria culturii *mnogovalikovaja*, catarama de la Valca Lupului are numeroase analogii în spațiul de la est de Prut. Pe baza ilustrației publicate de E. Sava (1992), se poate constata că aceste obiecte de inventar funerare au apărut preponderent în zona toracelui și abdomenului, întotdeauna lângă brațe, de obicei în apropierea antebrațelor⁶⁴.

Problema funcționalității cataramelor s-a pus cu multe decenii în urmă, când s-a afirmat că aceste piese au putut folosi drept catarama sau copci (Tallgren 1926, p. 102, 104; Petrescu-Dîmbovița, 1950, p. 115 și nota 1; Dinu, 1959b, p. 205) pentru îmbrăcăminte de uz cotidian. Ulterior, unii cercetători (S. S. Berezanskaja, G. I. Toščev), au arătat că fragilitatea materialelor din care erau lucrate cataramele - corn, os, alabastru, chihlimbar, cochilii etc. - nu ar fi permis utilizarea lor ca simple catarama de centură pentru portul cotidian, ci, eventual, ca obiecte de podoabă pentru îmbrăcăminte (Savva, 1988), dar numai pentru hainele folosite cu prilejul unor ritualuri, în principal cel funerare (idem, 1991, p. 26 și nota 26). În sprijinul acestei ultime ipoteze, se arată că majoritatea cataramelor au fost descoperite în morminte de bărbați (ibidem).

⁵⁶ Ibidem, fig. 19/1; 40/12; 42/4; 43/2; 44/2, 8 - pentru vase aflate în fața toracelui - și 22/9; 45/3; 47/8; 48/4; 49/10 - pentru vase depuse în dreptul toracelui.

⁵⁷ Ibidem, fig. 45/5, 16.

⁵⁸ Ibidem, fig. 40/9; 45/2. Vezi și Jarovoj, 1990, fig. 31/4.

⁵⁹ Sava, 1992, fig. 39/1; 46/2. Vezi și Jarovoj, ibidem, fig. 64/4; 80/5.

⁶⁰ Ibidem, fig. 22/13; 48/2; 49/6, 10; Jarovoj, ibidem, fig. 14/5.

⁶¹ Jarovoj, 1990, fig. 36/3.

⁶² Ibidem, fig. 7/8.

⁶³ Sava, ibidem, fig. 45/12; 57/5.

⁶⁴ Vezi Sava, 1992, fig. 22/5, 13, 16; 23/1; 26/4, 6; 29/1; 41/3; 50/1; 53/1, 3, 7; 54/1, 5; 55/5; 57/1, 3, 5, 7; 58/5, 8; 59/1, 3. Vezi și Jarovoj, 1990, fig. 48/2. Aceeași situație apare și la Gârceni/M 2 (Florescu A., Florescu M., 1959, p. 225, fig. 5/2).

Alte elemente de ritual funerar. Pentru 4 morminte din Câmpia Moldovei există informații privind identificarea unor elemente care sunt, probabil, legate de ritualul funerar. Este vorba despre prezența ocrului (urme pe schelete) la Glăvănești/M 2/T I - 1949 și Glăvănești/ M 4/ T II-1950, precum și a unor resturi de așternut vegetal ("lințoliu", "preș") pe fundul gropilor funerare de la Holboca/M 35, Valea Lupului/M 21/T 1953-1957. Potrivit cercetărilor efectuate în ultimii ani, pentru spațiul de la est de Prut, prezența ocrului în mormintele culturii *mnogovalikovaja* nu este o trăsătură definitorie a acestei culturi, deoarece a fost semnalat într-un număr foarte mic de morminte, respectiv în 7% din totalul mormintelor studiate. Pentru etapa timpurie a culturii *mnogovalikovaja*, din același spațiu, de menționat, de asemenea, depunerea în mantaua movilei (ridicată pentru mormintele principale) a vaselor sparte sau a oaselor de animale, expresie a unor ritualuri funerare practicate de comunitățile *mnogovalikovaja* (Sava, 1991, p. 26).

II.2.1.c. Cronologie

Periodizarea internă a culturii *mnogovalikovaja*, bazată exclusiv pe datele oferite de cercetarea complexelor funerare tumulare, evidențiază două etape - timpurie și târzie - în evoluția acestei culturi (Sava, 1991, p. 26, fig. 8, 11, tabel cronologic), fiecare caracterizându-se printr-o serie de elemente proprii de rit și ritual funerar (Sava, 1991, p. 16-17; idem, 1994, p. 141-142). În spațiul dintre Nistru și Prut este atestată numai etapa târzie a acestei culturi (ibidem, p. 141). Mormintele (certe) ale culturii *mnogovalikovaja* din Câmpia Moldovei ilustrează, de asemenea, etapa târzie, cu excepția mormântului 21/T 1953-1957 de la Valea Lupului care poate fi atribuit etapei timpurii.

Cultura *mnogovalikovaja*, situată în timp între culturile *katakombnaja* și *srubnaja* târzie (ibidem, fig. 11; idem, 1994, p. 141), a avut o existență relativ scurtă, datată, în general, în secolul al XVI-lea î.H. (Sava, 1991, p. 27). Pentru limita inferioară a acestei culturi s-au propus date diferite: secolul al XVI-lea (Bratčenko, 1972, p. 31; G. I. Toščev și I. N. Șarafutdinova, cf. Sava, 1991, p. 27, nota 29) sau sfârșitul secolului al XVII-lea (Berezanskaja, Otroščenko și colab., 1986, p. 39), iar pentru limita superioară sfârșitul secolului al XVI-lea (Berezanskaja, 1982, p. 26; Berezanskaja Otroščenko și colab., 1986, p. 39) sau secolul al XIV-lea (pentru spațiul dintre Prut și Nistru: Dergačev, 1986, p. 121, 145). După opiniile mai vechi ale lui E. Sava, cultura *mnogovalikovaja* se datează între secolele al XVII-lea - al XV-lea/al XIV-lea î.H. (Sava, 1991, p. 34; idem, 1994, p. 143), fiind contemporană cu cultura Monteoru Ic3 - Ia, și parțial Monteoru Ila, etapele timpurii ale culturilor Komariv și Stijiov (Sava, 1991, p. 34; idem, 1994, p. 143). Într-o abordare recentă, autorul propune, ca și alți cercetători (Trifonov, 1996a, p. 48; idem, 2001, p. 71-82), anul 1700/1600 pentru limita superioară a culturii, în spațiul de la est de Prut (Sava, 2002, p. 220).

II.2.2. Problema prezenței elementelor ceramice Biłyi Potik - Costișa - Komariv în Câmpia Moldovei. Aspectul cultural Corlăteni - Trușești

Abordarea problematicii Bronzului mijlociu în Câmpia Moldovei este un demers dificil, în condițiile în care nu dispunem în prezent decât de date sumare, obținute din puține săpături, cu caracter de sondaj. La numărul mic de cercetări se adaugă faptul că, din nefericire, rezultatele acestora nu au fost publicate integral, ci numai sub forma unor rapoarte extrem de sintetice. De asemenea, observațiile stratigrafice nu au fost în toate cazurile suficient de clare (Corlăteni).

Până spre sfârșitul deceniului trecut, s-au afirmat în literatura arheologică o serie de opinii în legătură cu semnificația prezenței unor elemente ceramice (forme sau ornamente) de tradiție Komariv și Bițyi Potik - Costișa (după A. C. Florescu), în situri din Câmpia Moldovei. În literatura de specialitate s-au conturat două ipoteze principale, în funcție de încadrarea cultural - cronologică făcută pentru aceste materiale, prin care se susține apartenența lor fie la Bronzul mijlociu, respectiv culturile Costișa, Bițyi Potik - Costișa sau Komariv, fie la perioada de început a Bronzului târziu, ca supraviețuiri, în cadrul etapei Noua I (periodizare A. C. Florescu), ale tradițiilor culturale (menționate) din epoca mijlocie a bronzului.

Chiar dacă nici una din cele două ipoteze nu poate fi în prezent demonstrată riguros (pe baza unor date incontestabile rezultate din săpături), o certitudine există: Câmpia Moldovei a făcut parte, în Bronzul mijlociu, din aria de răspândire a culturii Bițyi Potik - Costișa - Komariv (harta 6), fapt remarcat, de altfel, încă cu decenii în urmă (Zaharia Eug., 1963, p. 161-162; Florescu A., 1964; Gimbutas, 1965; Florescu M., 1970, p. 76-77, notele 87-88; Dergačev, 1986, p. 148, fig. 37 B - nr. 15; Moscalu, 1989; Smirnova, 1993, p. 59, nota 12). Insuficiența informațiilor face însă imposibilă sesizarea tuturor etapelor de evoluție a acestor comunități, în spațiul nostru, pe parcursul Bronzului mijlociu.

II.2.2.a. Aria de răspândire

Aria de răspândire a culturii Bițyi Potik - Costișa - Komariv s-a conturat treptat în spațiul studiat, începând din 1960, când, I. Nestor a atras atenția asupra analogiilor dintre descoperirile din Valea Jijiei - Trușești (I-2), Corlăteni (I), Valea Lupului ș.a. - și cultura Bițyi Potik (Nestor, 1960, p. 102). Ulterior, și alți cercetători au atribuit aceste descoperiri, plus alte câteva, Bronzului mijlociu, respectiv culturii Costișa⁶⁵ (Vulpe A, 1961b, p. 116, notele 58-61; Vulpe, Zamoșcanu, 1962, p. 309-310; Zaharia Eug., 1963, p. 161-162, 164), grupului Bițyi Potik⁶⁶ (Gimbutas, 1965, p. 458 și fig. 298 - nr. 38, 39, 40) sau culturii Komariv⁶⁷ (Dergačev, 1986, p. 148, fig. 37 B - nr. 15; Smirnova, 1993, p. 59, nota 12).

Materialele descoperite în nivelurile inferioare ale așezărilor de la Corlăteni, Trușești și Valea Lupului - aflate în raport strâns cu formele clasice ale culturii Bițyi Potik - Costișa - Komariv (Florescu M., 1970, nota 20) - reprezintă, în opinia cercetătorilor A. C. Florescu și M. Florescu, un indiciu al extinderii ariei de răspândire a acestui complex cultural și în Câmpia Moldovei, "în perioada corespunzătoare fazelor timpurii și mijlocii ale epocii bronzului" (Florescu A., 1964, p. 169; Florescu M., 1970, nota 20). Dar, deoarece nu a fost identificat nici un nivel de locuire care să aparțină "în exclusivitate grupului Komariv", aceste descoperiri au fost interpretate de autorii citați drept supraviețuiri ale tradițiilor culturale din epoca mijlocie a bronzului, în cadrul etapei de formare a culturii Noua (I) (Florescu A., 1964; idem, 1996; Florescu M., 1970; Florescu M., Florescu A., 1990).

Pentru aceeași încadrare cultural - cronologică au optat în general și autorii repertoriilor arheologice ale județelor Botoșani și Iași (*RAJB*, I-II; *RAJI*, I-II), cu câteva excepții. Astfel, în opinia cercetătorilor Al. Păunescu și P. Șadurschi, descoperirile de la Corlăteni (niv. 1), Trușești (niv. 1-2), Concești,

⁶⁵ Al. Vulpe atribuie culturii Costișa, pe lângă descoperirile menționate mai sus, și unele materiale ceramice de la Cucuteni - Băiceni (Vulpe, 1961b, 116, nota 58: cu referire la H. Schmidt, 1932, pl. 23/3), precum și descoperirile de la Lețcani și Nichiteni (Dumitrescu, Vulpe, 1988, p. 72, harta 5). Eug. Zaharia (1963) se referă numai la materialele din nivelul I de la Corlăteni.

⁶⁶ M. Gimbutas (1965) include în aria de răspândire a acestui grup cultural și descoperirile de la Corlăteni, Trușești și Cucuteni - Băiceni.

⁶⁷ V. Dergačev (1986) și G. Smirnova (1993) menționează așezarea de la Corlăteni (1) între descoperirile culturii Komariv.

Hlipiceni și Vlăsinești (*RAJB*, 1976, I, p. 70, 76, 147-148, 272-273, 297), precum și cele de la Prăjeni, Mihălășeni și Ghilănești - toate de pe teritoriul județului Botoșani - trebuie atribuite culturii Costișa (Șadurschi, 1994, p. 168, nota 6). Alte descoperiri mai recente, din același spațiu, respectiv mormintele de la Cotârgaci/T7, T8 și Crasnaleuca - "Coșeri", au fost atribuite culturii Komariv de autorii săpăturilor (Moscalu, 1989; Dascălu, Burtănescu, 1997; idem, 1998).

Cultura Costișa este atestată în județul Neamț, potrivit informațiilor cunoscute în anii '90 ai secolului trecut, prin descoperiri ceramice (provenind în majoritate din cercetări perieghetice) din 10 localități, situate în bazinul superior și mijlociu al Bistriței, precum și în bazinul inferior al râului Moldova (Cucoș, 1992, p. 10, 11, 13, 14, 16, 19, 30, 41, 43; Dumitroaia, 1992a, p. 85; idem, 1992b, p. 289, 291-292; idem, 1992c, p. 289, 292; idem, 1994, p. 510). Punctul cel mai nordic cu descoperiri Costișa este Săvești, com. Răucești (Cucoș, 1992, p. 43; Dumitroaia, 1992a, p. 85), la nord de Tg. Neamț, în stânga râului Moldova. Cultura Bițyi Potik - Costișa - Komariv este atestată, de asemenea, pe teritoriul județului Suceava (Vulpe. A. 1961b, p. 107, fig. 1; Ignat, 1981, p. 134). Sunt cunoscute astfel descoperirile (unele probabile) de la Baia (Teodor D., Ioniță, 1967, p. 323), Botoșana (Teodor S., 1979, p. 45-46), precum și acelea cu caracter funerar de la Șerbănești (Ignat, Popovici, 1980), Horodnicu de Jos (Ignat, 1981), Hârtop (Ursulescu, Popovici, 1987; Ursulescu, Șadurschi și colab., 1988) și Bacău - Poduri (Monah, Dumitroaia, 1989; Monah, Antonescu și colab., 1980, p. 86-87, 94).

Pe teritoriul Ucrainei, cultura Komariv (inclusiv grupul Bițyi Potik) este atestată, după opinia cercetătorului I. K. Swiesznikow, pe un spațiu vast, în zona subcarpatică, Podolia apuseană și parțial Volînia, în regiunea cursurilor superioare și (parțial) mijlocii ale Nistrului și Prutului, precum și pe cursul mijlociu al Niprului (Swiesznikow, 1967, p. 37, 101 - 107, fig. 1). S. S. Berezanskaja, consideră însă că aria de răspândire a acestei culturi se concentrează, în principal, în bazinul Nistrului superior și mijlociu, dar s-a extins și spre sud, probabil până în zona cursului superior al Prutului (Berezanskaja, 1985, p. 429 și harta 10)⁶⁸. Spre nord și est, limitele spațiului ocupat de comunitățile Komariv sunt dificil de precizat, deoarece în aceste zone de contact sunt atestate, în egală măsură situri arheologice ale culturilor Komariv și Trzscinieck (estică) (Berezanskaja, 1985, p. 429).

V. A. Dergačev, care a abordat problemele culturii Komariv în cadrul unor lucrări de sinteză, menționează, de asemenea, că, în Ucraina, triburile Komariv au locuit în bazinul superior și mijlociu al Nistrului (Dergačev, 1973, p. 58), zonă în care erau cunoscute prin anii '80 peste 50 de monumente ale culturii Komariv, respectiv așezări, morminte tumulare și plane (Dergačev, 1986, p. 148). Autorul consideră, însă, spre deosebire de S. S. Berezanskaja, că limita sudică a culturii Komariv depășește linia Prutului, după cum dovedesc descoperirile făcute în ultimele decenii în partea nord-vestică a R. Moldova (Dergačev, 1973, p. 58, fig. 1/nr. 42, 43, 44; idem, 1986, p. 148). Aceste descoperiri, precum și unele situri din Ucraina, de pe malul Nistrului ca și așezarea de la Corlăteni, sunt incluse de autor în grupa sudică a culturii Komariv (Dergačev, 1986, p. 148 și fig. 37 B). Cultura Komariv mai este atestată sporadic, prin vase izolate, și mai spre sudul R. Moldova, în zona de stepă dintre Nistru și Prut, dar aceste descoperiri - aflate la distanță mare de aria culturii Komariv - sunt, în opinia lui V. A. Dergačev, rezultatul contactelor culturale produse în epocă (Dergačev, 1986, p. 148).

*

Pe baza informațiilor existente în prezent, se constată că ceramica de factură Bițyi Potik - Costișa - Komariv descoperită în Câmpia Moldovei provine din 45 de situri, respectiv 34 de localități (hărțile 5

⁶⁸ Punctul cel mai sudic al ariei de răspândire a culturii Komariv este reprezentat de tumulul de la Stopčiatov (raionul Kosovsk. reg. Ivano-Phrankovsk) (Berezanskaja, 1985, p. 429, harta 10, nr. 35).

și 7)⁶⁹. Aceste materiale provin îndeosebi din cercetări de suprafață, dar și din săpături parțiale sau sistematice (12 situri)⁷⁰ sau din descoperiri întâmplătoare (2). Ceramica respectivă a fost găsită mai ales în așezări (35, din care 13 de tip "cenușar") și mai puțin în complexe funerare, plane și tumulare (10). Cartarea descoperirilor indică o concentrare a acestora lor în zona bazinului Jijiei Inferioare și al Bahluiului, în sudul Câmpiei Moldovei, în timp ce în jumătatea nordică a teritoriului numărul siturilor cu ceramică de tradiție Bițyi Potik - Costișa - Komariv este mult mai mic. De remarcat, de asemenea, concentrarea descoperirilor de tip Komariv (eventual Bițyi Potik - Komariv) în zona nordică a Câmpiei Moldovei, fapt constatat și pentru spațiul nord-vestic al R. Moldova (harta 3/C, D), unde cultura Komariv este atestată în 13 situri (7 așezări și 6 complexe funerare tumulare) (Dergačev, 1973, p. 60, fig. 1; idem, 1986, p. 148, 193, 195 și fig. 37 B; Sava, 1994, p. 144, fig. 1; Lcvitki, Demcenko, 1997).

II.2.2.b. Așezări

Așezările din Câmpia Moldovei care pot fi legate de manifestările culturale specifice Bronzului mijlociu sunt puțin cunoscute, cercetările în aceste situri având mai ales caracter periclitic. Numai în cazuri izolate s-au practicat săpături parțiale, cum au fost acelea de la Corlăteni - "Pe Țarină" (1) (*Corpus 1*, nr. 83), Trușești - "Movila din Șesul Jijiei" (1-2) (*Corpus 1*, nr. 366a) și Valea Lupului - "Fabrica Chimică" (*Corpus 1*, nr. 377a). Aceste așezări sunt situate în locuri deschise, pe terasele inferioare ale râurilor Jijia (Corlăteni, Trușești) și Bahlui (Valea Lupului).

În aria culturii Komariv din Ucraina, așezările au fost, de asemenea, puțin cercetate (Berczanskaja, 1985, p. 430), în comparație cu mormintele aceleiași culturi, astfel că la sfârșitul dec. al 9-lea al secolului trecut erau cunoscute numai aproximativ 30 de situri de acest tip (Dergačev, 1986, p. 148). Primele informații datează din anii '50, când s-au efectuat, printre altele, cercetări la Kostjanec (Swicsznikow, 1952), Ovcenj Jarok (Passek, 1959) și Nczvisko (Smirnova, 1959). În general, așezările culturii Komariv sunt situate la distanțe mari una față de cealaltă. Au fost identificate însă și situații în care 2 - 4 așezări, aflate la distanțe relativ mici între ele, formau grupuri restrânse, ca la Odaja, Mšany, Coteala (Dergačev, 1986, p. 148).

În cele mai multe cazuri, așezările culturii Costișa - Komariv sunt situate pe povârnișurile malurilor joase ale râurilor sau lacurilor (Borlești, jud. Neamț: Florescu M., 1970, p. 67-68; Ovcenj Jarok [Babino], în Ucraina: Passek, 1959, p. 158-159; Florescu M., 1970, p. 67-68; Cotcala - "La Grădină", R. Moldova: Dergačev, 1973, p. 58, 60; idem, 1986, p. 148), sau pe terasele înalte ale râurilor, în locuri deschise (Nczvisko, Ucraina: G. I. Smirnova, 1957⁷¹, cf. Passek, 1959, p. 158-159, nota 8; Berczanskaja, 1985, p. 430), uneori pe un platou, în preajma mlaștinilor (Kostjanec: Swicsznikow, 1952;

⁶⁹ Cartarea descoperirilor de pe harta 5 s-a făcut pe baza materialelor publicate, cu menționarea atribuirii culturale date de autorii citați anterior. S-a ținut cont în primul rând de nuanțările făcute de A. C. Florescu (1991) cu privire la existența, în cadrul acestor materiale, a unor grupe oarecum diferite, respectiv: 1) ceramică de tradiție Costișa; 2) Bițyi Potik - Costișa; 3) Komariv.

⁷⁰ Săpături s-au efectuat în așezările -"cenușar" de la Corlăteni - "Pe Țarină" (*Corpus 1*, nr. 83), Trușești - "Movila din Șesul Jijiei" (366a), Valea Lupului - "Fabrica Chimică" (377a) și în așezarea de sec. II - III (?) de la Ghilănești (415); în necropolele plane de la Brăești (47), Crasnaleuca - "Dealul Coșeri" (93a), Probota (288b), Prăjeni - "Lutărie" (420), și precum și în necropola tumulară de la Cotârgaci (411, 413). Puține materiale au fost descoperite în cursul cercetărilor efectuate în necropola de tip Sântana de Mureș de la Mihălășeni (239a).

⁷¹ G. I. Smirnova, *Raboty Zapadnoukrajinskoj ekspedicii v 1954 godu*, KSIIMK, 67, 1957, lucrare pe care nu am putut-o consulta.

Passck, 1959, p. 158), la confluența a două râuri, pe un povârniș (Komariv: Sulimirski, 1937⁷², cf. Passck, 1959, p. 158, nota 6; Dergačev, 1973, p. 58, 60; idem, 1986, p. 148; Berczanskaja, 1985, p. 430), pe pantele unor văi puțin adânci, în preajma râurilor (așezările Coteala - "La Hârtop", Hodorăuți, R. Moldova: Dergačev, 1986, p. 148).

În funcție de particularitățile stratului de cultură, se constată unele diferențe între așezările (cercetate) din Câmpia Moldovei. Astfel, dacă așezările de la Trușești (niv. 1-2) și Valea Lupului (1-2) indică o locuire mai îndelungată (straturi de cultură cu înălțimi de circa 0,35-0,40 m) (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 29), așezarea cea mai timpurie de la Corlăteni (niv. 1) a avut, se pare, un caracter temporar, de scurtă durată (strat de cultură de aproximativ 0,20 m înălțime)⁷³.

O situație similară se constată și în zonele locuite de comunitățile Costișa și Komariv, ale căror așezări au avut, după cum se apreciază, un caracter temporar. Indicii în acest sens sunt atât grosimea (mică) straturilor de cultură, cât și cantitatea mică de materiale conținută de acestea (Costișa⁷⁴, Borlești: Vulpe, Zamoștanu, 1962, p. 309; Florescu M., 1970, p. 68; cultura Komariv: Passck, 1959, p. 155; Berczanskaja, 1985, p. 430; Dergačev, 1986, p. 148).

Interesant de reținut și o serie de alte aspecte privind particularitățile straturilor culturale din așezările menționate, cum ar fi: prezența cenușii în cantitate mare la Corlăteni (1-4), Trușești (1-3), Valea Lupului (1-2) (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 89; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 449; Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 29); apariția cu totul sporadică a fragmentelor de chirpici, la Corlăteni (1) (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 89); absența resturilor de platforme de lut în nivelurile 1 și 2 de la Trușești⁷⁵; prezența ceramicii fine cu ornamente caracteristice culturilor Bronzului mijlociu numai în nivelurile inferioare ale așezărilor respective (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 91; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 450; Florescu, 1991, p. 135).

În așezările culturii Komariv stratul de cultură apare frecvent sub forma unei aglomerări de materiale arheologice răspândite pe suprafețe relativ mici, ca de exemplu la Ovečnj Jarok (Passck, 1959, p. 154-155).

Locuințe

Nu există indicii despre tipul de locuință caracteristic comunităților ilustrate prin materialele arheologice din nivelurile inferioare de la Corlăteni și Trușești, precum și de la Valea Lupului. Se presupune însă, pornindu-se de la constatarea prezenței unei mari cantități de cenușă în stratul cultural, că locuințele au putut fi de tipul colibelor construite din nuiele, crengi și, posibil, trestie (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 91; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 449, 450). În legătură cu complexe de locuire sunt și cele câteva vetre descoperite la Trușești, atât în nivelul 1 (un exemplar), cât și în nivelul 2 (trei exemplare) (Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1955, p. 172).

În așezările timpurii ale culturii Costișa (faza Borlești) - Komariv au fost atestate, două tipuri de locuințe: de suprafață și semi bordeie, primele reprezentând tipul cel mai caracteristic (Florescu M.,

⁷² T. Sulimirski, *Cmentarzysko kurhanowe Komarowie kola Halicz i kultura komarowska*. Sprawozd. PAU, XLI, 9, 1937, lucrare pe care nu am putut să o consultăm.

⁷³ Informații Eug. Zaharia. În raportul de săpături se menționează, de asemenea, că nivelul 1 de la Corlăteni a fost ilustrat, în general, printr-o depunere puțin consistentă (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 89).

⁷⁴ În așezarea de la Costișa, stratul din epoca bronzului, cu cele două niveluri - respectiv cultura Costișa și cultura Monteoru - are o grosime de aproximativ 0,25 m (Vulpe A., Zamoștanu, 1962, p. 309), ceea ce indică locuiri de scurtă durată.

⁷⁵ Resturi de platforme de lut s-au găsit numai în nivelul superior (3) de la Trușești (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 31), în care nu a fost descoperită ceramică cu elemente decorative din Bronzul mijlociu (Bișyi Potik - Costișa) (Florescu, 1991, p. 135), ceramică de acest tip provenind numai în nivelurile 1 și 2 (ibidem).

1970, p. 68; Dergačev, 1986, p. 149). Acestea au fost construite din stâlpi de stejar (Nezvisko: Florescu M., 1970, p. 68, nota 38, cu referire la G. I. Smirnova, 1957⁷⁶) sau din împletitură de nuiele, pe fundație de piatră (Borlești: Florescu M., 1970, p. 68). Date importante în legătură cu locuințele Komariv s-au obținut prin cercetările efectuate în așezarea eponimă. Aici au fost descoperite urme de la 20 de locuințe de suprafață, formate dintr-o singură cameră dreptunghiulară (lungimea de aproximativ 4-5 m), care avea podea de lut, pereți de lemn și temelie de piatră (Passek, 1959, p. 160; Berczanskaja, 1985, p. 430). Într-una dintre locuințe au fost descoperite, într-un colț, un cuptor și, de-a lungul pereților, vase mari, îngropate pe jumătate în pământ (Berczanskaja, 1985, p. 430; Dergačev, 1986, p. 148-149). Alte date se referă la așezarea de la Nezvisko (săpăturile 1953-1954), unde au fost descoperite trei vetre din piatră, unse cu lut, și, în interiorul unei suprafețe dreptunghiulare (2 x 2,8 m), orientată NV-SE, peste 13 gropi de la stâlpii de susținere, (gropi) care nu erau dispuse într-o anumită ordine (Smirnova, 1957⁷⁷; Passek, 1959, p. 160; Smirnova, 1974a, p. 50, 52; Berczanskaja, 1985, p. 430; Dergačev, 1986, p. 148-149).

Locuințe de tip bordei, apar cu totul sporadic în aria culturii Komariv, ca de exemplu la Kostjanec (Swiesznikow, 1952, p. 133-135; Passek, 1959, p. 160; Florescu M., 1970, p. 68). Complexele descoperite în această așezare, și interpretate de I. K. Swiesznikow drept bordeie, au fost găsite foarte distruse, fapt pentru care atestarea acestui tip de locuință în aria culturii Komariv rămâne încă ipotetică (Dergačev, 1986, p. 149).

În unele așezări - cum ar fi, de exemplu, Ovečnj Jarok, în Ucraina, Coteala ("La Grădină" și "La Hârtop"), în R. Moldova - nu s-a remarcat existența locuințelor, vetrelor sau a altor construcții de suprafață, de locuit sau gospodărești (Passek, 1959, p. 155, 160; Dergačev, 1973, p. 58-60; Sava, 1994, p. 144)⁷⁸.

II.2.2.c. Morminte

Răspândirea mormintelor

În spațiul Câmpiei Moldovei sunt cunoscute puține morminte care ar putea fi atribuite aspectului cultural Corlăteni - Trușești. Majoritatea acestora sunt *morminte plane de înhumație*, ca la Crasnaleuca/M2 (*Corpus 1*, nr. 93a)⁷⁹, Brăești/M10 (*Corpus 1*, nr. 47)⁸⁰, Prăjeni/M1⁸¹ (*Corpus 1*, nr. 420) și Probota/M 49 (*Corpus 1*, nr. 288b), dar au fost semnalate și *morminte tumulare de înhumație* la Cotârgaci (*Corpus 1*, nr. 411, 413). Un alt mormânt, din care s-a păstrat un vas, a fost descoperit întâmplător la Vlăsinești (*Corpus 1*, nr. 392).

Descoperiri funerare care pot fi atribuite cu probabilitate culturii Costișa - Bițyi Potik - Komariv provin, de asemenea, de pe teritoriul județelor Suceava - Șerbănești (Ignat, Popovici, 1980), Horodnicu de

⁷⁶ Vezi nota 71.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ V. A. Dergačev remarcă faptul că straturile de cultură Komariv apar sub forma unor concentrări mai mult sau mai puțin compacte, care reprezintă, probabil urme ale locuințelor de suprafață (Dergačev, 1986, p. 149).

⁷⁹ Mormintele de Crasnaleuca (descoperite până în prezent) se aflau în apropiere imediată a unei movile, în partea de sud-est a acesteia. Nu este exclus ca necropola respectivă să se extindă și în spațiul tumulului, așa cum s-a constatat și la est de Prut, pe teritoriul R. Moldova

⁸⁰ La Brăești au fost descoperite 16 morminte, dintre care cel puțin unele pot fi atribuite, pe baza inventarului, aspectului Corlăteni - Trușești. Se remarcă absența tortiilor cu creastă și prezența cu totul sporadică a tortiilor cu buton incipient (1 exemplar).

⁸¹ La Prăjeni au fost descoperite șase morminte, dar, datorită faptului că scheletele au fost în mare parte distruse, iar inventarul neconcludent, păstrăm rezerve în legătură cu atribuirea culturală a celorlalte morminte.

Jos (Ignat, 1981), Hârtop (Ursulescu, Popovici, 1987, 1987) și Bacău - Poduri (Monah, Dumitroaia, 1989; Monah, Antonescu și colab., p. 86-87, 94).

În zona de silvostepă de la est de Prut, au fost descoperite 6 morminte de înhumație tumulare, respectiv la Corpaci, Dumeni, Medveja, Gura Bâcului, Purcari (hartă 3/C, D; Dergačev, 1973, p. 60, fig. 1; idem, 1986, p. 148, 193, 195 și fig. 37 B; Sava, 1994, p.144, fig. 1) și Burlănești (Levițki, Demcenko, 1997).

În Ucraina, unde monumentele funerare ale culturii Komariv sunt bine cunoscute, caracteristice sunt atât mormintele de înhumație, cât și cele de incinerație (Swiesznirow, 1967, p. 102; Bere-zanskaja, 1971, p. 356-357; Sulimirski, 1968, p. 105-121, 131-136, 144, 149-150; Morintz, 1978, p. 113; Ursulescu, Șadurschi și colab., 1988a). Mormintele de înhumație sunt fie *tumulare*, principale sau secundare, fie *plane* în cutii de piatră sau în gropi simple (Passek, 1959, p. 160; Swiesznirow, 1967, p. 102; Bere-zanskaja, 1971, p. 356-357; Dergačev, 1986, p. 149).

II.2.2.c1. Morminte plane

Mormintele la care ne referim au fost complexe funerare individuale, cu excepția mormântului 10 de la Brăești, care conținea două schelete.

Elemente de rit și ritual funerar. Datele existente despre ritul și ritualul practicat de comunitățile ilustrate prin aspectul cultural Corlăteni - Trușești sunt puține și sumare, în primul rând datorită nui-nărului mic de descoperiri, dar și ca urmare a altor cauze: schelete păstrate parțial (Prăjeni/M 1, 3) sau distruse integral (Prăjeni/M 4, 5); lipsa inventarului (Prăjeni/M 3) sau neconcludența acestuia (Prăjeni/M 2). publicarea sumară a descoperirilor (Probotă) sau informații despre unele descoperiri întâmplătoare (Vlăsinești).

Poziția mormintelor în cadrul necropolei. Mormintele din necropolele de la Prăjeni și Brăești se aflau la distanțe mici între ele (circa 3-5 m, la Prăjeni: Ursulescu, Șadurschi și colab., 1988a, p. 49).

Adâncimea mormintelor. La Prăjeni înmormântările s-au făcut la adâncime foarte mică (Ursulescu, Șadurschi și colab., 1988a, p. 50), iar la Crasnaleuca, la 1,10 m.

Orientarea mormintelor este diferită: spre sud (Prăjeni/M1 ⁸²); est (Prăjeni/ M2), sud-vest (Prăjeni/M 3), nord-est (Crasnaleuca/M 2; Brăești/M 10: tabel 2f; Dascălu, 1994, p. 139; eadem, 2002). Pentru mormintele de la Probotă se menționează că scheletele erau orientate în general spre nord.

Poziția scheletelor

a) Pentru mormintele individuale: chircit pe partea dreaptă (Prăjeni/M1 ⁸³, M2⁸⁴, M3 ⁸⁵); moderat pe stânga cu înclinare pe spate (Crasnaleuca/M2). Pentru mormintele din necropola de la Probotă se menționează că, în general, schelete se aflau în poziție chircită (Florescu A., 1991, p. 107, nr. 431/N.3). Poziția brațelor diferă de asemenea: un braț drept adus în față (Prăjeni/M2); un braț îndoit din cot și adus spre abdomen (Prăjeni/M 3); ambele brațe îndoite din coate, cu palmele în dreptul feței (Crasnaleuca/M 2).

b) Pentru morminte duble (Brăești/M10: pl. 14/47): două schelete așezate în poziție moderat chircită, pe partea stângă, cu picioarele puternic chircite și brațele în poziții diferite: scheletul de matur, cu brațul stâng îndoit din cot și cu palma în dreptul feței, dreptul îndoit în unghi aproximativ de 90°

⁸² Poziție nesigură, deoarece scheletul s-a păstrat parțial.

⁸³ Schelet păstrat parțial.

⁸⁴ Cu picioarele puternic chircite.

⁸⁵ Poziție nesigură, deoarece scheletul s-a păstrat parțial.

așezat peste torace, cu palma sprijinită pe scheletul de copil; scheletul de copil, cu brațul stâng îndoit în unghi obtuz, cu palma pe abdomen și dreptul în unghi aproximativ de 90°, așezat peste torace.

Inventar

a) Morminte individuale: fără inventar (Prăjeni/M 3); un vas (Prăjeni/M1, M2); două vase (Crasnaleuca/M 2); 1-2 vase (Probotă).

b) Morminte duble: cinci vase (Brăești/M 10: pl. 14/2-6). La Brăești/M 10 s-au mai găsit în mormânt cărbuni și oase de animale.

Poziția vaselor în mormânt

a) Morminte individuale: în zona picioarelor (Prăjeni/M 1, M2); unul în dreptul feței, lângă palme, al doilea în dreptul toracelui, lângă coate (Crasnaleuca/M 2); lângă craniu (Probotă).

b) Morminte duble: La Brăești vasele au fost așezate în următoarele poziții: două vase (pl. 14/2, 3) se aflau în pământul de umplură al gropii, la aproximativ 0,65 m înălțime față de fundul gropii; trei vase așezate pe fundul gropii, unul în fața craniului copilului (pl. 14/4) și două în zona picioarelor (pl. 14/5-6).

II.2.2. c2. Morminte tumulare

Trei dintre mormintele tumulare de la Cotârgaci (M1/T2, M1/T7, M1/T8) au fost atribuite cu rezerve de E. Moscalu, autorul săpăturilor, culturii Komariv (Moscalu, 1989, p. 120, 122, 124). Pentru mormintele respective nu există elemente suficiente (poziția scheletului, inventarul) pentru a susține această încadrare culturală, în schimb o serie de date demonstrează prezența comunităților de tip Komariv în zonă. Este vorba despre câteva fragmente ceramice, descoperite în mantaua tumulilor T7 și T8, care sunt cu certitudine de factură Komariv (pl. 5/413). Forma bitronconică a vasului, ca și ornamentul caracteristic și pentru alte descoperiri din Câmpia Moldovei, indică după părerea noastră apartenența acestor materiale la aspectul cultural Corlăteni - Trușești, din Bronzul mijlociu.

Mormintele descoperite în zona nordică a R. Moldova sunt complexe funerare tumulare de înhumare, cu schelete în poziție chircită (Dergačev, 1986, p. 149, 151). Toate înmormântările au fost secundare (gropile mormintelor fiind săpate în tumuli mai vechi, cu mormânt principal *jamnaja*), în gropi dreptunghiulare (Medveža/M1/T3: Dergačev, 1986, p. 149, fig. 38/1, 2) sau ovale (Corpaci/M5/T2: Dergačev, 1986, p. 149, 151, fig. 38/3, 4), cu orientări diferite (vest-sud-vest, la Burlănești: Levički, Demcenko, 1997). Fiecare mormânt avea ca inventar câte un vas (Dergačev, 1986, p. 151; Sava, 1994, p. 144).

II.2.2.d. Cultura materială

În așezările din Câmpia Moldovei, de la Corlăteni (1) (*Corpus 1*, nr. 83), Trușești (1-2) (*Corpus 1*, nr. 366a) și Valea Lupului - "Fabrica Chimică" (*Corpus 1*, nr. 377a) au fost descoperite materialele arheologice în general asemănătoare, constând preponderent în fragmente ceramice și oase de animale, dar și, sporadic, obiecte de lut ars, os și bronz (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 90; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 451; Florescu, 1991, p. 52-53). Ceramică similară aceluia atestată în așezările menționate, provine din alte 26 de așezări din Câmpia Moldovei (*Corpus 1*, nr. 27, 30, 31, 45, 51, 79, 82a, 117, 118, 159, 173a, 177, 193, 239a, 262, 292, 294, 303, 312, 329, 362, 396, 397, 406, 407, 415) și 8 situri cu complexe funerare (*Corpus 1*, nr. 47, 93a, 288b, 393, 411, 413 [2 situri], 420).

Ceramica reprezintă categoria cu cea mai frecventă apariție în așezările și mormintele culturii Komariv. În așezări (din zona Nistrului mijlociu, de exemplu) s-au mai descoperit unelte din silex

(cuțite ș.a.), lut, corn sau os (Passek, 1959, p. 161). Inventarul funcrar este reprezentat îndeosebi prin ceramică, numărul vaselor variind între 1 și 12 (Berezanskaja, 1985, p. 431). În unele cazuri (necropola de la Komariv, de exemplu) tumulii au avut un inventar relativ bogat, cum ar fi, de ex., la Komariv/T 8, în care s-au descoperit, într-un cufăr mic din lemn, obiecte de podoabă din bronz și aur (ac de bronz, o brățară și mărgelce), sau la Komariv/T 6 care conținea 5 vase, 1 pandantiv de aur, ace de bronz și 1 pumnal (Berezanskaja, 1985, p. 431). În aceeași necropolă au apărut și morminte sărace în inventar, ca de exemplu T 35 în care a fost descoperită numai o râșniță de piatră (Berezanskaja, 1985, p. 431).

II.2.2.d.1. Ceramica

Pasta (tehnica ceramicii)

În nivelul I de la Corlăteni⁸⁶ predomină ceramica fină, omogenă, bine arsă și, frecvent cu lustru la exterior. Din punct de vedere al tehnicii de realizare, ceramica aceasta poate fi clasificată în mai multe grupe: 1) în amestec cu nisip fin, arsă neuniform, la cenușiu închis cu pete mai deschise sau mai închise, cu lustru la exterior; 2) în amestec cu silix (mai rar), pastă omogenă, arsă la cafeniu cu pete gălbui sau negre; 3) ceramică în amestec cu nisip cu bobul mare și ceramică mărunț pisată, arsă neuniform, la cafeniu-gălbui, cu pete cenușii închise. Din nivelurile 1 și 2 de la Trușești provine ceramică din pastă de calitate foarte bună, bună și grosieră (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 451 - 452). Pasta de bună calitate, fină, se caracterizează prin omogenitate, consistență, prezența ceramicii foarte mărunț pisate în componență⁸⁷, culoare cenușie sau brună - cenușie, uncori cu pete negricioase sau brune la exterior (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 31). Pasta de calitate inferioară, mai puțin omogenă, are în compoziție bucățele de calcar și pietricele (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 32; Florescu A., 1955, p. 207).

O serie de alte materiale ceramice, descoperite în Câmpia Moldovei, prezintă, din punct de vedere al pastei, trăsături asemănătoare, după cum urmează: Vasul de la *Prăjeni* /M1 (pl. 9/420): pastă de bună calitate, în amestec cu nisip cu bobul mare și fragmente mărunte de pietricele, arsă neuniform, la cafeniu, cu pete negre și cărămizii, bine netezită, cu slip. Vas/M 2: pastă bine frământată, în amestec cu nisip cu bobul mare și sporadic silix mărunț; arsă la cafeniu-gălbui, cu pete negre-cenușii. Vasul fragmentar de la *Mihălășeni* (pl. 9/239a): pastă fină, bine frământată, în amestec cu silix (vizibil la exterior: v. pl. 70/239a) și ceramică pisată, de culoare cenușie cu pete cărămizii la exterior și cu urme de lustru. Ceașca de la *Văsinești* (pl. 9/393; 74/393): pastă bine frământată, cu ceramică pisată și silix mărunț, ars neuniform, la negru în secțiune și cenușiu închis cu pete cafenii la exterior; acoperit cu slip, fără lustru. Două fragmente ceramice de la *Ghilănești* (pl. 5/415, 7/415): 1) fragment de toartă (secțiune lenticulară), din pastă bine frământată, în amestec cu silix mărunț și ceramică fin pisată, de culoare brună cu pete cafenii la exterior; 2) fragment ceramic din pastă fină, în amestec cu nisip cu bobul mare și (cu totul sporadic, silix pisat), arsă uniform la cafeniu-portocaliu, fără lustru. Patru fragmente ceramice de la *Cotârgaci*/T 7, T8⁸⁸ (pl. 5/413): 1) fragment ceramic (T7) din pastă neomogenă, în amestec cu ceramică pisată și mult silix mai mare; arsă la cafeniu-cenușiu; acoperit cu slip, fără lustru; 2-4) trei fragmente ceramice (Cotârgaci/T8), din pastă bine frământată, cu mult silix (vizibil la suprafață), arsă la cafeniu, cu pete de nuanțe mai închise sau mai deschise, acoperit cu slip,

⁸⁶ Puține dintre materialele descoperite în așezarea de la Corlăteni, care se mai păstrează în colecția Institutului de Arheologie București, ne-au fost oferite spre studiu, prin amabilitatea doamnei Eugenia Zaharia, căreia îi adresăm, din nou mulțumirile noastre.

⁸⁷ A. C. Florescu aprecia, în 1957: "Prin factura sa, această categorie de pastă este de tradiție mai veche, din epoca bronzului (cultura Monteoru)" (Florescu A., 1957, p. 207).

⁸⁸ Prescurtarea indică: tumulii 7 și 8 de la Cotârgaci.

fără lustru. Două vase de la *Crasnaleuca/M2*⁸⁹ (pl. 9/93a): pastă neomogenă, de calitate inferioară, cu fragmente mai mari de silex în compoziție (vizibile la suprafață). Pasta este arsă neuniform, la brun închis cu pete cafenii la exterior, acoperită cu slip, fără lustru.

*

În ansamblul ei, ceramica Komariv poate fi împărțită în două grupe: 1) fină, atent lucrată, adesea lustruită (Berezanskaja, 1985, p. 431) și bogat ornamentată; 2) ceramica grosieră, cu forme mai simple, lucrate mai puțin îngrijit, fiecărei grupe corespunzându-i anumite forme ceramice și elemente decorative (Berezanskaja, 1985, p. 431-432). În așezările culturii Komariv au fost descoperite vase lucrate în general din pastă în amestec cu mult nisip cu bobul mare, silex sau granit ars. Vasele sunt arse la culoarea gălbui sau roșiatic, brun sau sporadic la negru și au frecvent suprafața exterioară bine lustruită (Swiesznikow, 1967; Berezanskaja, 1985, p. 431). Una dintre caracteristicile culturii Komariv din aria ucraineană este o tehnologie specifică de realizare a ceramicii, constând în folosirea silexului ca degresant al pastei⁹⁰. Prin această trăsătură, cultura Komariv se apropie de ceramica ornamentată cu impresiuni de șnur specifică grupelor culturale atestate în epoca anterioară în zona subcarpatică a Ucrainei și în Podolia (Berezanskaja, 1985, p. 436).

Ceramică din pastă de culoare cafenie sau roz - portocalie, cu amestec de nisip cu bobul mare și puțin silex a fost descoperită în așezarea de la Ovečnj Jarok [Babino]. T. Passek, autoarea săpăturilor, a identificat în cadrul materialelor ceramice trei grupe, care, din punct de vedere al tehnologiei pastei, prezintă următoarele caracteristici: 1) vase din lut negru, compact, grosier, cu mult silex pisat (ars parțial, de culoare albă sau cenușie). Vasele - arse neuniform, la negru cu pete cafenii - prezintă asperități evidente, datorită silexului din pastă, suprafața exterioară fiind uneori slab lustruită (Passek, 1959, p. 155); 2) vase mai puțin grosiere, din pastă în amestec cu silex (ars) mai mărunț, care se observă la suprafața vasului; arse neuniform, la negru - cenușiu, cu pete cafenii (Passek, 1959, p. 155); 3) pastă cu silex destul de mare, vizibil pe suprafața vaselor, arse la negru - cenușiu, culoarea perților (interiori și exteriori) fiind, datorită slipului aplicat, roșie sau roșie-cafenie (Passek, 1959, p. 156). Ceramica descoperită în mormintele de la Biłyi Potik se caracterizează printr-o pastă degresată cu scoici, mică, nisip sau cuarț (Gimbutas, 1965, p. 458 și fig. 199).

În așezările târzii ale culturii Komariv din spațiul de la est de Prut s-a descoperit, de asemenea, ceramică a cărei pastă are în compoziție silexului pisat sau, mai rar, granit și nisip. Aceste vase au suprafața de obicei bine netezită, lustruită, de culoare cenușiu închis (Dergačev, 1986, p. 151). În unele cazuri, ca de exemplu în așezarea de la Cotcala, pasta ceramicii conține degresant de ceramică pisată, cuarț sau, mai rar, nisip (Dergačev, 1973, p. 58; Dergačev, Savva, 1985; Sava, 1994, p. 144) și este bine arsă, la roz sau negru-cenușiu, uneori lustruită la exterior (Dergačev, 1973, p. 58, fig. 14/2-7; Dergačev, Savva, 1985).

În așezarea de la Borlești (Costișa 1, după M. Florescu) pasta vaselor prezintă următoarele caracteristici: 1) predominant, pastă brun - roșcată, în amestec cu nisip fin, cu suprafața aspră și poroasă sau pastă brun - cenușie, ori brun - roșcată, în amestec cu nisip, cu urme de lustru la exterior; 2) pastă neagră, în amestec cu puțin nisip fin, cu lustru pe ambele fețe; 3) pastă mai puțin densă, în amestec cu

⁸⁹ Mormânt descoperit în apropierea tumulului din acest loc.

⁹⁰ Prezența silexului în pasta vaselor este caracteristică și pentru cultura Trzciniac și reprezintă, după opinia unor cercetători, una dintre trăsăturile comune ale celor două culturi - Komariv și Trzciniac, care mai au în comun și alte elemente, cum ar fi unele forme ceramice sau elemente decorative, între care triunghiurile hașurate oblice (Swiesznikow, 1967).

pictriș pisat mărunt (Florescu M, 1970, p. 54, 58). Din punct de vedere al pastei, ceramica din așezarea de la Costișa (Costișa 2) se caracterizează prin: 1) pastă de bună calitate, în amestec cu cioburi mărunt pisate, arsă bine la cafeniu, brun - ciocolatiu sau maron - gălbui, frecvent lustruită la exterior și, uneori, la interior; uneori vasele sunt acoperite cu angobă (Vulpe A., 1961b, p. 114; Vulpe, Zamoșteanu, 1962, p. 312); 2) ceramică mai grosieră, arsă bine, cu pereți consistenți și rezonanți (Vulpe, Zamoșteanu, 1962, p. 312).

În cultura Ciomortan specifice sunt următoarele tipuri de pastă: 1) pastă grosieră, cu mult pictriș în compoziție, arsă la cenușiu sau brun - cenușiu; 2) pastă fină, în amestec cu nisip și pictricele mărunt pisate, suprafața bine netezită și lustruită (Székely Zs., 1997, p. 55).

Forme ceramice

*Tipuri de vase*⁹¹

Materialele ceramice din Câmpia Moldovei (asociate cu vase ornamente în stilul caracteristic Bronzului mijlociu din zonă), pot fi clasificate în următoarele grupe de forme ceramice: borcane și oale, cești, străchini, castroane, pahare.

Borcane și oale. Se caracterizează prin margine plată sau uncori subțiată, corp drept sau puțin arcuit, și este prevăzut de obicei la partea superioară cu un brâu aplicat, mai puțin proeminent și mai simetric în primul nivel de locuire de la Trușești ⁹² și puternic reliefat în nivelul 1 de la Corlăteni. În funcție de forma vasului în partea lui superioară, de gradul de arcuire a corpului, precum și de poziția brăului față de marginea vasului, distingem următoarele tipuri și variante:

1.A: Corlăteni, nivelul 1 (Florescu A., 1991, fig. 24/11), Trușești, nivelul 1 (pl. 8/4, 8, 11, 14; 40/366a.1, a.4) și niv. 2 (pl. 8/36 - 38, 42), Iași (pl. 40/193) și Răuseni (pl. 40/292). Alte două variante - una cu două torți cu buton incipient și cealaltă cu "gât" mai înalt ⁹³ provin din nivelul 2 de la Trușești (pl. 8/39, 43).

1.B1.1: Iași (pl. 41/193).

1.B1.3a: Trușești, niv. 2 (pl. 8/44; 28/366a.1), Valca Lupului (pl. 41/377a.1 - 2).

1.B1.3c: Trușești, niv. 2 (pl. 8/46).

Vase de dimensiuni mari, cu gât scurt, drept sau arcuit, având diametrul marginii mult mai mic decât diametrul maxim și pereții accentuat arcuiți, cu următoarele variante:

1.B3.1a: Trușești, niv. 2 (pl. 43/366a.1, a.3); 1.B3.1b: Corlăteni, niv. 1 (pl. 43/83).

Borcan tronconic de mici dimensiuni, cu pereții ușor arcuiți, marginea dreaptă, fund îngust, reliefat. Ornamentat cu brâu organic, puțin profilat, dispus sub margine, la mică distanță de aceasta:

1.C1: Un exemplar provine de la Crasnaleuca (*Corpus 1*, nr. 93a).

În aria culturii Komariv, această grupă ceramică este reprezentată îndeosebi prin vase de tip "lalea" și borcane, care apar frecvent, pe parcursul întregii evoluții a acestei culturi, atât în așezări (de exemplu, la Ovečnj Jarok: Passek, 1959, p. 155, 157; Magalaj: Smirnova, 1993, p. 58, fig. 10; Co-

⁹¹ Menționăm aici pe scurt tipurile de vase, deoarece, fiind caracteristice și pentru cultura Noua, tipologia detaliată a acestor forme ceramice este pe larg prezentată la capitolul despre ceramica acestei culturi.

⁹² Spre deosebire de nivelul trei din aceeași așezare, unde este mai mare și mai neregulat (Petrescu-Dimbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 32).

⁹³ Prin această sintagmă, folosită doar pentru simplificarea prezentării, am încercat să sugerăm faptul că brăul este plasat la distanță mai mare față de marginea vasului, ceea ce creează impresia prezenței "gâtului".

teala: Dergačev, 1986, p. 151, fig. 39/16-19; Sava, 1994, fig. 3/9, 13), cât și în morminte (Bukivna: Vulpe A., 1961b, fig. 8/6, 8, 12; Gimbutas, 1965, pl. 88/7-8; Komariv: Sulimirski, 1968, fig. 27/1; pl. 16/1, 2, 5; 18/1-8, 10, 14; 20/1-4; 21/5). Vasele - "lalea" au corp oval-alungit ori mai mult sau mai puțin evidențiat, (frecvent) un diametru mare al marginii, gât scurt și sunt ornamentate adesea cu brâu lipit sau organic (așezat la baza gâtului), care se asociază uneori cu un rând de orificii (sub margine) (Swieszniow, 1967, p. 102-103; Berezanskaja, 1985, p. 432-433; Dergačev, 1986, p. 151; Smirnova, 1993, p. 58).

Cești. Această grupă de vase se caracterizează prin pastă de calitate superioară, frecvent cu lustru la exterior, corp rotunjit sau bitronconic rotunjit ori bitronconic propriu - zis, una sau două torți din bandă de secțiune rectangulară, uneori cu o mică șanțuire la partea superioară. Frecvent, ceștile sunt ornamentate, cu incizii și mai rar cu caneluri, în zona de la baza gâtului, uneori și în partea superioară a lui, precum și pe umăr. În funcție de trăsăturile elementelor constitutive ale formei vasului, distingem următoarele tipuri și variante de cești⁹⁴:

4.A. *Cești cu corp rotunjit*, cu toartă (torți ?) simplă, trasă din margine și ușor supraînălțată, având la partea superioară o mică înșeuare, au fost descoperite la Corlăteni, nivelul 1 (pl. 5/83.2, 6; cf. și Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 90, fig. 5) și Trușești, nivelurile 1 - 2. Din primul nivel de la Trușești provine un exemplar (întreg) de ceașcă cu corp rotunjit, două torți puțin supraînălțate, din bandă de secțiune rectangulară, trase din marginea vasului și prevăzute, la partea superioară, cu o ușoară șanțuire (pl. 8/13). Din același tip de cești face parte și exemplarul fragmentar de la Ghilănești (pl. 5/415). Variante de cești cu corpul ușor rotunjit au fost descoperite și în aria culturii Komariv, ca de exemplu în așezarea timpurie (Florescu M, 1970) a acestei culturi de la Kostjanec (Swieszniow, 1952, p. 135, fig. 2/11).

4.A.1. *Cești cu gât înalt și corp rotunjit*, prevăzute cu o toartă trasă din marginea vasului și ușor supraînălțată, lucrată din bandă cu secțiune lenticulară, având la partea superioară o mică înșeuare. Exemplarul de la Brăești/M 10 (pl. 9/47.1, 14./47.6, 75/47.2a) are analogii, îndecosebi în legătură cu forma gâtului și a torții, cu unele exemplare din necropola de la Bukivna (pl. 9/II, 2; v. și Gimbutas, pl. 88/5-6). Această variantă de ceașcă apare adesea în aria culturii Komariv (Berezanskaja, 1985, p. 433), începând, după unele opinii, din perioada "clasică" Komariv - Biți Potik (Florescu M., 1970, p. 74) și devine frecventă în morminte (la Komariv, Bukivna, Horodincea sau Ivanja) spre sfârșitul etapei a doua a grupului Biți Potik - Komariv (Florescu M., 1970, p. 74 și nota 73).

4.B. *Cești cu aspect bitronconic sau cu bitronconism accentuat.* Un exemplar (fragmentar) de ceașcă bitronconică cu corp rotunjit provine din nivelul 1 de la Corlăteni (pl. 9/I, 83; 69/83.4).

4.B.2.1. *Ceașcă bitronconică, cu o toartă*, cu diametrul maxim plasat în partea superioară a corpului, margine dreaptă, gât înalt, drept, fund reliefat. Toarta, ușor supraînălțată, lucrată din bandă lată, cu secțiune lenticulară, are la partea superioară o mică înșeuare. A fost descoperit un exemplar într-un mormânt de la Vlăsinești (pl. 9/393; 74/393.a). Analogii se găsesc în mormintele grupului Biți Potik (pl. 9/II, 3, 5), unde se consideră că acest tip de vas a pătruns din mediul apusean (Florescu M., 1970, nota 71). Frecvența mică a acestei variante de cești în inventarul funerar al grupului cultural

⁹⁴ Pentru precizări în legătură cu opțiunea noastră privind modalitatea de prezentare a clasificării ceștilor, vezi nota 91. Precizăm că pentru o bună parte din descoperirile care pot fi incluse în grupa ceștilor nu s-a putut face o clasificare riguroasă, deoarece materialele respective sunt fragmentare, ceea ce a făcut imposibilă, în cele mai multe cazuri, reconstituirea formei vasului.

respectiv s-ar putea datora, după unele opinii, unui anume conservatorism al comunităților Biți Potik, care au păstrat de-a lungul evoluției lor o ceramică "tradițională" în care se mențin trăsăturile inițiale (Florescu M., 1970, nota 71).

4.B.2.2a. *Kantharos bitronconic*, cu diametrul maxim plasat în partea superioară a corpului, gât mai scurt și drept, fund reliefat, de mici dimensiuni. Torțile, aproape imperceptibil supraînălțate, sunt lucrate din bandă mai îngustă, și au la partea superioară un început de înșeuare. Un exemplar, descoperit la Crasnalucu/M 2 (pl. 9/I.93a). Vasele de acest tip descoperite în necropola de la Komariv/T 28, 46 (pl. 9/II.7, 8) fac parte, ca și exemplarul de la Crasnaleuca, din grupa ceramicii grosiere.

4.B.2.2b. *Kantharos* mare (castron ?), bitronconic, cu diametrul maxim aflat în partea superioară a corpului, umăr reliefat, gât cilindric, margine dreaptă, fund de mici dimensiuni. Exemplarul de la Mihălășeni⁹⁵ (*Corpus 1*, nr. 239a; pl. 9/I.239a) este foarte asemănător cu vasele de la Probota (pl. 9/I. 288b) și Brăcști/M10 (pl. 9/I. 47.3; 14/47.5; 75/47.3a), acesta din urmă fiind ornamentat cu caneluri oblice. Analogii apropiate se găsesc la Komariv/T 36 (pl. 9/II.6) și în așezările de la Coteala - "La Hîrtop" (Dergačev, 1986, fig. 39/14) și Dumcni (Sava. 1994, fig. 3/18), din R. Moldova.

4.B.2.2c. *Kantharos*, cu diametrul maxim aflat în partea superioară a corpului, fund reliefat, două torți aproape imperceptibil supraînălțate, lucrate din bandă cu secțiune lenticulară și o mică înșeuare la partea superioară. Spre deosebire de varianta 2.2b, arc gâtul mai înalt⁹⁶ și umerii nereliefați. Un exemplar provine din necropola de la Prăjeni/M 1 (pl. 9/I.420). Analogii perfecte pentru acest vas nu cunoaștem în aria culturii Biți Potik - Costișa - Komariv. Prin unele clemente, cum ar fi profilul vasului în partea sa superioară, ceașca de la Prăjeni se aseamănă cu exemplare din așezarea de la Costișa (niv. 1) (pl. 9/III.12, 13), prin altele, însă, respectiv poziția diametrului maxim și raportul dintre înălțime și diametrul maxim, acest vas prezintă asemănări cu exemplare din grupul Biți Potik (pl. 9/II.3, 5), care sunt mai zvelte, decât cele de la Costișa). Ceașca de la Prăjeni reprezintă ori o variantă Costișa târzie, ori o variantă a vaselor Biți Potik.

Alte exemplare de *kantharos* provin din așezările de la Corlăteni (pl. 5/83.3), Trușești (1-2) (pl. 5/366a.1, 366a.2), Valea Lupului (pl. 5/377a.1, a.2) și în tumulii 7 și 8 de la Cotârgaci (pl. 5/413), dar, fiind fragmentare, nu pot fi incluse în variante. De remarcat faptul că exemplarele descoperite în nivelurile inferioare de la Corlăteni și Trușești, precum și altele similare din zona Câmpiei Moldovei (amintite mai sus) se caracterizează prin gât mai înalt, în comparație cu vasele de același fel din aria culturii Noua⁹⁷, găsindu-și analogii în aria culturii Komariv. În acest spațiu cultural, vasele tip

⁹⁵ Vasul a fost inclus inițial în categoria castroanelor (pl. 9/I.239a), așa cum au crezut și autorii care l-au publicat (Iconomu, Șovan, 1999; idem, 2001), deoarece pe fragmentul respectiv nu se păstrează nici un indiciu că ar fi avut torți. Un exemplar din acest tip de castron a fost descoperit în necropola de la Komariv/T 36 (pl. 9/II.6), într-un mormânt atribuit perioadei a II-a a acestei culturi, după Sulimirski. Dar varianta aceasta de castron apare cu totul sporadic, cel puțin la Komariv, caracteristică fiind varianta cu gura largă și cu diametrul marginii egal sau puțin mai mic decât diametrul maxim (raportul dintre diametrul marginii și diametrul maxim are valori de peste 85%). Pentru tipul atestat la Mihălășeni, acest raport are valoarea de 80%, deci diametrul marginii este mult mai mic decât diametrul maxim, în comparație cu exemplarele din aria Komariv. Vasul este mai apropiat de forma ceștilor cu o toartă din aria Biți Potik - Komariv - cum ar fi exemplarul descoperit în necropola de la Bukivna/M 7/T 4 (cf. Vulpe, 1961b, fig. 2) - sau de exemplarul menționat mai sus (ceașcă-castron, cu două torți) de la Dumcni ($Dm/Dmax = 78\%$) (Sava. 1994, fig. 3/18).

⁹⁶ Raportul dintre înălțimea gâtului și înălțimea vasului la nivelul marginii, respectiv Hg/Hm , are următoarele valori pentru cele două vase: pentru Prăjeni, $Hg/Hm = 27\%$, pentru Mihălășeni, $Hg/Hm = 25\%$. Deci, vasul de la Prăjeni, are gâtul mai înalt - în raport cu înălțimea - decât vasul de la Mihălășeni.

⁹⁷ Relevante în acest sens sunt valorile raportului $Hg/Hdmax$, unde $Hg =$ înălțimea gâtului, măsurată de la nivelul marginii până la baza gâtului, iar $Hdmax =$ înălțimea la care se află situat diametrul maxim, măsurată de la margine până în punctul de maximă rotunjire a vasului. Pentru vasele din Câmpia Moldovei, acest raport are următoarele valori: Bukivna (pl. 9/II.4) = 83%; Komariv/T 36 (pl. 9/II.6) = 81%; Biți Potik (pl. 9/II.3) = 71%; Valea Lupului (pl. 5/377a.2) = 71%;

kantharos, lucrate de obicei din pastă de calitate bună și foarte bună, reprezintă una dintre formele ceramice frecvent întâlnite în inventarul așezărilor și mormintelor (Swiecznikow, 1967, p. 102-103; Morintz, 1978, p. 113). Specifice sunt exemplarele bitronconice, cu corp evidențiat, prevăzute cu două torți ușor supraînălțate, de secțiune lenticulară. Aceste vase au gât înalt, aproape cilindric și marginea tăiată drept (Berezanskaja, 1985, p. 433). Ceștile sunt tipice și pentru culturile Ciomortan și Costișa, și se caracterizează prin bitronconism accentuat, spre deosebire de exemplarele de tip Montcoru Ic4, care, după cum s-a remarcat deja (Székely Zs., 1997, 55), au corpul scurt în comparație cu înălțimea gâtului, iar bitronconismul este mai puțin accentuat. Pe de altă parte, ceștile Costișa sunt mai scunde decât exemplarele similare din Câmpia Moldovei, acestea din urmă fiind mai înalte și zvelte.

Străchini. Caracteristice pentru nivelurile 1 și 2 de la Trușești, nivelul 1 de la Corlăteni, precum și pentru așezarea de la Valea Lupului sunt străchinile adânci, cu margine plată îngroșată spre exterior (Trușești: Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, 33, fig. 19/8), subțiată și ușor reliefată (Corlăteni), reliefată și îngroșată ușor spre interior (Valea Lupului), ori înclinată spre interior, rotunjită și puțin îngroșată⁹⁸. Aceste forme ceramice au pereții puțin arcuiți sau drepecți. Unele exemplare au proeminențe dispuse pe margine (Trușești) sau mai jos de margine (Corlăteni), altele sunt prevăzute cu torți mici, arcuite, așezate sub marginea vasului (Trușești). În funcție de elementele caracteristice menționate, exemplarele din Câmpia Moldovei aparțin următoarelor tipuri și variante:

5.C1: Trușești, niv. 1 (pl. 51/366a.5); 5.C2: Trușești, niv. 1 (pl. 51/366a.7);

5.D2: Corlăteni, niv. 1 (pl. 51/83.2); o variantă asemănătoare provine din niv. 2 de la Trușești (pl. 8/41);

5.E1: Valea Lupului (pl. 51/377a).

Străchinile apar frecvent și în așezările Komariv din R. Moldova, în diferite variante - de formă de tronconică, emisferică sau cu corp bine reliefat -, fiind de obicei necornamentate (Dergačev, 1986, p. 152, fig. 39/7-10).

Castroane puțin înalte, de formă dreptunghiulară în partea superioară și tronconică în partea inferioară. Un exemplar a fost descoperit în niv. 2 de la Trușești (pl. 8/40). Variante apropiate de exemplarul de la Trușești apar și în aria culturii Komariv, în morminte din perioadele I și II ale acesteia (Sulimirski, 1968, pl. 16/9, 15) și aparțin grupei de ceramică grosieră. De remarcat, însă, că specific culturii amintite este un alt tip de castroane, respectiv vasele bitronconice adânci, de dimensiuni relativ mari, cu gât cilindric scurt, margine largă și fund îngust (Berezanskaja, 1985, p. 433). Lucrate frecvent din pastă bună și foarte bună, aceste exemplare sunt de obicei ornamentate (Sulimirski, fig. 27/2 - 4; pl. 16/16, 17; 18/1 - 3, 6).

Corlăteni (pl. 5/83.6) = 69%; Corlăteni (pl. 9/1.83) = 66%; Vlăsinești (pl. 9/1.393) = 66%; Prăjeni (pl. 9/1.420) = 62%; Crasnaleuca (pl. 9/1.93a) = 59%; Mihălășeni (pl. 9/1.239a) = 56%. În aceeași grupă de cești (cu gât înalt) intră și câteva exemplare fragmentare pentru care s-a putut măsura numai Hg: Corlăteni, Hg = 4.2 cm (inedit). Trușești, Hg = 5 cm (5/366a.1). Vocotești, Hg = 4.6 cm (5/397). În comparație cu aceste valori, pentru ceștilor Noua, raportul Hg/HDmax are întotdeauna valori mai mici de 50%, adică gâtul este mult mai scund decât la exemplarele menționate mai sus, depășind rareori 2 - 2.5 cm.

⁹⁸ În niv. 3 au apărut alte două variante de străchini: cu pereți oblici și proeminențe late, ornamentate cu caneluri (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 33, fig. 19/7); cu marginea scundă sau înaltă, plată sau subțiată și îndoită spre interior, ornamentate cu șiruri de caneluri orizontale puțin adânci (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 33, fig. 19/9 - 10; Petrescu, 1953a, 452).

Pahare tronconice, cu marginea îngroșată și pereți drepecți: un exemplar a fost descoperit în niv. 2 de la Trușești (pl. 8/34).

Tipuri de torți

1. Torți ușor supraînălțate, caracteristice pentru ceștile descoperite în nivelurile inferioare de la Trușești (1-2) și Corlăteni (1)⁹⁹, apar în următoarele variante:

a1. Torți din bandă, de secțiune rectangulară, ușor supraînălțate, trasă din marginea vasului, având o mică șanțuire la partea superioară: Corlăteni (5/83.2), și Trușești, niv. 1-2 (pl. 8/13, 23). Alte exemplare provin de la Brăești (pl. 14/2, 6), Prăjnci (pl. 9/I.420) și Vlăsinești (pl. 9/I.393). Analogii apropiate se găsesc la Bukivna (pl. 9/II.2, 4) și Bițyi Potik (pl. 9/II.3, 5) și, pentru exemplarul de la Trușești (pl. 8/13), în etapa târzie a culturii Montcoru.

a2. Același tip, uneori cu secțiune plan convexă, dar fără șanțuire la partea superioară: Trușești (5/366a.1, 8/1), Probota (pl. 9/I.288b) și Crasnalucu (pl. 9/I.93a).

b. Torți prevăzute cu creastă mică, ușor rotunjită: Trușești, niv. 1 (pl. 8/5) și niv. 2 (pl. 8/27). Conform autorilor săpăturilor, această variantă apare extrem de rar în primul nivel de locuire de la Trușești (1 exemplar: cf. Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 33), ea fiind caracteristică pentru nivelul 3 (ibidem);

c. Torți cu secțiune plan convexă și cu început de buton: Trușești, niv. 2 (un exemplar) (pl. 8/28)¹⁰⁰.

Tipurile b și c sunt atestate sporadic în așezările atribuite etapei Noua I de A. C. Florescu (1964, p. 167, fig. 25/9, 12). Torți ușor supraînălțate apar și pe ceștile din stratul IIa (Noua I, după G. Smirnova) din așezarea de la Magala și sunt, aproape în exclusivitate, lucrate din bandă sau au la partea superioară o proeminență în formă de creastă (Smirnova, 1993, p. 58, fig. 7/4, 6, 8; 8/11; 9/7; 10/5, 6, 8), tipul de toartă cu buton nefiind atestat (ibidem). Torțile respective, îndeosebi cele din bandă sunt tipuri arhaice, de factură Komariv, specifice așezării Magala I (Komariv) (ibidem).

⁹⁹ În afară de variantele a și b, pentru nivelul 1 de la Corlăteni mai este menționată și o ceașcă cu toartă ușor supraînălțată, prevăzută cu buton puțin dezvoltat (Florescu A., 1991, fig. 23/1). Dar în raportul de săpături (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 89-91) nu este amintită prezența torților cu buton în nivelul 1 de la Corlăteni, ci în nivelul 2 : "*Cel mai vechi nivel de locuire hallstatian* (respectiv nivelul 2, Bronz târziu, cultura Noua - n.n.) *aparține unui grup de la începutul acestei perioade, caracterizat prin prezența toartelor cu buton...Ceramica* (din nivelul 2 - n.n.) *are încă strânse legături cu formele din epoca Bronzului (Bronzul mijlociu - n.n.); sunt cești cu două toarte trase din buza vasului... Față de toartele ceștilor găsite în cimitirul de la Trușești, cele de la Corlăteni par mai vechi, butonul nefiind atât de dezvoltat...*" (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 91-92). De asemenea, în articolul Prof. M. Petrescu - Dîmbovița, din 1953, nu se pomenește despre prezența torților cu buton în nivelul inferior de la Corlăteni (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 450 - 452), iar Eug. Zaharia precizează că la Corlăteni torțile cu creastă și cu buton apar sporadic pentru prima dată în nivelul 2 (Zaharia Eug., 1963, p. 169). Ca urmare, apartenența fragmentului de ceașcă amintit la nivelul 1 de la Corlăteni este nesigură.

¹⁰⁰ În rapoartele de săpături se precizează, pe baza datelor stratigrafice, că în așezarea de la Trușești "*toartele cu creastă, cu buton incipient sau dezvoltat și toarta tubulară aparțin numai ultimului nivel de locuire de acolo...*" (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 452; Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1954, p. 22). În campania din 1953, în nivelul 2 a apărut un singur exemplar de toartă cu secțiune plan convexă și cu început de buton (Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1954, p. 22, fig. 16/12; v. și pl. 8/28), iar în campania din 1954, câteva torți cu buton (în același nivel), despre acestea din urmă neexistând nici un fel de informații (descriere, ilustrație) (Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1955, p. 172). De remarcat, de asemenea, faptul că torțile cu buton nu au o apariție frecventă nici în nivelul 3. Astfel, în campania din 1953, în acest nivel a apărut un singur exemplar pe care se află, în partea superioară a torții, un început de buton (Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1954, p. 22, fig. 17/3).

2. Torți aplicate sub marginea vasului¹⁰¹

a) Torți din bandă lată, prinse sub marginea și pe umărul vaselor de tip I.B3 (Corlățeni, niv. 1: pl. 43/83);

b) torți mici de secțiune plan - convexă, perforate orizontal, prinse la baza gâtului și pe umărul vaselor cu gât înalt (Corlățeni, niv. 1: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, fig. 5).

Ornamente

Ornamentele de pe materialele ceramice descoperite în nivelurile inferioare de la Corlățeni și Trușești au fost realizate prin incizic și canelare.

1. Incizii:

1.1. Bandă formată din linii subțiri, adânc incizate, dispusă orizontal pe gâtul vasului.

Variante:

1.1a. Bandă formată din 5 - 9 linii subțiri, adânc incizate. Atestată în Câmpia Moldovei la Corlățeni (niv. 1) (pl. 5/83.4-5; 7/83.1; 72/I.83.1, 83.2), Dorobanț (*Corpus 1*, nr. 117, pl. 6/117.2) și Coteala (R. Moldova: Dergačev, 1973, fig. 14/5). Analogii se găsesc în spațiul est-carpatic, în așezările de la Lunca, jud. Neamț (pl. 72/II.1, 2), Mihovcni, jud. Suceava (pl. 72/II.3) și Bărboasa, jud. Bacău (Florescu A., 1991, fig. 56/10, 16).

Acest clement decorativ este tipic pentru cultura Komariv, începând din etapa timpurie și continuând până în perioada a III-a (după Sulimirski) a acestei culturi. Este atestat, de exemplu, în așezarea de la Ovcenj Jarok (Babino) (Passek, 1959, fig. 55, 56), considerată a fi contemporană cu așezarea timpurie a culturii Costișa de la Borlești, jud. Neamț (Florescu, M., 1970), dar și în mormintele Komariv, îndeosebi în perioadele I și II și mai puțin frecvent în perioada a III-a a culturii Komariv (Sulimirski, 1968, fig. 27/2-3, 30/2-5, pl. 16/17, 17/1-3, 6, 19/3, 12-13). În așezarea de la Ovcenj Jarok banda de linii incizate apare, în asociere cu alte clemente decorative, în două variante: 1) bandă formată din 5 - 6 linii incizate, așezată în jumătatea inferioară a gâtului, asociată cu bandă de triunghiuri (cu vârful în sus) hașurate oblic, dispusă sub primul ornament. În această variantă, frecvent întâlnită în așezarea menționată, lipsește rândul de împunsături mărginit de cele două linii incizate (pl. 7/II.1-3); 2) aceeași bandă ca la varianta precedentă, încadrată între două rânduri de împunsături ovale sau triunghiulare de tipul "dinți de lup"¹⁰² (pl. 7/II.4; Passek, fig. 56/1, 3).

1.1b. Bandă simplă, formată din 2 - 4 linii paralele orizontale incizate, așezate în jumătatea inferioară a gâtului. Atestată la Corlățeni, niv. 1 (pl. 5/83.1), Coteala (Dergačev, 1986, fig. 39/14; Sava, 1994, fig. 3/6, 9), Horodăuți (Dergačev, 1973, fig. 14/8), precum și în așezările de la Costișa (niv. 1) (Vulpe, Zamoșteanu, 1962, 4/3, 5/3; v. și pl. 9/III.9-14) și Ciomortan (pl. 7/IV.12, 13). În această variantă nu apare rândul de împunsături. Pe un vas de la Crasnaleuca/M2 (pl. 9/I.93a; 74/93a-b) ornamentul respectiv este redat puțin diferit: o linie incizată la baza gâtului și două în partea superioară a acestuia, sub margine. Analogii se găsesc în așezarea de la Lunca, jd. Neamț (pl. 71/II.6; 72/II.4).

1.2. Bandă îngustă incizată, dispusă frecvent la baza gâtului, sau, mai rar, sub marginea vasului, ori la baza gâtului și sub marginea vasului. Banda decorativă este realizată de obicei din

¹⁰¹ A. C. Florescu menționează pentru nivelul 1 de la Trușești încă două variante de torți, care, însă, după M. Petrescu - Dîmbovița provin din nivelul 3. Este vorba despre: 1) toartă de secțiune plan - convexă, aplicată pe corpul vasului, având la partea superioară o mică proeminență (buton ?) (Florescu A., 1991, fig. 20/2; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 33, fig. 21/8); 2) toartă tubulară, perforată orizontal, prinsă pe corpul vasului (Florescu A., 1991, fig. 29/5; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, fig. 21/9).

¹⁰² Un rând este plasat imediat sub marginea vasului, al doilea la baza gâtului, sub banda de linii incizate.

două linii paralele orizontale între care se află un rând de mici împunsături, dar și din una sau mai multe linii paralele lângă care se află rândul de împunsături. După tehnica de realizare a ornamentului, poziția benzii pe vas, precum și poziția rândului de împunsături față de liniile incizate, se remarcă o serie de variante:

1.2a. În necropola de la Bukivna (pl. 9/II.2; cf. Gimbutas, 1965, pl. 88/6), împunsăturile dintre cele două linii sunt verticale, alungite, apropiate și adânc incizate, astfel încât aspectul spațiului dintre ele creează impresia unui ornament în relief. Această tehnică de ornamentare este atestată atât în cultura Ciomortan (pl. 7/IV.15, 16), cât și în nivelul I de la Corlăteni, unde este frecvent folosită și pentru realizarea altor elemente decorative (5/83.2, 83.3), precum și la Valea Lupului (5/377a.2).

1.2a1. O variantă, puțin diferită dar realizată în aceeași tehnică, este atestată și în necropola de la Komariv/T 36¹⁰³, unde rândul de împunsături este format din impresiuni alungite, oblice (pl. 9/ II. 6; cf. și Sulimirski, pl. 17/5).

1.2b. În mormintele de la Bițyi Potik rândul de împunsături dintre cele două linii incizate este format din impresiuni mici rotunde, puțin adânci (pl. 7/III.10). Aceeași manieră de ornamentare este utilizată și pe materiale ceramice descoperite în așezarea de la Coteala, R. Moldova (Sava, 1994, fig. 3/5, 7).

1.2c. O variantă a acestui element decorativ, în care rândul de împunsături (mici, rotunde, puțin adânci) este plasat deasupra benzii de linii incizate (nu în interiorul acesteia), este frecvent atestată atât în necropola de la Bukivna (pl. 7/III.7, 9) și în unele morminte din perioada I a culturii Komariv (Sulimirski, 1968, pl. 16/2), precum și în cultura Ciomortan (Székely Zs., 1997, pl. LXXXI/1, 2, LXXV/9), cu diferența că banda incizată de la baza gâtului este formată uneori din trei linii orizontale¹⁰⁴.

1.2c1. Aceeași poziție a rândului de împunsături față de banda de linii incizate apare ca o particularitate a ceramicii din mormintele tumulare ale grupului Komariv din perioadele 2 și 3 (după Sulimirski), unde însă împunsăturile sunt subțiri, alungite și plasate orizontal, iar banda de linii incizate este formată din mai multe linii (Sulimirski, 1968, fig. 27/2-3, 30/3, 5; pl. 19/8).

Acest element decorativ este așezat frecvent în partea superioară a vasului, la baza gâtului, atât în aria grupului Bițyi Potik (pl. 9/II.2-5; 7/III, 7, 9-10), a culturii Komariv din Ucraina (pl. 9/II.4; v. și Sulimirski, 1968, fig. 27/2-3, 30/3, 5, pl. 16/2, 3, 19/8) și din R. Moldova (Costești: Smirnova, 1993, fig. 11/15; Coteala: Dergačev, 1986, fig. 39/15), în spațiul Câmpiei Moldovei - la Cotârgaci (pl. 5/415), Corlăteni (pl. 5/83.2-3; 9/I.83), Dorobanț (*Corpus 1*, nr. 117: *Așezări*, pl. XLIII/11), Iași (pl. 5/193.2), Mihălășeni (pl. 9/I.239a), Prăjeni (pl. 9/I.420), Probota (pl. 9/I.288b), Răuseni (5/292.2), Trușești: (5/366a.2), Vocotești (5/396, 397), precum și în aria grupului Ciomortan (pl. 7/IV.15, 16).

1.2d. În unele cazuri banda decorativă de tip 1.2 este situată imediat sub marginea vasului, împunsăturile dintre cele două linii incizate având o formă triunghiulară, ca la Trușești, nivelul 2 (pl. 8/29; cf. Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, fig. 22/3).

1.2e. Uneori banda decorativă tip 1.2, de la baza gâtului, este aplicată și în partea superioară a gâtului, imediat sub margine, ca la Corlăteni (pl. 9/I. 83, 5/83.2, 69/83.1, 83.3-4), Prăjeni (pl. 9/I.420, 74/420), Probota (pl. 9/I.288b), Mihălășeni (pl. 9/I.239a, 70/I.239a), Trușești (pl. 8/1, 20, 29) și Coteala (R. Moldova: Dergačev, 1986, fig. 39/15).

¹⁰³ Prescurtarea indică : tumulul 36 din necropola de al Komariv.

¹⁰⁴ În cultura Ciomortan banda incizată de la baza gâtului este formată frecvent din trei linii, orizontale, subțiri și puțin adânci, deasupra căreia se află rândul de împunsături, mici, rotunde, de asemenea puțin adâncite în pasta vasului. Acest element decorativ (banda de 3 linii și rândul de împunsături) apare în cultura Ciomortan numai în asocierie cu triunghiuri scurte, cu vârful în jos, hașurate oblic. Pe vasele decorate cu alte tipuri de triunghiuri (cu câmpul umplut cu puncte etc.) lipsește rândul de împunsături de deasupra benzii de trei linii incizate (v. Székely Zs., 1997, pl. LXXV/3, 7: LXXVII/1-2; LXXVIII/2; LXXXI/4, 8).

1.2f. Banda de la baza gâtului este realizată dintr-o singură linie orizontală și un rând de împunsături mici rotunde, dispus deasupra liniei. Acest ornament se repetă în partea superioară a gâtului, unde linia este plasată imediat sub margine, iar dedesubt se află rândul de împunsături. Motivul decorativ este completat cu o bandă de triunghiuri hașurate, cu capetele prelungite în formă de cruce și apare pe un vas bitronconic, cu două torți cu buton, descoperit la Dumceni/M1/T1¹⁰⁵, R. Moldova (Sava, 1994, fig. 3/18).

1.2g. Un element decorativ similar, dispus pe gâtul vasului (respectiv linie incizată și rând de împunsături, la baza și în partea superioară a gâtului), dar realizat într-o tehnică asemănătoare acceia folosite la Corlăteni și Bukivna (v. mai sus varianta 1.2a) apare pe vasul descoperit într-un mormânt de la Vlăsinești (pl. 9/393, 74/393). Ornamentul este adânc tăiat în pasta vasului, iar împunsăturile sunt subțiri, oval - alungite, ca în aria Komariv (v. varianta 1.2a1).

1.2h. Bandă aplicată la baza gâtului, formată dintr-o linie orizontală incizată și un rând de împunsături mari ovale așezat deasupra liniei, și un al doilea rând de împunsături (realizat în aceeași manieră) aflat sub marginea vasului: la Corlăteni, niv. 1 (pl. 5/83.6).

1.3. Triunghiuri cu vârful în jos, hașurate oblic. Din punct de vedere al formei triunghiurilor, distingem următoarele tipuri: cu laturile drepte sau cu una ori ambele laturi mai mult sau mai puțin arcuite. Aceste două tipuri de triunghiuri, apar în diferite variante, în funcție de raportul dintre înălțimea triunghiului și lungimea bazei acestuia, după cum urmează:

I. Triunghiuri cu laturile drepte:

a) cu înălțime mică: Vlăsinești, Crasnaleuca¹⁰⁶, Cotârgaci (pl. 5/413), Dumceni, R. Moldova (Sava, 1994, fig. 3/18); Bițyi Potik (Gimbutas, 1965, fig. 299/2, 4), Ovcčnj Jarok (pl. 7/II.1-2), Komariv/T 45 (Sulimirski, 1968, fig. 30/5); Ciomortan (pl. 7/IV.13, 16);

b) cu înălțime mijlocie: Corlăteni (pl. 5/83.3, 9/83, 69/83.4), Mihălășeni (pl. 70/239a)¹⁰⁷, Ghilănești (5/415), Trușești, niv. 1 (pl. 8/12), Gârbovăț (Florescu A., 1991, fig. 64/11);

c) cu înălțime mare: Corlăteni (pl. 70/I.83)¹⁰⁸, Trușești niv. 1 (pl. 8/2) și niv. 2 (pl. 8/24), Vocotești (pl. 5/396, 397) și Valea Lupului (5/377a.1);

II. Triunghiuri cu una sau ambele laturi ușor arcuite:

c) cu înălțime mare: Prăjjeni (pl. 74/420a-b) și Costișa (pl. 9/III.11)¹⁰⁹;

d) înălțime foarte mare: Costișa (pl. 9/III.9, 13, 14)¹¹⁰.

Din punct de vedere al tehnicii realizării acestui element decorativ, distingem mai multe variante de triunghiuri hașurate:

¹⁰⁵ Prescurtarea indică: Mormântul 1 din tumulul 1 de la Dumceni.

¹⁰⁶ Raportul dintre lungimea bazei și înălțimea triunghiului are următoarele valori: pentru Vlăsinești = 166%, pentru Crasnaleuca = 136%, ceea ce indică faptul că triunghiurile au înălțimea mult mai mică decât lungimea bazei.

¹⁰⁷ Același raport are următoarele dimensiuni: pentru Corlăteni (pl. 5/83.3, 9/83, 69/83.4) = 100%; pentru Mihălășeni (pl. 70/239a) = 92%. Valorile indică o înălțime egală cu lungimea bazei sau puțin mai mică decât aceasta.

¹⁰⁸ Același raport calculat pentru Corlăteni (pl. 70/I.83) indică valoarea de 70%. ceea ce înseamnă că înălțimea este cu mult mai mare decât lungimea bazei acestuia.

¹⁰⁹ Pentru Prăjjeni raportul respectiv indică valoarea de 71%, iar pentru Costișa de 70%, adică o înălțime a triunghiului mult mai mare decât lungimea bazei acestuia.

¹¹⁰ Pentru ilustrația indicată, se constată următoarele valori ale raportului amintit: 52% (pl. 9/III.13) și, respectiv, 60% (pl. 9/III.14).

1.3.1. Realizate prin impresiuni de șnur sau imitații de impresiuni șnurate. Apar pe ceștile cu două torți din unele morminte de la Bițyi Potik (Gimbutas, 1965, p. 458). Această tehnică de ornamentare, care nu este atestată în Bronzul mijlociu nici în zona Câmpiei Moldovei, nici în culturile Costișa, Ciomortan sau Monteoru, a fost folosită destul de rar în cultura Komariv¹¹¹ (Swieszniow, 1967, p. 102-103; Morintz, 1978, p. 113), care, prin acest element, se leagă genetic de grupele cu ceramică șnurată, din perioada anterioară (Berezanskaja, 1985, p. 436).

1.3.2. Realizate din linii de împunsături:

1.3.2a. Triunghiuri cu laturile drepte, fără prelungire (a laturilor) în zona vârfului: Dorobanț (*Corpus*, 118, nota 20), Ghilănești (pl. 5/415, 7/I.415) și Vocotești (pl. 5/397).

1.3.2b. Triunghiuri cu laturile drepte, prelungite în zona vârfului: Trușești (pl. 5/366a.2; 7/I.366a) și Mihălășeni (pl. 9/I.239a; pl. 70/I.239a). O variantă a acestui element decorativ este atestată la Vlăsinești (pl. 9/393; 74/393a-b) și la Corlăteni (pl. 70/I.83) și se caracterizează prin prezența unei linii verticale scurte între cele două prelungiri ale laturilor. În plus, la Vlăsinești prelungirea laturilor s-a realizat nu prin linie continuă, ci prin două împunsături alungite, subțiri și adânc incizate.

1.3.2c. Triunghiuri cu laturile ușor arcuite, fără prelungire (a laturilor) în zona vârfului: la Probota, pe umărul vasului, în asociere cu triunghiuri cu laturile drepte, dispuse sub marginea vasului (pl. 9/I.288b).

Tehnica ornamentării prin împunsături succesive apare în faza Ic3 a culturii Monteoru, mai frecvent în Moldova (la Mândrișca, de exemplu: Bichir, Dogan, 1962), liniile tăiate prin împunsături succesive (*Furchenstich*) fiind realizate cu ajutorul unui bețișor cu capăt lat. Este atestată frecvent în cultura Tei până spre sfârșitul evoluției sale (Zaharia Eug., 1963, p. 163, nota 22; Vulpe A., Veselovschi-Bușilă, 1967), sporadic în sud-estul Transilvaniei, atât în faza Monteoru Ic3, cât și în cultura Ciomortan (Zaharia Eug., 1963, p. 163, nota 22), dar nu este cunoscută în cultura Costișa (ibidem). Această tehnică, prezentă extrem de rar în aria sudică al culturii Monteoru, ar putea reflecta, după Al. Vulpe, o influență adusă din Transilvania (Vulpe A, 1961b, p. 109, nota 19). În opinia Eug. Zaharia, însă, tehnica de ornamentare prin împunsături succesive atestată la Corlăteni și în alte locuri din Câmpia Moldovei¹¹² a fost preluată, "cu siguranță din aria Monteoru" (Zaharia Eug., 1963, p. 163, nota 22), într-o fază târzie a acesteia, deși, recunoaște autoarea, "nu există nici o dovadă despre folosirea tehnicii amintite în faza de sfârșit a culturii Monteoru" (Zaharia Eug., 1963, p. 163, nota 22).

Unele materiale din Câmpia Moldovei, cu decor incizat prin împunsături, (Ghilănești, de exemplu) ar putea indica existența unor raporturi între comunitățile din spațiul amintit și cultura Monteoru Ic3 din aria estică (sau un orizont cronologic imediat ulterior). Pentru altele însă, mai târzii, ornamentate în aceeași tehnică, este dificil de găsit analogii în culturile vecine contemporane.

Triunghiuri realizate prin linii de împunsături nu sunt cunoscute în aria culturilor Ciomortan și Costișa, dar au fost atestate, în ultimii ani, în cultura Komariv, la Lunca, jud. Neamț (pl. 70/II.1).

1.3.3. Bandă formată din triunghiuri cu vârful în jos, cu laturile drepte, realizate din linii continui incizate :

1.3.3a. Ornament realizat din incizii puțin adânci: Crasnaleuca (pl. 7/I.93a), Dorobanț (*Corpus 1*, nr. 117: *Așezări*, pl. XLIII/11; *Corpus 1*, nr. 118: *RAJI*, 1984, I, fig. 8/12), Iași (pl. 5/193.2; cf. și

¹¹¹ Elemente decorative realizate prin impresiuni de șnur au apărut sporadic pe ceramică din așezările timpurii ale culturii Komariv, între care Kostjanec și Nezwisko (Swieszniow, 1952; Smirnova, 1959; Florescu M., 1970, p. 63-64).

¹¹² Împunsăturile succesive au fost realizate cu o uneltă ascuțită, atât la Corlăteni, Mihălășeni, Ghilănești, cât și în alte locuri din Câmpia Moldovei.

Așezări, pl. LXXV/1), Trușești, niv. 2 (pl. 8/24), Cotcala, R. Moldova (Sava, 1994, fig. 3/7). Triunghiuri de acest tip apar frecvent în aria culturii Komariv, cum ar fi la Ovcenj Jarok (pl. 7/II.1-2), Bukivna (pl. 7/III.7, 9, 11), Bițyi Potik (pl. 7/III. 10), precum și în cultura Ciomortan (pl. 7/IV.16).

1.3.3b. Ornament realizat din incizii adânci: Corlăteni (pl. 5/83.6).

1.3.4. Bandă formată din triunghiuri cu vârful în jos, cu laturile drepte, realizate din linii continui incizate, una sau ambele laturi ale triunghiului fiind prelungită și ornamentată:

1.3.4a. O latură a triunghiului este prelungită și ornamentată (în zona prelungirii) cu un grup de trei linii orizontale, scurte și adânc incizate, este atestat la Corlăteni (pl. 9/I.83, pl. 69/83.2-4)¹¹³. Ornamentul este realizat în tehnica specifică pentru așezarea de la Corlăteni, respectiv incizia subțire, adâncă. Triunghiuri cu una din laturi prelungite, dar fără ornament în zona prelungirii, apar și în aria culturii Ciomortan (pl. 7/IV.13; Székely Zs., 1997, pl. LXXXI/2).

Triunghiul hașurat, cu vârful în jos, cu una din laturi prelungite în zona vârfului apare, de asemenea, în faza Monteoru Ila, în două variante, în necropola de la Poiana, jud. Galați: 1) ornament foarte asemănător cu varianta de la Corlăteni, de care diferă însă prin modul de ornamentare a zonei prelungirii: latura prelungită este dublată în zona vârfului printr-o singură linie scurtă incizată, paralelă cu latura (Dunărcanu - Vulpe, 1938, fig. 8/9); 2) latura prelungită este realizată din două linii subțiri incizate, iar prelungirea este ușor arcuită în sus (Dunăreanu - Vulpe, 1938, fig. 8/1).

1.3.4b. Triunghiuri cu ambele laturi prelungite în zona vârfului apar uneori la Corlăteni (pl. 5/83.3, 7/I.83.2), Cotârgaci (pl. 5/413, 69/413.1-2), Răusenii (pl. 5/292.1) și Cotcala, R. Moldova (Sava, 1994, fig. 3/13), la Bițyi Potik (pl. 9/II.3), Bukivna (Gimbutas, 1965, pl. 88/6) și frecvent la Ciomortan (pl. 7/IV.12).

1.3.4c. Bandă de triunghiuri hașurate cu prelungire în formă de cruce în zona vârfului apare pe un vas descoperit la Dumeni/M1/T1¹¹⁴ (R. Moldova) (Sava, 1994, fig. 3/18).

1.3.4d. - triunghiuri cu câmpul (nehașurat) ornamentat cu 2-3 mici impresiuni (puncte ?) și având laturile prelungite: în așezarea de la Magala Ila (Noua I, după G. Smirnova: 1993, fig. 10/2).

1.4. Romburi hașurate oblic. În funcție de tehnica folosită pentru realizarea acestui ornament, distingem următoarele variante:

1.4a. Romburi hașurate oblic prin linii de împunsături: Hlipiceni (*Corpus 1*, nr. 173a, nota 29). Analogii se găsesc în așezarea Komariv de la Lunca, jud. Neamț (pl. 71/II.2).

1.4b. Romburi hașurate oblic prin linii continui: Corlăteni, niv. 1 (pl. 5/83.2, 71/I.83.1) și Iași (pl. 5/193.1). Analogii se găsesc în așezarea Komariv de la Lunca, jud. Neamț (pl. 71/II.1), precum și în cea de la Zoltan (strat 2), jud. Covasna (pl. 71/II. 4).

Romburile hașurate reprezintă unul dintre motivele decorative întâlnite în aria culturii Komariv (Swiesznikow, 1967, p. 102-103; Morintz, 1978, p. 113), ca de exemplu la Horodnica (pl. 9/II.1), dar mai puțin frecvent decât triunghiurile hașurate. Mai apar în așezările (Noua I, după A.C. Florescu) de la Târpești, jud. Neamț (Florescu A., 1991, fig. 45/4) și Bărboasa, jud. Bacău (ibidem, fig. 56/8).

Ornamentul format din romburi cu câmpul nehașurat apare pe o amforă din cultura Costișa și face parte dintr-o compoziție decorativă complexă: bandă incizată, dispusă vertical sub toartă, având spațiul

¹¹³ Materiale aflate în colecția Institutului de Arheologie București, pe care le-am putut studia prin amabilitatea doamnei Eugenia Zaharia, căreia îi adresăm mulțumirile noastre.

¹¹⁴ Prescurtarea indică: mormântul 1 din tumulul 1 de la Dumeni. Conform ilustrației, s-ar părea că ornamentul incizat este realizat din împunsături, deoarece liniile prin care se conturează și hașurează triunghiurile par ușor ondulate, nu drepte.

dintre liniile laterale umplut cu triunghiuri hașurate, dispuse pe două registre, care, unindu-se în zona vârfulor (triunghiurilor), creează între acestea spații în formă de romb (Vulpe A., 1961b, fig. 4/1). Romburi cu câmpul nehașurat, conturate prin tehnica ornamentării în relief, apar în cultura Monteoru în faza Ic2, în așezarea de la Costișa (niv. 2) (Vulpe A., 1961b, fig. 2/5).

Romburile hașurate în manieră asemănătoare cu acelea din Câmpia Moldovei și din aria Komariv (prin grupe de 2 linii scurte care nu ating laturile rombului) încep să fie folosite în cultura Monteoru odată cu faza IIa. Ele apar în asociere cu triunghiuri hașurate de tip Costișa (cu vârful în jos) în necropola de la Poiana (jud. Galați) și au, spre deosebire de ornamentele similare din Câmpia Moldovei și aria Komariv, laturile prelungite în zona vârfului în formă de "W" (Dunăreanu - Vulpe, 1938, fig. 8/4). În așezarea de la Terchești (Galați) (Monteoru (IIa), romburile hașurate au laturile prelungite prin linii drepte, între care se află (în zona prelungirii) două linii scurte incizate (Florescu M., Constantinescu, 1967, p. 299, fig. 9/10). În faza IIb, în aceeași așezare, apar romburi hașurate prin 2-3 linii scurte incizate, cu prelungire de tip "fanioane" în zona vârfului (Florescu M., Constantinescu, 1967, fig. 10/5). În etapa finală a culturii Monteoru (IIb - Balintești, după Oancea; Balintești, post IIb, după Zaharia) romburile hașurate oblic, ca și triunghiurile hașurate (cu vârful în sus), apar frecvent pe ceramica din necropola de la Pietroasa Mică. Spre deosebire, însă, de ornamentele similare de la Poiana, romburile de la Pietroasa Mică au câmpul hașurat integral - hașurile atingând laturile rombului (Oancea, 1981, fig. 4/6, 8, 5/1, 8/12, 9/1-2, 16-17, 20-21) și, frecvent, ca și la Poiana, o prelungire a laturilor în formă de "W" (Oancea, 1981, fig. 14/6, 15/3, 16/5-6). Romburile și triunghiurile hașurate cu fanioane apar sporadic și în necropola de la Balintești (faza Balintești) (Zaharia Eug., 1994, p. 153). În aria culturii Tei, în faza Tei-Fundeni, triunghiurile și romburile hașurate reprezintă elementele decorative cu cea mai mare frecvență, ca, de exemplu, în așezarea de la Novaci (niv. 3), unde aceste ornamente incizate sunt frecvent realizate în tehnica împunsăturilor succesive (Vulpe A., Veselovschi-Bușilă, 1967, fig. 11/4, 14, 15).

Din nivelul 1 din așezarea de la Cavadinești (Noua I, periodizare A. C. Florescu) provin și trei fragmente, de factură Srubno-Hvalinsk, după A. C. Florescu, dintre care: unul ornamentat cu *motiv de tip "fanioane" încrucișate*, pe gât, și bandă de triunghiuri hașurate (?), pe umărul vasului (Florescu A., 1991, fig. 73/2). Motivul ornamental de tip "fanioane" încrucișate, aproape identic cu acela de la Cavadinești, apare pe un vas descoperit în tumulul 1 de la Vladimirovka (Gimbutas, 1967, fig. 374/1), datat de M. Gimbutas, la începutul perioadei clasice a culturii *sрубнаја* (1800-1450 î.H.). Decorul complex (din care face parte și acela de tip "fanioane" încrucișate), care acoperă corpul vaselor din acest tumul este, după autoare, expresie a substratului nord-pontic al acestei culturi (Gimbutas, 1965, p. 553).

1.5. Ornamentul de tip "ramură de brad": apare sporadic, la Trușești, niv. 1, (pl. 8/1), Răuseni (pl. 5/292.1) și Valea Lupului (pl. 5/377a.1). Descoperiri similare provin din așezările de la Gârbovăț (etapa Monteoru IIb - Balintești) (Florescu A., 1991, fig. 64/11), Târpești (Marinescu - Bîlcu, 1981, fig. 2/2, 7, 10), Rotbav, jud. Brașov (Florescu A., 1991, fig. 15/4-5), ultimele două fiind atribuite culturii Noua (faza I) de A. C. Florescu. Alte analogii se găsesc în așezarea Komariv de la Lunca, jud. Neamț (pl. 73.2, 3, 6-7).

Acest ornament apare în perioada timpurie a culturii Komariv (perioada I, după Sulimirski), când este atestat, de exemplu, în tumulul 9 din necropola eponimă (Sulimirski, 1968, fig. 28/7) și în așe-

zarea de la Ovcenj Jarok (Passek, 1959, p. 157)¹¹⁵. De asemenea, este folosit și în etapa târzie a acestei culturi, după cum atestă descoperirile din R. Moldova, unde ornamentul în formă de brăduț, realizat din două rânduri de impresiuni oblice, scurte, este dispus în zona diametrului maxim al cupelor bitronconice (Dergačev, 1986, fig. 39/13). În cultura Monteoru, în așezarea de la Sărata Monteoru ornamentul "ramură de brad" apare începând din faza Ic1 (Zaharia Eug., 1993, fig. 6/8, 18/6), fiind larg răspândit și în faza următoare (Ib) (eadem, fig. 9/4; 12/1, 9; 13/4). Nu este atestat însă în necropolele nr. 3 (Monteoru Ia - Ila, după Comșa, 1981; Iib, după Marinescu - Bîlcu, 1989) și 4 (Monteoru Ila, după Marinescu - Bîlcu, 1989) de la Sărata Monteoru, nici în necropola aceleiași culturi de la Pietroasa Mică (Monteoru Iib - Balintești) (Oancea, 1981).

Motivul "ramură de brad", este dispus în general în poziție verticală: 1) ca element decorativ de sine - stătător, pe torți - lucrate din bandă, prevăzute uneori cu o mică șanțuire la partea superioară (Rotbav: Florescu A., 1991, 15/5) -, fie pe mijlocul acestora (Trușești: pl. 5/366a.1), fie pe marginile lor (Rotbav: Florescu A., 1991, 15/5); 2) ca element constitutiv al unor motive decorative complexe, când apare frecvent în două, mai rar trei, registre ornamentale. În registrul superior - pe gâtul ceștilor - motivul decorativ respectiv nu este asociat cu triunghiuri hașurate, la Trușești (pl. 8/16), Răuseni (5/292.1), Valea Lupului (5/377a.1) și Rotbav (Florescu A., 1991, loc. cit.). În registrul inferior, aflat imediat sub precedentul, motivul "ramură de brad" este intercalat între triunghiurile hașurate (Răuseni, Valea Lupului: loc. cit.). Există și unele excepții. Astfel, la Gârbovăț lipsește, pe de o parte, registrul superior (pe gât), iar pe de altă parte, motivul "ramură de brad" este reprezentat de două ori în spațiul dintre triunghiurile hașurate (care au laturile prelungite în zona vârfurilor) (Florescu A., 1991, fig. 64/11). O altă excepție este ilustrată la Rotbav, unde apare și un al treilea registru, identic cu cel de al doilea (dispus pe umărul vasului) (Florescu A., 1991, loc. cit.). O a treia excepție, constă în dispunerea ornamentului ("ramură de brad") atât în poziție verticală - pe umărul și pânțele vasului -, cât și orizontală - la baza gâtului (Târpești: Marinescu - Bîlcu, 1981, fig. 2/2, 7, 10).

1.5a. Același ornament apare sub forma unei benzi de două "ramuri de brad", dispuse vertical pe gâtul vasului: Trușești, niv.1 (pl. 8/16).

1.5b. O variantă, din care lipsește linia incizată verticală dintre cele două șiruri de împunsături, apare la Cotârgaci (pl. 5/413).

2. Incizii incrustate cu materie albă. Tehnica incrustării cu alb a decorului incizat este atestată sporadic, la Trușești, niv. 1 și 2 (pl. 8/16, 20). Descoperiri similare, din spațiul apropiat, provin de la Dănești, jud. Vaslui (Petrescu-Dîmbovița, Zaharia, 1962), unde a fost descoperită ceramică "din vremea culturii Costișa târzie"¹¹⁶ din nordul Moldovei, imediat anterioară culturii Noua" (idem, p. 51), ornamentată cu rânduri de impresiuni oval-ascuțite, benzi de dungi verticale și triunghiuri hașurate, incizate și incrustate cu alb (idem, fig. 4/1-2).

Incrustația cu alb a decorului incizat a fost caracteristică unor culturi din Bronzul mijlociu românesc (marele complex al câmpurilor de urne, cultura Tei, Wietenberg: Petrescu-Dîmbovița, 1978b, p. 84; Dumitrescu, Vulpe, 1988, p. 68-72; 74-77; Petrescu-Dîmbovița, Daicoviciu și colab., 1995, p. 88, 90). În cultura Tei, faza Tei-Stejar (sincronă cu Monteoru Ila: Vulpe A., Veselovschi-Buşilă, 1967, p. 107 și nota 21) ceramica este ornamentată în tehnica inciziei prin împunsături succesive (*Stichkanaltechnik*), decorul astfel realizat fiind incrustat cu materie albă, așa cum apare în așezarea de la

¹¹⁵ În opinia cercetătoarei T. Passek, ornamentul în formă de brăduț este o variantă a decorului format din triunghiuri (Passek, 1959, p. 157).

¹¹⁶ A. C. Florescu consideră cu este vorba despre elemente Bilyi Potik - Costișa și Monteoru (Florescu A., 1991, 58, nr. 183/O.5).

Novaci, nivelul 2 (idem, p. 97). Utilizarea tehnicii incrustației cu alb a decorului incizat este atestată sporadic și în faza târzie a culturii Montcoru (Monteoru IIb - Balintești, după Al. Oancea), ca de exemplu în necropola de la Pietroasa Mică (Oancea, 1981, p. 151).

3. Caneluri. Prezența ceramicii ornamentate cu caneluri în așezările de la Corlăteni și Trușești este menționată sumar în rapoartele de săpături, de obicei fără precizări stratigrafice detaliate și fără sau cu ilustrație insuficientă (îndeosebi pentru Corlăteni). În nivelul 1 de la Corlăteni ornamentul canelat¹¹⁷ apare pe corpul ceștilor în două variante: a) canelurile realizate prin incizie în pasta moale, formând un șir de șanțulețe înguste verticale; b) caneluri puțin adânci, mai înguste sau mai late, realizate printr-o tehnică mai îngrijită (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 90). Pentru nivelul 1 de la Trușești sunt caracteristice canelurile: a) sub formă de șanțuri late și adânci, dispuse vertical (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 35); b) caneluri mai adânci, late și regulate, cu crestele dintre ele înguste și reliefate (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 453)¹¹⁸, dispuse orizontal la baza gâtului și oblic pe corpul vasului (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 35, fig. 22/1; v. și pl. 6/II.366a.1; 8/7). O variantă de caneluri, dispuse oblic pe corpul vasului, este atestată, de asemenea, la Brăești/M 10 (pl. 9/I. 47.3; 14/47.2, 5; 75/47.1, 3). Analogii apropiate se găsesc în așezarea Komariv de la Lunca, jud. Neamț (pl. 73.5).

Ornamentul canelat își face apariția în aria culturii Monteoru începând din faza Ic1, când este atestat sporadic în așezarea de la Sărata Montcoru, sub forma unor caneluri late, adânci, dispuse oblic pe vase bitronconice (Zaharia Eug., 1993, p. 31, fig. 14/12, 18/4). În faza următoare (Ib) apar în aceeași așezare caneluri fine oblice (ibidem, fig. 17/8). Tipice sunt însă pentru cultura Monteoru canelurile late, succesive, verticale, oblice sau orizontale, cu nervuri în relief foarte înguste, incizate (Zaharia Eug., 1963, p. 157, nota 9). Ele sunt atestate atât în sudul, cât și în estul ariei de răspândire a culturii Montcoru, ca de exemplu la Terchești (Monteoru IIa) (Florescu M., Constantinescu, 1967, fig. 10/5). În orizontul corespunzător fazei finale a culturii Monteoru (Balintești), apare o variantă de caneluri simple (nu canelurile de tip Montcoru), ilustrată, printre altele, în necropola de la Balintești, așezarea de la Gârbovăț (Zaharia Eug., 1963, p. 157, 168 și nota 9) și necropola de la Brăești (Dascălu, 1989; 1991a; 1991b; 1991c; 1994a; 1996b). În aria culturii Komariv, apar frecvent canelurile paralele, dispuse vertical sau oblic pe corpul rotunjit al vaselor (Swicsznikow, 1967, p. 102-103, pl. II/11-12; VII/11; VIII/3; IX/17; XII/8; Dergačev, 1973, p. 58, fig. 14/2-7; idem, 1986, p. 152).

Ornamentul canelat, dispus vertical, este folosit în cursul Bronzului mijlociu și târziu, în culturile Wietenberg, Otomani (II - IV), Suciul de Sus (faza Culciu Mare - Lăpuș 1), marele complex al câmpurilor de urne, Monteoru târzie (II), complexul Igrîța, cultura Noua (Dumitrescu, 1961, pl. 61/50, 69/139, 72/183, 73/191, 86/349, 99/494; Zaharia Eug., 1963, fig. 6/6; Florescu M., Constantinescu, 1967, p. fig. 10/3; Kacsó, 1975, fig. 9/5, 13/3; Bader, 1978, pl. 19/16-17, 22, 20/6-9, 18/20, 21/18, 22/7, 24/12, 31/13, 47/6 50/4; Oancea, 1981, fig. 11/1, 13, 12/8, 13/3, 12, 16/2, 17/5; Chidioșan, Emödi, 1982, fig. 1/2, 2/7, 3/3; Andrițoiu, 1986, fig. 4/2.9; Marinescu, 1986, fig. 3/8; Boroffka, 1994, p. 205-206).

Pentru canelurile tip "șanțuleț" de la Corlăteni (care nu sunt de tipul "clasic" Monteoru) nu cunoaștem analogii perfecte. Există însă asemănări cu ornamentele atestate în fazele târzii ale culturii

¹¹⁷ Fragmentele ceramice ornamentate cu acest tip de decor nu au fost publicate.

¹¹⁸ Această variantă de caneluri este, la Trușești, caracteristică pentru nivelul 1. Canelurile de pe ceramica din nivelul 3 sunt mai late și neregulate (sub formă de dungi late adâncite), cu porțiunea dintre caneluri lată și neregulată (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 453).

Monteoru, la Terchești (Iib) și Balintești (faza Balintești) (Zaharia Eug., 1963, fig. 6/6; Florescu M., Constantinescu, 1967, fig. 10/3), precum și în aria culturii Sabatinovka (faza timpurie), la est de Prut, în mormintele tumulare de la Tomaj/M16/T1 și Holmskoc/M30/T1 (Sava, 1991, fig. 9/2-2; idem, 1992, fig. 17/2-3). Ornamentul canelat (cancluri oblice) de pe vasul de la Brăești/M 10 (pl. 9/I.47.3; 14/47.2, 6) are analogii perfecte în etapa finală (Balintești) a culturii Monteoru, în necropola de la Balintești (Zaharia Eug., 1963, fig. 4/17, 5/6).

4. Alte ornamente constau în brăie simple sau alveolare, proeminente plate; orificiile dispuse pe marginea vasului (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 454; Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 35).

4.1. Brâul simplu în relief este aplicat, la Trușești, sub marginea vaselor la distanțe care variază, fiind mai puțin înalt și mai simetric în primul nivel de locuire (spre deosebire de nivelul 3 unde devine mai mare și mai neregulat) (Petrescu-Dîmbovița, 1953, p. 452). În nivelurile 1-2 din aceeași așezare, acest element decorativ apare pe borcane, oale, vase de dimensiuni mari cu corp proeminent (pl. 8/4, 8, 11, 14-15; 36-37, 42-44, 45). La Corlăteni, același ornament este așezat, pe borcane și oale, sub margine, la o distanță mai mare (Florescu A., 1991, fig. 24/11, 25/17, 19, 21) sau, uneori, la o distanță mică față de aceasta (Florescu A., 1991, fig. 25/20).

Brâul simplu în relief este atestat frecvent și în aria culturii Komariv. În așezarea de la Ovcenj Jarok apare brâul simplu în relief, în două variante: brâu aplicat, dispus sub margine (Passek, 1959, p. 155, fig. 55/5-7) sau la baza gâtului (idem, fig. 55/1-4); brâu organic, așezat la baza gâtului (idem, 157, fig. 56/1-7). În așezarea de la Magala, atât în orizontul Komariv târziu (Ia), cât și în cel următor (Magala IIa: Noua I, după G. Smirnova)¹¹⁹ apar, de asemenea, diferite variante de brăie, între care brâul simplu, abia profilat, dispus la baza gâtului (pe vase lalca) (Smirnova, 1993, p. 58). Brâul simplu mai este atestat (pe oale) la Kostjance și Nezwisko (Florescu M., 1970, p. 64, fig. 8/5-6), ca și în necropolele culturii Biłyi Potik - Komariv (Florescu M., 1970, p. 73-74, nota 72), iar varianta crestată sau alveolată la Kostjance, precum și în faza de început a culturii Costișa, la Borlești (Florescu M., 1970, p. 64, fig. 8/1, 5-6), dar și în necropolele din aria Biłyi Potik - Komariv (brăie crestate) (Florescu M., 1970, p. 73-74, nota 72).

4.2. În aria culturii Komariv apar de asemenea **brăie duble sau triple**, frecvent pe vasele - "lalea" (Swicsznikow, 1967, p. 102-103, pl. II/1; III; VI/5, 6; IX/1, 13, 14; XIII/1, 12), ca de exemplu în necropolele Biłyi Potik - Komariv (Florescu M., 1970, p. 73-74, nota 72).

4.3. Brâul simplu asociat cu un rând de orificii complet perforate, dispus deasupra brâului, este atestat la Trușești, niv. 2 (pl. 8/42), ca și în aria culturii Komariv (Swicsznikow, 1967, p. 102-103, pl. II/1; III; VI/5, 6; IX/1, 13, 14; XIII/1, 12), ca de exemplu, la Magala (Smirnova, 1993, p. 58). Uneori rândul de orificii parțial perforate, apare ca element decorativ de sine-stătător, fiind dispus imediat sub marginea vasului, ca în nivelul 1 de la Corlăteni (Florescu A., 1991, fig. 25/22).

4.4. Alveole organice sau aplicate pe brâu apar în toate nivelurile (1-3), la Trușești (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 35; pentru niv. 2: pl. 17/36; Florescu A., 1991, fig. 32/36).

4.5. Proeminențele sunt dispuse sub marginea vasului (niv. 2, Trușești: pl. 8/38), uneori în grupe de câte două. Acestea din urmă apar, în niv. 2 de la Trușești, pe oale cu buza plată și corpul foarte ușor bombat (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 33). La Corlăteni, proeminențele - apucători plate decorează străchinile, fiind așezate imediat sub margine (pl. 51/83.2).

¹¹⁹ Ornamentele tipice pentru ceramica din nivelul Magalal (faza târzie a culturii Komariv) supraviețuiesc (pe vasele de tradiție Komariv) și în faza de început a culturii Noua (respectiv MagalalIIa) (Smirnova, 1993, p. 58, fig. 6: 7/1-3; 8/1-3; 9/10; 10/10, 12).

Ornamente similare apar și pe ceramica Komariv (îndcosebi vasele de tip "lalea") descoperită în situri de la est de Prut (Dergačev, 1986, p. 151, fig. 39/16-19).

II.2.2.d.2. Obiecte de os

În așezările de la Corlăteni, Trușești și Valea Lupului au fost descoperite, potrivit datelor publicate, puține obiecte din os, în special din categoria uneltelor. Dintre acestea amintim:

- la Corlăteni, nivelul 1 (*Corpus 1*, nr. 83)¹²⁰: un ac de os, cu perforație verticală în partea superioară (Florescu A., 1991, fig. 138/15) și un vârf de săgeată piramidal (Florescu A., 1991, fig. 140/1), asemănător exemplarelor descoperite la Trușești (pl. 56/366a.3-4).

- la Trușești (*Corpus 1*, nr. 366a), niv. 1 sau 2: un vârf de săgeată piramidal, similar cu exemplarele tipice pentru cultura Noua (faza a II-a, cf. periodizare A. C. Florescu) (pl. 56/366a.3-4).

- la Valea Lupului (*Corpus 1*, nr. 377a): un pieptene - răzuitor (Florescu A., 1991, fig. 126/4), o daltă (Florescu A., 1991, fig. 131/6) și un exemplar de seceră - "tupik" (Florescu A., 1991, fig. 119/6).

La Trușești, pentru nivelurile 1 și 2, mai sunt amintite exemplare de ace și împungătoare din corn (pentru niv. 2: Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1954, p. 24, fig. 18/1-3), iar pentru nivelurile 2 și 3 (mai frecvent în ultimul) omoplații crestați (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 36; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 455; Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 36; Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1954, p., 26). Pentru Corlăteni, informațiile nu sunt clare în legătură cu această ultimă categorie de obiecte. În textul de prezentare a descoperirilor de la Corlăteni (Florescu A., 1991, p. 52, nr. 148/M.2) nu se amintește nimic de prezența omoplaților crestați în nivelul 1 al așezării, în schimb, la ilustrație, între materialele provenind din nivelul inferior (1) apare și un exemplar de omoplat crestat (Florescu A., 1991., fig. 23/8).

În așezările atribuite fazei finale a culturii Montcoru (Balintești - Gârbovăț) apare frecvent o altă grupă de obiecte de tip răsăritean, respectiv secerile- *tupik* din os (ca la Lichitișeni și Gârbovăț: Florescu A., 1991, fig. 116/1-3, 5-6); 117/2, 4-7; 118/2-5; 119/3-5), care, în așezarea de la Gârbovăț sunt destul de numeroase. Acest tip de uneltă nu este atestat, potrivit informațiilor publicate (Florescu A., 1991, fig. 116 - 119), în nivelurile inferioare de la Trușești și Corlăteni, în schimb apare un exemplar în așezarea de la Valea Lupului [377a] (Florescu A., 1991, fig. 119/6).

În așezările de tip Balintești - Gârbovăț apar, de asemenea, și pieptenii - răzuitori, din os, cu capetele sau una dintre laturi denticulate, la Lichitișeni (Florescu A., 1991, fig. 125/2), Gârbovăț (Florescu A., 1991, fig. 125/306, 126/2-3, 5,7), Cavadinești (Florescu A., 1991, fig. 125/7), Bârboasa (Florescu A., 1991, fig. 126/1, 6). De remarcat, din nou, frecvența relativ mare a acestui tip de unelte la Gârbovăț, unde sunt atestate de asemenea și multe alte categorii de unelte din os (Florescu A., 1991, fig. 127/1-6, 8; 128/2, 4-8; 129/1-5, 7-10; 130/1-2; 131/1/5, 7-8; 132/2-3, 5, 7-8; 133/1, 3, 5-8; 134/2, 5, 7-8, 10, 12, 14-15; 135/1-4, 6-12, 14-15, 17-19 etc.). La Trușești [366a] aceste piese sunt atestate, însă în număr mic, în nivelul 3 (Noua II, după A. C. Florescu), respectiv: un exemplar de pieptene - răzuitor (Florescu A., 1991, fig. 125/1), un exemplar de împungător (Florescu A., 1991, fig. 134/1), trei exemplare de ace de os, cu cap lătit și prevăzut cu un mic orificiu rotund (Florescu A., 1991, fig. 137/1; 138/3-4) sau cu două mici orificii rotunde (un exemplar: Florescu A., 1991, fig. 138/14). Din același nivel (3) mai provin: un ac de os de tip *Warzenadel* (pl. 57/366a.1), specific pentru cultura Noua; două vârfuri de săgeți de tip piramidal (Florescu A., 1991, fig. 141/10-11), o patină fragmentară (Florescu A., 1991, 148/1).

¹²⁰ Prescurtarea *Corpus 1* indică primul corpus din capitolul V, respectiv V.1. Bronzul mijlociu și târziu în Câmpia Moldovei.

Obiecte de os sau corn au fost descoperite și în așezările culturii Komariv din R. Moldova, ca de exemplu, la Cotcala - "La Hârtop" (Dergačev, Savva, 1985, p. 68; Sava, 1994, p. 144, fig. 3/1-16; 19-25; 30-35).

3. Unelte de piatră sau silex. Inventarul litic este puțin reprezentat, printr-un cosor din piatră, la Valea Lupului (*Corpus 1*, nr. 377a) (Florescu A., 1991, fig. 161/5) și altul de silex, la Corlățeni, niv. I (*Corpus 1*, nr. 83) (pl. 58/83.1), un polizor de piatră (?) (pl. 58/83.2) și râșnițe la Corlățeni, niv. I¹²¹.

Cosoare și alte unelte din silex sunt atestate și în așezările Komariv din R. Moldova (Cotcala: Dergačev, 1973, p. 58).

4. Obiectele de bronz sunt, de asemenea puțin numeroase, fiind reprezentate prin câteva exemplare de ace:

- *ace cu placă rombică*, neornamentată, rulată la partea superioară: un exemplar la Trușești, niv. 2 (*Corpus 1*, nr. 366a) (pl. 62/366a.1). O variantă a acestui tip de ac, cu laturile rombului mai scurte și tija mai subțire decât la Trușești, provine din așezarea de la Gârbovăț (Florescu A., 1991, fig. 107/5), atribuită etapei finale a culturii Montcoru (faza Balintești - Gârbovăț). Analogiile dintre piesele respective indică contemporaneitatea, cel puțin parțială, a celor două așezări.

Acce cu placă rombică, dar ornamentate "*au repoussé*", au mai fost descoperite: în așezările de la Sebeș (Noua I: Florescu A., 1991, fig. 98/6) și Ulmu (Coslogeni: Florescu A., 1991, fig. 112/5).

- *ace cu cap în formă de placă trapezoidală* având părțile laterale rulate spre interior: un exemplar la Glăvănești (pl. 62/159).

- *ace de tip cipriot (Schleifennadel)*: un exemplar la Valea Lupului (*Corpus 1*, nr. 377a; pl. 61/377a.2);

- *ace cu cap rulat (Rollennadel)*: două exemplare, la Valea Lupului (*Corpus 1*, nr. 377a; pl. 61/377a.1) și Trușești, niv. 2 (*Corpus 1*, nr. 366a; Florescu A., 1991, fig. 100/8).

Prelucrarea bronzului este atestată prin câteva descoperiri, constând în *tipare pentru turnat* celturi (2 exemplare) și lame de pumnal (2 exemplare) din așezarea de la Holboca (*Corpus 1*, nr. 177).

II.2.2.e. Încadrare cultural - cronologică

II.2.2.e1. Raporturi cu culturile din epocă.

Elementele de cultură materială identificate în Câmpia Moldovei sugerează analogii în spațiile culturale învecinate din Bronzul mijlociu. Similitudinile sunt mai evidente îndeosebi în ceea ce privește particularitățile ceramicii: tehnica de realizare a pastei, formele ceramice precum și ornamentele. Se adaugă acestora o serie de alte clemente, care conturează descoperirile din zona Câmpiei Moldovei drept un aspect cultural propriu epocii mijlocii a bronzului.

Ceramica

Tehnica de realizare a pastei. Ceramica din nivelurile inferioare de la Corlățeni și Trușești, precum și din celelalte situri deja menționate, face parte, în general, din categoria fină, fiind omogenă, bine arsă și, frecvent, cu lustru la exterior, de culoare cenușiu închis sau cafeniu. Aceste particularități

¹²¹ Informații Eug. Zaharia.

indică, pe de o parte deosebiri între materialele din Câmpia Moldovei și cele specifice culturii Noua¹²², și, pe de altă parte, similitudini ale celor dintâi cu ceramica din aria culturii Bițyi Potik - Komariv. Prezența silixului uncori în pasta vaselor sau arderca la cafeniu - portocaliu (fragmentul ceramic de la Ghilănești, de exemplu), indică analogii în același spațiu cultural. Remarcăm totodată, deosebiri între ceramica din Câmpia Moldovei și aceea specifică culturilor Ciomortan și Costișa, pentru acestea din urmă fiind caracteristică folosirea pictricelelor pisate ca degresant al pastei.

Forme ceramice. Caracteristic pentru materialele ceramice descoperite în Câmpia Moldovei sunt ceștile, care se caracterizează, printre altele, prin bitronconism accentuat și gât drept, înalt. Asemenea forme ceramice sunt tipice pentru aria Bițyi Potik - Komariv, în special pentru grupul Bițyi Potik, în cultura Monteoru vasele similare având mai ales aspect bitronconic, nu o formă bitronconică propriu-zisă¹²³. Exemplarele din Câmpia Moldovei, deși se aseamănă prin bitronconism de formele similare cunoscute în culturile Ciomortan și Costișa, se deosebesc de acestea din urmă îndeosebi prin forma zveltă a lor (diametrul maxim se află frecvent în partea superioară a corpului, iar vasele sunt mai înalte). Această particularitate a formei ceștilor - bitronconismul accentuat - este evidentă în special pentru jumătatea nordică a Câmpiei Moldovei, unde se va menține și în perioada următoare, în cadrul culturii Noua. În partea sudică a aceluiași spațiu, aflată mai aproape de aria culturilor Monteoru și Costișa, ceștile capătă amprenta variantelor bitronconice specifice acestor culturi.

Torțile. Fie că sunt ușor supraînălțate sau aplicate sub marginea vasului, torțile sunt, în spațiul studiat, lucrate frecvent din bandă, uncori cu o mică șanțuire la partea superioară (cele supraînălțate), exemplarele cu creastă incipientă fiind rare, iar acelea cu buton aproape inexistente. Analogii apropiate se găsesc în aria culturii Bițyi Potik - Komariv (Bukivna, Bițyi Potik, Magalaș.a.) și sporadic în etapa târzie a culturii Monteoru (un exemplar la Trușești).

Ornamente

Incizii. Motivele decorative incizate de pe ceramica din Câmpia Moldovei sunt, în cea mai mare parte, de factură Bițyi Potik - Komariv (v. tipurile 1.1, 1.2, 1.3.3a, 1.4b, 1.5). Altele sunt întâlnite și în culturile Ciomortan (îndeosebi tipurile 1.1a, 1.2a, 1.2b1, 1.2b2, 1.3.3a, 1.3.4a), Costișa (variante ale tipului 1.1, 1.2, 1.3) sau Monteoru târzie (1.4b, 1.5). La Trușești este ilustrat, pe două fragmente ceramice, și decorul incizat încrustat cu materie albă, tehnică de ornamentare specifică unor culturi din Bronzul mijlociu. În ceea ce privește tehnica ornamentării prin împunsături succesive, folosită pe mai multe materiale ceramice din Câmpia Moldovei, aceasta indică, pentru puține exemplare (Ghilănești, de exemplu) raporturi între comunitățile din spațiul amintit și cultura Monteoru Ic3 din aria estică (sau un orizont cronologic imediat ulterior). Pentru alte fragmente ceramice, mai târzii, ornamentate în aceeași tehnică, este însă dificil de găsit analogii în culturile vecine contemporane, inclusiv în aria Monteoru, deoarece nu există date în prezent care să ateste utilizarea acestei modalități de ornamentare în etapele târzii ale culturii respective.

¹²² În cultura Noua vasele sunt lucrate frecvent din pastă mai puțin omogenă, arse parțial, de culoare cenușiu deschis, cu pete de nuanțe mai închise sau mai deschise, fără luciu la exterior.

¹²³ Ceștile cu aspect bitronconic (tip bitronconic rotunjit) apar la Sărata Monteoru în faza Ic2 (Zaharia Eug., 1991, p. 77, fig. 4/10, 6/2-4, 10, 13, 7/2-2a) și devin caracteristice pentru această cultură începând din faza următoare (Ib) (Zaharia Eug., 1993, p. 36, fig. 15/7, 8). Exemplarele bitronconice propriu-zise (corp zvelt, diametrul maxim în partea superioară, fund de dimensiuni reduse) sunt însă rare chiar și în etapele târzii ale culturii Monteoru (v. de exemplu, cimitirul 4 de la Sărata Monteoru: Bârzu, 1989; necropola de la Pietroasa Mică: Oancea, 1981).

Caneluri. Ornamentele canelate sunt caracteristice, de asemenea pentru culturile Bronzului mijlociu, printre care culturile Monteoru (II) și Komariv. Dar, variantele atestate, sporadic, în Câmpia Moldovei, nu aparțin tipului clasic de caneluri Monteoru, nici la Corlăteni, nici la Brăești. Acestea din urmă își găsesc analogii în varianta de canelură specifică etapelor târzii ale culturii Monteoru, respectiv faza IIb (pentru Corlăteni) și faza Balintești (pentru Brăești, Corlăteni și Trușești).

Obiecte de os. În așezările (cercetate) din Câmpia Moldovei au fost descoperite cu totul sporadic obiecte din os, de factură răsăriteană, care sunt caracteristice culturii Noua, respectiv omoplați crestați, seceri-*tupik*, piepteni - răzuitoari, patine și altele. Spre deosebire de siturile menționate, în așezările (Noua I, periodizare A. C. Florescu) din aria culturii Monteoru (Gârbovăț, Lichitișeni ș.a.) numărul acestor obiecte tipice Noua este incomparabil mai mare (v. mai sus). Prezența lor la Corlăteni (?), Trușești și Valea Lupului nu impune în mod obligatoriu atribuirea acestor așezări la cultura Noua, și, deci, la Bronzul târziu, ci pare să indice că într-un spațiu apropiat de zona Câmpiei Moldovei își făcuseră apariția purtătorii acestor "elemente răsăritene" de cultură materială. Ori zona în care aceste elemente noi încep să devină preponderente, este, după cum atestă inventarul așezărilor, tocmai aria sudică și estică a culturii Monteoru.

Așezări - "cenușar". Locuințe (?)

O altă caracteristică a descoperirilor din Câmpia Moldovei este în legătură cu așa-numitele așezări - "cenușar" din care provin materialele ceramice la care ne-am referit mai sus. Stratul de cultură din așezările de la Corlăteni, Trușești și Valca Lupului se caracteriza prin prezența unei cantități mari de cenușă, fapt care, corelat cu alte indicii, a sugerat unor cercetători ipoteza apartenenței acestor așezări la cultura Noua. Dar la Corlăteni, de exemplu, multă cenușă s-a aflat și în nivelurile hallstattiene de tip Corlăteni (niv. 3-4) (László, 1994, p. 107), iar sălașe de tip cenușar au mai fost identificate în aria culturii Tei, la Novaci, în faza Tei-Stejar (aspectele Tei - Novaci 1 și Tei - Novaci 2) (Vulpe A., Veselevschi-Bușilă, 1967, p. 83, 87, 108, 111). Pe de altă parte, în cenușarele culturii Noua din Moldova centrală și sudică, apar, încă din faza inițială a acestei culturi, platforme de lut, considerate de unii cercetători ca reprezentând resturi ale locuințelor distruse. Asemenea descoperiri provin, printre altele, din așezările (Noua I, după A. C. Florescu și M. Florescu) de la Gârbovăț, jud. Galați, Lichitișeni și Tăvădărăști, jud. Bacău. Sunt, de asemenea caracteristice și pentru cultura Noua (etapa Noua II, periodizare A. C. Florescu), după cum demonstrează descoperirile de la Crasnalcuca, jud. Botoșani. În sfârșit, ele apar și în aria culturii Tei, încă din faza Tei-Stejar, în așezarea deja menționată de la Novaci. Platforme de lut similare nu au fost însă descoperite în nivelurile inferioare de la Corlăteni și Trușești, sau la Valca Lupului. La Trușești resturi de platforme de lut s-au găsit numai în nivelul superior (3) (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 31), în care nu a apărut ceramică cu elemente decorative din Bronzul mijlociu (de tip Bițyi Potik - Costișa) (Florescu, 1991, p. 135).

II.2.2.e2. Particularități ale manifestărilor culturale proprii Câmpiei Moldovei în Bronzul mijlociu. Aspectul cultural Corlăteni-Trușești

Unii cercetători români, începând cu I. Nestor (1952), au remarcat că, din punct de vedere al particularităților ceramicii, descoperirile de la Corlăteni (1) și Trușești (1-2) prezintă afinități cu culturile Bronzului mijlociu (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 91; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 449, 450, 454). S-a putut preciza chiar sensul acestor afinități, respectiv analogiile apropiate cu formele clasice Bițyi Potik - Costișa (Nestor, 1960, 102 și pl. IX; Vulpe A., Zamoșteanu, 1962, p.

309-310; Florescu Al., 1964, p. 169, nota 67), dar și cu cultura Montcoru (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 454).

Al. Vulpe atribuia, în 1961, descoperirile de la Corlăteni și Trușești unui aspect târziu al culturii Costișa, caracterizat atât prin prezența elementelor Komariv, la Corlăteni¹²⁴ (Vulpe A., 1961b, p. 121) și a acelor de tip Costișa, la Trușești (Vulpe A., 1961b, p. 120, fig. 7/6-7), cât și a elementelor Montcoru II, în ambele așezări. Acest aspect cultural a fost sincronizat cu Montcoru II și cultura Komariv (Vulpe A. 1961b, p. 121). În același sens, dar cu unele nuanțări, au fost interpretate descoperirile de la Corlăteni și de Eug. Zaharia (1963). Autoarea a demonstrat, pe baza relațiilor (constatate) dintre culturile Costișa și Montcoru, că evoluția culturii Costișa a durat până la sfârșitul Bronzului mijlociu, deci și în perioada ulterioară orizontului ilustrat în așezarea eponimă (Zaharia Eug., 1963, p. 157, 161-162, 163, 169 și notele 10, 22, 23), fiind ilustrată, în faza finală a evoluției sale prin *aspectul (cultura, etapa) Corlăteni*. Această manifestare culturală originală din Bronzul mijlociu este, în opinia autoarei citate, consecința probabilă a contactelor dintre culturile Costișa și Montcoru, într-o etapă târzie a acestora (Zaharia Eug., 1963, p. 158, nota 13). Ca trăsătură definitorie a aspectului Corlăteni este relevată asocierea elementele culturii Komariv (ibidem, p. 164, 169) cu materialele de tip Montcoru, primele fiind predominante în raport cu ultimele (ibidem, p. 169). Acest aspect cultural reprezintă, în opinia Eug. Zaharia, o etapă târzie a culturii Costișa, sincronă cu Montcoru II și cultura Komariv (ibidem, p. 162). dar, probabil anterioară orizontului ilustrat de așezarea de la Gârbovăț (Zaharia Eug., 1963, p. 169). G. I. Smirnova (1993), care atrage atenția asupra similitudinilor ceramicii de la Corlăteni și Magalal (Smirnova, 1976; eadem, 1978), consideră că cele două așezări sunt contemporane la nivelul orizontului târziu al culturii Komariv (Smirnova, 1993, p. 59, nota 12). Pentru M. Gimbutas, care lega, de asemenea descoperirile de la Corlăteni (dar și pe acelea de la Trușești și Cucuteni) de grupul Biłyi Potik, acestea se datează în Bronzul timpuriu (Gimbutas, 1965, p. 458).

Opinii diferite au fost exprimate de A. C. Florescu, M. Florescu și alții, care, deși au recunoscut justetea observațiilor privind afinitățile, în cadrul materialului ceramic, între descoperirile amintite din Câmpia Moldovei și acelea din aria Biłyi Potik (Florescu A., 1964, p. 169), le-au atribuit pe primele etapei de formare a culturii Noua (Florescu A., 1964, 160-161; Florescu M., 1970, nota 89), deoarece "nu a putut fi sesizat nici un nivel de locuire care să ateste o etapă anterioară culturii Noua și aparținând în exclusivitate grupului Komariv" (Florescu M., 1970, nota 20).

Trăsăturile caracteristice ale manifestărilor culturale de tip Corlăteni - Trușești au fost evidențiate ca urmare a săpăturile efectuate în așezările deja menționate de la Corlăteni (1), Trușești (1-2) și Valca Lupului, precum și în unele necropole, cum ar fi Prăjeni și Brăești. Aceste particularități sunt ilustrate îndeosebi printr-un amestec de elemente culturale diferite, specifice Bronzului mijlociu, respectiv Biłyi Potik - Komariv, Costișa, Montcoru, precum și din spațiul nord-pontic, primele două dintre acestea fiind preponderente. Analiza elementelor de cultură materială evidențiază următoarele caracteristici ale manifestărilor culturale de tip Corlăteni - Trușești:

a) Strat de cultură cu multă cenușă, o cantitate mare de oase, ceramică de bună calitate, frecvent ornamentată cu incizii și sporadic unelte de os de tip răsăritean. Lipsa platformelor de lut (caracteristice așezărilor Noua).

b) Așezări de scurtă durată, cu locuințe de suprafață construite din nuiele, crengi și, posibil, trestie.

c) Ceramică de bună calitate, uneori cu silex în pastă, bine arsă și cu lustru la exterior. Evidente afinități în aria Biłyi Potik - Komariv.

¹²⁴ Cele mai apropiate analogii pentru ceramica de la Corlăteni se găsesc, după Al. Vulpe, în aria culturii Komariv, la Bukivna și Horodnica (Vulpe Al., 1961b, p. 121 și notele 83 și 84).

d) Forme ceramice tipice pentru cultura Biłyi Potik - Costișă, între care ceașca bitronconică înaltă, în asociere, printre altele, cu borcane și oale (așa-numitele vase de tip "sac") și, sporadic, cu forme ceramice caracteristice culturii Montcoru (ceașca, de exemplu).

e) Torți ușor supraînălțate (pe cești și vase tip *kantharos*), predominant lucrate din bandă, având uneori o mică șanțuire la partea superioară. Cele mai multe analogii: în aria Biłyi Potik. Lipsa sau apariția cu totul sporadică a torților cu proeminențe incipiente sub formă de creastă sau buton.

f) Tehnici de ornamentare de factură Biłyi Potik (incizia adâncă, de exemplu) sau Komariv, precum și, sporadic, din aria Montcoru (canelura) sau din alte spații culturale (încrustația cu alb a decorului incizat, incizia realizată prin împunsături adânci).

g) Folosirea foarte frecventă a unor elemente decorative: 1) banda orizontală de triunghiuri hașurate, cu vârful în jos, realizată adesea prin împunsături; destul de frecvent, triunghiuri cu una sau ambele laturi prelungite în zona vârfului; 2) banda orizontală formată din două linii incizate și, în spațiul dintre ele, un rând de împunsături. Analogii îndcosebi (pentru forma triunghiurilor) în aria Biłyi Potik și, mai rar, în aria culturii Costișă.

h) Prezența sporadică a unor elemente decorative caracteristice pentru faza finală a culturii Montcoru, între care canelura oblică.

g) Lipsa sau apariția cu totul sporadică a uneltelor de os de tip răsăritean: omoplați crestați, scetri - "tupik" și altele.

Periodizare. În interiorul aspectului ilustrat de manifestările de tip Corlăteni - Trușești, se remarcă deosebiri de natură culturală - imprimate de specificul elementului cultural dominant și de modul în care se asociază între ele (în cadrul aceluiași sit sau complex arheologic) elementele culturale componente - și diferențieri cronologice. Se disting, pe această bază, următoarele variante:

1) Corlăteni. Predominante sunt elementele Biłyi Potik - Komariv, evidente atât în ceea ce privește tipul de pastă (uncori cu silix), formele ceramice (îndcosebi ceașca bitronconică înaltă), cât și tehnici de ornamentare (incizia adâncă). O particularitate a acestei variante constă în utilizarea împunsăturilor oblice, adânci, ascuțite pentru realizarea inciziei, ceea ce o deosebește de tehnica "clasică" a inciziei prin împunsături succesive, prin care se obțin împunsături mai puțin adânci, realizate de obicei cu o unealtă cu vârf puțin ascuțit. Apar, de asemenea mai frecvent decât în alte situri, triunghiurile cu una sau ambele laturi prelungite. Elementele Costișă sunt puțin reprezentate, excepție făcând, poate, un fragment ornamentat cu triunghiuri au laturile mai lungi. Canelurile din nivelul I, sub forma unor șanțulețe verticale, aparțin unei variante puțin atestate în aria Montcoru. Apare ceașca bitronconică, asemănătoare cu exemplarele din aria Komariv. Lipsesc torțile cu creastă, precum și cele prevăzute cu buton. Lipsesc, de asemenea, obiectele de os răsăritene, tipice pentru alte așezări din epocă (Gârbovăț, Lichitișeni etc.) ca și, mai târziu, pentru cultura Noua.

O serie de elemente, cum ar fi incizia prin împunsături succesive, triunghiurile cu laturile prelungite, absența torților cu creastă sau cu buton, a torților Montcoru târzii, precum și a obiectelor de os răsăritene par să sugereze o datare mai timpurie a acestui aspect cultural. Prezența canelurilor, ca și a romburilor hașurate impun însă o încadrare cronologică în limitele etapei Montcoru II. Pe de altă parte, elementele mai timpurii menționate anterior, ca și prezența triunghiurilor cu una din laturi prelungite în etapa Montcoru IIa (necropola de la Poiana), ar putea asigura sincronizarea dintre varianta Corlăteni și orizontul respectiv (IIa) al culturii Montcoru. Pentru o datare într-un orizont ante - Gârbovăț se pronunța și Eug. Zaharia, care, remarcând lipsa din nivelul I de la Corlăteni a torților Montcoru târzii, precum și a celor cu creastă sau cu buton (acestea din urmă apărând sporadic, în

asociere cu materiale Montcoru, în nivelul 2), prezente în așezarea de la Gârbovăț, considera că nu este exclusă situarea așezării de la Corlăteni într-un orizont anterior aceluia ilustrat la Gârbovăț (Zaharia Eug., 1963, p. 169).

Într-o fază a acestei variante, ulterioară momentului Corlăteni, s-ar putea încadra ceștile de la Vlăsinești și Mihălășeni, care prezintă asemănări (din punct de vedere al pastei, ornamentelor și tehnicii de ornamentare) cu materialele de la Corlăteni, dar au în plus un bitronconism accentuat.

2) *Trușești*. O prezență mai evidentă a elementelor Costișa și Montcoru, spre deosebire de elementele Bițyi Potik - Komariv, care sunt mai puțin reprezentate. Deosebiri față de Corlăteni: 1. tehnica incizării ornamentelor (incizii mai puțin adânci); absența silixului din pasta vaselor și prezența, în schimb, a ceramicii fin pisate sau, uncori, a pietricelelor; triunghiurile cu laturile lungi. Toate aceste elemente sunt legate de cultura Costișa; 2. ceștile cu corp rotunjit și torți ușor supraînălțate, cu șanțuire la partea superioară; canelura oblică (pe corp), asociată cu cea orizontală (la baza gâtului): elemente de factură Montcoru; 3. apariții sporadice: ornamentului tip "ramură de brad", încrustarea cu alb a ornamentului incizat, triunghiurile cu laturile prelungite în zona vârfurilor, torțile prevăzute cu proeminență incipientă în formă de creastă sau buton; 4. obiecte din os de tip răsăritean (în număr mic); 5. ac de bronz cu placă rombică.

Aceste particularități sugerează că varianta Trușești a evoluat pe fond Costișa, cu influențe Montcoru mai intense, decât în cazul variantei Corlăteni. Totodată, la Trușești este mai evidentă prezența elementelor răsăritene (obiecte de os).

Ca și la Corlăteni, la Trușești apar alături de elemente mai timpurii - cum ar fi incizia realizată prin împunsături, triunghiul hașurat cu laturile prelungite, tehnica încrustării cu alb a ornamentului incizat - și elemente sincrone etapei Montcoru II, respectiv canelurile oblice în asociere cu cele orizontale. De asemenea, prezența mai evidentă a elementelor răsăritene, a torților cu buton incipient, ca și a acului de bronz cu placă rombică, asemănător cu exemplarul descoperit la Gârbovăț, indică pentru Trușești un orizont cronologic mai târziu, posterior aceluia ilustrat la Corlăteni, și, probabil sincron cu etapa Montcoru IIb sau începutul etapei Balintești.

În aceeași variantă se încadrează așezarea de la Valea Lupului, care pare să fie puțin mai târzie¹²⁵ decât așezarea de la Trușești, precum și vasele de la Prăjeni (pl. 9/I. 420; 74/420) și Probota (pl. 9/I.288b).

3. *Brăești*. Din mormântul 10 de la Brăești (pl. 14) provin 3 vase, care, din punct de vedere al formei și ornamentelor, ilustrează îmbinarea unor elemente culturale diferite:

1) vasul 2 (pl. 14/2): *kantharos* de tip Costișa (pl. 9/III.9-10), cu ornament canelat de tip Montcoru (faza Balintești);

2) vasul 5 (pl. 14/5): vas, care prin formă se aseamănă mai mult cu exemplarele Komariv¹²⁶, dar și cu altele, de aceeași factură, descoperite în Câmpia Moldovei (pl. 9/I, II); ornamentat cu caneluri

¹²⁵ În așezarea de la Valea Lupului, ceramica cu ornamente de tradiție Bițyi Potik este mai puțin reprezentată (Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1954, p. fig. 10/1-2), în schimb apar omoplați crestați, "piepteni" de os ș.a. Pe baza particularităților materialului arheologic din cele două niveluri de la Valea Lupului, A. C. Florescu atribuia această așezare unei faze de sfârșit a etapei Noua I (Florescu A., 1991, p. 139).

¹²⁶ Din punct de vedere al formei, vasul de la Brăești, prevăzut inițial cu două torți (rupte din vechime), nu este tipic pentru cultura Montcoru, unde, în faza finală apare, potrivit materialelor publicate, o variantă de vas (castron ?) bitronconic, dar cu gâtul înclinat spre interior (diametrul marginii vasului este mult mai mic decât diametrul gâtului, măsurat la baza acestuia), ca la Balintești/M 30 (Zaharia Eug., 1963, fig. 4/17, 6/8).

oblice, de tip Monteoru târzie (faza Balintești), cu analogii la Balintești (Zaharia Eug., 1963, fig. 4/17, 5/6).

3) vas 5 (pl. 14/6): ceașcă cu o toartă, care prin forma gâtului se ascamănă cu exemplare din aria Biłyi Potik - Komariv (pl. 9/II.2).

Vasele din M 10 de la Brăești par să ilustreze o fază evoluată a aspectului cultural Corlăteni - Trușești, format prin adăugarea treptată a elementelor Costișa, Biłyi Potik - Komariv și Monteoru. Predominante în această variantă sunt elementele Costișa - Biłyi Potik - Komariv, care se păstrează în forma vaselor, în timp ce elementele Monteoru târzii sunt reprezentate numai prin ornamentul canelat. Prezența acestuia din urmă indică și poziția cronologică a variantei Brăești, respectiv orizontul cronologic corespunzător sfârșitului Bronzului mijlociu, faza Balintești a culturii Monteoru. Lipsa însă a torților cu creastă sau buton (în M10 și în general în necropola de la Brăești) ar putea fi un indiciu pentru datarea variantei Brăești în faza de început a etapei menționate (Balintești).

Pentru celelalte materiale ceramice din Câmpia Moldovei (descoperite întâmplător), nu putem face decât o încadrare cronologică relativă, în limitele amintite pentru aspectul cultural Corlăteni - Trușești. Excepție face, poate, fragmentul de la Ghilănești, care, prin aspectul pastei (arsă la roz-portocaliu) și tehnica de ornamentare (triunghi incizate prin împunsături) ar putea aparține unei faze mai timpurii, anterioare orizontului Corlăteni.

II.2.2.e3. *Cronologie*

În ultimele patru decenii au fost elaborate mai multe periodizări pentru cultura Costișa - Biłyi Potik - Komariv, în care se remarcă diferențe îndeosebi în legătură cu datarea limitelor inferioară și superioară a acestei culturi. Astfel, Igor Swiesznikow (1958; 1967), identifică pe baza materialelor din complexe funerare trei etape¹²⁷ în evoluția culturii Komariv (prima în Bronzul mijlociu), pe care le datează în perioada 1500-1200/1100 î.H. (I. K. Swiesznikow, 1958: cf. Passck, 1959, p. 160, nota 14; Vulpe A., 1961b, p. 117, nota 72; Swiesznikow, 1967, p. 72-73, 104). Dacă arheologii ex-sovietici au adoptat în general această clasificare (Berezanskaja, 1985, p. 435), arheologii români au interpretat-o în mod critic. Astfel, S. Morintz a arătat că anul 1500 î.H. este o dată prea târzie pentru limita inferioară a culturii Komariv și, deci, nu poate fi acceptată (Morintz, 1978, p. 113). Al. Vulpe, a criticat de asemenea periodizarea lui Swiesznikow, și a elaborat o clasificare (Vulpe A., 1961b, p. 118, 119) prin care au fost evidențiate trei orizonturi cronologice în interiorul grupului Biłyi Potik: 1. Costișa - Biłyi Potik - orizontul corespunzător fazelor Monteoru Ic2-Ia; 2. orizontul cu triunghiuri prevăzute cu prelungiri în zona vârfurilor, ilustrat la Biłyi Potik, Trușești (1) - sincron cu Monteoru II (Vulpe A., 1961b, p. 118); 3. orizontul cu incizii de influență Monteoru, ilustrat la Biłyi Potik - sincron cu Monteoru IIb (ibidem).

¹²⁷ Criteriul principal folosit de autor pentru datarea primei etape îl reprezintă podoabele din bronz și aur din diferitele morminte de la Komariv și Bukivna, care pot fi atribuite Bronzului mijlociu. Între aceste obiecte de menționat mărgelile de la Komariv/T 8, care au numeroase analogii în depozitele din perioada mijlocie a epocii bronzului de pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei (Berezanskaja, 1985, p. 435). Aceleași perioade îi aparțin brățara cu capete spiralate și acul de tip Borodino cu cap rombic, descoperite la Komariv/T 6. Perioadei a doua a culturii Komariv îi sunt atribuite descoperirile funerare care prezintă o influență a culturii Noua, în inventarul ceramic și al obiectelor de metal. Pe această bază, apariția culturii Noua în vestul Podoliei este datată la sfârșitul secolului al XIII-lea - începutul secolului al XII-lea î. H. Într-unul din mormintele de la Bukivna, alături de ceramică Komariv a fost descoperit un vas cu analogii în Slovacia, în monumentele de tip Hotin, care, în faza lor cea mai timpurie datează din secolul al XII-lea î. H. (Berezanskaja, 1985, p. 436).

Pentru T. Sulimirski, care a elaborat o altă periodizare a culturii Komariv, evoluția acestei culturi se încadrează în general în cursul Bronzului mijlociu, desfășurându-se pe parcursul a patru perioade, începând de pe la 1200 î.H. (Sulimirski, 1968, p. 98-99, tabelele 24-25).

Florescu M. sincronizează cele două etape ale culturii Costișa (Borlești și Costișa) cu fazele Ic3-Ic2 ale culturii Monteoru (Florescu M., 1970, nota 89) și elaborează, totodată, pe baza analizei materialelor din așezări, o periodizare a culturii Komariv. Autoarea identifică un orizont timpuriu al culturii Komariv, sincron cu faza Borlești a culturii Costișa, pe care îl datează la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVI-lea î.H. (Florescu M., 1970, p. 63-64, 71-73). Pentru etapa din Bronzul mijlociu a culturii Komariv, M. Florescu identifică două faze timpurii de la începutul Bronzului mijlociu, sincronice cu Monteoru Ic3-Ic2 (Florescu M., 1970, p. 79, nota 92) și o fază de la sfârșitul perioadei mijlocii a epocii bronzului, sincronă cu faza Monteoru Ib (Florescu M., 1970, p. 93).

V. Dergačev atribuie descoperirile Komariv din R. Moldova etapei târzii din evoluția acestei culturi, sincronă cu începutul culturii Noua, și le datează la sfârșitul secolului al XIV-lea - începutul secolului al XIII-lea î.H. (Dergačev, 1986, p. 152; cf și Sava, 1994, p. 144, nota 32). Bronzul mijlociu din spațiul carpato-danubiano-pontic (culturile Costișa, Monteoru ș.a.), datat de același autor în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XIV-lea î.H. (Dergačev, 1986, p. 189), este sincronizat cu culturile contemporane din spațiul dintre Prut și Nistru (cultura *mnogovalikovaja*) și din zona Nistrului superior (sfârșitul orizontului ceramicii cu șnurată și primele etape ale culturii Komariv (Dergačev, 1986, p. 189, cf. și Swiesznikov, 1967).

N. Boroffka a elaborat o periodizare a culturii Wietenberg, stabilind, printre altele, următoarele sincronisme la nivelul orizontului Monteoru Ib-IIa: Wietenberg B - Hänsel MD I-II/III - Reinecke Bz B-C (timpuriu) - Mozsolics BIII-III/IV - Otomani II/III-III - Mureș Ib (târziu) - Balta Sărată - Tei III - Vatina (?) - Monteoru Ib-IIa - Costișa - Komariv¹²⁸ (?) - Suciul de Sus (timpuriu) = aproximativ 1500 - începutul secolului al XIV-lea î. H. (Boroffka, 1994, p. 288, ibidem, tabel 14 la p. 258).

În ultimele două decenii ale secolului al XX-lea s-a afirmat, pe baza unor descoperiri și a datelor ¹⁴C, o tendință tot mai evidentă de revizuire a cronologiei Bronzului sud-est și central european (A. F. Harding, 1980, cf. Vulpe A., 1997, nota 14; Kull, 1989, 72; Vulpe A., 1997). Pentru spațiul românesc aceasta sugerează o datare a perioadei "clasice" a epocii bronzului (culturile Monteoru, Wietenberg, Tei și Otomani) între 2500/2300 ± - 1600/1500 î.H. (Vulpe A., 1997, p. 36, 39, 43, 46).

II.2.2.f. Concluzii

Datele existente, în stadiul actual al cercetărilor, atestă prezența unor manifestări culturale legate de epoca mijlocie a bronzului și în spațiul Câmpiei Moldovei. Acestea sunt ilustrate, prin mormintele tumulare ale culturii *mnogovalikovaja* și aspectul cultural Corlăteni - Trușești.

Cultura *mnogovalikovaja*, atestată în îndeosebi prin descoperiri funerare, este reprezentată sporadic în Câmpia Moldovei (șapte morminte tumulare). Numai patru morminte oferă date suficiente pentru o atribuire culturală certă (Bogonos, Glăvănești/M4/TII-1950, Holboca/M35, Valea Lupului/M21/T 193-1957), pentru alte trei existând elemente de nesiguranță (Glăvănești/M2 și M11/T I-1949, Valea Lupului/M2/T 1950). Mormintele (cerce) ale culturii *mnogovalikovaja* ilustrează etapa târzie a acesteia, cu excepția mormântului 21/T 1953-1957 de la Valea Lupului care poate fi atribuit etapei timpurii.

¹²⁸ Sincronizarea culturii Costișa - Komariv cu etapa Wietenberg B (după Boroffka) s-a făcut pe baza unui vas Wietenberg (etapa B) descoperit în așezarea Komariv de la Diacovo (Chidioșan, 1974, 11/12-13; Boroffka, 1994, I, p. 287).

Atestarea sporadică a culturii *mnogovalikovaja* în spațiul Câmpiei Moldovei este, desigur, și o consecință a stadiului cercetării arheologice. Există însă date care par să sugereze că această situație exprimă o realitate a epocii, în sensul că zona din stânga Prutului, îndeosebi silvostepa, nu a făcut parte din aria de răspândire a culturii *mnogovalikovaja*. În sprijinul acestei ipoteze am putea aminti faptul că în zona de silvostepă din dreapta Prutului este cunoscut un număr foarte mic de morminte ale acestei culturi (22), în comparație cu zona de stepă din același spațiu. În plus, nu există date care să demonstreze eventualele pătrunderi (de amploare) ale acestor comunități în zonele de la vest de Prut, pătrunderi care să fi generat transformări fundamentale în aria Monteoru, de exemplu (Sava, 1994, p. 142, 143; Sava, 1991, p. 33). În acest context, considerăm că prezența mormintelor *mnogovalikovaja* la vest de Prut nu este un indiciu al așezării, statornicirii efective a triburilor *mnogovalikovaja*, sau cel puțin nu în zona noastră, și, în consecință ipoteza prezenței unui substrat genetic *mnogovalikovaja* în cultura Noua se exclude (cel puțin deocamdată).

Analiza materialelor (ceramice, îndeosebi) cunoscute în literatura arheologică sub denumirea de "elemente ceramice de tradiție Biłyi Potik - Costișa - Komariv", (atribuite etapei Noua I, periodizare A. C. Florescu), atestă, după opinia noastră, prezența în Bronzul mijlociu, în Câmpia Moldovei, a unor manifestări culturale originale, strâns legate de culturile Biłyi Potik - Costișa - Komariv și influențate de civilizația Monteoru, precum și, în mică măsură, de elementele răsăritene care își făcuseră apariția în aria culturii Monteoru (cel mai probabil de tip Sabatinovka timpurie) sau, mai spre sud (Coslogeni).

Aceste manifestări culturale, pentru care propunem denumirea **aspectul cultural Corlăteni - Trușești**¹²⁹, se individualizează atât în raport cu elementele culturale care au contribuit la formarea și evoluția lor, cât și cu cultura Noua. Amprenta de originalitate este evidentă în special în domeniul culturii materiale printr-o ceramică de calitate bună și foarte bună, care păstrează forme și ornamente îndeosebi din componenta Biłyi Potik - Komariv, și parțial din cultura Costișa. Elementele Monteoru târzii, prezente sporadic, atestă contribuția acestei culturi la evoluția aspectului Corlăteni - Trușești, dar nu modifică esențial trăsăturile de bază ale acestuia: comunitățile Corlăteni - Trușești păstrează, aproape exclusiv, formele ceramice proprii, adoptând din mediul Monteoru puține elemente decorative.

Acest fapt este ilustrat îndeosebi la Corlăteni, și în general în zona nordică a Câmpiei Moldovei (cursul superior al Jijiei și Bașcului - Prut), unde, componenta Biłyi Potik - Komariv rămâne evidentă până la sfârșitul Bronzului mijlociu, transmițându-se, în special prin bitronconismul accentuat al ceștilor, și în cultura Noua. În zona situată la sud de Corlăteni (Bahlui - cursul inferior al Jijiei - Prut) se remarcă, în cadrul variantei Trușești, atât prezența mai pregnantă a componentei Costișa, cât și o mai frecventă apariție a elementelor Monteoru. Acest fapt se explică pe de o parte prin vecinătatea imediată a zonei menționate (bazinul Jijiei inferioare) cu aria de răspândire a culturii Costișa (bazinul Bistriței și Moldovei), și, pe de altă parte, prin apropierea, spre sud, de aria culturii Monteoru. Totodată, în cadrul variantei Trușești este mai mult simțită influența elementelor răsăritene, cel mai

¹²⁹ Această denumire ne aparține numai în parte, deoarece ea a fost introdusă în literatura arheologică de Al. Vulpe, care, în 1961, a desemnat prin "aspectul Trușești - Corlăteni" sau "aspectul Costișa de la Corlăteni și Trușești" o fază târzie a culturii Costișa din nordul Moldovei (1961b, p. 121, 122). Eugenia Zaharia a folosit denumirea de "aspectul (etapa, faza, cultura) Corlăteni" pentru a semnală prezența în această așezare a unor manifestări culturale, originale, de tip Costișa târzie - Komariv, pe care le-a datat la sfârșitul Bronzului mijlociu și începutul Bronzului târziu (Zaharia Eug., 1963, p. 158, 162, 163, 169).

probabil de factură Sabatinovka timpurie, care însă nu s-a exercitat direct¹³⁰, ci prin intermediul comunităților Monteoru din zona centrală a Moldovei¹³¹.

Varianta Brăești a aspectului cultural Corlăteni - Trușești pare a fi o sinteză a celorlalte două (Corlăteni și Trușești), caracterizată prin forme ceramice Bițyi Potik - Komariv și Costișa și ornamente Monteoru târzii (canelura oblică). De remarcat poziția geografică a acestei variante, în zona nordică a Câmpiei Moldovei, în apropierea așezării de la Corlăteni.

Ritul funerar al comunităților Corlăteni - Trușești, atestat sporadic, este ilustrat prin înhumația în poziție chirchită în morminte plane și, poate, tumulare (?). Din punct de vedere al particularităților ritului și ritualului funerar, nu există indicii suficiente care să permită individualizarea aspectului Corlăteni - Trușești, în schimb ceramica din morminte este tipică pentru manifestările culturale care au definit epoca mijlocie a bronzului în Câmpia Moldovei.

Aspectul Corlăteni - Trușești ilustrează manifestări culturale evaluate, din a doua jumătate a Bronzului mijlociu, aproximativ sincrone cu etapele II (a,b) și Balintești - Gârbovăț ale culturii Monteoru. Originea și evoluția timpurie a acestor manifestări culturale, care trebuie să se plaseze undeva în cursul perioadei de început a Bronzului mijlociu, nu sunt cunoscute în prezent, astfel că se păstrează în continuare, în nordul Moldovei, un hiatus între sfârșitul culturii Costișa (etapa Costișa) și varianta timpurie a aspectului Corlăteni - Trușești. Este de presupus, însă, după cum indică o serie de date, că încă la nivelul fazelor Monteoru Ic3-Ic2, au existat raporturi între culturile Costișa și Monteoru, pe baza cărora s-a putut forma ulterior, probabil în zona Moldovei centrale, un aspect mixt, contemporan cu cultura Monteoru.

•

---

¹³⁰ Lipsa la Trușești și Valea Lupului a platformelor de lut crud, precum și absența sau prezența sporadică a obiectelor de os răsăritene, indică faptul că, la momentul ilustrat de cele două așezări, comunitățile Sabatinovka timpurii nu-și făcuseră simțită prezența în acest spațiu.

¹³¹ Așezarea - "cenușar" de la Lichitișeni, jud. Bacău conținea platforme de lut, precum și numeroase obiecte de os, tipice pentru componenta răsăriteană a culturii Noua (Florescu M., Căpitanu, 1968a).

CAPITOLUL III. BRONZUL TÂRZIU ÎN CÂMPIA MOLDOVEI. CULTURA NOUA

III.1. Stadiul actual al cercetărilor

III.1.a. Introducere

Problemele privind sfârșitul epocii bronzului din spațiul românesc, în general, și est-carpatic, în special, au atras atenția cercetătorilor, îndeosebi începând din anii '50 ai secolului trecut. Interesul specialiștilor se explică atât prin importanța fenomenelor petrecute în a doua jumătate a mileniului al II-lea î.H, când s-au creat premisele constituirii ethnosului tracic și ale civilizației hallstattiene, cât și prin numărul mare de descoperiri atestate în zonă. Reluarea problemei, cu referire specială la spațiul Câmpiei Moldovei, s-a impus, pe de o parte, deoarece cunoașterea profundă a fenomenelor este condiționată de studierea lor pornind de la particular, în cazul de față, de la evoluția culturii Noua în microzona geografică deja menționată. Pe de altă parte, motivația abordării acestei teme trebuie căutată în numărul mare de descoperiri făcute în acest spațiu după anul 1970, când a fost elaborată ultima lucrare importantă consacrată culturii Noua, descoperiri care nu au constituit până în prezent subiectul unui studiu special.

Parte componentă a vastului complex cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni, fenomenul Noua a afectat, în a doua jumătate a mileniului al II-lea, teritorii întinse din România, R. Moldova și Ucraina, fiind în prezent cel mai bine atestat în Câmpia Moldovei, cu peste 400 de descoperiri. Ca urmare a cercetării în special prin recunoașteri de suprafață și sondaje de mică amploare, culturii Noua este inegal cunoscută în zonă. Astfel, dacă în ceea ce privește răspândirea culturii și trăsăturile sale generale (tip de așezări, structură economică etc.) se pot contura unele concluzii, alte aspecte ale acesteia, cum ar fi geneza, etapele de evoluție, cronologia și metalurgia, nu pot fi clarificate în prezent, îndeosebi din lipsa unor săpături de amploare.

În consecință, am încercat studierea problemei în lumina stadiului actual al cercetărilor. Tratând pe scurt aspectele deja cunoscute ale culturii, am insistat asupra celor mai puțin abordate anterior, cum ar fi: analiza răspândirii culturii Noua, pe baza cartării tuturor descoperirilor, realizând în acest sens hărți referitoare la tipurile de așezări, urmărind zonarea acestora în funcție de densitate și intensitate de locuire, precum și pe criterii cultural-cronologice; răspândirea obiectelor de bronz în general și a anumitor tipuri, în special.

O atenție aparte am acordat inventarului arheologic, prezentat în contextul mai larg al complexului Noua - Sabatinovka, procedând la clasificarea acestuia. În cadrul inventarului, a fost studiată cu precădere ceramica, mai ales din punct de vedere al formei, identificându-se, în cadrul fiecărei grupe, tipuri, variante și subvariante de vase. De menționat faptul că, pentru analiza ceramicii, am combinat metoda folosită de A. László (László, 1994) cu unele criterii de analiză a ceramicii preluate din programul *ZEUS*, elaborat de un colectiv de la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei pentru studiu pe calculator. Fiecare problemă abordată este însoțită de unele considerații, cu referire specială la zona studiată.

III.1.b. Stadiul actual al cercetărilor

Cercetarea sfârșitului epocii bronzului în Câmpia Moldovei (perioadă tratată multă vreme împreună cu începutul epocii fierului) a cunoscut o intensitate inegală pe parcursul secolului al XX-lea. O primă etapă, cuprinzând aproximativ 50 de ani (1900-1948), s-a caracterizat prin publicarea unor obiecte de bronz izolate - celturile de la Cotnari¹³² și sabia de la Bucium¹³³ - și abordarea unor aspecte ale perioadei de la sfârșitul epocii bronzului în lucrări de sinteză¹³⁴. Astfel, Vasile Pârvan a semnalat corect, în 1926, o serie de aspecte ale epocii bronzului, cum ar fi: importanța metalurgiei bronzului și a depozitelor de bronzuri, precum și corelația acestora cu etnogeneza tracilor (Pârvan, 1982, p. 9, 505: nota 1, redactată de R. Florescu); însemnătatea factorului răsăritean în cadrul procesului de indoeuropenizare și al etnogenezei tracilor (idem, p. 9, 506, 515, 517-518: notele 4, 63, întocmite de R. Florescu); raporturilor dintre civilizația miceniană și civilizația tracilor (idem, p. 81, 527: R. Florescu, nota 111). Ion Nestor a introdus, în 1933, în literatura de specialitate noțiunea de *cultura Noua* și a formulat, pentru prima dată, câteva trăsături definitorii ale acesteia, atrăgând atenția asupra legăturilor sale cu cultura cenușarelor (*zolniki*) din sudul Rusiei (Nestor, 1933, p. 116-118, notele 480-481).

Anul 1949 marchează începutul unei etape importante în cercetarea perioadei amintite. Începe, sub egida Academiei, o intensă cercetare arheologică, efectuându-se săpături în cadrul unor mari șantiere, între care cel din Valea Jijiei (coordonator prof. I. Nestor). Cu acest prilej s-au efectuat și numeroase recunoașteri arheologice în principalele subunități geografice (în special Valea Jijiei și cea a Bahluiului) (Nestor, Alexandrescu și colab., 1951; idem, 1952; Alexandrescu, 1952). Această activitate susținută a permis identificarea unui număr mare de așezări și, mai puține, morminte de la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, câteva dintre ele fiind cercetate prin sondaje de amploare diferită (Corlăteni, Larga Jijia, Trușești și altele) (ibidem; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 444). S-au obținut astfel date importante pentru cunoașterea trăsăturilor definitorii ale civilizației din perioada amintită, din partea de nord a Moldovei, respectiv Depresiunea Prutului Mijlociu (Câmpia Moldovei).

Pe baza rezultatelor oferite de aceste cercetări, a fost realizată, în 1953, de către prof. Mircea Petrescu-Dîmbovița, prima sinteză asupra sfârșitului epocii bronzului și începutul epocii fierului, în care au fost incluse toate informațiile cunoscute la acea dată despre așezări, necropole, depozite și descoperiri izolate de obiecte de bronz de pe tot teritoriul Moldovei (Petrescu-Dîmbovița, 1953a). S-au evidențiat cu acest prilej aspecte importante ale culturii Noua din jumătatea de nord a Moldovei, privind: răspândirea așezărilor, remarcându-se faptul că intensitatea de locuire a fost condiționată în epocă de particularitățile geografice ale zonei (relief, vegetație etc.); tipurile de așezări; particularitățile ceramicii, obiectelor de os și metal; caracteristicile ritului funerar, evidențiate pe baza rezultatelor obținute prin săpăturile de la Trușești – „Țuguieța”. În ceea ce privește metalurgia bronzului, autorul a ajuns la o serie de concluzii, valabile și astăzi, privind originea obiectelor de bronz și concentrarea lor în anumite micro-zone ale zonei menționate. Pe baza bronzurilor de tip Uriu - Domănești și Tăuteu - Guruslău, cultura Noua a fost datată la sfârșitul mileniului II și începutul mileniului I î. H. (idem, p. 447; László, 1992, p. 210-211).

¹³² C. Moisil, *BCMI*, 1911, I, p. 84 (cf. Petrescu-Dîmbovița, 1953, p. 21, nota 7; László, 1992, p. 208).

¹³³ Andrieșescu, 1925, p. 356-357, fig. 3; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 463, 472-472, notele 4-5.

¹³⁴ Realizate de V. Pârvan (1926), I. Nestor (1933) și M. Roska (1938).

De menționat, de asemenea, pentru această a doua etapă, cercetările de suprafață efectuate timp de un deceniu (1951-1961) de Nicolae și Emilia Zaharia¹³⁵, prin care au fost identificate numeroase descoperiri de tip Noua, precum și din alte epoci. Rezultatele acestor recunoașteri arheologice, împreună cu celelalte informații cunoscute la acea vreme, au fost valorificate în lucrarea de referință pentru arheologia românească - *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, apărută în anul 1970 (*Așezări*)¹³⁶.

A treia etapă în cercetarea sfârșitului epocii bronzului începe în anul 1960, când se afirmă în literatura arheologică o nouă concepție asupra istoriei vechi a României și, implicit, în legătură cu sfârșitul epocii bronzului. În lucrări importante, elaborate de I. Nestor și Mircea Petrescu-Dîmbovița, fenomenele istorice de la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstatt-ului sunt abordate în contextul preliminariilor continentale ale mării migrații egeene (Nestor, Petrescu-Dîmbovița, 1960, p. 128-132). Totodată, este elaborată, îndeosebi prin contribuția prof. M. Petrescu-Dîmbovița, o nouă orientare cronologică (Petrescu-Dîmbovița, 1960b), scriile de depozite de bronzuri din Transilvania fiind date după sistemul cronologic al lui Müller-Karpe (Müller-Karpe, 1959) și corelate atât cu depozitele din celelalte regiuni ale țării, cât și cu așezările și necropolele contemporane¹³⁷. Se stabilește o nouă încadrare cultural-cronologică a culturii Noua, aceasta fiind atribuită exclusiv sfârșitului epocii bronzului și datată în secolul al XIII-lea sau, pentru zona Moldovei, secolele al XIII-lea – al XII-lea î.H.¹³⁸.

O contribuție remarcabilă la cunoașterea culturii Noua a adus-o A. C. Florescu, prin studiile publicate în anii '60 ai secolului al XX-lea (Florescu A., 1964; idem, 1965; idem, 1967). Fundamentală rămâne lucrarea apărută în anul 1964, în care autorul a definit, în esența sa, fenomenul Noua, relevând, totodată, condițiile genezei culturii, evoluția internă, precum și raporturile cultural-cronologice cu celelalte culturi ale Bronzului românesc și nord-vest pontic. Dacă cele mai multe dintre tezele elaborate de A. C. Florescu au fost confirmate prin cercetările ulterioare și acceptate în general de specialiști¹³⁹, altele constituie încă subiect de discuții. Este vorba, în special, despre teza privind participarea culturii Srubnaja la geneza culturilor Noua și Sabatinovka, în legătură cu care s-au conturat, în ultimii ani, noi opinii. Astfel, unii cercetători din R. Moldova, respingând opinia lui A. C. Florescu, evidențiază rolul culturii *mnogovalikovaja* ca factor genetic al culturilor amintite (Cavruc, 1990, p.125-126; idem, 1994; Sava, 1991). De asemenea, au apărut noi ipoteze privind periodizarea culturii Noua (Sava, 2002), care, după părerea noastră, nu pot fi acceptate, în lipsa unei argumentări temeinice.

În ultimele cinci decenii, diferite aspecte ale culturii Noua au fost abordate în lucrările de sinteză ale prof. M. Petrescu-Dîmbovița (1969; 1970; 1971a; 1971b; 1978b; 1981a; 1981b; 1982; 1985; 1990; 1993; 1995b; 1995c) și S. Morintz (Morintz, 1978), monografia elaborată de A. László (László, 1994), precum și în studiile publicate de M. Florescu și A. C. Florescu (Florescu M., Florescu A., 1990) și A. László (László, 1976; idem, 1980; idem, 1981; idem, 1992; idem, 1993). Au fost realizate, de asemenea, repertorii arheologice ale județelor Iași (*RAJI*, 1984; 1985) și Botoșani (*RAJB*, 1976), ultimul fiind completat, pe baza noilor recunoașteri arheologice, efectuate în deceniul 9 al secolului

¹³⁵ Cercetările s-au concentrat îndeosebi în partea de nord-est a Moldovei, în bazinul Bahluiului. Câmpia Jijiei Superioare și Culoarul Prutului (cf. și László, 1992, p. 210).

¹³⁶ În lucrare sunt menționate toate așezările, mormintele și descoperirile izolate din Moldova, cunoscute la acea dată.

¹³⁷ Pentru clasificarea depozitelor de bronzuri, în perioada 1935-1960, vezi Petrescu-Dîmbovița, 1960a, p. 157 și fig. 10-13; 1978a, p. 15-37; László, 1992, p. 214.

¹³⁸ Petrescu-Dîmbovița, 1960a; Nestor, Petrescu-Dîmbovița, 1960, p. 113-114 (cultura Noua este datată aproximativ în secolele al XIV-lea – al XIII-lea î.H.).

¹³⁹ Printre arheologii străini, menționăm pe A. I. Terenožkin (1965), N. I. Șarafutdinova (1968), G. I. Smimova (1993), V. Dergačev (1986).

trecut (Păunescu, Șadurschi, 1984; idem, 1989a; idem, 1989b). Esențială pentru cunoașterea culturii Noua este lucrarea lui A. C. Florescu, publicată în 1991, în care sunt cuprinse toate informațiile despre așezările și necropolele de la sfârșitul epocii bronzului, cunoscute la nivelul anului 1970 (Florescu A., 1991). Între lucrările de referință, publicate în ultimele două decenii, sunt monografiile consacrate metalurgiei bronzului (Petrescu-Dîmbovița, 1977b; ibidem, 1978a; ibidem, 1998; Dergačev, Bočkarev, 2006) și riturilor funerare ale comunităților Noua (Sava, 2002). De amintit, în sfârșit, publicarea unor obiecte de bronz, aparținând culturii Noua, aflate în colecția Muzeului de Istorie din Botoșani (Șadurschi, 1989; Șadurschi, Cernelcanu și colab., 1987) și reluarea, cu începere din 1989, a săpăturilor arheologice în obiective ale culturii Noua din același județ¹⁴⁰ (Dascălu: 1989; 1991a; 1991b; 1991c; 1992; 1994a; 1994b; 1994c; 1994d; 1995; 1996a; 1996b; 2002; Dascălu, Burtănescu, 1997; idem, 1998).

III.2. Așezări

III.2.a. Răspândire. Tipuri de așezări¹⁴¹

Așezările culturii Noua din Câmpia Moldovei (inclusiv zona de silvostepă din stânga Prutului), ca, de altfel, și cele din jumătatea de sud a Moldovei (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 448; Dergačev, 1986, p. 156), sunt situate în locuri deschise, de obicei pe martori de terasă din albia majoră și inferioară a râurilor. Cu totul sporadic apar așezări în poziții dominante, dar nu se poate preciza dacă este vorba despre așezări fortificate propriu-zise.

Cartarea tuturor așezărilor cunoscute în prezent (hartă 9) pe baza unor criterii, cum ar fi densitatea așezărilor, intensitatea de locuire în cuprinsul așezărilor, tipurile de așezări, la care se adaugă studierea problemei din punct de vedere cronologic (răspândirea așezărilor hallstattiene timpurii în aria ocupată anterior de purtătorii culturii Noua) ne-a permis sesizarea unor trăsături caracteristice.

De menționat faptul că au fost folosite în această analiză în special așezările sigure, celelalte fiind indicate pe unele hărți doar în scopul unor observații mai complete. Așezările au fost indicate pe hărți prin cifre, corespunzător numerelor de ordine din Corpusul descoperirilor: V.1. Bronzul mijlociu și târziu în Câmpia Moldovei¹⁴².

III.2a1. Densitatea așezărilor. Din punct de vedere al densității așezărilor, în Câmpia Moldovei se conturează trei zone (hartă 10), după cum urmează :

A. Zone cu densitate mare de așezări (hartă 10, A1-A3)

A1. În partea de sud a Câmpiei Jijicii inferioare și a Bahluiului, cu o mare concentrare în interfluviul Jijia - Bahlui.

A2. În jumătatea de nord a Câmpiei Jijicii superioare și a Bașcului, cu o concentrare mai mare în interfluviul Prut-Volovăț și pe cursul superior al Bașcului.

¹⁴⁰ Săpăturile din așezările de la Crasnaleuca (L. Dascălu) și Mihălășeni (I. Ioniță, O. L. Șovan, L. Dascălu), precum și din necropolele de la Brăești și Crasnaleuca (L. Dascălu).

¹⁴¹ Răspândirea și clasificarea așezărilor culturii Noua din Câmpia Moldovei au constituit subiectul comunicării prezentate de noi la Colocviul XIX, *Probleme ale Bronzului târziu nord-dunărean*, București, 12-13 decembrie 1994.

¹⁴² Va fi citat în continuare prescurtat: *Corpus I*.

A3. În partea central-estică a Câmpiei Moldovei, între Bașcul și Prut, la est, și cursul mijlociu al Jijicii.

B. Zone cu densitate mică de așezări (harta 10, B)

În partea de nord-vest și vest a Câmpiei Jijicii superioare și a Bașcului, în microraiionul geomorfologic Dorohoi-Botoșani, precum și în partea de vest și de sud a Câmpiei Jijicii inferioare și a Bahluiului, în microraiioanele Frumușica, Hârlău - Hodora și, respectiv, Bârnova - Mogoșești.

C. Zone fără așezări ale culturii Noua (harta 10, C)

Nu au fost descoperite până în prezent așezări ale culturii Noua în nord-vestul Câmpiei Jijicii superioare și a Bașcului, aproximativ în interfluviul Bașeu - Jijia, în zona cursului inferior al acestor râuri; în partea de sud-vest a Câmpiei Jijicii superioare și a Bașcului, aproximativ între cursul mijlociu al Jijicii și cursul superior și mijlociul al Sitnei; în partea de est a Câmpiei Jijicii inferioare și a Bahluiului, în lunca Prutului, respectiv microraiionul Trifești - Ungheni.

III.2a2. Intensitatea de locuire. Pentru studierea răspândirii așezărilor pe criteriul intensității de locuire în cadrul așezărilor am folosit mențiunile referitoare la mărimea așezărilor (suprafață exprimată în hectare; număr de "cenușare") și la frecvența apariției materialelor la suprafața așezărilor (în cazurile așezărilor cercetate prin perieghetză) sau în strat (atunci când s-au efectuat sondaje). De asemenea, mențiuni sugestive din acest punct de vedere, deși neclare ("așezare foarte întinsă", "așezare bogată", "resturi sporadice de locuire" etc.), au fost luate în calcul pentru această analiză. În consecință, pe baza criteriului amintit, am putut remarca următoarele (harta 11).

Zone cu locuire intensă se află aproximativ în partea central-estică a Câmpiei Jijicii superioare și a Bașcului, precum și în partea de nord-est a Câmpiei Jijicii inferioare și a Bahluiului. Așezările din celelalte zone ale Câmpiei Moldovei sunt, potrivit informațiilor existente în prezent, așezări cu locuire sporadică (compară hărțile 10 și 11). De remarcat numărul mic al așezărilor cu locuire intensă, în comparație cu cele din grupa a doua (locuire sporadică).

III.2a3. Tipuri de așezări. Din punct de vedere al *tipurilor de așezări*, în Câmpia Moldovei au fost identificate două grupe de așezări, respectiv cu "cenușare" și alte așezări.

Așezările - "cenușar". În acest tip de așezări au fost incluse atât așezările pentru care se menționează prezența cenușarelor, cât și cele care, potrivit descrierii, par a fi cenușare (mențiuni ca: "pete cenușii", "sol cenușos" etc.). Se constată că așezările de tip "cenușar" se plasează aproximativ în regiunile intens locuite (vezi mai sus; cf. hărțile 10-11) și se grupează, la rândul lor astfel (harta 12):

A. Așezări foarte întinse, formate din 13-30 cenușare (harta 12, A).

B. Așezări întinse, formate din 5-10 cenușare (harta 12, B).

C. Așezări de mică întindere, formate din 1-4 cenușare (harta 12, C).

D. Așezări cu întindere neprecizată

Se constată că așezările din grupele A și B se concentrează în jumătatea nord-estică a regiunii studiate (respectiv județul Botoșani), unde sunt prezente șapte așezări foarte întinse (13-30 cenușare) și 10 așezări întinse (5-10 cenușare). Dintre acestea, se remarcă așezările: Dimitrie Cantemir (*Corpus 1*, nr. 111), cu 19 cenușare; Crasnaleuca (*Corpus 1*, nr. 94), cu 20 cenușare; Drăgușeni (*Corpus 1*, nr. 133), cu peste 25 cenușare și Știubieni (*Corpus 1*, nr. 349), cu 30 cenușare.

În jumătatea sudică a Câmpiei Moldovei, numărul așezărilor - "cenușar" foarte întinse este mult mai mic, în schimb sunt mai numeroase așezările din grupa B (5-10 cenușare). De remarcat, de asemenea, faptul că în partea de sud-est a spațiului studiat aici așezările - "cenușar" din grupele A și B

sunt relativ grupate, în timp ce în nord-est ele sunt mai dispersate, aflându-se la distanțe mai mari una față de alta. În sfârșit, se constată că așezările cu locuire foarte intensă sau intensă (cu sau fără cenușare) se află la distanțe destul de mari una față de alta (între 2-4 km - 13-16 km).

Alte așezări. În această grupă includem așezările (compară hărțile 9-10 și 12) pentru care nu se menționează prezența "cenușarilor" sau a altor indicii care ar putea sugera acest tip de așezări (pete cenușii, sol cenușos etc.). Remarcăm, însă, că nu se poate preciza deocamdată dacă această grupă de așezări aparține unui tip aparte, respectiv așezări fără cenușare, deoarece informațiile se bazează exclusiv pe cercetări de teren. Pare mai plauzibil să presupunem că cenușarele din așezările respective s-au aplatizat de-a lungul timpului, datorită unei serii de factori: fie deoarece locuirea a fost de scurtă durată și, deci, depunerile în cenușar de mică grosime, fapt care, în timp, a determinat aplatizarea lor; fie datorită unor factori geomorfologici și de relief, precum și ca urmare a lucrărilor agricole. Un exemplu ar putea fi, în acest sens, așezarea de la Mihălășeni (*Corpus 1*, nr. 240) în care cenușarele, nesesizabile la suprafața solului, au fost depistate doar prin sondaj. De precizat, de asemenea, pe baza constatărilor făcute până în prezent, la Crasnaleuca (*Corpus 1*, nr. 94), dar și în alte situri cercetate, faptul că în cenușarele vizibile la suprafața solului sub forma unor movile bine păstrate stratul de cultură este destul de înalt - indicium al unei locuiri de durată mai mare - și conține materiale corespunzătoare unei locuiri cu 2-3 niveluri.

III.2a4. Cartarea așezărilor pe criterii cronologice. Pe baza cartării așezărilor pe criterii cronologice, s-au constatat următoarele :

Așezările, cu sau fără cenușare, atribuite de noi Bronzului mijlociu, respectiv aspectului cultural Corlăteni - Trușești (Noua I, periodizare A. C. Florescu) se concentrează în jumătatea de sud a Câmpiei Moldovei (harta 7), respectiv în interfluviile Prut-Jijia-Bahlui, apărând sporadic în restul teritoriului (harta 7: nr. 83, 239a, 262, 365, 366a), în care sunt, însă, mai bine atestate așezările culturii Noua (Noua II, periodizare A. C. Florescu) (harta 10). Această situație, care, probabil, se datorează și unei inegale cercetări, precum și faptul că nu sunt cunoscute în zona studiată așezări ale culturii Costișa sau Monteoru, ridică unele semne de întrebare referitoare la bazele genetice ale culturii Noua, îndeosebi pentru jumătatea nordică a Câmpiei Moldovei. Apare firească, în aceste condiții, întrebarea: ce a fost în acest spațiu în Bronzul mijlociu?.

Pe de altă parte, așa cum s-a remarcat încă în anii '60 (Florescu A., 1964), se constată (harta 13) că numeroase așezări ale culturii Noua sunt suprapuse de locuiri hallstattiene timpurii (tip Corlăteni), frecvența acestora fiind mai mare, de asemenea, în jumătatea sudică a zonei studiate, în timp ce în restul teritoriului - îndeosebi în nord și vest - ele apar sporadic.

III.2.b Așezări - "cenușar"

III.2b1. Structura cenușarelor

Din cele 344 de așezări cunoscute în prezent în Câmpia Moldovei (harta 10), au fost cercetate prin sondaje de mică amploare 10 așezări, fapt pentru care datele pe care le avem astăzi despre structura așezărilor culturii Noua, din această zonă, sunt încă insuficiente. Prin cercetările efectuate în câteva cenușare din așezările de la Andrieșeni (*Corpus 1*, nr. 5), Corlăteni (*Corpus 1*, nr. 83), Larga Jijia (*Corpus 1*, nr. 218; 219), Săveni (*Corpus 1*, nr. 320), Trușești (*Corpus 1*, nr. 366a; 367), Valea Lupului (*Corpus 1*, nr. 377a) și Vlădeni (*Corpus 1*, nr. 388), precum și prin valorificarea rezultatelor

acestor cercetări¹⁴³, s-a evidențiat faptul că în cenușare apar unele indicii, care permit aprecierea lor drept locuințe sau grupuri de locuințe. Este vorba despre: resturi de podine (platforme) din lut crud sau, mai rar, ars¹⁴⁴; lipitură subțire, calcinată, pe care se păstrează uneori impresiuni de nuiele, trestie sau pari¹⁴⁵; resturi de *vetre*¹⁴⁶, de forme și dimensiuni neprecizate; câteva gropi și altele¹⁴⁷. Spre deosebire de alte zone din aria culturii Noua¹⁴⁸, în Câmpia Moldovei sunt atestate până în prezent numai locuințe de suprafață, cu pereți făcuți din nuiele sau trestie, peste care se aplica un strat subțire de lut amestecat cu mult bălegar¹⁴⁹.

Săpăturile efectuate la Crasnaleuca-"Staniște" (*Corpus 1*, nr. 94)¹⁵⁰ și Mihălășeni (*Corpus 1*, nr. 240)¹⁵¹ au adus date noi referitoare la structura cenușarelor. Astfel, la Crasnaleuca, în cenușarul 1, a fost sesizată o succesiune de trei platforme, din lut crud, fără păioase (platforma 1, aflată la baza cenușarului) sau lut crud amestecat cu puține păioase (platformele 2 și 3). Aceste platforme nu se suprapun perfect, pe toată lungimea lor, platforma 3 fiind mai scurtă și întreruptă din loc în loc. La baza fiecărei platforme se află fie *vetre*, fie suprafețe (de dimensiuni destul de mari) pe care s-a ars intens, pe care apar fragmente de lipitură subțire, multă cenușă, ceramică și oase de animale arse parțial. *Vetrele*, descoperite în zonele periferice ale cenușarului (în marginile de nord și est), sunt de obicei construite direct pe sol, din lut amestecat cu nisip, și au uneori marginile ușor înălțate, fără a forma însă o gardină propriu-zisă. Excepție face o vatră, de dimensiuni mai mari decât celelalte, de formă aproximativ ovală, care este amenajată pe un strat de lespezi mici de gresie, lipite cu un fel de argilă. De remarcat faptul că nu au fost sesizate gropi de pari, fragmente de chirpici cu amprente de nuiele sau alte indicii care ar putea atesta existența unciă sau mai multor locuințe în acest cenușar. Ca urmare, în stadiul actual al cercetărilor, nu ne putem pronunța asupra naturii obiectivului aflat în curs

¹⁴³ Vezi îndeosebi Petrescu-Dîmbovița, 1953a și Florescu A., 1964, inclusiv bibliografia.

¹⁴⁴ La Larga Jijia, la baza cenușarului se aflau urme de arsură pe pământ și "pământ ars închegat" (Alexandrescu, 1952, p. 53), iar la Vlădeni o platformă de pământ ars, cu resturi de vatră și vălătuci, platforma aflându-se pe un sol ars intens (Tudor, Vulpe, 1953, p. 419)

¹⁴⁵ În nivelul 3 de la Trușești - Movila din Șesul Jijiei au fost găsite fragmente de chirpici, pe care se păstrau urme de nuiele sau de pari, reprezentând, după M. Petrescu-Dîmbovița, resturi de pereți (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 31).

¹⁴⁶ *Vetre*, fragmentare, de forme și dimensiuni neprecizabile, au fost identificate la Trușești - Movila din Șesul Jijiei (Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 30; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 450; Florescu, 1957, p. 208), Larga Jijia (Alexandrescu, 1952, p. 53), Valea Lupului (Dinu, 1952, p. 169) și Vlădeni (Tudor, Vulpe, 1953, p. 415). *Vetrele*, arse la roșu, erau construite din lut amestecat cu foarte mult nisip, netezite la partea superioară (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 450; Florescu A., 1957, p. 208) și aveau la bază, sub ele, pământ ars la negru (ibidem). Aceeași situație s-a constatat și la Crasnaleuca.

¹⁴⁷ Au apărut, în număr mic, în cenușarele de la Andrieșeni (Florescu A., 1959, p. 230), Trușești - Movila din Șesul Jijiei (Petrescu - Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 31; Florescu A., 1957, p. 205), precum și la Larga Jijia, în apropierea unui cenușar (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 53). Gropile descoperite aveau diferite forme și dimensiuni: la Trușești, o groapă de mici dimensiuni, *cu pereți drepecți*, în care s-au găsit puține fragmente ceramice, oase de animale și un nucleu de silex (Petrescu - Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 31) și două gropi *de formă ovală* (diametre: 3,30 x 1,90; 1,60 x 1,10) (Florescu A., 1957, p. 205); la Andrieșeni, o groapă cu adâncimea de 0,45 m (Florescu A., 1959, p. 330); la Larga Jijia, două gropi, *în formă de pâlnie*, în umplutura cărora s-au găsit fragmente de cărbuni și, într-una dintre ele, un fragment de vas mare (Alexandrescu, 1952, p. 53). La Corlăteni au fost observate resturile unei construcții de vălătuci, a cărei utilitate nu a putut fi precizată (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 451).

¹⁴⁸ În așezarea de la Piatra Neamț - Cîrteii au fost descoperite locuințe de tip *bordei*, cu groapă de formă aproximativ rectangulară (Florescu A., 1964, p. 146).

¹⁴⁹ Ibidem. Cf. și bibliografia de la notele 2-6. Se menționează că folosirea vălătucilor pentru construirea pereților este mai rar atestată în așezările Noua din zona studiată aici (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 450).

¹⁵⁰ Săpături Lidia Dascălu (1992-1994, 1996-2000: Dascălu, 1994b; eadem, Dascălu, 1994c; eadem, Dascălu, 1994d; eadem, 1995; eadem, 1996b; eadem, 1999).

¹⁵¹ Săpături I. Ioniță, O. L. Șovan, L. Dascălu (inedit).

de cercetare: este un loc în care au locuit oamenii sau care a fost folosit în alte scopuri ?¹⁵². La Mihălășeni, prin două secțiuni dispuse la aproximativ 50 m una față de alta, au fost intersectate două cenușare (care nu fuseseră sesizate la suprafața solului), în care au fost identificate platforme asemănătoare cu cele de la Crasnaleuca, precum și celelalte elemente specifice cenușarelor: multă cenușă, ceramică foarte fragmentată, multe oase de animale și altele. De menționat prezența unei vetre, de formă ovală, construită pe pat de pietriș, descoperită înspre extremitatea cenușarului.

Observații mult mai complete privind structura cenușarelor s-au putut face cu prilejul cercetărilor de amploare efectuate în așezări din alte zone, atât în România, la Cavadinești (Dragomir, 1960; 1961) și Gârbovăț (Florescu A., 1991, p. 69-73, nr. 24/O,7) (județul Galați), Lichitișeni, Banca, Lozinca - Bârboasă și Dădești (județul Bacău)¹⁵³ și Căndești (județul Vrancea) (Florescu M., Florescu A., 1990), cât și de pe teritoriul Ucrainei, la Ostrivec și Magala¹⁵⁴, și al R. Moldova - Cobâlnea și Petrușeni (Levitskij, Sava, 1993; Sava, Levicki, 1995).

III.2b2. Semnificația "cenușarelor"

Dacă, așa cum am văzut, majoritatea cercetătorilor români consideră cenușarele ca fiind locuințe sau grupuri de locuințe, unii arheologi străini atribuie acestor complexe alte semnificații. Astfel, G. I Smirnova, consideră că cenușarele de la Magala sunt *gropi de gunoi*, care au fost acoperite cu cenușă ca măsură preventivă împotriva infecțiilor. Autoarea mai menționează că ceramica descoperită în interiorul cenușarelor este atât de fragmentată, încât nu se pot întregi multe vase¹⁵⁵. E. Sava și O. Levickij, bazându-se pe datele obținute în timpul săpăturilor din așezările culturii Noua de la Petrușeni și Cobâlnea (R. Moldova), afirmă că cenușarele, din aria culturilor Noua și Sabatinovka, pot fi interpretate ca *locuri de cult* (locuri votive sau locuri de incinerare). În sprijinul acestei ipoteze, autorii menționează faptul că în așezările respective urmele de locuințe au apărut nu în interiorul cenușarelor, ci în spațiul dintre ele. În afară de aceasta, în cenușarul de la Cobâlnea au fost descoperite două schelete întregi de bovine și opt capete de vită, iar în stratul de cultură a fost găsită o mandibulă de animal, cu dinții tăiați în jumătate (în mod intenționat), descoperiri apreciate ca reprezentând o înhumare rituală¹⁵⁶. Alți cercetători consideră cenușarele drept *locuri de sacrificii*¹⁵⁷ sau expresia altor manifestări ale vicții spirituale, cu analogii în aria hittită¹⁵⁸.

III.3. Morminte

III.3.a. Răspândirea mormintelor (necropolelor)

În aria culturii Noua, cele mai multe morminte (peste 423 morminte, în 115 localități) provin din România (tabel 1)¹⁵⁹, zona cu cea mai mare densitate de asemenea descoperiri fiind Transilvania (66 localități), urmată de Moldova (49 localități). Cele mai numeroase sunt mormintele descoperite

¹⁵² Vezi mai jos *Semnificația "cenușarelor"*.

¹⁵³ În aceste stațiuni au fost cercetate, integral sau parțial, zece cenușare. Vezi Florescu M., Căpitanu, 1968a; idem, 1971.

¹⁵⁴ Pentru Magala vezi Smirnova: 1957, 1969b, 1978.

¹⁵⁵ G. Smirnova, comunicare prezentată la Colocviul de la Călărașii-Galați, 1991; eadem, 1993.

¹⁵⁶ Levitckij, Sava, 1991, comunicare prezentată la Colocviul de la Călărași-Galați; idem, 1993, p. 136. Aceeași opinie și la E. Balaguri ("lieus de culte du foyer familial") (cf. Levitckij, Sava, 1993, p. 136 și nota 45).

¹⁵⁷ G. Toščev și I. Černjakov, cf. Levitskij, Sava, 1993, p. 136 și nota 44.

¹⁵⁸ Cf. I. Černjakov, comunicare prezentată la Colocviul de la Călărași, 1991.

¹⁵⁹ Tabele și figurile sunt incluse la sfârșitul capitolului

întâmplător (circa 77,96% din total), necropole sigure fiind semnalate doar în aproximativ 22 de localități.

În Câmpia Moldovei sunt cunoscute în prezent 29 de descoperiri cu caracter funerar (harta 14; tabel 2), constând în morminte izolate și necropole. Puține dintre acestea au fost cercetate prin sondaje sau săpături sistematice (*Corpus 1*, nr. 93, 157b, 176a, 192a, 204, 253b, 288b, 363, 364, 366b, 378, 411, 419), restul provenind din descoperiri întâmplătoare (*Corpus 1*, nr. 8, 28, 50, 112, 122, 143b, 166b, 198b, 227, 294b, 295, 343, 352, 354, 355, 379).

În partea estică a Câmpiei Moldovei, pe teritoriul R. Moldova, au fost descoperite complexe funerare în 13 localități (harta 8 B, nr. 22, 27, 38, 46, 98, 101, 103, 106; Sava, 2002, Karte 1, nr. 7, 8, 9, 10, 11)¹⁶⁰. Alte două necropole au fost identificate în zona subcarpatică a Ucrainei (bazinul Nistrului mijlociu), la Ostrivec și Bovșiv (Sava, 2002, Karte 1, nr. 59, 60).

Pentru cultura Sabatinovka nu dispunem de informații suficiente care să ofere o imagine reală a răspândirii mormintelor. Totuși, potrivit unor opinii, în spațiul dintre Nistru-Prut (aria vestică de răspândire), cultura Sabatinovka este atestată prin aproximativ 600-700 de morminte tumulare, dintre care, însă, puține îi pot fi atribuite cu certitudine (fig. 1, nr. 3, 9, 13, 14, 15, 21, 26, 27, 29). Situația se explică, printre altele, prin faptul că peste 80-90% din numărul total al mormintelor amintite sunt lipsite de inventar (Dergačev, 1986, p. 180, 183).

III.3.b. Morminte plane

III.3.b1. Morminte plane de înhumăție

Ritul funerar practicat de purtătorii culturii Noua se caracterizează îndeosebi prin înhumăție în poziție chircită în morminte plane, incinerăția fiind atestată cu totul sporadic (pentru teritoriul României, vezi *Corpus 2*¹⁶¹; tabel 1).

Pentru a aminti doar câteva exemple, menționăm că în necropola de la Trușești - „Țuguicta” (*Corpus 1*, nr. 364; pl. 25-34, 46-50, 52-53; harta 14, 15), cercetată integral prin săpături în anii 1951-1952, cele 127 morminte descoperite sunt morminte de înhumăție (113 morminte plane), incinerăția nefiind atestată (Petrescu-Dîmbovița, 1953a; Petrescu-Dîmbovița, 2001; Petrescu-Dîmbovița, Florescu M. și colab., 1999, p. 557-609). În necropola de la Crasnaleuca - „Drumu Morii” (*Corpus 1*, nr. 93; pl. 16-24, 44, 47, 49-50, 52-53; harta 14/93) au fost identificate 42 de morminte, toate de înhumăție (Dascălu, 1994a; eadem, 2002). La Archiud - “Hânsuri” (*Corpus 2*, nr. 11; fig. 2), se constată, de asemenea, prezența într-un procent foarte ridicat a mormintelor de înhumăție (92,30%, respectiv 24 de morminte de înhumăție din totalul de 26 descoperite) (Marinescu, 1986, p. 51). Și în aria culturii Monteoru, în cadrul necropolei de la Balintești, mormintele de înhumăție reprezintă 89,47% din totalul mormintelor descoperite¹⁶².

Predominarea absolută a ritului înhumării este atestată și în celelalte zone ale ariei de răspândire a culturii Noua. Astfel, pe teritoriul R. Moldova în necropola de la Percrîta (R. Moldova) au fost identificate 101 morminte, dintre care 98 de înhumăție - inclusiv 1 cenotaf - (Jarovoj, Cikov, 1991), în timp ce la Badragi toate mormintele descoperite (56) au fost de înhumăție (Smirnova, 1969; Kctraru, Rafalovič, 1969). Pe teritoriul Ucrainei subcarpatice (regiunea Nistrului mijlociu), în necropola de la

¹⁶⁰ Cinci dintre aceste descoperiri au fost menționate recent de E. Sava și provin de la Corjeuți și Vladimirovca (Sava, 2002, Karte 1, nr. 7, 8), precum și din așezările de la Cobâlnea, Ghindești și Petrușeni (ibidem, Karte 1, nr. 9, 10, 11).

¹⁶¹ *Corpus 2* = V.2. Morminte și necropole ale culturii Noua descoperite pe teritoriul României

¹⁶² Pentru alte date privind răspândirea ritului înhumării în aria româncască a culturii Noua, vezi tabelul 1 și *Corpus 2*.

Ostrivec din cele 183 de morminte descoperite, 181 erau morminte plane de înhumație (98,90%) (Balaguri, 1985, p. 483).

În zona vestică a ariei de răspândire a culturii Sabatinovka (R. Moldova), caracteristic este ritul funerar al înhumării în tumuli, nefiind descoperite până în prezent morminte plane care să poată fi atribuite cu certitudine acestei culturi (Dergačev, 1986, p. 180), deși mormintele plane sunt atestate atât în cadrul culturii *mnogovalikovaja*, cât și în cultura Noua. După opinia lui I. T. Černjakov, această situație s-ar putea datora și întâmplării, în sensul că este posibil ca necropolele plane ale culturii Sabatinovka să nu fi fost încă descoperite (Černjakov, 1985, p. 135, 144). În humația în morminte plane este atestată, însă, în zona estică a culturii Sabatinovka, în stepa din regiunea Niprului, unde în afară de înmormântările tumulare (în poziție secundară în tumuli mai vechi) au fost descoperite și necropole plane cu diferite construcții de piatră, care păstrează tradiții locale vechi, toate dispuse lângă râuri, în apropierea așezărilor (Șarafutdinova, 1986, p. 94).

III.3.b1.a. Disponibilitatea mormintelor în cadrul necropolelor

În prezent se cunosc puține informații despre disponibilitatea într-o anumită ordine a mormintelor în cadrul necropolelor culturii Noua. Astfel, la Trușești-“Țuguicta” (*Corpus 1*, nr. 364, pl. 25) s-a constatat disponibilitatea mormintelor în mai multe șiruri, fără a exista o regularitate în ceea ce privește intervalele dintre morminte (Petrescu, 1953a, p. 458). Pentru necropola de la Archiud nu a putut fi sesizată o anumită grupare a mormintelor, datorită deranjărilor ulterioare, dar nu este exclusă probabilitatea disponibilității mormintelor într-o anumită ordine (Marinescu, 1986, p. 51). În necropola de la Ostrivec s-a remarcat o anumită grupare a mormintelor, explicată de autor prin posibilitatea practicării înmormântărilor familiale, fiecare familie având, probabil, un anumit loc în cadrul cimitirului (Balaguri, 1985, p. 483). În unele cazuri s-a remarcat disponibilitatea în anumite zone ale necropolelor a mormintelor care au aparținut copiilor, respectiv spre marginile cimitirelor, ca la Crasnaleuca (în marginea de sud: Dascălu, 1994, p. 145) sau Badragi (marginea de sud-vest a necropolei: Smirnova, 1969, fig. 1)¹⁶³, în timp ce, la Trușești, cele mai multe morminte de copii și femei se aflau în zona centrală a necropolei (Sava, 2002, Abb. 42).

Și pentru unele necropole din aria culturii Monteoru există informații sumare în acest sens. Astfel, la Căbești, mormintele se aflau la distanțe mari unul față de celălalt (Buzdugan, 1968, p. 63), iar în cadrul necropolei de la Săbăoani au fost identificate două grupe de morminte, aflate la distanță de 40 m una de cealaltă, fiecare cuprinzând câte șapte morminte de înhumație. Mormintele din prima grupă se aflau dispuse la distanțe mai mari între ele, în grupa a doua ele fiind foarte apropiate unul față de celălalt (Ursachi M., 1969, p. 35).

III.3.b1.b. Morminte individuale

O trăsătură caracteristică a ritului înhumării practicat de comunitățile culturilor Noua și Sabatinovka o constituie înmormântările individuale, mormintele duble fiind semnalate cu totul sporadic (vezi mai jos paragraful *Morminte duble*). În cadrul grupei mormintelor individuale se remarcă o serie de particularități de rit și ritual funerar, în funcție de orientarea și adâncimea mormintelor, forma și amenajarea gropii funerare, poziția scheletului.

¹⁶³ Observațiile autorilor săpăturilor referitoare la gruparea mormintelor de copii într-o anumită zonă a necropolelor, nu pot fi demonstrate, în opinia lui E. Sava, deoarece datele antropologice sunt neclare (Sava, 2002).

Orientarea mormintelor diferă atât în cuprinsul aricii de răspândire a culturii Noua, cât și în cadrul fiecărei necropole, constatându-se însă, în general, în ultimul caz, anumite constante, și anume: est și sud-est la Archiud (Marinescu, 1986, p. 52), est la Teiuș (Berciu, Popa, 1964, p. 40-41); nord-vest la Trușești (tabel 3a) și Ostrivec (Balaguri, 1985, p. 483; Petrescu-Dîmbovița, 1953a; Căvruc, 1990); nord-vest și sud-est la Crasnaleuca (tabel 3b, 3b1; Dascălu, 1994, p. 142; cadem, 2002). Orientarea mormintelor spre nord-vest a defuncțiilor înhumați este caracteristică pentru aria Monteoru, după cum atestă, printre altele, și necropolele de la Săbăoani (Ursachi M., 1969, p. 37), Căbești (Buzdugan, 1968, p. 64) și Balintești (tabel 3g).

În alte cazuri, orientarea este instabilă în cadrul aceleași necropole, fapt semnalat, între altele, pentru Morești (Horedt, 1979, p. 27) și Costești (R. Moldova) (Hîncu, Tilov, 1974; Căvruc, 1990).

La est de Prut, predomină orientarea în sectorul est, respectiv spre sud-est, la Burlănești (tabel 3d, 3d1) și Badragi (tabel 3c), dar apare și orientarea în sectorul vest, la Chirileni (tabel 3c). Mormintele din cele două grupe identificate în necropola de la Pererîta aveau orientări predominante diferite, respectiv est și nord-est (70%) pentru grupa A și vest (51%) pentru grupa B. S-a remarcat, de asemenea, faptul că, în cadrul fiecărei grupe, apar și alte orientări, însă cu o frecvență mult mai mică decât precedentele: vest (18%) și sud (12%), în grupa A ; est (19%), sud (19%) și nord (11%), în grupa B (Jarovoj, Cikov, 1991).

Bazându-se pe rezultatele analizei comparative asupra unei serii mari de morminte din cadrul unor culturi ale epocii bronzului, V. Căvruc a ajuns la concluzia că, din punct de vedere al orientării predominante a mormintelor, se conturează mai multe grupe de necropole. Între acestea se remarcă grupa cu orientare predominantă spre vest, în care sunt incluse necropolele de la Trușești, Ostrivec, Pererîta (cultura Noua) și Săbăoani, Poiana (cultura Monteoru), în timp ce necropolele de pe teritoriul R. Moldova au în general alte orientări (Căvruc, 1994). De menționat, în sfârșit, faptul că în culturile Monteoru, Komariv și Zimnicea-Plovdiv orientările predominante sunt nord-vest, est și, respectiv, vest (Căvruc, 1990).

Potrivit opiniilor exprimate de unii autori, deviațiile, mai mari sau mai mici, ale orientării mormintelor (față de orientarea predominantă) s-ar datora anotimpurilor diferite în care s-au făcut înhumările și, probabil, dificultății orientării precise a unui trup puternic arcuit prin chircire (Marinescu, 1986, p. 51-52). Alți cercetători au demonstrat, însă, că există - la Pererîta, de exemplu - o legătură directă între poziția scheletelor, orientare și tip de groapă (Jarovoj, Cikov, 1991).

Adâncimea mormintelor. Mormintele de înhumație apar în aria culturii Noua la adâncimi diferite chiar în cadrul aceleași necropole. Astfel, la Trușești, adâncimea variază între 0,10 m în sectorul de nord-vest al cimitirului, unde terenul a fost lavat și 1,48 m în dreptul movilei de pe latura de sud, majoritatea scheletelor găsindu-se până la 1 m adâncime. S-a constatat că, din punct de vedere al adâncimii, nu se pot stabili deosebiri după vârstă, deoarece scheletele de copii și oameni maturi s-au găsit în general cam la aceeași adâncime (Petrescu-Dîmbovița, Nițu și colab., 1952, p. 77; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 457). La Archiud cele mai multe morminte au fost descoperite la adâncimi cuprinse între 0,50-1,10 m, dar s-au remarcat și excepții în cazul mormintelor M28 și M 54, care au apărut la 0,35 m și respectiv 1,60 m. Situații asemănătoare au fost semnalate și pentru necropolele de la Pererîta (R. Moldova) - unde adâncimile variază între 0,40-1,50 m. (Jarovoj, Cikov, 1991) - și Ostrivec (Ucraina) unde mormintele au fost descoperite la adâncimi cuprinse între 0,20-1,00 m, fiind săpate în lutul viu (Balaguri, 1985, p. 483).

Forma gropii funerare. În necropola de la Crasnaleuca-“Drumu Morii”, deși nu au putut fi sesizate gropile mormintelor, unele elemente par să indice faptul că gropile mormintelor erau, ca și în cazul altor necropole din această perioadă, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite. Astfel, în

mormântul 5 (pl. 18/8), la demontarea inventarului și a scheletului, s-au observat următoarele: sub stratul de pământ galben de pe fundul gropii (strat gros de aproximativ 5 cm) a apărut un strat - de prundiș, amestecat cu nisip și pământ negru, strat gros de aproximativ 10 cm - care acoperea o suprafață de formă relativ rectangulară, cu colțuri rotunjite, indicând, probabil, atât forma (conturul) gropii, cât și faptul că, uneori groapa era amenajată în prealabil. Stratul amintit avea următoarele dimensiuni (mai mari decât ale scheletului): L = 1 m., l = 0,80 m (Dascălu, 1994, p. 142; eadem, 2002).

Gropi de formă rectangulară cu colțurile rotunjite au fost sesizate, de asemenea, la est de Prut, pe teritoriul R. Moldova, la Șeptebani/M1 (Ketraru, Rafalovič, 1969, p. 107-108, fig. 5/1), Costești/M13 (Hîncu, Tilov, 1974, p. 158-159), frecvent la Pererîta (aproximativ 60%, în grupa A, cf. Jarovoj, Cikov, 1991) etc. Gropi de formă ovală au apărut la Costești/M15, 16 (Hîncu, Tilov, 1974, p. 158-159), Pererîta (aprox. 40% în grupa B, cf. Jarovoj, Cikov, 1991) și Ostrivec (Balaguri, 1985, p. 483), iar gropi de formă rotundă, au fost semnalate foarte rar, ca, de exemplu, la Costești/M17, cu profil în formă de clopot (Hîncu, Tilov, 1974, p. 158-159).

Studiul efectuat de E. Sava asupra mormintelor din întreaga arie de răspândire a culturii Noua indică o frecvență mai mare a gropilor funerare ovale decât a celor de formă rectangulară cu colțurile rotunjite (Sava, 2002, p. 21-23, Abb. 1).

“Construcții“ funerare. Practica amenajării mormintelor este puțin atestată în aria culturii Noua. Cea mai reprezentativă din acest punct de vedere este necropola de la Badragi, unde, totuși sporadic (8 morminte, respectiv 14,81%), s-au remarcat diferite modalități de acoperire a mormintelor cu pietre: 1.1. pietre depuse în mormânt în zona picioarelor defunctului sau 1.2. lespede plată acoperind întregul corp (M16); 2. împrejmuire dreptunghiulară din pietre (M42); 3. pietre așezate, probabil, în lungul pereților mormântului, paralel cu scheletul (M52). Interesant de remarcat faptul că acest tip de morminte apare îndeosebi în partea vestică a necropolei, predominant în morminte de femei sau copii (Smirnova, 1969, p. 48). La Burlănești, s-au identificat, în zece morminte, diferite modalități de amenajare a mormintelor: marcarea mormintelor cu pietre; pietre în umplutura gropilor; pietre depuse la nivelul scheletului; pietre pentru amenajarea unor construcții (Levițki, Demcenko, 1997).

Această particularitate a ritualului funerar a fost remarcată sporadic și în alte necropole din aria culturii Noua. La Ostrivec au fost identificate, în trei morminte, tipuri de construcții de piatră asemănătoare celor întâlnite la Badragi, respectiv: conturarea mormântului cu pietre; acoperirea cu pietre a întregului schelet sau doar a zonei capului (Balaguri, 1985, p. 483)¹⁶⁴.

De menționat, de asemenea, o descoperire cu totul deosebită provenind din necropola de la Morești (România), unde a fost identificat un mormânt în cutie de piatră (M92), având ca inventar patru vase și un inel de buclă, de bronz (Florescu A., 1991, p. 94, nr. 357/I,6, fig. 177; 178/10-11).

Poziția scheletelor. În studierea riturilor și ritualurilor funerare caracteristice comunităților din aria culturii Noua nu s-a acordat până în prezent o atenție deosebită definirii pozițiilor scheletelor. Acestea au fost prezentate, cu mici excepții, prin formulări generale, cum ar fi, de exemplu, schelete chircite pe stânga sau pe dreapta, cu brațele îndoite din coate și palmele aduse în dreptul feței. Astfel de mențiuni se fac pentru necropolele de la Archiud (Marinescu, 1986, p. 52), Trușești, unde majoritatea scheletelor se aflau în poziție chircită foarte accentuată, fiind așezate, aproximativ în proporție egală pe partea stângă sau pe partea dreaptă. Se menționează, de asemenea, că brațele sunt îndoite din cot și au mâinile aduse în dreptul feței (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 457). Aceleași

¹⁶⁴ Practica amenajării mormintelor este atestată, într-un singur caz, și în necropola de la Brăești/M14 (Dascălu, 1994, p. 145).

referiri foarte generale - în legătură cu poziția scheletelor - sunt cunoscute și pentru necropolele de la Badragi (R. Moldova) (Smirnova, 1969) și Ostrivec (Ucraina), în aceasta din urmă toate mormintele de înhumatic (177 individuale) conținând schelete în poziție chircită, așezate pe o parte (Balaguri, 1985, p. 483). Mențiuni similare se fac și pentru morminte din aria culturii Montcoru, de la Căbești, (Buzdugan, 1968, p. 64; fără ilustrație - n.n) și Săbăoani (Ursachi M., 1969, p. 35).

Studiile efectuate în anii '90 ai secolului al XX-lea de către cercetători din R. Moldova îndeosebi (Jarovoj, Cikov, 1991; Căvruc, 1990), dar și din România (Burtănescu, 1993) au evidențiat faptul că există, ca de exemplu în necropola de la Pererîta, o serie de corelații între morminte, în funcție de gradul de chircire a scheletelor, poziția brațelor, inventar etc. (Jarovoj, Cikov, 1991).

Pe baza analizei comparative a unei scrii mari de morminte din aria culturilor din bronzul târziu și mijlociu, V. Căvruc a constatat că în cadrul culturii Noua poziția scheletelor este predominant pe stânga - la Ostrivec, Costești, Badragi - sau pe stânga și pe dreapta, în proporție aproximativ egală - la Trușești, în timp ce în aria culturii Komariv este variabilă. Se apreciază, de asemenea, că există similitudini, din punct de vedere al poziției scheletelor, între culturile Noua, Montcoru, *mноговалковая* și Zimnicca-Plovdiv. Același autor a ajuns la rezultate interesante privind atât gradul de chircire a scheletelor - remarcând faptul că în culturile Montcoru și Zimnicca-Plovdiv predomină pozițiile slab chircite -, cât și poziția brațelor, în legătură cu ultimele fiind identificate două grupe mari, respectiv: 1. necropolele de la Ostrivec, Badragi, Costești și descoperirile funerare din aria culturii *mноговалковая*; 2. necropolele de la Pietroasa, Balintești și altele (Căvruc, 1990).

*

Studierea atentă a elementelor care definesc cât mai exact poziția scheletului indică faptul că există deosebiri, din acest punct de vedere, atât în cadrul aceleiași complex funerar, cât și între diferite necropole din aria culturii Noua.

Pentru abordarea acestui aspect, esențială este metoda de analiză. Se impune realizarea unei tipologii exacte a tuturor elementelor care definesc poziția scheletului, respectiv: *poziția toracelui* (numită de noi pe scurt "poziția scheletului"); *poziția brațelor* (brațul stâng, brațul drept); *gradul de chircire a corpului* (respectiv chircire coloană-femur): a. coloană-femur stâng; b. coloană-femur drept; *poziția craniului* (gradul de înclinare a acestuia, măsurat între liniile care marchează baza craniului și linia coloanei, începând de la partea inferioară a acesteia).

Pentru poziția picioarelor nu am realizat o asemenea analiză, deoarece ca reiese parțial din gradul de chircire a corpului (chircire coloană-femur), dar am făcut precizări în acest sens în text atunci când am descris fiecare variantă.

Studiul efectuat de noi se bazează pe datele (îndeosebi ilustrația) oferite de două necropole, bine studiate și publicate, respectiv și Badragi (R. Moldova) și Trușești, din aria culturii Noua, și Balintești, din aria culturii Montcoru, care conțin aproape toate tipurile de poziții ale scheletelor cunoscute în complexe funerare din aria culturilor Noua-Sabatinovka. Rezultatele acestei analize sunt cuprinse sintetic în tabelele 4a-c și 5a-5b și ilustrația care însoțește fiecare variantă în parte, cu precizarea că am folosit unele prescurtări, pentru indicarea localității de proveniență și a numărului mormântului, ca, de exemplu, BD/14 = Badragi, M14; TR/4 = Trușești, M4; BA/18 = Balintești, M 18 etc.

Poziția scheletului (toracele). În mormintele din necropolele amintite sunt atestate trei tipuri principale de poziții ale scheletelor, respectiv chircite pe spate (tip 1), pe o parte (tip 3) și pe torace (tip 5), la care se mai adaugă o scrie de poziții intermediare, și anume chircite pe o parte cu înclinare pe

spate (tip 2) și pe o parte cu înclinare pe torace (tip 4). În cadrul fiecărui tip au fost identificate, de asemenea, o serie de variante (tabel 4a).

Poziția brațelor. Au putut fi identificate - atât pentru brațul stâng, cât și pentru brațul drept - trei tipuri principale, și anume: 1. îndoit în unghi ascuțit; 2. îndoit în unghi obtuz; 3. îndoit în unghi drept. În cadrul fiecărui tip, în funcție de poziția palmelor, au fost stabilite mai multe variante (tabel 4b).

Gradul de chircire a corpului (coloană-femur). Tipuri: 1. chircire slabă; 2. chircire moderată; 3. chircire accentuată (tabel 4c).

Poziția craniului. Tipuri (tabel 4c) : 1. Ușor înclinat spre piept sau pe o parte; 2. moderat înclinat; 3. puternic înclinat.

Tipuri de poziții ale scheletelor. Pe baza modului de asociere a elementelor amintite mai sus, s-a constatat existența în cadrul necropolilor studiate a următoarelor tipuri de poziții ale scheletelor (tabel 5a, 5b):

Tip 1. Pe spate. Scheletele se află cu partea posterioară a toracelui pe pământ.

1.1a1. Pe spate, cu picioarele așezate pe partea stângă. Schelet în poziție accentuat chircită, cu picioarele puternic chircite, pe stânga, brațul drept îndoit în unghi ascuțit, cu palma îndreptată spre umărul stâng, brațul stâng îndoit în unghi obtuz, cu palma între femure. Capul înclinat spre dreapta (fig. 3/1).

1.1a2. Schelet în poziție slab chircită, cu picioarele moderat chircite, așezate pe partea stângă. Brațul drept îndoit în unghi ascuțit, așezat oblic pe torace, cu palma spre umărul opus; stângul, de asemenea îndoit în unghi ascuțit, așezat pe lângă torace, cu palma în dreptul feței. Craniul puternic înclinat spre piept și spre stânga. (fig. 3/2).

1.1a3. Poziție parțial asemănătoare cu precedentă, de care se deosebește îndeosebi prin poziția brațelor: îndoite în unghi drept, peste torace (fig. 3/3).

1.1b1. Aceeași poziție a toracelui, picioarele accentuat chircite, dar așezate pe partea dreaptă. Ambele brațe îndoite în unghi ascuțit: dreptul cu palma în fața craniului, stângul cu palma spre gât. Capul puternic înclinat spre dreapta. Gradul de chircire coloană-femur indică o chircire moderată a scheletului (fig. 3/4).

1.1b2. Schelet moderat chircit, cu partea posterioară a toracelui pe pământ, picioarele așezate pe partea dreaptă. Brațele îndoite în unghi drept, peste torace (asemănător cu varianta 1.1a3), picioarele moderat chircite (fig. 3/5).

Acestei variante îi aparține, probabil, și scheletul din M4/Balintești (Zaharia Eug., 1963, fig. 2/9).

Tip 2. Pe o parte cu înclinare pe spate. Scheletele se află așezate pe partea stângă sau dreaptă, cu toracele înclinat spre spate.

2.1a1. Schelet în poziție moderat chircită, pe stânga, cu toracele puternic înclinat spre spate, picioarele accentuat chircite, brațul drept îndoit în unghi drept peste torace, sprijinindu-se pe brațul stâng; brațul stâng îndoit în unghi ascuțit, cu palma îndreptată spre umărul drept. Capul puternic înclinat spre piept (fig. 4/1).

2.1a2. Asemănător cu precedentul, dar cu brațul stâng îndoit în unghi ascuțit și palma așezată în dreptul feței (fig. 4/2). O poziție identică are scheletul din M30/Balintești (Zaharia Eug., 1963, fig. 2/26).

2.1a3. Asemănător cu precedentele, dar cu ambele brațe îndoite în unghi ascuțit, cu palmele în dreptul feței (fig. 4/3).

2.1a4. Schelet accentuat chircit, așezat pe stânga cu o ușoară înclinare pe spate; picioarele accentuat chircite; brațele îndoite în unghi ascuțit - dreptul, cu palma sub craniu, stângul cu palma în fața craniului. Capul puternic tras spre piept (fig. 4/5).

2.1a5. Poziție asemănătoare cu precedentă, cu deosebirea că ambele brațe sunt îndoite în unghi ascuțit, având palmele așezate în dreptul feței. Craniul este mai puțin înclinat spre piept (fig. 4/4).

2.1a5. Schelet foarte puternic chircit, așezat pe partea stângă cu o ușoară înclinare spre spate; picioarele, de asemenea, foarte accentuat chircite; brațele, îndoite în unghi ascuțit, cu palmele așezate în dreptul feței. Capul puternic tras spre piept (fig. 4/6).

Din această variantă (2.1a) mai face parte un mormânt de la Balintești, care nu poate fi inclus într-o subvariantă, datorită stării fragmentare a scheletului: M13, la care se remarcă poziția slab chircită, atât a corpului, cât și a picioarelor (Zaharia Eug., 1963, fig. 2/7).

2.1b1. Schelet în poziție moderat chircită, pe dreapta, cu toracele ușor înclinat pe spate, brațul drept îndoit în unghi ascuțit, dreptul în unghi aproximativ drept, ambele având palmele așezate în fața craniului. Picioarele accentuat chircite, craniul puternic înclinat spre dreapta (fig. 4/7).

2.1b2. Poziție asemănătoare variantei 2.1a5, de care se deosebește prin faptul că scheletul este așezat pe partea dreaptă, iar craniul este înclinat spre umărul drept (Zaharia Eug., 1963, fig. 2/2).

2.1b3. Schelet în poziție slab chircită, pe dreapta, cu toracele puternic înclinat pe spate, brațul drept îndoit în unghi ascuțit, cu palma în dreptul feței, brațul stâng îndoit în unghi aproximativ drept, peste torace, sprijinindu-se cu palma pe brațul drept. Picioarele puternic chircite, capul ușor înclinat spre dreapta (fig. 4/8).

Includem în varianta 2.1b, fără a putea preciza subvarianta respectivă, și scheletul din M24/Balintești, la care remarcăm, de asemenea, poziția slab chircită atât a corpului cât și a picioarelor (Zaharia Eug., 1963, fig. 2/21).

Tip 3. Pe o parte. Schelete așezate în poziție chircită, pe partea stângă sau pe dreapta. Formează grupa cea mai numeroasă de poziții, atât în necropolele de la Badragi (41,17% din totalul mormintelor individuale, scheletele aflate pe partea stângă reprezentând un procent de 25,49%, iar cele aflate pe dreapta un procent de 15,68%) și Trușești (69,23% din totalul mormintelor studiate, din care 26,92% schelete pe stânga, 42,30% pe dreapta), cât și la Balintești (24,24% din totalul mormintelor individuale, respectiv 15,15% schelete pe stânga, 9,09% schelete pe dreapta).

3.1a1. Schelet în poziție moderat chircită, pe stânga, ambele brațe îndoite din coate, cu palmele aduse în dreptul feței. Capul ușor înclinat spre piept, picioarele moderat chircite (fig. 5/1). Reprezintă o poziție tipică pentru cultura Noua.

3.1a2. Poziție moderat chircită, pe stânga, brațul stâng îndoit în unghi ascuțit, cu palma în dreptul feței, dreptul, în unghi aproximativ drept, cu palma pe partea superioară a craniului. Capul puternic înclinat spre piept, picioarele accentuat chircite (fig. 5/2).

Din această grupă mai fac parte 16 morminte pentru care nu există elemente suficiente pentru încadrarea lor în variante: Badragi/M5, 6, 22, 23, 24, 28, 31, 36, 47, 54 (Smirnova, 1969, fig. 2/5, 6; 3/22, 23, 24; 4/28, 31, 36, 47; 5/54); Balintești/M20, 26, 27, 28, 29 (Zaharia Eug., 1963, fig. 2/13, 17, 22, 23, 24).

3.1b1. Schelet în poziție moderat chircită, pe dreapta, ambele brațe îndoite în unghi ascuțit, cu palmele aduse în dreptul feței. Picioarele moderat chircite, capul ușor înclinat spre piept (fig. 5/6). O poziție foarte asemănătoare cu aceasta are scheletul din M 32 de la Balintești (Zaharia Eug., 1963, fig. 2/19).

3.1b2. Poziție asemănătoare cu precedenta, de care se deosebește printr-o chircire accentuată atât a corpului, cât și a picioarelor. Capul ușor înclinat spre piept (fig. 5/4)

3.1b3. Chircire moderată, pe dreapta, picioarele accentuat chircite. Brațul drept îndoit în unghi ascuțit, cu palma în fața toracelui, brațul stâng îndoit în unghi obtuz, cu palma în zona genunchilor. Coloana mult arcuită, capul ușor înclinat spre piept (fig. 5/3).

3.1b4. Chircire accentuată, pe dreapta, picioarele foarte accentuat chircite. Brațul stâng îndoit în unghi aproximativ drept, cu palma pe abdomen; dreptul pe lângă torace, îndepărtat de acesta, "îmbrățișând" vasul. Capul puternic înclinat spre piept (fig. 5/5).

Acestei grupe de poziții ale scheletelor îi pot fi atribuite încă șase morminte, respectiv patru din necropola de la Badragi (Smimova, 1969, fig. 2/2; 3/48; 4/44; 46) și două din necropola de la Balintești (Zaharia Eug., 1963, fig. 2/3, 14).

Tip 4. Pe o parte cu înclinare pe torace

4.1a1. Chircit accentuat, pe partea stângă, cu înclinare ușoară pe torace. Ambele brațe îndoite în unghi ascuțit, cu palmele aduse în dreptul feței. Picioarele accentuat chircite, capul înclinat mult spre piept (cu fața pe pământ ?) (fig. 5/7).

4.1a2. Slab chircit, pe stânga, cu înclinare puternică pe torace. Brațul drept îndoit în unghi ascuțit, cu palma în dreptul feței. Picioarele moderat chircite (Zaharia Eug., 1963, fig. 2/10: M15).

Acestei variante îi aparține, probabil, și M 32 de la Badragi (Smimova, 1969, fig. 4/32).

4.1b1. Chircit moderat, pe dreapta, cu înclinare ușoară pe torace. Brațul stâng îndoit în unghi ascuțit, cu palma în dreptul feței; brațul drept întins (prins parțial sub torace), cu palma îndreptată spre genunchi. Picioarele moderat chircite, capul, probabil, înclinat mult spre piept (fig. 5/8).

4.1b2. Chircit accentuat, pe dreapta, cu înclinare ușoară pe torace. Brațul drept îndoit în unghi ascuțit, cu palma sub craniu; brațul stâng, îndoit în unghi ascuțit, prins sub torace, cu palma îndreptată spre abdomen. Picioarele (cel puțin stângul) puternic chircite. Capul ușor înclinat spre piept (fig. 5/9).

4.1b3. Chircit accentuat, pe dreapta, cu înclinare puternică pe torace (probabil cu fața și partea superioară a toracelui pe pământ). Brațele prinse sub torace, dreptul fiind îndoit în unghi ascuțit. Picioarele puternic chircite (fig. 5/10).

Grupei 4.1b de poziții îi aparține și M 34 de la Balintești, la care se remarcă chircirea moderată a corpului și accentuată a picioarelor (Zaharia Eug., 1963, fig. 2/25).

Tip 5. Pe torace. Scheletul se află cu toracele (partea anterioară) pe pământ.

5.1a1. Chircit accentuat, pe torace, cu picioarele așezate pe partea stângă, de asemenea în poziție foarte chircită. Brațul drept îndoit în unghi ascuțit, pe lângă corp, cu palma în dreptul feței; stângul, prins sub torace, îndoit de asemenea în unghi ascuțit, cu palma în dreptul feței. Capul înclinat spre dreapta (fig. 6/1).

Din această variantă face parte, probabil, și M20 de la Badragi (Smimova, 1969, fig. 3/20).

5.1a2. Chircit accentuat, pe torace, cu craniul puternic înclinat spre piept și fața pe pământ. Brațul stâng îndoit în unghi aproximativ drept, prins sub torace; dreptul îndoit în unghi ascuțit, cu palma în dreptul feței. Picioarele foarte accentuat chircite, așezate pe partea stângă (fig. 6/2).

5.1a3. Chircit moderat, pe torace, cu craniul tras în spate spre umărul stâng; picioarele chircite accentuat. Brațul drept îndoit în unghi obtuz pe lângă corp (fig. 6/5).

5.1a4. Chircit moderat, pe torace, cu picioarele accentuat chircite. Brațul stâng (prins sub torace) îndoit în unghi drept; brațul drept, îndoit în unghi ascuțit, cu palma adusă în dreptul feței (fig. 6/6).

5.1a5. Schelet în poziție slab chircită (atât corpul, cât și picioarele), brațul drept îndoit în unghi ascuțit, cu palma în dreptul feței (fig. 6/3, 4).

Analogii pentru variante ale tipurilor 1, 2, 4 și 5 de poziții ale scheletelor se găsesc în aria culturii *mnogovalikovaja* (Sava, 1992, fig. 22/26; 28/8; 30/1, 7; 37/6; 40/12; 50/1; 54/1) după cum urmează:

1) Pentru variante ale tipului 1, în special pentru poziția brațelor (în unghi drept peste torace), la Nikol'skoc/M9/T8 (fig. 7/1) și M10/T1 (fig. 7/2), Kislița/M9/T1 (fig. 7/3), Kazaklja/M5/T6 (fig. 7/4).

2) Pentru variante ale tipului 2, la Orlovka/M2/T3 (fig. 7/5) și Nikol'skoc/M35/T7 (fig. 7/6).

3) Pentru variante ale tipului 4.1a (pe stânga cu înclinare pe torace), la Novo-Kotovsk/M4/T1 (fig. 7/7) și Bălăbani I/M4/T4 (fig. 7/8), la care se remarcă poziția moderat chircită a scheletelor.

4) Pentru variante ale tipului 5 (pe torace), la Tokile-Răducani/M3/T1 (Sava, 1992, fig. 28/6) - schelet având corpul și picioarele în poziție slab chircită; Brăviceni/M2/T3 (fig. 7/9), la care se remarcă chircirea moderată a corpului și poziția brațului drept - în unghi obtuz pe lângă corp, ușor îndepărtat de acesta; Tokile-Răducani/M8/T1 - corp și picioare chircite accentuat, brațele în unghi ascuțit, cu palmele în dreptul feței (fig. 7/10); Vinogradovka/M3/ T6 și Tokile-Răducani/M9/T1, cu schelete foarte accentuat chircite (fig. 7/11-12).

Alte analogii pentru tipul 5 de poziții ale scheletelor se găsesc, după opinii exprimate recent, în spațiul est-carpatic al României, în morminte tumulare databile în cultura *mnogovalikovaja* sau Sabatinovka cum ar fi cele de la Stoicani/M11, Giurcani/M2, Vinători/M2, Galați-"Dunărea"/M7 (Burtănescu, 1993, p. 58, 110, tabel e).

Analogiile (menționate) cu descoperiri din aria culturii *mnogovalikovaja* nu indică în mod obligatoriu prezența în spațiul studiat, în cursul Bronzului mijlociu, a comunităților respective. Reamintim că, așa cum am precizat mai sus (v. capitolul II), există multe asemănări între culturile *mnogovalikovaja* și Sabatinovka din punct de vedere al ritului și ritualului funerar, implicit în ceea ce privește pozițiile scheletelor în morminte. Pe de altă parte, nu se poate vorbi despre o "populare" a zonei de silvostepă din interfluviul Siret-Nistru cu elemente *mnogovalikovaja*, descoperirile care pot fi atribuite cu certitudine acestei culturi, din spațiul amintit, fiind puțin numeroase. Datele existente în prezent indică pentru cultura Noua din zona de la vest de Prut (inclusiv pentru aria ocupată în Bronzul mijlociu de comunitățile Monteoru), mai curând afinități cu cultura Sabatinovka decât cu *mnogovalikovaja*. În acest context, problema genezei culturii Noua trebuie legată de cultura Sabatinovka (timpurie), și nu de cultura *mnogovalikovaja*, cum s-a afirmat uneori.

III.3.b1.c. *Mormintele duble*

În aria culturii Noua sunt cunoscute puține morminte duble (aproximativ 10 morminte), reprezentând procente de 1,59-5,37% din totalul complexelor funerare descoperite în diferite necropole¹⁶⁵. Din spațiul Câmpiei Moldovei, din necropola de la Trușești, provin două¹⁶⁶ descoperiri

¹⁶⁵ La Trușești = 1,59%, la Ostrivec = 2, 20%, la Badrași = 5,37%. Nu luăm în calcul situația din necropola de la Șeptebani (cu un procent de 50%), deoarece cele două morminte au fost descoperite prin sondaje de mică amploare, și nu prin săpături exhaustive. În necropola de la Balintești, atribuită de unii autori începutului Bronzului târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu) și de alții sfârșitului Bronzului mijlociu, mormintele duble reprezintă un procent de 2,94% din numărul total al mormintelor descoperite.

¹⁶⁶ Culturii Noua i-a fost atribuit inițial de autoarea prezentei lucrări (Dascălu, 1994a; eadem *Rituri și ritualuri în aria complexului Noua - Sabatinovka* (referat doctorat, 1995, p. 60) și mormântul dublu de la Brăești/M10. Mormântul conținea două schelete, probabil de adult și de adolescent. Ambele schelete erau așezate în poziție moderat-chircită, pe partea stângă, cu picioarele accentuat chircite, scheletul adultului (?) fiind ușor înclinat spre spate (pl. 14). Ambele schelete aveau brațul drept îndoit în unghi ascuțit și îndreptat în fața (partea anterioară) toracelui: brațul stâng al adultului -

de acest tip (*Corpus 1*, nr. 364; M 31: pl. 29/13; M 38: pl. 30/12)¹⁶⁷. Scheletele din M 31 erau așezate spate în spate, iar cele din M 38 se aflau așezate pe partea stângă, răsucite cu bustul pe pământ (Petrescu-Dîmbovița, Nițu și colab., 1952, p. 78; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 457; idem 1999).

Alte opt morminte duble provin din zona estică a Câmpiei Moldovei (Badragi și Șeptebani, din R. Moldova) și din regiunea subcarpatică a Ucrainei (Ostrivce). Cele trei morminte duble de înhumație de la Badragi reprezintă un procent de 5,37% din numărul total al mormintelor descoperite în această necropolă¹⁶⁸. Mormântul 21 (fig. 8/1) conținea un schelet de copil și unul de bărbat, primul aflându-se la o adâncime mai mică decât al doilea (respectiv 1,12 m și 1,30 m). Groapa mormântului a fost umplută cu un strat gros (0,55-0,65 m) de pietre mari, dispuse îndeosebi deasupra scheletului de copil și a picioarelor și bazinului adultului. Conform opiniei exprimate de G. I. Smirnova, poziția ambelor schelete era identică - chircită pe partea stângă, cu palmele așezate în dreptul feței (Smirnova, 1969, p. 68), dar considerăm că, potrivit ilustrației publicate, cel puțin adultul era așezat pe torace, cu înclinare pe stânga. Ambele schelete erau orientate cu capul spre est. În mormânt au fost găsite trei vase: 1. *kantharos* bitronconic, aflat în fața craniului scheletului de copil, cu două torți supraînălțate, trase din buza vasului, prevăzute cu butoni cilindrici; 2. *kantharos* mare bitronconic rotunjit, deusupra în fața craniului adultului, cu două torți supraînălțate trase din buza vasului, prevăzute cu câte un buton plan-convex. 3. ceașcă mică rotunjită, cu profil în formă de S, dispusă în dreptul genunchilor adultului, prevăzută inițial cu o toartă supraînălțată, cu creastă (?), ruptă din vechime. Cele trei vase erau neornamentate (Smirnova, 1969, p. 68, fig. 3/21; 8/10-12). Mormântul 37 (fig. 8/2) conținea un schelet de adolescent și unul de copil, ambele fiind găsite la aceeași adâncime (0,73 m). Scheletele se aflau unul lângă celălalt, cu craniile orientate spre vest. Poziția scheletelor este greu de precizat, dar, potrivit ilustrației, scheletul de adolescent a fost așezat pe partea stângă cu înclinare pe torace, iar scheletul de

îndoit în unghi ascuțit, cu palma în dreptul feței, pentru cel de al doilea schelet neputându-se face precizări în acest sens. Cele două schelete erau așezate unul lângă celălalt, cu craniile îndreptate spre nord-est. *Inventarul* funerar consta din cinci vase a căror modalitate de dispunere în cadrul mormântului este puțin atestată în aria culturii Noua. Astfel, două vase se aflau, unul lângă celălalt, deasupra nivelului la care fuseseră depuse scheletele (- 0,65 m), iar celelalte trei pe fundul gropii, la nivelul scheletelor. Acestea din urmă au fost așezate astfel: 3. pahar tronconic, lucrat din pastă grosieră, cu fund plat ușor arcuit spre interior; așezat în fața craniului scheletului de adolescent; 4. ceașcă cu corp rotunjit, găsită în zona picioarelor celor două schelete, la distanță nu prea mare de acestea. Vasul are gât înalt, arcuit, margine înclinată spre exterior, fund plat și o toartă din bandă îngustă, prevăzută la partea superioară cu o mică șanțuire. Pe corpul vasului, începând cam din zona de maximă arcuire, grupe de linii incizate, dispuse vertical. 5. Vas mare bitronconic, prevăzut cu două torți, ambele rupte din vechime, aflat lângă vasul nr. 4. Gâtul și corpul vasului sunt ornamentate cu două rânduri de împunsături mici, rotunde - sub margine și la baza gâtului - și caneluri oblice - pe corp, în zona maximei arcuiri. Vasul este o variantă de dimensiuni mai mari a ceștii nr. 1. În jurul vaselor nr. 4 și 5 s-au găsit mai multe oase de animale (Dascălu, 1994a).

Analiza recentă a fenomenelor culturale proprii Bronzului mijlociu și târziu din spațiul Câmpiei Moldovei, privite într-un context mai larg, ne-a condus la concluzia, ipotetică deocamdată, că mormântul menționat trebuie legat, prin inventarul său, de manifestările culturale ale perioadei târzii a Bronzului mijlociu (vezi capitolul II).

¹⁶⁷ O. Necrasov și M. Cristescu (1968) menționează, pentru la Trușești - "Țuguieța", 10 morminte duble, despre care publică sumar date antropologice. Astfel, potrivit autorilor, șapte morminte duble conțineau câte un schelet de matur sau adult și unul de copil, iar altele trei fie doi copii, fie un adult și un adolescent, fie un adult și un bătrân. (Necrasov, Cristescu, 1968, p. 4). S-a stabilit, de asemenea prin analiza antropologică, faptul că în mormintele care conțineau un adult sau un subiect de vârstă matură împreună cu un copil sau un adolescent, primul era fie bărbat, fie femeie. Pentru mormântul cu un schelet de adolescent și altul de adult, s-a putut determina că adultul era bărbat (pentru adolescent nu a fost posibilă determinarea sexului). În ceea ce privește mormântul în care au apărut împreună un schelet de adult și unul de bătrân, s-a constatat că ambii subiecți erau de sex masculin (ibidem). Informații recente menționează numai două morminte duble (Petrescu-Dîmbovița, 1999).

¹⁶⁸ Anterior săpăturilor efectuate la de G. I. Smirnova (Smirnova, 1969), la Badragi au fost descoperite, prin săpături parțiale, două morminte (Ketaru, Rafalovič, 1969), astfel că numărul total al complexelor funerare din această necropolă se ridică la 56.

copil, probabil, pe partea stângă, ambele aflându-se în poziție chircită. Inventarul mormântului era format din trei vase: 1. *kantharos* bitronconic rotunjit, aflat lângă partea superioară a craniului adolescentului; prevăzut cu două torți ușor supraînălțate, trase din marginea vasului, prevăzute cu creastă. Una dintre torți lipsește din vechime; 2. pahar tronconic ușor rotunjit, așezat lângă partea posterioară a bazinului adolescentului. 3. pahar mic bitronconic, depus în dreptul feței copilului. Vasul are diametrul maxim plasat mai jos de 1/2 din înălțimea totală, gât ușor arcuit, marginea trasă spre exterior și, probabil, o toartă (?). Toate vasele sunt necornamentate (Smirnova, 1969, p. 69-70, fig. 5/37; 9/1-3). Mormântul 42, orientat pe direcția sud-est - nord-est, conținea un schelet de femeie și un altul de copil, ambele fiind aproape complet distruse. Mormântul avea o împrejmuire de pietre, de formă dreptunghiulară, în interiorul acesteia aflându-se o suprafață (1/1,6 m) acoperită (?) cu pietre. Inventarul mormântului a constat în fragmente dintr-o ceașcă de culoare cenușie (ibidem, p. 70, fig. 3/42).

Mormântul 2 descoperit la Șeptebani (fig. 8/3) conținea un schelet de băiat (12-14 ani) și unul de fetiță (9-10 ani), așezate într-o groapă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite. Scheletele, ușor chircite, se aflau, potrivit ilustrației publicate, în poziții diferite: cel de fetiță, așezat pe partea dreaptă, cu brațele îndoite în unghi ascuțit, îndreptate cu palmele în fața craniului; cel de-al doilea, așezat pe aceeași parte, dar cu înclinare ușoară pe torace, având cel puțin unul dintre brațe - stângul - îndoit puternic din cot și îndreptat cu palma spre bărbie. Picioarele ultimului schelet erau moderat chircite. Din inventarul funerar făceau parte: 1. *kantharos* bitronconic rotunjit, așezat lângă scheletul băiatului, în partea posterioară a craniului, în apropierea umărului drept. Vasul are fund profilat, gât mai înalt, margine ușor înclinată spre exterior; două torți, aproape imperceptibil supraînălțate, trase din buza vasului, care, la partea superioară și, longitudinal, pe mijlocul torților, au o mică șanțuire și margini-aripioare. Ornamentul, dispus în zona maximei arcuiri, începând de la baza gâtului, este format din caneluri dispuse vertical; 2. două așchii de silex (una fiind retușată), în zona picioarelor (?) (Kctaru, Rafalovič, 1969, p. 109, fig. 5/2; 7).

Cele patru morminte duble descoperite la Ostrivca (Ucraina) (Balaguri, 1985, 483) reprezintă doar 2,20% din totalul mormintelor de înhumatie din această necropolă.

De la Balintești provine un singur mormânt dublu (din totalul de 34 morminte de înhumatie), respectiv M21a-21b/1949 (fig. 8/4) care conținea un schelet de copil mic (M21a) și unul de adult (M21b), așezate în așa fel încât, potrivit opiniei exprimate de Eug. Zaharia, ar putea fi incluse într-un grup de morminte dreptunghiulare. Poziția (chircită) a scheletelor este ușor diferită: adultul așezat pe partea stângă, iar copilul pe stânga cu înclinare pe spate, așezat pe direcția axului lung al mormântului, la picioarele adultului, atingându-l pe acesta din urmă în zona genunchilor. Orientarea scheletelor este, datorită poziției lor, diferită: scheletul de copil așezat cu capul spre est, cel de adult cu capul spre vest-nord-vest. Mormântul conținea două vase: 1. ceașcă bitronconică, așezată lângă genunchiul stâng al scheletului de copil. Vas cu gât drept scurt, două torți din bandă lată, supraînălțate și trase din buză, ornamentat cu caneluri late verticale, ușor arcuite - dispuse pe corpul ceștii -, întrerupte de două proeminențe mici conice; la baza gâtului un rând de impresiuni mici, triunghiulare; 2. ceașcă cu corp globular și fund mic plat, așezată în apropierea umărului stâng al scheletului de adult. Vas cu gât scurt, ușor arcuit, și o toartă mică, lucrată din bandă groasă, așezată orizontal la baza gâtului. Corpul ceștii este ornamentat cu caneluri oblice (Zaharia Eug., 1963, p. 150, fig. 2/20; 4/11; 6/5).

Despre semnificația mormintelor duble descoperite în complexe ale epocii bronzului, s-au emis diferite opinii¹⁶⁹. În ceea ce privește aria culturii Noua, în general, și spațiul Câmpiei Moldovei, în special, numărul extrem de mic de morminte duble sugerează mai curând faptul că asemenea tipuri de înmormântări nu se datorează sacrificiilor rituale, ci, probabil, unor decese concomitente, intervenite din diferite cauze - boli, accidente etc. (Necrasov, Cristescu, 1968a, p. 4-5).

III.3.bl.d. Înhumări rituale

O serie de descoperiri cu caracter funerar, puțin numeroase, semnalate în diferite zone ale ariei de răspândire a culturii Noua, constituie excepții în cadrul ritualului funerar practicat de comunitățile respective. Este vorba despre morminte cu schelet fragmentar, morminte în groapă comună (?), morminte-cenotaf și morminte din interiorul așezărilor.

Morminte cu schelet fragmentar au fost descoperite, în Câmpia Moldovei, la Crasnaleuca/M14 (*Corpus 1*, nr. 93; pl. 19/5), Trușești/M22, M90, M104 (*Corpus 1*, nr. 364; pl. 28/3, 33/8, 34/2) și Badragii Vechi (R. Moldova). Mormântul 14 de la Crasnaleuca, precum și cele menționate pentru Trușești, conțineau câte un schelet de adult fără craniu, iar în mormântul 27 de la Badragii Vechi s-au păstrat doar craniul și femurele (Smirnova, 1969). Acest tip de descoperiri a fost interpretat de unii autori drept expresie a unor practici rituale, în cadrul cărora cadavrul era depus (în mod intenționat) fragmentar în groapa funerară (Marinescu, 1986, p. 52, cu referire la Badragii/M27). Mormântul 14 de la Crasnaleuca ar putea aparține aceleiași categorii de morminte, nefiind însă exclusă probabilitatea unei morți violente a subiectului respectiv.

Depunerea unor fragmente de cadavre este, se pare, mai evident atestată în necropola de la Archiud, unde au fost descoperite morminte cu schelet fragmentar, respectiv: craniul și un fragment de tibie în M22; femurele în M37; tibiile în M38; craniul și oasele brațului stâng în M40; craniul în M48. Fragmentele de schelete au fost depuse fie în urnă (M22), fie pe sol (M37, 38, 40, 48). Potrivit observațiilor făcute de autorul descoperirii, se pare că - la Archiud, cel puțin - doar maturii erau supuși unor astfel de practici, care aveau, probabil, o semnificație magico-rituală (Marinescu, 1986, p. 51-52). De remarcat faptul că patru din cele cinci morminte menționate au fost descoperite în zona sud-estică a necropolei și se aflau la distanțe mari unul față de celălalt, spațiul din interiorul zonei marcate de ele fiind aproape complet lipsit de morminte (excepție face M43, mormânt de copil). Este vorba, probabil, de existența în această parte a necropolei de la Archiud a unei zone sacre (?)(fig. 2)¹⁷⁰.

Descoperiri similare provin, se pare, și din alte zone ale ariei de răspândire a culturii Noua. Astfel, în necropola de la Târnava, au fost găsite în trei morminte de adulți doar părțile inferioare ale scheletelor (Andrițoiu, 1981, p. 553-554, fig. 1; Marinescu, 1986, p. 52, nota 8). Mormântul 2 din necropola de la Teiuș conținea un inventar relativ bogat depus de o parte și alta a tibiilor unui individ matur, fapt explicat fie prin eventuale deranjări ulterioare (Horedt, 1953, p. 800-801, fig. 10/2), fie prin depunerea intenționată a cadavrului fragmentar (Marinescu, 1986, p. 52, nota 8).

¹⁶⁹ Pentru alte opinii privind semnificația mormintelor duble sau multiple descoperite în complexe ale epocii bronzului, vezi, printre altele, Nicolăescu-Plopșor, Wolski, 1975, p. 135 (pentru cultura Otomani); Sulimirski, 1968, p. 8-9 (pentru cultura Komariv).

¹⁷⁰ Marcarea zonei sacre (?) ne aparține (v. fig. 2).

Morminte în groapă comună (?). La Stânca Bălții - Costești (R. Moldova), în marginea estică a necropolei, s-au descoperit într-o groapă comună (?), de formă ovală, cinci morminte (M5-9). Depistate la adâncimi de 0,20-0,40 m, ele sunt interesante atât prin poziția în groapa funerară, cât și prin conținutul lor. În ceea ce privește poziția mormintelor, s-a constatat că unele morminte suprapuneau pe altele: M7 pe M5 și M6, iar M8 pe M6. Relativ la conținutul mormintelor, se remarcă următoarele: în M5 au fost găsite doar fragment din oasele picioarelor și ale mâinilor, restul scheletului fiind răvășit. În M6 și M7 oasele mâinilor, picioarelor și ale bazinului se aflau așezate unele peste altele. Aceste morminte, cu schelete fragmentare, erau lipsite de inventar. Mormântul 8, o înhumare normală, conținea un schelet de copil - chircit pe partea stângă, cu mâinile îndoite din coate și palmele așezate lângă bărbie - și un borcan, fragmentar. Mormântul 9, aflat în apropierea lui M8, la același nivel, reprezenta, de asemenea, o înhumare de copil, din care s-a păstrat numai craniul (Hîncu, Tîlov, 1974, p. 157 și, pentru vasul din M8, fig. 1/2). Aceste descoperiri de la Costești au fost interpretate fie ca rezultat al unui ritual funerar în cadrul căruia defuncții erau dezmembrați, fie urmare a ritualului reînnoșării (ibidem).

Ritualuri funerare similare au fost practicate sporadic și de alte comunități ale epocii bronzului, după cum sugerează descoperirile din aria culturilor Wietenberg - craniu de adult (M2) descoperit în așezarea de la Derșida (Chidioșan, 1980, p. 23) - sau Monteoru - în necropola de la Căndești, înhumarea unui copil într-un vas de lut (Florescu M., Florescu A., 1983, p. 115) și înhumări de capete de maturi (Florescu M., 1978, p. 116-117).

Morminte-cenotaf. În aria culturii Noua au fost descoperite, izolat, în cuprinsul unor necropole, la adâncimi de obicei mai mari de 1,00 m, vase întregi - borcane sau cești - de factură Noua, care sunt interpretate, în general, ca morminte simbolice (cenotaf), închinată memoriei unor persoane decedate departe de "casă", în împrejurări speciale, violente probabil în unele cazuri. Asemenea descoperiri, cu totul sporadice, provin de la Crasnalcuca/M12, 31 (pl. 19/1, 22/12) și Mitoc (*Corpus 1*, nr. 253). Alte morminte-cenotaf au fost descoperite, în număr foarte mic, și în restul ariei de răspândire a culturii Noua, cum ar fi, de exemplu, în necropola de la Pcerița (R. Moldova) (Jarovoj, Cikov, 1991). Analogii se găsesc în perioada târzie a Bronzului mijlociu, printre altele la Balintești/M2, 25 și Brăești/M 16 (pl.15/9).

Morminte în așezări. Înhumările în cadrul așezărilor sunt puțin atestate în aria culturii Noua. Două asemenea descoperiri provin de la Trușești-"Movila din Șesul Jijiei", respectiv un mormânt de înhumare și un altul de incinerare (*Corpus 1*, nr. 366b). La est de Prut, au fost identificate câteva morminte în așezările de la Cobîlnea, Ghindești și Petrușeni (Sava, 2002, Karte 1, nr. 9-11).

Înhumarea defuncțiilor în cuprinsul sau în apropierea așezărilor, practică frecvent în perioadele mai vechi atât pe teritoriul României, cât și în alte spații geografice¹⁷¹, este atestată de asemenea în Bronzul mijlociu, în unele așezări ale culturilor Monteoru și Otomani. Puține descoperiri provin din așezarea Monteoru de la Gârbovăț -"Zaharcasca"¹⁷² (*Corpus 2*, nr. 49), precum și din așezările culturii Otomani de la Sălacea și Otomani (Ordentlich, 1963, p. 131; Necrasov, Rusu și colab., 1966, p. 7-16;

¹⁷¹ Descoperiri de acest tip provin frecvent din așezările neolitice de pe teritoriul României (Rusu, Mareș, 1956; Haas, Maximilian, 1958, p. 131-142; Comșa, 1960, p. 84-87, 91-97; Dumitrescu H., 1961, p. 99-100, fig. 8; Necrasov, 1965, p. 10; Necrasov, Cristescu, 1965, p. 129-161; Nicolăescu-Plopșor, Popovici, 1967, p. 3-16; Wolski, Nicolăescu-Plopșor, 1970, p. 3-11; Nicolăescu-Plopșor, Wolski, 1975, p. 113-116 și nota 2), ca și, de exemplu, din Anatolia (Çatal Hüyük; Mellaart, 1964, p. 39-125).

¹⁷² Atribuită fie perioadei de sfârșit a Bronzului mijlociu (Oancea, 1976; 1981), fie începutului Bronzului târziu (Noua I. periodizare A. C. Florescu).

Nicolăescu-Plopșor, Wolski, 1975, p. 118-131). Dintre acestea, menționăm mormântul de copil aflat la intrarea în templul cu megaron de la Sălacca, mormântul cu patru schelete descoperit la marginea așezării de la Sălacca și un mormântul de femeie, înhumată împreună cu un craniu de câine în apropierea unei locuințe din așezarea de la Otomani (Nicolăescu-Plopșor, Wolski, 1975, p. 131).

Semnificația mormintelor descoperite în așezări este dificil de descifrat. Hortensia Dumitrescu, referindu-se la mormintele (predominant de copii sau tineri) din așezările cucuteniene, le interpretează drept sacrificii umane, legate de cultul fertilității solului (Dumitrescu H., 1957, p. 110). Dardu Nicolăescu-Plopșor și W. Wolski (1975, p. 134-135), fără a respinge ipoteza sacrificiilor, remarcă faptul că mormintele descoperite în așezări au aparținut frecvent unor indivizi maturi, și, ca urmare, consideră că aceste descoperiri pot fi reînhumări sau expresia unor ritualuri speciale aplicate indivizilor care au încălcat regulile de conviețuire în cadrul comunității (ca, de exemplu, mormântul cu patru schelete de la Sălacca, menționat mai sus).

III.3.b2. Morminte plane de incinerare

Incinerarea este puțin atestată atât în aria de răspândire a culturii Noua (Florescu A., Rugină și colab., 1967, p. 79, fig. 7/7; Ursachi M., 1969, p. 35; Roska, 1942, p. 24, nr. 92, fig. 16 (Apahida); Rusu, 1964, p. 248, nota 46), cât și în zonele ocupate de comunitățile Sabatinovka (vezi mai jos). Potrivit unor calcule aproximative (tabel 1), pe teritoriul României au fost descoperite peste 14 morminte de incinerare (aproximativ 3,31% din totalul mormintelor culturii Noua), în 10 localități, dispuse astfel: 1) Moldova: în NE, 1 localitate (1 mormânt); în NV, 4 localități (5 morminte). 2) Transilvania: NV, 3 localități (mai mult de 3 morminte); N, 1 (2 morminte); centru, 1 localitate (3 morminte).

Din Câmpia Moldovei provine un mormânt de incinerare în urnă, descoperit în așezarea de la Trușești- „Movila din Șesul Jijiei” (*Corpus 2*, nr.111) (Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1954, p. 21, fig. 14). Printre descoperirile cunoscute din aria vestică a culturii Noua (România), amintim pe cele de la Archiud/M58, 65 (*Corpus 2*, nr. 11), mormântul de la Gherla (Marinescu, 1986, p. 52, nota 15), mormintele de la Piatra Neamț (Florescu A., 1964, p. 145; Morintz, 1978, p. 154), cele două morminte de la Săbăoani (*Corpus 2*, nr. 86). Alte 5 morminte de incinerare sunt cunoscute în aria Montcoru, la Balintești/M35-38 (Zaharia Eug., 1963) și Căbești (Buzdugan, 1968, p. 64), iar un altul aparține comunității Corlăteni-Trușești de la Brăești/M15 (*Corpus 1*, nr. 47, pl. 15/7-8).

Unii cercetători consideră că tot în această grupă de morminte ar putea fi incluse și descoperirile mai vechi de la Apahida, Band și Brăduț (Rusu, 1964, p. 248, nota 46; Marinescu, 1986, p. 52, nota 16).

Mormintele de incinerare din aria culturii Noua reprezintă un procent foarte mic din totalul mormintelor descoperite în cadrul fiecărei necropole (1,09 - 10-14%). Se remarcă, de asemenea, că ritualul incinerării este atestat mai ales în necropole din bronzul mijlociu - Balintești, Căbești, Săbăoani, Brăești - și mai rar în complexe funerare aparținând culturii Noua - Doina, Ciritei. Totodată, constatăm că necropolele care conțin și morminte de incinerare se plasează îndeosebi în anumite zone ale spațiului românesc, cum ar fi zona nord-vestică a Moldovei (județul Neamț)).

Morminte de incinerare, în număr foarte mic, au fost identificate și în necropolele de la Ostrivec (Ucraina) - două morminte de incinerare în urnă, respectiv 1,09% din total mormintelor descoperite (Balaguri, 1985, p. 483) și Pererîta (R. Moldova) - trei morminte, reprezentând 2,97% din totalul descoperirilor (Jarovoj, Cikov, 1991).

Se remarcă faptul că mormintele de incinerare apar de obicei sub forma unor urne (conținând resturi incinerate) - ca la Balintești, Brăești, Săbăoani, Ostrivec - sau, foarte rar, sub forma unei grămăjoare de oase calcinate, puse în groapă (Balintești M 37). Sunt semnalate, de asemenea, foarte rar, și alte variante rituale de morminte de incinerare. Astfel, în necropola de la Archiud au fost

descoperite două morminte în cutie de piatră: M58, în care oasele erau depuse pe sol, și M65 - mormânt de incinerare în urnă (Marinescu, 1986, p. 52).

În cele mai multe cazuri vasele descoperite în mormintele de incinerare au formă de borcan, cu brâu simplu în relief sau cu două torți tubulare (Săbăoani/M XV, XVI) și, doar în cazuri izolate, formă de *kantharos*, prevăzute cu creastă (Balintești, M36). La Brăcești/M15 urna este un borcan, prevăzut cu un brâu simplu în relief, sub buza vasului; în interiorul urnei, peste resturile incinerate, un vas mic - probabil capacul urnei - bitronconic cu două apucători mici plate dispuse vertical pe umărul vasului (pl. 15/7-8). La Archiud, ceramica găsită în cele două morminte de incinerare în cutii de piatră diferă, atât calitativ, cât și în ceea ce privește formele și ornamentele, de cea găsită în mormintele de înhumare (Marinescu, 1986, p. 52, fig. 3/7-9; 4/5).

Referitor dispunerii mormintelor de incinerare în cadrul necropolelor, remarcăm faptul că la Archiud mormintele de incinerare se plasează în marginea de nord-vest a necropolei, la distanță mare de zona cu morminte de înhumare (Marinescu, 1986, p. 52, fig. 1), în timp ce la Balintești se află în interiorul necropolei, în partea de sud-est a acesteia (Zaharia Eug., 1963, fig. 1).

Un caz singular îl reprezintă mormântul de incinerare în urnă descoperit în așezarea de la Trușești-„Movila din Șesul Jijici” (*Corpus 2*, nr. 111).

III.3.c. Morminte în tumuli

III.3.c1. Morminte de înhumare

Multă vreme au fost cunoscute în aria culturii Noua doar morminte plane, în special de înhumare. Cercetările din ultimii ani au atestat însă, în diferite zone ale spațiului ocupat de comunitățile respective, și ritul înhumării, mai rar al incinerării, în tumuli. De menționat faptul că, asemănător situației identificate în aria culturii Sabatinovka (vezi mai jos), acest tip de morminte apare în poziție secundară în tumuli din epoci mai vechi, fapt pentru care nu le numim morminte tumulare, ci *morminte în tumuli*.

Pentru spațiul Câmpiei Moldovei nu există în prezent date care să ateste cu certitudine practicarea acestui rit funerar de comunitățile Noua. Amintim, totuși ca probabile, mormintele (în tumuli) de la Glăvănești/M 2, 4, 11 (Florescu, 1991, p. 156-157, fig. 207/4-5, 7) și Valea Lupului (Dinu, 1957, p. 173; *RAJI*, 1985, p. 343-346). După unii autori, bronzului târziu îi pot fi atribuite și mormintele în tumuli de la Glăvănești/M7, Holboca/M6 și Cotârgaci/T 2 (Burtănescu, 1993; Moscalu, 1989, p. 124). Câteva morminte în tumuli au fost descoperite și la Trușești – „Țuguiceta”, în movila aflată în apropierea zonei cu morminte plane (Petrescu-Dîmbovița, Nițu și colab., 1952, p. 75-83; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 457-459).

La est de Prut sunt cunoscute, de asemenea, puține descoperiri de acest fel (toate provenind din aria ocupată anterior de comunitățile *mnogovalikovaja*), între care menționăm necropolele de la Burlănești (Levicki, Manzura și colab., 1996) și Chirileni. În ultima dintre ele, mormintele care aparțin (cu certitudine) culturii Noua au fost găsite, în majoritate, în apropierea tumulilor - fiind, deci morminte plane - și doar puține s-au aflat în mantaua tumulilor (morminte “tumulare” propriu-zise). Pot fi atribuite cu certitudine culturii Noua mormintele M14/T2, M 18/T2, M7/T4 și M8/T4 de la Chirileni¹⁷³.

¹⁷³ M14/T2. Descoperit la distanța de 20,10 m sud-sud-est (168°), la adâncimea de 3,68 m de la reper (fig. 4). Groapa ovală (0,9 x 0,55 m), orientată cu axul lung sud-nord, având adâncimea de 3,70 m de la reper. Scheletul (matur) - în poziție chircită pe partea stângă, cu craniul orientat spre nord (0°). Oasele brațelor nu s-au păstrat. Inventar: castron, găsit lângă genunchii defunctului; lucrat din pastă în amestec cu nisip, ceramică și scoică pisată; pereții vasului sunt ușor lustruiți, la exterior. Dimensiuni: H = 4,8 cm; D = 11,7 cm (Klochco, Sava, 1995, fig. 5/5-6).

De remarcat, deci, apariția unor morminte ale culturii Noua în tumuli, de obicei în poziție secundară (în mantaua movilei), fapt ce atestă folosirea de către aceste comunități a curganelor mai vechi pentru înhumarea defuncțiilor. Mormintele amintite prezintă un interes deosebit, deoarece confirmă faptul că în aria culturii Noua a fost practicat, sporadic totuși, ritul înhumării în tumuli, ceea ce ar putea constitui, după unii autori, un argument în plus în favoarea teoriei privind predominarea clementelor estice (nord-pontice) în procesul de geneză a culturii Noua (Klochco, Sava, 1995).

În spațiul Câmpiei Moldovei este cunoscut un singur mormânt în tumul care ar putea fi atribuit culturii Sabatinovka. Descoperit la Prăjenci-“Țarnă”/M10/T2 (*Corpus* 2, nr. 77), mormântul conținea un schelet culcat pe spate, ușor înclinat spre stânga, cu brațele îndoite din coate și aduse cu palmele spre față; picioarele puternic chircite în sus și căzute pe stânga; capul culcat pe stânga, orientat spre vest (255°). În stânga craniului se afla un vas, cu profilul în formă de S, prevăzut cu 2 torți supraînălțate. Vasul era lucrat din pastă de culoare cărămiziu-gălbui, cu miez negru și suprafața lustruită. Au mai fost găsiți în mormânt, în marginea estică a gropii și lângă cotul mâinii drepte, doi bulgări mici de ocră roșietic. Se precizează că scheletul a aparținut unui bărbat cu talia de 2 m.

Spre deosebire de cultura Noua, în aria Sabatinovka ritul funerar caracteristic este înhumarea în tumuli¹⁷⁴. Aceste înmormântări s-au făcut în general în movile mai vechi, *jammaja* (Černjakov, 1985, p. 135; Dergačev, 1986, p. 180; Šarafutdinova, 1986, p. 93)¹⁷⁵.

M18/T2. Descoperit în zona extratumulară, la distanța de 22,9 m sud-sud-est (152°) și la adâncimea de 1,88 m de la reper. Groapa ovală (0,96 x 0,66 m), orientată cu axul lung pe direcția sud-sud-est, având adâncimea de 2,93 m de la reper. Scheletul (matur) - chircit pe stânga, cu craniul la nord (0°). Oasele brațelor nu s-au păstrat. Inventar: 1. Cească, așezată în fața craniului; lucrată din pastă în amestec cu nisip, ceramică și scoică pisate; prevăzută cu două torți supraînălțate; dimensiuni: H = 6,3 cm; D max. = 8,9 cm; D fund. = 3,9 cm. 2. Fund de vas, aflat în fața craniului; lucrat din pastă în amestec cu ceramică pisată și nisip; la exterior lustru ușor și angobă de culoare cenușie (Klochco, Sava, 1995, fig. 4: 6/2-4).

M7/T4. Descoperit la distanța de 8,2 m sud-est (136°) și adâncimea de 0,82 m de la reper. Groapa ovală (1,22 x 0,77 m), cu axa lungă orientată est-vest, având adâncimea de 0,92 m de la reper. Mormântul conținea două schelete: 1. Scheletul unui matur, chircit pe dreapta, cu craniul orientat spre est (90°). Brațul drept era întins aproximativ în poziție orizontală, iar cel stâng îndoit din cot în unghi ascuțit, cu palmele în fața craniului. 2. Scheletul unui copil (probabil sugar), prost conservat, chircit pe stânga, cu craniul orientat spre sud-est (122°). Scheletul copilului era "îmbrățișat" cu brațele scheletului matur. Inventar: În fața craniului scheletului matur se găsea un vas cu o toartă, lucrat din pastă în amestec cu ceramică pisată și nisip. Suprafața exterioară de culoare gri cu pete negre este ușor lustruită. Dimensiunile vasului: H=9,8 cm; D margine = 11,3 cm; D max.= 14,2 cm; D fund = 8,4 cm. (ibidem, fig. 9; 10/1-2).

M8/T4. Descoperit la distanța de 14,4 m sud-est (160°) și la adâncimea de 2,14 m de la reper. Interesant este modul de amenajare a gropii, în trepte, cu analogii - potrivit autorilor - în cultura *mnogovalikovaja*. Groapa are două niveluri. Primul arc formă dreptunghiulară cu colțurile arcuite, dimensiunile 1,41 x 0,82 m și adâncimea de 2,24 m de la reper. La această adâncime se găsea o treaptă (înaltă de 5-10 cm) de la nivelul căreia a fost săpată camera funerară, care avea dimensiunile 1,18 x 0,74 m și adâncimea de 50 cm (de la nivelul treptei). La nivelul superior al treptei s-au păstrat urme de bârne cu care a fost acoperită groapa funerară. Scheletul (matur) - puternic chircit pe stânga, cu craniul orientat spre sud-est (125°). Brațele îndoite din coate în unghi ascuțit, cu palmele în fața craniului. Inventar: Vas-borcan miniatural, așezat între brațe și femure. Vasul - lucrat din pastă în amestec cu ceramică pisată și nisip. Suprafața vasului de culoare gri cu pete negre. Dimensiuni: H=8,8 cm; D max.=12,1 cm; D fund.=9,6 cm. (ibidem, nota 1, fig. 9; 10/3-4).

¹⁷⁴ Până în prezent nu au fost descoperite în spațiul dintre Nistru și Prut morminte plane, care ar putea fi atribuite cu certitudine culturii Sabatinovka (Dergačev, 1986, p. 180), deși ele apar atât în cadrul culturii *Mnogovalikovaia*, cât și în cultura Noua. Această situație s-ar putea datora și întâmplării, în sensul că este posibil ca necropolele plane ale culturii Sabatinovka să nu fi fost încă descoperite (Černjakov, 1985, p. 135, 144). În aria estică a culturii Sabatinovka (steпа din regiunea Niprului) au fost descoperite, lângă râuri, în apropierea așezărilor, și necropole plane cu diferite construcții de piatră (Šarafutdinova, 1986, p. 94).

¹⁷⁵ În steпа nord-vest-pontică, excepție face, probabil, tumulul 3 de la Borisovka, ridicat deasupra unui mormânt principal (M2) al culturii Sabatinovka (Dergačev, 1986, p. 180). Alți autori consideră că, la fel ca în regiunea Volgăi inferioare și a Donețului nordic, în Bronzul târziu apar morminte tumulare principale și în regiunea nord-vest-pontică, fapt ce indică continuarea practicării ritului funerar tumular în aceste zone. Spre deosebire de acestea, în regiunea Azovului și Niprului sunt caracteristice, în aceeași perioadă, numai mormintele secundare, săpate în tumuli mai vechi (Šmaglij, Černjakov, 1970, p. 118).

Din grupa de morminte Sabatinovka din spațiul nord-vest-pontic (peste 500 - ± 600-700 de morminte tumulare: Černjakov, 1985, p. 135; Dergačev, 1986, p. 183), puține pot fi atribuite cu certitudine culturii respective. Această situație se datorează atât faptului că majoritatea mormintelor sunt lipsite de inventar funerar - și, cu puține excepții, nu se deosebesc de mormintele fără inventar ale culturii *mnogovalikovaja* (Dergačev, 1986, p. 183), cât și faptului că inventarul funerar este identic cu acela descoperit în mormintele culturii *mnogovalikovaja* (ibidem, p. 180). Potrivit observațiilor făcute până în prezent, se pare că cea mai mare parte a mormintelor (aproximativ 85-90%, din total) fără inventar dar cu schelete puternic chircite, așezate pe una din părți, pot fi atribuite mai curând culturii Sabatinovka decât culturii *mnogovalikovaja* (ibidem, p. 183).

Ca urmare a imposibilității atribuirii certe (la cultura Sabatinovka sau *mnogovalikovaja*) a mormintelor cu schelete chircite și fără inventar, trăsăturile ritului funerar ale culturii Sabatinovka pot fi evidențiate, cu destulă relativitate, numai pe baza unui număr mic de morminte (20-25) care conțin obiecte de inventar. Astfel, potrivit opiniei lui V. A. Dergačev (ibidem, p. 180), cele mai reprezentative morminte ale culturii Sabatinovka din zona de stepă dintre Prut și Nistru sunt cele de la Borisovka, Etulia II, Semenovka, Taraklja, Višnevoe, Tiraspol I, Purcari și Nerușai (tabel 6), mai puțin sigure fiind, în opinia autorului, mormintele de la Novoselița, Kočkovatoc, Limanskoe, Dol'nika, și Kislița I (tabel 7).

Tumulii care conțin morminte ale culturii Sabatinovka se află de obicei în apropierea așezărilor, pe cumpene de ape, pe podșuri înalte și terase. Numărul mormintelor în cadrul unui tumul variază între 1-2 - 5-6/±10 (Šarafutdinova, 1986, p. 93; Dergačev, 1986, p. 184), dar, spre deosebire de cultura *mnogovalikovaja*, mormintele culturii Sabatinovka sunt grupate, așezate compact în cadrul unui tumul, de obicei în partea sudică (Šarafutdinova, 1986, p. 93; Dergačev, 1986, p. 184 și fig. 31/1) sau, sporadic, în centrul tumulului, ca și cum ar constitui necropole de sine-stătătoare. Astfel de grupe de morminte au fost identificate, de exemplu, în tumulii de la Bălăbănești I/T 1, Baștanovka/T4, Gradișce, Răscăcții Noi/T1, Plavnii/T8 (Dergačev, 1986, p. 184).

Aproape toate mormintele Sabatinovka sunt individuale, descoperirile de morminte duble (mame cu copii) fiind semnalate sporadic, ca de exemplu la Majaki/M7/T1, Glubokoc/M18/T1 (Černjakov, 1985, p. 136; Dergačev, 1986, p. 184).

Gropile funcrare sunt, din punct de vedere al formei, dimensiunilor și adâncimilor, foarte variate. Observații concludente privind modul de construire a mormintelor tumulare nu s-au făcut până în prezent, informațiile existente referindu-se doar la partea inferioară a mormintelor (fundul gropilor). Au fost identificate următoarele tipuri de construcții funcrare specifice culturii Sabatinovka:

1. Construcții simple, cel mai frecvent sub forma unor camere dreptunghiulare sau ovalneregulate (Dergačev, 1986, p. 184), de dimensiuni mici (lungimea de 1,2-1,5 m, cu lățimea de la 0,7-1 m și adâncimea de 0,5-0,8/1 m) (Černjakov, 1985, 135; Šarafutdinova, 1986, p. 93). Groapa funcrare este acoperită rareori cu lemn, mai frecvent cu pietre; uneori întreaga groapă fiind umplută cu pietre (la Sokolovka, Stepovoc și altele) (Černjakov, 1985, p. 135; Šarafutdinova, 1986, p. 93; Dergačev, 1986, p. 184).

2. Camerele cotlonite sau catacombele sunt bine reprezentate în regiunea Bugului, acest ritual funerar persistând aici din vremea culturii *mnogovalikovaja* (Černjakov, 1985, p. 136; Šarafutdinova, 1986, p. 93), și mai rar în zona vestică de răspândire a culturii Sabatinovka, cum ar fi, se pare, la Novoselița/M20/T19 (Dergačev, 1986, p. 184).

În legătură cu amenajarea gropilor, trebuie amintită și prezența, uncori, pe fundul gropilor a unor așternuturi vegetale (trestic, scoarță de copac, pâslă) (Černjakov, 1985, p. 136; Šarafutdinova, 1986, p. 93).

Orientarea mormintelor. În cadrul tumulului, camerele funciare ale mormintelor culturii Sabatinovka sunt orientate cu axa lungă spre centrul tumulului, sensul orientării mormintelor fiind, la fel ca în aria *mnogovalikovaja*, invers față de cel al mersului ácelor ceasului. Marea majoritate a scheletelor a fost orientată în sectorul nord-estic al tumulului (0-150°), predominând orientarea spre est (Dergačev, 1986, p. 184, fig. 31/2; Šarafutdinova, 1986, p. 93). I. T. Černjakov dă chiar o statistică a tipurilor de orientare a mormintelor, după cum urmează: 1) spre nord 13%; 2) spre nord-est, 22%; 3) spre est, 33%; 4) spre sud-est, 6%; 5) spre sud, 3%; 6) spre vest, 10%; 7) spre nord-vest, 13%. Poziția dominantă, împreună cu devierile, o reprezintă și în opinia acestui cercetător orientarea estică (Černjakov, 1985, p. 136).

Poziția scheletelor. Tipică este poziția chircită, pe dreapta sau pe stânga, ultima fiind predominantă. După calculele lui I. T. Černjakov, 80% din totalul defuncțiilor Sabatinovka au fost așezați pe stânga și 20% pe dreapta (Černjakov, 1985, p. 136; Dergačev, 1986, p. 184, fig. 32). Gradul de chircire a scheletelor este diferit, dar predomină chircirea accentuată, cu picioarele puternic îndoite din genunchi și trase mult spre cutia toracică, cu oasele tălpilor aflate adesea lângă bazin (Černjakov, 1985, p. 136; Dergačev, 1986, p. 184). În ceea ce privește poziția brațelor, cele mai frecvente sunt situațiile în care defuncții au fost așezați cu mâinile îndoite din coate și palmele aduse lângă cap sau în dreptul feței (Dergačev, 1986, p. 184). În cazuri izolate au fost descoperite și schelete cu mâinile îndreptate spre genunchi, în lungul corpului (Černjakov, 1985, p. 135-136).

În perioada târzie a culturii Sabatinovka, corespunzătoare mormintelor de la Šabolat, Olănești, Ogorodnoc, Karabetovka și Novokotovska, poziția scheletelor este chircită, pe dreapta sau pe stânga, cu mâinile aduse în dreptul feței. Nu se poate preciza care este orientarea predominantă a scheletelor, deoarece seria de morminte studiate este mică, dar se menționează faptul că au fost observate orientări diferite (Černjakov, 1985, p. 142).

III.3.c2. Morminte de incinerație

Morminte de incinerație în tumuli sunt atestate foarte rar în aria complexului Noua-Sabatinovka. O singură descoperire de acest fel, atribuită cu probabilitate culturii Noua, provine din Transilvania, de la Cașolț-„La Trei Morminți” (*Corpus* 2, nr. 33). Complexul funerar, format din trei vase așezate în interiorul unei construcții de piatră, a fost depistat în zona centrală a tumulului I (foarte aplatizat), la nivelul antic. Vasele aparțin următoarelor forme ceramice: 1. strachină tronconică, prevăzută cu o mică urechiușă; 2. *kantharos*, cu creastă, ornamentat cu linii canelate orizontale și paralele pe gât, și patru semicercuri, formate din linii canelate concentrice, dispuse pe diametrul maxim, încadrate de o parte și de alta de câte șase linii canelate, oblice; 3. vas mic, bitronconic, aflat în interiorul ceștii, ornamentat de asemenea cu grupe de câte trei semicercuri concentrice realizate din linii canelate, aflate pe diametrul maxim (Macrea, 1957; Florescu A., 1991, p. 44, fig. 171/1, 3, 5). În apropierea acestui complex ceramic, la același nivel, s-au descoperit alte 2 vase, dintre care unul conținea oase de pasăre.

Pe baza caracteristicilor vaselor din zona centrală a tumulului - în primul rând a ceștii, A. C. Florescu consideră că descoperirea este, foarte probabil, un mormânt de incinerație, cu ofrandele respective, aparținând culturii Noua (Florescu A., 1991, p. 44). Nu se exclude, de altfel, posibilitatea ca întregul ansamblu tumular din zonă (unde s-au semnalat 16 tumuli) să aparțină culturii Noua (ibidem).

În aria vestică a culturii Sabatinovka (stepa nord-vest-pontică) ritul incinerației este atestat doar printr-o singură descoperire, care provine de la Borisovka/M2/T3 (fig. 1/13). Mormânt principal în

cadru tumulului, acest complex funerar era format dintr-o urnă de incinerare și obiecte de inventar. Groapa mormântului, de formă pătrată (dimensiuni 2,7/2,4 m), era amenajată cu scoarță de copac (?) și scânduri. Inventarul funerar: 1. urnă în formă de butoiăș de lemn, oase calcinate și cenușă; 2. sabie-pumnal de bronz; 3. scut de lemn căptușit cu piele (păstrat parțial); 3. vas de lut (distrus); 4. oase de animale (bovine); 5. în colțul sudic al gropii se afla o grămăjoară de oase calcinate de animal și fragmentele unui vas; 6. fragmente de vas, cu brâu sub margine, descoperit în umplutura gropii (Șarafutdinova, 1986, p. 93-94; Dergačev, 1986, p. 185).

Acest mormânt, aparținând probabil unui războinic, se deosebește de celelalte morminte ale culturii Sabatinovka nu numai prin ritual, ci și prin prezența (unică deocamdată) a armelor în cadrul inventarului funerar. Tocmai pe baza acestora, mormântul de la Borisovka a fost sincronizat (cu certitudine) cu depozitele de la Ingulsk și Lozovo, precum și cu atelierul de la Krasnyj Majak, în care s-au descoperit asemenea pumnale (ibidem).

Pentru mormântul de la Borisovka au fost găsite analogii în aria vestică a culturii Sabatinovka - prin ceramică și pumnalul de tip Krasnyj Majak - și în cultura câmpurilor de urne - prin ritul incinerării -, precum și în necropola de la Cașolț, unde au fost sesizate trăsături asemănătoare de ritual: incinerarea, spargerea rituală a vaselor folosite în timpul ospățului funerar, ridicarea tumulilor deasupra mormintelor. Apariția sporadică în România și în zona nord-vest-pontică a mormintelor de incinerare atestă, după unele opinii, fie prezența unor alte elemente etnice, fie apariția unor ritualuri noi, create special pentru anumiți membri ai comunității (războinicii, în acest caz), după cum pare să ateste mormântul de la Borisovka (Smaglij, Černjakov, 1970, p. 118).

Incinerarea este mai bine atestată în aria estică a culturii Sabatinovka, prin morminte care conțin vase-borcan, cu "coaste" ascuțite, cu ornamente geometrice (zig-zaguri, cruci, triunghiuri, meandre) și cuțite cu dilatare romboidală la mâner, cu analogii în așezările *srubnaja* din bazinul Donțului nordic (Șarafutdinova, 1986, p. 94). Totuși, caracteristică rămâne înhumarea în poziție chirchită și în această zonă a ariei Sabatinovka (ibidem).

III.3.d. Inventarul mormintelor

Mormintele complexului cultural Noua-Sabatinovka au în general un inventar sărac, format îndeosebi din ceramică și, cu totul sporadic, din alte elemente, respectiv: obiecte de piatră, bronz sau aur; oase de animale.

III.3.d1. Frecvența obiectelor de inventar în morminte

Numărul mic de necropole/morminte ale culturii Noua cercetate prin săpături sistematice oferă informații puține despre inventarul mormintelor. În necropola de la Trușești-„Țuguieța” (*Corpus 1*, nr. 364; pl. 27-34), din cele 127 morminte, numai 67 au avut inventar, constând din: vase de lut, o verigă mică de aur, o grămadă de arșice (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 458; Petrescu-Dîmbovița, Florescu A. și colab., 1999). La Crasnaleuca (*Corpus 1*, nr. 93; pl. 18-24) marea majoritate a mormintelor conținea vase de lut ars. Se remarcă faptul că în multe morminte au fost găsite doar fragmente de vase sau vase cu părți ale corpului rupte din vechime (torți). Din totalul complexelor funerare descoperite, numai 9 nu au avut nici un fel de element de inventar. Menționăm și 2 cuțite curbe de silex care provin din unul din primele morminte ale necropolei, descoperite întâmplător (Dascălu, 1994, p. 142).

Pentru necropola de la Pererîta (R. Moldova) este menționată prezența diferitelor elemente de inventar - ceramică, obiecte de bronz (ac de tip *Rollemadel*), o cataramă - care au o frecvență diferită în cadrul celor două grupe de morminte identificate în cadrul necropolei. Astfel, după cum se precizează, în grupa A mormintele cu inventar reprezintă 70% din total, iar în grupa B 50% (Jarovoj, Cikov, 1991). În mormintele de la Ostrivec (fig. 1/2) au fost găsite îndeosebi vase, dar și câteva obiecte de podoabă din bronz, os, piatră sau marnă (Balaguri, 1985, p. 483).

Pentru alte zone ale ariei de răspândire a culturii Noua mai menționăm necropola de la Archiud-“Hânsuri” (*Corpus 2*, nr. 11), unde numai 9 morminte nu au avut inventar, celelalte conținând vase de lut și un toporaș de calcar (în M22). Lipsesc la Archiud obiectele de podoabă, oasele de animale sau depunerile de cenușă și cărbuni (Marinescu, 1986, p. 53).

În aria vestică a culturii Sabatinovka, mormintele sunt, așa cum am precizat deja, în general lipsite de inventar. Pentru cele 20-25 de morminte cu inventar din acest spațiu (Dergačev, 1986, p. 180), se menționează prezența îndeosebi a vaselor de lut ars (Černjakov, 1985, p. 135), care sunt reprezentate printr-un număr mic de forme ceramice (ibidem). Cu totul sporadic mai apar în mormintele culturii Sabatinovka obiecte de bronz, oase de animale sau ocru (Šmaglij, Černjakov, 1970; Černjakov, 1985, p. 135; Dergačev, 1986, p. 185; Šarafutdinova, 1986, p. 93-94).

III.3.d2. Ceramica

Ceramica reprezintă elementul cu cea mai mare frecvență în mormintele complexului cultural Noua-Sabatinovka.

III.3.d2.a. Numărul vaselor în morminte

O caracteristică dominantă pentru toată aria de răspândire a complexului Noua-Sabatinovka, o constituie prezența unui număr mic de vase în morminte. Astfel, în necropola de la Trușești se constată, din acest punct de vedere, următoarea situație: câte un singur vas, în 50 de morminte; câte două vase, în 16 morminte (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 458). La Crasnaleuca, apar frecvent 1-2 vase sau, cu totul sporadic, trei (Dascălu, 1994, p. 142).

Situația este asemănătoare și în alte zone ale ariei de răspândire a culturii Noua. Astfel, în necropola de la Archiud, din totalul mormintelor care conțineau inventar, 9 aveau câte un vas, 5 câte 2 vase și 1 (M58) 3 vase (Marinescu, 1986, p. 53). La Ostrivec și Badragi (tabel 8) au fost găsite în morminte 1-2 vase, mai rar 3 (Balaguri, 1985, p. 483; Smirnova, 1969). O excepție apare la Teiuș-“Sub Drum”, unde M1 conținea (*Corpus 2*, nr. 103; cf. și Berciu, Popa, 1965a, p. 40, fig. 2/1).

III.3.d2.b. Poziția vaselor în morminte

Acestui element important al ritualului funerar nu i s-a acordat o atenție deosebită până în prezent. Deși referirile în acest sens sunt foarte generale, se constată prezența următoarelor tipuri de poziții ale vaselor: 1. *în zona craniului*, frecvent, ca, de exemplu, la Archiud, Morești, Trușești-“Țuguieța” (*Corpus 2*, nr. 11, 69, 110); 2. *în zona genunchilor*, sporadic; 3. *în zona mânilor* sau 4. *între corp și picioare*, ultimele două cu apariție sporadică la Trușești, printre altele (Marinescu, 1986, p. 53; Horedt, 1979, p. 29, fig. 10; Petrescu-Dîmbovița, 1953a).

Studierea atentă îndeosebi a ilustrației publicate poate oferi date interesante privind modul de dispunere a vaselor în mormânt, așa cum am constatat, de exemplu, pentru necropola de la Badragi. Astfel, am putut identifica o serie de tipuri și variante de poziții ale vaselor (tabel 8), precum și modul

în care se asociază acestea în cazul existenței a două sau mai multe vase într-un mormânt, după cum urmează:

1. În zona craniului.

1.a. În dreptul părții anterioare a craniului:

1.a1. În dreptul feței, lângă palme: BD/1.3, 3, 5, 6, 8.1, 17, 20, 33, 34, 45, 51; TR/1, 27.1, 44, 46

1.a2. În dreptul feței, la oarecare distanță: BD/16.1, 22; TR/8, 10, 18.1, 23, 35, 67, 83,

1.a3. Lângă față (sau lipit de aceasta): BD/10.1, 13.2, 25, 31, 36, 38, 54; TR/7, 14, 30, 33, 78, 86

1.b. În dreptul părții posterioare a craniului:

1.b1. În spatele craniului, lângă umărul drept: BD/13.1, 39, 49; TR/5, 26, 64.1, 64.2, 72

1.c. În dreptul părții superioare a craniului (la distanță de acesta): BD/36, 44; TR/13, 31,

40.1, 42, 43, 50, 54, 63, 65, 79, 85, 95.1, 95.2, 109, 111

2. În zona toracelui:

2.a. În dreptul părții anterioare a toracelui:

2.a1. În dreptul părții superioare a toracelui, lângă palma dreaptă: BD/29; TR/37, 45.2, 52, 57, 59, 80

2.a2. În fața toracelui, lângă brațe (sau în apropiere): BD/1.2, 41, 46; TR/17, 18.2, 25, 27.2, 56

2.a3. În fața toracelui, între genunchi și craniu: BD/24, 40; TR/4, 20

2.b. În dreptul părții posterioare a toracelui:

2.b1. În partea posterioară a scheletului: BD/48.1, 48.2; TR/101

2.b2. În spatele scheletului, lângă umărul drept: BD/7; TR/82

3. În zona genunchilor:

3.a1. Lângă genunchi: BD/19, 23.1; TR/40.2, 45.1, 87, 93

3.a2. Lângă genunchiul drept și cotul mâinii drepte: BD/1.1, 2, 16.2; TR/21, 74

3.a3. În apropierea genunchilor: BD/8.2, 23.2, 53; TR/11, 15, 34

3.a4. În apropierea genunchilor și a palmei drepte: BD/10.2

Constatăm că la Badragi predomină, în proporție de 59,51%, tipul 1 de poziții ale vaselor (în zona craniului), în cadrul căruia, variantele grupei 1a (în dreptul feței) reprezintă un procent de 47,61%. Fără a intra în detalii¹⁷⁶, mai remarcăm doar că tipul 3 de poziții ale vaselor (în zona genunchilor) este surprinzător de bine atestat (21,43%) pentru o necropolă atribuită culturii Noua. La Trușești, tipul 1 de poziții ale vaselor reprezintă 59,65%, variantele 1.a și 1.c (în dreptul părții superioare a craniului) fiind cel mai bine atestate, cu 50% și, respectiv, 35%. Comparativ cu necropola de la Badragi, tipul 3 de poziții ale vaselor reprezintă, la Trușești, doar 17%.

¹⁷⁶ Intenția noastră a fost inițial să pornim de la o asemenea manieră de analiză a tuturor aspectelor ritului și ritualului funerar caracteristice culturii Noua, pentru ca ulterior să trecem la prelucrarea și scrierea datelor pe calculator, folosind programe special concepute în acest sens. Am constatat însă cu regret că, în stadiul respectiv al cercetărilor (anii 1998-99), când a fost elaborată în esență sa prezenta lucrare, o asemenea manieră de analiză nu era posibil de utilizat, datorită cantității (insuficiente) și calității (incomplete) a datelor publicate. Apariția, în ultimii ani, a unor informații noi va permite reluarea demersului nostru într-o viitoare abordare.

III.3.d2.c. *Forme ceramice*

În cadrul materialului ceramic se remarcă, în întreaga arie a culturii Noua, o mică varietate de forme, care apar cu frecvență diferită în complexele funerare, după cum urmează: 1. *ceștile*, cu cea mai bună reprezentare în cadrul inventarului funerar; 2. *borcanele* și *oalele*; 3. *paharele* și *străchinile*, semnalate cu totul sporadic în morminte.

Preponderența categorică a ceștilor în morminte este și o caracteristică a necropolei de la Trușești-„Țuguicta”, majoritatea vaselor fiind bitronconice simple ori cu pântecul mai mult sau mai puțin proeminent, cu pereții arcuiți spre fund, având sau nu profilare în dreptul gurii sau al fundului (Petrescu-Dîmbovița, Nițu și colab., 1952, p. 78; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 458; Petrescu-Dîmbovița, Florescu A. și colab. 1999). Vasele din inventarul necropolei de la Crasnaleuca sunt de obicei de dimensiuni mici și mijlocii, *kantharos*-ul fiind una dintre formele cele mai frecvent întâlnite. Este, în general, de formă bitronconică și are două torți, ușor supraînălțate, trase din marginea vasului și prevăzute cu buton sau cu creastă (M 26, 34, 35). De remarcat faptul că, în multe cazuri, una sau chiar ambele torți au fost rupte din vechime (M 26, 29, 32, 34, 35, 36) (Dascălu, 1994a, p. 143, Pl. XII, XIII).

Acceași situație s-a constatat și în necropole din alte zone ale spațiului cultural Noua, cum ar fi la Archiud (Transilvania), Percrîta (R. Moldova) sau Ostrivec (Ucraina). În prima dintre acestea (Archiud), vasele de tip *kantharos*, prevăzute cu una sau două torți terminate cu creastă sau buton, reprezintă 73,91% (17 exemplare) din totalul vaselor descoperite (23) (Marinescu, 1986, p. 53). Pentru necropola de la Percrîta s-a constatat, de asemenea, preponderența acestui tip de vase în cadrul inventarului funerar, ele având o frecvență diferită în interiorul celor două grupe identificate de autorul săpăturii. Astfel, în grupa A predomină *kantharos*-ul (peste 40%), ceștile cu o toartă apărând mai rar (11%); în grupa B mai frecvente sunt ceștile cu o toartă (40%), în timp ce exemplarele cu două torți au o apariție sporadică (15%) (Jarovoj, Cikov, 1991). În sfârșit, la Ostrivec aceste vase - cu două torți supraînălțate, prevăzute la partea superioară cu proeminente (butoni ?) sau creastă - formează, de asemenea, grupa ceramică cu cea mai bună reprezentare (Balaguri, 1985, p. 483).

Pe lângă *kantharoi*, care sunt preponderente, sunt atestate, de asemenea, în necropolele culturii Noua, dar cu mai mică frecvență, următoarele forme ceramice: borcanele, prevăzute cu brâu simplu în relief (Crasnaleuca/M 36: pl. 23/9), deasupra căruia se află, uneori, un șir de găuri incomplet perforate (Crasnaleuca/M 12: pl. 19/1); paharele tronconice cu pereții ușor arcuiți sau drepți (Crasnaleuca/M27, 28: pl. 21/5, 22/2; Trușești-„Țuguicta”/M50, 52: pl. 30/6, 31/2); pahare bitronconice prevăzute cu câte două urechiușe, perforate vertical (Trușești-„Țuguicta”/M53: pl. 31/9) sau orizontal (Trușești-„Țuguicta”/M31, 82, 85: pl. 29/12, 33/3, 19); vasul bitronconic cu umerii rotunjiți și buza evazată (Crasnaleuca/M 23: pl. 20/7). În necropola de la Percrîta s-a constatat, pe de o parte, apariția borcanelor în proporție aproximativ egală în cadrul celor două grupe și, pe de altă parte, preponderența oalelor în grupa A (Jarovoj, Cikov, 1991).

Borcane au mai fost descoperite în mormintele de la Band (*Corpus* 2, nr. 14), Jigodin (*Corpus* 2, nr. 62), Noua - Brașov (*Corpus* 2, nr. 71), Teiuș-„Sub Drum” (*Corpus* 2, nr. 103) (cf. și Florescu A., 1991, fig. 169/7; 179/5; 181/3; 183/4). Alte exemplare provin de la Archiud (*Corpus* 2, nr. 11), Band (*Corpus* 2, nr. 14), Doina (*Corpus* 2, nr. 43), Jigodin, Morești (*Corpus* 2, nr. 69), Noua-Brașov, Proștea-Mică (*Corpus* 2, nr. 66), Șicuț (*Corpus* 2, nr. 79) (cf. și Florescu A., 1991, fig. 167/5; 169/6; 177/8; 178/4; 179/6; 181/4; 183/3; 195/12; Marinescu, 1986, p. 53). Pahare tronconice, cu pereții drepți au mai fost descoperite la Morești (cf. și Florescu A., 1991, fig. 177/5). Pahare bitronconice, prevăzute cu câte două urechiușe, perforate vertical - la Cluj-„Str. Banatului” (*Corpus* 2, nr. 38; cf. și

Florescu A., 1991, fig. 166/7) sau orizontal - la Adămuș, Archiud (Marinescu, 1986, p. 53 și nota 33, fig. 3/2). Străchini au apărut sporadic în descoperirile funerare de la Doina, Morești, Teiuș-„Sub Drum” (4 exemplare) și Teiuș-„Cetățuia” (*Corpus* 2, nr. 102) (cf. și Florescu A., 1991, fig. 168/9; 169/1, 4; 170/9, 14; 177/7; 195/13).

Se poate afirma, prin urmare, că forma ceramică cu cea mai mare frecvență în mormintele culturii Noua, din întreaga sa arie de răspândire, este *kantharos*-ul, preponderent de dimensiuni mijlocii și, mai rar, de dimensiuni mici. Numai pentru teritoriul României, de exemplu, un calcul aproximativ indică următoarea situație: din cele aproximativ 273 de vase cunoscute la nivelul anilor '70 (cf. Florescu A., 1991, fig. 165-206) ca provenind din descoperiri funerare, 197 sunt cești (72,16%), dintre acestea 166 fiind *kantharoi* (84,26% din totalul ceștilor), iar 31 cești cu o toartă (15,73% din totalul ceștilor).

În aria culturii Sabatinovka, mormintele conțin, de obicei, câte un vas, mai rar două, situat în dreptul feței, lângă abdomen sau genunchi (Dergačev, 1986, p. 185, fig. 53). Cu totul sporadic apar vase ornamentate cu brâie (Šarafutdinova, 1986, p. 93), specifice fiind, însă, pentru întreaga stepă din nord-vestul Mării Negre, vasele lipsite de ornamente (Černjakov, 1985, p. 136).

Conform clasificării făcute de I. T. Černjakov pentru ceramica culturii Sabatinovka, principalele tipuri de vase descoperite în morminte, sunt: 1. Borcanele, în diferite variante, descoperite, printre altele, la Nerušaj/M68/T9, Gradišče/M1/T1, Bolgrad/M1/T1, Desantnoe/M2/T1, Kislica/M6/T2, Čiobruči/M14, Majaki/M7/T1. 2. Străchinile - cupe de formă tronconică, găsite în mormintele de la Tudorovo/M6/T1, Červonyj Jar/M2/T1, Primorskoe/M8/T1. 3. Străchinile, cu apariție sporadică în inventarul funerar. 4. Borcanele mici, descoperite, printre altele, la Parkani/T184, T275 (Černjakov, 1985, p. 136).

Alte grupe de vase, cu apariție sporadică în mormintele culturii Sabatinovka, sunt ceștile cu o toartă și borcanele ornamentate sub margine cu brâie - cele mai reprezentative pentru ceramica din așezările culturii Sabatinovka (Černjakov, 1985, p. 136).

III.3.e Date antropologice

Cercetarea antropologică a adus contribuții importante la completarea informațiilor (obținute prin săpături arheologice) despre comunitățile Noua, prin studii efectuate asupra seriilor de schelete din morminte sau necropole ale acestei culturi, de la Cluj-Str. Banatului (Russu, Șerban, 1958), Lețcani, Ciritci, Alba Iulia (Cristescu, 1961), Doina, Probota (Cristescu, Sandu-Antoniou, 1962), Trușești (Necrasov, Cristescu, 1968a; idem, 1968b). Concluziile specialiștilor în legătură cu fenomenul Noua s-au conturat treptat și ca urmare a existenței unor elemente de comparație obținute prin analiza unor serii de schelete provenind din complexe funerare ale Bronzului târziu (Zimnicea: Necrasov, Comănescu și colab., 1973) sau mijlocii (cimitirele 2, 4 de Sărata Monteoru: Repciuc, Gherghiu, 1948; Caramelca, Nicolăescu-Plopșor și colab., 1962; Maximilian, 1969; Nicolăescu-Plopșor, Wolski, 1975, p. 13-29; Balintești - Cioinagi: Cristescu, Sandu-Antoniou și colab., 1965; Pietroasa Mică: Georgescu, 1992), precum și din perioade mai vechi ("complexul mormintelor cu ocră": Necrasov, Cristescu, 1957a; idem, 1960; Antoniu, Gramatopol, 1966; Necrasov, Cristescu și colab., 1990).

Studiile antropologice demonstrează că structura antropologică a comunităților Noua din spațiul carpato-danubian diferă atât în cadrul aceleiași zone (Moldova), cât și între zone diferite (Moldova - Transilvania). Există astfel deosebiri evidente între seriile de schelete din Câmpia Moldovei (Trușești - „Țuguieta”, Probota și Lețcani), între acestea și altele din cuprinsul Moldovei (Doina, Ciritci.) și din

Transilvania (Cluj-„Str. Banatului”), precum și între primele și acelea reprezentative pentru cultura Monteoru. La Trușești – „Țuguicta”, de exemplu, predomină doliocranii (aproape 3/4 din populație, respectiv 70,96%), în timp ce brahiceranii reprezintă un procent foarte mic (3,25%: un brahiceran, din grupa feminină) (Necrasov, Cristescu, 1968a, p. 9). Seria de la Trușești se individualizează prin robustețe, înălțime supramijlocie sau ridicată (taliile mici și submijlocii nefiind reprezentate: Necrasov, Cristescu, 1968, p. 16), craniu doliocran sau mezocran, o mandibulă robustă (ibidem, p. 15), ceea ce corespunde tipului "nordoid" arhaic cu unele influențe protoeuropoide, precum și câteva elemente atlanto-mediteranoide (Cristescu, 1961, p. 142; Necrasov, Cristescu, 1968, p. 16). Seriile de la Probota și Lețcani (ca și scheletele de la Doina și Ciritei) se caracterizează, din contră, printr-un fond principal mediteranoid cu unele influențe nordice (ibidem, p. 17).

Scheletele din necropola de la Cluj – „Str. Banatului” prezintă trăsături predominant mezocrane (Russu, Șerban și colab., 1958), respectiv un anumit grad de brahicefalizare, ceea ce le deosebește de seriile din Moldova, care aparțin în aproape integral categorici doliocrane (Necrasov, Cristescu, 1968a). Din punct de vedere al înălțimii, indivizii înhumați la Cluj-„Str. Banatului”, se caracterizează prin talii mici și mijlocii, cei cu talie ridicată fiind aproape inexistenți (un singur subiect), fapt ce ar putea indica, potrivit specialiștilor, existența în structura acestei serii a unui aport alpin destul de important (ibidem, p. 17).

Analiza antropologică a scheletelor (din 94 de morminte) din necropola de la Pererîta (R. Moldova) a permis identificarea, în cadrul cimitirului, a două grupe distincte din punct de vedere antropologic (A și B), care, ar atesta, după opinia autorilor, prezența unor elemente etnice diferite (Jarovoj, Cikov, 1991). Indivizii de la Pererîta se apropie prin particularitățile antropologice - talie înaltă și, uneori, foarte înaltă (peste 1,80 m), doliocranic și protoeuropoidism - de populațiile de tip *srubnaja* din stepele Ucrainei (Segeda, 1991).

La Balintești – „Cioinagi”, reprezentative sunt trăsăturile doliocrane (62,50%) și, în mai mică măsură, mezocrane (37,50%), în timp ce formele brahicerane nu sunt atestate (Cristescu, Sandu-Antoniou, 1965, p. 34). Talia este predominant supramijlocie (50%), categoriile submijlocie și mică însumând un procent de 25, iar categoria mare deține un procent de 25, în timp ce taliile foarte înalte nu sunt atestate (ibidem). Din punct de vedere tipologic, seria de la Balintești este predominant mediteranoidă, unele schelete prezentând și ușoare influențe nordice (Cristescu, Sandu-Antoniou și colab., 1965, p. 35). Spre deosebire de Balintești, seriile de la Sărata Monteoru (Maximilian, 1969) și Poiana (care sunt în general asemănătoare: Cristescu, 1965, p. 35), deși sunt predominant mediteranoidă, conțin și tipuri protonordice și cromagnoide, precum și, sporadic, forme brahicerane (ibidem, fig. 3-5).

Din punct de vedere al repartiției după vârstă a seriilor Noua, studiile antropologice indică, de exemplu, că la Trușești, vârsta medie de viață a fost foarte scăzută (26 de ani), înregistrându-se o mortalitate accentuată atât în rândul copiilor până la 14 ani (36,89% din subiecți), cât și al maturilor (37,86%) (Necrasov, Cristescu, 1968, p. 8, tabel 2). O situație asemănătoare se constată la Pererîta și Balintești, unde media de viață a fost de 25-29 ani (Segeda, 1991) și respectiv 27 de ani (Cristescu, Sandu-Antoniou, 1965, p. 30-31). Mortalitatea infantilă (0-14 ani), foarte ridicată la Balintești (37,93%) (ibidem), înregistrează la Pererîta valori aparent (?) mai scăzute (25%). Numărul relativ mic al mormintelor de copii din această ultimă necropolă nu indică în mod obligatoriu, după opinia autorului, o mortalitate infantilă scăzută, ci, probabil, faptul că în această comunitate copiii erau înhumați în afara necropolei (ibidem). La Sărata Monteoru se constată, pe de altă parte, o mortalitate accentuată a indivizilor de vârstă adultă, fapt care s-ar putea datora, după cum s-a afirmat, răspândirii

în cadrul comunității Monteoru a unor boli, prin intermediul unor triburi străine pătrunse în acest spațiu (Cristescu, Sandu-Antoniou, 1965, p. 32).

Deosebiri antropologice evidente dintre scriile Noua din Moldova și Transilvania indică, după cum se crede, faptul că populațiile autohtone care au participat la formarea culturii Noua au fost diferite din punct de vedere antropologic și cultural (Cristescu, Sandu-Antoniou, 1965, p. 35). Pentru zona Moldovei, deosebirile antropologice menționate s-ar putea datora amestecului și simbiozei dintre elementele mediteranoide - locale - și cele nordice și protocuropoide - străine, respectiv comunitățile "mormintelor cu ocră" (Necrasov, Cristescu, 1968a, p. 17). După unele opinii, acestea din urmă au putut avea, mai mult decât în alte zone ale Moldovei (Probota, Doina etc), un rol important în formarea comunității (Noua) de la Trușești (ibidem). Alți autori, însă, consideră că rămâne de văzut "dacă această situație este rezultatul unui amestec al populațiilor autohtone cu triburile din complexul mormintelor cu ocră sau cu alte populații sosite aici, necunoscute până în prezent... sau dacă asemenea triburi bogate în elemente protonordice nu sunt ele cele care au adus pe teritoriul patriei noastre primele elemente ale culturii Noua care au fost preluate de populația locală, a cărei contribuție a îmbogățit și definit complexul Noua" (Cristescu, Sandu-Antoniou, 1965, p. 39).

III.4. Cultura materială

III.4.a. Ceramica

III.4.a.1. Categoriile ceramice

În lipsa unor informații complete privind categoriile ceramice caracteristice așezărilor și necropolelor cercetate până în prezent, și în condițiile în care materialul ceramic din așezarea de la Crasnaleuca este încă puțin numeros și în curs de prelucrare, nu este posibilă, în stadiul actual al cercetărilor, o analiză minuțioasă a ceramicii din punct de vedere al categoriilor specifice culturii Noua. Ca urmare, vom prezenta sumar principalele caracteristici ale acestora, sprijinindu-ne, îndeosebi pe observațiile făcute de A. C. Florescu. Astfel, autorul identifica, în 1964, mai multe categorii ceramice caracteristice diferitelor tipuri de vase, după cum urmează: pentru *vasele în formă de sac*: 1) pastă bine arsă, în amestec cu pietricele și cioburi pisate, de culoare brună, brun-roșcată sau, mai rar, cenușie și cu ușoare urme de lustru. Reprezintă, în opinia autorului, o categorie frecventă în așezările culturii Noua. 2) pastă mai fină, de culoare brună cu pete cenușii negricioase și luciu la exterior. Este o categorie mai rar întâlnită în așezările culturii Noua. 3a) pastă bine frământată și arsă, mată sau aspră la exterior. 3b) pastă relativ bună, cu suprafața exterioară de culoare cenușie negricioasă. Apare sporadic în așezările culturii Noua (Florescu A., 1964, p. 152). În ceea ce privește *ceștile*, fără a se putea face precizări minuțioase, se remarcă faptul că, în special în necropole (morminte), dar și în așezări, apar exemplare lucrate din pastă fină, omogenă, în amestec cu ceramică mărunț pisată, bine arsă, de culoare neagră-cenușie sau neagră. Vasele din această categorie au pereți subțiri, acoperiți cu slip, păstrând uneori urme de luciu. Categoria semifină de cești este mai puțin reprezentată, câteva exemplare provenind din necropolele de la Brăești și Crasnaleuca. Categoria grosieră de cești, mate la exterior, este sporadic reprezentată în necropola de la Crasnaleuca, de exemplu, vasele respective fiind de factură răsăriteană.

III.4.a2. Forme ceramice

În cadrul materialului ceramic descoperit în aria culturii Noua din Câmpia Moldovei au putut fi stabilite următoarele tipuri și variante de vase:

1. Borcane și oale. Formează o grupă de vase frecvent întâlnită în așezări, unde reprezintă aproximativ 50% din totalul materialului ceramic (Florescu A., 1964, p. 157), fiind mai rar atestată în necropole. Se poate aprecia că această grupă de vase conține, în general, forme înalte, după cum indică valorile raportului dintre diametrul maxim și înălțimea, calculat pentru câteva exemplare întregi descoperite în aria românească a culturii Noua (tabel 9). Se constată că cele mai multe vase au diametrul maxim mai mic decât înălțimea, reprezentând valori între 78 și 91% din aceasta, în timp ce valori mai mari de 91% sunt mai rar întâlnite (Hărman și Rotbav). Starea fragmentară a vaselor și, uneori, calitatea ilustrației nu oferă prea multe indicii pentru o clasificare, fapt pentru care nu se pot preciza decât rareori elemente cum ar fi forma vasului în partea inferioară, înălțimea etc. Din aceste motive am folosit în clasificarea acestei grupe de vase următoarele criterii: forma vasului în partea sa superioară (buză, gât), ținând cont și de valorile raportului dintre diametrul buzei și diametrul maxim; gradul de arcuire a pereților, reprezentat prin unghiul de arcuire, măsurat la baza gâtului (sub brâu sau torți). Pe baza analizei indicilor menționați, am putut identifica următoarele tipuri și variante de borcane și oale:

A. Vasele din tipul A (tabel 10) au pereții aproape drepecți în partea superioară, "gât" scurt (valori între 0,3-0,7) și drept, diametrul buzei mai mic sau, mai rar, egal cu diametrul maxim (predomină valorile cuprinse între 91-98%). Corpul vaselor este puțin arcuit, unghiul de arcuire indicând, cu mici excepții, valori apropiate de 90°. În funcție de forma gâtului și a buzei au fost identificate următoarele variante:

A1 - cu marginea dreaptă, nerelieată (pl. 40/5; 83; 292; 309; 320; 366a.1) sau relieată (pl. 40/165; 366a.5) și rotunjită.

A2 - cu marginea dreaptă, ușor subțiată (pl. 40/366a.3; 28, l.A/314.3).

A3 - cu marginea ușor înclinată spre exterior și relieată (pl. 40/143; 314.1; 366a.2, 5).

A4 - cu marginea înclinată spre interior și îngroșată (pl. 40/193; 314.2).

A5 - cu marginea îngroșată spre exterior (pl. 45, l.A/143; 374 a.1-2).

Câteva exemplare provin din situri Corlăteni - Trușești, respectiv: Răusenii (*Corpus 1*, nr. 292; pl. 40/292), Trușești-"Movila din Șesul Jijiei" (*Corpus 1*, nr. 366a; pl. 40/366a.1-3).

B. Vasele din acest tip constituie o serie numeroasă și variată din punct de vedere al formei: gât mai scurt sau mai înalt, pereți arcuiți mai mult sau mai puțin, buză de diferite forme. Diametrul maxim este plasat în partea centrală sau superioară a vaselor. Pe baza corelării acestor elemente cu mărimea unghiului de arcuire și raportul dintre diametrul buzei și diametrul maxim, au putut fi stabilite în cadrul tipului B de borcane și vase -"sac" următoarele variante:

B1. Vase cu "gât" scurt (valori între 0,4-0,6) sau mai înalt (0,7-1,00), cu pereți mai arcuiți decât exemplarele din tipul A, unghiul de arcuire având, în general, valori cuprinse între 98 - 110° (vezi, mai jos, tabel 11). Variante:

B1.1 - cu gât drept, buză simplă rotunjită (pl. 41/193) sau relieată (pl. 41/165.1).

B1.2 - cu gât drept și buza înclinată spre interior, simplă (pl. 41/5) sau relieată (pl. 41/143).

B1.3a - cu gât drept și marginea înclinată ușor spre exterior, simplă (pl. 41/83.1), reliefată (pl. 41/377.1-2) sau îngroșată (pl. 41/309.2). Trei exemplare provin din așezări de tip Corlăteni - Trușești, respectiv: Trușești (pl. 41/366a.1) și Valea Lupului (pl. 41/377.1-2).

B1.3b - cu gât mai înalt, ușor arcuit, buza înclinată spre exterior (pl. 41/83.2; 309.3);

B1.3c - cu gât ușor arcuit, margine înclinată puțin spre exterior și rotunjită (pl. 41/165.2).

B1.3d - cu gât scurt și margine înclinată în afară și ușor subțiată (pl. 41/366a.1).

B2. Vase cu aspect bitronconic (tabel 12 și pl. 42), care au frecvent "gâtul" mai înalt (valori între 0,9-1,3), drept sau ușor arcuit; diametrul buzei este mai mic decât diametrul maxim (valori între 82-90%) și pereții mai arcuiți (unghi de arcuire cu valori între 109-122°) în comparație cu vasele incluse în tipul B. Variante:

B2.1 - cu gât drept, margine simplă (pl. 42/165.1), rotunjită (pl. 42/5) sau ușor îngroșată spre exterior și rotunjită (pl. 42/83.3).

B2.2 - cu gât foarte puțin arcuit și buza înclinată ușor spre exterior, rotunjită (pl. 42/165.3), îngroșată (pl. 42/83.2) sau subțiată (pl. 42/165.4; 366a).

B2.3 - cu gât ușor reliefat și buză înclinată în afară și reliefată (pl. 42/83.1).

B3. Vase cu gât scurt (valori între 0,5-1,0), drept sau arcuit, având diametrul buzei mult mai mic decât diametrul maxim (valori între 70-80%) și pereții accentuat arcuiți (unghiul de arcuire are valori între 118-129°) (vezi tabel 13). Forma buzei este elementul care permite diferențierea exemplarelor din acest tip în mai multe variante:

B3.1a - cu gât drept și margine înclinată ușor spre exterior și subțiată (pl. 43, 1.B3/366a.1,3). Provin din așezarea de tip Corlăteni - Trușești de la Trușești.

B3.1b - cu gât mai înalt decât exemplarele precedente și buză subțiată (pl. 43, 1.B3/83). Un exemplar din așezarea de tip Corlăteni - Trușești de la Corlăteni.

B3.2 - cu gât scurt, arcuit, margine înclinată ușor în afară și rotunjită (pl. 43, 1.B3/366a.2).

De remarcat că un singur exemplar aparține culturii Noua (pl. 43, 1.B3/366a.2), celelalte trei provenind din așezări din Bronzul mijlociu, de tip Corlăteni - Trușești (pl. 43, 1.B3/366a.1,3; pl. 43, 1.B3/83).

B4. Vase cu gât arcuit, diametrul buzei având valori apropiate de valorile diametrului maxim (vezi tabel 14 și pl. 43-44) și pereți arcuiți (unghiul de arcuire cu valori între 110-123°). În funcție de forma buzei, au fost identificate următoarele variante: **B4.1** - cu marginea mai mult sau mai puțin evazată (pl. 43, 1.B4/366a.1,2). **B4.2** - cu marginea evazată și rotunjită (pl. 44, 1.B4/366a.2) sau reliefată (pl. 43, 1.B4/83.1).

C. Vase tronconice. Formează o serie mai mică, fiind puțin reprezentate în inventarul ceramic caracteristic culturii Noua. Vasele sunt de dimensiuni mijlocii și mari, și se diferențiază, prin forma pereților, în două variante:

C1 - cu pereții ușor arcuiți. În funcție de forma buzei, aceste vase se clasifică astfel:

C1.1 - cu margine dreaptă, simplă (pl. 44, 1.C/93.1; 366a.3; 45, 1.C/366a) sau reliefată (pl. 44, 1.C/93.2).

C1.2 - cu margine ușor înclinată spre exterior și rotunjită (pl. 44, 1.C/83; 94) sau reliefată (pl. 44, 1.C/366a.2).

C1.3 - cu marginea îngroșată (pl. 44, 1.C/193).

C2. Vase tronconice cu pereții drepți. **C2.1** - cu margine simplă, rotunjită (pl. 44,1.C/366a.1). **C2.2** - cu margine subțiată (pl. 45,1.C/366a.2). **C2.3** - cu margine reliefată (pl. 45,1.C/366a.1,3).

2. Vase bitronconice cu gât tronconic. Sunt exemplare cu gât înalt, care se îngustează spre buza vasului (diametrul buzei reprezintă 70% din diametrul maxim). Exemplarul descoperit în așezarea Noua de la Trușești (pl. 44,2/366a) are marginea ușor înclinată, diametrul maxim plasat în zona centrală a vasului și pereți accentuat arcuiți (unghiul de arcuire = 116°).

3. Vase cu corp globular. Sunt exemplare scunde (diametrul maxim este mai mare decât înălțimea), cu "gât" scurt ușor marcat și pereți accentuat arcuiți (exemplarul de la Trușești are unghiul de arcuire de 108°). Cele două vase care pot fi incluse în acest tip sunt prevăzute cu câte două torți cu butoni la partea superioară (pl. 45,3/262; 365).

4. Cești. Această grupă de vase apare, potrivit observațiilor făcute de A. C. Florescu, în inventarul așezărilor într-un procent mai mic decât al vaselor în formă de sac, dar ușor mai ridicat sau aproape egal cu cel reprezentat de străchini (Florescu A., 1964, p. 152). În morminte, în schimb, se remarcă frecvența mai mare a ceștilor în comparație cu vasele-sac, paharele etc. Ceștile sunt lucrate, de obicei, din pastă fină și sunt prevăzute cu torți în bandă îngustă având la partea superioară o mică șanțuire, în special în siturile de tip Corlăteni-Trușești (Noua I, periodizare A. C. Florescu), creastă sau butoni, preponderent în cultura Noua (Noua II, periodizare A. C. Florescu). Se remarcă, de asemenea, îndeosebi în siturile Corlăteni-Trușești, prezența ornamentelor incizate sau canelate, dispuse frecvent la baza gâtului și pe umărul vaselor. De menționat și remarca făcută de A. C. Florescu în legătură cu proporția redusă, în cadrul repertoriului ceramic al culturii Noua, a ceștilor cu buton sau cu creastă (ibidem). Din punct de vedere al formei, clasificăm ceștile în următoarele tipuri și variante:

A. Vase de dimensiuni mici și mijlocii, cu corpul rotunjit în partea inferioară și fund plat. Variante: **A1** - cu marginea dreaptă sau ușor înclinată în afară, două torți în bandă îngustă. Două exemplare provin din necropola de la Brăești (ACT¹⁷⁷: pl. 46/47.1) și din așezarea de la Andrieșeni (pl. 46/5). **A2** - vase asemănătoare cu cele din varianta precedentă, cu deosebirea că diametrul maxim se află mai jos, aproape de fundul vasului. Un exemplar provine din necropola de la Brăești (ACT: pl. 46/47.2). **A3** - vase cu marginea dreaptă sau ușor înclinată spre exterior, având diametrul maxim plasat în zona centrală a vasului sau puțin mai jos. Includem aici exemplarele din Bronzul mijlociu (ACT), descoperite în așezările de la Răuseni (pl. 46/292), Trușești (pl. 46/366a) și în necropolele de la Brăești (pl. 46/47.3), Probota (pl. 46/288), precum și vasul Noua de la Mitoc (pl. 46/253b). **A4** - vase de dimensiuni mijlocii, cu gât ușor profilat, două torți în bandă sau cu creastă, având diametrul maxim aproximativ la jumătatea înălțimii vasului. Această variantă de vase este reprezentată prin trei exemplare care provin din necropolele de la Brăești (ACT: pl. 46/47.4), Lețcani și Trușești (Noua : pl. 46/227, 364).

B. Vase bitronconice, de dimensiuni mijlocii, cu diametrul maxim plasat în partea inferioară, în partea centrală sau superioară a vasului. Variante:

B1 - vase scunde, cu buza dreaptă sau ușor înclinată spre exterior, gât scurt, de obicei, și diametrul maxim plasat în partea inferioară, sub linia care marchează jumătate din înălțimea vasului. Diametrul

¹⁷⁷ ACT = Aspectul Corlăteni-Trușești

fundului este mare în raport cu diametrul buzei și în comparație cu alte variante ale acestui tip. Câteva exemplare provin din necropolele de la Brăești (ACT: pl. 47/47.1) și Trușești (Noua: pl. 47/364.1,3-4).

B2 - vase cu marginea dreaptă, gât scurt și diametrul fundului egal sau mai mare decât jumătate din diametrul maxim, acesta din urmă fiind plasat aproximativ în partea centrală a vasului (1/2 din înălțime). Torțile, supraînălțate, sunt fie în bandă îngustă - uncori cu înșeuare la partea superioară - , fie prevăzute cu creastă. Din această variantă fac parte câteva exemplare descoperite în mormintele și necropolele de la Probota, Vlăsinești (ACT: pl. 47/288.1-2, 393), Crasnaleuca și Trușești (Noua: pl. 47/93, 364.2,5-6).

B3 - vase bitronconice, cu formă mai suplă, de dimensiuni mijlocii, având buza dreaptă sau ușor înclinată spre exterior și diametrul fundului mai mic decât 1/2 din diametrul maxim (plasat în partea superioară a vasului). Acestei variante îi aparțin două vase, prevăzute cu torți cu creastă, din necropola de la Probota (ACT: pl. 48/288.2-3). Alte trei exemplare - care se deosebesc de precedentele prin forma buzei (ușor înclinată spre interior), a gâtului (mai înalt) sau prin poziția diametrului maxim (sub linia care marchează 1/2 din înălțimea vasului) - s-ar putea constitui în subvariante ale variantei B3. Ele provin din necropolele de la Lețcani, Probota (ACT: pl. 48/227, 288.1) și Tg. Frumos (Noua: pl. 48/354). **B4** - vase cu un bitronconism mai accentuat al formei. În cadrul acestei variante au putut fi identificate următoarele subvariante: **B4.1** - vase scunde, cu gât ușor arcuit, având diametrul maxim aproximativ în partea centrală a vasului (1/2 din înălțime). Diametrul fundului este de obicei mai mic decât 1/2 din diametrul maxim. Torțile caracteristice acestei variante sunt supraînălțate, trase din buza vasului și prevăzute cu creastă sau cu buton. Câteva exemplare provin din necropolele de la Todireni și Trușești (Noua: pl. 48/355, 364.1-3). În aceeași subvariantă ar putea fi incluse trei vase din necropolele de la Crasnaleuca și Trușești (Noua: pl. 49.4B/93.1-3, 364.1), care, spre deosebire de celelalte, au diametrul fundului puțin mai mare decât 1/2 din diametrul maxim. **B4.2** - vase de dimensiuni mai mici, asemănătoare cu cele din varianta precedentă, de care se deosebesc prin siluetă mai zveltă și diametrul fundului mai mic (reprezintă mai puțin de 1/2 din diametrul maxim). Două exemplare, având torți cu butoni, provin din necropolele de la Crasnaleuca și Mitoc (Noua: pl. 49/93.4, 253).

C. Vase de mici dimensiuni, de formă aproximativ tronconică în partea inferioară, cu marginea ușor înclinată spre exterior, gât scurt și două torți cu creastă sau cu butoni, atestate în necropolele de la Crasnaleuca și Trușești (Noua: pl. 49.4C/93.1, 364.1-5).

D. Vase de mici dimensiuni, de formă tronconică, cu pereți drepecți și groși buză dreaptă, fund plat. Un exemplar, prevăzut cu două torți cu creastă, provine din așezarea Noua de la Tăutești (pl. 49.4D/351).

E. Cești de dimensiuni mici și mijlocii, prevăzute cu o toartă ușor supraînălțată și trasă din buza vasului. Variante:

E1 - cu corp aproximativ bitronconic. Exemplarele acestei variante diferă între ele, astfel că se pot constitui în următoarele subvariante:

E1.1 - margine dreaptă, gât nereliebat, fund de mici dimensiuni, diametrul maxim în partea inferioară a vasului, toartă cu creastă. Un exemplar provine din necropola Noua de la Trușești (pl. 50/364.1).

E1.2 - cu marginea dreaptă și diametrul maxim plasat aproximativ în zona centrală a vasului, toartă cu creastă. Două exemplare au fost descoperite în necropola de la Trușești (pl. 50/364.2-3).

E2 - vase cu corp globular. Subvariante:

E2.1 - cu marginea dreaptă sau ușor înclinată spre exterior, uncori cu gât scurt ușor reliefat, prevăzute cu câte o toartă în bandă îngustă sau cu creastă. Trei exemplare provin din necropola Trușești (pl. 50/364.4,7-8).

E2.2 - cu marginea înclinată spre exterior și reliefată, fund plat, toartă cu buton cilindric. Un exemplar provine din necropola de la Trușești (pl. 50/364.9).

E2.3 - vas asemănător cu precedentul, dar cu gât mai înalt și fund reliefat, prevăzut cu toartă în bandă îngustă, descoperit în necropola de la Brăești (ACT: pl. 50/47.1). **E2.4** - vas scund, cu corp globular, gât scurt, margine înclinată spre exterior și toartă cu creastă, din necropola Noua de la Crasnalcuca (pl. 50/93). **E2.5** - vas asemănător cu precedentul, dar cu gât mai înalt, ușor marcat și arcuit, prevăzut cu toartă în bandă îngustă, din necropola de la Brăești (ACT: pl. 50/47.2).

E2.6 - vas cu corp globular, gât scurt, buză ușor înclinată spre exterior și fund inelar, arcuit spre interior, având o toartă cu creastă incipientă. Exemplarul provine dintr-un mormânt descoperit la Popricani (ACT: pl. 50/282).

E3 - vas cu corp de formă aproximativ tronconică în partea inferioară și arcuit în partea superioară, fără gât, cu buza ușor înclinată spre interior. Este prevăzut cu o toartă cu buton și provine din necropola de la Trușești (pl. 50/364.10).

5. Străchini. Formează un grup de vase cu frecvență mai mică în așezările culturii Noua. În ceea ce privește forma, aceasta se caracterizează prin înălțime mică - reprezentând mai puțin de 1/2 din diametrul maxim - și corp de formă tronconică sau aproximativ sferică. Tipuri:

A. Vase cu marginea simplă, nereliefată și corp tronconic. În funcție de forma buzei și de raportul dintre înălțime și diametrul maxim, se disting două variante: **A1** - vase mai adânci (înălțimea reprezintă aproximativ 1/2 din diametrul maxim), cu marginea simplă, rotunjită. Atestate în așezarea Noua de la Trușești-“Movila din Șesul Jijiei” (pl. 51/366a.1-2). **A2** - vase asemănătoare, dar mai puțin adânci (înălțimea reprezintă aproximativ 1/3 din diametrul maxim). Un exemplar provine din așezarea Noua de la Corlățeni (pl. 51/83.1).

B. Vase cu gura larg deschisă și corp sferic. Variante:

B1 - cu marginea simplă, ușor rotunjită. Sunt vase puțin adânci, înălțimea reprezentând mai puțin de 1/3 din diametrul maxim. Un exemplar a fost descoperit în așezarea Noua de la Andrieșeni (pl. 51/5.1).

B2 - vase asemănătoare cu precedentele, cu deosebirea că au marginea îngroșată spre interior și rotunjită. Sunt puțin adânci, înălțimea reprezentând mai puțin de 1/3 din diametrul maxim. Această variantă este reprezentată printr-un exemplar descoperit în așezarea de la Andrieșeni (pl. 51/5.2).

B3 - cu marginea evazată și îngroșată spre interior. Sunt puțin mai adânci decât precedentele, înălțimea reprezentând mai mult de 1/3 din diametrul maxim. Atestate, prin două exemplare, în așezarea Noua de la Trușești (pl. 51/366a.3-4).

B4 - cu marginea trasă spre exterior, ușor marcată și rotunjită. Sunt vase cu adâncime mică, înălțimea reprezentând mai puțin de 1/3 din diametrul maxim. Un exemplar a fost descoperit în așezarea Noua, de la Havârma (pl. 51/165).

C. Vase cu pereții arcuiți și diametrul buzei mai mic decât la exemplarele din tipul precedent. Sunt mai adânci, înălțimea reprezentând aproximativ 1/2 din diametrul maxim. Variante:

C1 - cu buza ușor înclinată spre interior, rotunjită și puțin îngroșată, așa cum apare în așezarea de la Trușești (pl. 51/366a.5).

C2 - cu marginea reliefată și îngroșată. Un exemplar provine, de asemenea, din așezarea de la Trușești (pl.51/366a.7).

D. Vase de dimensiuni mai mari, cu corp de formă sferică în partea inferioară. Sunt mai adânci, înălțimea reprezentând mai mult de 1/3 din diametrul maxim. Variante:

D1 - cu marginea înclinată spre exterior și rotunjită. Atestată în așezarea de la Andrieșeni (pl. 51/5.3).

D2 - vase asemănătoare cu cele din varianta precedentă, dar cu buza subțiată și ușor reliefată. Un exemplar provine din așezarea de la Corlăteni (pl. 51/83.2).

E. Vase cu marginea reliefată, sub care se află o ușoară șanțuire. Sunt exemplare mai adânci, înălțimea reprezentând mai mult de 1/3 din diametrul maxim (valori care, uneori, se apropie mai mult de 1/2 din diametrul maxim). Variante:

E1 - cu marginea reliefată și îngroșată ușor spre interior, așa cum apare în așezarea de la Valca Lupului (ACT: pl. 51/377a).

E2 - cu marginea evazată și rotunjită, atestată în așezarea Noua de la Trușești (pl. 51/366a.6).

6. Strecurători. Sunt puțin reprezentate în aria culturii Noua din Câmpia Moldovei, unde sunt cunoscute trei exemplare, descoperite în așezările de la și Trușești (ACT: pl. 51.6/365), Albești și Crasnaleuca (Noua: pl. 51.6/2, 94). O descriere a formei se poate face numai pentru exemplarul de la Trușești, care este aproape întreg. Piesa are în partea superioară pereții foarte arcuiți și formă tronconică în partea inferioară, înălțime aproape egală cu diametrul maxim (plasat în partea superioară a vasului). Buza este dreaptă, ușor înclinată spre interior, fundul plat, ușor reliefat, de mici dimensiuni (reprezintă 1/4 din diametrul buzei). Pereții vasului sunt perforați cu mici orificii rotunde.

7. Pahare și cupe. Au fost semnalate în număr relativ mic, dar variate din punct de vedere tipologic, în așezări și morminte. Sunt vase de dimensiuni mici, cu aspect tronconic, bitronconic sau cilindric. Tipuri:

A. Vase tronconice, cu pereții arcuiți sau drepți. Pe baza raportului înălțime-diametrul buzei, pe de o parte, și diametrul fundului-diametrul buzei, pe de altă parte, (tabel 15), precum și în funcție de forma marginii vasului, au putut fi stabilite următoarele variante și subvariante:

A1.1 - cu pereți ușor arcuiți și margine dreaptă, rotunjită, fund plat, neprofilat. Un exemplar provine din așezarea de la Nichiteni (ACT: pl. 52/262) și un altul din necropola de la Trușești (Noua: pl. 52/364.1).

A1.2 - cu margine subțiată, pereți ușor arcuiți și fund plat, neprofilat. Un exemplar a fost semnalat în necropola de la Crasnaleuca (pl. 52/93.1).

A1.3 - vase asemănătoare cu cele din varianta A1, dar cu fund plat, ușor profilat, atestate în necropolele de la Brăești (ACT: pl. 52/47.1) și Crasnaleuca (Noua: pl. 52/93.2).

A2 - Vase tronconice cu aspect "masiv", mai înalte decât precedentele, având pereții aproape drepți. Aspectul "masiv" al vaselor este dat pe de o parte de raportul dintre diametrul buzei, diametrul fundului și înălțime, și, pe de altă parte, de calitatea pastei și prelucrarea neîngrijită a acesteia. În funcție de forma buzei și a fundului, distingem următoarele variante:

A2.1 - cu margine dreaptă, rotunjită, pereți aproape drepți și fund plat, neprofilat, după cum indică un exemplar descoperit în necropola Noua de la Mitoc (pl. 52/253).

A2.2 - cu margine dreaptă, pereți puțin arcuiți și fund plat, ușor profilat. Un exemplar provine din necropola de la Crasnaleuca (pl. 52/93.4).

A2.3 - cu margine puțin înclinată spre exterior și rotunjită, și fund simplu, arcuit spre interior. Sub buză se află o ușoară șanțuire. Un exemplar provine din necropola de la Brăești (ACT: pl. 52/47.2). Aspectul pastei și al formei indică influențe răsăritene.

A3 - Vase tronconice mai suple, mai înalte, cu diametrul fundului mai mic decât la exemplarele din varianta precedentă. Variante:

A3.1 - cu margine dreaptă, puțin reliefată, pereți ușor arcuiți și fund plat, aproape imperceptibil profilat. Un exemplar provine din necropola de la Crasnaleuca (pl. 52/93.5).

A3.2 - cu margine dreaptă, reliefată, pereți ușor arcuiți și fund profilat, așa cum indică un vas din necropola de la Brăești (ACT: pl. 52/47.3).

A3.3 - vas asemănător cu precedentul, dar cu fund simplu. Exemplarul descoperit în necropola de la Probota (ACT: pl. 52/288) este ornamentat, în partea superioară, cu brâu simplu în relief.

A4 - cu margine dreaptă, ușor subțiată, pereți drepți și fund plat, neprofilat. Un exemplar, descoperit în necropola de la Crasnaleuca (pl. 52/93.3), este ornamentat, în partea superioară, cu un brâu simplu în relief.

A5 - vas cu buza evazată și pereți drepți, descoperit în necropola de la Trușești (pl. 52/364.2).

B. Vase de factură răsăriteană, cu aspect "masiv", grosier, descoperite în necropola de la Brăești (ACT).

B1 - cu margine simplă, ușor înclinată spre interior, pereți aproape drepți și fund plat (pl. 52/47.4).

B2 - cu margine simplă, pereți drepți și fund arcuit în interior (pl. 52/47.6).

B3 - vas de formă aproape cilindrică (diametrul fundului reprezintă aproximativ 88% din diametrul buzii), cu fund plat ușor profilat (pl. 52/47.5).

C. Vase de formă tronconică în partea inferioară, cu gât drept, margine simplă și fund nereliefat. Variante:

C1 - vase mai înalte, cu diametrul maxim aflat în partea superioară, cu umărul ușor marcat. Cele trei exemplare descoperite în necropola de la Trușești au câte două torți mici, aplicate deasupra liniei care marchează diametrul maxim (pl. 52/364.3-5).

C2 - vas asemănător cu precedentele, dar mai scund și cu diametrul maxim plasat aproximativ la 1/2 din înălțimea vasului. Exemplarul provine, de asemenea, din necropola de la Trușești (pl. 52/364.6).

D. Vase cu aspect bitronconic mai puțin sau mai mult evident. Variante:

D1 - Vase cu umeri arcuiți și fund neprofilat. Sunt forme de un bitronconism mai puțin evident, cu diametrul maxim aflat în zona centrală (la aproximativ 1/2 din înălțime).

D1.1 - cu marginea ușor înclinată spre exterior și reliefată, "gât" puțin marcat, fund arcuit spre interior. Un exemplar provine din necropola de la Brăești (ACT : pl. 53/47.2). Vasul are pereți groși, în raport cu dimensiunile sale, și aspect "masiv".

D1.2 - cu marginea evazată, "gât" marcat, fund plat. Exemplarul din necropola Noua de la Trușești este ornamentat cu brâu alveolar, dispus la baza gâtului (pl. 53/364.3).

D1.3 - cu buza ușor înclinată spre exterior și subțiată, gât scurt, puțin arcuit. Vasul descoperit în necropola Noua de la Crasnaleuca (pl. 53/93.2) este scund și lat (înălțimea reprezintă mai mult de 1/2 din diametrul maxim).

D2 - Vase cu forme de un bitronconism mai accentuat:

D2.1 - cu margine simplă, ușor înclinată spre interior, gât scurt, drept sau ușor arcuit, fund plat reliefat. Sunt vase scunde, înălțimea reprezentând mai mult de 1/2 din diametrul maxim (plasat în zona centrală, pe linia care marchează jumătate din înălțime). Două exemplare provin din necropola de tip Corlăteni-Trușești de la Brăești. Unul dintre ele este ornamentat cu motiv incizat, format din împunsături mici, sferice, asociate cu împunsături alungite (în formă de lacrimă), dispus pe umăr (pl.

53/47.1). Al doilea exemplar este prevăzut cu două apucători mici, plate, dispuse vertical în zona de contact a gâtului cu umărul (pl. 53/47.4).

D2.2 - cu margine dreaptă, gât scurt, ușor marcat, fund plat, simplu, și diametrul maxim plasat în partea superioară a vasului. Sunt vase asemănătoare cu precedentele, dar par mai suple, deoarece au diametrul maxim plasat în partea superioară. Un exemplar provine din necropola de la Trușești (pl. 53/364.1).

D2.3 - vase de dimensiuni mici, cu margine dreaptă, gât mai înalt, ușor marcat, fund plat de mici dimensiuni. Diametrul este plasat sub linia care marchează 1/2 din înălțime. Exemplarul descoperit în așezarea Noua de la Movila Ruptă este ornamentat cu proeminențe mici, dispuse pe linia de contact a gâtului cu umărul (pl. 53/258).

D2.4 - cu gât drept scurt și fund simplu, plat. Sunt vase mai înalte și suple, cu diametrul maxim plasat în partea superioară. Exemplarul de la Crasnaleuca este ornamentat cu motiv incizat, format din rânduri de împunsături mici, sferice, asociate cu grupe de linii. Ornamentul este dispus la baza gâtului și pe umărul vasului (Noua: pl. 53/93.1).

E. Vase cu forme speciale.

E1 - vas bitronconic, cu buză evazată, "gât" ușor marcat, fund arcuit în interior. Diametrul maxim se află în zona centrală a vasului (aproximativ 1/2 din înălțime). Exemplarul descoperit în necropola de tip Corlăteni-Trușești de la Brăești este ornamentat cu motiv incizat, dispus la baza gâtului și pe umăr, constând în triunghiuri cu vârful în sus, hașurate, încadrate între două linii orizontale (pl. 53/47.3). Prin formă și ornament, vasul de la Brăești este de factură răsăriteană.

E2 - vas bitronconic scund, cu gură largă, margine evazată și gât scurt, arcuit ușor. Diametrul maxim se află pe linia care marchează 1/2 din înălțimea vasului. Un exemplar provine din necropola Noua de la Trușești (pl. 53/364.2).

E3 - vas bitronconic cu gură largă, mult înclinată spre exterior și reliefată, fund plat, simplu. Diametrul maxim este dispus în partea superioară. Un exemplar provine din necropola Noua de la Crasnaleuca (pl. 53/93.3).

E4 - Vase de dimensiuni mici, cu formă bitronconică, sau aproximativ bitronconică, care imită forme de borcane și vase - sac.

E4.1 - cu margine înclinată spre exterior și reliefată, pereți accentuat arcuiți, fund plat, nereliebat. Exemplarul care provine din necropola de tip Corlăteni-Trușești de la Probota este scund, înălțimea reprezentând aproximativ 2/3 din diametrul maxim. Are pe umăr două apucători mici, dispuse orizontal (pl. 53/288).

E4.2 - vase de formă bitronconică, cu margine simplă, ușor înclinată în afară, gât scurt și fund plat, nereliebat. Un exemplar, descoperit în necropola Noua de la Mitoc, este scund - înălțimea reprezintă puțin mai mult de 1/2 din diametrul vasului - și are, de asemenea, două apucători mici, perforate, dispuse orizontal pe umărul vasului (pl. 53/253). Spre deosebire de subvarianta E4.1, vasele din această subvariantă au diametrul maxim plasat sub linia care marchează 1/2 din înălțimea vasului.

III.4.a3. Ornamente și accesorii. Borcanele sunt prevăzute, de obicei cu un brâu în relief - simplu, alveolar sau, mai rar, crestă - asociat, uneori (mai ales pe vasele Noua), cu un șir de perforații mici, rotunde, complete sau incomplete, dispus pe gât, deasupra brâului. Mai rar, șirul de perforații apare ca unic element decorativ al vaselor (în absența brâului). De remarcat, de asemenea, prezența cu totul sporadică a proeminențelor (două sau patru) pe brâu, dispuse simetric (Florescu A., 1964, p. 152 și fig. 4/3-4), plasarea brâului la distanțe diferite, față de marginea vasului, precum și faptul că, foarte

rar, aceste vase sunt ornamentate cu două brăie sau cu unul singur, dar având capetele desfăcute. Borcanele și oalele sunt prevăzute uncori, pe umăr sau pe gât, cu două torți cu secțiune triunghiulară la partea superioară (Florescu A., 1964, fig. 2/3), în bandă îngustă cu secțiune rectangulară (ibidem, fig. 4/5) sau în bandă lată, plan-convexă în secțiune transversală (ibidem, fig. 6/5). Torțile, cu butoni, apar și pe vase din tipul 3 (pl. 45,3/262, 365).

Ceștile au una sau două torți, ușor supraînălțate, din bandă îngustă, mai rar mai lată, sau sunt prevăzute, la partea superioară, cu creastă sau cu buton.

III.4.b. Inventarul faunistic

O caracteristică a inventarului așezărilor culturii Noua din spațiul est-carpatic o constituie cantitatea mare de oase de animale, reprezentând 60 - 65% din totalul materialelor arheologice descoperite (Haimovici, 1964; idem, 1980; idem, 1983; idem, 1991; Florescu A., 1964, p. 147). În cadrul inventarului faunistic se remarcă preponderența oaselor de animale domestice (aproximativ 94%) - respectiv cornute mari, ovicaprine, porci, cai, câini, animalele sălbatice fiind reprezentate în proporție mult mai mică¹⁷⁸. Aceleași constatări s-au făcut și în așezări ale culturii Noua din Ucraina¹⁷⁹ și R. Moldova¹⁸⁰.

III.4.c. Obiecte de piatră și silex

Silexul și piatra au fost folosite - ca și osul, cornul de animal și, mai puțin, bronzul - și de comunitățile Noua din Câmpia Moldovei, după cum atestă cele peste 58 de piese de acest tip, găsite în așezări sau provenind din descoperiri izolate. Din numărul total al obiectelor de piatră și silex, uneltele reprezintă aproximativ 90%, restul de 10% reprezentându-l anele și alte tipuri de obiecte.

Uneltele cu cca mai frecventă apariție în aria culturii Noua sunt *cuțitele curbe*, lucrate de obicei din silex (peste 26 de exemplare) și mai rar din piatră, respectiv, șist, gresie și altele (3 exemplare). Acest tip de uneltă a avut o existență îndelungată, începând din neoliticul târziu (Nestor, 1960, p. 116; Păunescu, 1970; Berczanskaja Cvek și colab., 1994) și continuând până la sfârșitul Hallstattului timpuriu¹⁸¹, fiind atestate pe spații vaste din Europa (Kull, 1986, p. 363-390). În aria culturii Noua, cuțitele curbe de silex, lucrate bifacial, apar de obicei în așezări (pl. 58/83.1; 94.2; 152; 289; 366a) și, cu totul sporadic, în necropole¹⁸².

Topoarele de piatră (granit și alte roci dure) formează a doua grupă de unelte, din punct de vedere al frecvenței apariției lor în așezări. Sunt reprezentate prin mai mult de 12 exemplare (majoritatea fragmentare) de *topoare-ciocan*¹⁸³ (pl. 58/5.2-3), *topoare cu ceașa*

¹⁷⁸ Pentru așezarea de la Gârbovăț, de exemplu, au putut fi identificate următoarele specii de animale sălbatice: castorul, iepurele de câmp, lupul, vulpea, râsul, bursucul, ursul și mistrețul. Apariția lor sporadică, spre deosebire de animalele domestice care sunt foarte bine atestate, confirmă opiniile privind rolul secundar pe care l-a jucat vânătoarea în cadrul comunităților Noua (Haimovici, 1991).

¹⁷⁹ Pentru așezarea de la Magala: Smirnova, 1957, p. 107-108; A. I. Meljukova, 1958, cf. Florescu A., 1964, nota 26. Pentru așezarea de la Ostrivec: Dergačev, 1986, p. 164 și tabel 4.

¹⁸⁰ Meljukova, 1960, cf. Florescu A., 1964, nota 27; Dergačev, 1986, p. 162, 164 și tabel 4, care menționează o situație asemănătoare pentru așezările de la Sloboodka-Șireuți și Ghindești (R. Moldova). Se face precizarea că în așezarea de la Sloboodka-Șireuți predomină oasele de porc.

¹⁸¹ În așezările hallstattiene de la Grăinicești și, probabil, Botoșana au apărut câteva cuțite curbe (László, 1991, p. 62).

¹⁸² Două exemplare provin dintr-un mormânt din necropola de la Crasnaleuca și un altul din necropola de la Trușești-„Țuguieța” (*Corpus 1*, nr. 93, 364)

¹⁸³ Topoare-ciocan (peste 8 exemplare) au apărut în așezarea de la Andrieșeni (*Corpus 1*, nr. 5), Bălteni (*Corpus 1*, nr. 19), Crasnaleuca (*Corpus 1*, nr. 94), Draxini (*Corpus 1*, nr. 130), Holm (*Corpus 1*, nr. 180), Podu Iloaiei (*Corpus 1*, nr. 275) și Românești (*Corpus 1*, nr. 313).

*cilindrică*¹⁸⁴ (pl. 58/5.1; 377a), precum și *alte tipuri* (3 exemplare). *Topoarele plate de silex* apar sporadic, în așezări (pl. 58/94.3). Puțin frecvente sunt și *rășnițele*, de obicei fragmentare (*Corpus 1*, nr. 94) și *polizoarele de piatră* (pl. 58/83.2), precum și *percutoarele*¹⁸⁵ și *răzuitoarele* (*Corpus 1*, nr. 309) de silex.

Arme de piatră sau silex apar foarte rar în așezările culturii Noua din Câmpia Moldovei. Este cunoscut un singur exemplar de *vârf de săgeată*, descoperit la Miorcani (*Corpus 1*, nr. 247). Obiecte de piatră și silex au fost atestate și în alte zone din aria complexului Noua - Sabatinovka - Coslogeni¹⁸⁶.

III.4.d. Obiecte de lut

Această categorie de obiecte apare sporadic în aria culturii Noua din Câmpia Moldovei. Cele 13 exemplare, provenind din așezări (1 exemplar) și descoperiri izolate (12), aparțin următoarelor tipuri: *fusaiole* (10 exemplare), de obicei bitronconice, descoperite în așezarea de la Trușești (*Corpus 1*, nr. 366; Petrescu, 1953a, p. 455; Florescu A., 1991, fig.97/4,11) și, izolat, la Gropnița (*Corpus 1*, nr. 161), Stomești (*Corpus 1*, nr. 334) și Tăutești (*Corpus 1*, nr. 350); *creuzet*, de formă oval-alungită, prevăzut cu orificiu pentru înmănușare, descoperit întâmplător la Miorcani (*Corpus 1*, nr. 246); *idol zoomorf*, din așezarea de la Trușești (*Corpus 1*, nr. 366; Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 455).

III.4.e. Obiecte de os și corn

O caracteristică a inventarului așezărilor Noua din nord-estul României¹⁸⁷ o constituie prezența unui mare număr de obiecte de os, semnalată în 41 de localități. Cele peste 90 de obiecte din os¹⁸⁸ cunoscute în prezent provin din descoperiri întâmplătoare (31 localități) și din sondaje (10 localități)¹⁸⁹. Din punct de vedere al frecvenței apariției lor în așezări, distingem următoarele categorii de obiecte de os: omoplați crestați, unelte pentru perforat, cuțite, răzuitoare, dălți, vârfuri de săgeți, "seceri-tupik", ace, patine, psalii, mânere, harpune, șlefuitoare, "pandantive", butoni, figurine, obiecte cu utilizare necunoscută.

Omoplați crestați. Această categorie de obiecte din os este reprezentată prin mai mult de 31 de exemplare¹⁹⁰. Se caracterizează, ca peste tot în aria de răspândire a culturii Noua (Florescu A., 1964,

¹⁸⁴ Sunt menționate două exemplare, fragmentare, din așezările de la Andrieșeni (*Corpus 1*, nr. 5) și Valea Lupului (*Corpus 1*, nr. 377a).

¹⁸⁵ Percutoare de silex au mai fost descoperite în așezările de la Crasnaleuca (*Corpus 1*, nr. 94). Dancu (*Corpus 1*, nr. 106) și Slobozia-Hănești (*Corpus 1*, nr. 327).

¹⁸⁶ Pentru spațiul românesc, vezi Florescu A., 1991, pl. 158-164. Pentru teritoriul dintre Prut și Nistru amintim așezarea culturii Noua de la Petrușeni (r. Rîșcani), din care provin mai multe fragmente de rășnițe, topoare-ciocan, o cute și câteva percutoare (Informații Eugen Sava; Raport de săpătură, 1992). Pentru cultura Sabatinovka, vezi Černjakov, 1985, p. 86-95 și fig. 44.

¹⁸⁷ Obiectele din os apar frecvent și în alte zone ale ariei de răspândire a culturii Noua. Îndeosebi la est de Carpați (Florescu M., Căpitanu, 1968b, p. 38, fig. 4: 5; idem, 1969, p. 65, 68 și fig. 9/5, 7; Florescu M., Florescu A., 1990, p. 59-60, 69-70, 71-72; Dragomir, 1959, p. 457, 462; idem, 1980, p. 34 și notele 10, 11).

¹⁸⁸ Nu se poate preciza numărul obiectelor din os descoperite în zonă, deoarece mențiunile sunt adesea neclare, mai ales în cazul descoperirilor întâmplătoare.

¹⁸⁹ Așezări cercetate prin sondaje: Andrieșeni, Valea Lupului (județul Iași), Corlăteni, Crasnaleuca, Mihălășeni, Miorcani, Ripiceni, Trușești, Săveni, Vlădeni (județul Botoșani).

¹⁹⁰ Omoplați crestați provin din următoarele localități: Andrieșeni, Belcești, Coada Stâncii, Cornești, Dancu, Iași, Lețcani, Popricani, Spinoasa, Tăutești, Trifești, Valea Lupului (județul Iași), Avram Iancu, Corlăteni, Crasnaleuca, Dumeni, Ghireni, Hlipiceni, Lișna, Mihălășeni, Miorcani, Ripiceni, Românești, Slobozia, Slobozia - Hănești, Trușești (județul Botoșani).

p. 159; Dragomir, 1980, p. 34; Florescu M., Florescu A., 1990, p. 59; Andrițoiu, 1992, p. 66; Levicki, 1993, pl. 3/6; 13/1,2), prin prelucrarea parțială a omoplatului (de vită, cal, sau porc), acordându-se atenție numai cavității glenoide, care prezintă un număr mai mic sau mai mare de creștături. Există și exemplare, puțin numeroase însă, prelucrate integral. Amintim în acest sens o piesă de dimensiuni mai mari descoperită în așezarea de la Crasnaleuca, la care unul din capete este creștat, iar celălalt tăiat cu grijă și finisat (pl. 54/94.6)¹⁹¹.

Problema funcționalității acestor obiecte rămâne deschisă, opiniile exprimate în acest sens de către specialiști fiind diferite ¹⁹². Omoplații creștați apar frecvent și în așezările culturii Sabatinovka (Șarafutdinova, 1968, p. 16-34), în faza finală a culturii Tei (Leahu, 1963, p. 339-372), precum și, mai rar, în cultura Coslogeni (Morintz, 1978, p. 137).

Unelte pentru perforat. Cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de "împungătoare" sau "străpungătoare", aceste unelte pentru perforat sunt foarte numeroase și variate în așezările culturii Noua (Florescu A., 1991, fig. 131/2,4; 132/1-6, 9, 10; 133; 134; 135/1-9. 12-13, 16-19; 136). Sunt finisate, de obicei, doar în zona capătului de întrebuintare (Florescu M., Florescu A., 1990, p. 60, fig. 10/1-4, 7-9, 11-13, 15). În nord-estul României aceste unelte apar, într-un număr ce nu poate fi precizat, în așezările de la Corlăteni, Crasnaleuca, Ghireni, Iași, Trușești, Vlădeni (*Corpus 1*, nr. 83, 94, 155, 195, 366a, 388).

De remarcat faptul că, frecvent, "împungătoarele" sunt obținute prin re-prelucrarea unor piese ieșite din uz, datorită deteriorării lor.

Cuțite. Cuțitele apar în diferite variante - cuțite pentru tăiat, cuțite-răzuitor - în așezările de la Corlăteni, Crasnaleuca, Havârna și Trușești (*Corpus 1*, nr.83, 94, 165, 366a). Cele mai multe exemplare provin din așezarea de la Crasnaleuca. Se remarcă faptul că aceste unelte sunt lucrate de obicei din coastă de animal, mai rar din os lat, au o latură ascuțită și ușor curbată și partea inferioară (un fel de mâner) lustruită superficial. În cazul cuțitelor-răzuitor, lama este dreaptă. Cuțitele apar în număr mare în așezările culturii Noua de la est de Carpați (Florescu M., Florescu A., 1990, p. 59; Florescu A., 1991, fig. 120; 121/1-7; 122/1-5; 123; 124), fiind semnalate, de asemenea, și în inventarul așezărilor culturii Coslogeni (ibidem, fig. 121/8; 122/6).

Răzuitoare. Această categorie de unelte apare, ca și precedentele, ca un element specific, definitoriu pentru cultura Noua, atât în prima, cât și în a doua fază de dezvoltare a acesteia, remarcându-se printr-o mare frecvență în așezări (ibidem, fig. 125; 126; 127; 128; Florescu M., Florescu A., 1990, p. 59). În zona pe care o studiem, piepteni-răzuitor au fost descoperiți în patru așezări¹⁹³ (pl. 55/94.3; 56/377a.2), cele mai multe exemplare provenind din așezarea de la Crasnaleuca.

Răzuitoarele, în cele două variante - răzuitoare și piepteni-răzuitor, sunt lucrate din coastă de animal, așchie de oș sau din corn și au, de obicei, unul sau ambele capete denticulate. În așezări ale

¹⁹¹ Săpătură Lidia Dascălu, 1992-1994 (inedit).

¹⁹² Omoplații creștați au putut fi utilizați fie ca unelte pentru prelucrarea pieilor (cf. O. A. Krivcova - Grakova), fie pentru prelucrarea preliminară a suprafeței vaselor de lut (A. I. Meliukova, cf. Florescu A., 1964, nota 42), ori ca răboj pentru ținerea evidenței (Dragomir, 1959, p. 457; idem, 1980, p. 34). Descoperirea unor exemplare de omoplați creștați care au, la capătul opus cavității glenoide, creștături în formă de dinți de pieptene, i-a sugerat Profesorului M. Petrescu-Dîmbovița ipoteza folosirii acestor unelte pentru bătutul firelor la războiul de țesut (Petrescu, 1953a, p. 455 și fig. 4/2).

¹⁹³ Pieptenii-răzuitor provin din așezările: Crasnaleuca, Ripiceni, Trușești (județul Botoșani) și Valea Lupului (județul Iași).

culturii Noua apar și exemplare, lucrate din coastă de animal, cu una din laturi crestate (Florescu A., 1991, fig. 125).

Dălți. În stadiul actual al cercetărilor sunt cunoscute 6 exemplare de dălți, provenind atât din descoperiri întâmplătoare (1)¹⁹⁴, cât și din așezări cercetate prin sondaje (5)¹⁹⁵. Ca și în cazul dălților descoperite în alte așezări din aria de răspândire a culturii Noua (Florescu M., Florescu A., 1990, p. 60, fig. 8/1,6; 9/1,5; Florescu A., 1991, fig. 129; 130/1,3,5-9; 132/7-8), exemplarele din nord-estul României, lucrate din coaste, așchii de os sau corn, sunt de dimensiuni variabile, finisate doar în zona capătului de întrebuințare și diversificate tipologic (pl. 55/94.1; 56/374, 377a.1).

De remarcat faptul că această categorie de unelte apare frecvent îndeosebi în zona de la est de Carpați și, sporadic, în Transilvania.

Vârfuri de săgeți. Sunt documentate în așezările de la Corlăteni, Crasnaleuca, Mihălășeni, Săveni și Trușești (județul Botoșani), fiind reprezentate prin 14 exemplare. Cele mai multe piese (10 exemplare) provin din așezarea de tip "cenușar" de la Crasnaleuca (*Corpus 1*, nr. 94; pl. 55/94.6) și aparțin, în majoritate, tipului cu secțiune rectangulară și cu partea dinspre vârf în formă de frunză. Două exemplare asemănătoare au fost semnalate în așezările de la Corlăteni (Florescu A., 1991, fig. 140/1) și Mihălășeni¹⁹⁶. Un alt tip, documentat atât la Trușești (pl. 56/366a.1-4), cât și la Crasnaleuca (pl. 55/94.5), îl reprezintă vârfurile de săgeți lucrate din corn, cu tijă cilindrică, perforată longitudinal. Analogii apropiate se găsesc în așezările de la Gârbovăț (ibidem, fig. 141/4,5,7,12) și Lichitișeni (ibidem, 141/6). De la Săveni provine un exemplar, descoperit întâmplător, de tip folioform, cu tub de înmănușare (*RAJI*, I, p. 240; Florescu A., 1991, p. 115-116, fig. 141/2).

Vârfuri de săgeți de diferite tipuri, finite sau în curs de prelucrare, apar în repertoriul așezărilor Noua, mai frecvent în aria est-carpatică a culturii și, mai rar, în Transilvania (Florescu A., 1991, fig. 140; 141; 142/2-13; 143; 144). Sunt documentate, de asemenea, câteva descoperiri de acest fel și în aria culturii Coslogeni (ibidem, fig. 142/1).

"Seceri - tupik". Sunt reprezentate prin 5 exemplare (descoperite în 4 așezări), care aparțin următoarelor tipuri: 1. seceri lucrate din os lat de vită; 2. seceri lucrate din maxilar de animal. Din primul tip fac parte 2 exemplare care provin din așezările de la Andrieșeni (pl. 56/5; cf. și Florescu A., 1959, fig. 5/13) și Valea Lupului (pl. 56/377a.3; Dinu, 1957, p. 169-170, fig. 7). De remarcat faptul că acest tip de "seceri" este considerat o copie în os a prototipului de bronz din depozitul de la Ulmi - Liteni (pl. 68/374b.12), reprezentând un element de factură răsăriteană (Florescu A., 1964, p. 161, fig. 12). În cel de-al doilea tip includem 3 exemplare de dimensiuni mai mici decât precedentele și frumos finisate. Ele provin din așezările de la Crasnaleuca (pl. 54/94.3-4) și Popricani (*RAJI*, II, p. 322; Florescu A., 1991, p. 106). "Secerile-tupik" apar în număr mare în zona răsăriteană a României, în aria culturii Noua (Florescu A., 1991, fig. 116/1-3, 5-6; 117/2-7; 118/2-5; 119/1,3-6; Florescu M., Florescu A., 1990, p. 59, fig. 6/11; 12/5-6), lipsind aproape complet în Transilvania¹⁹⁷. Sunt, de asemenea,

¹⁹⁴ O dăliță găsită în așezarea de la Ulmi-Liteni - "La Curte" (județul Iași) (cf. *RAJI*, I, p. 53-54; Florescu A., 1991, p. 137).

¹⁹⁵ Vezi așezările de la Crasnaleuca și Valea Lupului (*RAJI*, II, p. 343-346; Florescu A., 1991, fig. 131/6).

¹⁹⁶ Săpături I. Ioniță, O. L. Șovan, L. Dascălu, 1992-1993 (inedit).

¹⁹⁷ Pentru Transilvania este menționat un singur exemplar, la Simonești (județul Haghita) (Florescu A., 1991, p. 119, fig. 116/4).

prezente în așezările culturii Noua din stânga Prutului, în R. Moldova¹⁹⁸. "Seceri" din os au fost semnalate sporadic și în aria culturii Coslogeni (Florescu A., 1991, fig. 117/1; 119/2,7; Morintz, 1978, p. 137, fig. 79/4; 80/15).

Ace. Acele apar într-o varietate de tipuri, de la împungătoarele rudimentare până la exemplare îngrijit lucrate. Sunt cunoscute 14 exemplare, care provin din așezările de la Corlăteni, Crasnaleuca, Săveni și Trușești (județul Botoșani), și aparțin următoarelor tipuri:

1. Ace de dimensiuni mari, foarte bine lustruite, cu un capăt ascuțit și celălalt rotunjit, perforat. Un exemplar a fost descoperit în "cenușarul" 1 de la Crasnaleuca (pl. 57/94.7).

2. Ace de dimensiuni mari, foarte bine lustruite, prevăzute la un capăt cu o perforație longitudinală. Un exemplar provine din așezarea de la Corlăteni (Florescu A., 1991, fig. 138/15) și își găsește analogii în așezările de la Lichitișeni și Gârbovăț (ibidem, 148/9, 12).

3. Ace cu unul din capete îngroșat asimetric și perforat longitudinal. Un exemplar provine din așezarea de la Crasnaleuca și este foarte asemănător cu piesa de la Gârbovăț (ibidem, fig. 139/11).

4. Ace cu o proeminență dispusă lateral, în partea superioară, atestate prin exemplarul de la Crasnaleuca (pl. 57/94.5).

5. Ace masive, cu cap fațetat și perforat transversal. În zona studiată există un singur exemplar, descoperit în așezarea de la Săveni (pl. 57/320).

6. Ace de dimensiuni mijlocii, cu cap îngroșat și perforație longitudinală. Un exemplar a fost descoperit în așezarea de la Trușești – „Movila din Șesul Jijiei” (pl. 57/366a.4).

7. Ace cu capătul lățit și perforat transversal. Au fost descoperite 4 exemplare, în așezările de la Trușești (3 exemplare)¹⁹⁹ și Crasnaleuca (pl. 57/94.2).

8. Ace de mici dimensiuni, cu corp relativ gros și cap ușor lățit, și prevăzut cu două perforații transversale. Un exemplar provine din așezarea de la Trușești – „Movila din Șesul Jijiei” (pl. 57/366a.3).

9. Ace de mici dimensiuni, cu ambele capete ascuțite și mijlocul lățit. Sunt cunoscute 3 exemplare, 1 la Trușești – „Movila din Șesul Jijiei”²⁰⁰ și 2 la Crasnaleuca – „Staniște”.

10. Ace cu patru protuberanțe și perforație longitudinală. Două exemplare provin din așezările de la Trușești (pl. 57/366a.1) și Crasnaleuca (pl. 57/94.1). Acest tip de ace reprezintă replica în os a prototipurilor de bronz și apare mai ales în așezările Noua, fiind mai rar întâlnite în așezări de tip Corlăteni-Trușești. Exemplarul de la Crasnaleuca este asemănător cu cel de la Gârbovăț, inclus de A. Hochstetter în varianta 1.3 (*Nadeln mit trompetenförmigem Kopf*) (Hochstetter, 1981, fig. 242). Aceleiași variante îi aparțin și exemplarele de la Kastanas (varianta 1.1.), Ghindești (R. Moldova) (varianta 1.2) și Dealu Morii (varianta 1.4) (ibidem).

Patine. În nord-estul României au fost descoperite câteva exemplare, fragmentare, în așezările de la Crasnaleuca (pl. 55/94.2), Mihălășeni (2 exemplare), Mileanca (1), Trușești (câteva exemplare) și Valea Lupului (2). Sunt lucrate din tibii de cal și prevăzute la ambele capete cu orificii pentru fixarea lăcr de picior.

¹⁹⁸ Un exemplar de "seceră-tupik", din os lat. a fost descoperit în așezarea de la Petrușeni, r. Rîșcani (R. Moldova) (inf. Eugen Sava).

¹⁹⁹ Florescu A., 1991, fig. 137/6; 138/3,4. Un exemplar asemănător a fost descoperit în așezarea de la Gârbovăț (ibidem, fig. 138/5).

²⁰⁰ Idem, fig. 136/16. Un exemplar asemănător provine din așezarea de la Lichitișeni (idem, fig. 139/6).

Această categorie de obiecte din os apare, în număr relativ mic, în așezări ale culturii Noua²⁰¹, Coslogeni²⁰² și Sabatinovka (Černjakov, 1985, p. 86, fig. 41/6).

Psalii. Sunt cunoscute 2 exemplare, fragmentare, care provin din așezările de la Trușești și Mihălășeni. Psalia de la Trușești - „Movila din Șesul Jijiei” este lucrată din corn de animal, are formă semiovoidală și o prelungire cruciformă (Florescu A., 1991, p. 135, fig. 152/2). Exemplarul de la Mihălășeni este o psalie piramidală, lucrată din corn de cerb, cu aspect biplan simetric și cu un capăt rupt; pe una din fețe, în partea centrală se află un orificiu de formă oval-alungită, iar pe fața opusă două orificii rotunde, mici, care corespund cu perforația longitudinală din zona celor două capete ale psalici. Nu se cunosc analogii exacte pentru acest exemplar, care este atribuit, cu rezerve, tipului Füzesabony, *variantea Mihălășeni* (Ioniță, Șovan, 1995).

În România sunt cunoscute puține exemplare de psalii, diferite din punct de vedere tipologic, atât în aria culturii Noua, cât și în cadrul culturii Coslogeni²⁰³. Câteva exemplare apar și în Ucraina și R. Moldova, în culturile Noua și Sabatinovka²⁰⁴, și aparțin îndeosebi tipului Boriaș (Smirnova, 1970, p. 106-110).

Mânere. Mânerele formează o categorie puțin numeroasă, reprezentată prin 3 exemplare, descoperite în așezarea de la Crasnaleuca (pl. 54/94.1, 5). Sunt lucrate din os sau din corn de animal, au ambele capete tăiate și o perforație longitudinală în zona unuia dintre capete. Un exemplar este prevăzut cu o perforație mică, transversală în zona capătului perforat longitudinal, probabil pentru o mai bună fixare a piesei (pl. 54/94.1). Analogii se găsesc în așezarea de la Gârbovăț (Florescu A., 1991, p. 73, fig. 147/5,7,8).

Harpune. Un exemplar din această categorie de obiecte din os este lucrat din corn de căprior și provine din așezarea de la Trușești – „Movila din Șesul Jijiei” (ibidem, fig. 156/7).

Șlefuitoare. În așezările de la Corlăteni (ibidem, fig. 145/7,9) și Crasnaleuca²⁰⁵ au fost descoperite 5 obiecte folosite pentru șlefuit: 4 arșice-șlefuitoare și 1 copită (pl. 56/83.1-2). Câteva exemplare de șlefuitoare provin și din alte așezări Noua și Coslogeni (ibidem, fig. 145/3-10), precum și din aria culturii Sabatinovka²⁰⁶.

„Pandantive” (mărgele). Două obiecte, reprezentând canini de animal, perforați, au fost descoperite în așezările de la Belcești (pl. 56/26.2) și Ulmi - Liteni (pl. 56/373), și sunt, probabil, părți de colier sau de obiecte de cult (RAJI, p. 50). Alte câteva exemplare provin din așezări și morminte din aria Monteoru²⁰⁷.

²⁰¹ Patine de os au mai fost descoperite în așezările de la Gârbovăț, Bărboasa, Cavadinești și Sebeș (Florescu A., 1991, fig. 148/2,3; 149/1.3,4).

²⁰² Două exemplare provin din așezările de la Dorobanțu și Ulmu (Florescu A., 1991, fig. 148/4; 149/2).

²⁰³ Florescu A., 1991, fig. 150; 151; 152. Pentru cultura Coslogeni, vezi cele 2 exemplare descoperite în așezarea eponimă (Neagu, 1993, p. 173 și urm., pl. VI/3-4).

²⁰⁴ Černjakov, 1985, p. 91, fig. 41/16, 18. Pentru cultura Noua vezi și psalia din așezarea Cobilnea (R. Moldova) (Levitcki, 1993, p. 133, fig. 13/6).

²⁰⁵ Au fost descoperite mai multe arșice-șlefuitoare (săpături L. Dascălu, inedit).

²⁰⁶ Černjakov, 1985, p. 86, fig. 40/11,13-14. Autorul include în această categorie de obiecte din os și omoplații crestați, utilizați, după părerea lui, pentru prelucrarea pieilor de animale și a ceramicii (idem, p. 86, fig. 40/1-5).

²⁰⁷ Vezi exemplarele din așezările de la Gârbovăț și Cavadinești (Florescu A., 1991, fig. 155/2,10.11; 206/4a-d), precum și necropola de la Săbăoani (mormântul X) (idem, fig. 192/2 a-d).

Butoni. Butonii apar în diferite variante, dar în număr mic în inventarul așezărilor Noua²⁰⁸. Pentru zona pe care o studiem este cunoscut un exemplar, descoperit la Andrieșeni (pl. 57/5). Este lucrat din corn de animal și ornamentat cu un motiv realizat din patru cercuri mici, concentrice, incizate, dispuse în cruce și încadrate într-un cerc mai mare, de asemenea incizat. Ornamentul, aflat în partea centrală a piesei, este asemănător cu acela de pe butonul descoperit la Cavadinești (Florescu A., 1964, p. 158, fig. 9/4; idem, 1991, fig. 153/8), cu deosebirea că ultimul exemplar are cercurile mici, concentrice, dispuse pe marginea piesei.

În legătură cu ornamentele spiralice sau în formă de cerc prezente și pe butoni și alte tipuri de piese de os, au fost exprimate în literatura de specialitate opinii diferite. După unii autori aceste motive decorative trebuie puse în legătură cu influențele miceniene (Gimbutas, 1965, p. 270, fig. 177, pl. 10; Kull, 1989, p. 65-73, fig. 14, 15, 16), după alții, ele sunt de origine locală, expresie a cultului solar (Vulpe A., 1974, p. 251).

Figurine. Această categorie de obiecte din os este reprezentată printr-un singur exemplar, lucrat din corn de animal, care provine din așezarea de la Trușești – „Movila din Șesul Jijiei”. Piesa aceasta ar putea reprezenta, după opinia lui A. C. Florescu, o figurină zoomorfă cu cap de șarpe în reprezentare tricefală (Florescu A., 1991, p. 135, fig. 154/1). În afară de acest tip de figurine, care este unic în aria românească a culturii Noua, mai sunt cunoscute câteva exemplare, lucrate de asemenea din corn (ibidem, fig. 154/2-3).

Obiecte cu utilizare necunoscută. Mai multe obiecte cu utilizare necunoscută provin din descoperiri întâmplătoare, din următoarele localități: Andrieșeni, obiect de formă semisferică, cu o perforație centrală, lucrat dintr-o epifiză de os humeral (*RAJI*, I, p. 35). Deleni: un fragment de corn de cerb, tăiat la bază (ibidem, II, p. 462). Dumeni: o piesă din os cu trei perforații (*RAJB*, p. 131). Ghireni: 3 obiecte perforate și un altul cu utilizare neprecizată (idem, p. 93). Miorcani: obiecte din os, șlefuite (idem, p. 211). Slobozia - Hănești: coaste de animale, cu laturile ascuțite; rondele tăiate din oase tubulare (idem, p. 142). Vâlcelele - Găureana: 2 obiecte din os (idem, p. 60).

III.5. Metalurgia bronzului în aria culturii Noua din Câmpia Moldovei

Metalurgia bronzului a constituit, de-a lungul ultimelor decenii, obiect de studiu pentru cercetătorii români și străini, care, prin monografiile și studiile speciale elaborate²⁰⁹, au contribuit la clarificarea multor aspecte ale problemei. Reluarea discuției s-a impus, atât prin natura temei, cât și prin faptul că, în ultimii ani, au fost semnalate în Câmpia Moldovei noi descoperiri de obiecte de bronz, care nu au fost incluse până în prezent în totalitatea lor, într-o lucrare specială.

²⁰⁸ Butoni din corn au mai fost descoperiți în aria Monteoru, în așezările de la Gârbovăț (3 exemplare), Bârboasa (1), Lichitișeni (1) și Căndești (1), precum și în așezarea culturii Coslogeni de la Lupșanu (Florescu A., 1991, fig. 153/2-7). Pentru Căndești, vezi Florescu M., Florescu A., 1990, p. 71, fig. 34/4.

²⁰⁹ Dintre lucrările consacrate metalurgiei bronzului, amintim: Alexandrescu, 1966; Bader, 1966; Vulpe, 1970; Mozsolics, 1973; Petrescu-Dîmbovița, 1977; idem, 1978a; Bader, 1978, p. 85-108; Černych, 1978; Morintz, 1978, p. 171-189; Leskov. 1981; Bader, 1983; Șadurschi, 1989; Șadurschi, Cerneleanu și colab., 1987; Klochko, 1993; László, 1994, p. 142-155; Dergačev, 1997; Petrescu-Dîmbovița, 1998. Pentru alte referiri, vezi Petrescu-Dîmbovița, 1977, p. 15-37. Pentru descoperiri de bronzuri din aria culturii Noua dintre Prut și Nistru, vezi Dergačev, 1973; idem, 1975; idem, 1986.

În ceea ce privește maniera de abordare a problemei, am optat, ca și alți autori²¹⁰, pentru tratarea acesteia într-un capitol separat, deoarece, în stadiul actual al cercetărilor, nu se poate face o atribuire culturală certă în cazul multor descoperiri de obiecte de bronz (îndeosebi a descoperirilor izolate) din spațiul studiat în prezenta lucrare²¹¹. Situația se explică, printre altele, prin faptul că unele categorii de obiecte, atestate la sfârșitul epocii bronzului, continuă să existe și la începutul epocii fierului²¹². Prin urmare, am considerat necesar să includem în *Corpusul descoperirilor* și pe hărțile realizate toate descoperirile de obiecte de bronz (cu excepția celor date cu certitudine în Hallstatt) care provin din aria culturii Noua din Câmpia Moldovei (compară hărțile 8 și 15).

În stadiul actual al cercetărilor, sunt cunoscute mai mult de 148 de obiecte de bronz, care provin din 60 de locuri (harta 15), după cum urmează (tabel 16): 36 din așezări, 2 din morminte, peste 72 (?) din depozite, 38 din descoperiri izolate. Din punct de vedere al funcționalității lor, obiectele de bronz din Câmpia Moldovei aparțin următoarelor categorii: unelte, arme, obiecte de podoabă.

III.5.a. Unelte

Uneltele, reprezentând aproximativ 55% din totalul descoperirilor de obiecte de bronz din Câmpia Moldovei, provin din așezări, depozite și descoperiri izolate, și aparțin următoarelor tipuri: celturi, seceri, dălți, cuțite, sule, lame de fierăstrău, ace pentru cusut.

Celturi. Sunt cunoscute 26 exemplare, dintre care 9 provin din depozite (tabel 18) și 17 din descoperiri izolate (tabel 19), și aparțin următoarelor tipuri: transilvănean, varianta răsăriteană a celtului transilvănean, tipul răsăritean, tipuri neprecizate (harta 16). Câteva exemplare îndeosebi cele care provin din descoperiri izolate, dar și unele aflate în componența depozitelor, sunt dificil de încadrat din punct de vedere cultural-cronologic, ele putând fi atribuite atât sfârșitului epocii bronzului, cât și începutului epocii fierului²¹³.

Cartarea celturilor descoperite în Câmpia Moldovei (harta 16) indică faptul că 11 exemplare provin din locuri aflate la extremitățile nordică (*Corpus 1*, nr. 246; 250; 266b) și vestică (*Corpus 1*, nr. 109b; 123; 207; 208; 209; 317; 402; 403) ale Câmpiei Moldovei, din zona de contact a acesteia cu Podișul Moldovei. Din cele 11 celturi amintite, 4 sunt atribuite variantei răsăritene a tipului transilvănean, 2 tipului răsăritean, 2 tipului transilvănean și 3 sunt de tip neprecizat. Se remarcă, deci, preponderența tipurilor specifice sfârșitului epocii bronzului, respectiv varianta răsăriteană a tipului transilvănean și tipul răsăritean.

Pe de altă parte, în aceste zone extreme ale Câmpiei Moldovei sunt atestate urme de locuire de factură incontestabil Noua (hărțile 8, 9), între care amintim depozitele de la Ulmi - Liteni (*Corpus 1*,

²¹⁰ Vezi László, 1994, p. 142-155.

²¹¹ De obicei, pentru spațiul est-carpatic se vorbește în literatura de specialitate despre metalurgia bronzului la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, neputându-se preciza decât în unele cazuri apartenența sigură la cultura Noua, datorită faptului că unele piese sunt atestate atât în Bronzul târziu cât și la începutul Hallstatt-ului. Vezi în acest sens: Petrescu-Dîmbovița, 1964, p. 251-272; idem, 1971a, p. 107-117; 1982. Aceeași observație este valabilă și pentru zona răsăriteană de răspândire a culturii Noua (R. Moldova) (cf. Dergačev, 1973, 1975).

²¹² Dintre obiectele de bronz care continuă să existe și în Hallstattul timpuriu, amintim: celturile de tip transilvănean, secerile, săbiile cu limba la mâner și altele. Vezi în acest sens Petrescu-Dîmbovița, 1978a; Andrițoiu, 1992, p. 76-82; László, 1994, p. 142-155.

²¹³ Vezi în acest sens și László, 1994, p. 142-150. Autorul include în *Lista descoperirilor databile în perioada Hallstatt A - C* (idem, p. 168-184; harta 2) aproape toate descoperirile de obiecte de bronz din Câmpia Moldovei, cu excepția acelor care sunt atribuite cu certitudine culturii Noua (respectiv exemplarele din depozitele de la Rădeni și Ulmi - Liteni).

nr. 374b) și Deleni (*Corpus 1*, nr. 109b), cu elemente răsăritene în componența lor. În ceea ce privește exemplarele descoperite în partea interioară a Câmpiei Moldovei, ele provin în majoritate din zone cu mare densitate de descoperiri de tip Noua (compară harta 16 cu hărțile 9 și 12). Toate acestea pledează pentru posibila atribuire la sfârșitul epocii bronzului a celor mai multe dintre celturi, neexcluzându-se totuși ipoteza datării lor în Hallstatt timpuriu. În consecință, considerăm oportun să clasificăm celturile în două categorii: descoperiri sigure (datele la sfârșitul epocii bronzului) și descoperiri nesigure (datele la sfârșitul epocii bronzului sau Hallstatt timpuriu).

În cadrul descoperirilor sigure includem exemplarele din depozitele de la Ulmi-Liteni (pl. 68/374b.1), Rădeni (pl. 67/291.1), Deleni (pl. 67/109b.2), Ilișeni (pl. 65/1-3) precum și descoperirile izolate de la Botoșani (pl. 63/402; 403), Dorohoi (pl. 59/123), Ibănești (pl. 59/207; 208; 209), Nicșeni (pl. 59/263), Păltiniș (pl. 59/266b), Socrujeni (pl. 59/328), Sulița (pl. 59/338). Descoperiri nesigure sunt cele de la Iași (pl. 63/206), Stroiești (pl. 59/337), Ștefănești (pl. 63/348), Victoria (pl. 63/384) și Jijia (pl. 66/214.1-3). În aceeași categorie includem trei exemplare pentru care nu există suficiente informații pentru încadrarea lor cultural-tipologică, respectiv celturile de la Miorcani (*Corpus 1*, nr. 246; 250) și Săcărăști (*Corpus 1*, nr. 317).

Din punct de vedere tipologic celturile din Câmpia Moldovei se încadrează în tipurile transilvănean²¹⁴, inclusiv varianta răsăriteană, și tipul răsăritean; câteva exemplare sunt de tip neprecizat. De remarcat faptul că celturile atribuite variantei răsăritene a tipului transilvănean²¹⁵ se deosebesc între ele prin dimensiuni, forma tăișului și prezența sau absența orificiului în partea superioară, sub arcadă. Astfel exemplarele de la Nicșeni (pl. 59/263) și Păltiniș (pl. 59/266b), prin forma mai zveltă și tăișul drept, sunt mai apropiate de exemplarele care apar la sfârșitul epocii bronzului în Transilvania. Celturile de la Dorohoi (pl. 59/123) și Ibănești (pl. 59/209) - cu forma mai puțin zveltă, mai scunde (vezi exemplarul de la Dorohoi) și cu tăișul arcuit - sugerează asemănări cu exemplarele care apar în est, pe teritoriul R. Moldova și al Ucrainei. Exemplarul de la Sulița (pl. 59/338), prin forma corpului și prezența orificiului în partea superioară, este tipic pentru spațiul estic, fiind frecvent întâlnit în aria culturilor Noua²¹⁶ și Sabatinovka²¹⁷. În Moldova mai apare, printre altele, și în depozitul de la Râșești (Petrescu-Dîmbovița, 1977, pl. 85/1-4). Celturile de tip răsăritean, cu două torți și ornament, sunt reprezentate prin exemplarele de la Ibănești (pl. 59/207) și Socrujeni (pl. 59/328)²¹⁸. Analogii apropiate se găsesc în aria culturii Noua de pe teritoriul R. Moldova, în depozitul de la Hristici (Dergačev, 1975, fig. 2/3). Aceleași scrii îi aparține, se pare, și celtul din depozitul de la Deleni (pl. 45/109b.2), asemănător cu exemplarul de la Chiperești (R. Moldova) (idem, fig. 8/11). Celtul de la Rădeni (pl. 67/291.1) își găsește analogii, după E. N. Cernych, în cercurile răsăritene Zavadovka - Loboikov, Kardașinka, Kazan și Karasuk (cf. Șadurschi, 1987, p. 27-28, fig.4/1-9).

Secerile formează cea mai numeroasă categorie de obiecte de bronz, reprezentată în Câmpia Moldovei prin 36 de exemplare, care provin (cf. tabele 16 -19) din depozite (29 exemplare), așezări (2 exemplare) și descoperiri izolate (5).

Secerile cu buton (7 exemplare) provin din așezările de la Dorobanți și Iași, din depozitul de la Ilișeni, precum și de la Stâncești (descoperire izolată) și aparțin următoarelor tipuri: Panticeu (Iași, pl. 63/193; Ilișeni, pl. 65/6-7, 9); varianta Ilișeni (Ilișeni, pl. 65/8). Tipul Panticeu este datat în Bronzul recent și prima treaptă a Bronzului târziu (Petrescu-Dîmbovița, 1978a, p. 24, pl. 278/72), fiind frecvent atestat mai ales în Transilvania, în depozitele din seriile Uriu și Suseni, în timp ce în Moldova este

²¹⁴ Celtul de tip transilvănean, determinat pentru prima dată de I. Nestor (Nestor, 1933, p. 131), este reprezentat în Câmpia Moldovei mai ales prin variantele B și C din tipologia lui M. Rusu (Rusu, 1966).

²¹⁵ Varianta răsăriteană a celtului transilvănean (C3, cf. M. Rusu), denumită astfel de I. Nestor și M. Petrescu-Dîmbovița, s-a format prin "contaminarea" celtului transilvănean cu cel din grupa estică (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 469).

²¹⁶ Vezi descoperirile din grupa de bronzuri Lozovo - Mîndrești, cf. clasificării lui V.A. Dergačev, de la Izbești, Rîșcani și depozitul de la Hristici (Dergačev, 1975, fig.2/1-2,9; 9/8; Klochko, 1993, fig. 8/8,10).

²¹⁷ Celturi și tipare pentru turnat celturi provin, printre altele, din depozitele de la Becilov, Ingul, Krasno - Majak, Maliye Kopany, Novotroianski și altele (cf. Černjakov, 1985, fig.53/3; 60/1; 61/5-9; Berezanskaja, Otroščenko și colab., 1986, fig.30/7; 31/5; Klochko, 1993, pl.8/3-4).

²¹⁸ Un exemplar asemănător provine de la Vorona Nouă, județul Botoșani (Șadurschi, 1987, p. 26, fig. 2).

reprezentat prin câteva exemplare (idem, p. 14-16). Varianta Ilișeni este atestată în România doar prin exemplarul din depozitul de la Ilișeni.

Seceri cu limba la mâner (2 exemplare) au fost descoperite, câte un exemplar, la Bălțați și Ilișeni (depozitul), și aparțin tipurilor Heleşteni (Bălțați, pl. 60/25) și Uioara 9 (-Sălard) (Ilișeni, pl. 65/14). Tipul răsăritean Heleşteni este răspândit mai ales în Moldova, în aria culturii Noua, fiind datat în orizontul Băleni (începutul Bronzului recent) (idem, p. 48-49, pl. 14,C). Tipul Uioara 9 (-Sălard), datat începând din treapta a doua a Bronzului recent până în treapta a doua a Bronzului târziu, este răspândit mai ales în Transilvania, fiind atestat și în teritorii din afara țării noastre (idem, p. 42-43, 54).

Secerile cu cârlig, descoperite la Broscăuți, Deleni, Ilișeni Mihălășeni și Ulmi-Liteni, aparțin următoarelor tipuri: Micăsasa-Drajna 1 (Broscăuți, pl. 63/49; Ilișeni, pl. 65/4, 5, 10, 13, 16, 21, 25, 27, 30, 31; Mihălășeni, pl. 60/239.1); Cristian-Drajna 2 (Ilișeni, pl. 65/12, 19, 23, 24, 26, 28, 32); Cătina-Doljești (Ilișeni, pl. 65/11, 15, 18, 20); tipuri răsăritene²¹⁹ (Deleni, pl. 67/109b.1; Ulmi-Liteni, pl. 68/374b.12). Aceste tipuri de seceri se datează fie mai frecvent în prima treaptă a Bronzului recent (tipul Cătina-Doljești), fie începând din prima treaptă a Bronzului recent până în prima treaptă a Bronzului târziu (Micăsasa-Drajna 1 și Cristian-Drajna 2)²²⁰.

De remarcat, ca și în cazul celturilor, faptul că, cu mici excepții, secerile de bronz se plasază în teritoriu în partea vestică a Câmpiei Moldovei (harta 16). Pe de altă parte, prezența tipurilor de seceri amintite mai sus în depozite din Moldova (seria Băleni)²²¹, precum și în descoperiri de tip Noua-Sabatinovka din R. Moldova și Ucraina, permite datarea lor la sfârșitul epocii bronzului (cultura Noua).

Dălți. Pot fi atribuite acestei categorii de unelte 9 exemplare, descoperite în depozitele de la Rădeni (pl. 67/291.2,7) și Ulmi-Liteni²²² (pl. 68/374b. 10-11), în așezările de la Mihălășeni (pl. 60/239.4-5) și Crasnaleuca (pl. 60/94.3), precum și, izolat, la Stâncești (pl. 60/332). Alte 3 exemplare, asemănătoare cu cele numite "ace" de A. C. Florescu, provin din așezarea de la Crasnaleuca (pl. 60/94.1-2) și Mihălășeni (pl. 60/239.3). În legătură cu dalta de la Păltiniș (*Corpus 1*, nr. 267) informațiile fiind sumare, nu putem afirma cu certitudine apartenența ei la cultura Noua.

Alte tipuri de unelte

Cuțite. Cele două cuțite existente în zonă provin din așezarea de la Trușești-"Țuguicta"²²³ (pl. 60/365) și din depozitul de la Ulmi - Liteni (pl. 68/374b.15).

Sule. Un exemplar, în patru muchii, a fost descoperit în așezarea -"cenușar" de la Vlădeni (*Corpus 1*, nr. 388).

Lame de fierăstrău. Două exemplare provin din așezarea de la Mihălășeni (pl. 63/239) și din depozitul de la Jijia (pl. 66/214.4). Analogii posibile pentru exemplarul de la Mihălășeni se găsesc în depozitele din Transilvania din seria Uriu²²⁴.

²¹⁹ Secera de la Ulmi-Liteni este atribuită de M. Petrescu-Dîmbovița tipului răsăritean de seceri cu cârlig, din care mai fac parte secerile de la Băleni, Mediaș și Constanța-Palas. Analogii se găsesc în Ucraina, ca de exemplu, în așezarea Noua de la Magala (Petrescu-Dîmbovița, 1978a, p. 65-66, notele 19, 21). Secera de la Deleni, cu lama mult lățită în zona vârfului se aseamănă cu exemplarul din depozitul de la Odăile Podari (județul Ilfov) (aproximativ sec. al XV-lea - al XIV-lea î. H., cf. Morintz, 1978, p. 93; fig.53/3), care este sincron ic apropiat de orizontul cronologic Borodino (Černjakov, 1985, p. 99). Analogii pentru secerile de la Deleni și Odăile Podari se găsesc în exemplarul din depozitul de la Uljanovka (Ucraina) (idem, p. 99, fig.47/9)

²²⁰ Secerile de tip Micăsasa - Drajna 1 (tip IV b-c după I. Andrieșescu) - răspândite mai ales în Transilvania și doar sporadic în Moldova - sunt dateate îndeosebi în prima și a doua treaptă a Bronzului recent, continuând să existe sporadic până la începutul Bronzului târziu (cf. Petrescu-Dîmbovița, 1978a, p. 60). Aceeași datare și pentru tipul Cristian-Drajna 2 (idem).

²²¹ Vezi depozitul de la Heleşteni (județul Iași) (Petrescu-Dîmbovița, 1977, p. 75, pl.82/2).

²²² Analogii pentru dălțile de la Ulmi - Liteni se găsesc în Ucraina (cf. Florescu A., 1961, p. 124, notele 5 și 6).

²²³ A. C. Florescu consideră că așezarea, și implicit obiectele de bronz descoperite aici, aparține fazei I a culturii Noua (cf. Florescu A., Florescu M., 1961).

²²⁴ Din depozitul de la Jara I (jud. Cluj) provin două lame de fierăstrău (Petrescu-Dîmbovița, 1978a, pl. 35/1).

Ace pentru cusut (*Nähennadeln*). Un exemplar a fost descoperit în așezarea de la Crasnaleuca (pl. 61/94.1). Alte exemplare au fost semnalate în așezări din Moldova²²⁵. Ele apar însă și în alte medii culturale²²⁶, având, potrivit opiniei lui S. Foltiny, o existență îndelungată, din Bronzul mijlociu până în Hallstatt timpuriu (cf. Bader, 1978, p. 100, nota 360).

III.5.b. Arme

Cele mai multe dintre descoperirile care pot fi incluse în această categorie de obiecte de bronz (tabel 16) provin din descoperiri izolate²²⁷, fapt pentru care nu le putem atribui cu certitudine sfârșitului epocii bronzului, ele putând fi datate și în Hallstatt timpuriu (László, 1994, p. 168-184).

Pumnale. Două, din cele trei exemplare atestate în Câmpia Moldovei, pot fi atribuite, cu oarecare certitudine, sfârșitului epocii bronzului, ele provenind din mediu cultural Noua. Este vorba despre pumnalele descoperite în așezarea de la Trușești – „Țuguieța” (Florescu A., 1991, p. 134, nr. 559/N,2 și fig.100/5) și din depozitul de la Ulmi-Liteni (Florescu M., 1961, p. 120, fig. 4/11)²²⁸.

Săbii. Sunt cunoscute trei exemplare. Descoperite în depozitul de la Ilișeni (2 exemplare) și la Bucium (descoperire izolată), ar putea fi atribuite, cu rezerve, culturii Noua. O sabie de la Ilișeni (pl. 65/22) aparține tipului Ilișeni, conform clasificării făcute de A. D. Alexandrescu, Sprockhoff Ib, și se datează la sfârșitul epocii bronzului. În același tip autoarea include și câteva exemplare - din depozite în care se mai păstrează elemente ale Bronzului târziu (în acest caz, Uioara), pe care le datează în Ha A1 (Alexandrescu, 1966, p. 133). Cea de a doua sabie de la Ilișeni (pl. 65/17) aparține tipului Nenzingen clasic, care se datează în Bronz târziu și Ha A1 (eadem, p. 134-135), iar sabia de la Bucium - o variantă a tipului Nenzingen - se datează, după opinia autoarei menționate, în Ha A (eadem, p. 135)²²⁹.

Măciuci. Tot culturii Noua ar putea să-i aparțină *măciuca* de bronz, cu 3 proeminente descoperită la Spinoasa (*Corpus 1*, nr. 329), pentru care se găsesc analogii în spațiul dintre Prut și Nistru, în aria culturilor *mnogovalikovaja* și Noua (pl. 64/1, 4-8)²³⁰.

²²⁵ Așezările de la Piatra Neamț și Gârbovăț (Florescu A., 1991, fig. 103/11; 108/17).

²²⁶ Sunt menționate, printre altele, în cadrul culturilor Otomani (Bader, 1978, 100) și Wietenberg (Andrițoiu, 1992, p. 79, pl. 72/50).

²²⁷ Este vorba despre următoarele descoperiri: vârfurile de lance de la Pălteniș, Strahotin și Șoldănești (Șadurschi, 1989, pl. 7/4, 9; 8/1; vezi și *Corpus 1*, nr. 266a, 336, 341); sabia de la Bucium (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 473 și notele 4, 5), datată în Hallstatt A și atribuită tipului Nenzingen (László, 1994, p. 148). În aceeași categorie de descoperiri nesigure includem și pumnalul din depozitul de la Jijia (Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 231, fig. 18/1-4).

²²⁸ M. Florescu leagă acest tip de pumnal de descoperirile asemănătoare din Ucraina (Florescu M., 1961, p. 124 și nota 7).

²²⁹ A. László (1994, p. 148) consideră că cele trei săbii menționate aparțin cu mai multă probabilitate perioadei Ha A.

²³⁰ Piese descoperite pe teritoriul Ucrainei și al R. Moldova, lucrate din piatră, sunt cu sau fără proeminente. Din aria culturii *mnogovalikovaja* provin 3 exemplare: de la Semionovka/M1/T8 (este prevăzută cu patru proeminente și lucrată din diorit); din așezarea de la Pivdenoe (măciucă rotundă din granit); din regiunea Odessa (6 proeminente; din granit) (Černjakov, 1985, p. 92, fig. 44/14-16). Din aria culturii Noua provine o măciucă fără proeminente, descoperită în așezarea de la Ghindești, R. Moldova (idem, p. 92; Meljukova, 1961, p. 41, fig. 11/3). În depozitul de la Borodino, atribuit, după unii cercetători, tot culturii *mnogovalikovaja*, se află 3 măciuci din piatră (alabastru), una fiind prevăzută cu proeminente (Černjakov, 1985, p. 92, 96, fig. 44/13).

III.5.c. Obiecte de podoabă

Ace. Sunt reprezentate în Câmpia Moldovei prin câteva tipuri (tabel 16), între care acele sunt cele mai numeroase (24 exemplare). Ele provin din așezări (16 exemplare) (tabel 17), morminte (2) și descoperiri izolate (tabel 19), și aparțin următoarelor tipuri:

1. Ace cu protuberanțe (*Warzennadel*). Apar frecvent în aria culturii Noua, în diferite variante (din bronz sau din os) și constituie unul dintre elementele principale de datare a culturii Noua. În Câmpia Moldovei sunt cunoscute două exemplare, descoperite la Corlățeni și Baisa. Acul de la Corlățeni (pl. 39/83.1) provine dintr-o așezare Noua II și se caracterizează prin cap semisferic, patru protuberanțe și un orificiu care perforază oblic capul până în dreptul protuberanțelor; se încadrează în varianta 1.3 (*Nadeln mit trompeten-förmigem Kopf*), conform tipologiei elaborate de A. Hochstetter (Hochstetter, 1981, fig. 242). Exemplarul de la Baisa (pl. 39/15), descoperit întâmplător, este prevăzut cu trei protuberanțe și reprezintă o formă mai puțin evoluată a acestui tip de acc. Analogii apropiate se găsesc în așezările de la Tăvădărăști (Florescu A., 1991, pl.105/3) și Văleni (idem, 140, pl. 102/10) și în depozitele de la Băleni (Petrescu-Dîmbovița, 1977, pl.74/49), Râșcești (idem, pl. 85/7) și altele.

Acele cu protuberanțe, răspândite din Europa Centrală până în zona Niprului mijlociu, ar putea reprezenta, după părerea lui A.C. Florescu "le travail de manière centrale - européenne de quelques influences caucasiennes" (Florescu A., 1967, p. 88, fig. 17, notele 102-105).

2. Ace cu cap rulat (*Rollennadel*), reprezentate prin 3 exemplare, descoperite în așezări Noua (pl. 61/94.1-2; 239.2). Acest tip de ace cu o largă răspândire în aria culturii Noua (Florescu M., Florescu A., 1990, p. 70, fig. 32/9; Florescu A., 1991, pl.98/8; 102/3; 103/1; 104/11; 105/1; 106/1,5; 108/9,16) nu poate fi folosit ca element de datare, deoarece are o existență îndelungată, fiind atestat în întreaga epocă a bronzului pe un spațiu vast și în medii culturale diverse²³¹.

3. Ace cu cap inelar. Sunt cunoscute două exemplare, care provin din așezarea de la Trușești-„Movila din Șesul Jijiei” (pl. 62/366.2) și de la Copălău (descoperire izolată) (pl. 62/406). Asemenea tipuri de ace au mai apărut, în număr mic, și în alte așezări ale culturii Noua, atât în spațiul românesc²³², cât și pe teritoriul R. Moldova, precum și în aria culturii Sabatinovka²³³.

4. Ace cu cap în formă de calotă semisferică, reprezentate prin 3 exemplare, provenind din descoperiri izolate (pl. 61/154; 173b; 335). Analogii se găsesc în așezările Noua de la Davideni, județul Neamț (Florescu A., fig. 102/1) și Chircești, județul Vaslui (idem, fig. 111/6), în așezarea de la Căndești (Florescu M., Florescu A., 1990, fig. 32/15), precum și în depozitul de la Băleni (Petrescu-Dîmbovița, 1977, p. 74, pl.74/50).

5. Ace cu mijlocul îngroșat și secțiune transversală rectangulară. Se cunosc 3 exemplare descoperite în așezările-"cenușar" de la Săveni (pl. 62/320.1-2) și Trușești (pl. 62/366a.3). Acest tip de acc este atestat în spațiul românesc și în alte așezări ale culturii Noua (Florescu M., Florescu A., 1990, fig. 32/17; Florescu A., 1991, fig. 102/7,8; 104/5-7; 105/8; 106/2,7; 108/20; 109/24-30), precum și în aria culturii Coslogeni²³⁴.

6. Alte tipuri de ace. Pentru 4 exemplare de ace nu se poate preciza tipul, deoarece sunt fragmentare, de tip neprecizat sau sumar descrise și neilustrate. Este vorba despre acele de la Mihălășeni (pl.

²³¹ Bader, 1978, 99; Andrițoiu, 1992, p. 83, pl. 72/38. Sunt cunoscute, de asemenea, în depozitele din aria culturii Sabatinovka, cum ar fi depozitul de la Soloneț (cf. Berezanskaja, Otroščenko și colab., 1986, fig. 30/19, 34).

²³² În așezările de la Gârbovăț (Florescu A., 1991, fig. 108/14) și Căndești (Florescu M., Florescu A., 1990, fig. 32/18).

²³³ În așezarea culturii Noua de la Slobodka - Șireuți (r. Briceni) a fost descoperit un exemplar asemănător (Dergačev, 1969, p. 116, fig. III/17). Un alt exemplar provine din așezarea culturii Sabatinovka de la Novokievka, pe Nipru (cf. Gershkovici, 1993, p. 17, fig. 3/3).

²³⁴ Din așezarea de la Lupșanu provin două exemplare (Florescu A., 1991, fig. 112/3-4).

61/239.2), Trușești ("Movila din Șesul Jijiei": pl. 61/366a.3; "Țuguicta": *Corpus 1*, nr. 364) și Dancu (*Corpus 1*, nr. 107).

Pandantive (tabel 16-19). Pandantivele provin din așezări (1 exemplar), depozite (6) și descoperiri izolate (1), și aparțin următoarelor tipuri:

1. Pandantive cu verigă de suspensie și placă rombică ajurată prevăzută cu două inele laterale, descoperite în depozitele de la Ulmi-Liteni (2 exemplare; pl. 62/ 374.1-2; pl. 68/4,5) și, izolat, la Belcești (1 exemplar; pl. 62/26) și Ghireni (1 exemplar: *Corpus 1*, nr. 156). Acest tip de pandantive face parte din tipurile răsăritene de obiecte de bronz (Petrescu-Dîmbovița, 1964, p. 264; Florescu A., 1967, p. 83), care, în spațiul românesc apar în aria culturilor Noua și Coslogeni, după cum atestă exemplarele din depozitul de la Băleni (județul Galați) (Petrescu-Dîmbovița, 1977, pl. 74/1-4, 7-8) și din așezarea de la Grădiștea-Coslogeni (Neagu, 1993, pl. IX/10). Sunt cunoscute, de asemenea, câteva exemplare în aria culturii Noua din stânga Prutului, precum și în cadrul culturii Sabatinovka (Berezanskaja, Otroščenko și colab., 1986, fig. 33)²³⁵.

În ceea ce privește originea acestui tip de pandantive, A.C. Florescu atrăgea atenția asupra unei posibile afinități tipologice între acul de bronz din așezarea de la Roșieticii Vechi (R. Moldova)²³⁶ și exemplarul de la Ulmi-Liteni (Florescu A., 1967, p. 83-84).

2. Alte tipuri de pandantive provin din depozitele de la Ulmi-Liteni (3 exemplare; pl. 68/374b.7,13-14) și Valea Lupului (*Corpus 1*, nr. 377b). Piesa de la Valea Lupului este o plăcuță trapezoidală, perforată la unul din capete (Dinu, 1955a, fig. 6) și reprezintă, probabil, un fragment de pandantiv.

Brățări. Sunt cunoscute, potrivit informațiilor, aproximativ 43 de brățări, din care s-au păstrat 13 exemplare, care provin din așezări (2 exemplare) și depozite (11) (tabelele 17 și 18).

Cele 9 brățări din depozitul de la Valea Lupului²³⁷, precum și exemplarul de la Mihălășeni (pl. 62/239) sunt neornamentate și au bara de secțiune transversală rectangulară, capete subțiate și larg deschise. Analogii se găsesc în depozitul de la Băleni (Petrescu-Dîmbovița, 1977, p. 74, pl. 78/6), precum și în necropola și așezarea de la Ostrivec (idem, 1964, p. 262 și nota 35). Acest tip de brățări se datează din prima treaptă a Bronzului recent până în Bronzul târziu (Ioniță, Șovan, 1995).

Exemplarele din depozitul de la Ulmi-Liteni (Florescu M., 1961, p. 120, fig. 3/12) fac parte din tipuri diferite: brățară din bară cu secțiune transversală plan-convexă, capete subțiate și deschise (pl. 68/374b.6), cu analogii în așezări, morminte și depozite din aria culturii Noua²³⁸; brățară din sârmă de bronz (pl. 68/374 b.2)²³⁹. Brățara de la Mateieni (*Corpus 1*, nr. 231) este de tip neprecizat.

²³⁵ Printre descoperirile de acest tip sunt amintite exemplarele din depozitele de la Ingul și Soloneț, din așezările de la Magala, Ostrivec, Ghindești și altele. Vezi și tiparele pentru turnat pandantive, descoperite la Vysșetarasovka (Berezanskaja, Otroščenko și colab., 1986, fig. 30/38).

²³⁶ A.I. Meljukova considera că există un raport genetic între tipul de ac de la Roșieticii Vechi și acul cu cap cruciform inelar cunoscut într-o perioadă mai veche în mediul central - european (acul de la Korno, descoperit într-un mormânt de tip Aunetitz) (cf. Florescu A., 1967, p. 83, nota 75).

²³⁷ Potrivit informațiilor, din depozitul de obiecte de podoabă de la Valea Lupului au mai făcut parte și alte 30 de brățări care nu se mai păstrează (Dinu, 1955a). Inițial depozitul a fost datat în Hallstatt timpuriu (Dinu, 1955a, p. 75), pentru ca ulterior, pe baza analogiilor stabilite cu exemplarele descoperite în așezarea și necropola aparținând culturii Noua de la Ostrivec, să fie redată la sfârșitul epocii bronzului (Petrescu-Dîmbovița, 1964, p. 262).

²³⁸ În depozitul de la Băleni (Petrescu-Dîmbovița, 1977, p. 74, pl. 77/14; 78/1); așezările din aria Monteoru de la Gârbovăț, Bârboasa și Tăvădărăști (Florescu A., 1991, fig. 108/10,13; 104/1-2); necropolele Noua de la Cluj și Teiuș (idem, fig. 166/4-51 168/5).

²³⁹ M. Florescu a publicat această piesă sub denumirea de "mărgele spiralice, din sârmă de bronz" (cf. Florescu M., 1961, p. 121, fig. 3/11; 4/12). A. C. Florescu o prezintă drept "colier din spirale de bronz" (Florescu A., 1991, p. 137, nr. 568/N.4), dar, ilustrând-o, o numește "brățară din spirală de bronz" (idem, fig. 101-A/2).

Alte tipuri de obiecte de podoabă

Verigi, reprezentate prin mai mult de 3 exemplare²⁴⁰, care provin din așezarea de la Mateieni (2 exemplare) și din depozitul de la Valca Lupului.

Un *cercel*, rotund în secțiune transversală, a fost descoperit în așezarea de la Trușești-„Movila din Șesul Jijiei” (pl. 62/366a.4).

Butonii sunt reprezentați printr-un exemplar din foaie de bronz, în formă de calotă, care provine din depozitul de la Ulmi-Liteni (pl. 68/374b.3).

III.5.d. Prelucrarea bronzului

Prelucrarea bronzului este atestată prin câteva descoperiri²⁴¹, constând în: *lingura de lut pentru turnat*, descoperită la Buhăceni, județul Botoșani (*Corpus 1*, nr. 52); *creuzetul, din lut, cu urme de zgură metalică*, de la Miorcani (*Corpus 1*, nr. 246); un fragment mic de bronz, reprezentând un *rest provenit de la turnare și un fragment de foaie de tablă*, descoperite pe teritoriul județului Botoșani (*Corpus 1*, nr. 404-405). În legătură cu prelucrarea bronzului sau, poate, cu schimburile de produse (Nestor, Petrescu-Dîmbovița, 1960, p. 117) trebuie puse și cele patru *bare de bronz* din depozitul de la Rădeni (pl. 67/291.4-6).

Obiectele de aur au apărut cu totul sporadic în aria culturii Noua din Câmpia Moldovei. Un singur exemplar, reprezentând o *verigă mică*, a fost descoperit în necropola de la Trușești-„Țuguieța” (Petrescu-Dîmbovița, 1953a, p. 458).

* * *

Referitor la răspândirea obiectelor de bronz în spațiul studiat, observăm o grupare a acestora (harta 1, 15), după cu urmcează:

I. *Zone cu o densitate mai mare de descoperiri*: 1. în nord-vest, pe cursul superior al Jijiei și Sitnei, la contactul Câmpiei Moldovei cu Podișul Sucevei (11 locuri de descoperiri); 2. în partea central-vestică, pe interfluviul Jijia-Sitna (20).

II. *Zone cu o densitate mică de descoperiri*: 1. în nord, pe malul drept al Prutului (8); 2. în sud, pe interfluviul Jijia-Bahlui (8); 3. în sud-vest, pe cursul superior al Bahluiului (5).

III. *Zone cu apariții sporadice de obiecte de bronz*: 1. pe cursul mijlociu și inferior al Bașcului (nr. 239, 320, 348); 2. în est, pe malul Prutului, mai jos de vărsarea Bașcului în Prut (nr. 211b); 3. pe cursul mijlociu al Jijiei (nr. 159, 173b); 4. în sud-est, între Prut și Jijia (nr. 291); 5. în sud-vest, pe cursul superior al Bahluiului, la contactul Câmpiei Moldovei cu Podișul Sucevei (nr. 109b).

În ceea ce privește numărul și frecvența apariției tipurilor de obiecte de bronz, se constată următoarele:

Obiectele de bronz care provin din *așezări* - descoperite în cea mai mare parte prin cercetări de suprafață, și, un număr mai mic, prin sondaje - aparțin următoarelor tipuri: (vezi tabel 16): dălți (7 exemplare), seceri (2), cuțite (1), fierăstrău (1), sulă (1), ace pentru cusut (1); pumnale (1); ace (16), brățări (2), cercei (1), pandantive (1), verigi (2). Se observă că cele mai numeroase sunt obiectele de podoabă (22 exemplare), urmate de unelte (13) și arme (1).

²⁴⁰ Pentru depozitul de la Valca Lupului sunt menționate "verigi de la un lanț mic", neprecizându-se numărul acestora (*RAJI*, II, LXII.5.B, p. 343-346).

²⁴¹ A. László consideră că, ținând cont de caracterul lor (descoperiri izolate, în general), precum și de locurile din care provin, aceste descoperiri pot fi atribuite sfârșitului epocii bronzului sau începutului epocii fierului (László, 1994, p. 143).

În inventarele *mormintelor* culturii Noua din Câmpia Moldovei, obiectele de bronz apar cu totul sporadic. Este cunoscut un obiect de bronz, ac sau inel de buclă, descoperit în necropola de la Trușești-“Țuguicta” (*Corpus 1*, nr. 364).

Din cele șase *depozite* de obiecte de bronz, care provin din Câmpia Moldovei (harta 15), patru pot fi atribuite cu certitudine culturii Noua: Dcleni (pl. 67/109b.1-2), Rădeni (pl. 67/291.1-7), Ulmi-Liteni (pl. 68/374b.1-15) și Valca Lupului (*Corpus 1*, nr. 377b). Această încadrare cronologică este asigurată de prezența în componența depozitelor fie a unor piese cu analogii în alte zone ale aricii culturii Noua (vezi depozitul de la Valca Lupului), fie a unor obiecte de factură răsăriteană, respectiv celturi (pl. 67/291.1; 67/109b.1), seceri (pl. 68/374b.12), pandantive (pl. 68.374b/4,5). Depozitele de la Ilișeni²⁴² (pl. 65/1-32) și Jijia²⁴³ (pl. 66/1-5), deși nu au în componența lor piese răsăritene, ar putea fi atribuite sfârșitului epocii bronzului, eventual unei etape finale a culturii Noua, orizont caracterizat prin prezența atât a pieselor tipice pentru sfârșitul Bronzului cât și prin apariția pieselor databile în Ha A. Această ipoteză pare a fi plauzibilă, dacă ținem cont, pe de o parte, de faptul că depozitele menționate au fost descoperite în zone intens locuite din aria culturii Noua, și, pe de alta, de realitatea că în ultimii ani au apărut dovezi care atestă, deocamdată numai în unele regiuni, o contemporaneitate a fazei finale a culturii Noua cu grupele culturale din Ha A (vezi mai jos descoperirile din Transilvania).

Referitor la componența depozitelor (vezi tabel 18), se constată faptul că acestea sunt formate din obiecte, care aparțin următoarelor tipuri: celturi (9 exemplare), seceri (29), dălți (4), cuțite (1), fierăstrău (1), pumnale (2), vârfuri de lance (1), săbii (2), pandantive (6), brățări (11), butoni (1), verigi (1), bare de bronz (4). De remarcat, în legătură cu frecvența apariției în depozite, numărul mai mare de unelte, în comparație cu obiectele de podoabă și armele.

Descoperirile izolate de obiecte de bronz formează categoria cea mai numeroasă, reprezentând aproximativ 40% din totalul obiectelor de bronz semnalate în această zonă. Din punct de vedere al frecvenței apariției diferitelor tipuri de obiecte se constată următoarea situație (vezi tabel 19): celturi (17 exemplare), seceri (5), dălți (2), vârfuri de lance (3), săbii (1), măciuci (1); ace (6), pandantive (1); tipare (4), resturi de turnare (1), fragment de tablă (1).

III.6. Cronologia culturii Noua

Pe baza datelor obținute prin săpăturile de la Corlăteni, Trușești și Cavadinești, I. Nestor opina, în 1960, că la baza cenușarelor culturii Noua din Moldova se afla un nivel de locuire de factură Bițyi Potik-Costișa sau Montcoru, fază târzie (Nestor, 1960, p. 131). Același autor menționa identificarea, în așezarea de la Trușești-„Movila din Șesul Jijiei”, a două depuneri succesive (1-2) aparținând etapei anterioare culturii Noua (Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 89-90), sincronizate de A. C. Florescu cu nivelurile 1-2 din așezarea de la Gârbovăț – „Zahareasca” (Florescu A., 1964, nota 53). Pe baza analizei comparative, s-a ajuns la concluzia că această etapă este, prin conținutul ei - tip de așezare, structură economică și inventar ceramic -, strâns legată de cultura Noua propriu-zisă (ibidem, p. 166), de care se deosebește, însă, mai ales prin prezența în repertoriul ceramic a unor elemente (în special decorative) tipice Bronzului mijlociu (ibidem, p. 179). Se mai preciza că această etapă, anterioară culturii Noua, nu poate fi atribuită culturii Montcoru, deoarece, spre deosebire de aceasta

²⁴² Depozitul de la Ilișeni a fost datat diferit de către specialiști: la sfârșitul epocii bronzului și atribuit culturii Noua (Foit, 1964, p. 468; Petrescu-Dîmbovița, 1964, p. 265: seria Râșești, sincronă cu cultura Noua); în Ha A1 (secolul al XII-lea), dar atribuit culturii Noua, fiind inclus în grupa Ilișeni-Mîndrești (Dergačev, 1986, p. 170); cu rezerve, la sfârșitul epocii bronzului (Petrescu-Dîmbovița, 1977, p. 24: ar putea data "nu numai de la sfârșitul epocii bronzului, ci și din Ha A1, din vremea corespunzătoare așezărilor hallstattiene timpurii de la Corlăteni") sau în Hallstatt timpuriu (Petrescu-Dîmbovița, 1977, p. 31; László, 1994).

²⁴³ P. Șadurschi datează depozitul de la Jijia în Bronzul târziu și Hallstattul timpuriu (Șadurschi, 1989, p. 164), iar A. László îl include printre descoperirile aparținând Hallstattului (László, 1994, p. 175, nr. 126b).

din urmă, mediul cultural specific celei dintâi este "contaminat cu elemente răsăritene și, totodată, radical transformat în sensul unei noi culturi" (ibidem, p. 181). Pe baza acestor observații, A. C. Florescu distingea în evoluția culturii Noua două etape: I (Prenoua, Protonoua), etapa de formare a culturii; II (Noua propriu-zisă), etapa de definitivare a culturii Noua (ibidem).

Ca urmare a cercetărilor efectuate în ultimele decenii, a fost posibilă stabilirea limitelor cronologice ale culturii Sabatinovka. S-a constatat, astfel, că unele morminte ale culturii *mmogovalikovaja*, cu inventar și ritual proprii culturii Sabatinovka, reprezintă granița inferioară a mormintelor Bronzului târziu. Pe altă parte s-a ajuns la concluzia că mormintele culturii Belozerka marchează granița superioară a mormintelor Sabatinovka. Deși determinarea celor mai târzii morminte ale culturii Sabatinovka reprezintă o problemă dificilă, datorită ceramicii destul de uniforme din mormintele perioadei târzii a epocii bronzului, I. T. Černjakov (1985) consideră, îndeosebi pe baza analizei ceramicii, că între mormintele cele mai târzii ale culturii Sabatinovka pot fi incluse: M1/T2 de la Šabolat (vas înalt, cu margine ușor evazată și ornamentată cu pastile rotunde aplicate, cu analogii perfecte în ceramica descoperită în așezarea de la Bolgrad); M1/T4 de la Olănești (strachină și cupă lustruită, ornamentată cu caneluri); M1/T1 de la Ogorodnoc (ceașcă cu toartă, fragmentară). Autorul apreciază că, probabil, aceleași perioade îi aparțin și M3 din curganul de la Karabctovka (pe mâinile scheletului, a fost descoperită o brățară de bronz) și mormântul plan de la Novokotovska (în care au fost găsite brățări, inele și pandantive de bronz) (Černjakov, 1985, p. 141 și urm.).

Analizând fenomenele de la sfârșitul epocii bronzului în contextul preliminarilor continentale ale marii migrații egeene, I. Nestor considera că sfârșitul culturilor clasice ale Bronzului românesc se poate plasa în perioada secolelor al XIV-lea - al XIII-lea î.H. (Nestor, 1960, p. 132). Pe de altă parte, afirmând probabilitatea unei contemporaneități parțiale între fenomenul de dislocare a culturilor Bronzului mijlociu și ultima fază de evoluție a culturii Monteoru din regiunea subcarpatică din nord-estul Munteniei, A. C. Florescu opta pentru datarea începutului primei etape a complexului Noua-Sabatinovka în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIV-lea î.H. (Florescu A., 1964, p. 185). Pentru aceeași datare a limitei inferioare a culturii Noua se pronunțase, în 1960, și prof. M. Petrescu-Dîmbovița, sprijinindu-se pe observațiile făcute în așezarea de la Trușești-„Movila din Șesul Jijiei”, îndeosebi pe prezența aici a unor obiecte de bronz de tip arhaic (Petrescu-Dîmbovița, 1960a, p. 151; Florescu A., 1964, p. 186, nota 134). Bazându-se pe analiza obiectelor de bronz din depozite, așezări și morminte, precum și pe observația că elementele răsăritene apar în depozite numai în aria grupului Noua (Rusu, 1964, p. 247-248), autorul data etapa Noua II în secolele al XIII-lea - al XII-lea î.H. (Petrescu-Dîmbovița, 1960a, p. 151; idem, 1977, p. 30; idem, 1982), opinie acceptată și de alți cercetători români și străini (Florescu A., 1964, p. 200)²⁴⁴.

În ceea ce privește limita cronologică superioară a culturii Noua, A. C. Florescu atrăgea atenția asupra faptului că unele așezări din Moldova și Ucraina sunt suprapuse de locuri hallstattine timpurii²⁴⁵, pe care le data în secolele al XII-lea - al XI-lea. Pornind de la această ipoteză, autorul accepta ca dată de sfârșit a culturii Noua secolul al XII-lea î.H., menționând însă probabilitatea menținerii ei, în regiunile extracarpatică, până la mijlocul sau a doua jumătate a secolului al XII-lea (Florescu A., 1964, p. 191) sau chiar până la sfârșitul secolului al XII-lea (idem, 1967, nota 143; Petrescu-Dîmbovița, 1977, nota 178).

Pentru cultura Sabatinovka se acceptă, în general, datarea în secolele al XIV-lea - al XII-lea î.H., evidențiindu-se în evoluția acesteia două etape principale: 1. timpurie (pre-Sabatinovka), contemporană cu începuturile culturii Noua (Noua I, periodizare A. C. Florescu), respectiv secolul al XIV-lea - începutul secolului al XIII-lea î.H.; 2. Sabatinovka propriu-zisă, sincronizată cu Noua (Noua II, periodizare A. C. Florescu) și datată în secolele al XIII-lea - al XII-lea î.H. (Dergačev, 1986, p. 186).

²⁴⁴ Menționăm, printre alții, pe A. I. Terenojkin, G. I. Smirnova și V. A. Safranov, care au exprimat, în anii '60, opinii asemănătoare (cf. Petrescu-Dîmbovița, 1977, nota 178).

²⁴⁵ Pentru Câmpia Moldovei, vezi harta 13.

Existența culturii Noua la mijlocul secolului al XII-lea este atestată pe baza descoperirii de la Kastanas, stratul 13b (Hochstetter, 1981) și acceptată de specialiști (László, 1994, p. 164, tabel cronologic). Ținând cont de această realitate, precum și de noile precizări cronologice făcute (pentru bronzul târziu egeean) de N. K. Sandars, P. Warren, V. Hankey și Chr. Podzuweit, A. László admite posibilitatea prelungirii existenței complexului cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni dincolo de sfârșitul secolului al XII-lea, cel puțin în unele zone (ibidem, p. 33 și notele 49-51; idem, 1997, p. 249). Această ipoteză a fost acceptată și de alți cercetători români, care, considerând ca fiind plauzibilă datarea sfârșitului culturii Noua la limita dintre secolele al XII-lea - al XI-lea, sunt de părere că, în faza sa finală, cultura Noua din spațiul est-carpatic a fost contemporană cu descoperirile hallstattiene timpurii din Transilvania (Andrițoiu, Vasiliev, 1993, p. 104)²⁴⁶.

În ceea ce privește raporturile cronologice dintre așezările, necropolele și depozitele de la sfârșitul epocii bronzului, prof. M. Petrescu-Dîmbovița a stabilit următoarele relații de contemporaneitate: cultura Noua - seriile de depozite Râșești, Uriu, Drajna și Techirghiol - culturile Suciul de Sus și Otomani (III), Wietenberg (faza târzie), Coslogeni, grupurile Vlădești II-Fundenii Doamnei și Zimnicea Plovdiv (Petrescu-Dîmbovița, 1977, p. 31) și fazele principale ale culturii Sabatinovka (Petrescu-Dîmbovița, 1982, p. 181 și urm.).

În ultimii ani s-a încercat stabilirea cronologiei absolute a culturilor Noua și Sabatinovka pe baza datelor radiocarbon, ajungându-se la concluzii diferite. Astfel, pentru cultura Sabatinovka, pe baza măsurătorilor făcute pe eșantioane din așezarea de la Vinogradny Sad, s-au obținut date care oscilează între 1540 și 810 b.c., fapt care a determinat-o pe I. N. Șarafutdinova să remarce că, pentru perioadele mai recente, folosirea datelor radiocarbon nu este adecvată (László, 1994, p. 26 și nota 20). Pe de altă parte, G. I. Smirnova, bazându-se pe date obținute pentru eșantioane prelevate din stratul II din așezarea culturii Noua de la Magala, ajunge la concluzia că unele dintre aceste date concordă cu datările arheologice tradiționale, respectiv secolele al XIII-lea - al XII-lea pentru existența culturii Noua, începutul acesteia putând fi stabilit la sfârșitul secolului al XIV-lea - începutul secolului al XIII-lea (idem, și nota 18), datare acceptată și de alți cercetători (idem, p. 30)²⁴⁷.

În lucrarea sa despre datarea prin radiocarbon în arheologie, A. László (1997) ajunge la o serie de concluzii referitoare la cronologia absolută a culturii Noua. Pe de o parte, datele radiocarbon convenționale indică durata culturii Noua între sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XI-lea b.c., datare care conține și marja de eroare a datelor (ibidem, 1997, p. 247-248). Pe de altă parte, datele ¹⁴C calibrate, în funcție de metoda folosită, plasează cultura Noua fie în perioada cuprinsă între începutul secolului al XVIII-lea și sfârșitul secolului al XII-lea CAL BC (metoda grupului de la Tucson), fie în prima jumătate a secolului al XVII-lea - sfârșitul secolului al XIV-lea (sistemul Pearson & Stuiver)(ibidem, p. 248). Pentru o datare timpurie a Bronzului târziu din spațiul carpato-dunărean se pronunță, de asemenea, Al. Vulpe și Mircea Petrescu-Dîmbovița, propunând încadrarea perioadei de sfârșit a epocii bronzului între 1600/1500 - 1200/1150 î.H. (Vulpe A., 1997, p. 46; ibidem, 2001a, p. 223, 225) și a culturii Noua între secolele al XV-lea - al XII-lea î.H. (Petrescu-Dîmbovița, 2001, p. 285).

²⁴⁶ Autorii se bazează pe descoperirile de la Vâlcele II (depozit de obiecte de bronz, datate Bronz D-Ha A1, aflat într-un vas de tip Noua), Șercaia (pumnal de bronz cu nervură mediană, cu analogii în depozite din Ha A1, descoperit în strat Noua) și Țigău (depozit de bronzuri databile în Br. D-Ha A1, descoperit în așezare Noua). Cf. și Al. Vulpe, 1994 (informație, cu prilejul Colocviului pe probleme ale epocii bronzului, București, 1994).

²⁴⁷ Autorul datează cultura Noua în secolul al XIV-lea - al XII-lea sau al XIII-lea - prima jumătate a secolului al XII-lea (loc. cit.) sau, "cel puțin în unele regiuni ale ariei sale", chiar până la (sau dincolo de) sfârșitul secolului al XII-lea î.H. (László, 1997, p. 249).

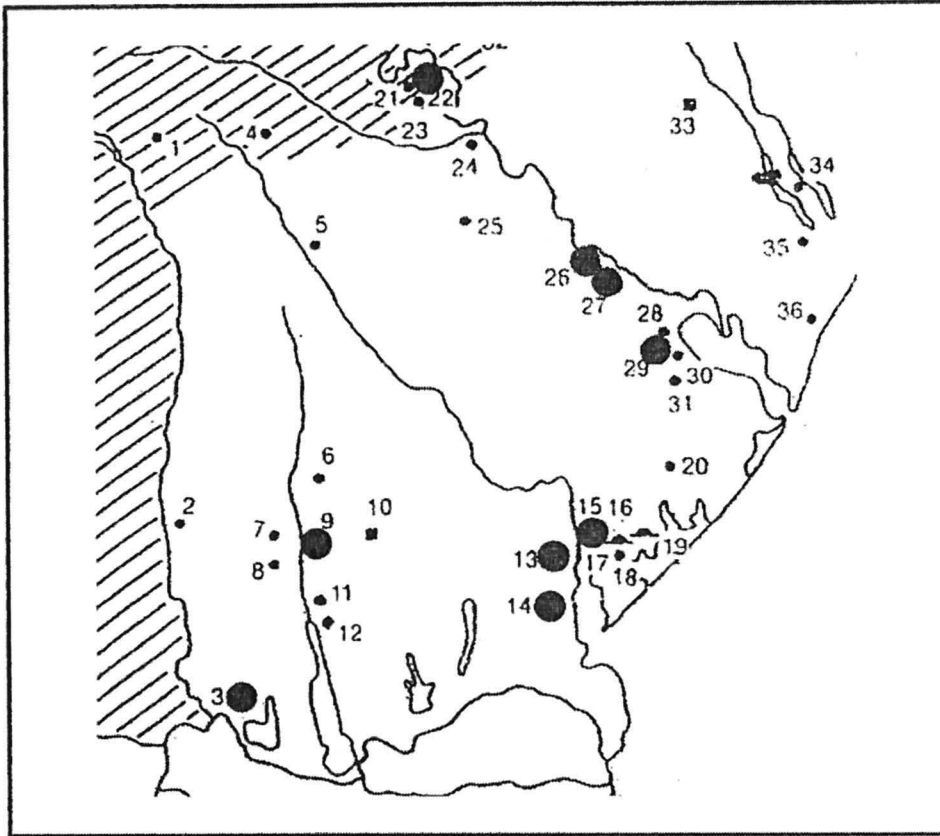

Figura 1. Cultura Sabatinovka în spațiul dintre Nistru și Prut. Morminte tumulare: 3, Etulija II; 9, Taraklija I; 13, Borisovka; 14, Nerușai; 15, Novoselica; 21, Balabanești; 26, Purcari; 27, Nove Rascacci; 29, Semenovka (După V. A. Dergačev)

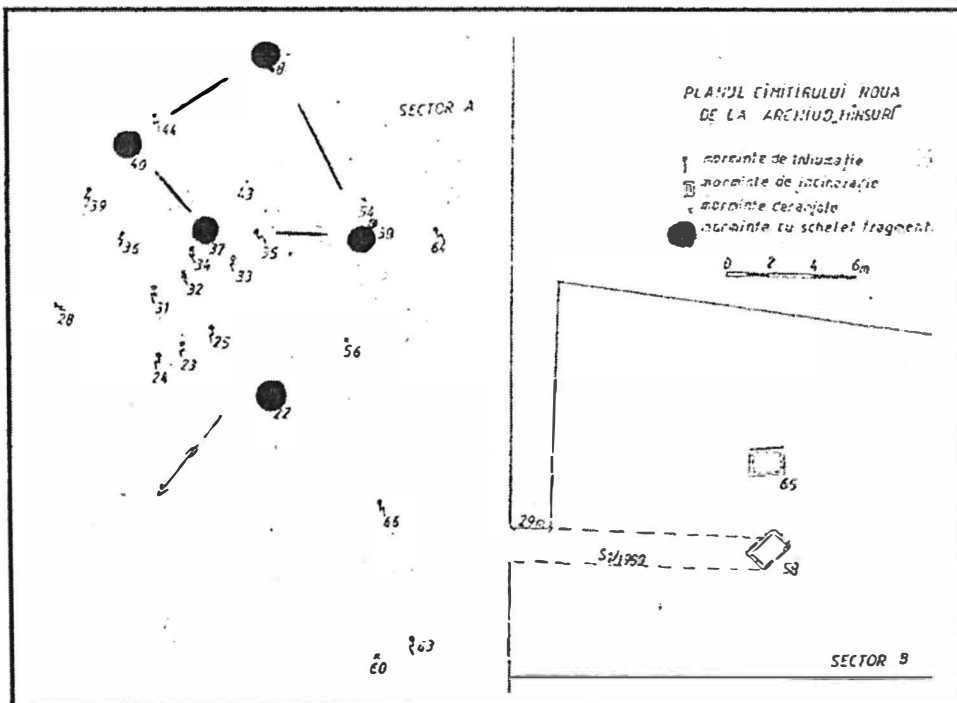

Figura 2. Planul necropolei de la Archiud-‘Hânsuri’ (după G. Marinescu)

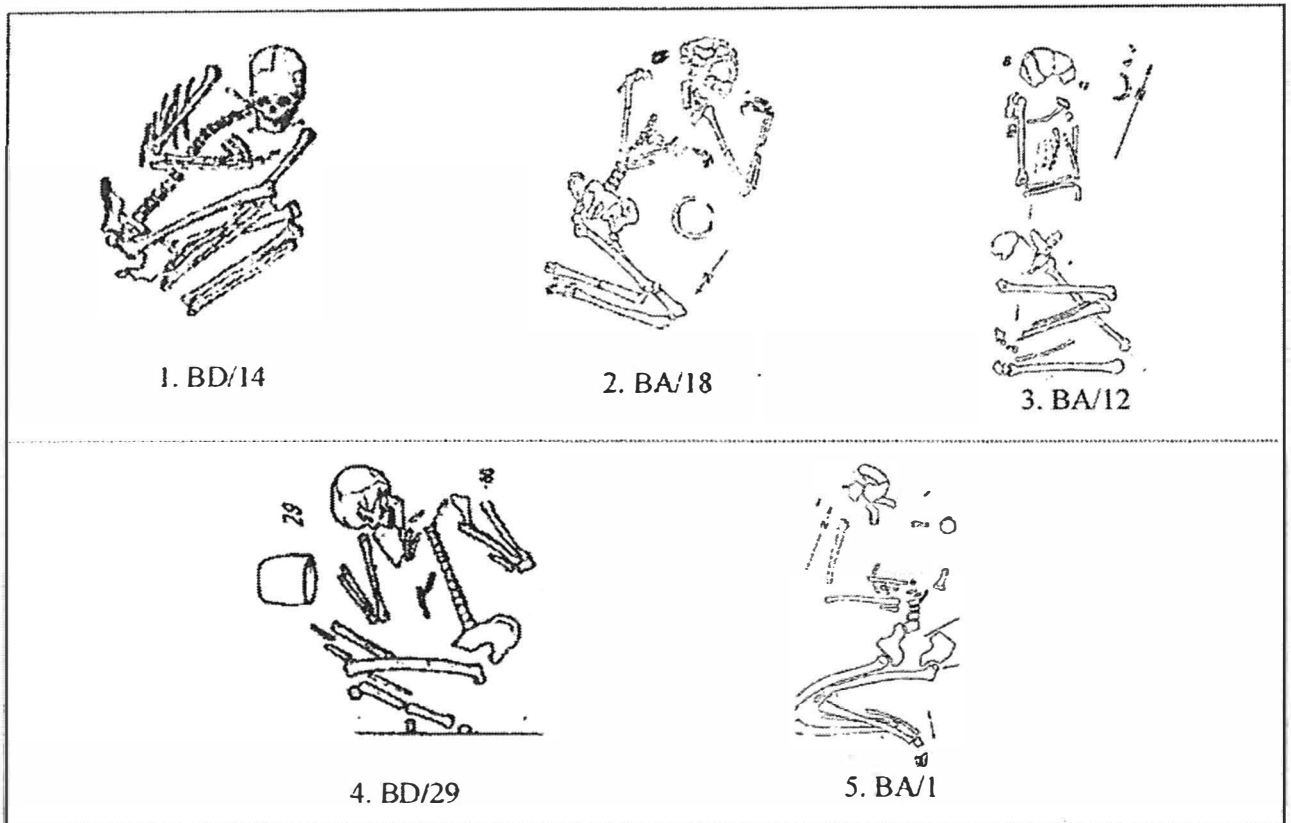

Figura 3. Poziția scheletelor. Tip 1.1a: 1, Badragi/M14; 2, Balintești/M18; 3, Balintești/M12; Tip 1.1b: 4, Badragi/M29; 5, Balintești/M1

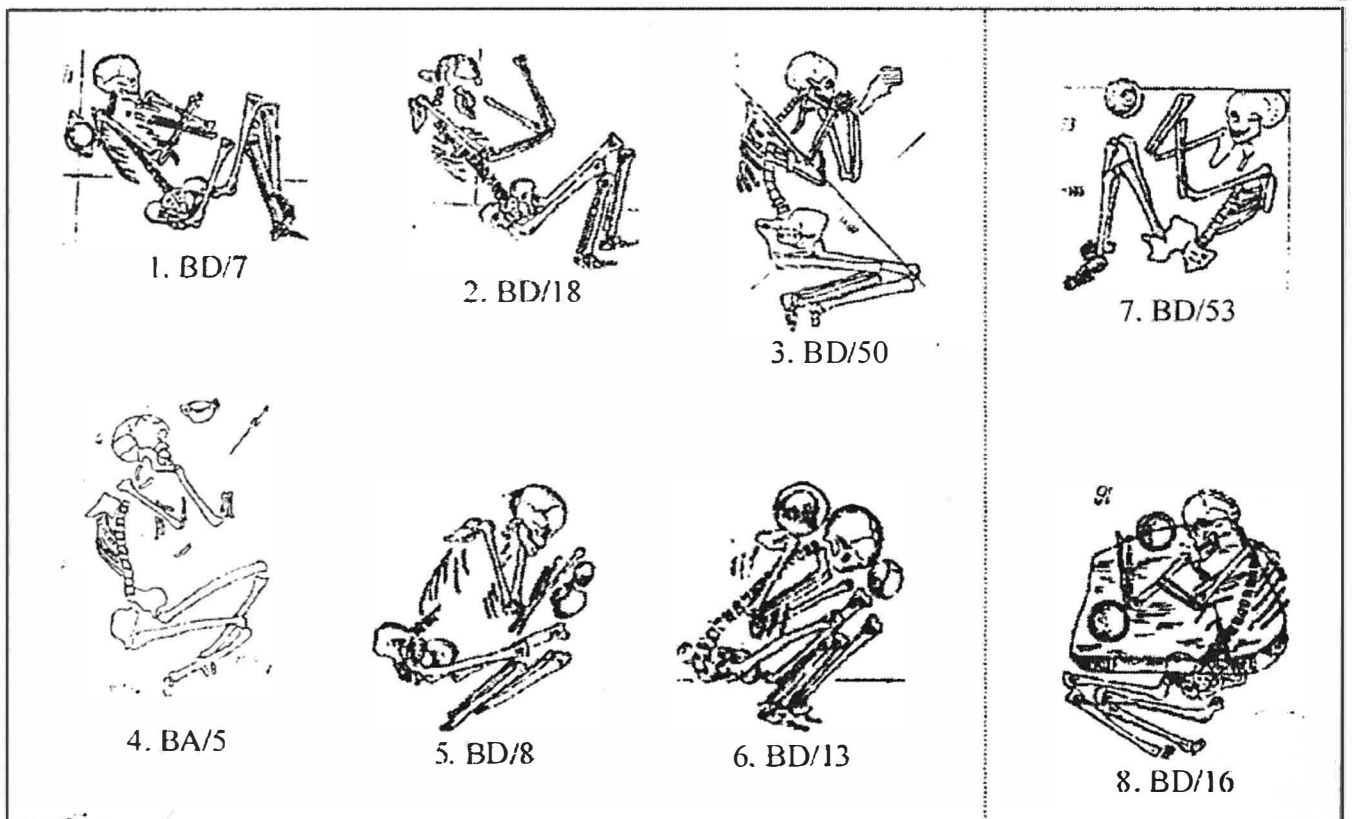

Figura 4. Poziția scheletelor. Tip 2.1a: 1, Badragi/M7; 2, Badragi/M17; 3, Badragi/M50; 4, Balintești/M5; 5, Badragi/M8; 6, Badragi/M13. Tip 2.1b: 7, Badragi/M53; 8, Badragi/M16

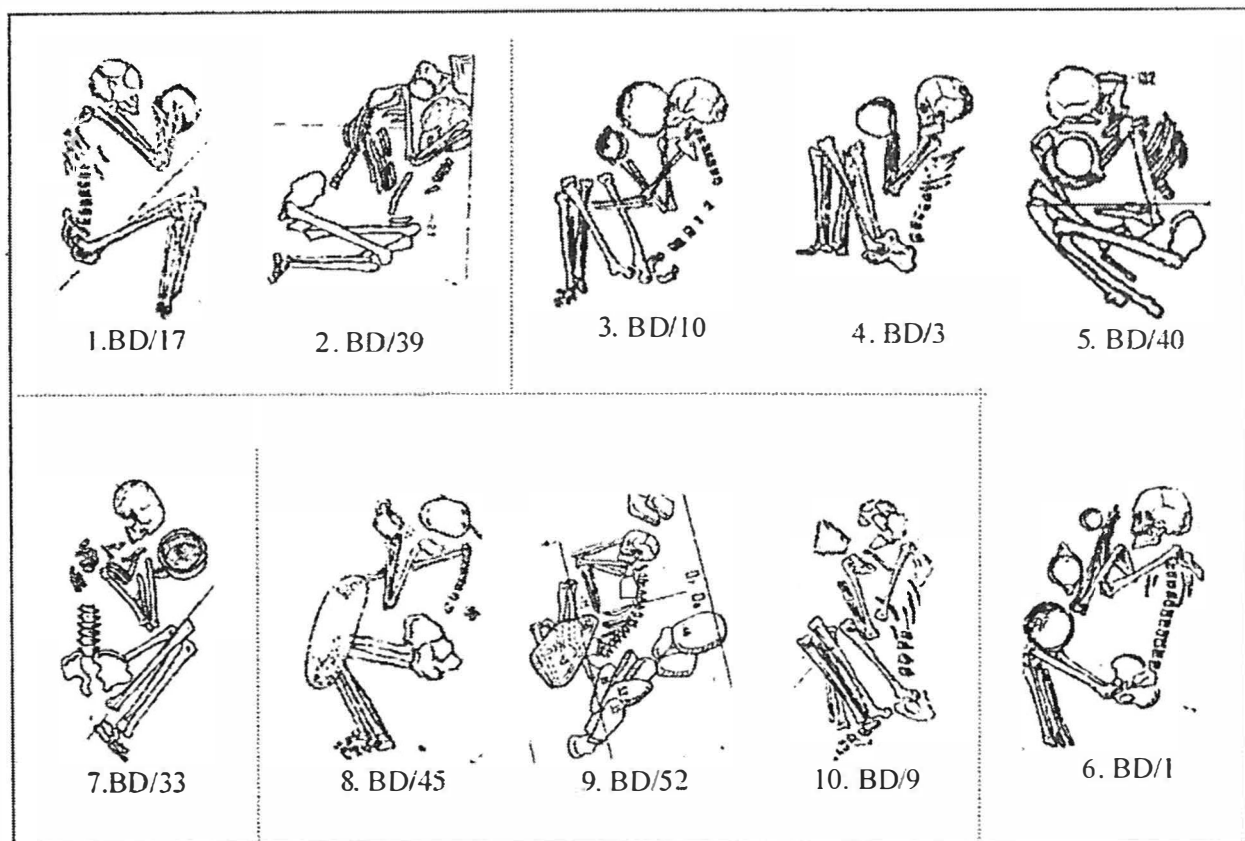

Figura 5. Poziția scheletelor. Tip 3.1a: 1, Badragi/M 17; 2, Badragi/M39. Tip 3.1b: 3, Badragi/M10; 4, Badragi/M3; 5, Badragi/M40; 6, Badragi/M1. Tip 4: 7, Badragi/M53; 8, Badragi/M45; 9, Badragi/M52; 10, Badragi/M9

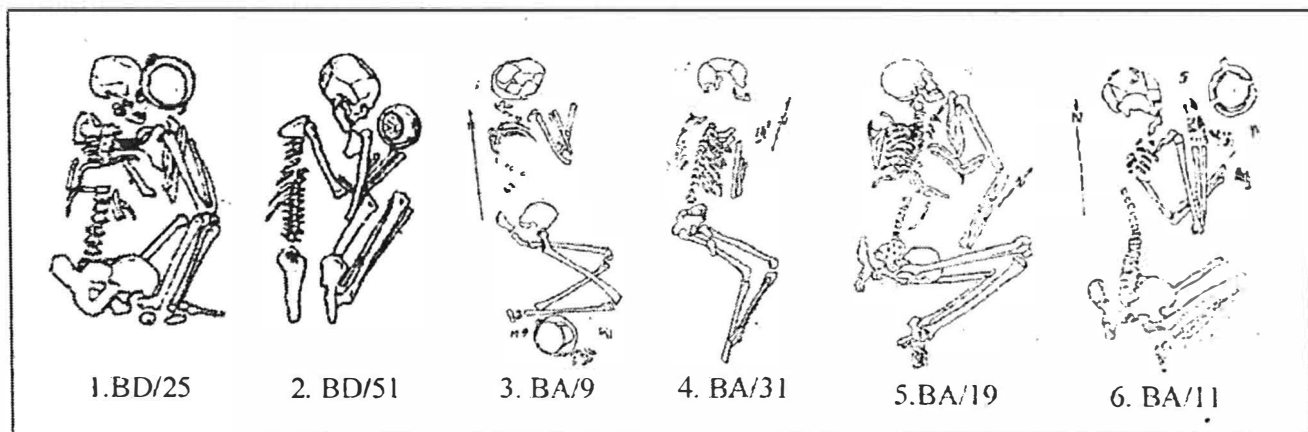

Figura 6. Poziția scheletelor. Tip 5: 1, Badragi/M25; 2, Badragi/M51; 3, Balintești/M9; 4, Balintești/ M31; 5, Balintești/M19; 6, Balintești/M11

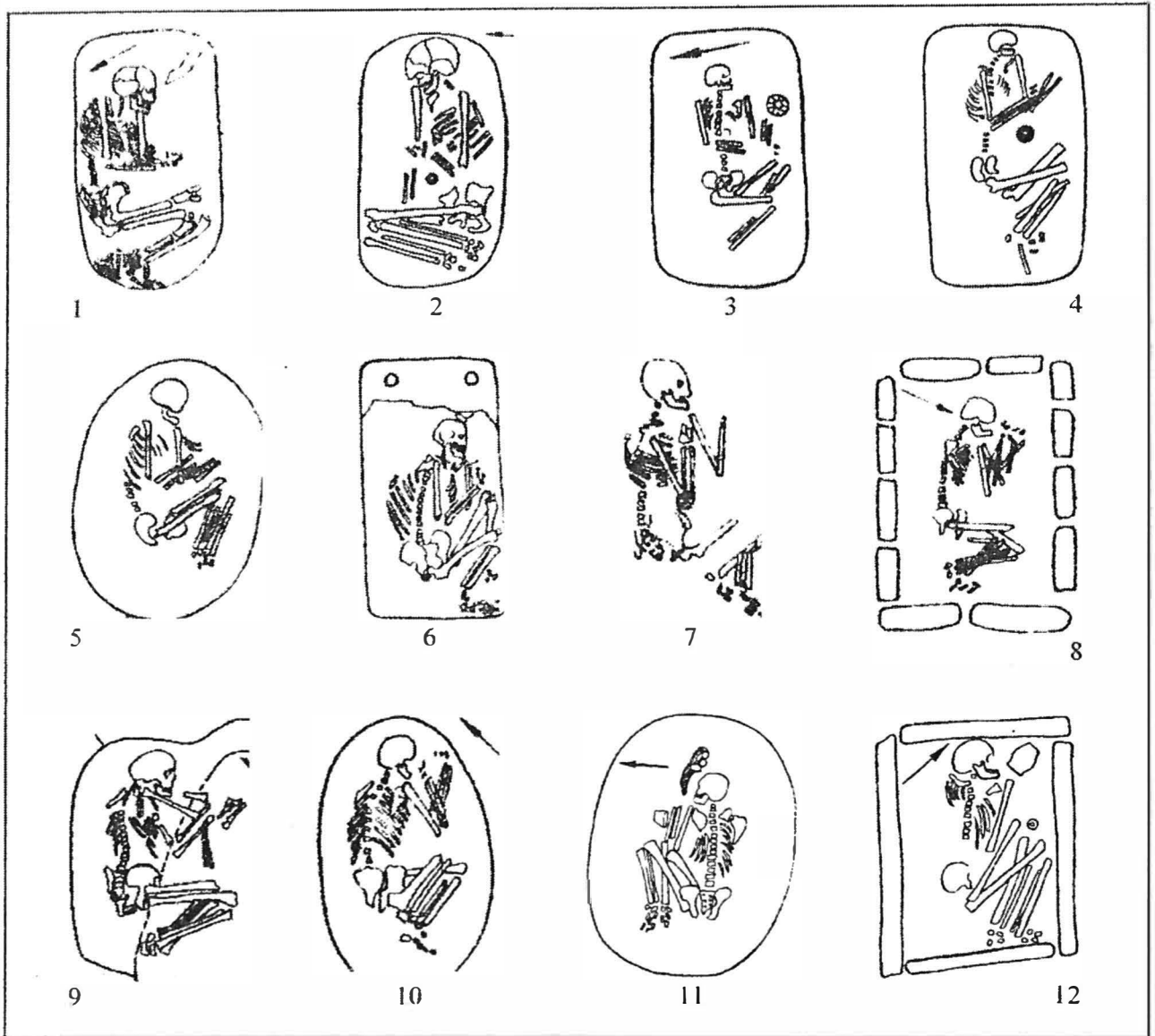

Figura 7. Cultura *mноговаликовая*. Tipuri de poziții ale scheletelor: 1, Nikol'skoe/M9/T8; 2, Nikol'skoe/M10/T1; 3, Kislița/M9/T1; 4, Kazaklja/M5/T6; 5, Orlovka/M2/T3; 6, Nikol'skoe/M35/T7; 7, Kotovsk/M4/T1; 8, Bălăbani I/M4/T4; 9, Brăviceni/M2/T3; 10, Tokile-Răducani/M8/T1; 11, Vinogradovka/M3/T6; 12, Tokile-Răducani/M9/T1

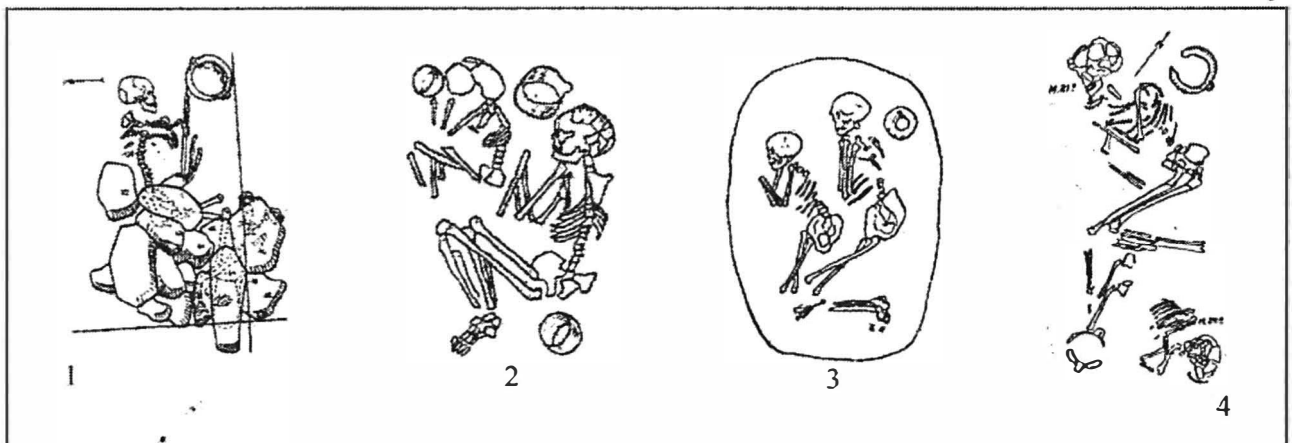

Figura 8. Morminte duble: 1, Badrași/M21; 2, Badrași/M37; 3, Șeptebani/M2; 4, Balintești/M21

Tabel 1. Cultura Noua. Morminte / necropole descoperite pe teritoriul României (*Corpus 2*)²⁴⁸

Număr / <i>Corpus 2</i>	Tip desc.		Inventar (desc. întâmpl.)				Tip mormânt			Zona												Anul descoperirii, cercetării, săpăturilor				
	Descoperiri întâmplătoare	Necropolă / Mormânt	Oase umane	Vase nr.	Obiecte de bronz nr.	Obiecte de piatră nr.	Înhumație nr.	Incinerare nr.	Cenotaif nr.	TRANSILVANIA						MOLDOVA										
										NV	SV	S	SE	C	E	N	NV	SE	C	NE						
1	•			?																					?	
2	•			1									•													?
3	•			1								•														?
4	•			1+								•														?
5	•			1								•														1957
6	•			1								•														1948
7	•			1								•														?
8	•	?		1			1																	•		1969
9	•	?						1				•														1901
10	•	?		6				•				•														1901
11		•					25	2																	•	1977+
12	•			2																				•		1964
13	•			1+																						?
14		•		5				3																		1906
15	•			1																						<1942
16	•			2																						<1942
17	•			1			1																	•		1967
19	•	?		3				1																•		1963
20	•			2			1																	•		1967
21	•			1			1+																		•	1982
22		•		1																						1949

²⁴⁸ Prescurtări folosite în tabel: Număr/*Corpus 2* = numărul de ordine din *Corpus 2* (V.2. Morminte și necropole ale culturii Noua descoperite pe teritoriul României); Tip desc. = felul descoperirii; Desc. întâmplătoare = descoperire întâmplătoare; Vase nr. = număr de vase descoperite; Înhumație nr. = număr de morminte de înhumație; Incinerare nr. = număr de morminte de incinerare; ? = nesigur; 1+ = mai multe descoperiri (morminte, vase etc.), fără precizarea numărului lor; <1908 = înainte de 1908; 1977+ = în 1977 și în anii următori.

Număr / <i>Corpus</i> 2	Tip desc.		Inventar (desc.întâmpl.)				Tip morm.			Zona												Anul descoperirii, cercetării, săpăturilor		
	Descoperiri întâmplătoare	Necropolă / Mormânt	Oase umane	Vase nr.	Obiecte de bronz nr.	Obiecte de piatră nr.	Inhumație nr.	Incinerare nr.	Cenotaf nr.	TRANSILVANIA						MOLDOVA								
										NV	SV	S	SE	C	E	N	NV	SE	C	NE				
23	•			1											•									1970
24	•	?	•				1+																•	?
25	•	?		1			?																	<1933
26	•			1																				<1933
27	•			3																				1890?
28	•	•					•																•	1967
29	•			?																				1890
30		•		2			1																	1969
31				•																				1867+
32	•	•		•			•																•	1956
33		?		5				?																1955
34	•			1	1?																			?
35	•			1																				?
36	•			•																				?
37				3	2																			1954
38		•		3	4		45																	1935
39		•				2	40		2														•	1978
40	•			1																				?
41	•	•		4			•																	1965
42	•	?		•			•																•	1982?
43		•					51?	1															•	1960+
44	•	•		?			1																•	1972
45	•	•		•			1																•	?
46	•	•					1																•	1955+
47																							•	1973
48	•	?					1+																	1915
49		?		4			•																•	1960
50	•	?		4			•																	1962

Număr / Corpus 2	Tip desc.		Inventar (desc.întâmpl.)				Tip morm.			Zona												Anul descoperirii, cercetării, săpăturilor						
	Descoperiri întâmplătoare	Necropolă / Mormânt	Oase umane	Vase nr.	Obiecte de bronz nr.	Obiecte de piatră nr.	Inhumație nr.	Incinerare nr.	Cenotaf nr.	TRANSILVANIA						MOLDOVA												
										NV	SV	S	SE	C	E	N	NV	SE	C	NE								
51	•	?		3				1		•																•		?
52	•	•		•				2																		•		?
53	•	•		3				3																			•	1950
54	•			1										•														?
55	•	?	•					•																			•	1952
56		•	•	1				1																			•	1962
57	•	•						•																			•	1952
58		?						2																		•	1964	
59	•	?		3				3						•	•													1952
60	•			1										•														?
61		?						1																	•			1987
62	•	?		•				•							•													1949?
63	•			1										•														1890?
64		•		2																						•		1956
65	•			1											•													1965
66	•			4+										•														1933
67	•			2										•														1967?
68		?		3				2	1?																	•		1972
69		•		•	•			24						•														1953+
70	•		•	1																						•		1965
71	•	•		4				4						•														1901
72	•			•										•														1891+
73	•			3										•														<1953
74	•			1										•														<1953
75		•						•	•																•			1957
76	•	?		3				2																		•		1964+
77		1		1				•																		•		1985+
78		•						29																		•		1959+

Număr / Corpus 2	Tip desc.		Inventar (desc.întâmpl.)				Tip morm.			Zona											Anul descoperirii, cercetării, săpăturilor	
	Descoperiri întâmplătoare	Necropolă / Mormânt	Oase umane	Vase nr.	Obiecte de bronz nr.	Obiecte de piatră nr.	Inhumație nr.	Incinerare nr.	Cenotaf nr.	TRANSILVANIA						MOLDOVA						
										NV	SV	S	SE	C	E	N	NV	SE	C	NE		
79	•			2																		<1953
80	•			2																		<1953
81	•		•	•																	•	1957
82	•	•		6			3														•	1975
83	•																				•	1958
84	•			1							•											1913
85	•											•										1964
86		•			1		14	2							•							1967+
87	•			1				1							•							1957
88	•			1							•											1907
89	•			1								•										<1953
90	•			2							•											1880
91	•			7								•										1916?
92	•			1							•											<1953
93	•		•	2+																	•	?
94	•			•																	•	1963
95	•			1											•							1969
96	•			2								•										1890
97	•			1								•										<1953
98	•	?		•			1+															1955
100	•	?		4?			4					•										1942+
101	•	•		5			•				•											1903+
102		•			4		6+					•										1938+
103	•	?					12?					•										1961
104	•	•		•		1	•														•	?
105	•	?	•	2			•														•	1966
106	•			2							•											1901
107	•			1																	•	1963

%	Total	119	118	116	115	114	113	112	111	110	109	108	Număr / <i>Corpus</i> 2		Tip morm.	Zona		Anul descoperirii, cercetării, săpăturilor
													desc.	Inventar (desc. întâmpl.)		TRANSILVANIA	MOLDOVA	
77,96	92?	•	•	?	•	•	•	•				•	Descoperiri întâmplătoare					
50,85	60?		?	?		?	?	?		•	•	•	Necropolă / Mormânt					
10,17	12					•	•	•	•				Oase umane					
-	174+	1	1	4	1	2	2		1	1		2	Vase nr.					
-	14+									1			Obiecte de bronz nr.					
-	5									1			Obiecte de piatră nr.					
95,74	405+		1	1		1	4	1		126	1	3	Inhumație nr.					
3,31	14+								1				Incineratie nr.					
0,95	4												Cenotaif nr.					
5,93	7																	
15,25	18		•	•														
10,17	11																	
7,63	9																	
14,40	16							•										
1,70	2																	
3,39	3																	
5,93	7																	
1,70	2																	
8,47	10	•			•							•						
26,27	30					•	•		•	•	•	•						
		1961	1965	1984	<1953	1958	1953+	1964	1952+	1951+	1961+	1964+						

Tabel 2. Morminte și necropole ale culturii Noua din Câmpia Moldovei²⁴⁹

Nr. <i>Corpus 1</i> , Localitate	Morminte/necropole plane și tumulare					
	Plane			Plană- tumu - lară	Tumu - lare	Proba - bile
	M inh.	N inh.	M inc.	N inh.	M inh.	M
8, Andrieșeni	•					
28, Belcești	•					
50, Broșteni	•					
93, Crasnaleuca		•				
112, Dângeni	•					
122, Dorohoi						•
143b, Erbiceni	•					
157b, Glăvănești					•	
166b, Hălțeni						•
176a, Holboca					•	
192a, Iacobeni					•	
198b, Iași	•					
204, Iași	•					
227, Lețcani	•					
253b, Mitoc	•					
288b, Probota		•				
294b, Răuseni	•					
295, Răuseni	•					
343, Șorogari	•					
352, Timuș					•	
354, Târgu Frumos	•					
355, Todireni						•
363, Trifești	•					
364, Trușești				•		
366b, Trușești	•		•			
378, Valea Lupului	•					
379, Valea Lupului			•			
411, Cotârgaci					•	
419, Prăjeni					•	

²⁴⁹ Prescurtări folosite în tabel: Nr. *Corpus 1* = numărul de ordine din *Corpus 1* (V.1. Bronzul mijlociu și târziu în Câmpia Moldovei); M = mormânt; N = necropolă; inh. = inumație; inc. = incineratie.

Tabel 3a. Trușești-“Țuguieța” (pl. 26-34). Orientarea mormintelor individuale²⁵⁰

Necropolă./Mormânt	Tip de orientare								Total
	NV	V	SV	N	NE	E	SE	S	
TR/1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 22, 23, 25, 44, 45, 46, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 69, 72, 73, 75, 74, 76, 80, 82, 83, 84, 85, 87, 90, 84, 95, 101, 102, 103, 104, 109, 111, 112, 113, 115.	•								57
TR/19, 24, 27, 28, 43, 50, 63, 81, 105, 117, 125.		•							11
TR			-						
TR/18, 20, 21, 26, 30.				•					5
TR/3, 86, 126.					•				3
TR						-	-	-	
Total	57	11	0	5	3	0	0	0	76
%	75.00	14.44	0	6.56	4.00	0	0	0	100
%	89.4		6.6		4			0	
Sectoare de orientare	V		N		E			S	

Tabel 3b. Crasnaleuca-“Drumu Morii” (pl. 18-24). Orientarea mormintelor individuale²⁵¹

Necropolă./Mormânt	Tip de orientare								Total
	NV	V	SV	N	NE	E	SE	S	
CR/3, 9, 27, 37, 38, 39, 41	•								7
CR/6, 7, 23		•							3
CR/22, 33			•						2
CR/17, 29				•					2
CR/10, 11, 14, 20, 26, 34, 36, 42							•		8
CR/5, 16, 18, 28, 32, 35, 40								•	7
Total	7	3	2	2	0	0	8	7	29
%	24.13	10.35	6.9	6.9	0	0	27.59	24.13	100
%	41.38		6.9		27.59			24.13	
Sectoare de orientare	V		N		E			S	

Tabel 3b1. Crasnaleuca-“Drumu Morii”. Orientarea mormintelor individuale. Sectoare de orientare

Sectoare de orientare %: NV, SE	NV: 24.13 % SE: 27.59 %	TOTAL: 51.72 %
Sectoare de orientare %: SV, S, SE	SV: 6.9 % S: 24.13 % SE: 27.59 %	TOTAL: 58.62 %

²⁵⁰ Prescurtări folosite în tabel: TR/10 = Trușești, mormântul 10.²⁵¹ Prescurtări folosite în tabel: CR/10 = Crasnaleuca, mormântul 10.

Tabel 3c. Badragi. Orientarea mormintelor individuale²⁵²

Necropolă./Mormânt	Tip de orientare								Total
	NV	V	SV	N	NE	E	SE	S	
BD/6, 9, 11, 17, 26, 30, 32, 33, 39, 44, 47.	•								11
BD/1, 2, 3.		•							3
BD			-						
BD/41, 46, 51, 52.				•					4
BD/18, 24, 36.					•				3
BD/5, 20, 28, 31, 48.						•			5
BD/7, 8, 10, 13, 14, 29, 34, 38, 40, 41, 45, 50, 51, 52, 53, 54.							•		16
BD/16, 22, 23, 25, 49.								•	5
Total	11	3	0	4	3	5	16	5	47
%	23,41	6,38	0	8,51	6,38	10,64	34,04	10,64	100
%	29,79		8,51		61,70			10,64	
Sectoare de orientare	V		N		E			S	

Tabel 3d. Burlănești. Orientarea mormintelor individuale²⁵³

Necropolă./Mormânt	Tip de orientare								Total
	NV	V	SV	N	NE	E	SE	S	
BU	-								0
BU		-							0
BU/28.			•						1
BU				-					0
BU/14.					•				1
BU/20, 21, 41.						•			3
BU/11, 15, 23, 24, 25, 35, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 49.							•		13
BU/16, 18, 30, 33, 34, 36, 40, 47								•	8
Total	0	0	1	0	1	3	13	8	26
%	0	0	3,84	0	3,84	11,55	50	30,77	100
Sectoare de orientare	V		N		E			S	
%	3,84		0		65,39			30,77	

Tabel 3d1. Burlănești. Orientarea mormintelor individuale. Sectoare de orientare

Sectoare de orientare %: NV, SE	NV: 0 % SE: 50 %	TOTAL: 50 %
Sectoare de orientare %: SV, S, SE	SV: 3,84 % S: 30,77 % SE: 50,00 %	TOTAL: 84,61 %

²⁵² Prescurtări folosite în tabel: BD/10 = Badragi, mormântul 10.²⁵³ Prescurtări folosite în tabel: BU/11 = Burlănești, mormântul 11.

Tabel 3e. Chirileni. Orientarea mormintelor individuale²⁵⁴

Necropolă./Mormânt	Tip de orientare								Total
	NV	V	SV	N	NE	E	SE	S	
CH/T5/M9, 13, 14, 15.	•								4
CH/T1/M4, 13.		•							2
CH			-						0
CH/T5/M 6, 12.				•					2
CH/T5/M2, 4, 8.					•				3
CH						-			0
CH/T5/M10, 11.							•		2
CH								-	0
Total	4	2	0	2	3	0	2	0	13
%	30,77	15,38	0	15,38	23,09	0	15,38	0	100
%	46,15		15,38		38,47		0		
Sectoare de orientare	V		N		E		S		

Tabel 3f. Brăești (pl. 11-15). Orientarea mormintelor individuale²⁵⁵

Necropolă./Mormânt	Tip de orientare								Total
	NV	V	SV	N	NE	E	SE	S	
BR/8.	•								1
BR/11.		•							1
BR/4, 9.			•						2
BR				-					0
BR/12, 13.					•				2
BR/3, 5, 14.						•			3
BR/6, 7.							•		2
BR								-	0
Total	1	1	2	0	2	3	2	0	11
%	9,09	9,09	18,18	0	18,18	27,28	18,18	0	100
%	36,36		0		63,64		0		
Sectoare de orientare	V		N		E		S		

²⁵⁴ Prescurtări folosite în tabel: CH/11 = Chirileni, mormântul 11.²⁵⁵ Prescurtări folosite în tabel: BR/10 = Brăești, mormântul 10.

Tabel 3g. Balintești. Orientarea mormintelor individuale

Necropolă./Mormânt	Tip											Total
	N N V	V N V	N V	V	S V	S S V	N	N N E	E S E	S S E	S	
BA/1, 3, 4, 5, 9, 12, 15, 16, 20, 22, 28, 29	•											12
BA/10, 17, 32		•										3
BA/14			•									1
BA/8				•								1
BA/34					•							1
BA/24						•						1
BA/2, 11, 27							•					3
BA/19, 23, 31								•				3
BA/33									•			1
BA/13, 18, 26, 30										•		4
BA/7											•	1
Total	1 2	3	1	1	1	1	3	3	1	4	1	31
%	3 8	9 7	3 2	3 2	3 2	3 2	9 6	9 6	3 2	1 9	3 2	
%	7 0	6 7	2 2	2 2	2 2	2 2	6 7	6 7	2 2	9 0	2 2	
%	61,3						9,7	25,8	3,2			
Sectoare de orientare	V						N	E	S			

Tabel 4a. Badragi. Balintești. Tipuri de elemente componente ale poziției scheletului: poziția toracelui

Tip, Variantă	Descriere	Necrop./M	Total	
P O Z I T I A S C H E L E T U L	1 1.1a 1.1b	<i>Schelet așezat cu partea posterioară a toracelui pe pământ</i> - Cu picioarele chircite pe partea stângă - Cu picioarele chircite pe partea dreaptă	BD/14; BA/12, 18 BD/29; BA/1	3 2
	2 2.1a 2.1b	<i>Pe o parte cu înclinare pe spate</i> - Cu picioarele chircite pe partea stângă - Cu picioarele pe partea dreaptă	BD/7, 8, 13, 18, 50; BA/5, 13 BD/16, 53; BA/3, 24	7 4
	3 3.1a 3.1b	<i>Chircit pe o parte</i> - Pe stânga - Pe dreapta	BD/5, 6, 17, 22, 23, 24, 28, 31, 36, 47, 54; BA/5, 20, 26 28, 29 BD/1, 2, 3, 10, 40, 44, 46, 48; BA/14, 16, 32	16 11
	4 4.1a 4.1b	<i>Chircit pe o parte, cu înclinare pe torace</i> - Pe stânga - Pe dreapta	BD/32, 33; BA/15 BD/9, 45, 52; BA/34	3 4
	5 5.1a	<i>Schelet așezat cu partea anterioară a toracelui pe pământ</i> - Cu picioarele chircite pe partea stângă	BD/20, 25, 51; BA/9, 11, 19, 31	7

Tabel 4b. Badragi. Tipuri de elemente componente ale poziției scheletului: poziția brațelor

	Tip, Variantă	Descriere	Necrop./M	Total
P O Z I Ț I A		Brațul stâng		
	1	<i>Îndoit în unghi ascuțit</i>		
	1.a	- Cu palma în fața craniului	BD/1, 2, 3, 5, 6, 9, 18, 22, 23, 23, 31, 32, 33, 39, 41, 44, 46, 50	18
	1.a1	- Cu palma sub craniu	BD/8, 52	2
	1.b1	- Cu palma spre umărul opus	BD/7	1
	1.b2	- Îndreptat spre partea anterioară a toracelui	-	-
	1.b3	- Pe torace, cu palma lângă umărul stâng	BD/29	1
	2	<i>Îndoit în unghi obtuz pe lângă corp</i>	BD/10, 14	2
	3	<i>Îndoit în unghi drept</i>		
	3.a	- Pe torace	BD/16	1
3.b	- Pe lângă torace, cu palma în fața craniului	BD/51	1	
3.c	- Cu palma pe abdomen	BD/40	1	
B R A Ț E L O R		Brațul drept		
	1	<i>Îndoit în unghi ascuțit</i>		
	1.a	- Cu palma în fața craniului	BD/1, 3, 5, 6, 8, 9, 13, 16, 20, 22, 23, 25, 29, 31, 32, 33, 41, 45, 46, 50, 51, 52, 53	23
	1.a1	- Cu palma sub craniu	BD/2, 44	2
	1.a2	- Cu palma sub maxilar	BD/7	1
	1.b1	- Pe torace, cu palma spre umărul opus	BD/14	1
	1.b2	- Îndreptat spre partea anterioară a toracelui	BD/10, 29	2
	1.c	- Cu palma pe partea superioară a craniului	BD/39	1
	2	<i>Îndoit în unghi obtuz</i>	-	-
	3	<i>Îndoit în unghi drept</i>		
3.a	- Pe torace	BD/7	1	
3.b	-	-	-	
3.c	-	-	-	
3.d	- Pe lângă torace, îndepărtat, "îmbrățișând" vasul	BD/40	1	

Tabel 4c. Badragi. Tipuri de elemente componente ale poziției scheletului: gradul de chircire a corpului și poziția craniului

	Tip, Variantă	Descriere	Necrop./M	Total
C H I R C I R E C O L. / F E M U R	1	Coloană - femur stâng <i>Chircire slabă: valori între 45-90° și >90°</i>		
	1.a	- 45-90°	BD/1, 7, 17, 18, 29, 33, 36, 39 41, 44, 53	11
	1.b	- >90°	BD/2, 16, 23, 45, 50	5
	2	<i>Chircire moderată: valori apropiate de 45°</i>	BD/10, 40	2
	3	<i>Chircire accentuată: valori < 45°</i>	BD/3, 8, 9, 13, 14, 25, 51, 52	8
	1	Coloană - femur drept <i>Chircire slabă: valori între 45-90° și >90°</i>		
	1.a	- 45-90°	BD/1, 6, 7, 17, 18, 23, 31, 32, \ 36, 39, 41, 44, 46, 53, 54	15
	1.b	- >90°	BD/16, 45, 50, 10	4
	2	<i>Chircire moderată: valori apropiate de 45°</i>	BD/2, 22, 33	3
	3	<i>Chircire accentuată: valori < 45°</i>	BD/3, 8, 9, 13, 14, 25, 29, 40, 51	9
P O Z I Ț I A C R A N I U L U I	1	<i>Ușor înclinat spre piept sau pe o parte</i>		
	1.a	- valori de 60-65°	BD/1, 2, 17, 23, 36, 45, 52	7
	1.b	- valori de 67-76°	BD/8, 9, 20, 25	4
	2	<i>Moderat înclinat spre piept sau pe o parte</i>		
	2.a	- valori de 37-48°	BD/3, 6, 31, 32, 41, 46, 54	7
	2.b	- valori de 50-54°	BD/13, 14	2
3	<i>Puternic înclinat spre piept sau pe o parte</i>			
3.a	- valori de $\leq 25^\circ$	BD/16, 18, 29, 33, 39, 44.	6	
3.b	- valori de 26-32°	BD/7, 10, 50, 51, 53.	5	

Tabel 5a. Badragi. Tipuri de poziții ale scheletului

TIP POZ. S C H E L E T E M	POZIȚIA BRAȚELOR												CHIRCIRE COLOANĂ-FEMUR								POZIȚIA CRANIULUI					
	STÂNG						DREPT						STÂNG				DREPT									
	1 a	1 a 1	1 b 1	1 b 2	2	3	1 a	1 a 1	1 b 1	1 b 2	1 c	3	1 a	1 b	2	3	1 a	1 b	2	3	1 a	1 b	2 a	2 b	3 a	3 b
1.1a1	BD/14								•						•				•					•		
1.1b1	BD/29			•			•						•						•							•
2.1a1	BD/7		•				•								•				•							•
2.1a2	BD/18			•							•		•				•				•					
2.1a3	BD/50								•						•				•			•				
2.1a4	BD/8						•								•				•				•			
2.1a5	BD/13						•								•				•				•			
2.1b1	BD/53	•									•		•				•				•					•
2.1b3	BD/16	•					•						•				•									•
3.1a1	BD/17	•					•										•					•				
3.1a2	BD/39	•					•			•			•								•					
3.1a	BD/5					•	•						•				•					•				
3.1a	BD/6	•					•						•				•									
3.1a	BD/22	•															•				•					
3.1a	BD/23	•					•						•				•									•
3.1a	BD/31						•						•				•									
3.1a	BD/36	•					•						•					•				•				
3.1a	BD/54												•				•							•		
3.1b1	BD/1	•									•		•				•					•				
3.1b1	BD/41						•						•				•							•		
3.1b2	BD/3	•					•						•				•				•					
3.1b3	BD/10	•						•					•				•					•				
3.1b4	BD/40	•						•							•				•							•
3.1b	BD/2																•				•					
3.1b	BD/44				•					•				•			•									
3.1b	BD/46					•					•			•					•						•	
4.1a	BD/32	•						•					•				•					•				
4.1a1	BD/33	•						•					•				•					•				
4.1b1	BD/45	•						•					•				•					•				
4.1b2	BD/52	•						•							•				•			•				
4.1b3	BD/9	•						•		•						•									•	
5.1a	BD/20							•					•				•					•				
5.1a1	BD/25		•					•							•							•				
5.1a2	BD/51							•														•				

Tabel 5b. Trușești - „Țuguieța”. Tipuri de poziții ale scheletelor

TIP POZ. S C H E L E T E T M		POZIȚIA BRAȚELOR											CHIRCIRE COLOANĂ-FEMUR								CRANIU					
		STÂNG						DREPT					STÂNG				DREPT									
		1 a	1 a 1	1 b 1	1 b 2	2	3	1 a	1 a 1	1 b 1	1 b 2	2	3	1 a	1 b	2	3	1 a	1 b	2	3	1 a	1 b	2 a	2 b	3 a
1.1a	TR/78	•										•							•							•
1.1b	TR/4						•	•							•				•							•
1.1b	TR/18														•				•			•				
2.1a	TR/39	•						•					•					•				•				
2.1a	TR/54	•										•			•				•							
2.1a	TR/56	•						•						•				•							•	
2.1a	TR/67						•						•		•							•				
2.1a	TR/104											•			•						•					
2.1a	TR/111	•										•			•					•					•	
2.1a	TR/115	•						•							•	•								•		?
2.1b	TR/10	•						•							•					•						
2.1b	TR/52						•						•		•					•		•				
2.1b	TR/84	•										•			•					•		•				
3.1a	TR/1								•						•				•			•				?
3.1a	TR/5																		•			•				?
3.1a	TR/6																		•			•		•		
3.1a	TR/15	•											•	•					•			•	•			
3.1a	TR/21	•											•	•					•						•	
3.1a	TR/23																									
3.1a	TR/26	•						•											•			•				
3.1a	TR/30																		•			•				
3.1a	TR/32																								•	
3.1a	TR/36							•					•									•				
3.1a	TR/42												•						•							
3.1a	TR/45	•						•											•			•				
3.1a	TR/58	•						•											•			•				
3.1a	TR/59	•											•	•					•			•				
3.1a	TR/64												•	•					•							
3.1a	TR/69																		•		•					
3.1a	TR/72																		•		•					
3.1a	TR/73	•						•											•			•				
3.1a	TR/79	•						•											•			•				•
3.1a	TR/82	•						•											•			•				•
3.1a	TR/90							•											•			•				•
3.1b	TR/7	•						•											•			•	•			
3.1b	TR/9													•					•				•			
3.1b	TR/11	•						•											•			•			•	
3.1b	TR/12			•										•					•						•	

TIP POZ. S C H E L E T M	POZIȚIA BRAȚELOR												CHIRCIRE COLOANĂ-FEMUR								CRANIU					
	STÂNG						DREPT						STÂNG				DREPT									
	1 a	1 a 1	1 b 1	1 b 2	2	3	1 a	1 a 1	1 b 1	1 b 2	2	3	1 a	1 b	2	3	1 a	1 b	2	3	1 a	1 b	2 a	2 b	3 a	3 b
3.1b	TR/13																									
3.1b	TR/14					•	•								•					•			•			
3.1b	TR/17	•					•						•							•			•			
3.1b	TR/20																									
3.1b	TR/22												•				•									
3.1b	TR/24	•					•								•					•			•			
3.1b	TR/25																									
3.1b	TR/34	•					•						•					•								•
3.1b	TR/37	•					•								•			•				•				
3.1b	TR/41												•				•									
3.1b	TR/43	•													•					•			•			
3.1b	TR/51																									
3.1b	TR/57												•				•					•				
3.1b	TR/60																									
3.1b	TR/63													•			•									
3.1b	TR/65																									
3.1b	TR/66	•					•								•					•						
3.1b	TR/74	•					•							•				•					•			
3.1b	TR/81	•					•								•				•			•				
3.1b	TR/83	•					•								•				•			•				
3.1b	TR/85	•													•					•						
3.1b	TR/86	•																								
3.1b	TR/87	•					•								•					•						
3.1b	TR/94																									
3.1b	TR/102												•			•						•				
3.1b	TR/105					•	•						•							•			•			
3.1b	TR/109	•					•								•					•						
3.1b	TR/113																									
3.1b	TR/117												•			•										
5.1a	TR/27						•							•		•						•				
5.1a	TR/28	•					•						•			•										
5.1a	TR/35					•		•							•					•			•			
5.1a	TR/44	•					•								•					•			•			
5.1a	TR/46	•										•			•				•				•			
5.1a	TR/61						•								•											
5.1a	TR/80						•							•						•						
5.1a	TR/101					•	•						•				•					•				•

TIP POZ. S C H E M E L E T M	POZIȚIA BRAȚELOR												CHIRCIRE COLOANĂ-FEMUR								CRANIU							
	STÂNG						DREPT						STÂNG				DREPT											
	1 a	1 a 1	1 b 1	1 b 2	2	3	1 a	1 a 1	1 b 1	1 b 2	2	3	1 a	1 b	2	3	1 a	1 b	2	3	1 a	1 b	2 a	2 b	3 a	3 b		
5.1a	TR/103	•					•								•	•												
5.1b	TR/19	•					•				•	•										•						
5.1b	TR/125			•			•						•				•											

Tabel 6. Cultura Sabatinovka în spațiul dintre Nistru și Prut. Morminte sigure (după V. A. Dergačev)

Nr. crt.	Localitatea	Mormânt Nr.	Tumul Nr.	Cf. Dergačev, 1986, 180, 183
1	Borisovka	2	3	fig. 53/13-17
2	Etulia II	1	1	fig. 53/1-2
3	Semenovka	20	8	fig. 53/3-4
4	Taraklja	15	3	fig. 53/7-8
5	Višnevoe	1	13	fig. 53/9-11
6	Tiraspol I	5	?	fig. 53/12
			(săpăturile Stempkovskij)	
7	Purcari	14	2	-
8	Purcari	16	1	Cf. și Jarovoj, 1990, p. 60
9	Nerușai	7	1	fig. 53/5-6

Tabel 7. Cultura Sabatinovka în spațiul dintre Nistru și Prut. Morminte mai puțin sigure (după V. A. Dergačev)

Nr. crt.	Localitatea	Mormânt Nr.	Tumul Nr.	Cf. Dergačev, 1986, 180, 183
1	Novoselița	29	19	-
2	Kočkovoetoe	1	25	-
3	Limanskoe	5	4	-
4	Dol'nika	1	2	-
5	Kislița I	14 a	4	-

Tabel 8. Badragi. Numărul și poziția vaselor

Necropolă Mormânt	Număr vase/M			Poziția vaselor în mormânt																	
	1	2	3	1 a	1 a 1	1 a 2	1 a 3	1 b	1 c	2 a	2 a 1	2 a 2	2 a 3	2 b 1	2 b 2	3 a 1	3 a 2	3 a 3	3 a 4		
BD/1			•		•									•						•	
BD/2	•																			•	
BD/3	•				•																
BD/4	•																				
BD/5	•				•																
BD/6	•				•																
BD/7	•															•					
BD/8		•			•															•	
BD/10		•					•														•
BD/12	•																				
BD/13		•					•	•													
BD/15	•																				
BD/16		•				•												•			
BD/17	•				•																
BD/19	•																•				
BD/20	•				•																
BD/22	•					•															
BD/23		•															•			•	
BD/24	•													•							
BD/25	•						•														
BD/27	•																				
BD/29	•											•									
BD/30	•																				
BD/31		•					•														
BD/33	•				•																
BD/34	•				•																
BD/36		•					•	•													
BD/38	•						•														
BD/39	•							•													
BD/40	•														•						
BD/41	•													•							
BD/43	•																				
BD/44	•								•												
BD/45	•				•																
BD/46	•													•							
BD/47	•																				

Necropolă Mormânt	Număr vase/M			Poziția vaselor în mormânt																
	1	2	3	1 a	1 a 1	1 a 2	1 a 3	1 b	1 c	2 a	2a 1	2 a 2	2 a 3	2 b 1	2 b 2	3 a 1	3 a 2	3 a 3	3 a 4	
BD/48		•												2						
BD/49	•							•												
BD/51	•				•															
BD/53	•																		•	
BD/54	•						•													
TOTAL	32	8	1	-	11	2	7	3	2	-	1	3	4	2	1	2	3	3	1	
%					2 6, 1 9	4, 7 6	1 6, 6	7, 1 4	4, 7 6		2, 3 8	4, 7 6	9, 5 2	4, 7 6	2, 3 8	4, 7 6	7, 1 4	7, 1 4	2, 3 8	
					47,61%			11,90%		19,04%			7,14 %		21,43%					

Tabel 9. Borcane și oale din aria românească a culturii Noua.

Localitatea	Înălțimea (cm)	Diametrul maxim (cm)	Raport. diam. max.-înălțime (%)	Cf. Florescu A., 1991
Feldioara	5,3	4,2	78	fig. 20/6
Nicoleni	10,2	8,1	79	fig. 18/1
Brașov	5,6	4,5	80	fig. 182/7
Trușești	4,5	3,6	80	fig. 34/53
Simonești	9,7	8,0	82	fig. 17/9
Șcheia	7,7	6,9	83	fig. 26/6
Bârlad	3,9	3,5	89	fig. 50/7
Lechința de Mureș	5,4	4,9	90	fig. 12/10
Gârbovăț	4,4	4,6	91	fig. 69/56
Hârman	4,3	4,1	95	fig. 16/5
Rotbav	4,9	4,7	99	fig. 14/8

Tabel 10. Borcane și oale. Tip A.

Nr. <i>Corpus 1</i>	Planșa nr.	Diam. buză (cm)	Diam. max. (cm)	Rap. diam.buză-diam.max. (%)	Unghi de arcuire (grade)	Înălțimea gâtului (cm)
5	40/5	3,4	3,8	84	90	0,4
83	40/83	5,2	5,2	100	92	0,5
143	40/143.1	4,7	4,9	95	97	0,5
143	45.1.A/143.2	5,0	5,0	100	93	1,0
165	40/165	2,8	3	93	85	0,7
193	40/193	5	5,1	98	89	0,7
309	40/309	3,8	3,9	97	88	0,4
314	40/314.1	4,3	4,4	+100	89	0,7
314	40/314.2	3,8	4	95	90	0,4
314	45.1.A/314.3	4,4	4,3	102	94	0,5
320	40/320	4,2	4,3	97	91	0,7
366a	40/366a.2	3,6	3,8	94	97	0,7
366a	40/366a.5	3,3	3,3	100	91	0,6
374	45.1.A/374a.1	6,4	6,3	101	94	0,5
374	45.1.A/374a.2	4,3	4,2	102	93	0,5

Tabel 11. Borcane și oale. Tip B1.

Nr. <i>Corpus 1</i>	Planșa nr.	Diam. buză (cm)	Diam. max. (cm)	Rap. diam.buză-diam.max. (%)	Unghi de arcuire (grade)	Înălțimea gâtului (cm)
5	41/5	3,1	3,4	91	100	0,7
83	41/83.1	4,2	4,4	95	99	0,4
83	41/83.2	5,5	5,6	98	104	0,8
143	41/143	3,9	4,1	95	98	0,5
165	41/165.1	3,6	4,0	90	103	0,4
165	41/165.2	3,9	4,2	92	92	0,6
193	41/193	4,2	4,5	93	108	0,8
309	41/309.1	4,2	4,4	95	92	0,4
309	41/309.2	7,7	8,5	90	100	0,9
309	41/309.3	4,7	4,7	100	102	0,7

Tabel 12. Borcane și oale. Tip B2.

Nr. <i>Corpus 1</i>	Planșa nr.	Diam. buză (cm)	Diam. max. (cm)	Rap. diam.buză-diam. max. (%)	Unghi de arcuire (grade)	Înălțimea gâtului (cm)
5	42/5	4,9	5,7	85	109	1,3
83	42/83.1	3,8	4,4	90	117	0,9
83	42/83.2	4,7	5,8	81	118	1,2
83	42/83.3	5,2	6,3	82	122	1,8
165	42/165.1	3,9	4,6	84	116	0,9
165	42/165.2	3,3	3,8	86	119	0,5
165	42/165.3	3,9	4,7	82	118	0,6
165	42/165.4	4,5	5,0	90	114	0,9
366a	42/366a.1	4,4	5,1	86	119	0,8

Tabel 13. Oale. Tip B3.

Nr. <i>Corpus 1</i>	Planșa nr.	Cultura ²⁵⁶	Diam. buză (cm)	Diam. max. (cm)	Rap. diam.buză - diam.max. (%)	Unghi de arcuire (grade)	Înălțimea gâtului (cm)
83	43/83	ACT	4,2	6,0	70	129	1,0
366a	43/366a.1	ACT	4,1	5,4	76	119	0,7
366a	43/366a.3	ACT	6,7	7,9	84	118	0,5
366a	43/366a.2	N	5,5	6,6	83	122	0,7

Tabel 14. Oale. Tip B4.

Nr. <i>Corpus 1</i>	Planșa nr.	Cultura	Diam. buză (cm)	Diam. max. (cm)	Rap. diam. buză - diam. max. (%)	Unghi de arcuire (grade)	Înălțimea gâtului (cm)
366a	43/366a.1	ACT	4,2	4,6	91	110	0,9
366a	44/366a.1	ACT	5,7	5,9	96	115	1,6
366a	44/366a.2	ACT	5,3	5,8	91	123	1,1
83	43/83.1	N	7,0	7,8	89	122	1,7
366a	43/366a.2	N	6,6	7,0	94	123	1,1

Tabel 15. Pahare și cupe. Tip A și B.

Varianta	Nr. <i>Corpus 1</i>	Planșa nr.	Cultura	Diam. buză (cm)	Diam. fund (cm)	Înălțimea (cm)	Rap. înălțime - diam. buză (%)	Rap. diam.fund - diam. buză (%)
A1	47	52/47.1	ACT ?	3,2	2,1	2,0	62	65
	93	52/93.1	N	1,8	1,1	1,2	66	61
	93	52/93.2	N	2,0	1,5	1,2	60	75
	262	52/262	N	-	-	-	-	-
	364	52/364.1	N	2,2	1,1	1,4	63	50
A2	47	52/47.2	ACT ?	3,2	2,0	2,4	75	62
	93	52/93.4	N	2,6	1,9	1,9	73	73
	253	52/253?	N	2,9	1,9	2,1	72	65
A3	47	52/47.3	ACT ?	2,9	1,9	2,4	82	65
	288	52/288	ACT ?	2,7	1,7	2,3	85	62
	93	52/93.5	N	3,0	1,8	2,4	80	60
A4	93	52/93.3	N	1,8	1,1	1,9	105	61
A5	364	52/364.2	N	3,4	1,9	2,2	64	55
B	47	52/47.4	ACT ?	2,2	1,7	2,7	122	77
	47	52/47.5	ACT ?	1,8	1,6	2,1	116	88
	47	52/47.6	ACT ?	2,7	1,7	2,7	100	62

²⁵⁶ACT = Aspectul Corlăteni - Trușești; N = Cultura Noua.

Tabel 16. Obiecte de bronz descoperite în Câmpia Moldovei

Tipul	Așezări	Morminte	Depozite	Descoperiri izolate	TOTAL
celturi			9	17	26
seceri	2		29	5	36
dălți	7		4	2	13
cuțite	1		1		2
sule	1				1
lamă fierăstrău	1		1		2
ace (pt. cusut)	1				1
vîrfuri de lance			1	3	4
pumnale	1		2		3
săbii			2	1	3
măciuci				1	1
brățări	2		11+?		13+?
pandantive	1		6+	1	8
cercei (?)	1				1
ace	16	2		6	24
butoni			1		1
verigi	2		1+?		3+?
bare			4		4
rest turnare				1	1
fragment tablă				1	1
TOTAL	36	2	72+?	38	148+?

Tabel 17. Obiecte de bronz descoperite în așezări

Tipul	Numărul obiectelor	Planșa nr.
seceri	2	60/239.1.
dălți	7	60/94.1-2; 239.2-5.
cuțite	1	60/365.
sulă	1	-
lamă fierăstrău	1	63/239.
ace pentru cusut	1	61/94.1
pumnale	1	-
brățări	2	62/239.
pandantive	1	62/26.
cercei	1	62/366.4.
ace	16	61/83.1-2; 94.2-3; 239.1-2; 366.1-3; 377.1-2; 62/320.1-2; 366.1-3.
verigi	2	-
TOTAL	36	

Tabel 18. Obiecte de bronz din componența depozitelor

Tipul	Numărul obiectelor	Plasa nr.
celturi	9	66/214.1-3; 67/109b.2; 291.1; 68/374.1.
seceri	29	67/109b.1; 61/211b.4-16, 18-21, 23-28, 30-32; 68/374.12.
dălți	4	67/291.2,7; 68/374.10-11.
cuțite	1	68/374.15.
lamă fierăstrău	1	66/214.4.
pumnale	2	66/214.5; 68/374.9.
vârf de lance	1	68/211b.29.
săbii	2	65/17. 22.
brățări	11	68/374.2,6.
pandantive	6	68/374.4-5,7,13-14.
buton	1	68/374.3.
verigi	1	-
bare bronz	4	67/291.3-6.
TOTAL	72	

Tabel 19. Obiecte de bronz provenind din descoperiri izolate

Tipul	Numărul obiectelor	Plasa nr.
celturi	17	59/123,207,208,209,263,266b,328,337, 338; 63/206,348,384,402,403.
seceri	5	60/25, 333; 41/49,193.
dălți	2	60/332.
vârfuri lance	3	-
săbii	1	-
măciuci	1	-
pandantive	1	62/26.
ace	6	61/15,154,173b,335; 62/159,406.
rest turnare	1	-
fragment tablă	1	-
TOTAL	38	

CAPITOLUL IV. CONCLUZII

Cele două perioade ale epocii bronzului sunt inegal atestate și cunoscute în spațiul Câmpiei Moldovei. Astfel, dacă pentru mijlociu informațiile sunt extrem de sumare și contradictorii uncori, pentru etapa târzie a epocii bronzului datele existente în prezent sunt incomparabil mai numeroase.

Datele existente, în stadiul actual al cercetărilor, atestă prezența unor manifestări culturale legate de *epoca mijlocie a bronzului* și în spațiul Câmpiei Moldovei. Acestea sunt ilustrate, prin mormintele tumulare ale culturii *mnogovalikovaja* și manifestările culturale de tip Corlăteni - Trușești. Cultura *mnogovalikovaja*, atestată în îndeosebi prin descoperiri funerare, este reprezentată sporadic în Câmpia Moldovei prin numai patru morminte (certe), care datează (cu o excepție) din etapa târzie a acestei culturi (aprox. secolele al XVI-lea - al XV-lea î.H.). Atestarea sporadică a culturii *mnogovalikovaja* în spațiul Câmpiei Moldovei este, desigur, și o consecință a stadiului cercetării arheologice. Există însă date care par să sugereze că această situație exprimă o realitate a epocii, în sensul că spațiul dintre Siret și Prut, îndeosebi silvostepa, nu a făcut parte din aria de răspândire a culturii *mnogovalikovaja*. În sprijinul acestei ipoteze am putea aminti faptul că în zona de silvostepă de la est de Prut este cunoscut un număr foarte mic de morminte ale acestei culturi (22), în comparație cu zona de stepă din același spațiu. În plus, nu există date care să demonstreze eventualele pătrunderi (de amploare) ale acestor comunități în zonele de la vest de Prut, pătrunderi care să fi generat transformări fundamentale în aria Monteoru, de exemplu. În acest context, considerăm că prezența mormintelor *mnogovalikovaja* la vest de Prut nu este un indiciu al așezării, statornicirii efective a triburilor *mnogovalikovaja*, sau cel puțin nu în zona noastră, și, în consecință ipoteza prezenței unui substrat genetic *mnogovalikovaja* în cultura Noua se exclude, cel puțin deocamdată.

Analiza materialelor (ceramice, îndeosebi) cunoscute în literatura arheologică sub denumirea de "elemente ceramice de tradiție Biłyi Potik - Costișa, Komariv", atribuite în general începutului culturii Noua (Noua I, periodizare A. C. Florescu), atestă, după opinia noastră, prezența în Câmpia Moldovei a unor manifestări culturale originale, strâns legate de culturile Biłyi Potik - Costișa - Komariv și influențate de civilizația Monteoru, precum și, în mică măsură, de elementele răsăritene (cel mai probabil de tip Sabatinovka timpurie) care își făcuseră apariția în aria culturii Monteoru sau, mai spre sud (Coslogeni). Aceste manifestări aparțin, credem, Bronzului mijlociu.

Manifestările culturale, care ar putea fi denumite *aspectul cultural Corlăteni - Trușești*, se individualizează atât în raport cu elementele culturale care au contribuit la formarea și evoluția lor, cât și cu cultura Noua. Amprenta de originalitate este evidentă în special în domeniul culturii materiale printr-o ceramică de calitate bună și foarte bună, care păstrează forme și ornamente îndeosebi din componenta Biłyi Potik - Komariv, și parțial din cultura Costișa. Elementele Monteoru târzii, prezente sporadic, atestă contribuția acestei culturi la evoluția aspectului Corlăteni - Trușești, dar nu modifică esențial trăsăturile de bază ale acestuia: comunitățile Corlăteni - Trușești păstrează, aproape exclusiv, formele ceramice proprii, adoptând din mediul Monteoru puține elemente decorative.

Acest fapt este ilustrat îndeosebi la Corlăteni, și în general în zona nordică a Câmpiei Moldovei (cursul superior al Jijiei și Bașcului - Prut), unde, componenta Biłyi Potik - Komariv rămâne evidentă până la sfârșitul Bronzului mijlociu, transmitându-se, în special prin bitronconismul accentuat al

ceștilor, și în cultura Noua. În zona situată la sud de Corlăteni (Bahlui - cursul inferior al Jijiei - Prut) se remarcă, în cadrul variantei Trușești, atât prezența mai pregnantă a componentei Costișa, cât și o mai frecventă apariție a elementelor Monteoru. Acest fapt se explică pe de o parte prin vecinătatea imediată a zonei menționate (bazinul Jijiei inferioare) cu aria de răspândire a culturii Costișa (bazinele Bistriței și Moldovei), și, pe de altă parte, prin apropierea, spre sud, de aria culturii Monteoru. Totodată, în cadrul variantei Trușești este mai mult simțită influența elementelor răsăritene, cel mai probabil de factură Sabatinovka timpurie, care însă nu s-a exercitat direct, ci prin intermediul comunităților Monteoru din zona centrală a Moldovei.

Varianta Brăești pare a fi o sinteză a celorlalte două (Corlăteni și Trușești), caracterizată prin forme ceramice Biți Potik - Komariv și Costișa și ornamente Monteoru târzii (canelura oblică). De remarcat poziția geografică a acestei variante, în zona nordică a Câmpiei Moldovei, în apropierea așezării de la Corlăteni.

Ritul funerar al comunităților ilustrate prin aspectul Corlăteni - Trușești, atestat sporadic, deocamdată, se caracterizează prin înhumația în poziție chircită în morminte plane și, poate, tumulare (?). Din punct de vedere al particularităților ritului și ritualului funerar, nu există indicii suficiente care să permită individualizarea aspectului Corlăteni - Trușești, în schimb ceramica din morminte este tipică pentru manifestările culturale care au definit epoca mijlocie a bronzului în Câmpia Moldovei.

Aspectul Corlăteni - Trușești ilustrează manifestări culturale evolute, din a doua jumătate a Bronzului mijlociu, aproximativ sincrone cu etapele II (a, b) și Balintești - Gârbovăț ale culturii Monteoru. Originea și evoluția timpurie a acestor manifestări culturale, care trebuie să se plaseze undeva în cursul perioadei de început a Bronzului mijlociu, nu sunt cunoscute în prezent, astfel că se păstrează în continuare, în nordul Moldovei, un hiatus între sfârșitul culturii Costișa (etapa Costișa) și varianta timpurie a aspectului Corlăteni - Trușești. Este de presupus, însă, după cum indică o serie de date, că încă la nivelul fazelor Monteoru Ic3-Ic2, au existat raporturi între culturile Costișa și Monteoru, pe baza cărora s-a putut forma ulterior, probabil în zona Moldovei centrale, un aspect mixt, contemporan cu cultura Monteoru.

Ultima perioadă a epocii bronzului - *Bronzul târziu* - este ilustrată în Câmpia Moldovei prin cultura Noua, civilizație care, afectând spații vaste din România, R. Moldova și Ucraina, este cel mai bine atestată (din întreaga arie de răspândire) în zona studiată (prin peste 400 de descoperiri). Ca urmare a cercetării culturii Noua în special prin recunoașteri de suprafață și sondaje de mică amploare, aceasta este, însă, inegal cunoscută în zonă. Astfel, dacă în ceea ce privește răspândirea culturii și trăsăturile sale generale (tip de așezări, structură economică etc.) se pot contura unele concluzii, alte aspecte ale acesteia, cum ar fi geneza, etapele de evoluție, cronologia și metalurgia, nu pot fi clarificate în prezent, îndeosebi din lipsa datelor care pot fi obținute numai prin săpături de amploare.

Cultura materială, ilustrată prin ceramică, inventar faunistic, obiecte de piatră, silex, os, corn, bronz, precum și așezările și locuințele comunităților Noua demonstrează sedentarismul acestor triburi, a căror ocupație principală era creșterea animalelor. Cu totul remarcabilă este dezvoltarea prelucrării oaselor de animale, care devine la comunitățile Noua o adevărată "industrie", oasele fiind folosite ca materie primă pentru obținerea celor mai diverse categorii de obiecte - unelte, arme, piese de podoabă. Unele piese de os sau corn de animal sunt mici "opere de artă".

Viața spirituală a comunităților Noua este ilustrată atât prin rituri și ritualuri funerare proprii, cât și printr-o serie de alte manifestări. Ritul funerar practicat de comunitățile Noua se caracterizează în general prin *inhumație* în morminte plane, *incinerația* fiind atestată cu totul sporadic. Din punct de vedere al dispunerii lor, *mormintele plane* se împart în două grupe: 1. Morminte (necropole) situate în afara așezărilor, la distanțe de până la 1 km față de acestea. 2. Morminte situate în așezări. Este

cunoscut, în spațiul studiat, un singur mormânt care provine din așezarea de la Trușești-”Movila din Șesul Jijicii”. Necropolele plane descoperite în aria culturii Noua sunt, de obicei, de dimensiuni mici, fiind formate din 10-16 până la 50 morminte. Excepție fac necropolele de la Pererîta (R. Moldova), Trușești-”Țuguieța” și Ostrivec (Ucraina) care conțineau între 101 și 183 de morminte). Ritul funerar specific populației Noua din Câmpia Moldovei prezintă o serie de trăsături caracteristice: morminte de obicei individuale, cu gropi de formă ovală sau rectangulară cu colțurile rotunjite, orientate spre NV (Trușești), NE și SE (Crasnaluca); schelete în poziție chircită, așezate pe partea stângă sau dreaptă; inventar format, în general, din 1-2, mai rar 3-6, vase de lut ars și, cu totul sporadic, obiecte de metal (Trușești) sau de silex (Crasnaluca), oase de animale (Crasnaluca și Trușești).

Mormintele tumulare sunt semnalate cu totul sporadic în Câmpia Moldovei, ca de altfel și în restul ariei de răspândire a culturii Noua, fiind atestate prin numai câteva descoperiri.

Alte componente ale vieții spirituale a triburilor Noua sunt sugerate de descoperiri făcute în alte zone ale ariei de răspândire a culturii, din spațiul românesc. Astfel, în așezarea de la Căndești au fost descoperite locuri de cult - familiale sau destinate întregii comunități, idoli fragmentari, care votive, precum și morminte, în interiorul așezărilor, considerate a fi înmormântări rituale. Conform observațiilor făcute de M. Florescu, *locurile de cult familiale* au apărut la Căndești în poziție centrală, între locuințele așezate radial, fiind identificate sub forma unor gropi mici, căptușite cu lipitură, pe vatra cărora nu au fost găsite vase; *locurile de cult destinate întregii comunități* se aflau, potrivit aceluiași cercetător, spre marginea așezării. Pe lângă câteva fragmente de *idoli*, în așezarea menționată au mai fost descoperite *care votive*, precum și înmormântări rituale. Manifestări ale vieții spirituale au fost identificate și în așezări ale culturii Noua din Transilvania, sub forma unor gropi rituale. După unii autori, chiar unele "cenușare", aflate în afara așezărilor, ar putea fi interpretate ca manifestări ale vieții spirituale, cu analogii aria hittită. Alte câteva descoperiri din așezări ale culturii Noua din Câmpia Moldovei par să indice, de asemenea, aspecte ale vieții spirituale. Este vorba despre *figurina* din corn, *locul de cult familial* și *mormântul ritual* (mormânt de copil descoperit sub platforma unei locuințe), toate din așezarea de la Trușești-”Movila din Șesul Jijicii”, precum și *locul de cult* descoperit în așezarea de la Crasnaluca. În sfârșit, însuși *ritul și ritualul funerar* sugerează anumite concepții ale oamenilor epocii, și anume, probabil, credința în renașterea prin moarte (vezi poziția chircită a defuncților, prezența vaselor în morminte ș.a), în timp ce *cercul*, prezent pe butonul din corn descoperit la Andrieșeni, este, probabil, o reminiscență a cultului solar. Considerăm, de asemenea, că tot în sfera vieții spirituale trebuie căutată și semnificația *butonilor* (butoni, proeminente, protuberanțe) prezenți pe torțile vaselor sau pe corpul acestora (proeminente), pe ace, măciuci sau sceptru. În fine, locul de cult descoperit la Crasnaluca ar putea atesta unele practici culturale legate de creșterea animalelor.

Problema genezei culturii Noua continuă să rămână controversată. Astfel, dacă în legătură cu fondul genetic autohton - respectiv culturile Bronzului mijlociu, mai puțin cultura Costișa a cărei evoluție este parțial cunoscută - se acceptă, în general, rolul esențial al acestuia în procesul de formare a culturii Noua, nu același lucru se poate afirma despre factorul răsăritean, mai ales în ceea ce privește natura, esența acestuia. Ipoteza mai veche (A. Florescu) privind aportul important al elementelor culturale de factură Srubnaja nu poate fi serios argumentată din punct de vedere arheologic, fiind de altfel infirmată și de datele antropologice.

După alte opinii (I. T. Černjakov, de exemplu), există o serie de date noi, rezultate din cercetările efectuate în mormintele tumulare din spațiul de la est de Prut, care ar atesta, cel puțin pentru cultura Sabatinovka, o altă componentă genetică cu rol important, respectiv cultura *mnogovalikovaia*. V. Dergačev consideră, însă, că formarea culturii Sabatinovka a fost posibilă datorită unui proces de

sincretism petrecut între două elemente principale, respectiv culturile *mnogovalikovaja* (factor local) și Srubnaja timpurie (factor răsăritean) (Dergačev, 1986, p. 185 și urm.). În ceea ce privește geneza culturii Noua (și Coslogeni), același autor, vede o contribuție importantă a factorului Sabatinovka, antrenat în acest proces în primul rând de necesitatea găsirii unor surse de minereuri pentru producerea pieselor de bronz (Dergačev, 1997).

Ipooteza afirmată în ultimii ani privind probabilitatea unui rol genetic al culturii *mnogovalikovaja* în formarea culturii Noua (la est de Carpați) nu poate fi acceptată, deoarece, cel puțin în spațiul Câmpiei Moldovei, descoperirile care pot fi atribuite cu certitudine culturii *mnogovalikovaja* sunt, în stadiul actual al cercetărilor, neînsemnate din punct de vedere cantitativ. Pe de altă parte, aparenta influență a acestei culturi asupra ritualurilor funerare identificate în aria menționată a culturii Noua (poziții ale scheletelor, ceramică etc.) este irelevantă, deoarece, așa cum s-a remarcat pentru spațiul dintre Prut și Nistru, ritul funerar practicat de comunitățile *mnogovalikovaja* și Sabatinovka este foarte asemănător, astfel încât nu se poate face o distincție clară între mormintele (fără inventar) ale celor două culturi. În aceste condiții, și dată fiind poziția cronologică a culturii *mnogovalikovaja*, mai plauzibilă ar putea fi o eventuală influență (și, poate, o contribuție genetică) a culturii Sabatinovka (timpurie) asupra culturii Noua din spațiul est-carpatic. Nu excludem nici probabilitatea unui aport important, în acest proces, cel puțin pentru zona nordică a Câmpiei Moldovei, al comunităților Komariv.

Cultura Noua, care s-a manifestat ca un fenomen relativ unitar pe spații geografice vaste, a avut cu siguranță o existență mai îndelungată decât se crede în prezent (secolele al XIV-lea - al XII-lea î.H.), începuturile ei plasându-se probabil, după cum sugerează datările ^{14}C , într-o perioadă anterioară secolului al XIV-lea î.H., care ar putea atinge secolul al XVI-lea î.H.

CAPITOLUL V. CORPUSUL DESCOPERIRILOR

V.1. Bronzul mijlociu și târziu în Câmpia Moldovei*

1. Adășeni, com. Avrâmeni, jud. Botoșani (Harta 13/1)

La aproximativ 1,5 km nord - nord - est de sat, pe platoul în pantă lină spre pârâul Adășeni, în locul numit **Gâtul Lupului** (Observator), resturi de locuire de factură Noua și din Hallstatt timpuriu.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1983.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 4507.

Bibliografic: Păunescu, Șadurschi, 1989a, p. 307, nr. II.2.C, fig. 3/1 - 7.

2. Albești, com. Albești, jud. Botoșani (Planșa 51/2)

La circa 700 - 800 m în amonte de podul situat la nord de sat, pe un promontoriu de pe stânga Jijiei, în locul numit **La Pod**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: colectiv șantier Trușești, 1954; Colectiv *RAJB*, 1982.

Colecția: Inst. Arh. Iași și Muz. Jud. Botoșani (inv. P 358).

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 39 - 40; *Așezări*, p. 227, pl. CXVII/6, CXCVIII/19; *RAJI*, 1984, p. 40, nr. I.1.C., harta p. 42(2); Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 225 - 226, fig.2/2.

3. *Idem*²⁵⁷ (Harta 12/3)

În marginea de vest - sud - vest a satului, în apropierea unui mic iaz, pe terasa inferioară din stânga Jijiei, pe locul numit **Malul Jijiei**, așezare Noua, cu "cenușare".

Cercetări: Anton Nițu, Zoltan Székely, 1951; Colectiv *RAJB*, 1982.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 38; Petrescu - Dimbovița, 1953a, p. 445; *Așezări*, p. 227, pl. CXVII/6, CXCVIII/19; *RAJB*, 1976, I, p.40, nr. I.1.D, harta p. 42 (3); Florescu A., 1991, p. 24, nr. 10/N.3.

4. *Idem* (Harta 13/4)

La sud - vest de sat și la sud de drumul Albești - gara Zlătunoaia, pe un martor de croziune din terasa inferioară din dreapta Jijiei, denumit **Siliște** (La Ostrov), resturi de locuire de factură Noua și hallstattană timpurie (tip Corlăteni).

Cercetări: Anton Nițu, Zoltan Székely, 1951.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografic: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 38 - 39; Petrescu - Dimbovița, 1953a, p. 445; *RAJB*, 1976, I, p. 40, nr. I.1.E, (nu sunt menționate materiale de tip Noua); Florescu A., 1991, p. 24, nr. 11/N.3 și nota 3; László, 1994, p. 168, nr.-1.

---

* **Addenda:** Unele descoperiri au fost incluse în *Corpus* după ce acesta a fost redactat în cea mai mare parte. Pentru a nu modifica numerotarea folosită în text, tabele, hărți și planșe, noile situri au fost incluse la sfârșitul *Corpusului*, în ordine alfabetică, cu numere care continuă ultima mențiune din versiunea inițială a *Corpusului*. Ele pot fi găsite ușor, la numerele 406-420, după cum urmează: Băiceni, Cărnăeni, Copălău; Cotârgaci - „Livada intensivă”, Cotârgaci - „La Bucovinieni”, Ghilănești - „La Dumbrăvița”, Prăjeni - „Țarnă”, Prăjeni - „Lutărie”, Stâncă - „Dealul Foișor”.

Corpusurile au fost citate în text astfel: *Corpus I* = V.1. Bronzul mijlociu și târziu în Câmpia Moldovei; *Corpus 2* = V.2. Morminte și necropole ale culturii Noua de pe teritoriul Românic.

²⁵⁷ Așezarea de la „Malul Jijiei” (Albești) este, se pare, identică cu cea din locul „La Pod” (*RAJB*, I, p. 40, nr. I.1.C; Florescu A., 1991, nota 2, p. 161; Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 226).

5. **Andrieșeni**, com. Andrieșeni, jud. Iași (Planșa 40-42/5, 51/5, 56-58/1-3; Harta 11-12/5)

În locul numit **Vatra satului (II)**, situat în zona centrală a satului, pe terasa mijlocie din stânga Jijiei, în grădina Școlii generale și a Căminului cultural, așezare Noua, cu "cenușare", suprapusă de resturi de locuire hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni). S-au semnalat 6 "cenușare", dintre care au fost secționat două. În inventarul așezării predomină oasele de animale domestice, după care urmează ceramica. Nu s-au găsit obiecte din bronz. Dintre uneltele și obiectele din os, se menționează omoplații crestați, o "seceră - *tupik*" din os lat de vită și un buton decorat cu un motiv central cruciform, realizat prin dispunerea simetrică a patru cercuri. Inventarul litic, destul de sărac, se limitează la un fragment de topor cu ceafa cilindrică (?) sau, eventual, sceptor (?) și două topoare - ciocan, fragmentare.

Săpături A. C. Florescu, 1956 - 1957; suprafața săpată efectiv, circa 350 m².

Bibliografie: Florescu A., 1959a, p. 329 - 336; idem, 1959b, p. 117 - 126; *RAJI*, 1984, p. 32, 34, nr. II.1.B, harta II(2); Florescu A., 1991, p. 25, nr. 15/N.3, fig. 36/9; 37/1 - 7; 38; 119/1; 153/1; 159/1, 4; idem, 1964, passim; László, 1994, p. 168, nr. 4.

6. **Idem**

În lungul terasei inferioare a Jijiei, sub panta **Dealului Ariilor**, pe stânga drumului Glăvănești - Andrieșeni, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: I. Ioniță, 1958.

Bibliografie: *Așezări*, p. 227, pl. CXCIX/9; *RAJI*, 1984, nr. II.1.F, harta II (6); Florescu A., 1991, p. 161, nota 4 (loc numit Dealul Arinilor).

7. **Idem** (Harta 13/7)

În partea sudică a dealurilor Cracalia și Calabatina, în locul numit **La Pătrimi** (Cracalia), situat la 500 m sud de punctul numit La Iaz, resturi de locuire de factură Noua. S-a găsit și un obiect de formă semisferică, cu o perforație centrală, dintr-o epifiză de os humeral.

Cercetări: I. Ioniță, 1958.

Bibliografie: *Așezări*, p. 227, pl. CXVIII/19; CXCIX/1 - 2; *RAJI*, 1984, p. 35, nr. II.1.H; Florescu A., 1991, p. 161, nota 4.

8. **Idem** (Planșa 38/8; Harta 14/8)

În marginea de nord - nord - est a satului, pe locul denumit **Din Față**, situat lângă moară, în apropiere de punctul Poarta Jităriei, s-a descoperit întâmplător, în 1969, un mormânt de înhumatie, având ca inventar un *kantharos*, cu torți cu creastă, indiciu, probabil, al unei necropole Noua.

Semnalare I. Marciuc.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 35, nr. II.1.J harta II(9); Florescu A., 1991, p. 25 - 26, nr. 16/N.3, fig. 191/3.

9. **Idem** (Harta 11/9)

În marginea de nord a satului, pe malul drept al pârâului Cracalia, pe locul numit **La Iaz** (Iazul Pâslăriței), așezare bogată de factură Noua.

Cercetări: colectiv *RAJI*, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 35, nr. II.1.K, harta II (10), fig. 7/12, 17; Florescu A., 1991, p. 161, nota 4.

10. **Avântu**, com. Românești, jud. Iași (Harta 11-13/10)

La circa 500 m sud - sud - est de sat, pe partea stângă a liniei ferate Lețcani - Movileni, în locul numit **Prosia**, bogată așezare Noua, cu "cenușare", din inventarul căreia se menționează prezența vaselor cu torți supraînălțate și cu buton. S-a găsit, de asemenea, ceramică canelată, atribuită Hallstattului timpuriu (grupul Corlăteni). "Cenușarele" așezării Noua au diametre de 30-50 m.

Cercetări: colectiv *RAJI*, 1983.

Bibliografie: *RAJ*, 1985, p. 350, nr. LXIII.2.A, harta LXIII (7); László, 1994, p. 168, nr. 7.

11. *Idem* (Harta 13/10)

În locul numit **Tarlaua Ciudin - Căzăreni**, îndeosebi în partea de sud - sud - est (loc numit de localnici Căzăreni), așezare Noua cu "cenușare".

Cercetări: V. Chirica, M. Vrabie, 1985 (P 529 - 530).

Bibliografic: *RAJ*, 1985, p. 465, nr. LXIII.2.A, LXIII.2.B, harta LXIII (7 - 8).

12. **Avram Iancu**, com. Coțușca, jud. Botoșani

Pe **Valea Volovățului**, la circa 500 m est de sat, resturi de locuire de factură Noua. În afară de ceramică, s-a descoperit și un omoplat crestat, tipic pentru cultura Noua.

Cercetări: Aristotel Crișmaru, 1962 - 1963; M. Babeș, A. Crișmaru, 1967.

Informație M. Babeș, 1974.

Colecția: Muzeul Școlar Drăgușeni.

Bibliografic: *RAJB*, 1976, I, p. 86, nr. XIV.2.A; Florescu A., 1991, p. 27, nr. 21/M.1.

13. *Idem*

La aproximativ 2 km sud - est de sat și la circa 4 km sud - sud - est de satul Nichiteni, pe locul numit **Vulpărie**, resturi ceramice de factură Noua.

Inf. prof. Niculescu Al., 1975.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 266.

Bibliografic: *RAJB*, 1976, I, p. 85, nr. XIV.2.C, harta p. 94 (2).

14. **Baisa**, com. Mihai Eminescu, jud. Botoșani

Pe teritoriul satului s-au descoperit întâmplător, în locuri neprecizate, două fragmente de cuțite curbe din silex, lucrate bifacial, aparținând culturii Noua.

Inf. prof. I. D. Marin, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani (fond I. D. Marin), inv. 1833 - 2024.

Bibliografic: *RAJB*, 1976, I, p. 181, nr. XXXVI.

15. *Idem* (Planșa 61/15; Harta 15/15)

Pe **Dealul Baisa** s-a descoperit întâmplător un ac de bronz, fragmentar, cu trei protuberanțe, atribuit culturii Noua. Dimensiuni: lungime = 5,3 cm, diametrul = 0,7 cm.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 896.

Bibliografic: *RAJB*, 1976, I, p. 181, nr. XXXVII; Șadurschi, 1989, p. 166, fig. 6/2.

16. **Băiceni**, com. Cucuteni, jud. Iași (Harta 7/16)

În centrul satului, în locul numit **Lângă Pod**, situat în apropierea podului de lemn de peste pâraul Mitoc, pe malul drept al acestuia, resturi sporadice de locuire. Bronz mijlociu - aspectul Corlăteni - Trușești (L. Dascălu) sau Bronz târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu).

Cercetări: colectiv *RAJ*, 1979.

Bibliografie: *RAJ*, 1984, p. 107, nr. XX.2.C, fig. 8/6, harta XX (4).

17. *Idem* (Harta 7/17)

Pe partea dreaptă a pâraului Mitoc, în locul numit **Gostat. La Bazin**, situat la circa 700 m vest - nord - vest de Școala Generală, resturi de locuire. Bronz mijlociu - aspectul Corlăteni - Trușești (L. Dascălu) sau Bronz târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu).

Cercetări: colectiv *RAJ*, 1979.

Bibliografic: *RAJ*, 1984, p. 112, nr. XX.2.F, harta XX (7).

18. Idem (Harta 13/18)

La sud de sat, pe **Dealul Gosanul**, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua. Sunt menționate, de asemenea, urne de locuire din Hallstatt timpuriu (grupul Corlăteni).

Cercetări: A. László, 1966.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, 1953a, p. 445; *Așezări*, p. 187; Florescu A., 1991, p. 30, nr. 34/N,4; László, 1994, p. 169, nr. 9.

19. Bălteni, com. Probota, jud. Iași

În marginea de nord - vest a satului, pe terasa Prutului, în locul numit **Dealul Unchetea**, între cooperativă și biserică, în preajma unci movile nivelate, resturi de locuire de factură, probabil, Noua: un fragment ceramic și vârful unui topor - ciocan cu secțiune pătrată, din rocă marnoasă gălbuie.

Cercetări: N. Zaharia, 1957.

Bibliografie: *Așezări*, p. 269, pl. CCXIV/2; *RAJI*, 1985, p. 332, nr. LX.2.B, harta LX (12).

20. Idem (Harta 13/20)

La sud de încrucișarea șoselei cu drumul Hermeziul - Rădeni, în locul numit **La Pietriș** situat pe suprafețele ctajate ale terasci inferioare a Prutului, resturi de locuire de factură Noua. Sunt menționate, de asemenea, resturi de locuire din Hallstatt timpuriu (grupul Corlăteni).

Cercetări: N. Zaharia, 1957; colectiv *RAJI*, 1982.

Bibliografie: *Așezări*, p. 270; *RAJI*, 1985, p. 332, nr. LX.2.C, harta LX (13); László, 1994, p. 169, nr. 12.

21. Bălțați, com. Bălțați, jud. Iași (Harta 13/21)

La sud de sat, în locul numit **La Podeț**, situat pe terasa inferioară a Bahluțului, peste podețul liniei ferate, lângă râpă, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: N. Zaharia, 1955.

Bibliografie: *Așezări*, p. 168 - 169, pl. II/2.14; *RAJI*, 1984, p. 45, nr. IV.1.B, harta IV (2); Florescu A., 1991, p. 161, nota 5; László, 1994, p. 169, nr. 14 a.

22. Idem (Harta 13/22)

Pe terasa inferioară a Bahluțului, între sat și calea ferată, între cantoanele C.F.R. 38 și 39, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: N. Zaharia, 1955; colectiv *RAJI*, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 45, nr. IV.1.C, harta IV (3); Florescu A., 1991, p. 161, nota 5; László, 1994, p. 169, nr. 14 c.

23. Idem

La circa 2 km nord - nord - est de sat, în locul numit **La Iaz** (Iazul 3), situat pe malul stâng al pârâului Recca și al iazului nr. 3, resturi de locuire de factură, probabil, Noua.

Sondaj M. Dinu, 1981. Cercetări: colectiv *RAJI*, 1983 (P 393).

Colecția: Școala Generală Bălțați și Seminarul de Arheologie al Universității Iași.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 45, nr. IV.1.D, harta IV (4).

24. Idem

Pe terasa inferioară a Bahluțului, la confluența acestuia cu pârâul Gugii, în locul numit **Confluența Bahlui - Pârâul Gugii**, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua și Hallstatt.

Cercetări: N. Zaharia, 1955; Leon Boambă, 1959.

Bibliografie: *Așezări*, p. 169; *RAJI*, 1984, p. 47, nr. IV.1.E (necartat); Florescu A., 1991, p. 28, nr. 25/N,4.

25. Idem (Planșa 60/25; Harta 16/25)

De pe teritoriul comunei, loc neprecizat, provine o seceră de bronz cu limba la mâner, prevăzută cu două mici orificii pe limba mânerului. Secera aparține variantei răsăritene a secerilor cu limba la

mâncr, tipul Heleşteni, datat în orizontul Băleni, respectiv prima treaptă a Bronzului recent; este proprie mai ales culturii Noua²⁵⁸.

Inf. prof. Sidor Alexandrina.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1978 a, p. 48; *RAJI*, 1984, p. 49. nr. IV.8.C, fig. 10/2.

26. Belcești, com. Belcești, jud. Iași (Planșa 56/26, 62/26; Harta 11-13/26, 15/26)

La circa 4 - 5 km sud - est de sat, pe Dealul (Coasta) Hucului, loc numit și **La sondă**, aflat pe suprafața interfluviului determinat de confluența Bahluiului cu pâraul Huc, așezare Noua, formată din 8 "cenușare". De pe suprafața "cenușarelor" provin: fragmente ceramice prevăzute cu brâu în relief, simplu sau alveolat, torți supraînălțate, cu buton la partea superioară; omoplați crestați; un pandantiv de bronz, asemănător celor din depozitul de la Liteni - Pe Curte; "un ghioc" perforat și un canin de carnivor, de asemenea perforat (în scop magic, apotropaic ?).

Așezarea Noua este suprapusă de o alta, hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni), din care provine ceramică canelată sau cu torți supraînălțate, cu caneluri oblice sau striuri orizontale. Potrivit opiniei lui A. C. Florescu, această locuire reprezintă primele manifestări hallstattiene care suprapun așezările de la sfârșitul epocii bronzului.

Cercetări: N. Zaharia, 1953; colectiv *RAJI*, 1982 - 1983.

Colecția: Școala Generală Ruși - Belcești și Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 169 - 170, pl. V/17 - 18; CLVI/3 - 6; *RAJI*, 1984, p. 50, 52. nr. V.1.C, fig. 8/13, 22; 11/1, 9; 12/2, 7; harta V (3); Florescu A., 1991, p. 32. nr. 42/N.3; László, 1994, p. 169, nr. 15 a.

27. Idem (Harta 7/27)

La circa 3 - 4 km sud - est de sat, pe locul numit **Dealul Scarchilor**, situat pe marginea unui fragment din terasa inferioară a Bahluiului, ceramică de tradiție Bițyi Potik - Costișa²⁵⁹, aparținând Bronzului mijlociu - aspectul Corlăteni - Trușești (L. Dascălu) sau Bronzului târziu - cultura Noua (Noua I, periodizare A. C. Florescu).

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *Așezări*, p. 170, pl. VII/10 - 11; *RAJI*, 1984, p. 52. nr. V.1.1, harta V (7); Florescu A., 1991, p. 32, nr. 45/N.3.

28. Idem (Harta 14/28)

În marginea de est - sud - est a satului, în locul numit **La Nisipărie**, situat la baza versantului de vest - sud - vest a Dealului Huc, spre șesul Bahluiului, în apropiere de complexul zootehnic, într-o lutărie, au fost distruse mai multe morminte de înhumăție, din care s-a recuperat un *kantharos* de factură Noua. Din același loc provine și un fragment de cuțit curb de silex, puternic calcinat.

Inf. prof. Enache Gh. Cercetări: colectiv *RAJI*, 1982.

Bibliografic: *RAJI*, 1984, p. 53, nr. V.1.N, harta V (11).

29. Idem

La nord - vest de sat, pe dealul Bosie, pe locul numit **Fântâna Mocanului**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *Așezări*, p. 170, pl. VI/1 - 2; *RAJI*, 1984, p. 53, nr. V.1.O; Florescu A., 1991, p. 32, nr. 44/N.3.

²⁵⁸ A. László atribuie această piesă Hallstattului (László, 1994, p. 169, nr. 14 d).

²⁵⁹ Prezența elementelor de tradiție Bițyi Potik în acest sit este menționată și de A. C. Florescu, dar ilustrația publicată - în *Așezări* (pl. VII/10-11) - este neconcludentă.

30. Idem (Harta 7/30)

La 1 km vest de sat, în locul numit **La Coșere**, în dreptul unei ieșături vechi, așezare cu mai multe "cenușare", deosebit de mari și bine păstrate. De remarcat prezența fragmentelor ceramice de tradiție Bițyi Potik - Costișa. De asemenea, s-au găsit materiale hallstattiene timpurii aparținând, probabil, grupului Corlăteni. Atribuită Bronzului mijlociu - aspectul Corlăteni - Trușești (periodizare L. Dascălu) sau Bronzului târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu).

Cercetări: N. Zaharia, 1953 - 1954.

Bibliografie: *Așezări*, p. 170, l. VI/3 - 8; CLVI/7 - 14; CLVII/2; *RAJI*, 1984, p. 53, nr. V.1.P, harta V (12); Florescu A., 1991, p. 32, nr. 43/N,3; László, 1994, p. 169, nr. 15 b.

31. Idem (Harta 7/31)

La circa 3,5 - 4,5 km sud - est de sat și aproximativ 0,4 km de Dealul Scarchilor, în Valea Morii, pe locul numit **La Sărături**, situat pe suprafața unui podiș delimitat de pante abrupte și mocirloase, resturi de locuire cu elemente de tradiție Bițyi Potik - Costișa²⁶⁰. Așezare atribuită Bronzului mijlociu (aspectul Corlăteni - Trușești, periodizare L. Dascălu) sau Bronzului târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu).

Cercetări: N. Zaharia, 1955

Bibliografie: *Așezări*, p. 170 și pl. VII/12; *RAJI*, 1984, p. 53, nr. V.1.R, harta V (13); Florescu A., 1991, p. 32, nr. 46/N,3.

32. Bivolari, com. Bivolari, jud. Iași (Harta 11-12/32)

În amonte de Iazul Traian se află Iazul lui Manole și un alt iaz, secăt, situat după baraj, numit **Valea Moșnenilor**; un al patrulea iaz, de asemenea secăt, formează un promontoriu numit **Dealul Moșiei**. Pe latura de sud - est, situată între cele două iazuri, pe pantele de est și sud - est ale acestui promontoriu, se află o așezare Noua, formată din 5 "cenușare" (cu diametre de 10 - 15 m). De pe cuprinsul așezării provin fragmente de vase cu brâu în relief, cu torți supraînălțate sau în unghi drept la partea superioară, din pastă cenușie ori cenușiu - cărămizie.

Cercetări: R. Popovici, C. Iconomu, 1982

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 57, nr. VI.1.C, fig. 7/5, 15; 8/5 și harta VI (3).

33. Bârlești, com. Erbiceni, jud. Iași

La circa 1 km sud - est de sat, în locul numit **La Pepinieră**, situat pe terasa joasă din stânga Bahluiului, la poalele Dealului Țintei, în cuprinsul unei pepiniere, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1955

Bibliografie: *Așezări*, p. 170 - 171 și pl. VIII/11; *RAJI*, 1984, p. 143, nr. XXVI.2.B, harta XXVI (20); Florescu A., 1991, p. 35, nr. 61/N,4.

34. Idem

În vatra satului²⁶¹, pe locul numit **La Curtea boierească** (La Grădina boierească), situat pe terasa inferioară a Bahluiului, pe suprafața ușor înclinată spre șes, resturi sporadice de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1955

Collecția: Școala Generală Erbiceni și Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 171, pl. IX/10; *RAJI*, 1984, p. 143, nr. XXVI.2.C, harta XXVI (21); Florescu A., 1991, p. 35, nr. 60/N,4.

²⁶⁰ Ilustrație neconcludentă pentru elementele de tradiție Bițyi Potik - Costișa (*Așezări*, loc. cit.)

²⁶¹ A. C. Florescu localizează acest punct pe terasa inferioară a Bahluiului, între satele Bârlești și Erbiceni (Florescu A., 1991, p. 35, nr. 60/N,4).

35. Idem

La aproximativ 1,5 km nord - nord - est de sat, la poalele Dealului Țintea, la vest de iazul Țintea, pe locul numit **La Grădină**, resturi de locuire de factură Noua, constând, printre altele, în ceramică prevăzută cu brâu simplu în relief.

Cercetări: Didi Alistar.

Colecția: Școala Generală Erbiceni.

Bibliografie: *RAJL*, 1984, p. 143, nr. XXVI.2.G, harta XXVI (25).

36. Idem (Harta 13/36)

În vatra satului, în locul numit **La Râpă**, situat la vest de biserică, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua sau hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: N. Zaharia, 1955.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 171, pl. IX/1; *RAJL*, 1984, p. 143, nr. XXVI.2.H, harta XXVI (26); Florescu A., 1991, p. 35, nr. 59/N.4; László, 1994, p. 169, nr. 19.

37. Bobulești, com. Ștefănești, jud. Botoșani

La circa 1 km distanță de punctele La Pietroi și La Odaic, pe pantele sudice ale unui mic interfluviu orientat spre **Valea Corogea**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1957.

Colecția: Inst. Arh. Iași și Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: *Așezări*, p. 229, pl. CXVII/32; CXVIII/1 - 2; *RAJB*, 1976, I, p. 260, nr. LVII.3.D (necartat); Florescu A., 1991, p. 37, nr. 69/N.2.

38. Idem

În marginea de sud - sud - vest a cartierului Bobuleștii din Vale, la circa 1 km sud - sud - vest de Școala Generală, în locul numit **Fânațul Zahariei I** (Via din Deal), pe un platou înalt al Dealului Viilor, la baza căruia se găsesc numeroase izvoare, resturi de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, E. Balica, 1959; Colectiv *RAJB*, 1974.

Bibliografie: *Așezări*, p. 270 (nu sunt menționate materiale Noua); *RAJB*, 1976, I, p. 260, nr. KVII.3.F, harta p. 263 (16).

39. Bodeasa, orașul Săveni, jud. Botoșani

La aproximativ 300 - 400 m sud - vest de sat, în locul numit **Fundul Bodesii**, pe panta domoală din stânga pârâului Bodeasa, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1958. Inf. A. C. Florescu, 1974.

Bibliografie: *Așezări*, p. 229, pl. CXCIX/25; *RAJB*, 1976, I, p. 241, nr. LVII.2.B, harta p. 242 (6); Florescu A., 1991, p. 37, nr. 70/M.2.

40. Idem (Harta 11-12/40)

În vatra satului, pe un platou ușor înclinat spre sud - est, numit **La Holm** (Tarlaua Grosu), situat la circa 200 m nord - vest de sat, delimitat la est - sud - est de confluența pâraicilor Bodeasa și Glăvăncasa, așezare Noua, cu "cenușare". S-au identificat mai multe "cenușare", cu diametre de aproximativ 20 - 30 m și înălțimi de circa 0,80 - 0,90 m, având aspectul unor movile, dispuse pe trei șiruri paralele, etajate către confluența acestor pâraie. De pe suprafața așezării s-au cules oase de animale și fragmente ceramice aparținând culturii Noua.

Stare de conservare periclitată, datorită lucrărilor gospodărești.

Cercetări: N. Zaharia, 1955; Colectiv *RAJB*, 1973.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani (inv. P 18) și Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 229; *RAJB*, 1976, I, p. 241, nr. XVII.5.B, harta p. 242 (7); Florescu A., 1991, p. 37, nr. 71 M.2.

41. Bogonos, com. Lețcani, jud. Iași (Harta 13/41)

La circa 2,5 km nord de sat, pe un promontoriu numit **Dealul din Mijloc**, situat între Pârâul Siliștei și o gârlă seacă, la nord de Dealul Horincea, resturi de locuire de factură, probabil, Noua sau hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: M. Petrescu - Dimbovița, 1949; N. Zaharia, 1953.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1950, p. 114; *Așezări*, p. 172, pl. X/8 - 9, 11, 15 - 16; XII/1; *RAJI*, 1984, p. 218 - 219, nr. XLI.2.A, harta XLI (15); Florescu A., 1991, p. 38, nr. 78/N,4.

42a. Idem

În marginea de sud - est a satului, pe **Platoul de la sud - est de sat**, situat pe versantul vestic al Dealului Coroiu, ca și în apropierea Școlii generale, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: A. Nițu, N. Zaharia, 1954.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 171; *RAJI*, 1984, p. 219, nr. XLI.2.E, harta XLI (19); Florescu A., 1991, p. 38, nr. 77/N,4.

42b. Idem (Planșa 1/42b.1 - 2; Harta 4/42b)

În movila de pe culmea **Dealului Coroiu**, situat la 0,5 km est de sat și la 2,3 km nord de șoseaua Iași - Lețcani, a fost descoperit întâmplător, în primăvara anului 1944, un mormânt de înhumatie. Scheletul se afla în poziție chircită și orientat est-nord-est - vest-sud-vest. Mormântul a avut ca inventar un vas de mici dimensiuni, lucrat din pastă grosieră, și o cataramă de os, prevăzută cu un orificiu lateral. Atât sub schelet, cât și deasupra lui, s-au păstrat urmele unei construcții din lemn. Mormântul a fost atribuit culturii *mnogovalikovaja*.

Cercetări: M. Petrescu - Dimbovița, 1944, 1949.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1950, p. 111 - 125, fig. 1/a,b; Zirra, 1960, p. 98, 100, 102, 116 - 119, fig. III/3 și IV/6, 126 (nr. 4); *Așezări*, 171, punctul 7b și nota 9; Harțuche, 1973, p. 18; Dinu, 1974, p. 262; Buzdugan, 1981, p. 15 - 16; *RAJI*, 1984, p. 219, nr. XLI.2.B; Dergačev, 1986, p. 23, 127, nr. 138 pe hartă (p. 14); Buzdugan, Bobi și colab., 1987, p. 232; Sava, 1992, p. 123, 133, 187, harta la p. 66 (nr. 151), harta de la p. 122 (nr. 126); Burtănescu, 1993, p. 110 - 116, 123 - 124 (nr. I.1).

43. Bold, com. Manoleasa, jud. Botoșani

În marginea de vest a satului, în locul numit **La Lutărie** (La Căramidărie), situat pe partea stângă a pârâului Volovăț, în ruptura malului dinspre pârâu, se observă un strat, gros de 0,60 - 0,70 m, cu resturi de locuire (chirpici, fragmente ceramice atipice) de factură, probabil, Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. p. 119.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 160, nr. XXXVI.2.C, harta p. 169 (3).

44. Borosoia (Boroseni), com. Plugari, jud. Iași

La aproximativ 1 km sud - vest de satul Plugari și la 300 - 400 m nord - nord - vest de satul Onești, în marginea platoului **Țiganca (I)**, la baza acestuia, pe dreapta Miletinului, așezare Noua, afectată de alunecări de teren.

* Cercetări: colectiv *RAJI*, 1982.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 306, nr. LV.2.C, harta LV (14).

45. Idem (Harta 7/45)

La aproximativ 1 km sud - est de sat, pe locul numit **La Tocană**, a fost descoperit întâmplător un vas mic, cu toartă supraînălțată, de tradiție Costișa²⁶².

²⁶² Această atribuire culturală, care sugerează legături cu cultura Costișa, este nesigură, deoarece ceașca nu este ornamentată, nu a fost publicată o descriere a pasteii, iar prin forma vasului (rotunjită, aproape globulară) nu este tipică pentru cultura Costișa.

Inf. pr. Argatu Alexă și Chirilă Ioan.

Cercetări: C. Iconomu, 1981.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 306, nr. LV.2.E, fig. 41/9, harta LV (16).

46. Borzești, com. Ungureni, jud. Botoșani

La circa 400 m sud - est de gara Borzești, pe terasa inferioară de pe partea dreaptă a Jijici, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1951 - 1952.

Bibliografie: Florescu A., 1953 b, p. 445; *RAJB*, 1876, I, p. 280, nr. LXII.2.A (necartat); Florescu A., 1991, p. 39, nr. 82/M.2.

47. Brăești, com. Brăești, jud. Botoșani (Planșele 9-15/47, 46-47/47, 50/47, 52-53/47, 75, 77/47; Harta 7/47)

În **Vatra satului**, la distanță de circa 200 m sud - vest de șoseaua Botoșani - Dorohoi, pe partea dreaptă a acesteia, și la aproximativ 15 m nord - vest de drumul de țară care merge spre Poiana, pe partea dreaptă, în grădina locuitorului Gh. Bîrlădeanu²⁶³, necropolă birituală cu morminte plane.

Din cele 16 morminte descoperite, 14 sunt de înhumație, 1 de incinerație și 1 cenotaf. Mormintele de înhumație aveau gropi de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, erau dispuse la distanțe de 2 - 4 m unul față de celălalt și la adâncimi si 0,90 - 1,30 m, fiind orientate, în general, nord-est - sud-vest. Scheletele se aflau în poziție chircită, accentuată sau moderată, așezate pe partea stângă sau dreaptă, cu mâinile în poziții variate. Inventarul mormintelor consta în: 1-6 vase de lut ars; 1 ac de bronz, fragmentar; oase de animale; cărbuni. Mormântul de incinerație (M 15) conținea o urnă cu capac, în interiorul căreia se aflau resturi osteologice incinerate. Dintre formele ceramice, caracteristică este ceașca, cu una sau două torți, în bandă, ușor supraînălțate, trase din buza vasului; torțile cu buton incipient sau cu creastă apar cu totul sporadic. De remarcat este prezența elementelor decorative de tradiție Bițyi Potik - Costișa și Monteoru, precum și a elementelor de tradiție *srubnaja*. Pe baza inventarului ceramic, necropola poate fi atribuită perioadei de sfârșit a Bronzului mijlociu, respectiv aspectul Corlăteni - Trușești (L. Dascălu) sau, după alte opinii, culturii Noua (faza I, periodizare A. C. Florescu; varianta subcarpatică a complexului culturii Noua - Sabatinovka, după E. Sava).

Cercetări (1986) și informații (1989) P. Șadurschi.

Săpături: Lidia Dascălu, 1989 - 1990.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: Dascălu, 1991, p. 135 - 165; Miu, 1992, p. 112; Dascălu, 2002; Sava, 2002, harta 3/46.

48. Brătuleni, com. Miroslava, jud. Iași

La circa 1,5 km nord - vest de sat, sub poala nordică a **Dealului Brătuleni** (Dealul Holm), spre Șesul Bahluiului, resturi de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 172; *RAJI*, 1984, p. 235, nr. XLVI.3.B, harta XLVI (8); Florescu A., 1991, p. 41, nr. 95/N.4.

49. Broscăuți, com. Broscăuți, jud. Botoșani (Planșa 63/49, Harta 15-16/49)

În zona satului, loc neprecizat, s-a descoperit întâmplător o seceră cu cârlig, care nu se mai păstrează²⁶⁴.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, 1964, p. 260, fig. 6/10; *RAJB*, 1976, I, p. 61, nr. VI. I.B; Șadurschi, 1989, p. 166, fig. 5/1.

²⁶³ Potrivit informațiilor localnicilor și după cum indică planul săpăturilor, necropola se extinde spre est, în grădina lui C. Ionașcu.

²⁶⁴ Secera este atribuită Hallstattului timpuriu (László, 1994, p. 170, nr. 330).

50. Broșteni, com. Vlădeni, jud. Iași (Harta 14/50)

În zona Sediului I.A.S. Broșteni, pe un grind din albia majoră a Jijiei, s-au descoperit, în 1956, câteva morminte de înhumație. Din inventarul mormintelor s-a păstrat un *kantharos*, fragmentar, cu torți în bandă. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Cercetări: A. C. Florescu, 1956.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 454, nr. LXXXVII.4.A, harta LXXXVII (17); Florescu A., 1991, p. 42, nr. 96/N.3, fig. 198/8; ; Sava, 2002, p. 95, harta 1/23, pl. 129/3.

51. Budăi, com. Podu Iloaiei, jud. Iași

În preajma Fermei I.A.S. Podu Iloaiei, în locul numit **La Fermă**, situat la circa 1 km sud de Liceul Agricol, între șosea și calea ferată, resturi de locuire de factură Noua. Este menționat un fragment de vas cu decor în formă de "brăduț", ornament care ar putea sugera o supraviețuire a tradițiilor culturii Komariv, unde este cunoscut acest tip de ornament²⁶⁵.

Cercetări: colectiv *RAJI*. 1983 (P 312).

Bibliografie: *RAJI*. 1985, p. 310, nr. LVI.2.A, harta LVI (13), fig. 44/4; 45/17.

52. Buhăceni, com. Trușești, jud. Botoșani

La circa 300 - 400 m sud de halta C.F.R., pe suprafața unui martor de eroziune aflat pe șesul din dreapta Jijiei, în locul numit **La Lutărie**, resturi de locuire de factură, probabil, Noua, printre care o lingură și un disc plat din argilă cenușie, cu lustru galben - roziu pe una dintre fețe.

Cercetări: N. Zaharia, 1956. Inf. A. C. Florescu, 1974.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 232, pl. CCIV; *RAJB*, 1976, I, p. 275, nr. IX.2.C, harta p. 277 (6); Florescu A., 1991, p. 42, nr. 97/N.2.

53. Buhăeni (Buhăești), com. Andrieșeni, jud. Iași

La aproximativ 300 m est de sat, pe un martor de eroziune din terasa inferioară din dreapta Jijiei, pe suprafața unui tumul, în locul numit **Holmul cel Mare**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: A. C. Florescu, 1956.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Florescu A., 1960, p. 561 - 567; idem, 1965, p. 127 - 132; *RAJI*, 1984, p. 36, nr. II.2.B, harta II (16); Florescu A., 1991, p. 42, nr. 99/N.3.

54. Buimăceni, com. Albești, jud. Botoșani (Harta 11/54)

În marginea de sud - sud - est a satului, pe un martor de eroziune care domină șesul Jijiei, martor străbătut în prezent de șoseaua Albești - Todireni și ocupat de grajdurile și sediul fostului CAP, în locul numit **La Șendreanu** (Dâlma Șendreanu), așezare Noua, formată din mai multe "cenușare".

Stare de conservare periclitată datorită construcțiilor.

Cercetări: A. Nițu. Z. Székely, 1951; Colectiv *RAJB*, 1974, 1982.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 20.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 39; *Așezări*, p. 226, nota 109 (nu sunt menționate materiale Noua); Petrescu - Dimbovița, 1953a, p. 447; *RAJB*, 1976, I, p. 40 - 41, nr. I.2.B, harta p. 42 (6); Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 228, fig. 20/2; Florescu A., 1991, p. 100 - 101, nr. 393 /N.3.

55. Idem

În marginea de nord - est a satului, în locul numit **În deal la Biserică**, pe un platou înalt aflat în prelungirea Dealului Buimăceniilor, înconjurat pe trei părți de pante naturale, platou ocupat în prezent

²⁶⁵ Dimensiunile mici ale fragmentului păstrat - care nu permit reconstituirea cel puțin parțială a formei vasului -, ca și lipsa informațiilor despre caracteristicile pastei, ne obligă să semnalăm doar ipoteza unei legături a fragmentului respectiv cu cultura Komarów, cu mențiunea că, din motivele arătate, această descoperire este nesigură.

de cimitirul și biserica satului, și care domină cu aproximativ 30 m valca Jijiei, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974, 1981, 1982.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 19, P 349.

Bibliografie: Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 227, fig. 4/3.

56. **Idem** (Harta 13/56)

La aproximativ 500 - 600 m vest-sud-vest de sat, în locul numit **Siliște**, pe un martor de croziune din albia majoră a Jijiei, pe partea dreaptă, între râu și calea ferată, urme de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1982, 1983.

Bibliografie: Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 227 - 228, fig. 5/1 - 3.

57. **Bulbucani**, com. Gropnița, jud. Iași (Harta 11-12/57)

La 3 km nord - est de sat, pe podișul numit **Țarina Veche**, pe valca pârâului Boziana, așezare Noua, formată din numeroase "cenușare".

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *Așezări*, p. 232 și pl. CXVIII/30 - 32; CXIX/1 - 9; *RAJI*, 1984, p. 161, nr. XXXI.2.B. harta XXXI (2); Florescu A., 1991, p. 42, 43, nr. 101/N.3.

58. **Carasa**, com. Corlăteni, jud. Botoșani (Harta 13/58)

La aproximativ 2,5 km de-a lungul drumului Carasa - Vorniceni, spre gara cu același nume, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1951, p. 75; *RAJI*, 1984, p. 78, nr. XII.2.A (necartat).

59. **Idem**

În marginea de sud - vest a satului Miclăușenii de Sus, la circa 150 m sud - vest de Școala Generală, în **Vatra satului**, pe o terasă din stânga Jijiei, urme de locuire de factură Noua.

Stare periclitată de construcții.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1973.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 52.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 78, nr. XII.2.B. harta p. 81 (9).

60. **Călărași**, com. Călărași, jud. Botoșani (Harta 12-13/60)

La circa 2 km est de sat, în locul numit **Bulgăria lui Gâlcă**, situat spre poalele versantului de vest al Dealului Călărași, așezare Noua formată din trei "cenușare", suprapusă de o alta, hallstattiană timpurie.

Cercetări: A. C. Florescu, 1949.

Colecția: Inst. Arh. Iași și Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, 1953b, p. 445; Florescu A., 1955, p. 57 - 58; *RAJI*, 1984, p. 64 - 65, nr. VIII.1.C. harta p. 66 (2); Florescu A., 1991, p. 46, nr. 116/N.3.

61. **Cătămărăști**, com. Mihai Eminescu, jud. Botoșani

La aproximativ 2 km nord de sat, între iazul Brăiasca și podul de peste pârâul Dresleuca, în locul numit **La Podul spre Brăiasca**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1960.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 233; *RAJB*, 1976, I, p. 170, nr. XXXVII.3.A. harta p. 181 (3); Florescu A., 1991, p. 47, nr. 118/M.2.

62. Idem

Pe panta ușoară a dealului aflat la sud - vest de sat, pe locul numit **La Salcâmii lui Cramă**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1956.

Bibliografie: *Așezări*, p. 233; *RAJB*, 1976, I, p. 171, nr. XXXVII.3.C, harta p. 181 (5); Florescu A., 1991, p. 47, nr. 119/M,2.

63. Cernești, com. Todireni, jud. Botoșani

În marginea de sud a satului, pe terasa inferioară din stânga Sitnei, în punctul numit **Dealul Curții**, în malul terasei, resturi sporadice de locuire factură Noua.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 25 - 26; Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 445; *RAJB*, 1976, I, p. 269, nr. LIX.2.D, harta p. 270 (7); Florescu A., 1991, p. 47, nr. 120/N,3.

64. Cheliș, com. Sulița, jud. Botoșani

La aproximativ 1 km est de sat și la circa 500 m est de locul numit Bahna I, pe partea dreaptă a șoselei Sulița - Lunca, în locul numit Bahna II (La Bazine), resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua (ceramică atipică).

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 186.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 247, nr. LV.4.A, harta p. 249 (5).

65. Chiperești (Piperești), com. Țuțora, jud. Iași.

În partea de sud - vest a satului, în locul numit **La Onuțu** (Lotul Bisericii), situat la circa 300 m vest-nord-vest de punctul La Țăruș, resturi de locuire de factură, probabil, Noua și hallstattană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: colectiv *RAJI*, 1979.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 439, nr. LXXXIII.2.D, harta LXXXIII (7); László, 1994, p. 170, nr. 42.

66. Ciurbești, com. Miroslava, jud. Iași

În locul numit **Dealul Ciurbeștilor spre Cornești**, situat pe panta sud - vestică a Dealului Ciurbeștilor, spre satul Cornești, în apropierea izvoarelor, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 175; *RAJI*, 1984, p. 236, nr. XLVI.4.D, harta XLVI (14); Florescu A., 1991, p. 48, nr. 127/N,4.

67. Ciurea, jud. Iași (Harta 13/67)

La circa 1,5 km sud - vest de stația C.F.R. Ciurea, în lungul râpei din preajma unei fântâni, în locul numit **Râpa (Fântâna de pe Podiș)**²⁶⁶, resturi de locuire de factură Noua. Sunt menționate și urme de locuire de factură hallstattană timpurie (grupul Corlăteni ?).

Cercetări: N. Zaharia, 1951.

Bibliografie: *Așezări*, p. 178, pl. XXII/27.30; *RAJI*, 1984, p. 79, nr. XIII.I.D (necartat); Florescu A., 1991, p. 48 - 49, nr. 128/O,4; László, 1994, p. 171, nr. 45 c.

68. Cârlig, com. Popricani, jud. Iași

La nord - est de sat, în locul numit **Dealul lui Popa Ioan**, situat pe o frântură de podiș de sub muchia nordică a Dealului Cârlig, într-o poziție dominantă, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1958.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 179; *RAJI*, 1985, p. 322, nr. LVIII.2.A, harta LVIII (16); Florescu A., 1991, p. 50, nr. 136/O,4.

²⁶⁶ Acest punct este citat de două ori de A. C. Florescu (Florescu, 1991, p. 48-49, nr. 128/O,4, și p. 63, nr. 207/O,4), dar, probabil, este vorba de unul singur.

69. Idem (Harta 12/69)

În **Vatra satului**, pe suprafața terenului dintre pârâul Cacăina, la nord, și un alt pârâu, la sud, la circa 100 m sud de biserică, așezare Noua cu "cenușare".

Cercetări: A. Nițu, 1951; M. Petrescu - Dîmbovița, A. C. Florescu, 1951; N. Zaharia, 1954.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 32; Petrescu - Dîmbovița, 1953b, p. 445; *Așezări*, p. 179, pl. XXVII/14 - 16, 18 - 23, CLXIII/21 - 23, CLXIV/1 - 5; *RAJI*, 1985, p.322, nr. LVIII.2.B, harta LVIII (17).

70. Idem

Pe **Dealul Cârlig**, la 500 m nord - est de biserica satului, în dreptul grădinii locuitorului Clin, resturi de locuire de factură, probabil Noua. Sunt menționate fragmente ceramice prevăzute cu brâu în relief și cu perforații complete.

Cercetări: N. Zaharia, 1953; colectiv *RAJI*, 1982.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 179; *RAJI*, 1985, p. 322, nr. LVIII.2.C, harta LVIII (18), fig. 44/15; Florescu A., 1991, p. 50, nr. 135/O.4.

71. Idem

În locul numit **La nord de sat**, situat pe pantele estice ale Dealului Cârlig, la 1 km nord de sat, resturi de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1956.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 179; *RAJI*, 1985, p. 322 - 323, nr. LVIII.2.D, harta LVIII (19); Florescu A., 1991, p. 50, nr. 135/O.4.

72. Idem (Harta 12/72)

În locul numit **Vatra satului (La Biserică)**, situat lângă biserica satului, așezare Noua, cu "cenușare".

Cercetări: colectiv *RAJI*, 1982 (nu s-au găsit materiale Noua).

Bibliografie: Florescu A., 1964, fig. 26; *RAJI*, 1985, p. 323, nr. LVIII.2.E, harta LVIII (20).

73. Coada Stâncii, com. Bosia, jud. Iași (Harta 13/73)

În locul numit **La Școală**, situat pe terasa inferioară a Prutului, în grădina Școlii generale și în jurul ei, resturi de locuire de factură Noua precum și din Hallstatt timpuriu (grupul Corlăteni). Locuirii Noua îi aparțin, printre altele, și câțiva omoplați crestați.

Cercetări: N. Zaharia, 1952; colectiv *RAJI*, 1983.

Bibliografie: *Așezări*, p. 272, pl. CXLV/10 CCXVI/8.11, 14 - 15; CCXVII/1 - 8, 10 - 12; CCXVIII/6; *RAJI*, 1984, p. 62, nr. VII.2.A, harta VII (2); Florescu A., 1991, p. 121, nr. 506/O.4; László, 1994, p. 171, nr. 51.

74. Idem.

În dreapta satului, pe panta de vest a dealului Zăvoiul, aproximativ la jumătatea distanței dintre pârâul Bulgarilor și culme, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: I. Gugiuman, 1950; N. Zaharia, 1952.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, 1953b, p. 445; *Așezări*, p. 272, pl. CXLV/10; CCXVI/8, 11, 14 - 15; CCXVII/1 - 8, 10 - 12; CCXVIII/6; *RAJI*, 1984, p. 62, nr. VII.2.B (nu sunt menționate resturi de locuire de factură Noua); Florescu A., 1991, p. 121, nr. 505/O.4.

75. Coarnele Caprei, com. Coarnele Caprei, jud. Iași (Harta 12/75)

În locul numit **La Solar**, situat la sud - est de sat, la limita cu comuna Focuri, în preajma solarilor fostului CAP Coarnele Caprei, pe ambele părți ale șoselei spre Focuri, așezare Noua, formată din trei

"ccnușarc" (diametrul = 30 m), de pe suprafața cărora s-au cules fragmente ceramice decorate cu brâu simplu în relief.

Cercetări: colectiv *RAJI*, 1983 (P 418).

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 84, nr. XIV.1.A, fig. 7/13, 23, 35 - 36 și harta XIV (1).

76. Cogeasca, com. Lcțcani, jud. Iași

Pe panta sud - estică a Dealului Crucii, aproape de **Fântâna Lungului**, pe niște mamelonări care au înălțimea de 10 m față de Șesul Bahluiului, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *Așezări*, p. 180, pl. XXX/12; *RAJI*, 1984, p. 219, nr. XLI.3.B (necartat); Florescu A., 1991, p. 51, nr. 142/N.4.

77. Idem

În locul numit **La Lutărie**, situat în apropiere de locul aflat pe versantul sudic al Dealului Crucii, numit și Dealul Rușilor, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1952.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b. p. 446; *Așezări*, p. 179 - 180 (nu sunt menționate materiale Noua); *RAJI*, 1984, p. 219 - 220. nr. XLI.3.C (necartat).

78. Idem

În locul numit **La Coșere**, situat pe muchia dealului de la sud - vest de sat, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Bibliografie: *Așezări*, p. 180, pl. XXX/1 - 5; *RAJI*, 1984, p. 220, nr. XLI.3.E; Florescu A., 1991, p. 51, nr. 141/N.4.

79. Idem (Harta, 7/79)

La circa 1,5 km est de sat, pe panta unui hârtop cu largă deschidere spre fostul iaz Cogeasca, pe locul numit **La Moară** (Dealul Rușilor), resturi de locuire (de factură Noua I: A. C. Florescu), cu clemente ceramice de tradiție Biłyi Potik - Costișa²⁶⁷. S-au găsit, de asemenea, fragmente ceramice hallstattiene.

Cercetări: I. Gugiuman, 1951; N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b. p. 446; *Așezări*, p. 180, pl. XXIX/1 - 2,4; *RAJI*, 1984, p. 220, nr. XLI.3.F, harta XLI (2); Florescu A., 1991, p. 51, nr. 139/N.4.

80. Idem

În locul numit **Poarta Hăsnășenilor**, situat pe suprafața netedă a platoului din marginea de sud - est a satului, în stânga drumului spre fostul sat Hăsnășeni, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *Așezări*, p. 180; *RAJI*, 1984, p. 220, nr. XLI.3.G, harta XLI (22); Florescu A., 1991, p. 51, nr. 140/N.4.

81. Idem

În locul numit **Tarlaua Mare**, situat la circa 500 m est și sud de prelungirile Pădurii Musteață, pe malul stâng al pâraului Broșteni, la aproximativ 1 km sud - vest de așezarea din Pădurea Musteață, așezare Noua, suprapusă de o alta, hallstattiană. Așezării Noua îi aparține, printre altele, un cuțit curb de silex.

²⁶⁷ În *Așezări* este publicat un fragment ceramic mic, fără descrierea pastei, ornamentat cu bandă de două linii incizate, între care se află un rând de împunsături alungite, dreptunghiulare, așezate orizontal. Ornamentul este dispus imediat sub marginea vasului (*Așezări*, pl. XXIX/1).

Cercetări: colectiv *RAJI*, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 88, nr. XV.3.D, harta XV (6).

82. Concești, com. Concești, jud. Botoșani (Harta 7/82a)

În locul numit **Langa** (După Deal), situat la circa 500 - 600 m nord-nord-est de cartierul Langa, la aproximativ 200 m nord - est de punctul Nisipăria lui Florea și la circa 300 m sud de pădurea Podrigei, pe un platou foarte înalt, resturi de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 43.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 68, nr. IX.1.E. harta p. 70 (4).

a) De pe teritoriul comunei provine un fragment ceramic, care, pe baza ornamentului, a fost atribuit de I. Nestor culturii Costișa.

Inf. prof. Chirica Bețianu. Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 70, nr. IX: Șadurschi. 1994, p. 168, nota 6.

83. Corlăteni, com. Corlăteni, jud. Botoșani (Planșa 5, 7, 9/83, 40-44/83, 51, 56, 58/83, 61, 69-72/83, 76/83; Harta 5/83, 7/83, 11-13/83, 15/83)

Pe locul numit **Pe Țarină**, situat pe terasa inferioară din stânga Jijiei, între satele Corlăteni și Vlădeni, sub Dealul Cetății, așezare Noua, cu "cenușare". Au fost identificate două niveluri de locuire: nivelul inferior (1) aparține, după A. C. Florescu, etapei Noua I, iar nivelul superior (2) etapei Noua II. În nivelul inferior (care suprapune un strat masiv Cucuteni AB) s-au semnalat elemente ceramice de tradiție Bițyi Potik - Costișa. Nivelul superior (2) este suprapus de două depuneri succesive hallstattiene timpurii (grupul Corlăteni).

Nivelul 1 a mai fost atribuit Bronzului mijlociu, respectiv unei etape târzii a culturii Costișa, culturii Komariv sau aspectului cultural Corlăteni - Trușești.

În așezarea Noua, oasele de animale sunt foarte numeroase. În repertoriul ceramic se observă frecvența vaselor în formă de sac, în diverse variante. Spre deosebire de nivelul superior (Noua II, în periodizarea A. C. Florescu), în nivelul inferior se remarcă prezența materialelor ceramice ornamentate îndeosebi cu motive decorative de tradiție Bițyi Potik - Komariv și, mai puțin, Costișa.

Obiectele de bronz se limitează la un ac cu capul lățit și rulat, și unul cu cap semisferic, prevăzut cu patru protuberanțe și perforație longitudinală, ambele provenind din nivelul inferior.

Inventarul obiectelor de os este mai bogat și mai variat. În afară de omoplați crestați, este de menționat, în primul rând, un cuțit - răzuitor din coastă de animal, tăiat oblic la vârf, cu buza rotunjită. Un alt grup de obiecte, din aceeași categorie, îl constituie împungătoarele și acele, dintre care remarcăm: împungător masiv din os, în curs de prelucrare, prevăzut cu o perforație longitudinală pentru înmănușare; împungătoare rudimentare din așchie de os și un ac foarte bine lustruit, prevăzut la un capăt cu o perforație longitudinală. Mai sunt menționate: un vârf de săgeată piramidal, din corn, cu peduncul, în curs de prelucrare, precum și un arșic și o copită de cal, ambele utilizate ca șlefuitoare.

Inventarul litic este foarte restrâns, fiind format, printre altele, dintr-un "polizor" de piatră și cosoare de silix.

Săpături I. Nestor, Eug. Zaharia, 1949 - 1951; suprafața săpată efectiv, circa 3500 m².

Colecția: Inst. Arh. București (acele de bronz ș.a.), Muz. Naț. de Ist. a României, Muz. Jud. Botoșani (inv. 1613 - 1711) și Muz. Ist. Mold. Iași.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1950, p. 131; idem, 1952, 89 - 90; Tudor, Vulpe, 1953, p. 408 - 415; Nestor, 1960, 131; Florescu A., 1959a, p. 335; idem, 1964, p. 144 - 145, 168 - 169, 180, 189 - 190; Vulpe A., 1961b, p. 105 - 121 și harta (fig. 1); Zaharia, 1963, p. 139 - 176; Păunescu, 1970, p. 215; *RAJB*, 1976, I, p. 76, nr. XII.1.C. harta p. 81(2);

Dergačev, 1986, 148, fig. 37 B; Moscalu, 1989, 122; Florescu A., 1991, p. 52 - 53, nr. 148/M,2, fig. 23/1 - 7; 24; 25/17 - 21; 99/1,2; 22/1; 133/1; 135/5, 13; 138/15; 140/1; 145/7, 9; 162/3; 164/10; Smirnova, 1993, p. 59; Șadurschi, 1994, 168, nota 6; László, 1994, p. 171, nr. 55.

84. Idem

În colțul de sud - est al satului, în locul numit **Cărămidărie**, situat pe cotul de mal dintre valea Jijicii și valea Putreda, în apropiere de o cărămidărie (lutărie), lângă locuința denumită Casa Invalidului, resturi de locuire de factură, probabil, Noua.

Bibliografie: Tudor, Vulpe, 1953, p. 429; *RAJB*, 1976, I, p. 77, nr. XII.I.E, harta p. 81 (4).

85. Cornești, com. Miroslava, jud. Iași

În marginea de nord a satului, pe locul numit **Tarlaua Fermă**, situat între sat și barajul din avalul lacului Iczăreni, numit și Podul la Dancaș, resturi de locuire de factură Noua. S-au găsit fragmente ceramice prevăzute cu brâu simplu în relief, un omoplat de animal, pregătit pentru a fi crestat și un străpungător din corn de cerb.

Cercetări: colectiv *RAJI*, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 236, nr. XLVI.5.C, fig. 8/15 și harta XLVI (20).

86. Idem

La gura Văii Boaghea, larg deschisă în marginea nord - estică a satului, în **Vatra satului**, prin desfundarea șanțurilor șoselei, a apărut o pătură cu depuneri cenușoase, în care s-au găsit numeroase fragmente ceramice de factură Noua. Resturile arheologice se găsesc dispersate până în marginea fostului iaz (Iazul Vetrei).

Cercetări: N. Zaharia, 1952.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 181; *RAJI*, 1984, p. 237, nr. XLVI.5.D, harta XLVI (21); Florescu A., 1991, p. 53, nr. 149/N,4.

87. Costești, orașul Târgu Frumos, jud. Iași (Harta 13/87)

La 1 km nord - est de fostul sat Crivești (com. Strunga), pe pantele estice ale **Dealului Pietrăriei** (Dealul Viei, Pietrăria din Valea Hainei), în apropierea carierelor de piatră, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua și hallstattiană timpurie. Din acest loc provine și un cuțit din șist verzui.

Cercetări: N. Zaharia.

Bibliografie: *Așezări*, p. 181, pl. XXX/21 - 25; XXXI/1; *RAJI*, 1985, p. 417 - 418, nr. LXXIX.6.A, harta LXXIX (28); Florescu A., 1991, p. 53 și nota 19, nr. 151/M,4.

88. Cotnari, com. Cotnari, jud. Iași (Harta 13/88)

Pe dealul numit **Țiglele (Țihliile) lui Baltă** (Dealul Țiglăelor), resturi sporadice de locuire de factură Noua. Sunt menționate, de asemenea, urme de locuire de factură hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1957.

Bibliografie: *Așezări*, p. 182; *RAJI*, 1984, p. 96, nr. XVII.I.B, harta XVII(2); Florescu A., 1991, p.53 - 54, nr. 153/M,4; László, 1994, p. 171, nr. 60 a.

89. Idem

În Vatra satului, în sectoarele din preajma bisericii lui Ștefan cel Mare, a Curții lui Despot Vodă și râpa de la poala vestică a Dealului lui Baltă, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1957.

Bibliografie: *Așezări*, p. 181 - 182, pl. XXXI/21; XXXII/2 - 3,6; *RAJI*, 1984, p. 97, nr. XVII.I.G, harta XVII (7).

90. Idem

Pe teritoriul comunci, locuri neprecizate²⁶⁸, au fost descoperite întâmplător patru piese din bronz : 2 celturi, unul de tip transilvănean, celălalt aparținând variantei răsăritene a tipului transilvănean (are câte un orificiu în partea superioară a fețelor late); 2 vârfuri de săgeți cu trei aripioare²⁶⁹.

Colecția: Istrate - Capșa (Turnu Severin).

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 463; *Așezări*, p. 182; *RAJI*, 1984, p. 97, nr. XVII.1.C; László, 1992, p. 208 și nota 12.

91. Cotu Morii, com. Popricani, jud. Iași (Harta 13/91)

La aproximativ 600 - 700 m nord - vest de sat, în marginea pădurii, în locul numit **La Șanț**, cu ocazia săpării unui șanț pentru protejarea pădurii, s-au identificat resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană.

Cercetări: N. Zaharia, 1958.

Bibliografie: *Așezări*, p. 237; *RAJI*, 1985, p. 323, nr. LVIII.3.C, harta LVIII (23); Florescu A., 1991, p. 54, nr. 255/O.4.

92. Idem (Harta 13/92)

Pe malul drept al Jijicii, la aproximativ 100 m distanță de podul de peste râu, pe partea dreaptă a șoselei Iași - Sculeni, în locul numit **Toloaca**, așezare Noua și necropolă hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: N. Zaharia, 1957; colectiv *RAJI*, 1964, 1978, 1982; A. László, 1973.

Săpături C. Iconomu, M. Tanasachi, 1982.

Colecția: Muz. Ist. Mold. Iași, Inst. Arh. Iași și Școala Generală Popricani.

Bibliografie: *Așezări*, p. 273; László, 1976, p. 73; *RAJI*, 1985, p. 323, nr. LVIII.3.D, harta LVIII (24); Florescu A., 1991, p. 54, nr. 154/O.4 (locul este numit Grindul de la Pod); László, 1994, p. 171, nr. 61.

93. Crasnaleuca, com. Coțușca, jud. Botoșani (Planșa 16 - 24/93, 44, 47, 49-50/93, 52- 53/93; Harta 14/93)

În locul numit **Drumu Morii**, situat la aproximativ 300 m vest-sud-vest de sat, pe un teren în pantă lină, pe ambele părți ale drumului Ghireni - Crasnaleuca, pe islazul satului și în interiorul S.M.A., necropolă cu morminte plane de înhumatie, aparținând culturii Noua.

Primele două morminte au fost descoperite (și distruse), în 1978, cu prilejul lucrărilor pentru instalarea unci conducte pentru scurgerea dejectiilor de la grajdurile fostului CAP Crasnaleuca. Potrivit informațiilor, mormintele au apărut la adâncimi de 0,65 m (M 1) și, respectiv, 1,30 m (M 2); conțineau schelete chircite și, ca inventar, vase de lut ars, precum și două cuțite curbe de silex (M 1 ?) (unul dintre ele se află în colecția Muz. Jud. Botoșani).

Prin săpăturile efectuate în anii 1991-1992, au mai fost descoperite 40 de morminte de înhumatie, numărul total al acestora ridicându-se la 42, dintre care 2 sunt morminte-cenotaf.

Mormintele au apărut la adâncimi de 0,60 - 1,40 m, și conțineau schelete în poziție chircită, de obicei moderată, așezate pe partea stângă sau pe dreapta, cu brațele îndoite din coate și palmele aduse în dreptul feței. Cele mai multe morminte erau orientate fie spre nord - vest (10), fie spre sud - est (12), celălalte având alte orientări.

Marca majoritate a mormintelor conținea, ca inventar, vase de lut - 1-2, de obicei, mai rar 3 vase; în multe morminte au fost găsite doar fragmente de vase sau cu părți ale corpului (torți) rupte din vechime. Din numărul total al mormintelor, numai 9 nu aveau nici un fel de element de inventar. În

²⁶⁸ Locul probabil în care au fost descoperite aceste piese este „Șesul Țigăului”, situat pe marginea sudică a „Dealului lui Baltă”, la 0,5 km sud-est de sat, lângă șesul Bahluului (*RAJI*, 1984, p. 97, nr. XVII.1.C).

²⁶⁹ A. László atribuie aceste descoperiri de obiecte de bronz Hallstattului (László, 1994, p. 171, nr. 60 b).

ceea ce privește dispunerea vaselor în morminte, acestea se aflau, de obicei, în zona capului sau în dreptul mâinilor.

Vasele sunt, în majoritate, de dimensiuni mici și mijlocii, *kantharos* - ul fiind una dintre formele cel mai frecvent întâlnite; este, în general, de formă bitronconică și are două torți, ușor supraînălțate, trase din buza vasului, prevăzute cu buton sau cu creastă. De menționat și apariția *vasului-borcan*, ornamentat cu brâu simplu în relief și un șir de găuri incomplet perforate, dispus deasupra brâului. Elementele decorative, foarte rare, sunt reprezentate fie de șiruri orizontale de împunsături combinate cu grupe verticale de caneluri, fie de proeminențe mici, brâu simplu în relief, șir de găuri incomplet perforate, dispus sub buza vasului. Lipsesc aproape complet ornamentele de tradiție Monteoru sau Costișa.

Inf. N. Zosin, 1978; P. Șadurschi, 1991; Gh. Istrate, 1991.

Cercetări: P. Șadurschi, 1978.

Săpături L. Dascălu, 1991 - 1992.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: Dascălu, 1992; eadem, 1994a, p.142 - 146, pl. X - XIV, XV/2; eadem, 1994b; eadem, 1994c; eadem, 1994d; eadem, 1995; eadem, 1996a; eadem, 1999; eadem, 2002.

93a. Crasnaleuca, com. Coțușca, jud. Botoșani (Planșa 7, 9, 74/93a; Harta 5/93a, 7/93a)

În marginea de vest-sud-vest a satului, la aproximativ 1,5 km depărtare de sat, pe dealul **La Coșeri** se află un tumul. Prin sondajul efectuat în 1996 în zona de sud - est a tumulului, în imediata apropiere a acestuia, au fost descoperite 4 morminte plane de înhumăție, individuale. Scheletele se aflau în poziție chircită pe partea stângă (3 morminte) sau dreaptă (1), trei dintre ele fiind orientate spre est-nord-est. Inventar funerar, respectiv ceramică, a fost descoperit în două morminte. Caracteristicile ceramicii - pastă cu amestec de silex pisat și decorul format din triunghiuri incizate, hașurate oblic (M 2) -, precum și ale ritului funerar cu analogii în aria culturii Komariv, indică apartenența descoperirilor de la Crasnaleuca la această cultură din Bronzul mijlociu sau la aspectul Corlăteni - Trușești, din aceeași perioadă.

Cercetări și sondaj: Lidia Dascălu, Florentin Burtănescu, 1996.

Bibliografie: Dascălu, Burtănescu, 1997; idem, 1998, p. 16 - 17.

94. Crasnaleuca, com. Coțușca, jud. Botoșani (Planșa 44, 51, 54-55/94, 57-58/94, 60-61, 78/94; Harta 11-12/94, 15/94)

Pe terasa mijlocie a Prutului, în locul numit **Staniște**, aflat pe un platou ușor înclinat pe direcția nord - sud, la nord de pârâul Staniște, la distanță de circa 1,2 km sud față de sat și de necropola din punctul Drumu Morii, așezare Noua, formată din 20 de "cenușare".

Așezarea a fost identificată de M. Brudiu care, cu prilejul săpăturilor efectuate (1977 - 1979) în așezarea paleolitică din acest loc, semnală 8 "cenușare" bine conservate. Prin cercetările efectuate în acest loc de L. Dascălu, în anii 1991 - 1992, au mai fost identificate și alte "cenușare", numărul acestora ridicându-se la 20. "Cenușarele" au forma unor movilițe, de culoare cenușie la suprafață, cu diametre de circa 20 - 30 m, și sunt situate pe trei șiruri paralele, pe o suprafață de aproximativ 4 - 5 ha.

Săpăturile efectuate în anii 1991 - 1994 s-au concentrat în zona "cenușarului" 1, care a fost cercetat în proporție de 75%. Din punct de vedere stratigrafic, s-a constatat că în solul cenușiu - nisipos apar, pe toată lungimea "cenușarului" (circa 18 m), straturi succesive formate din lut, amestecat cu nisip și, uneori, cu paie, straturi în care se observă cărbuni, lentile de cenușă, resturi de lipitură arsă și numeroase materiale arheologice de factură Noua. Aceste depuneri au fost denumite, provizoriu, "platforme" și au fost numerotate, în ordinea construirii lor, cu cifrele 1, 2, 3. În ceea ce privește succesiunea și structura "platformelor", se fac următoarele precizări: 1) La baza "platformei" 1 (cea mai timpurie), pe o mare parte a "cenușarului", se află un strat brun mătăros, care, la partea

superioară, este ars intens la negru. Pe suprafața acestui strat, în partea de sud - est, apar pete mari de lipitură arsă la roșu, cenușă și cărbuni. La baza acestui strat, în caroul 14 b, a apărut un cuțit curb de silex, și, în marginea de est a "cenușarului", au fost identificate trei vetre (1 - 3). 2) Stratul brun - mătăros este imediat suprapus de un altul, cu grosimea de 10 - 20 cm, format din lut crud, foarte dur (aproape pietrificat), având aspectul unor "franjuri". Acest strat, care formează "platforma" 1, este continuu pe o lungime de circa 18 m și conține puține materiale arheologice, respectiv fragmente ceramice și oase, arse parțial. 3) "Platformele" 2 - 3 (suprapun "platforma" 1), formate din lut galben - cafeniu, amestecat cu paie, nu apar ca straturi continui, pe toată lungimea "cenușarului", și conțin materiale arheologice (ceramică, oase etc.), care, de obicei, au urme de ardere. 4) "Platformele" se delimitează una de cealaltă prin: straturi subțiri sau mai groase de pământ ars la negru; suprafețe mari pe care s-a ars mult; vetre.

În "cenușarul" 1 au fost descoperite următoarele complexe: 6 vetre, un complex de cult (?), o platformă de pietre și o groapă. Vetrele sunt de formă aproximativ ovală, au diametre cuprinse între 0,60 și 1,00 m și apar în marginile "cenușarului" (vetrele 1 - 3, în marginea de sud - est și vetrele 4 - 6 în marginea de nord). Vetrele 1 - 3, păstrate parțial, apar la baza "platformei" 1, sunt construite direct pe sol și au marginile ușor înălțate; vetrele 4 - 6 delimitează "platformele" 2 - 3 (se aflau la baza "platformei" 3) și sunt, în general asemănătoare, ca formă și mod de construire, cu cele amintite anterior. Excepție face vatra 4 care este amenajată astfel: la bază, un strat de argilă (grosimea = 8 - 9 cm), suprapus de un strat format din lespezi de gresie, peste care se afla, din nou, un strat de argilă alb-gălbui și, la suprafața vetrei, lipitura, arsă la roșu (gros. = 6 - 7 cm), acoperită cu cenușă. Grosimea totală a vetrei = aprox. 20 cm. Vatra avea marginile ușor înălțate (nu gardină propriu-zisă), făcute din aceeași argilă.

Complexul de cult (?), orientat nord - sud, a apărut în marginea de vest a "cenușarului", la adâncimea de 0,80 m. Era de formă pătrată, cu latura dinspre sud deschisă, celelalte trei laturi fiind formate din pietre de formă dreptunghiulară. Latura pătratului = 0,85 m. La suprafața complexului, în zona centrală, se afla un strat de lipitură arsă la roșu, acoperit cu cenușă; spre sud, în apropierea stratului de lipitură, un os de animal, tăiat la unul din capete, fără urme de arsură. De remarcat faptul că acest complex era, din punct de vedere al modului de construire, identic cu vatra 4, respectiv: strat de argilă, lespezi de gresie, din nou strat de argilă, lipitura arsă la roșu. Complexul de cult (?) este legat de platforma 3.

În ceea ce privește inventarul, materialul arheologic abundă în zona centrală a "cenușarului", devenind tot mai puțin frecvent spre marginile acestuia și cu totul sporadic în zonele din afara "cenușarului". Din punct de vedere cantitativ și al frecvenței apariției lor, se remarcă: oasele de animale, care predomină, apoi fragmentele ceramice, obiectele de os, bronz, piatră și silex. În cadrul materialului ceramic se remarcă preponderența ceramicii grosiere, ceramica fină și semifină apărând cu totul sporadic. Formele ceramice caracteristice sunt: borcanele, în diferite variante, ornamentate cu brâu în relief, simplu, alveolat sau crestă; vasele cu corp rotunjit, având torți (?) în bandă sau prevăzute cu buton; vas - strecurătoare, fragmentar; ceștile, mai puțin frecvente, cu torți supraînălțate, trase din buza vasului, prevăzute cu buton sau cu creastă. De remarcat lipsa elementelor decorative pe ceramică.

Obiectele de os, finite sau în curs de prelucrare, reprezintă o grupă aparte în cadrul inventarului. Sunt reprezentate prin: omoplați crestați, "secceri - *tupik*", cuțite - răzuitoare, piepteni - răzuitoare, dălți, străpungătoare, vârfuri de săgeți, acc, mânere, patine, fusaiole.

Obiectele de piatră și silex, mai puțin numeroase, constau în cosoare, topoare, rășnițe (fragmentare). Obiectele de bronz, rare, sunt reprezentate de ace, simple sau cu capul rulat (*Rollenmadel*) și dălțițe.

Cercetări și informații, M. Brudiu.

Cercetări și săpături, 1991-1994, L. Dascălu.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: Brudiu, 1982, p. 87 și urm.; Dascălu, 1994 b, p. 19 și urm.; eadem: 1994c, 1994d, 1995, 1996a, 1996b.

95. Cristești, com. Brăcești, jud. Iași (Harta 13/95)

La circa 800 m nord - vest de sat, pe partea dreaptă a drumului Cristești - Târgu Frumos, pe locul numit **Izvoare**, pe panta lină a unui deal, așezare Noua, suprapusă, pe versantul estic, de o locuire hallstattiană timpurie (ceramică canelată) atribuită grupului Corlăteni.

Inf. Nechifor Ioan. Cercetări: colectiv *RAJI*, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 65, nr. VIII.4.E, harta VIII (10); László, 1994, p. 172, nr. 66.

96. Crivești, com. Strunga, jud. Iași (Harta 13/96)

Pe **Interfluviul Criva - Haina**, situat la 1,5 km est de sat, la marginea pantei cuprinse între cele două pâraie (Criva și Valea Hainci), resturi de locuire de factură, probabil, Noua și, eventual, hallstattiană timpurie.

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 185; *RAJI*, 1985, p. 379, nr. LXXI.3.E, harta LXXI (11); Florescu A., 1991, p. 55, nr. 163/M,4.

97. Cucorâni, com. Mihai Eminescu, jud. Botoșani (Harta 13/97)

În locul numit **Medeleni**²⁷⁰, situat la circa 1 km est de sat, resturi de locuire de factură Noua. Sunt menționate, de asemenea, urme de locuire de factură hallstattiană (grupul Grănicești).

Cercetări: inv. D. Cristea. Inf. A. C. Florescu, 1974.

Colecția: D. Cristea (Cucorâni).

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 173, nr. XXXVII.7.C. (necartat); Florescu A., 1991, p. 56, nr. 166/M,2; László, 1994, p. 172, nr. 70.

98. Idem

În locul numit Punctul Experimental Agricol, resturi sporadice de locuire de factură Noua, descoperite cu ocazia săpăturilor pentru amenajarea unui iaz.

Cercetări: D. Cristea, 1963 - 1964. Sondaj Inst. Arh. Iași și Muz. Jud. Botoșani, 1963. Inf. A. C. Florescu, 1974.

Bibliografie: Popescu, 1964, p. 556; *RAJB*, 1976, I, p. 174, nr. XXXVII.7.D. (necartat); Florescu A., 1991, p. 55 - 56, nr. 165/M,2.

99. Idem

La circa 1 - 2 km sud - est de sat, în locul numit **În Săliște**, așezare întinsă Noua.

Cercetări: Inv. D. Cristea și S. Teodor, 1974.

Colecția: D. Cristea (Cucorâni).

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 174, nr. XXXVII.7.F, harta p. 181 (12); Florescu A., 1991, p. 56, nr. 168/M,2.

100. Idem

În locul numit **Curtea Veche**, către satul Cristești, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: inv. D. Cristea. Inf. A. C. Florescu, 1974.

Colecția: D. Cristea (Cucorâni).

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 174, nr. XXXVII.7.G (necartat); Florescu A., 1991, p. 56, nr. 169/M,2.

²⁷⁰ Acest punct este menționat în *RAJI* sub denumirea „La est de sat” (*RAJI*, 1984, p. 173).

101. Idem (Harta 13/101)

Pe suprafața ușor înclinată a pantei dintre Iazul Urechioaia, la nord, și Iazul Bălașei, la sud, în locul numit **Șleahul Dorohoiului**²⁷¹, resturi de locuire de factură Noua și hallstattană timpurie.

Cercetări: Em. Zaharia, 1956.

Bibliografie: *Așezări*, p. 236; *RAJB*, 1976, I, p. 174, nr. XXXVII.7.J, harta p. 181 (15); Florescu A., 1991, p. 56, nr. 170/M.2.

102. Cucuteni, com. Lețcani, jud. Iași

În locul numit **Terasa din sudul satului**, situat sub poala vestică a Dealului Cucuteni, la sud de sat, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1955.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 186, pl. XXXV/14; *RAJI*, 1984, p. 220, nr. XLI.4.B, harta XLI (25); Florescu A., 1991, p. 56, nr. 171/N.4.

103. Cucuteni, com. Cucuteni, jud. Iași

În locul numit **Coasta Nucului**, situat pe partea stângă a șoselei Băiceni - Cucuteni, în fața casei locuitorului Chiriac Constantin, la circa 200 m sud-sud-est de nisipărie, resturi sporadice de locuire de factură Noua.

Cercetări: colectiv *RAJI*, 1978 - 1979 (P 18).

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 107, nr. XX.1.A, harta XX (1).

104. Cuza - Vodă, com. Popricani, jud. Iași

În locul numit **Dealul Cuza Vodă I**, situat pe versantul de est-sud-est al dealului Cuza Vodă, pe panta lină ce coboară spre iazul Dorobanț, în marginea estică a satului, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: Vili Ciobanu, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 323, nr. LVIII.4.A, harta LVIII (25).

105. Idem

În **Vatra satului** și pe tăpșanul din marginea sa sudică, între grădinile locuitorilor Gh. Cojbuș și Milo Bărbieru, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1955.

Bibliografie: *Așezări*, p. 187, pl. XL/3 - 4; *RAJI*, 1985, p. 323 - 324, nr. LVIII.4.C, harta LVIII (27).

106. Dancu, com. Holboca, jud. Iași (Harta 11-12/106)

La 1 m nord - vest de sat, în locul numit **Iazul Chirița**, situat pe valca pârâului Lunga, deasupra promontoriului terasei inferioare a Bahluiului, aflat la sud - vest de Podișul Chirița, într-o poziție dominantă, așezare Noua, cu "cenușare". Se menționează, printre altele, oase de animale și pietre arse, lipituri de pereți, omoplați crestați și un fragment de percutor.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 446; *Așezări*, p. 187, pl. XL/14 - 18; XLI/1 - 2, 4, 7 - 8; CLXV/12 - 13; CLXVI/1 - 3; *RAJI*, 1984, p. 175, nr. XXXV.3.B, harta XXXV (15); Florescu A., 1991, p. 57 - 58, nr. 178/O.4.

107. Idem (Harta 15/107)

În locul numit **Marginea estică a satului**, situat pe pantele ușor înclinate spre nord ale terasei inferioare de pe partea stângă a Bahluiului, în marginea estică a satului, resturi de locuire de factură

²⁷¹ Apare în alte lucrări sub denumirea de „Hanul Urechioaiei” (*Așezări*, p. 236; Florescu A., 1991, p. 56, nr. 170/M.2).

Noua și eventual hallstattiană. În afară de ceramică, mai sunt menționate: 1 ac de bronz cu cap globular ajurat; 1 cuțit curb din șist negricios (fragmentar)²⁷².

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1952.

Bibliografie: *Așezări*, p. 188, pl. XLII/8; *RAJI*, 1984, p. 175, nr. XXV.3.C, harta XXXV (16).

108 a, b. Darabani, orașul Darabani, jud. Botoșani

De pe teritoriul orașului Darabani și din împrejurimi, din locurile numite **Iazul lui Cusin și La Stupină**, provin fragmente ceramice de factură Noua.

Inf. inv. D. Jar. Identificare Colectiv *RAJB*, 1973 și 1974.

Colecția: Muzeul Școlar Darabani.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 105, nr. XVII.

109. Deleni, com. Deleni, jud. Iași

a). În locul numit **La Școală**, situat în centrul satului, în jurul Școlii generale, și mai ales la nord-est de clădirea școlii, pe un teren în pantă orientat spre nord-est, supus alunecărilor, resturi de locuire de factură Noua.

b). Idem (Planșa 67/109b; Harta 15-16/109b)

În același loc, cu ocazia construirii Școlii generale, în 1972, s-a găsit, la adâncimea de 1 m, un mic depozit de obiecte de bronz²⁷³, format dintr-un celt și o seceră cu cârlig.

Celtul aparține tipului răsăritean, are două torți, marginea ușor îngroșată, gura ovală și tăișul arcuit (convex). Ornamentul începe imediat sub margine și constă din: o linie ușor îngroșată, de la care pornesc cinci "franjuri", în relief, de formă conică alungită, terminați cu câte o bobită; din partea inferioară a fiecărei torți pornesc câte o linie în relief, ușor arcuită, care se termină la 3,2 cm deasupra tăișului. Cele două muchii rămase de la turnare sunt încadrate pe ambele fețe de câte o linie în relief, care unește torțile cu extremitățile tăișului. Torțile au secțiune rombică și sunt de formă oval-alungită; una dintre ele are la partea superioară două mici adâncituri. La exterior, datorită unei oxidări inegale, piesa are un aspect zgrunțuros, mai ales pe una din suprafețe; pereții interiori sunt aproape netezi. Motivul ornamental prezent pe celt este unic în România. Sunt menționate analogii (în legătură mai ales cu cele două torți) cu exemplarele de la Dipșa și Petroșani III.

Secera are analogii apropiate în exemplarul de la Mediaș²⁷⁴. Această formă este foarte puțin răspândită în România (1 exemplar la Mediaș), fiind însă frecvent întâlnită în zona dintre Nipru și Ural (descoperirile de la Borodojevka, de exemplu). Este încadrată de I. N. Șarafudinova în varianta II a (sau tipul Sruby), iar în România în orizontul Uriu, respectiv prima treaptă a Bronzului recent.

Cercetări: V. Chirica, R. Popovici, 1979 (P 70).

Colecția: Școala Generală Deleni.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, 1978 a, p. 66 și nota 21; pl. 17/1814; 287/1814; *RAJI*, 1984, p. 122, nr. XXII.1.B, fig. 9/8, 10/3, harta XXII (1).

110. Dimăcheni, com. Corlăteni, jud. Botoșani

În locul numit **La Biserică**, situat pe un bot de deal, pe care se află biserica satului, la circa 1,5 km sud de Corlăteni, resturi de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: I. Nestor și colab., 1952.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1951, p. 75; Tudor, Vulpe, 1953, p. 428; *RAJB*, 1976, I, p. 79, nr. XIII.3.B, harta p. 81 (12).

²⁷² Așezarea este încadrată, cu rezerve, de A. László în Hallstatt timpuriu (László, 1994, p. 172, nr. 71).

²⁷³ Secera de la Deleni se încadrează, probabil, în tipurile răsăritene de seceri cu cârlig, din care mai fac parte exemplarele de la Ulmi, Băleni și Constanța - Palas (cf. Petrescu-Dîmbovița, 1978 a, p. 65-66 și nota 21).

²⁷⁴ Depozitul este atribuit de A. László Hallstatt-ului timpuriu (László, 1994, p. 172, nr. 73).

111. Dimitrie Cantemir, com. Avrămeni, jud. Botoșani (Harta 11-12/111)

La aproximativ 400 m nord-nord-est de sat, pe platoul înalt de circa 15 m, aflat pe partea stângă a Văii Răchitei, în locul numit **Șleahul Livei**, așezare Noua, formată din 19 "cenușare". Așezarea este afectată de alunecări de teren.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 455.

Bibliografie: Păunescu. Șadurschi, 1989a, p. 308. II.4.A. fig. 10/1 - 4.

112. Dângeni, com. Dângeni, jud. Botoșani (Planșa 39/112; Harta 14/112)

În **Vatra satului**, pe partea stângă a șoselei Hănești - Dângeni, imediat ce aceasta face curba la intrarea în sat, în apropierea S.M.A. Dângeni, s-a descoperit întâmplător un mormânt de înhumație, cu scheletul în poziție chircită, având ca inventar o ceașcă de dimensiuni mici, de culoare brun - cenușie. Indiciu probabil al unui complex funerar, dintr-o eventuală necropolă Noua (suprapusă de morminte de tip Sântana de Mureș).

Cercetări: Filaret Aprotosoaic.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani

Bibliografie: Aprotosoaic. 1982. p. 124; Sava. 2002. p. 95, harta 1/24, pl. 129/4.

113. Dobârceni, com. Dobârceni, jud. Botoșani

În marginea de est a satului, în locul numit **Dealul Viei (I)**, situat pe partea stângă a văii Corogea, pe un platou înalt, cultivat în cea mai mare parte cu vie, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 74, P 75.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 114 - 115, nr. XX.1.B. harta p. 116 (1).

114. Doina, com. Răuseni, jud. Botoșani (Harta 13/114)

În locul numit **Valea Doinei**, situat la circa 2,5 km sud - vest de sat, pe interfluviul de la confluența Văii Doina cu Valea Domnească, resturi de locuire de factură Noua sau, eventual, hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni ?).

Cercetări: I. Ioniță, 1953.

Colecția: Inst. Arh. Iași și Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: *Așezări*, p. 237; *RAJB*, 1976, I, p. 215 - 216, nr. XLVIII.2.A. harta p. 220 (6); Florescu A., 1991, p. 61, nr. 194/N.3; László. 1994, p. 172, nr. 77.

115. Dorobanț, com. Aroneanu, jud. Iași (Harta 12-13/115)

La aproximativ 400 - 500 m sud de sat, în locul numit **La sud de Iezătură**, situat pe un mic promontoriu, în dreapta Văii Circului, pe panta estică a Dealului Șorogari, în dreptul fostului iaz al satului, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie. Sunt menționate pete de sol cenușos, pe care s-au observat numeroase bucăți de lipitură, pietre și oase de animale²⁷⁵.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *Așezări*, p. 190, pl. XLVI/10 - 12; Florescu A., 1964, fig. 26; *RAJI*, 1984, p. 42, nr. III.2.B. harta III (5).

116. Idem

În locul numit Coadă Iazului, situat pe suprafața ușor înclinată a micului interfluviu din coada iazului Dorobanț, spre Valea Neagră, resturi de locuire de factură Noua și eventual hallstattiană.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *Așezări*, p. 189, pl. XLVI/1.9; *RAJI*, 1984, p. 42, nr. III.2.C (necartat).

²⁷⁵ Așezarea este atribuită, cu rezerve, grupului Corlăteni (László. 1994, p. 172, nr. 80 b).

117. Idem (Planșa 6, 60/117; Harta 7, 15-16/117)

În marginea sudică a satului, pe micul interfluviu dintre pâraiele Ciric și Sărături, în locul numit **La Lutărie** (La Iezătură lângă sat), resturi de locuire (de factură Noua I, cf. A. C. Florescu), cu elemente ceramice de tradiție Biłyi Potik - Costișa, și hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni ?). Din același loc provine și o seceră de bronz cu buton, fragmentară.

Cercetări: N. Zaharia. 1953.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 446; *Așezări*, p. 188 - 189 și pl. XLIII/7, 10 - 15; XLIV/1; CLXXI/2; *RAJI*, 1984, p. 42, nr. III.2.E, harta III (6); Florescu A., 1991, p. 61, nr. 195/O,4, fig. 40/1, 3, 5; 99/3; László, 1994, p. 172, nr. 80 a.

118. Idem (Harta 7/118)

La nord-nord-est de marginea de est a satului, între afluenții pârâului ce mărginește satul spre est, pe un platou al dealului, în locul numit La Chișcă, așezare Noua, cu "cenușare", suprapusă de o locuire hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni). Din inventarul ceramic al așezării Noua, sunt menționate fragmente de vase prevăzute cu brâu simplu în relief sau ornamentate cu triunghiuri, realizate prin împunsături succesive²⁷⁶, acestea din urmă aparținând, probabil, Bronzului mijlociu (aspectul Corlăteni - Trușești: L. Dascălu).

Cercetări: colectiv *RAJI*. 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 43, nr. III.2.H, harta III (9), fig. 8/8, 12, 16; László, 1994, p. 172, nr. 80 c.

119. Idem

Pe terasa inferioară din marginea satului, cuprinsă în unghiul dintre cele două văi care duc la Coada Iazului, la circa 500 m sud de iaz, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: N. Zaharia. 1951 - 1952.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 447; *RAJI*, 1984, p. 43, nr. III.2.K (necartat); Florescu A., 1991, p. 61, nr. 197/O,4.

120. Idem

În marginea de sud a satului, la intrarea în sat, pe drumul care taie terasa, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: N. Zaharia. 1951 - 1952.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 447; *RAJI*, 1984, p. 43, nr. III.2.K (necartat); Florescu A., 1991, p. 61, nr. 198/O,4.

121. Idem

Pe terasa joasă de la vest de iaz, spre iezătură, loc neprecizat, resturi de locuire de factură, probabil, Noua.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 446 - 447; *RAJI*, 1984, p. 43, nr. III.2.K.

122. Dorohoi, orașul Dorohoi, jud. Botoșani (Harta 14/122)

În locul numit **La Transformator**, situat în partea de nord - est a orașului (cartierul Trestiana), pe partea stângă a șoselei naționale Dorohoi - Darabani, cu ocazia instalării transformatorului electric, s-a descoperit, în 1972, un schelet uman, care, potrivit informațiilor primite, s-ar fi aflat în poziție întinsă.

²⁷⁶ Ornamentarea prin împunsături succesive, menționată în text, nu este corect redată în materialul ilustrat: fragmentul ceramic publicat la fig. 8/12 (*RAJI*, 1984) are ornamentul (triunghiuri hașurate) realizat din linii incizate continue.

Din același loc provin și câteva fragmente ceramice - între care și o buză de vas, din pastă neagră, în amestec cu cioburi pisate - aparținând, probabil, culturii Noua sau epocii fierului. Nu s-a putut preciza dacă scheletul este contemporan cu vasul.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1973.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 16.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I. p. 118, nr. XXI.1.1, harta p. 120 (4).

123. *Idem* (Planșa 59/123; Harta 15-16/123)

În curtea Centrului de protecție a plantelor, în locul numit **La Brazi**, s-a descoperit, în 1974, cu ocazia unor lucrări agricole, un celt de bronz de tip transilvănean, varianta răsăriteană²⁷⁷.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 912.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I. p. 117, nr. XXI.1.C.; Șadurschi, 1989, p. 167, fig. 6/5.

124. *Idem*

În locul numit **Gura Urlei**, situat pe terasa inferioară din stânga Jijiei, în zona Dealului Urlei, de o parte și alta a pârâului Gura Urlei, pe malul nordic și nord - estic al Iezerului Dorohoi, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: colectiv Muzeu Dorohoi, 1958.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 238; Florescu A., 1991, p. 61, nr. 199/L.2.

125. **Doroșcani**, com. Popești, jud. Iași (Harta 13/125)

La circa 400 - 500 m nord - est de punctul **Dealul Viei**, pe suprafața unui promontoriu al terasei inferioare, tăiat de drumul Doroșcani - Scobâlțeni, pe locul numit Fântâna Cazacului, resturi sporadice de locuire de factură Noua sau hallstattiană timpurie.

Cercetări: N. Zaharia, 1953; colectiv *RAJI*, 1983.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 190, pl. XLVI/18; *RAJI*, 1985, p. 314, nr. LVII.2.A, harta LVII (8); Florescu A., 1991, p. 62, nr. 201/N.4.

126. *Idem* (Harta 13/126)

La aproximativ 3 km nord - nord - est de Popești, în locul numit **Dealul Viilor I**, situat la limita cu comuna Podu Iloaiei, pe stânga șoselei Popești - Podu Iloaiei, nu departe de iazul Doroșcani (Dudău), în marginea Dealului Viilor, resturi sporadice de locuire de factură Noua.

Tot pe Dealul Viilor, dar la 1,5 km nord de Doroșcani, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni ?).

Cercetări: colectiv Șantier Valea Jijiei, 1951; N. Zaharia, 1953; colectiv *RAJI*, 1983.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 27; *Așezări*, p. 190; *RAJI*, 1985, p. 316, nr. LVII.2.E, harta LVII (12); Florescu A., 1991, 200/M.4, p. 62; László, 1994, p. 172, nr. a.

127. *Idem*

Pe **Dealul Gagea**, pe marginea podișului din partea de nord - est a satului Popești, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: colectiv *RAJI*, 1983.

Colecția: Costin Nicu - Ioan.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 316, nr. LVII.2.H, harta LVII (15).

²⁷⁷ A. László datează celtul în Hallstatt timpuriu (László, 1994, p. 172, nr. 81).

128. Idem

La nord de sat, la baza **Dealului Satului**, resturi de locuire de factură Noua, printre care și un fragment de cuțit curb.

Semnalare și colecție prof. Costin Nicu - Ioan, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 316, nr. LVII.1.I, harta LVII (16).

129. Dracșani, com. Sulița, jud. Botoșani

În apropierea satului, pe terasa inferioară a Sitnei, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1955.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, 1953b, p. 447; Florescu A., 1991, p. 62, nr. 202/M,3.

130. Draxini, com. Bălușeni, jud. Botoșani

La aproximativ 800 m vest de marginea satului, pe platoul Dealului Humăria, în locul numit **Făgăt**, s-a descoperit întâmplător un topor - ciocan de piatră dură, șlefuit, cu gaură pentru coadă, aparținând, probabil, epocii bronzului.

Inf. Roșu Angelica, 1976. Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1983.

Bibliografie: Păunescu, Șadurschi, 1989 b, p. 347 - 348, III.5.F.

131. Idem

În **Vatra satului**, pe platoul din centrul satului, pe partea dreaptă a drumului Bălușeni - Draxini, precum și în grădinile lui Iacob V. Ion și ale vecinilor lui, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974; N. Ursulescu.

Bibliografie: *RAJB*, 1976. I. p. 48, nr. III.5.D, harta p. 49(6); Ursulescu, 1979, p. 245.

132. Drăgănești, com. Andrieșeni, jud. Iași

În marginea de sud a satului, în luturile loessoide, pe locul numit **La Lutărie**, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: I. Ioniță, 1958.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 239; *RAJI*, 1984, p. 37, nr. II.3.A, harta II (22); Florescu A., 1991, p. 62, nr. 203/N,3.

133. Drăgușeni, com. Drăgușeni, jud. Botoșani (Harta 11-12/193)

La circa 3 km nord - vest de sat, în locul numit **Dealul Chițanca** (Tarlaua Căldarea), situat pe partea dreaptă a drumului care duce la Mileanca, pe un promontoriu aflat la o distanță de aproximativ 300 - 400 m de punctul La Ocoale, așezare Noua formată din peste 25 de "cenușare".

Cercetări: Aristotel Crișmaru, 1966.

Colecția: Muzeul Săveni.

Bibliografie: Zaharia N., Zaharia E. și colab., 1973, p. 159; Crișmaru, 1973; Zaharia N., Zaharia E., 1974, p. 137; *RAJB*, 1976. I, p. 123, nr. XXII.1.J; harta p. 124 (10); Florescu A., 1991, p. 62, nr. 204/M,2.

134. Drislea, com. Trușești, jud. Botoșani

În marginea de vest - sud - vest a satului, în locul numit **În Siliște** (La Siliște), situat la confluența Pârâului Ciolpan cu Pârâul Drislea, pe o terasă joasă, resturi sporadice de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1956; I. Ioniță, 1958. Inf. A. C. Florescu.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, Dinu și colab., 1955, p. 188; *Așezări*, p. 239 (nu sunt menționate materiale Noua); *RAJI*, 1984, p. 276, nr. LX.4.B, harta p. 277 (8); Florescu A., 1991, p. 62, nr. 205/M,2.

135. Dumbrava, com. Ciurea, jud. Iași

La aproximativ 2 km nord - vest de stația C.F.R. Ciurea, pe un mic platou situat în apropierea drumului către Iezăreni, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, 1953b, p. 447; probabil punctul de la XIII.3.A din *RAJI*, 1984, p. 80, harta XIII (8) (nu sunt menționate materiale Noua, ci hallstattice timpurii); Florescu A., 1991, p. 63, nr. 206/O.4.

136. Idem

La circa 1 km vest de sat, pe locul numit **La Fântână**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1951.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 79, nr. XIII.1.D; Florescu A., 1991, p. 63, nr. 207/O.4.

137. Dumbrăvița, com. Ibănești, jud. Botoșani (Harta 15-16/137)

Pe valea pârâului Ghilauca, loc neprecizat, s-a descoperit întâmplător o seceră de bronz cu cârlig, fragmentară, care nu se mai păstrează²⁷⁸.

Inf. I. Cerneleanu, 1959.

Bibliografie: *Așezări*, p. 239; *RAJB*, 1976, I, p. 155, nr. XXXIII.2.A; Șadurschi, 1989, p. 167.

138. Dumeni, com. George Enescu, jud. Botoșani (Harta 12/138)

În marginea de est - sud - est a satului (cartierul Șipoteni), în locul numit **Cotu Morii (I)**, pe o colină cuprinsă între valea pârâului Ibăncasa, la vest și sud, și Valea Vedeanu, la est, în extremitatea sudică a colinei, pe o pantă ușor înclinată, așezare Noua, cu "cenușare", de pe suprafața căreia s-au cules fragmente ceramica, doi omoplați și o picșă de os, prevăzută cu trei perforații.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1975.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 254 - 256.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 131, nr. XXVI.1.B, harta p. 134 (3).

139. Idem (Harta 11-12/139)

În locul numit **Pe Ghenghioaia**, situat în marginea de nord a satului (cartierul Șipoteni), pe panta lină care coboară spre pârâul Ibăncasa, așezare Noua, formată din mai multe "cenușare", din care provine, printre altele, și un omoplat crestat.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1975.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 253.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 132, nr. XXVI.1.E, harta p. 134 (6).

140. Idem

Pe panta ușor înclinată a unui platou, în locul numit **Borodonca** (Borodoanca), situat la circa 1,5 km vest - nord - vest de biserica satului Cracalia, la extremitatea sudică a Dealului Liteanca, la aproximativ 200 m sud - vest de podul de peste Ticova și la 250 m nord - vest de confluența pârâiașului Ticova cu pârâul Ibăncasa, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1975.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 132, nr. XXVI.1.H, harta p. 134 (23).

²⁷⁸ A. László datează această descoperire în Hallstatt (László, 1994, p. 173, nr. 87).

141. Dumești, com. Dumești, jud. Iași

Pe ogoarele din marginea sudică a satului, în apropierea povârnișului de pe locul numit **Între Lanurile Cogenilor**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1954; Vili Ciobanu, 1983.

Bibliografie: *Așezări*, p. 190 - 191, pl. XLVII/2 - 6; CLXXI/7,10; *RAJI*, 1984, p. 131, 133, nr. XXV.1.A, harta XXV (1); Florescu A., 1991, p. 63, nr. 208/N,4.

142. Durnești, com. Durnești, jud. Botoșani (Harta 11-12/142)

La circa 500 m est - sud - est de sat, în locul numit **Hârtopul Mic**, situat pe un platou înclinat ușor, pe partea stângă a Văii Curechiște, la aproximativ 200 - 300 m de punctul În Deal la Popescu, așezare Noua, cu "cenușare". S-au identificat 13 "cenușare", cu diametre de 20 - 30 m, situate la distanțe de 50 - 100 m unul față de altul.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 124 - 125, nr. XXIII.1.A, harta p. 126 (1).

143. Erbiceni, com. Erbiceni, jud. Iași (Planșa 40-41, 45/143a; Harta 14/143b)

a) În marginea de nord - vest a satului, în locul numit **Dealul Cimitirului**, situat lângă lutărie, pe terasa inferioară a Bahluiului, la poalele Dealului Cimitirului, numit Dealul Standoalei sau Dealul Podișului, resturi sporadice de locuire de factură Noua și eventual hallstattiană timpurie. Așezarea este deranjată de morminte din sec. IV d.H.

b) În același loc s-a descoperit și un mormânt (M 13), cu schelet în poziție chircită, aparținând epocii bronzului, cultura Noua.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1955. Sondaj A. Nițu, Em. Zaharia, Dan Gh. Teodor, 1957; Dan Gh. Teodor, Em. Zaharia, 1958.

Bibliografie: Nițu, Zaharia și colab., 1959, p.531 - 539; *Așezări*, p. 191 - 192 și pl. XLVII/9 - 18, XLVIII/ 1 - 2; *RAJI*, 1984, p. 137, 139, nr. XXVI.1.D, harta XXVI (4); Florescu A., 1991, p. 64, nr. 215/ N,4, fig. 43/1 - 4.

144. Idem

La circa 5 km nord de sat, pe **Valea Lungă** (Iazul Spinoasei), aproape de fosta vatră a Iazului Spinoasei, pe suprafața unui martor de eroziune ce depășește cu 6 - 7 m nivelul șoselei, așezare Noua foarte intensă.

Cercetări: N. Zaharia, 1956.

Bibliografie: *Așezări*, p. 192, pl. LI/12 - 13, 15 - 16; *RAJI*, 1984, p. 142, nr. XXVI.1.R, harta XXVI (16); Florescu A., 1991, p. 64, nr. 216/N,4.

145. Eșanca, comuna Darabani, jud. Botoșani (Harta 13/145)

În **Vatra satului** (Pârâul lui Ilaș), în partea de sud a satului, pe versantul stâng al pârâului Ilaș, în grădina familiei Pupăză, așezare Noua și resturi de locuire de factură hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: N. Zaharia, 1957; Colectiv *RAJB*, 1973 (nu s-au găsit materiale Noua).

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 240 și pl. CCV/2 - 4, 6; *RAJB*, 1976, I, p. 103, nr. XVII.3.A, harta p. 106 (11); Florescu A., 1991, p. 64, nr. 217/M.1; László, 1994, p.173, nr. 90.

146. Fântânele, com. Focuri, jud. Iași (Harta 12/146)

În locul numit **Vatra satului - Cimitirul ortodox**, situat în marginea de est a satului, lângă grajdurile fostului CAP, în partea de nord a cimitirului ortodox, așezare Noua formată din mai multe "cenușare".

Inf. prof. Moraru Gh.

Colecția: Școala Generală Fântânele.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 151, nr. XXVII.2.C, harta XXVII (12).

147. Focuri, com. Focuri, jud. Iași (Harta 13/147)

În interfluviul dintre văile Bucșoaia și Filioreni, pe locul numit **Podu lui Grunzu**, resturi de locuire de factură, probabil, Noua sau hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni ?).

Cercetări: N. Zaharia, 1956.

Bibliografie: *Așezări*, p. 241, pl. CXXIV/2 - 3.9; *RAJI*, 1984, p. 150, nr. XXVII.1.H (necartat); Florescu A., 1991, p. 67, nr. 229/N,3; László, 1994, p. 173, nr. 94.

148. Idem (Harta 7/148)

În locul numit **La Lutărie**, situat la circa 200 m nord de marginea satului, spre Gropnița, pe un platou relativ înalt, între Jijioara, la vest, și Bulbucani, la nord - nord - est, resturi de locuire de factură Noua.

Sunt menționate fragmente de vase cu decor format din împunsături dispuse în ghirlandă sau cu brâu simplu în relief, de tip Noua, dar de influență *sрубнаja* (cf. A. C. Florescu).

Inf. prof. Burlacu Gh. Cercetări: C. Ionomu, 1973; V. Chirica, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 148, 150, nr. XXVII.1.D, harta XXVII (3), fig. 7/16; 8/11.

149. Idem

În același loc, **La Lutărie**, necropolă de înhumăție, atribuită culturii Noua²⁷⁹. Se presupune că ar aparține așezării din locul numit "La ieșirea din sat" (vezi mai jos).

Inf. prof. Burlacu Gh. Cercetări: C. Ionomu, 1973; V. Chirica, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 150, nr. XXVII.1.D, harta XXVII (3); idem, XXVII.1.G, p.150; Florescu A., 1991, p. 67, nr. 229/N,3.

150. Idem

În locul numit **La ieșirea din sat**, situat pe partea stângă a șoselei Focuri - Gropnița, unde șoseaua face o curbă spre iazul Bulbucani, așezare Noua. Dintre materialele găsite în această așezare sunt menționate fragmente ceramice decorate cu brâu în relief, simplu sau întrerupt de ușoare adâncituri, precum și fără decor, cu marginea dreaptă.

Acestei așezări îi corespunde, probabil, necropola din punctul La Lutărie.

Cercetări: colectiv *RAJI*, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 150, nr. XXVII.1.G, fig. 7/2, 6 - 7; 8/14; harta XXVII (6); Florescu A., 1991, p. 67, nr. 229/N,3.

151. George Enescu (fost Liveni), com. George Enescu, jud. Botoșani.

În marginea de sud a satului, în locul numit **Liteanca de Sus**, situat pe partea stângă a șoselei Dumeni - George Enescu, la aproximativ 150 - 200 m față de șosea și la circa 200 m sud de casa locuitorului Ion Cozmoleanu, așezare Noua formată din "cenușare".

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1975.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 132, nr. XXVI.3.A, harta p. 134 (8).

152. Ghireni, com. Coțușca, jud. Botoșani (Planșa 58/152)

La circa 500 m sud - est de sat, în locul numit **La Hârtop**, situat pe partea stângă a pârâului Ghireni, pe porțiunea de terasă delimitată de valca pârâului Ghireni, la sud - est, și cea a pârâului

²⁷⁹ În *RAJI* se menționează mai întâi că această necropolă nu poate fi atribuită cu certitudine culturii Noua (cf. *RAJI*, 1984, XXVII.1.D, p. 150), iar apoi că este posibil ca acest complex funerar să aparțină așezării Noua din punctul „La ieșirea din sat” (cf. *RAJI*, 1984, p. 150, nr. XXVII.1.G).

Hârtop, la nord - est, resturi de locuire de factură Noua, printre care se menționează și un cuțit curb din silex negru, lucrat în tehnica retușelor, pe ambele fețe.

Cercetări: N. Zaharia, 1955; Colectiv *RAJB*, 1970.

Colecția: Inst. Arh. Iași și Muzeul școlar Ghireni.

Bibliografie: *Așezări*, p. 243, pl. CXXVIII/2,5; CLV/10; *RAJB*, 1976, I, p. 87, nr. XIX.5.A, harta p. 94 (6).

153. *Idem* (Harta 12-13/153)

În partea nordică a **Vetrei satului**, pe treptele de alunecare din Dealul Cotului, ca și pe pantele de la nord de sat, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană. Se menționează prezența unui sol cenușos în rupturile de pantă din vatra satului.

Cercetări: N. Zaharia, 1955 - 1957.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 242; *RAJB*, 1976, I, p. 90, nr. XIV.5.P, harta p. 94 (18); Florescu A., 238/M, I, p. 68.

154. *Idem* (Harta 15)

De pe teritoriul satului, loc neprecizat, provine un ac de bronz cu cap sferic (cu gămălie). Este rotund în secțiune transversală și are la baza capului o gătuitoră²⁸⁰.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 894.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 91, nr. XIV.5.T; Șadurschi, 1989, p. 167, fig. 6/7.

155. *Idem*

a - c) De pe teritoriul satului, din locurile numite **La Iaz (I)**, **La Livadă și Balta Lată**, provin mai multe obiecte care sunt atribuite culturii Noua. Sunt menționate: 3 cuțite curbe de silex; 7 omoplați crestați; 1 străpungător; 3 obiecte perforate; 1 obiect cu utilitate neprecizată (cataramă ?).

Cercetări: Temistocle Malec.

Colecția: Temistocle Malec (Ghireni).

Bibliografie: Păunescu, 1970, p. 216, nota 46; *RAJB*, 1976, I, p. 93, nr. XIV.

156. *Idem* (Harta 15/156)

În locul numit **La Răcărie** s-a descoperit întâmplător un pandantiv cu verigă de suspensie și placă rombică ajurată, cu brațe circulare la partea superioară și cu placă triunghiulară la partea inferioară, de tip Ulmi - Liteni.

Cercetări: Temistocle Malec.

Colecția: Temistocle Malec (Ghireni).

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 93, nr. XIV; Șadurschi, 1989, p. 173.

157. **Glăvănești**, com. Andrieșeni, jud. Iași (Planșa I/157b; Harta 4, 14/157b)

a) În partea de sud a stațiunii din locul numit **La Ghilitoare**, situat la circa 1 km vest - sud - vest de sat, pe un martor de eroziune din terasa inferioară de pe partea dreaptă a Jijiei, în perimetrul celor cinci movile, resturi de locuire de factură Noua.

b) Prin săpăturile efectuate în cei cinci tumuli, au fost descoperite 29 de morminte din epoca bronzului. În movila I/1949 (H = 1,60m; D = 31 m) au fost găsite 18 morminte, atribuite de Fl. Burtănescu (1993) culturilor *jamnaja*, *katakombnaja*, *mноговаликовaja* și complexului cultural Noua - Sabatinovka - Coslogeni. Cele trei morminte din movila II/1949 atestă trei etape de înmormântări ale culturii *jamnaja*. Din M II/1950 provin șase morminte *jamnaja*, *mноговаликовaja* și, probabil, Noua - Sabatinovka - Coslogeni. În movila IV/1949 au fost descoperite două morminte, probabil *jamnaja*,

²⁸⁰ Acul este atribuit de A. László Hallstatt-ului (László, 1994, p. 173, nr. 100).

unul fiind acoperit cu bârne. Nu sunt cunoscute datele privind descoperirile din movila I/1950. Trei morminte de înhumație (2, 4, 11/1950), probabil un adult și doi copii, au fost atribuite culturii Noua. Mormintele aveau ca inventar câte un vas de lut (în M 2 - un *kantharos*).

Cercetări: A. C. Florescu, 1949; săpături I. Nestor și colab., 1949 - 1950.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1950, p. 28 - 30; idem, 1951, p. 51 - 68; Nestor, 1950, p. 208 și urm.; idem, 1951, p. 17 - 26; Petrescu - Dîmbovița, 1950, p. 111, 117 și urm.; Haas, Maximilian, 1958, p. 133 - 146; Florescu A., 1955, p. 52 - 53; Zirra, 1960, p. 98 - 102, 112, 114, 126 (nr. 11); Florescu A., 1964, fig. 26; *Așezări*, p. 244, punctul 130a și nota 135; Harțușe, 1973, p. 23; Dinu, 1974, p. 262 - 264; Morintz, 1978, p. 92, 96; Comșa, 1978, p. 361; Comșa, 1981, p. 53; Buzdugan, 1981, p. 15; *RAJ*, 1984, p. 37 - 38, nr. II.5.B, harta II (25); Comșa, 1985a, p. 156 - 158; idem, 1985b, p. 338 - 345; Dergačev, 1986, 23, harta la p. 14 (nr. 136); Ursulescu, Șadurschi, 1986, p. 17; Comșa, 1987, p. 367 - 387; Comșa, 1989, p. 91 - 103; Florescu A., 1991, p. 151, nr. 650, pl. 207/4, 5, 7; Burtănescu, 1993.

158. Idem (Harta 11-12/158)

La circa 1 km sud - sud - vest de sat, în locul numit La Bulgărie, situat pe un grind din albia majoră din stânga Jijiei, pe locul folosit de Vasilica Olaru, așezare Noua formată din cinci "cenușare".

Cercetări: A. C. Florescu, 1949; I. Ioniță, 1958.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, 1953b, p. 447; Florescu A., 1955, p. 52 - 53; *RAJ*, 1984, p. 38, nr. II.5.D, harta II (27); Florescu A., 1991, p. 74, nr. 247/N.3.

159. Idem (Planșa 6, 62/159; Harta 6, 8, 12, 16/159)

În locul numit **La Iaz**, situat la circa 1,5 km nord - nord - est de sat, peste Dealul Ciocălăului, așezare formată din "cenușare". În cadrul materialului ceramic se remarcă prezența elementelor de tradiție Biți Potik - Costișa²⁸¹. În 1951 a fost descoperit întâmplător un ac de bronz cu placă trapezoidală, având părțile laterale rulate spre interior²⁸². Așezarea a fost atribuită Bronzului mijlociu (aspectul Corlăteni - Trușești, periodizare L. Dascălu) sau Bronzului târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu).

Cercetări: A. C. Florescu, 1949.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, 1953b, p. 447; Florescu A., 1955, p. 54 - 55; *RAJ*, 1984, p. 38, nr. II.5.E, harta II (28); Florescu A., 1991, p. 74, nr. 246/N.3, fig. 36/3 - 4; 99/8.

160. Golăești, com. Golăești, jud. Iași

În marginea de vest - nord - vest a satului, pe un platou înalt ce domină localitatea și întreaga vale a Prutului, în locul numit **Râpa Spânzuratului**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953; colectiv *RAJ*, 1981.

Bibliografie: *Așezări*, p. 274; *RAJ*, 1984, p. 152, nr. XXVIII.1.A, harta XXVIII (1).

161. Gropnița, com. Gropnița, jud. Iași (Harta 12/161)

În fața satului, la sud - sud - est de Școala Generală, peste iazul din fața școlii, pe panta ușoară de la baza dealului **De Ceea Parte**, așezare Noua, bogată, formată din "cenușare". Din inventarul ceramic se remarcă prezența fragmentelor decorate cu brâu simplu, cu butoni rotunzi aplatizați sau cu caneluri orizontale. Mai sunt menționate: 1 cuțit curb de silex, fragmentar, puternic calcinat; 1 fusaiolă

²⁸¹ Pentru ilustrarea acestor elemente din Bronzul mijlociu, A. C. Florescu publică (1991, fig. 36) un fragment ceramic, pe care se păstrează un ornament, așezat vertical, format din două (?) linii incizate cu un șir de împunsături între ele. În lipsa descrierii pastei, acest ornament ni se pare puțin concludent pentru a atesta prezența elementelor menționate.

²⁸² În *RAJ*, 1984, p. 38, punctul II.5.E, se afirmă că acul acesta (v. Florescu A., 1991, fig. 99/8) este similar cu exemplarul descoperit la Trușești - „Movila din Șesul Jijiei” (Florescu A., 1991, fig. 100/3), ceea ce este inexact, deoarece acul de la Trușești are placă rombică (nu trapezoidală) rulată dinspre vârf spre mijloc (nu dinspre laturi spre mijloc, ca la Glăvănești). Cele două ace aparțin unor tipuri diferite. De altfel, A. Florescu nu menționează existența unei similitudini între cele două piese (vezi, Florescu A., 1991, p. 74, nr. 246/N. 3).

bitronconică, ornamentată, în zona diametrului maxim, cu linii verticale și puncte incizate; l omoplat crestat parțial.

Cercetări: colectiv *RAJI*, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 159, 161, nr. XXXI.1.A, fig. 7/8, 27, 44; 8/21; harta XXXI (1).

162. **Idem** (Harta 11-12/162)

În **Marginea sud - estică a satului**, pe un deal mic, pe panta dinspre vatra fostului iaz al Vlădenilor, așezare Noua, formată din mai multe "cenușare" și eventual resturi de locuire hallstattiană.

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 244, pl. CXXVIII/8; *RAJI*, 1984, p. 161, nr. XXXI.1.B; Florescu A., 1991, p. 74, nr. 249/N,3.

163. **Guranda**, com. Durnești, jud. Botoșani

În marginea de nord - est a satului, în locul numit **Siliștea satului vechi**, aflat lângă marginea de est a iazului, resturi de locuire de factură Noua sau hallstattiană.

Cercetări: N. Zaharia, 1954; Colectiv *RAJB*. 1974 (nu au fost găsite materiale Noua).

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, Dinu și colab., 1954, p. 28; *RAJB*. 1976, I, p. 126, nr. XXIII.6.A, harta p. 126 (6).

164. **Havârna**, com. Havârna, jud. Botoșani (Harta 12/164)

La circa 2 km sud de sat, în locul numit **La Bulgărie**, situat la aproximativ 300 m nord de pârâul Balinți, pe un promontoriu, așezare Noua, formată din mai multe "cenușare".

Cercetări: Colectiv *RAJB*. 1973.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 100.

Bibliografie: *RAJB*. 1976, I, p. 137, nr. XXVIII.1.E, harta p. 138 (5).

165. **Idem**. (Planșa 40-42/165, 51/165; Harta 12/165)

În marginea de vest a satului, în locul numit **La Iaz**, situat pe terenul fostului IAS Havârna, în zona primului iaz, așezare Noua, formată din "cenușare". Sunt menționate, printre altele, fragmente de borcane, un cuțit din coastă de vită, de dimensiuni mari.

Sondaj N. Zaharia, 1966. Suprafața efectiv săpată, circa 100 m². Inf. N. Zaharia și A. C. Florescu, 1974.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *RAJB*. 1976, I, p. 137, nr. XXVIII.1.F, harta p. 138 (6); Florescu A., 1991, p. 75, nr. 252/M/1 - 2, fig. 27/1 - 8; 120/5.

166. **Hălțeni**, com. Șipote, jud. Iași (Harta 11, 13/166a, 14/166b)

a) La aproximativ 1 km sud - est de sat, în locul numit **Dealul La Movila Mămăligii**, pe un tăpșan cu înclinare vestică, în stânga drumului care vine de la Vlădeni, așezare Noua formată din mai multe "cenușare". Sunt menționate, de asemenea, resturi de locuire hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

b) La circa 100 m sud - sud - est de acest loc, de pe o movilă aproape nivelată, s-au cules materiale identice cu cele din așezare, precum și fragmente de oase umane.

Cercetări: N. Zaharia, 1952.

Bibliografie: *Așezări*, p. 244; *RAJI*, 1985, p. 393, nr. LXXIII. 3.A, harta LXXIII (13); Florescu A., 1991, p. 75, nr. 253/N,3; László, 1994, p. 174, nr. 106.

167. **Hănești**, com. Hănești, jud. Botoșani.

În locul numit **Pe Scruntar**, situat în Șesul Bașului, în partea de sud - est a Iazului Hănești, resturi de locuire din epoca bronzului, fază neprecizată.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1954.

Bibliografie: *Așezări*, p. 245 (nu sunt menționate materiale din epoca bronzului); *Aprotosoaic*, 1974, p. 164; *RAJB*, I, p. 140, nr. XXIX.1.F, harta p. 144 (6).

168. *Idem* (Harta 13/168)

În locul numit **La Tăpșan**, situat pe partea dreaptă a șoselei Hănești - Săveni, resturi de locuire de factură Noua și, probabil, hallstattiană.

Bibliografie: *Aprotosoaic*, 1974, p. 164; *RAJB*, 1976, I, p. 140 - 141, nr. XXIX.1.J (necartat).

169. **Hărpășești** (Arpășești), com. Popești, jud. Iași

În locul numit **Gropul Morii**, situat lângă iazul Hărpășești, la limita cu comuna Dumești, în zona aflată în dreptul barajului iazului spre satul Chilișoiaia (com. Durnești), resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: colectiv *RAJ*, 1983.

Bibliografie: *RAJ*, 1985, p. 317, nr. LVII.3.A, harta LVII (24).

170. **Hârlău**, orașul Hârlău, jud. Iași

La aproximativ 1 km nord de oraș, în locul numit **Valea Nicolinei**, situat pe un promontoriu șters al terasei inferioare, precum și în albia pârâului Nicolina, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *Așezări*, p. 195 și pl. LIV/5 - 6, 9; *RAJ*, 1984, p. 181, nr. XXXVII.1.A, harta XXXVII (1); Florescu A., 1991, p. 76, nr. 261 /M.3.

171. *Idem*.

În zona **Curtii domnești** din Hârlău, cu prilejul săpăturilor sistematice începute în 1969, s-au identificat resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1952.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 194 - 195; *RAJ*, 1984, p. 181, nr. XXXVII.1.E, harta XXXVII (6); Florescu A., 1991, p. 76, nr. 259/M.3.

172. **Hlipiceni**, com. Hlipiceni, jud. Botoșani (Harta 13/172)

În locul numit **La Movilă**, situat în șesul Jijiei, la circa 1 km nord - nord - est de nodul de cale ferată de peste Jijia, pe partea stângă a râului, pe un martor de eroziune, aflat la nord - nord - vest de sat, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 105.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 147, nr. XXXI.1.A, harta p. 150(1); László, 1994, p. 174, nr. 111a.

173. *Idem*.

a) (Harta 7/173a)

În marginea de est a satului (cartierul Cobiceni), în locul numit **Pe Podiș**, situat pe ambele părți ale șoselei Hlipiceni - Răuseni, pe terasa din dreapta Jijiei, așezare formată din câteva "cenușare". Dintre materialele găsite sunt menționate un omoplat crestat și două fragmente ceramice cu decor incizat, format din benzi în zig-zag sau romburi hașurate prin împunsături²⁸³, atribuite de Al. Vulpe Bronzului mijlociu, respectiv cultura Costișa. Așezare atribuită Bronzului mijlociu (aspectul Corlăteni - Trușești, periodizare L. Dascălu) sau Bronzului târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu).

²⁸³ Nu am găsit acest fragment ceramic în colecția Muzeului Botoșani.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 106.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 147 - 148, nr. XXXI.1.B, harta p. 150 (2); Șadurschi, 1994, 168, nota 6.

b) (Planșa 61/173b; Harta 15/173b)

Din același punct mai provin: un omoplat crestat, fragmente ceramice, un fragment de cuțit curb de silix și un ac de bronz în formă de cui, toate aparținând culturii Noua²⁸⁴.

Identificare Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 898 (acul de bronz).

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 149, nr. XXXI; Șadurschi, 1989, p. 167, fig. 6/8 (acul de bronz).

174. Hodora, com. Cotnari, jud. Iași

În locul numit **La Movilă**, situat pe podișul dealului Hodora, în apropierea celor două movile, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *Așezări*, p. 197; *RAJI*, 1984, p. 99, nr. XVII.6.C, harta XVII (18); Florescu A., 1991, p. 77, nr. 262/N,3.

175. Holboca, com. Holboca, jud. Iași (Harta 13/175)

În locul numit **Cimitirul animalelor**, aflat pe pantele vestice ale dealului care delimitează spre nord - est iazul Baloș, unde s-a săpat cimitirul animalelor, resturi de locuire de factură Noua și, probabil, hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1952.

Bibliografie: *Așezări*, p. 198; *RAJI*, 1984, p. 171, nr. XXXV.1.B, harta XXXV (2); László, 1994, p. 174, nr. 112 b.

176. Idem (Harta 4, 12/176)

În marginea de sud a satului, în locul numit **La Cimitir**, situat pe un martor din terasa inferioară din stânga Bahluiului, aflat la nord - est de șoseaua Iași - Ungheni, a fost identificat un "cenușar", indiciu al unci așezări Noua.

Cercetări: Vlad Zirra, 1951; N. Zaharia, 1956. Săpături de salvare în necropola din același loc, 1951, colectiv Șantier Valca Jijiei. Suprafața săpată efectiv (zona tumulului) circa 150 m².

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 94 - 111, fig. 2 - 11; Petrescu - Dîmbovița, 1953a, p. 460; *Așezări*, p. 198; *RAJI*, 1984, p. 171, 173, nr. XXXV.1.C, harta XXXV (3); Florescu A., 1991, p. 158, nr. 652/O,4, fig. 207/2, 3, 8.

a) (Planșa 1/176a; Harta 14/176a)

În tumulul aflat în același loc s-au descoperit 19 morminte "cu ocră". Dintre acestea, câteva au fost atribuite perioadei anterioare epocii bronzului (mormântul triplu M28,29,30), cele mai multe datând, după unii autori, din epoca bronzului (culturile *jamnaja*: M21, 22, 34, 23, 24, 25; *katakombnaja*: M9, posibil și M 33, 36; Noua - Sabatinovka - Coslogeni: M 6, probabil și M 35).

Săpături: Vl. Zirra, 1951.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 94 - 111; Zirra, 1960, p. 98 - 102, 114, fig. 1/3 - 5, 2/2, 3, fig. 3/4 - 6, fig. 4 - 6, p. 127 (nr. 16); Necrasov, 1954, p. 119 - 126; Necrasov, Cristescu, 1957a; Roman, 1964, p. 325; Anastasiu, Harțușche, 1965, p. 418; idem, 1971, p.128, 137, 139; *Așezări*, 1970, p. 198, punctul 44d, pl. CLXXVIII/69; Dinu, 1974, p. 262, fig. 1; *RAJI*, 1984, p. 171 - 173, nr. XXXV.1.C; Comșa, 1985a, 145 - 160; Dergačev, 1986, p. 24, harta de la p. 14 (nr. 139); Florescu A., 1991, p. 158, nr. 652/O,4; Savva, 1992, p. 189, punctul 169, harta de la p. 66 (nr. 136); Burtănescu, 1993.

177. Idem. (Harta 7, 15/177)

În locul numit **Peste Baltă** (Pârliți), situat la est de sat și de vatra fostului iaz Băluș (Baloș), pe panta de nord - vest a dealului Covaș, pe suprafața podișului dinspre movila cea Mare, așezare (Noua I,

²⁸⁴ A. László datează acest exemplar în Hallstatt (László, 1994, p. 174, nr. 111 b).

după A. C. Florescu), cu "cenușare", de tradiție Costișa²⁸⁵, suprapusă de o locuire hallstattiană (grupul Corlăteni).

Pe același loc, într-o locuință distrusă s-au găsit 4 fragmente de tipare²⁸⁶ pentru turnat celturi (2) și lame de pumnal (2), aparținând epocii bronzului sau Hallstattului.

Izolată, s-au mai descoperit omoplați crestați.

Spre est, către Movila Marc, s-au identificat "cenușare" plate.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1952.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Zaharia, 1953 a, p. 288; idem, 1955 b, p. 901; *Așezări*, p. 197, pl. LVIII/8 - 10, 12 - 13; LIX/1 - 2, 4 - 8, 13 - 14, 16; LX/18, 20; CLXXVI/3 - 6; *RAJI*, 1984, p. 173, nr. XXXV.1.D, harta XXXV (4); Florescu A., 1991, p. 77, nr. 265/O.4, fig. 1 - 4 (?).

178. Idem

La circa 2,5 km est de sat, pe panta sudică a dealului Covaș, deasupra terasci inferioare din stânga Bahluiului, în dreptul șesului Braniștei, în locul numit Cantonul, pe taluzurile șoselei dinspre partea inferioară a pantei, la adâncimea de 0,75 m, a fost identificat un strat de cultură aparținând culturii Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Bibliografie: *Așezări*, p. 198 - 199; *RAJI*, 1984, p. 173 - 174, nr. XXXV.1.E, harta XXXV (5); Florescu A., 1991, p. 77, nr. 264/O.4.

179. Idem

La ieșirea din sat, pe partea stângă a șoselei Holboca - Cristești, la aproximativ 50 m de șosca, pe suprafața a două movile, precum și în spațiul dintre ele, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: V. Chirica, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 174, nr. XXXV.1.F, harta XXXV (6), fig. 7/24, 28, 38.

• • •

180. Holm, com. Podu Iloaiei, jud. Iași

Pe **Panta sudică a dealului Holm**, ușor înclinată și orientată spre cotul Bahluiului, resturi de locuire de factură Noua, printre care se menționează și un topor de piatră.

Cercetări: N. Zaharia, 1955.

Bibliografie: *Așezări*, p. 199; *RAJI*, 1985, p. 311, nr. LVI.4.B (necartat).

181. Horlești, com. Horlești, jud. Iași

În locul numit **Coșere (II)**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: V. Chirica, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 177, nr. XXXVI.1.B, harta XXXVI (2), fig. 7/1, 4, 33.

182. Idem (Harta 12, 13/182)

La aproximativ 1 km nord - nord - est de sat, în locul numit **La Răchiți**, situat între dealurile Coșere și Viișoara, pe versantul de sud al dealului Coșere, resturi de locuire de factură Noua. În același loc a fost identificată și o așezare hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni), cu "cenușare", cu ceramică decorată cu caneluri.

Cercetări: V. Chirica, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 177, nr. XXXVI.1.C, harta XXXVI (3), fig. 7/34; László, 1994, p. 174, nr. 115.

²⁸⁵ Ceramica de tradiție Costișa publicată de A. C. Florescu pentru acest sit (Florescu A., 1991, fig. 47/2-3) apare în lucrarea *Așezări* ca ilustrație pentru așezarea de la Iași - "Ceairu lui Peretz" (*Așezări*, pl. XXV/1-2).

²⁸⁶ A. C. Florescu menționează 14 fragmente de tipare din șamotă pentru turnat obiecte de bronz (cf. Florescu A., 1991, p. 77, nr. 265/O.4).

183. Horlești, com. Rediu, jud. Iași (Harta 13/183)

Pe panta vestică a dealului Viișoara, la 1 km nord de sat, în apropierea unui șipot situat pe locul numit **Boteștii cu Viișoara**, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua sau din Hallstatt timpuriu.

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Bibliografie: *Așezări*, p. 200; *RAJI*, 1985, p. 342, nr. LXII.3.A, harta LXII (18); Florescu A., 1991, p. 78, nr. 270/N-O.

184. Horodiștea, com. Păltiniș, jud. Botoșani

La aproximativ 300 m sud - sud - vest de satul Crăiniceni, în locul numit **Sub Dealul Crucii**, situat pe terasa din stânga Pârâului Întors, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 142.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 201, nr. XLIV.3.H, harta p. 203 (15).

185. Idem

De pe teritoriul satului și din împrejurimi, din locuri neprecizate, provin două cuțite de silex, aparținând culturii Noua.

Inf. prof. C. Săndulescu, 1974. Identificare Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Școala Generală Horodiștea.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 203, nr. XLIV.

186. Horpaz, com. Miroslava, jud. Iași

La confluența dintre pârâul Ursului și pârâul Iezăreni, pe partea dreaptă a șoselei Balciu - Cornești, în locul numit **La nord - vest de Fermă**, resturi sporadice de locuire de factură Noua sau eventual hallstattiană²⁸⁷.

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Bibliografie: *Așezări*, p. 193; *RAJI*, 1984, p. 238, nr. XLVI.8.B, harta XLVI (29); Florescu A., 218/N,4, p. 65.

187. Hudum, com. Mihai Eminescu, jud. Botoșani

În marginea de sud a satului, lângă **Iazul Hudumului**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Bibliografie: *Așezări*, p. 247 și pl. CXXX/8 - 9; CCVI/ 1 - 3; Florescu A., 1991, p. 78, nr. 272/M,2.

188. Iacobenii, com. Vlădci, jud. Iași

Pe terasa inferioară de pe partea dreaptă a Jijiei, la circa 1 km sud - vest de sat, pe pantele smârcoase din jurul unei fântâni, în locul numit **La Șipotel**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1954; M. Tanasachi, 1983.

Bibliografie: *Așezări*, p. 248; *RAJI*, 1985, p. 454, nr. LXXXVII. 5.A, harta LXXXVII (18).

189. Idem (Harta 11, 13/189)

Pe suprafața mai ridicată a grindului din marginea estică a satului, loc numit **Pe Grind**, aflat în albia majoră a Jijiei, în săpăturile unor tranșee vechi, resturi intense de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Bibliografie: *Așezări*, p. 248; *RAJI*, 1985, p. 455, nr. LXXXVII. 5.C, harta LXXXVII (20); Florescu A., 1991, p. 79, nr. 274/N,3; László, 1994, p. 174, nr. 117.

²⁸⁷ În acest punct sunt incluse și descoperirile arheologice din locul publicat anterior sub denumirea „Dealul Ezărenilor” și atribuit satului Ciurbești (cf. *RAJI*, 1984, p. 238, nr. XLVI.8.B). A. C. Florescu îl include în satul Ezăreni, comuna Miroslava (vezi Florescu A., 1991, p. 65, nr. 218/N,4).

190. Idem

În locul numit **Scruntar I**, aflat la circa 250 m est de linia ferată, între aceasta și Jijia, în dreptul unor case izolate, la nord de satul Alexandru cel Bun, pe suprafața unui scruntar situat la circa 1 km nord - nord - vest de movila din șesul Jijiei, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: M. Tanasachi, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 455, nr. LXXXVII.5.D, fig. 44/1, 8, 11, 36; 45/23; harta LXXXVII (21).

191. Idem

La circa 300 m nord - nord - est de primul scruntar, la 1 km sud - sud - est de gara Șoldana și 400 m est de calea ferată, în locul numit **Scruntar II**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: M. Tanasachi, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 455, nr. LXXXVII.5.E, harta LXXXVII (22).

192. Idem

Pe **Terenul I.A.S. la vest de sat**, situat la circa 0,5 km vest de sat, pe un maritor de croziune din terasa inferioară a Jijiei, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1955. Săpături de salvare (în zona tumulului) I. Ioniță, 1962; suprafața săpată efectiv, 200 m².

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 248; *RAJI*, 1985, p. 455, nr. LXXXVII.5.F, harta LXXXVI (23); Florescu A., 1991, p. 158 - 159, nr. 653/N.3.

a) (Planșa 39/192a; Harta 14/192a)

Din același loc, dintr-un tumul aplatizat, provin 19 morminte de înhumatie și incineratie, din perioade istorice diferite, descoperite, în 1962, prin săpăturile de salvare. Potrivit unor opinii recente, M2 poate fi atribuit culturii Sabatinovka (Burtănescu, 1993; Levickij, Savva, 1993).

Săpături, I. Ioniță, 1962.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, nr. LXXXVII.5.F; Florescu A., 1991, p. 158, nr. 653/N.3, fig. 207/1; Burtănescu, 1993; Levickij, Savva, 1993, p. 147; Ioniță, 1995, p. 151; Sava, 2002, p. 114, harta 3/11.

193. Iași, municipiul Iași, jud. Iași (Planșa 5, 40, 41, 44, 63/193; Harta 7, 15, 16/193)

Pe suprafața micului platou de pe terasa Bahluiului, atât pe panta estică a dealului În Lungul Vântului, cât și pe întreaga terasă, numită **Ceairu lui Peretz**, în marginea nordică a Cimitirului evreiesc, așezare cu "cenușare". Printre materialele care provin din acest loc, sunt amintite: fragmente ceramice de factură Monteoru (fază târzie) și Noua de tradiție Biłyi Potik - Costișa²⁸⁸; o seceră cu buton, de bronz²⁸⁹. Așezare atribuită Bronzului mijlociu (aspectul Corlăteni - Trușești, periodizare L. Dascălu) sau Bronzului târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu). Sunt menționate, de asemenea, urne de locuire hallstattiene de tip Corlăteni.

Secera de bronz cu buton este încadrată în tipul Panticeu, datat în prima treaptă a Bronzului recent. Secerile de bronz de acest tip au o răspândire mai mare în Transilvania, în Moldova fiind cunoscute numai 7 exemplare. Sunt răspândite, de asemenea în Ungaria, Ucraina, Croația, Slovacia și alte zone ale Europei centrale.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1951, 1953.

²⁸⁸ Informațiile în legătură cu așezarea Noua sunt neclare, deoarece în text A. C. Florescu menționează prezența fragmentelor ceramice de factură Monteoru (fază târzie) și Noua de tradiție Biłyi Potik - Costișa, iar la ilustrație apar materiale pe care autorul le atribuie cu rezerve fazei Noua II (Florescu A., 1991, pl. 40/2, 4, 8 - 11). Probabil că ilustrația pentru materialele Biłyi Potik - Costișa din această așezare este aceea indicată de același autor pentru așezarea de la Holboca.

²⁸⁹ Secera provine, după unele opinii, din așezarea Noua din punctul "În lungul vântului" (cf. M. Petrescu - Dîmbovița, 1978 a, p. 15, nr. 72, pl. 278,72).

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 203, pl. LXXV/1 - 3,5 - 11,13 - 18; LXXVI/1 - 4,6 - 7,9; LXXVII/1,15; Petrescu - Dimbovița, 1978a, p. 14 și urm., notele 1 - 5, pl. 1,B; 278,72; *RAJI*, 1984, p. 186, nr. XXXVIII. 6, harta XXXVIII (6); Florescu A., 1991, p. 79 - 80, 278/O,4, fig. 40/2, 4, 8 - 11; László, 1994, p. 174, nr. 118 b.

194. Idem

În locul numit **Fabrica de cărămizi și țigle**, situat între Fabrica de cărămizi și Atelierele Auto, în grădinile locuitorilor din cartier și în cariera de lut a fabricii, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953 și 1960. Sondaj I. Ioniță, 1960.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 34; *Așezări*, p. 204 - 205; *RAJI*, 1984, p. 187, nr. XXXVIII.9, harta XXXVIII (9).

195. Idem

La circa 1 km nord - vest de câmpul de aviație, într-o plantație de pomi, în locul numit **La Nicolau**, resturi de locuire de factură Noua. Sunt menționate, printre altele, fragmente de oase crestate și un perforator de os, care aparțin, probabil, tot culturii Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1954. 1955.

Bibliografie: *Așezări*, p. 204; *RAJI*, 1984, p. 187, nr. XXXVIII.10, harta XXXVIII (10).

196. Idem (Harta 13/196)

În **Cartierul Păcureț**, situat în lungul terasei Bahluiului din marginea de nord - vest a Iașilor, denumită Dealul Pastia sau Dealul Hanului Beldiman, resturi de locuire de la sfârșitul epocii bronzului și din Hallstatt. Locuirii de la sfârșitul epocii bronzului (cultura Noua) îi aparțin și omoplații crestați descoperiți în acest loc.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1953.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 447; *Așezări*, p. 203, pl. LXXIV/3; CLXXIX/3; *RAJI*, 1984, p. 187 - 188, nr. XXXVIII.12, harta XXXVIII (12); Florescu A., 1991, p. 79, nr. 277/O,4.

197. Idem (Harta 13/197)

În fostul cartier Șorogari, în apropierea locului numit Groapa lui Vodă, pe partea stângă a pârâului Cacaina, la 0,5 km sud de poligonul de tragere, în săpăturile unor tranșee vechi, resturi de locuire aparținând culturii Noua și Hallstattului timpuriu.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 192, nr. XXXVIII.23, harta XXXVIII (23).

198. Idem (Harta 13-14/198b)

a) Cu ocazia unor săpături executate pentru nivelarea terenului de aviație, la circa 300 - 400 m est de oraș, pe panta lină situată la sud - est de **Câmpul de aviație**, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua.

b) În aceeași zonă s-au descoperit, se pare, și morminte cu schelete în poziție chircită, precum și fragmente ceramice hallstattiene timpurii (grupul Corlăteni).

Cercetări: N. Zaharia, 1952, 1956.

Bibliografie: *Așezări*, p. 205; *RAJI*, 1984, p. 193, nr. XXXVIII.31, harta XXXVIII (31); Florescu A., 1991, p. 79, nr. 275/O,4; László, 1994, p. 174, nr. 118e.

199. Idem (Harta 13/199)

Pe podișul situat la nord - vest de mănăstirea Galata, în jurul unei fântâni din locul numit **Valea Seacă**, resturi de locuire de factură, probabil, Noua și, eventual, din Hallstatt timpuriu.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 193 și pl. LII/4 - 5, 7; *RAJI*, 1984, p. 193, nr. XXXVIII.32, harta XXXVIII (32); Florescu A., 1991, p. 80, nr. 281/O,4.

200. *Idem* (Harta 11-12/200)

Pe panta estică a dealului Nicolina din cartierul **Târgușorul Nicolina (I)**, așezare Noua, cu "cenușare". Se menționează că în acest loc, mai ales în partea de nord - vest, pe terasa din fața mănăstirii, către locul numit Crucea lui Ferentz, sunt vizibile concentrări asemănătoare "cenușarelor", pe care se găsesc lipituri de pereți, pietre și oase de animale.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *Așezări*, p. 202 - 203 (nu sunt menționate materiale Noua); *RAJI*, 1984, p. 193, nr. XXXVIII.33, harta XXXVIII (33); Florescu A., 1991, p. 80, nr. 279/O,4.

201. *Idem* (Harta 13/201)

În locul numit **Nicolina**, pe terasa inferioară a pârâului Nicolina, în zona în care s-a construit C.U.G., resturi sporadice de locuire aparținând culturii Noua și Hallstattului.

Săpături (în așezarea din secolele al IV-lea - al VI-lea d.H) I. Ioniță, 1975 - 1978.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 195, nr. XXXVIII.46, harta XXXVIII (46).

202. *Idem* (Harta 11-12/202)

La capătul de est al străzii Vasile Lupu, pe terasa din stânga Ciricului, așezare Noua, cu "cenușare".

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Zaharia, 1956, p. 14; *RAJI*, 1984, nr. XXXVIII.3 (nu sunt menționate materiale Noua); Florescu A., 1991, p. 79, nr. 276/O,4.

203. *Idem*

La circa 1 km nord - est de mănăstirea Galata, la **Crucea Armenească**, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 194, nr. XXXVIII.35 (nu sunt menționate materiale Noua); Florescu A., 1991, p. 80, nr. 280/O,4.

204. *Idem* (Planșa 39/204; Harta 14/204)

Pe culmea dealului Gălății, la circa 300 m vest de **Crucea lui Ferentz**, necropolă Noua cu morminte plane de înhumatie. Cu prilejul sondajului efectuat în 1964, au fost descoperite 2 morminte cu schelete chiricite, așezate pe o parte. Unul din morminte avea ca inventar o ceașcă fragmentară cu (două ?) torți supraînălțate, cu creastă. Sunt menționate resturi de locuire hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni), precum și un mormânt aparținând aceluiași grup cultural.

Sondaj Dan Gh. Teodor, 1964; suprafața săpată efectiv, circa 200 m².

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 197, nr. XXXVIII.48 (nu sunt menționate materiale Noua); Florescu A., 1991, p. 80, nr. 282/O,4, fig. 185/5; László, 1994, p. 174, nr. 118 a; Sava, 2002, p. 114, harta 3/12.

205. *Idem* (Harta 15/205)

În **Cartierul Bucium** s-a descoperit o sabie de bronz cu rama pe limba mânerului, prevăzută cu câte două găuri pentru nituri pe placa mânerului și cu alte cinci nituri pe mânerul propriu - zis. A fost datată la sfârșitul epocii bronzului²⁹⁰.

²⁹⁰ După alți autori, sabia se datează în Hallstatt (László, 1994, p. 170, nr. 34).

Bibliografie: Andrieșescu, 1925, p. 356 - 357; Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 463, 472 - 473, fig. 12; *RAJI*, 1984, p. 204, nr. XXXVIII.74.B.

206. *Idem* (Plansa 63/206; Harta 15-16/206)

Din **Pădurea Breazu**, de lângă restaurantul situat pe șoseaua ce merge spre Hârlău, provinc un celt de bronz²⁹¹.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 204, nr. XXXVIII.74.M, fig. 9/3.

207. *Ibănești*, com. Ibănești, jud. Botoșani (Harta 15-16/207)

În locul numit **Pe Măgură** s-a descoperit întâmplător, înainte de 1968, un celt de tip răsăritean, cu două torți și ornament în relief. Dimensiuni: L = 11,4 cm, l = 6/4 cm²⁹².

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 119, nr. XXI; Șadurschi, Cemeleanu și colab., 1987, p. 25 - 32, fig. 1; Șadurschi, 1989, p. 167 - 168, fig. 6/6.

208. *Idem* (Plansa 59; Harta 15-16/208)

În satul Ibănești, loc neprecizat, a fost descoperit întâmplător un celt de bronz de tip cu gura concavă, marginea îngroșată, este turnat în formă bivalvă și prevăzut cu o toartă. Dimensiuni: L = 10,9 cm, l = 4,5 cm. Aparține tipului transilvănean²⁹³.

Inf. prof. Ana Moruzi. 1986.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 14417.

Bibliografie: Șadurschi, 1989, p. 168, fig. 6/10.

209. *Idem* (Plansa 59/209; Harta 15-16/209)

În satul Ibănești, loc neprecizat, s-a descoperit întâmplător un celt de bronz, fragmentar, care aparține variantei răsăritene a tipului transilvănean. Arc gura dreaptă, marginea îngroșată și este rupt în zona torții. Dimensiuni: L = 10,6 cm, l = 4,6 cm.

Inf. prof. Ana Moruzi. 1986.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 14418.

Bibliografie: Șadurschi, 1989, p. 168, fig. 6/9.

210. *Iezer* (Iezer), com. Hilișeu - Horia, jud. Botoșani

Pe terasa inferioară din stânga Jijiei, în sectorul numit **Dealul Urlei** (Gura Urlei - Peste Iezer), la circa 400 - 500 m est - nord - est de satul Iezer, resturi de locuire de factură Nouă.

Cercetări: colectiv Muzeu Dorohoi. 1958; Colectiv *RAJB*, 1974.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952; *Așezări*, p. 238; *RAJB*, 1976, I, p. 146, nr. XXX.3.A, harta p. 147 (4).

211. *Ilișeni*, com. Santa Mare, jud. Botoșani (Plansa 65/211b; Harta 13/211a; 15- 16/211b)

a). În locul numit **La Holm** (Lanul Corogea), situat la circa 1 km est de sat, pe suprafața ușor înclinată a Dealului Holm, de pe partea stângă a pârâului Corogea, resturi de locuire de factură Nouă și hallstattiană timpurie. Pentru cultura Nouă, sunt menționate fragmente ceramice de borcane, cu brâu simplu în relief și găuri incomplete.

b). Pe același loc, la aproximativ 300m depărtare de malul stâng al pârâului Corogea, în vara anului 1960 a fost descoperit întâmplător, cu ocazia lucrărilor agricole, un depozit format din 33 de obiecte de bronz, întregi și fragmentare: 3 celturi de tip transilvănean, cu marginea dreaptă; 4 seceri cu

²⁹¹ Inclus de A. László între descoperirile databile în Hallstatt (László, 1994, p. 175, nr. 118 g)

²⁹² Atribuit de A. László începutului epocii fierului (László, 1994, p. 175, nr. 119).

²⁹³ Celtul este datat de A. László în Hallstatt (László, 1994, p. 175, 119 b).

buton (3 întregi și 1 fragmentară); o seccră cu limba la mâner, fragmentară; 22 secceri cu cârlig (15 întregi, 2 rupte în câte două bucăți și 5 fragmentare); 2 săbii cu limba la mâner (una ruptă în cinci bucăți, cu umărul ușor aplecat, și alta, fragmentară, cu umărul drept); un vârf de lance în formă de frunză și cu tub de înmănușare.

Secerile aparțin următoarelor tipuri: a) secceri cu buton: tip Panticcu (3 exemplare), datat în prima treaptă a Bronzului recent; varianta Ilișeni (1 exemplar), datată în prima treaptă a Bronzului recent; b) secceri cu limba la mâner: tip Uioara 9 (- Sălard) (un exemplar), datat începând din treapta a doua a Bronzului recent până în treapta a doua a Bronzului târziu; c) secceri cu cârlig: tip Micăsasa - Drajna 1 (11 exemplare), datat din prima treaptă a Bronzului recent până în prima treaptă a Bronzului târziu; tip Cristian - Drajna 2 (7 exemplare), datat, de asemenea, din prima treaptă a Bronzului recent până în prima treaptă a Bronzului târziu; tip Cătina - Doljești (4 exemplare), datat mai frecvent în prima treaptă a Bronzului recent și, mai rar, în treapta a doua a acestuia. Acest ultim tip s-a răspândit mai mult în Moldova, în Transilvania și Ucraina (sudică și transcarpatică) apărând mai rar.

Depozitul este datat, după unele opinii, la sfârșitul epocii bronzului, fiind, se pare, contemporan cu așezarea de tip Noua aflată în apropiere (vezi mai sus punctul a.). După alte opinii, depozitul este atribuit orizontului contemporan cu seria Cincu - Suseni Ha A₁, sec. 12. î.H).

Sondaj Grigore Foit. 1960. Cercetări: Colectiv *RAJB*. 1974. Inf. M. Babeș. 1974.

Colecția: Muz. Naț. de Ist. a României, inv. 1839 - 1871.

Bibliografie: Foit, 1964, p. 461 - 474; Petrescu - Dîmbovița, 1964, p. 255 - 256; idem, 1977, p. 119 - 120, pl. 279, 280; idem, 1987a, p. 14, nr. 56 - 58, p. 19, nr. 187, p. 43, nr. 1081, p. 59, nr. 1589 - 1599, p. 61, nr. 1703 - 1709, p. 62, nr. 1731 - 1734, notele 10, 11, pl. 211/B4 - 6, 212/7 - 26, 213/27 - 30; *Așezări*, p. 274; *RAJB*, 1976, I, p. 237, nr. I.11.6.A, harta p. 239 (3); Păunescu, Șadurschi, 1989a, p. 259 - 263, fig. 1/1 - 14; 2/1 - 10; 3/1 - 8; László, 1994, p. 175, nr. 121.

212. Ionășeni, com. Trușești, jud. Botoșani

În locul numit **Țintirim**, situat la circa 1,3 km (în linie dreaptă) vest de punctul Țuguieța și la aproximativ 1,5 km est - nord - est de sat, în preajma cantonului CFR, pe terasa inferioară a Jijicii, pe pantele domoale ale versantului de est al Dealului Ionășenilor (situat pe malul drept al Jijicii), de o parte și alta a drumului de țară care coboară de la Ionășeni, îndreptându-se spre încrucișarea de drumuri de lângă podul de peste Jijia, din apropierea Țuguieței, resturi sporadice de locuire de factură Noua.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 28, 39; idem, 1955, p. 177 - 180; Petrescu - Dîmbovița, 1953b, p. 447; *RAJB*, 1976, I, p. 276 - 277, nr. LX.5.A, harta p. 277 (9).

213. Ion Neculce, com. Târgu Frumos, jud. Iași

Pe panta de nord - est a Dealului Buznei, la 700 m nord - vest de sat, în locul numit **Siliștea Schitului**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1954; C. Mihai, D. Boghian, 1978 - 1980.

Bibliografie: *Așezări*, p. 221 (nu sunt menționate materiale Noua); *RAJI*, 1985, p. 420, nr. LXXIX.10.C, harta LXXIV (45).

214. Jijia, com. Albești, jud. Botoșani (Planșa 66/214; Harta 13, 15-16/214)

La circa 1,5 km sud - sud - vest de marginea fostului sat Șătrăreni, pe platoul dealului Ceir, în locul numit **Via lui Lupășcu**, s-a descoperit, cu prilejul lucrărilor agricole, în 1968, un mic depozit de unelte și arme de bronz, din care s-au păstrat: 2 celturi de tip transilvănean și unul aparținând variantei răsăritene a tipului transilvănean; 1 fierăstrău (lama ruptă în două fragmente); 1 pumnal fragmentar.

Depozitul este datat în Bronz târziu și Hallstatt timpuriu (sec. XIII - X î.H.).

Colecția: Complex muzeal Piatra Neamț, inv. 5491 - 5495.

Bibliografie: Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 231, fig. 18/1 - 4; 19/1; Șadurschi, 1989, p. 164, fig. 4/1 - 5; László, 1994, p. 175, nr. 126 b.

215. Idem

În locul numit **După Sat** (Dealul Șătrărenilor), la circa 300 m nord de marginea fostului sat Șătrărceni, pe marginea platoului Dealului Șătrărenilor, în dreapta Jijiei, la aproximativ 700 m de calea ferată, în profilul malului, resturi de locuire de factură Noua.

Inf. prof. C. Zerfaș, 1977, 1982. Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1982.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 231, fig. 10/1 - 2.

216. Idem (Harta 13/216)

În locul numit **Siliștea Crăciunilor** (Dâlma lui Oatu), aflat la aproximativ 600 m est de marginea satului (cartierul Crăciunilor), pe partea stângă a Jijiei, la circa 300 m est - nord - est de podul de cale ferată de peste râu, pe un martor de eroziune situat în lunca Jijiei, pe o suprafață de aproximativ 20 ha, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie (ceramică canelată) (grupul Corlăteni).

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1983.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 383.

Bibliografie: Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 232; László, 1994, p. 175, nr. 126 a.

217. Idem

La circa 400 m nord de podul metalic de cale ferată de peste Jijia și la aproximativ 600 m vest - sud - vest de Siliștea Crăciunilor, pe un martor de eroziune din dreapta Jijiei, în locul numit **Bulgăria lui Bolocan**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1983.

Bibliografie: Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 232 - 233.

218. Larga Jijia, com. Movileni, jud. Iași

La circa 50 m nord de **Movila Bașcauș**, pe terasa inferioară a Jijiei, în săpătura unor șanțuri vechi, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: A. Nițu, Z. Székely, 1951; N. Zaharia, 1954.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 44; Petrescu - Dîmbovița, 1953b, p. 447; *Așezări*, p. 240; *RAJI*, 1984, p. 259, nr. LII.3.C (necartat); Florescu A., 1991, p. 84, nr. 304/N.4.

219. Idem (Harta 11-13/219)

În locul numit **La Grădină**, la est de sat, pe un grind (înalt de 2,50 m) din albia majoră a Jijiei, așezare Noua, cu mai multe "cenușare", și resturi sporadice de locuire hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni). Prin secționarea unui cenușar (cultura Noua), s-au descoperit fragmente ceramice, oase de animale și omoplați crestați.

Cercetări: A. Nițu, Z. Székely, 1951. Sondaj A. Alexandrescu, 1951; suprafața săpată efectiv, circa 150 m².

Colecția: Inst. Arh. București și Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 43, 47 - 56; Petrescu - Dîmbovița, 1953a, p. 447; Florescu A., 1964, fig. 26 (harta); Păunescu, 1970, p. 169; *RAJI*, 1984, p. 259 - 260, nr. LII.3.D, harta LII (10); Florescu A., 1991, p. 84, nr. 303/ N.4, fig. 30/1 - 12; László, 1994, p. 175, nr. 127.

220. Lețcani, com. Lețcani, jud. Iași (Harta 12-13/220)

În locul numit **Valea Ilenii**, pe panta sudică a interfluviului dintre șesul Bahluiului și Valea Ilenii, în dreptul bifurcării liniei ferate Iași - Pașcani și Iași - Dorohoi, așezare Noua, cu "cenușare" și resturi de locuire hallstattiană (grupul Corlăteni). Printre materialele descoperite aici, sunt menționați omoplații crestați²⁹⁴.

²⁹⁴ Descoperirile din punctele 317/N,4 și 318/N,4 din *Repertoriul* lui A. C. Florescu (1991, p. 87) aparțin, probabil, unui singur sit, după cum reiese din alte lucrări (cf. *Așezări*, p. 208, punctul „Valea Ilenii”; *RAJI*, 1984, p. 214, nr. XLI.I.A).

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 208, pl. XCII/2, 4 - 5, 8 - 9; CLXXXII/6 - 7; *RAJI*, 1984, p. 214, nr. XLI. I.A, harta XLI (1); Florescu A., 1991, p. 87, nr. 317/N,4; László, 1994, p. 175, nr. 130 b.

221. Idem (Harta 12/221)

În **Marginea sud - estică a satului**, resturi de locuire de factură (Noua I, după A. C. Florescu), cu clemente ceramice de tradiție Biłyi Potik - Costișa. Se menționează faptul că, prin săparea șanțului șoselei din acest loc, au apărut depuneri de sol cenușos.

Cercetări: N. Zaharia, 1956 - 1957; V. Chirica, 1979.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 207, pl. LXXXIX/12, 15; *RAJI*, 1984, p. 214, nr. XLI.1.C, harta XLI (3); Florescu A., 1991, p. 86, nr. 313/N,4.

222. Idem

În **Vatra satului - Terasa de la biserică**, situată pe terasa inferioară a Bahluiului, la circa 100 m sud de biserică, resturi sporadice de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 206 - 207, pl. LXXXIX/7, 9 - 10; *RAJI*, 1984, p.214, nr. XLI.1.B, harta XLI (2); Florescu A., 1991, p.86, nr. 312/N,4.

223. Idem

Pe panta inferioară a Bahluiului, la circa 2,5 km nord - vest de sat, în locul numit **Iazul Bulgăriei**, resturi de locuire de factura Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1952. Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 207, pl. XC/14; CLXXXII/1 - 4; *RAJI*, 1984, p. 214, 216, nr. XLI.1.E, harta XLI (5); Florescu A.: 1991, p. 86, nr. 326/N,4.

224. Idem

În locul numit **Movila din șes**, pe terasa joasă a Bahluiului, tăiată de linia ferată, la 2 km vest de sat, în apropierea unei movile, resturi de locuire de factură Noua și, probabil, hallstattiană (grupul Corlăteni, Cozia ?).

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Bibliografie: *Așezări*, p.208, pl. XC/17; XCI/7. 13; *RAJI*, 1984, p.216, nr. XLI.1.F, harta XLI (6); Florescu A., 1991, p. 87, nr. 319/N,4; László, 1994, p. 175, nr. 130 a.

225. Idem (Harta 13/225)

Pe terasa din stânga Bahluiului, în dreptul unor ruine situate pe locul **La Damian** (Hanul Poștei), la circa 3 km nord de sat, resturi sporadice de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie de tip Corlăteni.

Cercetări: N. Zaharia, 1956 - 1957.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 208, pl. XCII/14 - 16,18; *RAJI*, 1984, p.216, nr. XLI.1.I, harta XLI (8); Florescu A., 1991, p. 87, nr. 320/N,4; László, 1994, p. 175, nr. 130 c.

226. Idem

În lutăria din marginea de nord - vest a satului, situată în dreptul stației CFR, pe promontoriul plat și rotunjit al terasei inferioare a Bahluiului, în locul numit **La lutărie**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 447; *Așezări*, p. 207, pl. XC/4 - 6; *RAJI*, 1984, p. 216, nr. XLI.1.K, harta XLI (10); Florescu A., 1991, p. 86, nr. 314/N.4.

227. **Idem** (Planșa 35, 46, 48/227; Harta 7, 14/227)

În locul **La Movilă**, pe panta sudică a dealului din marginea de nord - vest a satului, în apropierea unei movile aplatizate, situată în spatele casei lui Victor Dram, au fost descoperite întâmplător, în 1956, morminte plane de inhumație²⁹⁵. Se menționează că mormintele conțineau schelete în poziție chircită, în preajma acestora aflându-se vase bitronconice - o ceașcă cu o toartă cu creastă și un *kantharos*, cu torți, prevăzute, de asemenea, cu creastă.

În mantaua movilei s-au găsit fragmente ceramice de tip Costișa.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1956.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Cristescu, 1961, p. 133 - 134; *Așezări*, p. 207, pl. CLXXXIII/I - 2; Florescu A., 1964, fig. 26; idem, 1991, p. 86, nr. 315/N.4, fig. 185/I - 2; *RAJI*, 1984, p. 216, nr. XLI.1.L, harta XLI (11); Sava, 2002, p. 97, harta 1/32, pl. 129/5 - 6.

228. **Lungani**, com. Lungani, jud. Iași

Pe panta de sud - vest a unui mic platou de pe partea stângă a pârâului ce trece prin sat și se varsă în Bahluț, în preajma bisericii, la est de bahna Cerbolea, în locul numit **După biserică**, resturi de locuire Noua.

Cercetări: M. Tanasachi, 1093.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 22, nr. XLII.1.A, harta LXII (1).

229. **Idem**

În locul numit **La Șipot**, situat la circa 0,5 km vest de sat, în perimetrul unui izvor puternic ce se varsă în Cerbolea, resturi de locuire de factură Noua. Sunt menționate fragmente ceramice decorate cu brâu simplu în relief.

Cercetări: M. Tanasachi, 1083.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 224, nr. XLII.1.E, harta XLII (5), fig. 8/7.

230. **Manoleasa**, com. Manoleasa, jud. Botoșani.

În țarina satului (loc neprecizat) s-a descoperit întâmplător un cuțit curb din silex, aparținând culturii Noua.

Bibliografie: Aprotosoaic, 1982, p. 125, fig. 3/6.

231. **Mateieni**, com. Corlăteni, jud. Botoșani (Harta 13, 15/231)

În **Curtea școlii generale**, cu ocazia săpăturilor pentru turnarea fundației unei clădiri, s-au descoperit resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie. Materialele menționate pentru sfârșitul epocii bronzului (cultura Noua) sunt: un vas întreg și unul fragmentar, două verigi și un fragment de brățară din bronz. Hallstattului timpuriu (grupul Corlăteni) îi sunt atribuite fragmente ceramice cu caneluri late.

Inf. și determinare Dan Gh. Teodor.

Colecția: Școlii generale Mateieni.

Bibliografie: *RAJB*, I, p. 80, nr. XII.4.D, harta p. 81 (15); László, 1994, p. 176, nr. 143.

²⁹⁵ E. Sava (2002, p. 97) include mormintele din acest loc în categoria mormintelor tumulare izolate, fără a aduce argumente care să contrazică informațiile de mai sus.

232. Maxut, com. Deleni, jud. Iași

Pe platoul din spatele Pescăriei Deleni, pe partea dreaptă a șoselei Hârlău - Botoșani, în locul numit **Gurguieta**, resturi sporadice de locuire de factură Noua.

Cercetări: V. Chirica, R. Popovici, 1979 (P 74).

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 123, nr. XXII.4.A, harta XXII (6).

233. Idem (Harta 11/233)

În **Vatra Satului (I)**, în grădina locuitorului Vasile Cotnăreanu, situată în marginea de sud - est a satului, resturi de locuire intensă de factură Noua. Așezarea este distrusă parțial, prin plantarea vici.

Cercetări: N. Zaharia, 1956; V. Chirica, R. Popovici, 1979 (P 72).

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p.291; *RAJI*, 1984, p. 123, nr. XXVII.4.B, harta XXII (7); Florescu A., 1991, p. 90, nr. 330/M.3.

234. Idem

În **Vatra satului (II)**, în grădina locuitorului Sauciu Gh. Gheorghe, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: V. Chirica, R. Popovici, 1979.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 123, nr. XXII.4.C, harta XXII (8).

235. Mășcăteni, com. Albești, jud. Botoșani (Harta 11-13/235)

În **Marginea sudică a satului**, în prelungirea terasci inferioare a Jijici, așezare Noua, cu "cenușare" și resturi de locuire de factură, probabil, hallstattiană timpurie.

Cercetări: A. Nițu, Z. Székely, 1951.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 37; Petrescu - Dimbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 39; Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 447; *RAJB*, 1976, I, p. 41, nr. I.5.C, harta p. 42 (8); Florescu A., 1991, p. 91, nr. 336/N.2 (punct localizat în marginea de sud - vest a satului).

236. Idem

În **Vatra satului**, în marginea de vest a acestuia, în grădinile locuitorului Costache Iușcă și ale vecinilor lui, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1982.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 37; *RAJB*, 1976, I, p. 41, nr. I.5.D, harta p. 42 (9); Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 233 - 234, fig. 11/5.

237. Idem (Harta 11-12/237)

În marginea de nord - nord - est a satului, la circa 800 m vest de cursul Jijici, pe un martor din terasa înaltă din dreapta Jijici, în apropierea bisericii satului, în locul numit **La Biserică**, așezare Noua, cu "cenușare".

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1982.

Colecția: Inst. Arh. Iași și Muz. Jud. Botoșani (inv. P 364).

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p.37; Petrescu - Dimbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 39; Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 447; *Așezări*, p. 252 (nu sunt menționate materiale Noua); *RAJB*, 1976, I, p. 41, nr. I.5.E, harta p. 42 (10); Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 233; Florescu A., 1991, p. 90, nr. 335/N.2.

238. Idem (Harta 13/238)

În locul numit **Capul Dealului**, situat în marginea sudică a satului Mășcăteni, pe un bot al terasci mijlocii de pe malul drept al Jijici, pe panta cuprinsă între șoseaua Trușești - Albești și casa locuitorului Popescu Mihai, în grădina acestuia și a vecinilor săi, resturi de locuire de factură Noua și din Hallstatt timpuriu.

Cercetări: Colectiv *R.AJB*, 1982.

Bibliografie: Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 234.

239. Mihălășeni, com. Mihălășeni, jud. Botoșani (Planșa 60-63/239; Harta 15-16/239)

În locul numit **Șesul Bașeului**, situat la circa 1 km sud - est de sat, pe un martor de croziune din stânga cursului mijlociu al Bașeului și pe partea dreaptă a drumului comunal Mihălășeni - Negrești, resturi de locuire de factură Noua. În timpul săpăturilor efectuate în necropola aparținând culturii Sântana de Mureș, s-au găsit, împrăștiate, în stratul care suprapune necropola, multe fragmente ceramice, obiecte de bronz, din os și din corn de animal, obiecte care sunt atribuite culturii Noua. Se precizează că, în spațiul cercetat (corespunzând necropolei) au fost descoperite puține resturi de construcții sau alte amenajări specifice unei așezări din epoca bronzului. O așezare de tip "Noua", care a fost intersectată prin săpăturile din 1992, 1993 se află la circa 100 m spre est de zona mormintelor culturii Sântana de Mureș (vezi mai jos). Obiectele de bronz și os descoperite pe suprafața necropolei, trebuie puse în legătură cu așezarea de la sfârșitul epocii bronzului, aflată în apropiere. De remarcat faptul că, pe o suprafață relativ mică din zona mormintelor, apare o atât de mare concentrare de obiecte din metal, datând de la sfârșitul epocii bronzului.

Obiecte de bronz: 1. seceră cu cârlig de tip Micăsasa - Drajna 1; Dimensiuni: L = 12,7 cm, greutate = 57,25 g. Se datează din Bronzul recent (*Jungbronzezeit*) până în prima treaptă a Bronzului târziu. Exemplarul de la Mihălășeni este atribuit culturii Noua (prima treaptă a Bronzului târziu); 2. fierăstrău cu ambele laturi crestate; datat de la începutul Bronzului recent până în a treia treaptă a Bronzului târziu; 3. brățară, neornamentată, rectangulară în secțiune transversală, cu capete subțiate și larg deschise. Dimensiuni: diametrul = 5,8 cm, greutatea = 3,60 g. Datată din prima treaptă a Bronzului recent (*Jungbronzezeitstufe*) până în Bronzul târziu. Brățara de la Mihălășeni este atribuită Bronzului târziu (cultura Noua); 4. ac cu capul rulat (*Rollenkopfnadel*), lățit în zona capului, rotund în secțiune transversală în zona piciorului. Dimensiuni : L = 10,7 cm, greutatea = 4,50 g. Acest tip de ac se datează din Bronzul timpuriu până în Hallstatt. Exemplarul de la Mihălășeni este atribuit culturii Noua; 5. ac fragmentar, lățit mult în zona capului. Dimensiuni: L = 10,7 cm, greutatea = 5,50 g; 6. daltă, cu secțiune transversală rotundă în zona corpului și rectangulară în zona lamei și a capetelor ascuțite. Dimensiuni: L = 8,8 cm, greutatea = 1,95 g. Dălți din bronz, de diferite forme, se întâlnesc de la începutul Bronzului recent până în Bronzul târziu; au, de obicei, secțiune transversală rectangulară și, uneori, corp subțiat cu secțiune transversală rotundă. Se consideră că dalta de la Mihălășeni trebuie pusă în legătură cu așezarea Noua aflată în apropiere, exemplare similare, variate tipologic, fiind frecvent întâlnite în acest mediu cultural; 7. daltă mică din bronz, cu corp fațetat și ușor îngroșat în partea centrală, cu capete subțiate și secțiune transversală relativ rectangulară. Dimensiuni: L = 9 cm, greutatea = 5 g. Se datează, probabil, în Bronzul târziu; 8. daltă cu corp fațetat și capete subțiate. Corpul este scurt și are secțiune transversală rectangulară și o îngroșare vizibilă care delimitează corpul de vârful ascuțit. Dimensiuni: L = 3,7 cm, greutatea = 1,80 g. Exemplarul poate fi atribuit Bronzului târziu; 9. daltă din bronz, cu tăiș ascuțit, secțiune transversală ovală în zona tăișului și rotundă în zona capătului opus. Dimensiuni : L = 8,9 cm, greutatea = 12,07 g.

Obiecte din os: 1. psalic piramidală din corn de cerb, cu aspect biplan simetric, parțial deteriorată în zona capetelor (unul din capete este rupt). Are, în partea centrală a uncia dintre fețe, un orificiu oval - alungit și, pe fața opusă, două orificii mici, care corespund cu perforațiile longitudinale aflate în zona celor două capete ale psaliei. Dimensiuni: L = 8,8 cm. Se consideră că acest exemplar poate fi atribuit unei variante noi a tipului Füzsabony (*varianta Mihălășeni*) și se datează în Bronzul târziu. Psalia de la Mihălășeni este, probabil, în legătură cu așezarea Noua aflată în apropiere; 2. psalie fragmentară, prevăzută, inițial, cu câte o proeminență pe ambele părți laterale. Dimensiuni: L (actuală) = 6,3 cm. Exemplarul de la Mihălășeni, aparținând, probabil, tipului Vatin, ar putea fi datat eventual în Bronzul târziu.

Cercetări: O. L. Şovan, P. Şadurschi, 1982. Săpături (în necropola de tip Sântana - Černjachov): O. L. Şovan, 1983-1988.
 Colecția: Muz. Jud. Botoşani (inv. 8329, 8972, 14678 - 14686).
 Bibliografie: Ioniță, Şovan, 1995, p. 255 - 260.

a) Idem (Planşa 9, 70, 81/239a; Harta 7/239a)

În acelaşi loc, în timpul săpăturilor efectuate în necropola amintită mai sus, s-a găsit în stratul care suprapunea necropola, un fragment de vas ornamentat cu motiv format din bandă de două linii incizate, între care se află un rând de împunsături, sub care se află o bandă de triunghiuri haşurate, cu vârful în jos. Inciziile sunt realizate prin împunsături, iar uncele triunghiuri au laturile prelungite în zona vârfurilor. Vasul a fost datat în Bronzul târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu), dar particularităţile pastei (cu silix în amestec), ale formei şi ornamentului, indică, în opinia noastră, mai curând apartenenţa sa la Bronzul mijlociu, respectiv aspectul Corlăteni - Truşeşti.

Săpături (în necropola de tip Sântana - Černjachov), O. L. Şovan, 1983 - 1988.
 Bibliografie: Iconomu, Şovan, 1999, p. 13 - 25; idem, 2001, p. 37 - 54.

240. Idem (Harta 11-12/240)

Pe partea stângă a drumului Mihălăşeni - Negreşti, la circa 100 m est de necropola de tip Sântana de Mureş (vezi mai sus), în locul numit **Lipovanu**, aşezare Noua cu "cenuşare". Din cele 2 "cenuşare" cercetate parţial provin numeroase oase de animale, fragmente ceramice şi obiecte din os caracteristice acestei culturi.

Cercetări: O. L. Şovan. Sondaje I. Ioniță. O. L. Şovan, L. Dascălu (1992 - 1993).
 Colecția: Muz. Jud. Botoşani.
 Inedit.

241. Mileanca, com. Mileanca, jud. Botoşani

În locul numit **Duruitoare**, situat în marginea de est a satului, pe partea stângă a pârâului Podriga, pe un teren ce coboară în pantă, s-a descoperit întâmplător o patină din os, cu partea dinspre vârf ruptă.

Cercetări: A. Crişmaru, 1965 - 1985.
 Bibliografie: Crişmaru, comunicare prezentată la Sesiunea anuală a Muzeului Judeţean Botoşani, noiembrie 1993.

242. Idem (Harta 11-12/242)

La circa 2,5 km distanță între satele Mileanca şi Scutari, pe partea stângă a drumului şi a pârâului Podriga, pe un platou ușor înclinat spre sud, în locul numit **La Odaie**, resturi de locuire de factură Noua şi, eventual, hallstattiană. Se menţionează prezenţa unor "cenuşare" aplatizate, de pe care s-au cules fragmente ceramice şi multe oase de animale.

Cercetări: A. Crişmaru, 1965 - 1985.
 Bibliografie: Crişmaru, comunicare prezentată la Sesiunea anuală a Muzeului Judeţean Botoşani, 1993.

243. Miorcani, com. Rădăuţi - Prut, jud. Botoşani (Harta 11-12/243)

La aproximativ 0,800 - 1 km est - sud - est de sat, în locul numit **La Podiş**, aşezare Noua, cu "cenuşare".

Inf. prof. Arcadie Mihăescu, 1964 - 1965, 1973.
 Colecția: Arcadie Mihăescu (Şcoala Generală Miorcani).
 Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 209, nr. XLVII.2.B. harta p. 213 (2); Florescu A., 1991, p. 92, nr. 343/M.I.

244. Idem (Harta 11-12/244)

În locul numit **Treuci**, situat la circa 2 km vest - nord - vest de sat, aşezare Noua, formată din 5 "cenuşare". De pe suprafaţa aşezării au fost culese 3 cuţite curbe din silix, cu urme de lustru, şi 2 lame de silix, denticulate şi lustruite pe o latură.

Inf. prof. Arcadie Mihăescu, 1973.

Colecția: Arcadie Mihăescu.

Bibliografie: Păunescu, 1970, p. 198, 216; *RAJB*, 1976, I, p. 210, nr. XLVII.1.D, harta p. 213 (4).

245. *Idem*

La circa 500 m sud - sud - vest de sat, lângă **Iazul Muscalului**, resturi de locuire de factură Noua. Dintre materialele care provin din acest punct, sunt menționate fragmente ceramice, oase de animale și un omoplat crestat.

Inf. prof. A. Mihăescu, 1973.

Colecția: A. Mihăescu.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 210, nr. XLVII.2.F, harta p. 213 (6).

246. *Idem* (Harta 15-16/246)

În locul numit **Duruitoare - Borna 937**, situat la circa 800 m nord - est de sat, la confluența Pârâului Curții cu Prutul, pe partea dreaptă a pârâului, resturi de locuire de factură Noua sau hallstattiană. S-au descoperit întâmplător 1 celt de bronz și un creuzet din lut, cu urme de zgură metalică, de formă oval - alungită, prevăzut cu un orificiu pentru înmănușare²⁹⁶.

Inf. prof. Arcadie Mihăescu, 1973. Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1973.

Colecția: Muz. Naț. de Ist. a României; col. prof. A. Mihăescu.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 210 - 211, nr. XLVII.2.H, harta p. 213 (8); pentru celt, vezi Șadurschi, 1989, p. 169.

247. *Idem* (Harta 11-12/247)

La circa 2,5 km est - sud - est de sat (spre Cotu Miculinți), în locul numit **Fânaț I** (Pârâul Morii sau Pârâul Olgii), așezare Noua, formată din 9 "cenușare". Din această așezare provin numeroase materiale: fragmente ceramice; omoplați crestați; obiecte de os șlefuit; 1 vârf de săgeată din silex, microlitic, cu baza puternic concavă, lucrat bifacial și cu marginile denticulate; 2 cuțite curbe, din silex, unul fiind masiv (L = aprox. 20 cm).

Inf. prof. Arcadie Mihăescu, 1973. Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1973. Sondaj M. Bitiri, 1961.

Colecția: A. Mihăescu; Muz. Jud. Botoșani, inv. P 157.

Bibliografie: Păunescu, 1970, p. 216; *RAJB*, 1976, I, p. 211, nr. XLVII.2.I, harta p. 213 (9).

248. *Idem*

De pe teritoriul satului (loc neprecizat) provine 1 cuțit curb din silex alburiu - vinețiu, lucrat bifacial, cu lustru pronunțat pe ambele fețe, atribuit culturii Noua.

Inf. prof. Arcadie Mihăescu, 1973. Identificare Colectiv *RAJB*, 1973.

Colecția: Muzeu Săveni.

Bibliografie: Păunescu, 1970, p. 198, 216; *RAJB*, 1976, I, p. 213, nr. XLVII.

249. *Idem*

La sud - est de sat, pe locul numit **Izvorul Lupului**²⁹⁷, resturi de locuire de factură Noua, printre care un omoplat crestat.

Cercetări: inv. Arcadie Mihăescu, 1964 - 1965. Inf. inv. D. Jar.

Identificare Colectiv *RAJB*, 1973, 1974.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 105, nr. XVII; XLVII.2.E, p. 210 (nu sunt menționate materiale de factură Noua); Florescu A., 1991, p. 92, nr. 344/M.1.

²⁹⁶ Aceste descoperiri sunt datate de A. László în Hallstatt (László, 1994, p. 176, nr. 148).

²⁹⁷ În *RAJB* acest loc este denumit *Izvorul Lupului - Iazul Răcâriei* și este localizat la circa 1 km sud-sud-vest de sat, lângă Iazul Răcâriei, în apropierea pădurii de salcâmi (cf. *RAJB*, p. 210, nr. O, XLVII.2.E, harta p. 213(5)).

250. Idem (Harta 15-16/250)

La circa 1,3 km nord - nord - est de sat, pe malul terasei Prutului, în apropierea carierei de gresie, în locul numit **Vărărie**, s-a descoperit întâmplător un celt de bronz²⁹⁸.

Inf. prof. Arcadie Mihăescu.

Colecția: Arcadie Mihăescu.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 210, nr. XLVII.2.G; Șadurschi, 1989, p. 169.

251. Miron Costin, com. Vlăsinești, jud. Botoșani

Pe terenul **Zona cozii Iazului Hănești**, cu "învăluiri" paralele cu drumul Hănești - Săveni, resturi de locuire de factură Noua.

Bibliografie: Aprotosoiaie, 1974, p. 173; *RAJB*, 1976, I, p. 297, nr. LXVIII.2.C (necartat)

252. Miroslava, com. Miroslava, jud. Iași (Harta 7/252)

Pe terasa înaltă de pe partea dreaptă a Bahluului, în fața cartierului Dacia, în apropierea stâlpului de înaltă tensiune nr. 15, în locul numit **Dealul Miroslava** (II), așezare de înălțime, cu ceramică de factură Noua. Se menționează că unele fragmente ceramice erau ornamentate cu șiruri de puncte executate cu un obiect ascuțit.

Cercetări: V. Chirica, M. Tanasachi, 1981, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 233, nr. XLVI.1.E. harta XLVI (4). fig. 6/14.

253. Mitoc, com. Mitoc, jud. Botoșani (Planșa 35, 46, 49, 52-53/253b; Harta 14/253b)

a) La circa 2 - 2,5 km sud de sat, pe malul stâng al Pârâului lui Istrate, la confluența acestuia cu Prutul, pe terasa Prutului, în locul numit **Pârâul lui Istrate**, resturi sporadice de locuire de factură Noua.

b) În același loc s-au descoperit, cu prilejul săpăturilor efectuate în așezarea paleolitică, în 1972 - 1976, 2 morminte de înhumăție aparținând culturii Noua. Primul mormânt conținea un schelet în poziție chircită, culcat pe partea stângă, cu fața spre est. În dreptul abdomenului s-au găsit două vase, primul cu două torți supraînălțate, prevăzute cu buton (una ruptă din vechime), al doilea cu două torți mici, perforate vertical. În jurul scheletului au fost descoperite fragmente ceramice neolitice. Mormântul a fost depistat la adâncimea de 1,17 m. Se menționează faptul că la partea superioară a stratului de cultură neolitic, s-au găsit și alte fragmente ceramice aparținând culturii Noua, iar, izolat, un alt vas întreg, de asemenea cu torți supraînălțate, dat fără buton, aflat la adâncimea de 1,25 m. Mormântul al doilea a fost dezvelit la adâncimea actuală de 0,65 m. În această zonă terenul a suferit o alveolare de circa 50 - 60 cm, astfel că adâncimea inițială a gropii mormântului era de 1,15 - 1,20 m. Scheletul se afla în poziție puternic chircită, pe partea dreaptă, cu genunchii la bărbie și mâinile sub picioare. Între cap și genunchi s-a găsit un vas din pastă de culoare cenușie - închis, de calitate inferioară și arsă neuniform. Lipsa mandibulelor și poziția nefirească a craniului ar putea indica o moarte violentă sau existența unor practici rituale.

Colecția: Inst. Arh. Iași; Muz. Jud. Botoșani, inv. P 136. 137.

Bibliografie: Chirica, Șadurschi, 1979, p. 63 - 74, fig. 4, 6; *RAJB*, 1976, I, p. 188 - 189, nr. XLI. 1.C. harta p. 194 (2); Sava, 2002, p. 95 - 96, harta 1/25, pl. 130.

254. Idem

În marginea de sud a satului, pe pârâul Ghireni, la circa 400 m de confluența acestuia cu Prutul, în locul numit **Malul Galben**, resturi sporadice de locuire de factură Noua.

²⁹⁸ Celtul este atribuit de A. László începutului epocii fierului (László, 1994, p. 176, nr. 148).

Cercetări: N. Zaharia, 1955 - 1956. Săpături (în așezarea paleolitică) N. Moroșanu; C. S. Nicolăescu - Ploșor și N. Zaharia, 1956 - 1957; V. Chirica, începând din 1975.

Bibliografie: *Așezări*, p. 276; *RAJB*, 1976, I, p. 189 și urm., nr. XLI.I.E, harta p. 194 (4); Florescu A., 1991, p. 93, nr. 349/M,1.

255. Moara Jorii, com. Hănești, jud. Botoșani (Harta 11-13/255)

În marginea de nord a satului, pe stânga Bașcului, în fața satului, pe Dealul Hodoroaia, în locul numit **Pe Grind** (Grădina lui Petrescu), așezare Noua foarte întinsă, cu "cenușare". Sunt menționate, de asemenea, resturi de locuire hallstattiană.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Colecția: Muz. Săveni și Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Protosoave*, 1974, p. 253; *RAJB*, 1976, I, p. 141, nr. XXIX.3.A, harta p. 144 (8); Florescu A., 1991, p. 93 - 94, nr. 354/M,2 (locul numit Dealul Hodoroaia).

256. Mogoșești, com. Mogoșești, jud. Iași (Harta 13/256)

În locul numit **Dealul Santa**, în apropierea celor câteva case care alcătuiau fostul cătun Santa, pe panta Dealului Budului (Dealul Suroaici), lângă drum, resturi de locuire de factură, probabil, Noua și, eventual, din Hallstatt timpuriu (grupul Corlățeni).

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1956.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 209; *RAJI*, 1984, p. 246, nr. XLVIII.1.G (necartat); Florescu A., 1991, p. 94, nr. 355/N,4; László, 1994, p. 177, nr. 155 c.

257. Idem

Pe un mic platou, numit **Staniște**, situat lângă grajdurile fostului CAP, în marginea de nord - vest a satului, resturi de locuire Noua. Sunt menționate fragmente ceramice decorate cu brâu simplu în relief sau cu marginea dreaptă.

Cercetări: V. Chirica, T. Mam, 1983 (P 507).

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 246, nr. XLVIII.1.H, fig.14; harta XLVIII (7).

258. Movila Ruptă, com. Ripiceni, jud. Botoșani (Planșa 53/258)

În nordul satului, pe panta hârtopului din marginea podișului, hârtop care se deschide în apropierea fostului drum Movila - Ripiceni, la circa 50 - 60 m nord de marginea podișului, în locul numit **La Hârtop**, resturi de locuire de factură Noua. Este menționat un vas bitronconic, cu umărul rotunjit, ornamentat cu patru proeminente.

Cercetări: N. Zaharia, 1955.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 277, pl. CCXX/15; *RAJB*, 1976, I, p. 230, nr. XLIX.4.A (necartat); Florescu A., 1991, p. 95, nr. 361/N,2, fig.26/4.

259. Movileni, com. Movileni, jud. Iași (Harta 13/259)

Pe matorul de eroziune izolat din terasa inferioară a Jijiei, numit **La Podiș**, resturi de locuire de factură Noua și din Hallstatt timpuriu.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 447; *RAJI*, 1984, p. 257, nr. LII.1.B (necartat); Florescu A., 1991, p. 95, nr. 360/N,4.

260. Munteni, com. Belcești, jud. Iași

În marginea de sud a satului, pe partea stângă a iazului Huc, în locul numit **La Grădină**, resturi sporadice de locuire de factură Noua.

Cercetări: V. Chirica, 1982 (P 147).

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 54, nr. X.3.A, harta V (16).

261. Idem

La coada iazului Plopi, spre șoseaua Belcești - Coarnele Caprei, în jurul fermei zootehnice, pe partea stângă a iazului Plopi, în locul numit **Iezuț**, resturi sporadice de locuire de factură Noua.

Cercetări: C. Ionomu, 1978; V. Chirica, 1982.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 54, nr. X.3.C, harta V (18).

262. Nichiteni, com. Coțușca, jud. Botoșani (Planșa 45, 52/262; Harta 7/262)

La circa 300 m nord de sat, în zona podului de peste pâraul Volovăț și a confluenței acestuia cu Pârâul Calului, la poalele Dealului În Mârzâc, în locul numit **Pârâul Calului (În Mârzâc)**²⁹⁹, așezare cu "cenușare", aparținând culturii Noua, se pare cu elemente ceramice de tradiție Costișa³⁰⁰. De pe suprafața așezării au fost culese: fragmente ceramice; o patină din os, lucrată dintr-o falangă de cal; o seceră fragmentară, cu lustru intens obținut prin utilizare.

Cercetări: N. Zaharia, 1955.

Colecția: Inst. Arh. Iași; Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: *Așezări*, p. 254, pl. CCIX/3 - 6. 8 - 11, 19; CXXXIII/22; CCIX/10, 12 - 13, 20, 22; *RAJB*, I, p. 92, nr. XIV.7.D., harta p. 94 (21); Florescu A., 1991, 375/M,1, p. 97, fig. 25/1 - 3.

263. Nicșeni, com. Nicșeni, jud. Botoșani (Planșa 59/263; Harta 15-16/263)

De pe teritoriul satului, loc neprecizat, provine un celt, varianta răsăriteană a celtului transilvănean³⁰¹. Este de formă ovală, cu gura dreaptă, marginea îngroșată, cu o șanțuire dedesubt, tăiș drept, puțin lățit. Dimensiuni: L = 10,2 cm: l = 4,6 cm.

Bibliografie: Șadurschi, 1989, p. 169, fig. 8/9.

264. Onești, com. Plugari, jud. Iași

În locul numit **La Pod**, situat în marginea de vest - nord - vest a satului, în malul Miletinului, lângă noul pod, resturi de locuire de factură Noua. Se precizează că, în profil, stratul de cultură se observă la adâncimea de 0,50 - 0,70 m.

Cercetări: V. Chirica, Silviu Vacariu, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 306, nr. LV.3.B, harta LV (18).

265. Păltiniș, com. Păltiniș, jud. Botoșani

În locul numit **La Odgoane**, situat la circa 400 - 500 m est - sud - est de fostul sat Grivița, pe un platou înalt, înclinat spre sud - sud - est, pe partea dreaptă a văii pâraului Odgoane, la confluența acestuia cu pâraul Volovăț, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 148.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 198, nr. XLIV.1.J, harta p. 203 (9).

266. Idem (Planșa 59/266b; Harta 15/266a-266b, 16/266b)

Pe teritoriul satului (locuri neprecizate) au fost descoperite întâmplător, anterior anului 1973, un vârf de lance și un celt, datând de la sfârșitul epocii bronzului sau începutul epocii fierului.

²⁹⁹ A. C. Florescu menționează acest punct sub denumirea "La Mânzat".

³⁰⁰ Prezența elementelor de tradiție Costișa este menționată în *RAJB* (loc. cit.), în timp ce în lucrarea *Așezări*, pentru acest sit se specifică prezența în cadrul materialelor culturii Noua a unor elemente ceramice de tradiție Costișa - Bilyi Potik târzie (*Așezări*, loc. cit.), dar ilustrația publicată (fotocopii) nu este concludentă (op. cit., pl. CXXXIII/22; CCIX/10, 12-13). A. C. Florescu, însă, amintește numai de resturi de locuire Noua (op. cit., p. 97), nu și de elemente de tradiție din Bronzul mijlociu în așezarea respectivă.

³⁰¹ Atribuit de A. László Hallstat-ului (László, 1994, p. 177, nr. 161).

a) Vârful de lance, fragmentar, este de tip foliaceu, arc tub de înmănușare de formă conică, lung, cu două perforații opuse. Dimensiuni: L = 19 cm, l = 2,7 cm.

b) Celtul aparține variantei răsăritene a tipului transilvănean. Arc gura dreaptă, marginea îngroșată, o tortiță (care nu depășește înălțimea marginii), tăișul puțin lățit. Dimensiuni: L = 11,2 cm, l = 5 cm.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 921, 911.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I. p. 198, nr. XLIV.1.L; Șadurschi, 1989, p. 169 - 170, fig.7/3, 4; László, 1994, p. 177, nr. 166.

267. **Idem** (Harta 15/267)

De pe teritoriul comunei Păltiniș (loc neprecizat) provine o dăltiță de bronz de tip neprecizat. Descoperire întâmplătoare, anterioară anului 1973.

Colecția: Școala Generală Păltiniș.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I. p. 202, nr. XLIV; Șadurschi, 1989, p. 170.

268. **Păușești** (Păunești), com. Dumești, jud. Iași

În locul numit **La Bulgărie**, situat în lungul pârâului care traversează grădiniștea situată la 1,5 km sud de sat, resturi de locuire de factură Noua (unele din faza finală a culturii) și hallstattiană (grupul Corlăteni? Cozia?).

Cercetări: N. Zaharia. 1953.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 210; *RAJI*, 1984, p. 135, nr. XXV.5.D. harta XXV (17); Florescu A., 1991, p. 100, nr. 389/N,4; László, 1994, p. 177, nr. 168 a.

269. **Idem**

În locul numit **Cantonul Silvic**, situat la sud - est de sat, în cuprinsul unei pepiniere aflată în fața cantonului silvic, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia. 1954.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 210, pl. XCVII/14.20; *RAJI*, 1984, p. 135, nr. XXV.5.J, harta XXV (23); Florescu A., 1991, p.100, nr. 390/N,4.

270. **Pleșani**, com. Călărași, jud. Botoșani (Harta 11-12/270)

La circa 3,5 - 4 km nord - est de satul Glăvăneștii Vechi (com. Andrieșeni, jud. Iași) și la aproximativ 1 - 1,5 km sud - est de sat, în locul numit **Cracalia** (Dealul Cracalia), așezare Noua, cu "cenușare".

Cercetări: A.C. Florescu. 1949.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Nestor. Alexandrescu și colab., 1950, p. 30; Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 447; *Așezări*, p. 256 (nu sunt menționate materiale Noua); *RAJB*, 1976, I. p. 65, nr. VIII.3.D. harta p. 66 (5); Florescu A., 1991, p. 102, nr. 399 N,3.

271. **Plugari**, com. Plugari, jud. Iași (Harta 11-12/271)

La circa 3 km vest de sat, pe partea stângă a șoselei Plugari - Hârlău, aproape de limita cu jud. Botoșani, pe terasa inferioară din stânga Miletinului, în locul numit **Cotul Beicului**, așezare Noua, cu "cenușare", care se întinde și spre limita județului Botoșani. Se menționează că "cenușarele" au diametre de aproximativ 20 m și că sunt bogate în materiale arheologice. De pe suprafața "cenușarelor" s-au cules fragmente ceramice, ornamentate cu brâu simplu în relief, cu perforații incomplete, dispuse în șiruri, torți supraînălțate sau cu buton.

Se precizează că în malurile Miletinului se observă gropile unor locuințe adâncite și ceramică Noua.

Cercetări: V. Chirica, Silviu Vacariu, 1982.

Colecția: Școala Generală Plugari.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 305, nr. LV.I.I, fig. 43/3, 8, 15, 20; harta LV (8).

272. Podu Iloaiei, com. Podu Iloaiei, jud. Iași

Pe panta vestică a **Dealului Henciu**, în lutăria îmașului, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: colectiv Șantier Valea Jijiei, 1951; N. Zaharia, 1955.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 211, pl. XCVIII/22; *RAJI*, 1985, p. 309, nr. LVI.I.C, harta LVI (3); Florescu A., 1991, p. 103, nr. 406/N,4.

273. Idem

Pe Dealul Țintei, pe locul numit **Roata** și în punctul **La Deal de Sat**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: colectiv Șantier Valea Jijiei, 1951; N. Zaharia, 1955.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 211, pl. XCVIII/8; *RAJI*, 1985, p. 309, nr. LVI.I.G (necartat); Florescu A., 1991, p. 103, nr. 405/N,4.

274. Idem

În locul numit **Movila de la drumul Totoeștilor**, pe partea dreaptă a drumului Erbiceni - Podu Iloaiei, la circa 1 km de târg, în jurul unei movile situate aproape de bifurcarea drumului spre Totoești, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: I. Gugiuman, M. Safca, M. Dănilă, N. Zaharia, 1960.

Bibliografie: Florescu A., 1964, fig. 26; *Așezări*, p. 211; *RAJI*, 1985, p. 309, nr. LVI.I.H, harta LVI (7).

275. Idem (Harta 11-13/275)

În locul numit **Terasa Bahluiului (I)**³⁰², între drumul spre Erbiceni și șesul Bahluiului, pe botul de terasă de pe partea stângă a Bahluiului, așezare Noua, cu mai multe "cenușare".

Pe aceeași terasă, spre marginea de sud - vest a localității, s-au descoperit fragmente ceramice de la sfârșitul epocii bronzului (cultura Noua) și începutul epocii fierului, precum și un topor - ciocan din rocă dură, cenușie - negricioasă, din epoca bronzului (cultura Noua ?).

Cercetări: I. Gugiuman, 1950; N. Zaharia, 1960.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 447; *Așezări*, p. 211, pl. XCVIII/21; *RAJI*, 1985, p. 309, nr. LVI.I.I, harta LVI (8); Florescu A., 1991, p. 103, nr. 402/N, 4.

276. Idem (Harta 13/276)

Pe panta de est - nord - est a **Dealului Popești**, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie.

Cercetări: I. Gugiuman, 1950.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 447; *RAJI*, 1985, p. 309, nr. LVI.I.J (necartat); Florescu A., 1991, p. 103, nr. 403/N,4.

277. Popești, com. Popești, jud. Iași

În locul numit **În Sărături**, situat la 1,5 km est - nord - est³⁰³ de sat, între șosea și pâraul Dudău, resturi de locuire de factură Noua.

³⁰² A. C. Florescu citează pentru acest punct și *RAJI*, 1985, p. 309, nr. LVI.I.H - "Movila de la drumul Totoeștilor" (cf. Florescu A., 1991, p. 102-103, nr. 402/N, 4), dar credem că, de fapt, el coincide cu punctul numit "Terasa Bahluiului (I)", pentru care se menționează prezența "cenușarelor" (cf. *RAJI*, 1985, p. 309, nr. LVI.I.I), ele lipsind în locul "Movila de la drumul Totoeștilor".

³⁰³ Atât în *Repertoriu*, cât și în *Așezări* locul respectiv este localizat la 300 m nord de sat (cf. Florescu A., 1991, p. 106, nr. 421/N,4; *Așezări*, p. 212).

Cercetări: N. Zaharia, 1954; M. Tanasachi, 1983.

Bibliografie: *Așezări*, p. 212, pl. C/1 - 3, 5; XCIX/19 - 20; CLXXXIV/19 - 20; *RAJI*, 1985, p. 314, nr. LVII.1.B, harta LVII (1); Florescu A., 1991, p. 106, nr. 421/N.4.

278. Idem

De pe marginea podișului dintre Gârla lui Asaftei și Gârla Tătarilor, la sud - vest de satul Popești, resturi de locuire de factură Noua. Sunt menționate fragmente de vase cu toartă supraînălțată și cu buton.

Cercetări: M. Tanasachi. Constantin Nicu - Ioan, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 314, nr. LVII.1.E, harta LVII (4).

279. Popricani, com. Popricani, jud. Iași (Harta 13/279)

În locul numit **Cărămidărie** (Grădina lui Anton), situat în marginea de nord - nord - est a satului, pe dreapta șoselei Popricani - Câmiceni - Trifești, pe terasa inferioară a Jijiei, tăiată de pârâul Popricani, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni). Se menționează că în Grădina lui Anton (pe malul stâng al pârâului Popricani) s-au găsit fragmente ceramice de tip Noua, precum și omoplați crestați; de asemenea, din acest loc provine ceramică hallstattiană timpurie, ornamentată cu caneluri pe umăr și cu marginea răsfrântă aproape orizontal, sau cu brâu triunghiular în relief.

Cercetări: M. Tanasachi, 1964; M. Tanasachi și C. Ionomu, 1982.

Colecția: Școala Generală Popricani.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 321, nr. LVIII.1.G, harta LVII (7); László, 1994, p. 178, nr. 185b.

280. Idem

Pe culmea **Dealului Ciobanului**, loc situat în nordul satului Popricani, pe partea stângă a șoselei Popricani - Câmiceni, la ieșirea din sat, în șanțul Valului lui Traian, resturi cu totul sporadice de locuire de factură Noua.

Cercetări: M. Tanasachi, 1973.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 321, nr. LVIII.1.J, harta LVIII (10).

281. Idem

Pe conul de dejecție al unei ravene ce taie Coasta Popricanilor, în direcția satului, în locul numit **Coasta Popricanilor**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1958.

Bibliografie: *Așezări*, p. 258, pl. CXXXIV/13; *RAJI*, 1985, p. 321, nr. LVIII.1.K; Florescu A., 1991, p. 106, nr. 422/N.4.

282. Idem (Planșa 38, 50/282; Harta 7/282)

În locul numit **Coarba**, situat la extremitatea nord - vestică a actualului sat, în vatra fostului sat Coarba, au fost descoperite întâmplător, în 1964 și 1967, două morminte de înhumație. Despre primul mormânt, distrus în întregime, nu s-au păstrat decât informații sumare, referitoare la inventarul acestuia: un borcan, cu brâu simplu în relief. Mormântul al doilea (1967) conținea un schelet în poziție chircită, așezat pe partea dreaptă, și două vase: unul mic, tronconic; celălalt, o ceașcă, cu fundul inelat, toartă supraînălțată, cu creastă incipientă, având un decor format din grupe de incizii. Indiciu probabil al unui complex funerar din Bronzul mijlociu (grupul Corlăteni - Trușești) sau târziu (Noua I, după A. C. Florescu).

Cercetări: M. Tanasachi, 1964; M. Vatavu, 1967.

Colecția: Muz. Ist. Mold. Iași.

Bibliografie: Vatavu, 1972, p. 95 - 96; *RAJI*, 1985, p. 321 - 322, nr. LVIII.1.L, harta LVIII (11); Florescu A., 1991, p. 106, nr. 425/N.4, fig.191/1 - 2; Sava, 2002, p. 96, harta 1/28, pl. 129/8 - 9.

283. **Idem** (Harta 11, 13/283)

În locul numit **Dealul lui Humă**, situat la circa 3,5 km est de sat, pe partea stângă a pârâului Valea Neagră, pe pantele platoului de la poala sudică a Dealului lui Humă, așezare bogată și întinsă, aparținând culturii Noua sau Hallstattului timpuriu.

Cercetări: N. Zaharia, 1952, 1955.

Bibliografie: *Așezări*, p. 213; *RAJI*, 1985, p. 322, nr. LVIII.1.M, harta LVIII (12); Florescu A., 1991, p. 106, nr. 424/N.4.

284. **Idem**

Pe panta vestică a Dealului Stâncă (Dealul Rusului), în apropierea pârâului Valea Neagră, în locul numit **Coasta Ciriteilor Mari**, resturi de locuire de factură Noua. Sunt menționate fragmente ceramice și o "seceră - *tupik*" fragmentară, prelucrată din maxilar de animal.

Cercetări: N. Zaharia, 1955-1956.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 212, pl. C/21 - 26; CI/1 - 3; *RAJI*, 1985, p. 322, nr. LVIII.1.N, harta LVIII (13); Florescu A., 1991, p. 106, nr. 423/N, 4.

285. **Potângeni** (Potânjani), com. Movileni, jud. Iași

În locul numit **Dealul Amara**, în fața Fermei nr. 5 - 1A a GAS Movileni, pe partea stângă a căii ferate, între haltele Movileni și Potângeni, la 1 km sud - sud - vest de dealul Vulturul și la baza dealului Amara, resturi de locuire de factură Noua. Sunt menționate fragmente ceramice lucrate din pastă cenușie sau roșcat - cărămizie și ornamentate cu brâu simplu în relief.

Cercetări: V. Chirica, 1982.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 260, nr. LII.4.A, fig. 7/20, 26; harta LII (14).

286. **Prigoreni**, com. Târgu Frumos, jud. Iași

În locul numit **La Curte (I)**, situat în partea de nord - vest a fostului sat Prigoreni Mari, pe panta de nord - est a dealului La Curte, care se ridică deasupra Bahluțului, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie.

Cercetări: și informații D. Boghian, C. Mihai, 1984.

Colecția: Muzeu Târgu Frumos.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 465, nr. LXXIX.11.B, harta LXXIX (62).

287. **Prisăcani**, com. Nicolae Bălcescu, jud. Botoșani.

La circa 3 km sud - est de sat și la aproximativ 800 m de magazia și grajdurile fostului CAP, pe coasta sud - vestică a Dealului Ciorogani (sau Piciorogani), aflat pe malul drept al Văii Rea, în locul numit **Fasoliște**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1973, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 138.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 195, nr. XLII.4.A, harta p. 195 (1).

288. **Probota**, com. Probota, jud. Iași (Planșa 9, 36-37, 46-48, 52-53/288b; Harta 5, 7, 13, 14/288b)

a) În marginea de nord a satului, în locul numit **Dealul Moșanca** (Unchetca I), pe podul terasci inferioare a Prutului, în dreptul Școlii generale, sub muchia dealului, spre vatra satului, resturi de locuire, cu elemente ceramice de tradiție Costișa.

b) În marginea de nord - vest a satului, pe locul numit **În Baie**, necropolă de înhumăție cu morminte din mai multe epoci. Dintre acestea, 29 de morminte (plane) pot fi atribuite Bronzului mijlociu (grupul Corlăteni - Trușești, periodizare L. Dascălu) și târziu (cultura Noua)³⁰⁴. Mormintele, deranjate în cea mai mare parte datorită lucrărilor pentru excavarea lutului și nisipului, conțineau schelete în poziție chircită, orientate, în general, nord - sud; inventarul era format din 1 - 2 vase de lut ars, de culoare brună sau neagră, dispuse lângă craniu. Se remarcă prezența elementelor decorative de tradiție Bițyi Potik - Costișa și Montcoru. (A. C. Florescu, 1991, p. 107), precum și a vaselor tip *kantharos*. Se menționează că în mormântul 1 a fost găsit un vas de formă zveltă, asimetric, cu ornament format din două grupe de câte trei proeminente, dispuse pe umăr.

În imediata apropiere a necropolei au fost identificate resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană, distruse prin lucrările în cariera de nisip și în lutărie.

Sondaje Em. Zaharia și N. Zaharia. 1959 - 1961: suprafața săpată efectiv, circa 1500 m².

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Informații sumare.

Bibliografie: Zaharia E., Zaharia N., 1962, p. 599 - 600, fig. 4; Florescu A., 1964, fig. 26; *Așezări*, p. 278; *RAJI*, 1985, p. 329, 331, nr. LX.I.C, harta LX (2); Florescu A., 1991, p. 107, nr. 431/N.3, fig. 189 - 190; Sava, 2002, p. 84, harta 1/16, fig. 9/4.

289. **Idem** (Planșa 58/289; Harta 7/289)

La aproximativ 1 km nord - est de sat, în albia majoră a Prutului, pe un grind denumit **Bulgărie** (La Grădină), resturi de locuire, cu elemente de tradiție Montcoru. Acestei locuiri îi este atribuit și un cuțit curb din silex fumuriu.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1959; V. Chirica, 1980.

Bibliografie: *Așezări*, p. 278; *RAJI*, 1985, p. 331, nr. LX.I.E, harta LX (4), fig. 44/32, 45/1, 26; Florescu A., 1991, p. 108, nr. 432/N.3, fig. 163/8.

290. **Idem**

În locul numit **Dâmbul Colacului**, situat în marginea estică a satului, resturi de locuire de factură Noua. Se presupune că aici a fost așezarea contemporană necropolei de pe Dealul Unchetea.

Cercetări: N. Zaharia, 1960.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 278; *RAJI*, 1985, p. 331, nr. LX.I.F, harta LX (5).

291. **Rădeni**, com. Trifești, jud. Iași (Planșa 67/291; Harta 15-16/291)

Pe teritoriul satului Rădeni, loc neprecizat, a fost descoperit, în 1962, un depozit de obiecte din bronz. Depozitul a fost găsit cu prilejul săpăturilor pentru plantarea pomilor, la adâncimea de 0,55 - 0,60 m.

Depozitul este format din 7 obiecte: 1 celt de tip răsăritean, cu două torți; 2 dălți, dintre care una plată și alta cu tub la partea superioară; 4 bare, de formă rombică în secțiune.

Este atribuit sericii Râșești - Băleni (Bronz D, sec. 13) (Petrescu - Dîmbovița, 1977b, p. 76), respectiv primei trepte a Bronzului recent (cf. M. Petrescu - Dîmbovița, 1978a, pl. 297 A).

Colecția: Muz. Naț. de Ist. a României, inv. 3963 - 3968.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, 1977b, p. 76, pl. 84/9 - 13, 15; idem, 1978 a, p. 110, nr. 98, pl. 63 B și 297 A; *RAJI*, 1985, p. 412, nr. LXXVIII.7.E.

292. **Răusenii**, com. Răusenii, jud. Botoșani (Planșa 5-6, 40, 46/292; Harta 7/292)

În locul numit **Vatra satului - marginea de nord**, pe un martor din terasa inferioară a Jijiei, aflat în partea de nord a vetrei satului, resturi de locuire de factură din epoca bronzului: ceramică, cu

³⁰⁴ A. C. Florescu menționează 22 morminte de tip Noua (1991, p. 107). Se pare că în *Așezări* sunt incluse în cele 29 de morminte și mormintele din Bronzul timpuriu.

elemente ceramice de tradiție Bițyi Potik - Costișa, un cuțit curb din silex alburiu, parțial calcinat, lucrat bifacial și având urne de lustru. Indiciu probabil al unci așezării din Bronzul mijlociu (aspectul Corlăteni - Trușești: L. Dascălu) sau târziu (Noua I: A. C. Florescu).

Sunt menționate, de asemenea, resturi de locuire din Hallstatt timpuriu (grupul Corlăteni).

Cercetări: A.C. Florescu, 1949.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Florescu A., 1955, p. 59; *Așezări*, p. 260, pl. CXXXVII/14 - 15; CXXXVIII/1.3; Păunescu, 1970, p. 216 (încadrează localitatea Răuseni în județul Suceava); *RAJB*, 1976, I, p. 214, nr. XLVIII.1.A, harta p. 220 (1); Florescu A., 1991, p. 109, nr. 439/N,3 fig. 36/1 - 2, 5, 7; László, 1994, p. 179, nr. 196 a.

293. Idem (Harta 13/293)

La circa 1 km nord - nord - vest de sat, pe terasa în evantai din dreapta Jijici, în locul numit **La Odaie**, resturi de locuire de factură Noua și, probabil, din Hallstatt timpuriu.

Cercetări: N. Zaharia, 1956. Inf. A. C. Florescu, 1973.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 259 și urm., pl. CXXXVI/23; *RAJB*, 1976, I, p. 214, nr. XLVIII.1.C, harta p. 220 (2); László, 1994, p. 179, nr. 196 c.

294. Idem (Harta 14/294b)

a) În locul numit **La cele două movile** (Movilele imășului Răuseni), situat la circa 1,5 km vest de sat, pe cele două movile aflate pe coama dealului cu același nume, resturi de locuire de factură Noua sau hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni). Sunt menționate fragmente ceramice decorate cu motive incizate în formă de triunghiuri hașurate, dispuse pe unul sau două rânduri, care ar putea indica apartenența la Bronzul mijlociu (aspectul Corlăteni - Trușești: L. Dascălu).

b) Pe același loc au fost descoperite și fragmente de oase omenești.

Cercetări: I. Ioniță, 1957.

Bibliografie: Ioniță, 1961, p. 303; *Așezări*, p. 260 (nu sunt menționate materiale Noua); *RAJB*, 1976, I, p. 215, nr. XLVIII.1.D, harta p. 220 (3 - 3a); László, 1994, p. 179, nr. 196 b.

295. Idem (Planșa 39/295; Harta 13-14/295)

În locul numit **Gârla Morii**, în marginea de vest a satului, pe partea dreaptă a drumului care duce spre Gârla Morii, morminte atribuite culturii Noua³⁰⁵. Se menționează că, în 1975, cu prilejul unor săpături efectuate în scopul amenajării unui pod, au fost descoperite 3 morminte. Informațiile certe despre cele 3 morminte se limitează doar la inventarul acestora (mormintele fiind distruse integral în timpul lucrărilor amintite): fragmente ceramice din care s-au putut reconstitui 6 vase tipice pentru cultura Noua. Potrivit relatărilor, scheletele erau așezate în poziție chirchită și orientate nord - sud.

Inf. prof. Sirghie Constantin, 1975. Cercetări: Colectiv *RAJB* și Anton Nițu, 1975.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 215, nr. XLVIII.1.G, harta p. 220 (5); Lidia Dascălu și E. Sava, în Sava, 2002, p. 114, harta 3/14, pl. 85/7 - 8.

296. Războieni, oraș Târgu Frumos, jud. Iași

În locul numit **La vest de sat**, situat la 1 km est de Târgu Frumos, în fața Fermei Centru a Inst. Arh. Iași, la vest de sat, între șosea și calea ferată, resturi de locuire de factură Noua.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 420, nr. LXXIX.2.B, harta LXXIX (46).

³⁰⁵ E Sava include această descoperire în grupul mormintelor nesigure (Sava, 2002, p. 114, harta 3/14; pl. 85/7-8).

297. Idem (Harta 7/297b, 13/287a)

a) În locul numit **Cantonul 24**, situat la nord de sat și de Cantonul C.F.R., pe terasa inferioară a Bahluicțului, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană.

b) În același loc este menționată și o necropolă din Bronzul mijlociu - aspectul Corlăteni - Trușești (L. Dascălu) sau culturii Noua (faze Noua I, după A. C. Florescu).

Semnalare Leon Boambă, 1958.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 213 - 214 (este menționat. greșit, cantonul 28); *RAJI*, 1985, p. 420, nr. LXXXIX.12.D, harta LXXIX (48); Florescu A., 1991, p. 109, nr. 441/N.4; Sava, 2002, p. 115, harta, 3/15.

298. Rediu (Rediu Aldci), com. Aroncanu, jud. Iași

În marginea de sud - est a satului, pe panta dealului Rediului, pe locul numit **La Gunoște**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1955.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 110, nr. 444/N.4.

299. Rediu, com. Rediu, jud. Iași

Pe teritoriul fostului sat Capu Rediului, pe un monticul situat pe panta vestică a dealului Breazu, la 1 km sud - est de sat, în locul numit **La Gunoște**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *Așezări*, p. 174, pl. XVI/21, 26; *RAJI*, 1985, p. 339, nr. LXII.1.B, harta LXII (2); Florescu A., 1991, p. 43, nr. 107/N.4 (localizat în satul Capu Rediului, com. Rediu).

300. Idem (Harta 13/300)

În locul numit **Valea Mută**, pe micul interfluviu determinat de pâraiele Rediu - Tatar și Valea Mută, la circa 600 - 800 m sud de fostul sat Munteni și la circa 1 km nord - vest de cimitirul evreiesc, resturi de locuire de factură Noua sau, eventual, hallstattiană.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Bibliografie: *Așezări*, p. 210; *RAJI*, 1985, p. 339, nr. LXX.1.C, harta LXII (3); Florescu A., 1991, p. 95, nr. 362/O.4 (localizat în fostul sat Breazu [Munteni]).

301. Idem (Harta 13/300)

În marginea de sud - vest a fostului sat Munteni, pe pantele cultivate cu vii și pe cornișa dealului, în locul numit **Cartierul Bădărău** (Via Bădărău)³⁰⁶, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie.

Cercetări: N. Zaharia, 1952.

Bibliografie: *Așezări*, p. 209 - 210, pl. XCVI/13 - 19, 21; *RAJI*, 1985, p. 341, nr. LXII.1.I, harta LXII (8); Florescu A., 1991, p. 95, nr. 363/O.4 (localizat în fostul sat Breazu [Munteni]).

302. Rediu, com. Răuseni, jud. Botoșani

La aproximativ 1 km sud de stația CFR, în dreptul semnalului de intrare în stație, în locul numit **La Movilă** (Movila Ursu), resturi de locuire de factură Noua.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 260; *RAJB*, 1976, I, p. 218, nr. XLVIII.4.A, harta p. 220 (14); Florescu A., 1991, p. 110, nr. 445/N.3.

³⁰⁶ În acest punct au fost incluse și descoperiri publicate anterior ca provenind din locurile "Botul sudic al dealului către Valea Mută", "Munteni - între Vii" și "biserica Munteni" (cf. *RAJI*, 1985, p. 341, nr. LXII.1.I).

303. Idem (Harta 7/303)

În locul numit **La Cimitir**³⁰⁷, pe un rest din terasa inferioară din dreapta Jijiei, în cuprinsul actualului cimitir, situat la circa 300 m nord de fostul sat Comândărești, resturi de locuire (de factură Noua I, după A. C. Florescu), cu elemente ceramice de tradiție Biși Potik - Costișa. Acestei așezări ar putea să-i aparțină și o fusaiolă din os, lucrată din rotulă de animal, perforată vertical.

Cercetări: I. Ioniță, 1958. Inf. A. C. Florescu, 1973.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 235, pl. CXXI/3,5,7 - 9; CXXI/10; *RAJB*, 1976, I, p. 219, nr. XLXVIII.4.D, harta p. 220 (17); Florescu A., 1991, p. 52, nr. 145/N.3.

304. Rediu Mitropoliei, com. Popricani, jud. Iași (Harta 11-12/304)

Pe terasa tăiată în lung de o râpă adâncă ce traversează vatra satului, în locul numit **La Islaz**, așezare Noua, cu "cenușare". Sunt menționate numeroase "cenușare", de pe suprafața cărora provin oase și fragmente de lipitură.

Cercetări: N. Zaharia, 1957.

Bibliografie: *Așezări*, p. 261; *RAJ*, 1985, p. 324, nr. LVIII.6.B, harta LVIII (33).

305. Ripiceni, com. Ripiceni, jud. Botoșani

Pe marginea terasei inferioare a Prutului, la aproximativ 200 m est de fosta fabrică de zahăr Ripiceni, în locul numit **La Telescu**, resturi de locuire de factură Noua. Este menționat și un fragment de strecurătoare.

Stare de conservare periclitată datorită lacului de acumulare.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1967 - 1970.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani (inv. P 161); Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Chirica, 1971, p. 302; *Așezări*, p. 278 (punctul este numit Râpa la Monument; nu sunt menționate materiale Noua); *RAJB*, 1976, I, p. 220, nr. LXIX.1.A, harta p. 233 (1); Florescu A., 1991, p. 111, nr. 451/N.2.

306. Idem (Harta 11-12/306)

În locul numit **La Holm**, situat la circa 500 m sud - est de fosta fabrică de zahăr Ripiceni, în apropierea punctului La Monument, așezare Noua, cu "cenușare". Au fost identificate 2 "cenușare", cu diametre de aproximativ 40 m, aflate la distanță de 60 - 80 m unul față de altul, de pe care s-au cules fragmente ceramice și numeroase oase de animale.

Stare de conservare periclitată datorită lacului de acumulare.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1968, 1970.

Bibliografie: Chirica, 1971, p. 302; *RAJB*, 1976, I, p. 221, nr. XLIX.1.B, harta p. 233 (2); Florescu A., 1991, p. 111, nr. 450/N.2.

307. Idem (Harta 11-12/307)

La circa 2,5 km vest de sat, pe coasta de nord - est a iazului, în locul numit **La Iaz la 29** (Lotul 29), așezare Noua, cu "cenușare". Se precizează că "cenușarele" au diametre de aproximativ 10 - 15 m și se află la mică distanță unul de altul; s-au cules de pe suprafața așezării fragmente ceramice și un omoplat crestat.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1968, 1970.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 163.

Bibliografie: Chirica, 1971, p. 302, 304; *RAJB*, 1976, I, p. 221, nr. XLIX.1.C, harta p. 233 (3); Florescu A., 1991, p. 111, nr. 449/N.2.

³⁰⁷ În *Repertoriul* lui A. C. Florescu, această așezare este inclusă în satul Comândărești, com. Răuseni, sat care face parte, în prezent, din satul Rediu (vezi Florescu A., 1991, p. 52, nr. 145/N.3).

308. Idem (Harta 11-12/308)

La circa 600 - 800 m nord - est de satul Cinghinia se află terasa dintre Prut și pârâul Hârtop. La circa 7 - 10 m distanță față de marginea terasei tăiată de pârâul Hârtop, pe un teren plat numit **Gura Hârtopului** (În Ponoarc)³⁰⁸, așezare Noua, foarte intensă, cu "cenușare", situate la mici distanțe unele de altele, având diametre de aproximativ 20 - 30 m. Materialele culese de pe suprafața așezării constau în fragmente ceramice, obiecte din silex precum și obiecte din os (omoplați crestați, o coastă de animal, denticulată la un capăt).

Stare de conservare periclitată datorită lacului de acumulare.

Cercetări: N. Zaharia, 1955; Colectiv *RAJB*, 1964, 1967 - 1972, 1974.

Colecția: Inst. Arh. Iași și Muz. Jud. Botoșani (inv. P 159).

Bibliografie: Chirica, 1971, p. 306, 310; *Așezări*, p. 278 - 279, pl. CCXXI/5 - 6 (loc numit Rîpa la Sărături); *RAJB*, 1976, I, p. 221, nr. XLIX.I.F, harta p. 233 (5); Florescu A., 1991, p. 48, nr. 124/N.2.

309. Idem (Planșa 40-41/309)

La circa 2 km nord - vest de sat și la circa 100 m nord - vest de cariera de calcar de la Stânca, pe terasa inferioară a Prutului, în zona de confluență a acestuia din urmă cu pârâul Ghirenilor, pe locul numit **Ripiceni - Izvor** (La Izvor), așezare Noua ale cărei resturi suprapun depunerile cunoscutei stațiuni paleolitice. Între alte materiale semnalate, de menționat omoplați crestați și un gratoar pe lamă din silex.

Săpături Al. Păunescu, 1963 - 1964; suprafața săpată efectiv, circa 1500 m².

Bibliografie: Păunescu, 1965, p. 5 - 31; Chirica, 1973, p. 93 - 101; *Așezări*, p. 279; *RAJB*, 1976, I, p. 227, nr. XLIX.I.R, harta p. 233 (13); Florescu A., 1991, p. 110, nr. 447/N.2 fig. 27/9; 28/1 - 5, 9/10; 163/2.

310. Râșca, com. Ripiceni, jud. Botoșani (Harta 13/310)

În locul numit **Marginea estică a satului**, situat la circa 150 m est de sat, pe marginea terasei Prutului, resturi de locuire de factură, probabil, Noua și hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni ?).

Inf. A. C. Florescu, 1974.

Colecția: Liceul M. Eminescu, Iași (prof. Eug. Virgolici).

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 231, nr. XLIX.7.E, harta p. 233 (21); Florescu A., 1991, p. 112, nr. 455/N.2; László, 1994, p. 179, nr. 200 b.

311. Românești, com. Românești, jud. Iași

La circa 1 km sud de sat, pe versantul sudic al unui mic promontoriu delimitat de Valea Părului și pârâul ce vine din fostul sat Buțulac, loc numit **Valea Părului**, resturi sporadice de locuire de factură Noua. Așezarea este distrusă parțial de lucrările agricole.

Cercetări: V. Chirica, 1983 (P 526).

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 348, nr. LXIII.1.A, harta LXIII (1).

312. Idem (Harta 7/312)

În locul numit **În Cățalu**, pe suprafețele interfluviului cuprins între două iazuri, la 1 km sud - est de sat, în dreptul satului Românești, pe teritoriul fostului sat Buțuluc, așezare Noua I, cu mai multe "cenușare". De menționat elementele ceramice de tradiție Bițyi Potik - Costișa, precum și un fragment de toartă prevăzută cu buton, care, din punct de vedere tipologic, indică o legătură genetică cu exemplarele din mediul Tei (A. C. Florescu, 1991, p. 43).

Cercetări: N. Zaharia, 1960; V. Chirica, 1983.

Bibliografie: *Așezări*, 173 - 174, pl. XVI/15; *RAJI*, 1985, p. 348, nr. LXIII.1.13, harta LXIII (2); Florescu A., 1991, p. 43, nr. 104/O.4, fig. 40/7.

³⁰⁸ Această așezare a fost publicată sub diferite denumiri: "Râpa de la Sărături" (cf. *Așezări*, p. 278-279), "În Ponoară" (cf. Florescu A., 1991, p. 48, nr. 124/N.2; așezarea este inclusă în satul Cinghinea).

313. Idem

În Țarnă (În Țarină), pe teritoriul fostului sat Buțuluc, pe panta ușor înclinată spre sud a înșeuării câmpului din marginea estică a satului, pe o distanță de 300 m, resturi de locuire de factură Noua. De pe suprafața așezării provin fragmente ceramice, omoplați crestați și muchia unui topor - ciocan.

Cercetări: N. Zaharia, 1960.

Bibliografie: *Așezări*, p. 173, pl. XVI/4 - 13; *RAJI*, 1985, p. 348, nr. LXIII.1.E, harta LXIII (5); Florescu A., 1991, p. 43, nr. 105/O,4.

314. Rusenii Noi, com. Holboca, jud. Iași (Planșa 40, 45/314a; Harta 11-13/314a-b)

a) În locul numit **Valea satului**, pe panta estică a Podișului Chirița, spre pârâul Valea Satului, în marginea de nord a satului, așezare Noua, cu "cenușare", precum și resturi de locuire de factură hallstattană timpurie (grupul Corlăteni).

b) Materiale de aceeași factură au fost descoperite în locul numit **Spre Pădure**, situat la circa 1 km nord - vest de sat.

Cercetări: N. Zaharia, 1952.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dîmbovița, 1953b, p. 447; *Așezări*, p. 215 și pl. CV/12 - 13, 15 - 17, 19; CLXXXVI/4 - 6, 8 - 9; *RAJI*, 1984, p. 176, nr. XXXV.5.A, harta XXXV (19); Florescu A., 1991, p. 113 - 114, nr. 465/O,4, fig. 47/5, 7, 11; László, 1994, p. 180, nr. 205 b.

315. Satu Nou, com. Belcești, jud. Iași

La 500 - 600 m nord - est de sat, într-o zonă delimitată la sud de o ravenă împădurită și la nord - est de șoseaua Belcești - Coarnele Caprei, pe partea stângă a șoselei, înainte de a ajunge la iazul Plopi, în locul numit **Cotârca**, a fost descoperit întâmplător un fragment de cuțit curb din silex, aparținând culturii Noua.

Inf. prof. Enache Gh.

Colecția: Școala Generală Ruși - Belcești.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 54, nr. V.4.A, harta V (19).

316. Săcărești, com. Cucuteni, jud. Iași

În locul numit **Oniș** (II), situat la sud - vest de marginea de sud a satului, pe partea dreaptă a pârâului Valea lui Mihai, la circa 500 - 700 m de punctul Oniș I, așezare de înălțime, atribuită culturii Noua. De pe suprafața așezării au fost culese fragmente ceramice și un cuțit curb, din gresie verzuic.

Cercetări: V. Chirica, R. Popovici, C. Iconomu, 1979.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 116, nr. XX.4.B, harta XX (20).

317. Idem (Harta 15-16/317)

De pe teritoriul satului, loc neprecizat, provine un celt, descoperit întâmplător în 1979³⁰⁹.

Inf. D. Boghian.

Colecția: Seminarul de Arheologie al Universității Iași.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 117, nr. XX.5.F.

318. Săveni, oraș Săveni, jud. Botoșani (Harta 11-12/318)

În locul numit **La Grădină**, în marginea de sud - est a orașului, pe partea dreaptă a albicii majore a Bașcului, la circa 400 m distanță față de ultimele case, în locul unde a fost cândva grădina bulgarului Dima, așezare Noua, cu "cenușare".

³⁰⁹ A. László îl datează în Hallstatt (László, 1994, p. 180, nr. 209).

Cercetări: A. Crișmaru, 1965 - 1985.

Colecția: Muzeu Drăgușeni.

Bibliografie: Crișmaru, comunicare prezentată la Sesiunea Muzeului Județean Botoșani, noiembrie 1993; Florescu A., 1991, p. 116, nr. 477/M.2.

319. Idem

În apropiere de Sat Nou, pe tarlăua numită **La lotul școlii**, resturi de locuire de factură Noua. Dintre materialele care provin din această așezare, sunt menționate: fragmente ceramice, între care o toartă supraînălțată; un topor cu gaură pentru înmănușare, lucrat din granit, de culoare negricioasă, bine lustruit.

Bibliografie: Aprotosoiaie, 1982, p. 123, fig. 3/1, 2.

320. Idem (Planșa 40, 57, 62/320; Harta 11-12, 15/320)

În locul numit **Valea Boului**, la circa 2,5 km nord - vest de oraș, în marginea șoselei Săveni - Drăgușeni, în dreptul pietrei cu indicatorul km 131, așezare Noua, cu "cenușare". Cu prilejul săpăturilor efectuate în 1966, a fost descoperit un "cenușar" aparținând culturii Noua. Printre materialele semnalate, în afară de ceramică de menționat: 2 ace de bronz, cu mijlocul îngroșat, secțiune rectangulară, ascuțite la unul din capete și lățit în formă de dălțiță la celălalt; 1 ac din os, masiv, cu capătul polifațetat și perforat transversal - nu se mai păstrează. Din aceeași așezare provine 1 vârf de săgeată din os, folioform, cu tub de înmănușare, descoperit la suprafața așezării.

Cercetări: A. Crișmaru. 1963.

Săpături de salvare: (în necropola de la începutul epocii migrațiilor) N. Zaharia, Em. Zaharia, Aristotel Crișmaru, 1966; suprafața săpată efectiv. circa 250 m².

Bibliografie: Crișmaru. 1968. p. 297 - 302; Zaharia N., Zaharia E. 1974. p. 139; Popescu, 1967, p. 532; *RAJB*, 1976, p. 240, nr. LIII.1.B, harta p. 242 (2); Florescu A., 1991. p. 115 - 116. nr. 476/M.2, fig. 28/6 - 8, 99/5 - 6; 139/8; 141/2.

321. Scoposeni (Coposeni), com. Horlești, jud. Iași

În locul numit **Dealul Vișoara**, la 2 km vest - sud - vest de sat, pe pîntenul de terasă situat la poala Dealului Vișoara, lângă fosta vatră a Iazului lui Vârnav (iazul Vârnav), resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1953. 1956.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*. p. 216, pl. CVII/25; *RAJI*. 1984, p. 180, nr. XXXVI.3.E, harta XXXVI (21); Florescu A., 1991, p. 117, nr. 481/N.4.

322. Scutari, com. Milcanca, jud. Botoșani (Harta 11-12/322)

La circa 2 km sud de satul Scutari, către hotarul cu teritoriul comunei Știubieni, pe un platou situat pe dealul de pe dreapta văii Podriga, în vecinătatea locului unde a fost gospodăria lui D. Vreme, în locul numit **La Rotariu**, așezare Noua, cu "cenușare". Din acest loc provin fragmente ceramice și oase de animale.

Cercetări: A. Crișmaru. 1965.

Colecția: Muzeu școlar Drăgușeni (jud. Botoșani).

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 117, nr. 482/N.1; A: Crișmaru, comunicare prezentată la Sesiunea Muzeului Județean Botoșani. noiembrie 1993.

323. Seliște, com. Milcanca, jud. Botoșani (Harta 13/323)

În locul numit **La Seliște** (La Eleșteu), situat la circa 500 - 600 m sud de sat, pe versantul stâng al pârâului Podriga, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Așezarea a fost distrusă în cea mai mare parte de lucrările pentru construirea barajului lacului Milcanca.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1973.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 134.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 186, nr. XL.4.B, harta p. 187 (4); László, 1994, p. 180, nr. 213.

324. Sârca, com. Bălțați, jud. Iași (Harta 11-12/324)

În locul numit **La Budăie**, pe partea inferioară din stânga Bahluițului, la circa 2 km sud - est de stația CFR, așezare Noua, cu "cenușare".

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Bibliografie: *Așezări*, p. 216 - 217, pl. CVII/29; CVIII/3; *RAJI*, 1984, p. 48, nr. IV.6.B (necartat).

325. Slobozia, com. Broscăuți, jud. Botoșani (Harta 11-12/325)

În locul numit **Iazul Croci** (Uluci), situat la circa 2,5 km nord - est de sat, pe un platou înalt care domină Valea Ghilauca cu aproximativ 10 m și valca pârâului Uluci, în dreptul Iazului Croci, așezare Noua, cu "cenușare". Se menționează că de pe suprafața unui "cenușar" s-a cules și un omoplat crestat.

Stare de conservare bună.

Cercetări: colectiv *RAJB*, 1973.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P. 33.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 62, nr. VI.2.A, harta p. 62 (2).

326. Slobozia - Hănești, com. Hăncești, jud. Botoșani (Harta 11-13/326)

La circa 200 m nord de via locuitorului Gh. Popan, pe o suprafață mai reliefată a podișului, **Pe panta vestică a Dealului Mălăiște**, așezare Noua, cu "cenușare". Pe suprafața "cenușarilor" au fost găsite mai multe materiale arheologice: fragmente ceramice; obiecte prelucrate din oase de animale: omoplați crestați (cu 4 - 5 creștături), coaste de animale, cu laturile ascuțite, rondele pregătite prin tăierea transversală a oaselor tubulare.

Sunt menționate și urme de locuire hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni?).

Colecția: Muzeu Săveni.

Bibliografie: *Așezări*, p. 262 - 263, pl. CCX/17 - 18; CCXI/1 - 5,7 (loc numit Dealul Hodoroaia (La Popan); Aprotosoaic, 1974, p. 168 (așezarea este inclusă în localitatea Moara Jorii); *RAJB*, 1976, I, p. 142, nr. XXIX.5.A (necartat); Florescu A., 1991, p. 120, nr. 499/M - N,2; László, 1994, p. 184, nr. 217 b.

327. Idem (Harta 11-13/327)

Către șesul Bașeului, în locul numit **Dealul Viei** (muchia de nord - vest a Dealului Mălăiște), așezare Noua, cu "cenușare" plate, precum și locuire hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni). De pe suprafața "cenușarelor" au fost culese: percutoare de silex; roci arse; oase de animale.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Cercetare N. Zaharia, Em. Zaharia, 1954.

Bibliografie: *Așezări*, p. 262 (cf. *RAJB*, se pare că localizarea corectă este pe Dealul Mălăiște și nu în punctul Hodoroaia); *RAJB*, 1976, I, p. 142, nr. XXIX.5.B (necartat); László, 1994, p. 180, nr. 217 a.

328. Socrujeni, com. Gorbănești, jud. Botoșani (Planșa 59/328; Harta 15-16/328)

De pe teritoriul satului, loc neprecizat, provine un celt de tip răsăritcan³¹⁰. Arc două torți, tăișul rupt, patină verde; dimensiuni: L = 10,1 cm, l = 6,2 cm.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 14.419.

Bibliografie: Șadurschi, Cemeleanu și colab., 1987, p. 26 - 27, fig. 3; Șadurschi, 1989, p. 170, fig. 7/6. ◆

329. Spinoasa, com. Erbiceni, jud. Iași (Harta 7, 15/329)

În locul numit **Poala Catargului** (Coasta Budei), în fața satului Spinoasa, pe partea dreaptă a Bahluiului, la circa 1 km sud - vest de halta CFR Spinoasa, pe dealurile Catargului și Sârca, resturi de

³¹⁰ Este atribuit de A. László începutului epocii fierului (László, 1994, p. 180, nr. 217).

locuire de factură Noua. Prin cercetările făcute în 1953, au fost descoperite pe suprafața așezării: o măciucă de bronz, cu trei proeminențe laterale și gaură pentru înmănușare; omoplați crestați. De menționat, de asemenea, prezența elementelor ceramice de tradiție Bișii Potik - Costișa. Așezare atribuită Bronzului mijlociu (aspectul Corlăteni - Trușești, periodizare L. Dascălu) sau Bronzului târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu).

Cercetări: Trifu Martinovici și N. Zaharia, 1953, 1955.

Săpături A. Nițu și Dan Gh. Teodor, 1956; A. Nițu, Em. Zaharia și Dan Gh. Teodor, 1957; Dan Gh. Teodor și Em. Zaharia, 1958.

Bibliografie: Nițu, Zaharia și colab., 1959, p. 531 - 536; Așezări, p. 217 - 218, pl. CX/4 - 5,16; *RAJI*, 1984, p. 144 - 145, nr. XXVI.3.B, harta XXVI (28); Florescu A., 1991, p. 120, nr. 500/N.4.

330. Idem

În locul numit **Conul dejecției de la nord de halta CFR**, situat la circa 2 km nord - vest de halta CFR, în dreptul conului de dejecție aflat la gura unei văiugi de lângă șosea, în șesul Bahluiului, resturi de locuire de factură Noua sau, eventual, hallstattiană.

Cercetări: N. Zaharia, 1953, 1955.

Bibliografie: *Așezări*, p. 218; *RAJI*, 1984, p. 145 - 146, nr. XXVI.3.G; Florescu A., 1991, p. 120 - 121, nr. 501/N.4.

331. Stâncești, com. Mihai Eminescu, jud. Botoșani (Harta 15/331)

De pe teritoriul satului Stâncești, locuri neprecizate, provine 1 topor din bronz, cu tăișul ușor convex, larg, cu ceafa rectilinie, de formă hexagonală în secțiune transversală, aparținând, probabil, culturii Noua.

Inf. prof. I. D. Marin, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, fond I. D. Marin, inv. 1833 - 2024.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 180, nr. XXXVII.B.

332. Idem (Planșa 60/332; Harta 15/332)

Din locul numit **Coada Sitnei**, provine o daltă plată, de formă trapezoidală, cu tăiș ascuțit. Dimensiuni: L = 12 cm, l = 4 cm, gros. = 0,7 cm. Descoperire întâmplătoare³¹¹.

Colecția D. Marin, inv. 895.

Bibliografie: Șadurschi, 1989, p. 171, fig. 7/8.

333. Idem (Planșa 60/333; Harta 15-16/333)

În locul numit **Bobucă** a fost descoperită întâmplător o seceră cu buton; pe fragmentul păstrat se observă trei adâncituri, dispuse longitudinal. Dimensiuni: L = 6,4 cm, l = 1,6 cm.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 947.

Bibliografie: Șadurschi, 1989, p. 171, fig. 6/3.

334. Stornești (Sturmești), com. Sinești, jud. Iași.

Pe **Dealul Budoaia**, aflat între satul Stornești (la nord - vest de sat) și Goești (com. Lungani), resturi de locuire de factură Noua, constând în: 6 fusaiole și o strachină, fragmentară.

Inf. și colecție, prof. Costin Nicu - Ioan, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 369 - 370, nr. LXVIII.4.B, harta LXVIII (11).

335. Strahotin, com. Dângeni, jud. Botoșani (Planșa 61/335; Harta 15/335)

La circa 2 km vest - sud - vest de sat, în locul numit **Ponoare**, s-a descoperit, cu prilejul săpăturilor efectuate în necropola getică, un ac de bronz. A fost găsit la adâncimea de 0 - 20 cm, are capul în formă de gămălie (tronconic) și este acoperit cu patină verde³¹².

³¹¹ Celtul este datat de A. László în Hallstatt (László, 1994, p. 180, nr. 218 b).

³¹² Piesa este atribuită Hallstatt-ului (László, 1994, p. 181, nr. 220).

Săpături P. Şadurschi, 1982.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 14.420.

Bibliografie: Şadurschi, 1989, p. 165 - 166, fig. 8/12.

336. **Idem** (Harta 15/336)

În locul **Ponoare** a fost descoperit, în 1982, cu prilejul lucrărilor pentru întreținerea culturilor, un vârf de lance, fragmentar. Este de tip foliaceu, arc tub cilindric, de mărime mijlocie, perforat.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 14.422.

Bibliografie: Şadurschi, 1989, p. 171, fig. 7/9.

337. **Stroiești**, com. Lunca, jud. Botoșani (Planșa 59/337; Harta 15-16/337)

În locul numit **Pe Budăi** a fost descoperit întâmplător un celt de bronz, cu urme de uzură. Aparține variantei răsăritene a tipului transilvănean, arc gura dreaptă, formă trapezoidală, ornament în relief realizat în forma literci V, dispus pe fețele largi. Dimensiuni: L = 10,7 cm, l = 4,2 cm³¹³.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 8499.

Bibliografie: Şadurschi, 1989, p. 171, fig. 7/7.

338. **Sulița**, com. Sulița, jud. Botoșani (Planșa 59/338; Harta 15-16/338)

În locul numit **Dealul Cheliș** a fost descoperit întâmplător un celt, varianta răsăriteană a tipului transilvănean. Arc gura dreaptă, marginea îngroșată, orificiu oval pe una dintre fețele largi, o tortiță, ruptă, patină groasă, de culoare verde. Dimensiuni: L = 9,9 cm, l = 4,5 cm.

Inv. inv. Ștefan Ciubotaru (Sulița).

Colecția: Muzeu Sulița.

Bibliografie: Şadurschi, 1989, p. 170 - 171, fig. 7/5.

339. **Șipote**, com. Șipote, jud. Iași

În locul numit **Călugăra**, situat la circa 5 km nord - nord - vest de sat, pe partea dreaptă a văii Călugăra, pe versantul de nord al unui deal, resturi de locuire de factură Noua. Sunt menționate fragmente ceramice și piese de silex.

Cercetări: V. Chirica, 1982.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 390, 392, nr. LXXIII.1.B. harta LXXIII (2).

340. **Idem**

Sub muchia terasei ce delimitează spre sud șesul Milcinului, în locul numit **Dâmbul din Șesul Poștei**, resturi sporadice de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1956.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 265; *RAJI*, 1985, p. 392, nr. LXXIII.1.D (necartat).

341. **Șoldănești**, com. Sulița, jud. Botoșani (Harta 15/341)

În curtea locuitorului C. Huțu, s-a descoperit întâmplător un fragment de lance, de tip foliaceu. Lipsește baza, cu tubul de prindere a cozii. Dimensiuni: L = 10 cm, l = 2,9 cm³¹⁴.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 945.

Bibliografie: Şadurschi, 1989, p. 171 - 172, fig. 8/1.

³¹³ Apare în *Lista descoperirilor* atribuite de A. László Hallstatt-ului (László, 1994, p. 181, nr. 221).

³¹⁴ Vârful de lance este datat de A. László în Hallstatt (László, 1994, p. 181, nr. 229).

342. Șorogari, com. Aroneanu, jud. Iași (Harta 11, 13/342)

În locul numit **Tarlaua 64/2**, situat pe versantul vestic al interfluviului dintre lacul Aroneanu (amenajat pe cursul pârâului Ciric) și pârâiașul ce străbate satul, pe panta ușoară ce coboară spre iazurile Aroneanu și Dorobanț, în aval, dar mai ales în amonte de barajul dintre ele, până la izvorul numit Hârtop, ce mărginește pe la nord fosta Tarla 64, bogată așezare Noua, precum și resturi de locuire de factură hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni). Culturii Noua îi sunt atribuite fragmente de torți cu buton, precum și vase fragmentare ornamentate cu brâu în relief. De pe suprafața așezării hallstattiene au fost culese fragmente ceramice provenind de la tipsii, străchini cu buza trasă spre interior, ornamentate cu caneluri sau cu brâu în relief.

Cercetări: M. Tanasachi, 1983 (P 288).

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 44, nr. III.4.D, harta II (17), fig. 7/11, 18; 8/18 (pentru cultura Noua); László, 1994, p. 181, nr. 230.

343. Idem (Harta 14/343)

La circa 100 m distanță de așezarea hallstattiană aflată în locul numit **Vatra satului**, pe platoul îngust al dealului din marginea estică a satului, în grădina lui Constantin Coroi și în viile din jur, necropolă Noua. Se menționează că mormintele au fost descoperite și distruse, totodată, cu ocazia lucrărilor pentru plantarea viței - de - vic. S-au păstrat câteva fragmente ceramice de la vase cu torți supraînălțate sau ornamentate cu brâu alveolar.

Cercetări: N. Zaharia, 1955; M. Tanasachi, 1983.

Bibliografie: *Așezări*, p. 220; *RAJI*, 1984, p. 44, nr. III.4.E, harta IV (18).

344. Idem

La circa 300 - 400 m sud - vest de sat, în locul numit **Livada I.A.S. Șorogari**, a fost descoperit întâmplător un cuțit curb din silex. Se specifică faptul că nu s-au găsit fragmente ceramice.

Cercetări: M. Tanasachi, 1983 (P 289).

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 44, nr. III.4.F, harta III (19).

345. Idem

În locul numit **Grădina lui Gh. Lupu**, situat pe suprafața unui pinten al terasei joase de pe interfluviul format de pârâul Cacaina și pârâiașul care iese din vatra satului, resturi, cu totul sporadice, de locuire de factură Noua și hallstattiană.

Cercetări: N. Zaharia, 1958. Sondaj Dan Gh. Teodor, 1964.

Bibliografie: *Așezări*, p. 219 - 220; *RAJI*, 1984, p. 44, nr. III.4.H, harta III (21); Florescu A., 1991, p. 124, nr. 521/O,4.

346. Ștefănești, com. Ștefănești, jud. Botoșani

La circa 2,5 km nord - nord - vest de târg, pe terasa inferioară din dreapta Bașcului, la poala estică a **Dealului Boboc**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, Elvira Balica, 1957.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 282; *RAJB*, 1976, I, p. 256, nr. LVII.1.B, harta p. 263 (2); Florescu A., 1991, p. 124, nr. 524/N,2.

347. Idem (Harta 13/347)

În marginea de nord - nord - est a târgului, pe terasa inferioară din dreapta Bașcului, lângă lutăria și cărămidăria de pe locul numit **La Burci - Cimitirul Vechi**, resturi de locuire de factură Noua sau, eventual, hallstattiană timpurie.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1956; Colectiv *RAJB*, 1974.

Bibliografie: *Așezări*, p. 281, pl. CXLIX/1; CCXXII/4; *RAJB*, 1976, I, p. 256, nr. LVII.1.F, harta p. 263 (6).

348. Idem (Planșa 63/348; Harta 16-17/348)

Pe teritoriul satului Ștefănești, loc neprecizat, a fost descoperit întâmplător, în 1974, un celt de tip transilvănean. Are gura dreaptă, marginea îngroșată, formă ovală, tăișul puțin curbat și lățit. Dimensiuni: L = 12,9 cm, l = 5,8 cm³¹⁵.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 916.

Bibliografie: *RAJB*, I, p. 258, nr. LVII.1.L; Șadurschi, 1989, p. 172, fig. 6/11.

349. Știubieni, com. Știubieni, jud. Botoșani (Harta 11-12/349)

În locul numit **La Seliște**, situat la circa 1 km sud - sud - est de sat, pe un platou înconjurat de Valea Grădinilor și valea pâraiașului Glodu Alb, așezare Noua foarte intensă, în cuprinsul cărcia au fost identificate 30 de "cenușare".

Cercetări: Aristotel Crișmaru, 1964; Colectiv *RAJB*, 1973.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 202.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, LVIII.1.C, p. 264, harta p. 266 (3); Florescu A., 1991, p. 121, nr. 504/M,2 (loc numit Știubieni).

350. Tăutești, com. Reditu, jud. Iași (Harta 13/350)

La nord - vest de pădurea Tăutești, pe suprafețele boltite ale terenului, pe partea dreaptă a drumului Tăutești - Horlești, în locul numit **Hârtopul Lingurarului**, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană.

Cercetări: N. Zaharia, 1953.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 220, pl. CXII/13 - 15; CXC/1 - 2; *RAJI*, 1985, p. 342, nr. LXII.4.B (necartat); Florescu A., 1991, p. 127, nr. 538/N,4.

351. Idem (Planșa 49/351; Harta 12-13/351)

La circa 1 km nord - est de suprafața unui pinten de deal, înconjurat de smârcuri, în locul numit **Vatra Apăreștilor**, așezare Noua, cu "cenușare", suprapusă de o locuire hallstattiană (grupul Corlăteni). Dintre materialele culese de pe suprafața așezării Noua provin: fragmente ceramice ornamentate cu brâu simplu în relief și perforații, sub brâu, sau prevăzute cu torți supraînălțate; o fusaiolă bitronconică; omoplați crestați.

Cercetări: N. Zaharia, 1953; Vili Ciobanu, 1983.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 448; *Așezări*, p.220 - 221, pl. CXII/16.20 - 21; CXC/3 - 6, 8 ; *RAJI*, 1985, p. 342 - 343, nr. LXII.4.C, harta LXII (23); Florescu A., 1991, p. 127, nr. 537/N,4; László, 1994, p. 182, nr. 239a.

352. Timuș, com. Avrămeni, jud. Botoșani (Harta 14/352)

În locul numit **Bajura**, situat în marginea de nord - est a vetrei satului, în zona sectorului zootehnic al fostului CAP, într-o movilă complet aplatizată, s-au descoperit și distrus totodată morminte, cu prilejul săpării unei gropi. Se menționează că scheletele se aflau în poziție chircită și că lângă unul dintre ele s-a găsit un topor - ciocan din granit, prevăzut cu gaură pentru înmănușare, având dimensiuni de 8,5 X 5,5 cm. De asemenea, se pare că din morminte s-au mai recuperat și câteva fragmente ceramice. Descoperirea este atribuită epocii bronzului, aparținând, probabil, culturii Noua.

Cercetări: A. Crișmaru, 1965 - 1985. Inf. prof. A. Crișmaru și prof. Marcel Pinza, 1983.

Colecția: Școala Generală Panaitoiaia.

Bibliografie: Păunescu, Șadurschi, 1989a, II.7.C, p. 312.

³¹⁵ Exemplarul este atribuit Hallstatt-ului de A. László (1994, p. 181, nr. 231).

353. Idem

În marginea de est - sud - est a satului, la confluența pârâului Volovăț cu pârâul Răchita, pe partea stângă a drumului care leagă satul Timuș de Manolcasa, în locul numit **Secăriște**, resturi de locuire de factură Noua. Sunt amintite fragmente ceramice și numeroase oase de animale.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 22.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 45, nr. II.7.A, harta p. 46 (8); Păunescu, Șadurschi, 1989a, p. 311, II.7.B, fig. 9/2.

354. Târgu Frumos, oraș Târgu Frumos, jud. Iași (Planșa 38, 48/354; Harta 14/354)

În **Str. N. Bălcescu, nr.1**, în grădina locuitorului Adrian Heleşteanu, necropolă, probabil, Noua II. Se menționează că în 1966, cu prilejul unor lucrări agricole, au fost descoperite resturi osteologice umane și ceramică. Din inventarul mormintelor distruse s-au recuperat 2 vase: un *kantharos*, cu creastă pe torți, și un borcan, ornamentat cu brâu simplu în relief.

Cercetări: A.C. Florescu, 1966.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *RAJ*, 1985, p. 415, nr. LXXIX.1.D, harta LXXIX (4); Florescu A., 1991, p. 130, nr. 544/N,4, fig. 191/4 - 5; Sava, 2002, p. 96, harta 1/30, pl. 75/4 - 5.

355. Todireni, com. Todireni, jud. Botoșani (Planșa 39, 48/355; Harta 14/355)

La circa 1 km sud de sat, pe **Dealul Depozitelor**, în dreptul cantonului CFR, s-a descoperit întâmplător, în 1963, un *kantharos*, cu torți prevăzute cu creastă. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu)³¹⁶.

Cercetări: Simion Rață, 1963. Inf. A. C. Florescu.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 391.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 268, nr. LIX.1.F (necartat); Florescu A., 1991, p. 132, nr. 551/N,3, fig. 185/6; Sava, 2002, p. 115, harta 3/20

356. Tomești, com. Tomești, jud. Iași

În locul numit **Opcina**, aflat în sectorul sudic al satului, pe suprafața plată a terenului de pe partea stângă a pârâului Opcina, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, 1960. Săpături Al. Andronic, Dan Gh. Teodor, Eug. Neamțu, C. Scorpan, 1961.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 222, pl. CXCI/4; *RAJ*, 1985, p. 404, nr. LXXVII.1.A, harta LXXVII (1); Florescu A., 1991, p. 132, nr. 552/O.4.

357. Idem (Harta 13/357)

În locul numit **Terasa Jijiei**, situat pe partea dreaptă a terasei joase a Jijiei, la 400 m sud de confluența acestuia cu Bahluiul, resturi de locuire de factură Noua și hallstättiană timpurie.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 448; *RAJ*, 1985, p. 404, nr. LXXVII.1.B (necartat).

358. Idem (Harta 13/358)

În locul numit **Dealul Doamnei (I)**, aflat în fosta localitate cu același nume, pe ambele părți ale șoselei Iași - Țuțora, la circa 300 - 500 m est de confluența Bahluiului cu Jijia, în grădinile locuitorilor M. Costăcheanu, P. Miron, M. Lungu, pe coasta de nord - nord - est a Dealului Doamnei, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: V. Chirica, R. Popovici, C. Ionomu, 1979; V. Spinei, V. Chirica, V. Butnaru, 1984.

Bibliografie: *Așezări*, p. 175 (loc numit Confluența Jijia - Bahlui I, II, III); *RAJ*, 1985, p. 404, 406, nr. LXXVII.1.C, harta LXXVII (2).

³¹⁶ E Sava include această descoperire în categoria mormintelor nesigure (Sava, 2002, p. 115, harta 3/20).

359. Totoești, com. Erbiceni, jud. Iași (Harta 11-12/359)

În jurul izvorului de lângă coada iazului Totoești, între Dealul Totoești și Dealul Soci, la circa 2 km nord de sat, pe locul numit **La Odaie**, așezare Noua, cu mai multe "cenușare".

Cercetări: N. Zaharia, 1952; Didi Alistar, 1983.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 222, pl. CXIV/3 - 5, 7 - 9; CXCII/1 - 3; *RAJI*, 1984, p. 146 - 147, nr. XXVI.5.E, harta XXVI (40).

360. Traian, com. Bivolari, jud. Iași (Harta 11-12/360)

În locul numit **La Buzdugani**, situat pe versantul de est al dealului Buzdugan, lângă crama fostului CAP Bivolari, așezare Noua, cu "cenușare". De pe suprafața așezării provin fragmente ceramice ornamentate cu brâu simplu în relief, precum și torți supraînălțate, cu buton.

Cercetări: V. Chirica, T. Marin, 1982, 1983 (P 286).

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 59, nr. VI.5.B, fig. 8/1, 9, 20, 23; harta VI (12).

361. Trifești, com. Trifești, jud. Iași.

În locul numit **Cerchejoaia**, situat la circa 2 km vest - sud - vest de marginea sudică a satului Trifești, pe partea stângă a pârâului Cerchejoaia, în apropierea iazului cu același nume, resturi de locuire de factură Noua. Se menționează că s-au descoperit, cu prilejul săpăturilor pentru construirea stației de pompare, omoplați crestați.

Inf. ing. M. Fintinaru. Cercetări: V. Chirica, 1981 (P 110).

Colecția: Școala Generală Trifești.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 409, nr. LXXVIII.1.D, harta LXXVIII (4).

362. Idem (Harta 5, 7/362)

În locul numit **Terasa Trifești - Bălteni**, situat la jumătatea distanței dintre Gura Roșcanilor și Pietriș, pe panta terasei inferioare a Prutului, între satele Trifești și Bălteni, așezare din Bronzul mijlociu și târziu. Unele fragmente ceramice, de aspect Komariv târziu, indică apartenența la aspectul cultural Corlăteni-Trușești, iar altele sunt atribuite culturii Noua. S-au mai găsit și alte materiale, cum ar fi piese de silex nepatinat și oase de animale.

Cercetări: N. Zaharia, 1956; V. Chirica, 1981 (nu a găsit nici un fel de materiale arheologice).

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 283, pl. CCXXIV/1; *RAJI*, 1985, p. 409, nr. LXXVIII.1.F, harta LXXVIII (6); Florescu A., 1991, p. 133, nr. 557/N,3.

363. Idem (Harta 14/363)

În locul numit **La Curte**, situat pe terasa inferioară a Prutului, cu o înclinație nord - sud în curtea fostului Consiliu Popular, mormânt de înhumație, aparținând epocii bronzului sau Hallstattului. Se precizează că mormântul avea groapa de formă rotundă; conținea un schelet, căzut pe spate din poziția șezând, cu privirea spre nord - est. În apropierea craniului, într-un strat de cenușă, s-au găsit oase de animale, depuse, probabil, ca ofrandă. Descoperit prin săpături de salvare, la adâncimea de 0,85 m, mormântul se afla în apropierea unui alt mormânt, dublu, de incinerație, aparținând Hallstattului timpuriu (grupul Corlăteni)³¹⁷.

Săpături I. Ioniță, 1961; V. Spinei, 1981.

Bibliografie: *Așezări*, p. 282 - 283; László, 1976, p. 69, 74; *RAJI*, 1985, p. 409 - 410, nr. LXXVIII.1.H, harta LXXVIII (8); László, 1994, p. 182, nr. 245.

³¹⁷ În *RAJI* se precizează că punctele "Marginea estică a satului", "La Curte" și "La Iezătură" fac parte dintr-un singur obiectiv arheologic (cf. *RAJI*, 1985, p. 409-410, nr. LXXVIII.1.H).

364. Trușești, com. Trușești, jud. Botoșani (Planșa 25-34, 46-50, 52-53/364; Harta 14-15/364)

În locul numit **Țuguieța**, situat pe malul stâng al Jijiei, la circa 5,5 km sud - est de sat și la aproximativ 1 km nord de satul Măscățeni (com. Albești), în partea de vest a înălțimii Țuguieța, un martor din terasa mijlocie a Jijiei, izolat de Dealul Mercștilor și delimitat la nord, vest și sud de pante destul de abrupte, necropolă Noua, cu morminte exclusiv de înhumatic. Au fost descoperite 127 de morminte, în majoritate simple, doar câteva fiind duble (15), dispuse în șiruri oblice, orientate nord - vest - sud - est, în general. Scheletele se aflau în poziție chircită, pe partea dreaptă sau stângă, la adâncimi de 1,10 - 1,48 m. Inventarul mormintelor constă în: 1 - 2 vase de lut ars; 1 obiect din bronz (ac sau inel de buclă); o verigă mică din aur; o grămadă de arșice; 1 cuțit curbat de silex alburui, lucrat bifacial. Se precizează că unele vase erau fără toartă, altele având două torți supraînălțate; de asemenea, s-au găsit și vase cu torțile rupte ritual.

Câteva morminte au fost descoperite și în movila aflată în același loc (înălțimea = 0,90 m, diametrul = aprox. 22 m).

Săpături M. Petrescu - Dimbovița și colab., 1951 - 1953: suprafața săpată efectiv, circa 1000 m².

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 56 - 84; Petrescu - Dimbovița, 1952, p. 75 - 83; Petrescu - Dimbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 23 - 32; Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 457 - 459; idem, 1954, p. 7 - 19; idem, 1955, p. 165 - 172; Petrescu - Dimbovița, 1965, p. 43 - 49; idem, 2001; Petrescu - Dimbovița, Florescu A. și colab., 1962, p. 227 - 231; Petrescu - Dimbovița, Florescu M. și colab., 1999, p. 557 - 609; Florescu A., 1959 a, p. 183 - 186; Florescu A., 1961, p. 79 - 88; Florescu A., 1966, p. 25; Filip, 1969, p. 1496; Necrasov, Cristescu, 1968a, p. 3 - 15; Păunescu, 1970, p. 54, 185 - 186, 216; *Așezări*, p. 267; *RAJB*, 1976, I, p. 271 - 271(1), nr. LX.1.A; Andrițoiu, 1986; Dascălu, 1994, p. 138 - 139, pl. 16; Florescu A., 1991, p. 133, nr. 558/N.2, fig. 186 - 188; Cristescu, Miu, 1999, p. 683 - 694; eadem, 2001; Sava, 2002, p. 85 - 94, harta 1/18, pl. 104 - 128, 165 - 166.

365. Idem (Planșa 45, 51, 60, 63/365; Harta 7, 15/365)

Pe același loc, cu ocazia săpăturilor efectuate, în 1951, pentru degajarea complexelor cucuteniene și a necropolei Noua, s-a descoperit, către limita de sud - vest a înălțimii **Țuguieța**, un fragment de bol cu două (?) torți cu buton și decor incizat.

În 1953, în cadrul celei de a treia campanii de cercetări, aproximativ în zona centrală a obiectivului, s-au descoperit, la baza solului cu humus, o lamă de cuțit ușor curbat spre interior și o lamă de pumnal de formă triunghiulară, ambele din bronz.

De asemenea săpăturile din 1958 au prilejuit descoperirea, către extremitatea estică a zonei centrale, în condiții stratigrafice identice cu cele ale obiectelor din bronz, a unui vas - strecurătoare.

A. C. Florescu precizează că obiecte de tipul menționat (atât ceramica, cât și obiectele de bronz) nu se întâlnesc de obicei în complexe funerare Noua și, deci, ele nu pot fi atribuite unor eventuale morminte deranjate care ar fi aparținut necropolei de la sfârșitul epocii bronzului, identificată pe Țuguieța. De asemenea, în 1958, au mai fost semnalate sporadic (dispersate) în aceeași zonă și câteva fragmente de borcane, precum și un cosor curbat de silex. Probabil că atât vasele, cât și obiectele de bronz amintite, împreună cu celelalte materiale arheologice menționate, reprezintă mai curând indiciile unei locuri sporadice Noua (eventual Noua I, după A. C. Florescu, 1991, fig. 35/1), anterioare necropolei³¹⁸.

Săpături M. Petrescu - Dimbovița, 1951 (pentru vasul de tip Noua I); idem, 1953 (pentru obiectele de bronz); M. Petrescu - Dimbovița, A. C. Florescu, 1958; suprafața săpată efectiv (1951 - 1961), circa 20.000 m².

Colecția: Inst. Arh. Iași. Muzeul de Istorie a Moldovei Iași.

Bibliografie: Florescu A., Florescu M., 1961, p. 87; Florescu A., 1991, p. 134, nr. 559/N.2, fig. 35/1 - 2; 100/5, 9.

366. Idem

a) (Planșa 5-8, 40-46, 51, 56-58 61-62/366a; Harta 5, 7, 11-13, 15/366a)

³¹⁸ A. László datează obiectele de bronz de la Trușești în Hallstatt (László, 1994, p. 182, nr. 246 c).

La circa 5 km sud - est de sat, și la 1,5 km spre vest de Țuguicta, pe un marțor din terasa inferioară din dreapta Jijiei, denumit **Movila din Șesul Jijiei**, așezare (Noua, după A. Florescu) cu "cenușare", suprapusă de resturile unei locuiri hallstattiene timpurii (grupul Corlățeni), distrusă parțial de apele Jijiei. Din cele 4 "cenușare"³¹⁹ identificate, unul (cenușarul I) a fost cercetat aproape integral (circa 4/5) iar altul (cenușarul II) a fost secționat.

În "cenușarul" I stratul arheologic respectiv atinge grosimea de maximum 1 - 1,10 m, fiind etajat pe 3 niveluri (1 - 3)³²⁰; primele două (1 - 2) aparțin, după A. C. Florescu, etapei Noua I, iar ultimul (3) etapei Noua II (periodizare A. C. Florescu). "Cenușarul" II, constând dintr-un singur nivel de locuire, cu grosimea de 0,15 - 0,10 m, aparține etapei Noua II. Stratul arheologic conține în structura sa un procentaj ridicat de cenușă. De asemenea, sporadic, s-au semnalat fragmente de lipituri de pereți, calcinate, cu amprente de nuiele, precum și 3 vetre "in situ", din lut amestecat cu nisip, calcinate.

În ceea ce privește celelalte resturi, de remarcat frecvența ridicată în toate nivelurile de locuire a oaselor de animale domestice.

Ceramica din cele trei niveluri (Noua I - II, după A. Florescu) prezintă unele trăsături comune, cum ar fi apariția constantă a ceștilor cu torți cu buton sau creastă sau a vasului - borcan, cu brâu în relief. Se remarcă totodată în cadrul repertoriului ceramic unele deosebiri. Astfel, în nivelurile 1 - 2 s-au semnalat fragmente ceramice cu elemente decorative de tradiție Bițyi Potik - Costișa, precum și un fragment de vas cu elemente decorative amintind de cele întâlnite în cadrul ceramicii Tei. Se precizează că aceste tradiții lipsesc de pe ceramica nivelului superior (Noua II). Obiectele din lut ars sunt puține, fiind reprezentate prin rondcele și fusaiole.

Inventarul de bronz, deși relativ restrâns cantitativ, prezintă totuși o anumită varietate tipologică. Astfel, din nivelul 2 provine un ac cu placă rombică, cu jumătatea superioară rulată, și un ac cu capul lățit și rulat (*Rollemmadel*). În nivelul superior (Noua II, A. C. Florescu) numărul obiectelor de bronz este mai bogat: 1 ac cu capul inelar; 1 ac cu mijlocul îngroșat și secțiune rectangulară; 1 fragment de ac de tip neprecizat; 1 cercel (?); 1 ac cu capul lățit și rulat (*Rollemmadel*).

Relativ numeroase sunt obiectele de os și corn. În afară de omoplații crestați, a căror prezență constantă este documentată în fiecare nivel, trebuie menționate: 1 pieptene - răzuitor, din coastă de animal, cu una din laturi denticulate, precum și 2 cuțite - răzuitor, lucrate din oase late, bine șlefuite, ambele tipuri provenind din depunerea corespunzătoare culturii Noua (Noua II, periodizare A. C. Florescu). În același nivel de locuire au mai fost descoperite: 1 vârf de săgeată de os, piramidal, cu baza triunghiulară, având tija de înmănușare scurtă și cu două mici proeminente (găsit în "cenușarul" I); 1 vârf de săgeată de corn, piramidal, cu baza rectangulară și cu peduncul cilindric. Din aceeași categorie de obiecte mai fac parte 3 vârfuri de săgeți de corn, conice, cu manșon la partea superioară și baza dreaptă, în curs de prelucrare, provenind din nivelurile 1 și 2.

De remarcat, pentru originalitatea lor tipologică, alte 2 obiecte de corn de animal, care provin din nivelul superior (Noua II, periodizare A. C. Florescu), respectiv: o psalie semiovoidală cu o prelungire cruciformă ("cenușarul" I) și o figurină cu cap de șarpe (?) în reprezentare tricefală ("cenușarul" II).

Acele constituie o categorie interesantă, nu atât prin cantitatea lor, cât, mai ales, prin varietatea tipurilor, de la împungătoarele rudimentare până la exemplare relativ îngrijit lucrate. Unele dintre ele reprezintă copii destul de fidele ale prototipurilor de bronz, ca, de exemplu, acul fragmentar cu patru protuberanțe, dispuse cruciș, provenind din nivelul corespunzător culturii Noua (Noua II, periodizare A. C. Florescu) din "cenușarul" I. Mai sunt menționate și câteva fragmente de patine și o harpună de corn de căprior, în curs de prelucrare.

Uneltele de piatră și silex sunt rare, fiind reprezentate prin câteva frecătoare din piatră și un cosor din silex, lucrat în tehnica retușelor pe ambele fețe, descoperit în zona periferică a "cenușarului" III și considerat inițial, în mod eronat, ca fiind neolitic.

³¹⁹ În *RAJB* sunt menționate 5 cenușare (cf. *RAJB*, 1976, I, p. 272-273, nr. LX.1.B).

³²⁰ În *RAJB* sunt menționate, greșit, 2 niveluri de locuire (cf. *RAJB*, 1976, I, p. 272-273, nr. LX.1.B).

Problema încadrării culturale a nivelurilor inferioare (1 - 2) din așezarea de la Trușești rămâne deschisă, nefiind exclusă posibilitatea atribuirii descoperirilor respective la perioada de sfârșit a Bronzului mijlociu, respectiv aspectul Corlăteni - Trușești.

b) (Planșa 38/366b; Harta 14/366b)

În așezarea Noua din punctul **Movila din Șesul Jijiei**, în zona de nord a "cenușarului" I, la adâncimea de 1 m, s-au găsit, la adâncimea de 1 - 1,32 m, două morminte: unul de înhumatie, cu schelet de copil chirchit pe stânga, orientat spre nord - vest; al doilea, un mormânt de incineratie³²¹, constând dintr-o urnă în formă de sac cu brâu în relief simplu, în interiorul căreia se aflau fragmente de oase umane (aparținând unui matur) și cenușă, fără alte clemente de inventar.

Nu s-a putut preciza căruia din cele 3 niveluri ale "cenușarului" respectiv aparține acest "in situ" funerar.

Săpături M. Petrescu - Dimbovița. Gh. Dănilă. 1952; A. C. Florescu, 1953 - 1955; suprafața totală săpată efectiv (1952 - 1955), circa 1000 m².

Colecția: Inst. Arh. Iași; Muzeul de Istorie a Moldovei Iași; Muzeul Național București.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 29 - 35; Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 450 - 456; Petrescu - Dimbovița. Dinu și colab., 1954, p. 21, pl. 14; Petrescu - Dymbovica, 1960, p. 157, fig. 3, 5; Florescu A., 1954, p. 19 - 27; idem. 1955, p. 54; idem. 1957, p. 203 - 215; idem. 1964, p. 145 - 203, fig. 3/2, 23/2 - 3, 6 - 7, 9, 17; idem, 1991, p. 134 - 136, nr. 560/N.2, fig. 100/1 - 4, 8; 206/5; Vulpe A. A., 1961b; *Așezări*, p. 267; Păunescu, 1970, p. 215 - 216; László, 1975, p. 22, 24, 34; *RAJB*, 1976, I, p. 272 - 273, nr. LX.1.B, harta p. 277 (2); Oancea, 1976b; Șadurschi, 1989, p. 165, fig. 5/3 - 6, 8 - 9 (pentru obiectele de bronz); László, 1994, p. 182, nr. 246 a; Sava, 2002, p. 97, harta 1/33, pl. 97/4.

367. Idem (Harta 11-13/367)

La circa 4 km sud - sud - est de sat, 1,5 km vest de înălțimea Țuguieta și la aproximativ 500 m față de punctul Țintirim, între șoseaua Mășcăteni - Trușești și râul Jijia, pe un martor al terasei inferioare din stânga Jijiei, în locul numit **La Capac**, așezare Noua II, cu "cenușare", suprapusă de o alta, hallstattiană. Din nivelul Noua, având grosimea de 0,40 - 0,45 m, provin: fragmente de borcane ornamentate cu brâu în relief sau cu proeminențe plate, precum și torți cu buton sau creastă; de asemenea, numeroase oase de animale.

Cercetări: A. Nițu. Z. Székely, 1951. Sondaj M. Florescu, 1958; suprafața săpată efectiv, circa 80 m².

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 37, 57; Petrescu - Dimbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 38; Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 448; Petrescu - Dimbovița, Florescu A. și colab., 1962, p. 231 - 232; *Așezări*, p. 266; *RAJB*, 1976, I, p. 274, nr. LX.1.D, harta p. 277 (4); Florescu A., 1991, p. 136, nr. 561/N.2.

368. Idem

Pe malul drept al Jijiei, la **Cantonul CFR nr. 47**, pe terasa inferioară a râului, resturi de locuire de factură Noua, constând în fragmente ceramice și un topor, fragmentar, din piatră șlefuită, cu gaură pentru coadă.

Cercetări: A. Nițu, 1943. Inf. Radu Vulpe (carnet 1943).

Colecția: Inst. Arh. Iași; Muz. Ist. Mold. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 39; Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 448; *RAJB*, 1976, I, p. 274, nr. LX.1.E (necartat).

369. Idem

În albia majoră a Jijiei, în locul numit **La Grui**, resturi de locuire de factură, probabil, Noua.

³²¹ În *RAJB* sunt menționate 3 morminte, dintre care două de înhumatie (de copil și, respectiv, de matur, ambele fără inventar) și unul de incineratie (cf. *RAJB*, 1976, I, p. 272-273, nr. LX.1.B). A. C. Florescu menționează doar mormântul de incineratie (cf. Florescu A., 1991, p. 136, nr. 560/N.2).

Cercetări: A. Nițu, 1943.

Colecția: Muz. Ist. Mold. Iași.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 56; *RAJB*, 1976, I, p. 274, nr. LX.1.G (necartat).

370. **Idem**

Pe un fragment din terasa inferioară a Jijiei, în locul numit **Vatra satului - La Dâmboc**, pe terenul lui Constantin. Amăriuțci, resturi de locuire datând, probabil, de la sfârșitul epocii bronzului (cultura Noua).

Cercetări: A. C. Florescu, M. Petrescu - Dimbovița, 1951.

Colecția: Muz. Ist. Mold. Iași.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 275, nr. LX.1.I (necartat).

371. **Tudor Vladimirescu**, com. Albești, jud. Botoșani (Harta 13/371)

În marginea de est a satului, pe partea stângă a pârâului Tudor, spre confluența acestuia cu pârâul Sărat, pe panta lină a culmii dintre aceste pâraie, loc numit **Fața Satului**, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: Colectiv *RAJB*. 1974, 1982.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 353.

Bibliografie: Păunescu, Șadurschi, 1984, p. 234; László, 1994, p. 182, nr. 247.

372. **Țuțora**, com. Țuțora, jud. Iași

Pe partea dreaptă a șoselei Chipercști - Țuțora, pe locul numit **Gidilita** (Toloaca sau La Vale), pe un fragment din terasa de luncă a Jijiei, resturi de locuire Noua și hallstattiană timpurie. Așezarea a fost identificată, cu ocazia săpării unui canal de drenaj, sub solul aluvionar, gros de 1-1,50 m.

Cercetări: și informații prof. N. Ciudin, 1984 (P 749).

Colecția: Școala Generală Țuțora.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 465, nr. LXXXIII.1.D, harta LXXXIII(11).

373. **Ulmi - Liteni**, com. Belcești, jud. Iași (Planșa 56/373; Harta 11-12/373)

Pe terasa inferioară de pe partea dreaptă a Bahluiului, în marginea de nord - est a satului, pe locul numit **La Odaie**, (Curțile Boierești), așezare Noua, cu mai multe "cenușarc". De pe suprafața unui "cenușar" provine un canin de animal, perforat.

Așezarea este afectată de excavarea lutului.

Cercetări: N. Zaharia, 1954; Gh. Enache, 1980.

Colecția: Școala Generală Ruși - Belcești; Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 211, pl. XCIX/2 - 9; CLXXXIV/11 - 14,16; *RAJI*, 1984, p. 55, nr. V.6.A, fig.12/3, harta V (21).

374. **Idem**

a) (Planșa 45, 56/374a)

Pe un martor de eroziune din terasa inferioară din stânga Bahluiului la circa 100 m sud - est de satul Liteni și 1 km nord de gara Belcești, pe malul lacului Tansa - Belcești, pe laturile estică și vestică ale promontoriului numit **La Curte**, la nivelul apei lacului, resturi de locuire de factură Noua. De pe latura estică a promontoriului amintit provin fragmente de borcane, cești cu torți supraînălțate, vase cu gât înalt (pastă având în compoziție cioburi pisate și culoare roșcată la exterior); o dălțiță din os.

b) (Planșa 62, 68/374b; Harta 15-16/374b)

În același loc a fost descoperit întâmplător, în 1957, într-o lutărie, deșeu într-o groapă săpată în trepte, un depozit de obiecte de bronz. Depozitul conținea 14 obiecte, întregi și fragmentare: 1 secceră cu cârlig, în formă de S; 1 celt cu gura circulară, fără toartă, având o perforație ovoidală la partea superioară; 1 lamă de cuțit cu limba la mâncr, având vârful arcuit pe spate; 2 dălțițe din bară de bronz.

zvelte, având secțiuni rectangulară și, respectiv, poligonală; 1 lamă fragmentară de pumnal, scurtă și subțire, cu mâncrul îngust și îngroșat; 5 pandantive triunghiulare, cu cap îngroșat și inelat, cruciform, întregi și fragmentare; 1 brățară din bară de bronz, în secțiune plan - convexă, cu capetele deschise; 1 colier format din nouă spirale, lucrate din sârmă de bronz; 1 colier cu 21 perle din pastă calcaroasă, de formă sferică, aplatizată; 1 buton în formă de calotă, lucrat din foaie de bronz.

Depozitul este atribuit seriei Râșești - Băleni, fiind datat în Bronz D (sec.13) (cf. M. Petrescu - Dîmbovița).

Pe baza probelor luate la Iași de către dr. Fr. Schubert, obiectele au fost analizate de dr. M. Schröder la Laboratorul de analiză spectrală a obiectelor din metal, din epoca aramei și a bronzului timpuriu, de pe lângă Muzeul din Stuttgart, dând următoarele rezultate: Sn 1,17 - 8,4; Pb 0,13 - 0,47; As 0,082 - 0,79; Sb 0,1 - 0,29; Ag 0,01 - 0,30; Ni 0,43 - 0,68; Bi 0,009 - 0,012.

Cercetări: M. Florescu, A. C. Florescu, 1958.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Florescu A., 1961, p. 115 - 125; Petrescu - Dîmbovița, 1960, p. 153, nota 22, 94; idem, 1964 a, p. 257 - 258; Florescu A., 1964, p. 146 și urm.; Petrescu - Dîmbovița, 1977b, p. 77 - 78, pl. 88/4 - 18; idem, 1978 a, p. 65 [18.2], 70, 111, pl. 65, C; *RAJ*, 1984, p. 53 - 54, nr. V.2.B, harta V (15); Florescu A., 1991, p. 137, nr. 568/N,4.

375. Ungureni, com. Ungureni, jud. Botoșani

În **Marginea de vest a satului Epureni** (inclus în prezent în satul Ungureni), pe un martor din terasa inferioară din dreapta Jijiei, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: A. Crișmaru, 1963 - 1964. Inf. A. C. Florescu, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 280, nr. LXX.1.D, harta p. 283 (3); Florescu A., 1991, p. 64, nr. 214/M,2.

376. Ursoaia, com. Românești, jud. Iași

În perimetrul movilei (nr. 14), pe platoul dintre dealul Ursoaia și Avântu, în locul numit **Lângă Movilă**, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: V. Chirica, M. Vrabie, 1985 (P 751).

Bibliografie: *RAJ*, 1985, p. 465, nr. LXXX.3.D, harta LXIII(21).

377. Valea Lupului, municipiul Iași, jud. Iași (Planșa 5, 41, 51, 56, 58, 61/377a; Harta 8, 15/377a, 15/377b)

La nord - vest de suburbia Valea Lupului, la sud de șoseaua Iași - Târgu Frumos, pe grindul scund din terasa inferioară din stânga Bahluiului, în locul numit **Fabrica Chimică**, resturi de locuire din epoca bronzului și Hallstatt timpuriu (grupul Corlăteni):

a) În partea centrală și de sud a grindului, între două ravene a fost descoperită o așezare, formată din 3 "cenușare" (cu diametre de circa 22 m). Prin cercetări parțiale efectuate în două dintre acestea, au fost identificate 2 niveluri de locuire.

Stratul de cultură, corespunzând celor două niveluri, era format din cenușă, oase de animale (foarte numeroase), fragmente de lipitură și ceramică din pastă de calitate bună și foarte bună.

În cadrul materialului ceramic nu se constată deosebiri tipologice între cele două niveluri, remarcându-se următoarele forme: ceașca cu toartă supraînălțată, ornamentată cu benzi unghiulare de caneluri fine; borcanul, cu pereții drepecți; străchinile. S-au mai găsit torți din bandă lată, rectangulară în secțiune. De menționat prezența elementelor decorative de tradiție Bițyi Potik - Costișa.

Obiectele de bronz apar cu totul sporadic: 1 ac de tip cipriot (?), fragmentar, și 1 ac cu capul rulat (*Rollenmadel*). Uneltele de os, restrânse din punct de vedere numeric, sunt reprezentate de: 1 "seceră - *tupik*", din os lat; 1 pieptene - răzuitor pe fragment de coastă, denticulat la unul din capete; 1 daltă -

spatulă, din os masiv; 2 patine; omoplați crestați. Inventarul litic constă din câteva cosoare de piatră și un topor fragmentar, cu ceafa cilindrică.

Nivelurile 1 și 2 din așezarea de la Valea Lupului au fost datate în Bronzul târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu), dar o serie de particularități ale materialului arheologic sugerează mai curând apartenența acestei așezări la Bronzul mijlociu (aspectul Corlăteni - Trușești: L. Dascălu).

Locuirii hallstattiene timpurii, care suprapune parțial așezarea menționată, îi este caracteristică atât ceramica fină, de culoare neagră, lustruită la exterior, cât și cea semifină, de culoare neagră și cărămizie.

b) La marginea "cenușarului" nr. 3 a fost secționată o groapă, în care s-au găsit două vase de lut ars, unul dintre ele conținând un *depozit de obiecte de bronz*: 9 brățări din sârmă de bronz, cu capetele deschise și ascuțite; verigi de la un lanț mic; o placă de formă trapezoidală, perforată la un capăt. Se pare că alte 30 de brățări s-au pierdut³²².

Vasul al doilea, găsit în groapa amintită, era ornamentat cu un brâu simplu în relief și cu patru proeminente pe buză.

Așezarea a fost afectată datorită lucrărilor pentru construirea fabricii de antibiotice.

Săpături de salvare, M. Dinu, 1953 - 1955; suprafața săpată efectiv, circa 200m².

Bibliografie: Dinu, 1955, p. 65 - 66, 76 - 77, 83; idem, 1959, p.208; *R.A.J.I.*, 1985, p. 343 - 346, nr. LXII.5.B; harta LXII (27); Florescu A., 1991, p. 139, nr. 576/O,4, fig.42/8 - 18; 99/4, 7; 119/6; 126/4; 131/6; 158/2; 161/5; László, 1994, p. 183, nr. 255.

378. Idem (Planșa 1/378; Harta 4, 14/378)

În același loc, **Fabrica Chimică**, pe partea stângă a șoselei Iași - Târgu Frumos, pe terasa Bahluiului, morminte plane și tumulare de înhumăție din epoca bronzului.

Prin săpăturile efectuate, în 1953 - 1957, în movila aflată pe panta orientată nord - sud, s-au descoperit 20 de morminte, dintre care 14 din grupul înmormântărilor cu ocră, 1 de la sfârșitul epocii bronzului. Unele "mormintele cu ocră", publicate parțial, au fost atribuite recent Bronzului timpuriu (cultura *jamnaja*: M5, 10, 22, 24; cultura *katakombnaja*) și epocii mijlocii a bronzului (cultura *mноговаликовaja*: M21). Mormântul 7, lipsit de inventar, atribuit culturii Noua de A. C. Florescu, a fost găsit în mantaua movilei și conținea un schelet, așezat pe partea stângă și orientat cu capul spre sud-sud-est.

În afara movilei, în aceeași zonă, au mai fost descoperite 3 morminte plane de înhumăție³²³, de la sfârșitul epocii bronzului. Se menționează că au apărut în nivelul de locuire hallstattiană și că două dintre ele se aflau în apropierea unui cenușar. Mormintele conțineau schelete așezate în poziție chirchită; două dintre ele erau lipsite de inventar, al treilea conținând o ceașcă, de culoare neagră - cenușie, cu toartă supraînălțată. Alte morminte de același tip au fost distruse, se pare, prin lucrările pentru construirea fabricii de antibiotice. E. Sava include aceste descoperiri în categoria mormintelor nesigure (Sava, 2002).

Săpături: M. Dinu, 1953 - 1957.

Bibliografie: Dinu, 1957, p. 171 - 176; idem, 1959a, p. 247 - 256; idem, 1959b, p. 203 - 211; idem, 1974, p. 263 - 264, 266; Zirra, 1960, p. 99 - 102, 127 punctul 27; Petrescu - Dimbovița, 1960, p. 139 și urm.; Necrasov, 1960, p. 422 - 424; Necrasov, 1964, p. 167 - 181; Anastasiu, Harțușche, 1965, p. 418; Roman, 1964, p. 325; Morintz, 1978, p. 92; Petrescu - Dimbovița, 1978 b, p. 67; Comșa, 1981, p. 53; László, 1984, p. 25; *R.A.J.I.*, 1985, p. 343 - 346, nr. LXII.5.B, harta LXII (27);

³²² A. László menționează în acest punct descoperiri de obiecte de bronz databile în Hallstatt (László, 1994, p. 183, nr. 255).

³²³ A. C. Florescu amintește doar două morminte plane de înhumăție, cu schelete chirchite, fără inventar, precizând că au fost descoperite în vecinătatea de est a așezării Noua, către limita terasei (Florescu A., 1991, p. 139, nr. 576/O,4).

Roman, 1986, p. 49; Dergačev, 1986, p. 23, nr. 137 pe harta de la p. 14; Florescu A., 1991, p. 139, nr. 577/O,4; Burtănescu, 1993; Sava, 2002, p. 115 - 116, harta 3/22

a) Idem (Harta 4/378a)

În punctul **La Căprița**, situat pe un promontoriu scund al terasei de luncă de pe stânga Bahluiului, la 1,5 km nord de Fabrica Chimică, s-au descoperit într-un tumul (M1-1950) 4 morminte, dintre care două au fost atribuite Bronzului timpuriu (cultura *jamnaja*: M3, M4) și unul Bronzului mijlociu (cultura *mnogovalikovaja*: M 2).

Săpături, VI. Zirra, 1950.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1951; Zirra, 1960, p. 99 - 102, 117 fig. II/1, 118 fig. III/8, 127 (nr. 27); Burtănescu, 1993.

379. Idem (Harta 14/379)

Pe partea dreaptă a șoselei Iași - Târgu Frumos, în locul numit **La Canton**, situat la 2,5 km nord de Fabrica Chimică și 100 m sud - est de cantonul din marginea șoselei, mormânt de incinerare, descoperit întâmplător. Se menționează că într-o groapă veche, distrusă parțial, s-au găsit fragmente ceramice din epoca bronzului și oase calcinate. Într-un vas, lucrat cu mâna, se afla un alt vas care conținea oase de copil, calcinate, cenușă și cărbuni.

Cercetări: N. Zaharia, 1958.

Bibliografie: *Așezări*, p. 223; *RAJ*, 1985, p. 346, nr. LXII.5.C, harta LXII (28).

380. Valea Oilor, com. Bălțați, jud. Iași (Harta 11-12/380)

În locul numit La nord de sat, situat pe culmea dealului din fața satului, în jurul unui nuc aflat pe versantul dinspre sat, așezare Noua, cu mai multe "cenușare".

Inf. Ungureanu Vasile.

Bibliografie: *RAJ*, 1984, p. 48, nr. IV.7.A, harta IV (16).

381. Văculești, cum. Văculești, jud. Botoșani

Lângă Valca Rediului, la circa 1 km sud - est de gara Văculești, în locul numit **Dealul Zârnei**, resturi de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: colectiv arheologic Corlăteni, 1949. Inf. Eugen Comșa, 1950.

Colecția: Inst. Arh. București.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 286, nr. LXIV.1.E (necartat).

382. Victoria, com. Hlipiceni, jud. Botoșani (Harta 12/382)

În locul numit **La Cimitir**, situat în marginea de sud - vest a satului, pe malul stâng al Jijiei, în profilul unei rupturi a terasei, provocată de alunecări de teren, ca și în aval de aceasta, pe o lungime de aproximativ 60 m, resturi de locuire de factură Noua. Din stratul de cenușă, gros de peste 0,50 m, provin fragmente ceramice și un omoplat crestă.

Cercetări: Colectiv *RAJB* și Anton Nițu, 1975.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 148, nr. XXXI.3.B, harta p. 150 (6).

383. Idem

În locul numit **Dealul Mihăiasa - La Sondă**, aflat la circa 800 - 1000 m sud - est de sat, pe Dealul Mihăiasa, pe partea stângă a Jijiei, în punctul La Sondă, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 108.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 148 - 149, nr. XXXI.3.C, harta p. 150 (7).

384. Victoria, com. Stăuceni, jud. Botoșani (Planșa 63/384; Harta 15-16/384)

În locul numit **Budăi**, s-a descoperit întâmplător, în 1985, un celt de tip transilvănean.

Are gura dreaptă, îngroșată, ascuțiș convex, ornament linear. Dimensiuni: L = 6,9 cm; l = 4,35 cm; greutatea = 157 g³²⁴.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 14421.

Bibliografie: Șadurschi, 1989, p. 166, fig. 6/1.

385. Vâlcelele - Găureana, com. Brăești, jud. Botoșani

În locul numit **Pe Pășune**³²⁵, la circa 200 - 300 m sud de sat, resturi de locuire de factură, probabil, Noua. Sunt menționate fragmente ceramice și 2 obiecte din os.

Cercetări: N. Zaharia, 1960; Colectiv *RAJB*, 1973 (nu au fost identificate materiale Noua).

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 31; Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 241, pl. CXXV/9 - 10, 12 - 13; CXXIV/25; CXXV/5; *RAJB*, 1976, I, p. 60, nr. V.4.A, harta p. 61 (6); Florescu A., 1991, p. 41, nr. 93/L,2.

386. Vânători, com. Popricani, jud. Iași (Harta 13/386)

Pe partea stângă a șoselei Iași - Popricani, pe suprafața degradată a terasei de luncă din lungul pârâului Breazu și spre confluența acestuia cu pârâul Cacaina, la circa 1 km sud de sat, în locul numit **Dealul Rufeni**³²⁶, resturi de locuire de factură, probabil, Noua sau hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni).

Cercetări: Al. Obreja, 1950; N. Zaharia, Em. Zaharia, 1952.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 448; *Așezări*, p. 225, pl. CXIV/21; CXCIV/8, 12; CXCVI/1 - 2, 5; *RAJI*, 1985, p. 325, nr. LVIII.8.B, harta LVIII (38); Florescu A., 1991, p. 142 - 143, nr. 597/O.4; László, 1994, p. 183, nr. 264.

387. Idem

În locul numit **Rufeni**, situat pe partea stângă a șoselei Iași - Vânători, cu circa 500 m înainte de intrarea în sat, pe pantele line ale dealului Rufeni, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană timpurie (ceramică canelată).

Cercetări: colectiv *RAJI*, 1982.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 325, nr. LVIII.8.C, harta LVIII (39).

388. Vlădeni, com. Corlăteni, jud. Botoșani (Harta 11-12, 15/388)

În locul numit **Valea Godinescului**, situat la circa 500 m nord - vest de sat, pe o terasă scundă care, desprinzându-se din malul stâng al Văii Godinescului, înaintează în zona inundabilă a acestei văi, sub forma unui promontoriu, cuprins între două vâlcele, așezare Noua, cu "cenușare". Au fost identificate 3 "cenușare" aflate la distanțe de aproximativ 100 m unul față de altul, în două dintre acestea efectuându-se sondaje (4 sondaje, 1952). Au fost descoperite: o platformă de pământ ars, cu resturi de vatră și vălătuci; fragmente ceramice, oase de animale; câteva fragmente de silex brut; 1 fragment de străpungător, din os; 1 fragment de piatră nisipoasă, de culoare roșie; 1 sulă din bronz, în patru muchii, având lungimea de 14,2 cm; boabe de grâu carbonizate.

Sondaje Radu Vulpe, 1952; suprafața săpată efectiv, circa 60 m².

Colecția: Inst. Arh. București; Muz. Ist. Mold. Iași.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1951, p. 75; Tudor, Vulpe, 1953, p. 415 - 420; Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 448; *RAJB*, 1976, I, p. 80, nr. XII.7.B, harta p. 81 (16); Florescu A., 1991, p. 143, nr. 600/M.2.

³²⁴ Celtul este atribuit de A. László începutului epocii fierului (László, 1994, p. 183, nr. 261).

³²⁵ Publicat anterior sub denumirea de "Dealul Găureanca" (cf. *Așezări*, p. 241). A. C. Florescu, publică locul sub aceeași denumire, incluzându-l în satul Brăești (cf. Florescu A., 1991, p. 41, nr. 94/L.2).

³²⁶ Locul este numit și „Dealul Bursucăriei” (cf. *RAJI*, 1985, p. 325) sau „Dealul Bursucului” (cf. *Așezări*, p. 225).

389. Vlădeni, com. Vlădeni, jud. Iași (Harta 13/389)

În locul numit **Movila Gării**, situat pe terasa inferioară de pe partea dreaptă a Jijici, pe ogoarele din jurul movilei aflată în spatele gării, resturi de locuire de factură Noua sau hallstattiană timpurie.

Cercetări: N. Zaharia, 1952.

Bibliografie: *Așezări*, p. 268; *RAJB*, 1985, p. 452, nr. LXXXVII.1.B, harta LXXXVII (1).

390. Vlădeni - Deal, com. Frumușica, jud. Botoșani

De pe teritoriul satului, loc neprecizat, provine un cuțit curb din silex, atribuit culturii Noua.

Inf. Ion Ghebea, 1974. Identificare Colectiv *RAJB*.

Colecția: Școala Generală Vlădeni - Deal.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 130.

391. Vlădenii din Vale, com. Frumușica, jud. Botoșani

În **Vatra satului**, în zona din jurul bisericii, resturi de locuire de factură Noua.

Cercetări: N. Zaharia, A. Nițu, 1954.

Bibliografie: *Așezări*, p. 297; Florescu A., 1991, p. 143, nr. 602/M.3.

392. Vlădiceni, com. Tomești, jud. Iași (Harta 13/392)

În locul numit **Schitul Vlădiceni**, situat pe suprafața unui mamelon orientat nord - sud, în apropierea schitului, resturi de locuire de factură Noua sau, eventual, hallstattiană timpurie.

Cercetări: N. Zaharia, 1954.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 226, pl. CXVI/19; CXC VII/6 - 7.12; CXC VIII/2, 4 - 5; *RAJB*, 1985, p. 406, nr. LXXVII.4.B, harta LXXVII (7); Florescu A., 1991, p. 144, nr. 603/O.4.

393. Vlăsinești, com. Vlăsinești, jud. Botoșani (Planșa 9, 37, 47, 74/393; Harta 5, 7/393)

În **Vatra satului**, în zona de sud - est, pe terasa inferioară din stânga Bașului, la vest de drumul spre Hănești, la circa 200 m est de clădirea Școlii generale, în curtea locuitorului Șologon Gheorghe, s-au descoperit întâmplător, în 1969, morminte de înhumație. Informații există doar despre unul dintre acestea (celelalte fiind distruse), care conținea, se pare, un schelet, așezat în poziție chircită, și o ceașcă cu toartă supraînălțată, în bandă, ornamentată cu motive triunghiulare, cu câmpul hașurat. Motivul decorativ, dispus pe umărul vasului, ar putea reprezenta, după A. C. Florescu, tradiții Biłyi Potik - Costișa în inventarul unui complex funerar Noua I. Dar, particularitățile pastei (cu silex în componentă), forma vasului și ornamentul menționat, sugerează mai curând posibilitatea atribuirii acestei descoperiri la Bronzul mijlociu, respectiv aspectul Corlăteni - Trușești (periodizare L. Dascălu).

Se menționează faptul că s-au mai găsit, se pare, atât în locul amintit, cât și în grădinile vecinilor, și alte elemente ceramice (eventual chiar o toartă cu creastă ?), care nu se mai păstrează.

Cercetări: F. Aprotosoaic, 1969.

Colecția: Muzeu Săveni.

Bibliografie: Aprotosoaic, 1974, p. 171; *RAJB*, 1976, I, p. 297, nr. LXVIII.1.B; Florescu A., 1991, p. 144, nr. 604/M.2, fig. 185/4; Sava, 2002, p. 97, harta 1/31, pl. 75/6.

394. Idem

În apropierea satului, pe locul numit **Dealul Viei**, resturi de locuire de factură Noua. Este menționată, printre altele, o toartă cu buton înalt.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 269; *RAJB*, 1976, I, p. 297, nr. LXVIII.1.C (necartat).

395. Vocotești, com. Voinești, jud. Iași

Între satele Vocotești și Mânjești (com. Mogoșești), între locurile numite Budai (Corn) și Dealul Viilor, în locul numit **Iazul Chiului**, aflat pe versanții unui iaz, resturi de locuire de factură Noua. Dintre materialele care s-au găsit la suprafața așezării, sunt menționate: vase - strecurătoare și torți supraînălțate, cu buton.

Inf. prof. I. Stafie.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 459 - 460, nr. LXXXVIII.5.B, harta LXXXVIII (9), fig. 45/5, 7.

396. Idem (Planșa 5/396; Harta 7/396)

În partea de vest a satului, pe ambele părți ale drumului Voinești - Vocotești, în locul numit **La vest de Școală**, resturi de locuire cu ceramică de tradiție Costișa, ornamentată cu triunghiuri realizate din linii incizate, delimitate la partea superioară de linii orizontale, între care este dispus un șir de mici împunsături. Așezarea aparține Bronzului mijlociu (aspectul Corlăteni - Trușești, periodizare L. Dascălu) sau târziu (Noua I, periodizare A. C. Florescu).

Cercetări: V. Chirica, I. Stafie, 1982 (P 574).

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 460, nr. LXXXVIII.5.C, fig. 44/24, harta LXXXVIII (10).

397. Idem (Planșa 5/397; Harta 7/397)

În locul numit **Siliște**, situat la circa 1 km est de sat, pe versantul de est - sud - est al dealului Siliște, resturi de locuire constând în ceramică de tradiție Costișa. Au fost găsite pe suprafața așezării fragmente ceramice lucrate din pastă fină, ornamentate cu triunghiuri hașurate, care pot aparține culturii Noua (etapa I, după A. C. Florescu) sau aspectului Corlăteni - Trușești (Bronz mijlociu).

Cercetări: V. Chirica, I. Stefie, 1983 (P 576).

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 460, nr. LXXXVIII.5.D, fig. 44/6; 45/6; harta LXXXVIII(11).

398. Voinești, com. Voinești, jud. Iași.

În locul numit **Gârla Pădurarului**, situat la circa 1 km est de sat, la baza versantului estic al dealului Chiului, pe o terasă a pârâului numit Gârla Pădurarului, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană (ceramică tip Cozia). Din așezarea de la sfârșitul epocii bronzului provin fragmente de vase ornamentate cu brâu simplu în relief.

Cercetări: V. Chirica, T. Marin, I. Stafie, 1983 (P 570).

Bibliografie: *RAJI*, 1985, p. 457, nr. LXXXVIII.1.C, fig. 44/22; 47/30, 34; harta LXXXVIII (3).

399. Vulturi, com. Popricani, jud. Iași (Harta 13/399)

La nord de Dealul Bursucăriei, la 4 km vest de sat, pe panta de la est de pădurea Mârzești, în locul numit **Hârtopul Ghindei**, resturi de locuire de factură Noua sau, eventual hallstattiană timpurie.

Bibliografie: Petrescu - Dimbovița, 1953b, p. 448; *RAJI*, 1985, p. 326, nr. LVIII.9.D, harta LVIII (44); Florescu A., 1991, p. 143, nr. 598/O,4 (localizată în satul Vânători).

400. Zahoreni, com. Manoleasa, jud. Botoșani

În locul numit **Valea Badelui**, situat în marginea de sud - sud - vest a pădurii Zahoreni, la circa 300 - 400 m, pe stânga drumului de țară Bold - Zahoreni, pe terasele în pantă ușoară de ambele părți ale văii Badelui, resturi de locuire de factură, probabil, Noua.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1974.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 125.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 166, nr. XXXVI.10.A, harta p. 169 (22).

401. Zoitani, com. Avrămeni, jud. Botoșani

La circa 500 m sud - sud - vest de sat, pe platoul de pe partea stângă a Volovățului și la aproximativ 400 m est - nord - est de iaz, în locul numit **În Hotar**, resturi de locuire de factură Nouă.

Cercetări: Colectiv *RAJB*, 1983.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 451.

Bibliografie: Păunescu, Șadurschi, 1989a, p. 313, II.9.B.

402. Loc neprecizat, jud. Botoșani (Planșa 63/402; Harta 15-16/402)

De pe cuprinsul județului Botoșani, loc neprecizat, provine un celt de bronz, cu gura dreaptă, marginea îngroșată, este o formă puțin evoluată și aparține tipului transilvănean. Dimensiuni: L = 11,8 cm; l = 5,4 cm³²⁷.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 917.

Bibliografie: Păunescu, p. 173, fig. 8/7.

403. Loc neprecizat, jud. Botoșani (Planșa 63/403; Harta 15-16/403)

De pe cuprinsul județului Botoșani, loc neprecizat, provine un celt, varianta răsăriteană a tipului transilvănean. Are o formă zvoltă, fără torți, și o adâncitură pe una dintre fețele largi.

Dimensiuni: L = 8,2 cm; l = 3,8 cm³²⁸.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 24423.

Bibliografie: Șadurschi, 1989, p. 173, fig. 8/8.

404. Loc neprecizat, jud. Botoșani (Harta 15/404)

De pe teritoriul județului Botoșani, loc neprecizat, provine o bucată de bronz, reprezentând un rest de la turnare. Are forma unei picături mari și este acoperit cu patină verde. Dimensiuni: L = 2,2 cm; l = 1,7 cm³²⁹.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 897.

Bibliografie: Șadurschi, 1989, p. 173, fig. 8/11.

405. Loc neprecizat, jud. Botoșani (Harta 15/405)

De pe teritoriul județului Botoșani, loc neprecizat, provine un fragment de tablă, reprezentând un deșeu de la o foaică de tablă și păstrând urmele unor tăieturi sau decupări³³⁰.

Bibliografie: Șadurschi, 1989, p. 173, fig. 8/10.

Addenda:**406. Băiceni**, com. Cucuteni, jud. Iași (Planșa 6/406; Harta 5/406)

Pe locul numit **Cetățuia** au fost descoperite, prin săpăturile efectuate de H. Schmidt (1909 - 1910) în așezarea culturii Cucuteni, materiale ceramice atribuite ulterior culturii Costișa (Al. Vulpe).

Săpături H. Schmidt și G. Bersu, 1909 - 1910.

Bibliografie: H. Schmidt, *Cucuteni in der oberen Moldau*, Berlin - Leipzig, 1932, pl. 23/3; Vulpe A., 1961 b, p. 116, nota 58; Dumitrescu, 1994, p. 385, 387; Dumitroaia, 2001.

407. Cârniceni, com. Țigănași, jud. Iași (Harta 7/407)

În grădinile din marginea de nord - est a satului, pe marginea terasei inferioare de pe partea dreaptă a Prutului, pe locul numit **Școala Veche** au fost identificate urme de locuire din mai multe epoci, printre

³²⁷ Cf. A. László, celtul este datat în Hallstatt timpuriu (László, 1994, p. 169, nr. 25).

³²⁸ Datat în Hallstatt, după unii autori (László, 1994, p. 169, nr. 25).

³²⁹ Ibidem.

³³⁰ Ibidem.

care și resturi de locuire de tradiție Costișa, după cum indică un fragment ceramic ornamentat cu triunghiuri hașurate oblic.

Cercetări: N. Zaharia, 1958, V. Chirica, I. Grădinaru, 1981 - 1982 (P 89), I. Grădinaru, M. Dinu, 1983.

Bibliografie: *Așezări*, p. 282; *RAJ*, 1985, p. 434 - 435, nr. LXXXII.2.D, fig. 44/34; Iulian Grădinaru, Comunicare prezentată la Sesiunea Muzeului Botoșani, 1982.

408. Copălău, com. Copălău, jud. Botoșani (Planșa 62/408; Harta 15/408)

De pe teritoriul comunei provine un ac de bronz cu cap inelar care aparține, probabil, culturii Noua.

Cercetări: N. Ursulescu. Informații P. Șadurschi.

Bibliografie: Șadurschi, 1989, fig.7/10.

411. Cotârgaci, comuna Roma, jud. Botoșani (Planșa 1/411; Harta 5, 7, 14/411)

În zona livezii intensive din marginea de est - sud - est a satului, pe partea dreaptă a șoselei Cotârgaci - Roma, s-au efectuat săpături în cei patru tumuli aflați în acest loc, dispuși în șir paralel cu șoseaua. Trei dintre movile conțineau câte un mormânt, a patra fiind lipsită de complexe funerare. Mormintele au fost atribuite culturii *jamnaja* (M1/T1 și M1/T4) și bronzului mijlociu sau târziu (M1/T2).

Săpături: E. Moscalu, 1985, 1986.

Bibliografie: Moscalu, 1989, 117 - 118; Perianu, 1989, 148 - 150; Burtănescu, 1993.

413. Cotârgaci, com. Roma, jud. Botoșani (Planșa 5, 69/413; Harta 5, 7/413)

La 2 km de sat, pe un deal aflat în apropierea drumului care duce la Cătămărăști, pe partea dreaptă a pârâului care curge prin localitate, spre cătunul "**La Bucovineni**", s-au efectuat săpături în două movile. Au fost descoperite două morminte, unul individual (în T7) și unul dublu (în T8), care au fost atribuite culturii *jamnaja*. În ambele movile au mai fost descoperite, în manta, fragmente ceramice și un topor de piatră, toate fiind atribuite de autorul săpăturilor culturii Komariv.

Săpături: E. Moscalu, 1985, 1986.

Bibliografie: Moscalu, 1989, 120 - 123; Perianu, 1989, 152 - 153, pl. 2; Burtănescu, 1993.

415. Ghilănești, com. Cristești, jud. Botoșani (Planșa 5, 7, 70/415; Harta 7/415)

În locul numit "**Dumbrăvița**" au fost descoperite câteva fragmente ceramice, cu ornamente³³¹ asemănătoare aceloră din cultura Costișa (triunghiuri cu vârful în jos, hașurate oblic). Pe baza trăsăturilor pastei și particularităților decorului, aceste materiale au fost atribuite culturii Costișa de autorul săpăturilor (P. Șadurschi). Aceste materiale au apărut într-un strat subțire, de 20 cm, care suprapunea nivelul cucutenian.

Sondaj, P. Șadurschi, 1989.

Șadurschi, 1994, 168, fig. 3/3 - 4, 7.

419. Prăjeni, com. Prăjeni, jud. Botoșani (Planșa 1/419; Harta 14/419)

La est de sat, în locul numit **Țarnă**, aflat pe terasa din stânga Miletinului, au fost descoperite, prin sondajele efectuate în cele două movile, 10 morminte. Epocii bronzului i-au fost atribuite, cu rezerve, 5 morminte, pentru două dintre acestea fiind menționată apartenența culturală probabilă: M8, cultura *mnogovalikovaja*; M 10, complexul Sabatinovka - Noua - Coslogeni.

Mormântul 10 din tumulul nr. 2, descoperit la adâncimea de 0,80 m, conținea un schelet culcat pe spate, ușor înclinat spre stânga, cu brațele îndoite din coate și aduse cu palmele spre față, având capul

³³¹ Fragmentul ornamentat cu triunghiuri hașurate este greșit desenat: ornamentul respectiv este realizat din linii de împunsături succesive (pl. 5, 7/415), nu din linii incizate continui (Șadurschi, 1994, fig. 3/4). De asemenea, reconstituirea formei vasului (ceașcă cu două torți supraînălțate) este cu totul relativă, deoarece fragmentul ceramic păstrat nu oferă nici un element pentru a permite o asemenea încercare, cu atât mai puțin în legătură cu forma și poziția torților.

culcat spre stânga și orientat spre vest. Autorii săpăturii apreciază că scheletul a aparținut unui bărbat înalt (aprox. 2 m). Inventarul mormântului constă dintr-un borcan, cu două torți, de culoare cărămiziu - gălbuie, cu miez negru și suprafața lustruită. Se mai menționează prezența ochiului (doi bulgărași de ocră roșie), observat atât în marginea estică a gropii, cât și lângă cotul mâinii drepte.

Săpături: N. Ursulescu, M. Tomozei, P. Șadurschi, 1987.

Bibliografie: Ursulescu, Tomozei și colab., 1988; Botezatu, Cantemir, 1988; Șadurschi, Ursulescu, 1989, p. 288; Burtănescu, 1993.

420. Prăjeni, com. Prăjeni, jud. Botoșani (Planșa 7, 9, 74/420; Harta 5, 7/420)

În locul numit **Lutărie**, au fost descoperite șase morminte plane de înhumăție care fac parte, după opinia autorilor săpăturilor, dintr-o necropolă de tip Costișa. Pe același teren au fost descoperite și urme bogate de locuire hallstattiană timpurie. Mormântul 1 avea ca inventar o ceașcă bitronconică, cu două torți în bandă, ușor supraînălțate, ornamentată cu un motiv decorativ dispus în două registre: sub margine, bandă formată din două linii orizontale incizate, cu un rând de împunsături între ele; pe umăr, aceeași bandă decorativă, sub care se află o alta formată din triunghiuri hașurate, cu vârful în jos. Mormântul 2 conținea o ceașcă mică, cu profil rotunjit și două torți în bandă, supraînălțate, prevăzute cu o șanțuire longitudinală. Mormintele 3 - 5 nu conțineau inventar. În mormântul 6 s-a găsit un os de animal și un fragment ceramic, probabil tot de tip Costișa, după autorii menționați.

Cercetări: și sondaj: N. Ursulescu și P. Șadurschi, 1986.

Materiale aflate în colecția Muzeului Județean Botoșani.

Bibliografie: Ursulescu, Șadurschi și colab., 1988.

421. Stânca, com. Ștefănești, jud. Botoșani (Planșa 39/421)

În apropierea satului, pe **Dealul Foișor**, s-au descoperit oase, fragmente ceramice și două vase de tip Noua: un *kantharos* și un borcan.

Cercetări: P. Șadurschi.

Colecția: Muz. Botoșani.

Bibliografie: Dascălu, 2002, p. 96, pl. 85/5 - 6; Sava, 2002, harta 1/29.

V.2. Morminte și necropole ale culturii Noua de pe teritoriul României

1. Adămuș, com. Adămuș, jud. Mureș

În locul numit **Podei** s-au descoperit întâmplător câteva vase. Indiciu probabil al unei necropole Noua, după T. Soroceanu și M. Istrate, nesigur după alte opinii (E. Sava).

Colecția: Muz. Târnăveni.

Bibliografie: Soroceanu, Istrate, 1975, p. 24, nota 14, fig. 2/1-4, 3/2-3; 4/1-3; 6/1-2, 4-5, 9-12; Andrițoiu, Vasilev, 1993a, p. 107, nr. 1; idem, 1993b, p. 135, nr. 1; Boroffka, 1994, p. 12; *RAJM*, p. 38, nr. 2.1.D; Sava, 2002, p. 116, harta 3/25.

2. Agnita, orașul Agnita, jud. Alba.

Kantharos, cu buton pe torți, descoperit întâmplător pe teritoriul orașului. Indiciu probabil al existenței unei necropole Noua, după A. Florescu, nesigur după alte opinii (E. Sava).

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 806, nr. 1; Soroceanu, 1973, p. 428, nr. 1; Florescu A., 1991, p. 23, nr. 3/I, 7; Andrițoiu, Vasilev, 1993a, p. 107, nr. 2; idem, 1993b, p. 135, nr. 2; Sava, 2002, p. 116, harta 3/26.

3. Aiud, orașul Aiud, jud., Alba.

În zona orașului s-a descoperit un *kantharos*, cu creastă pe torți. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua, după Florescu A., nesigur după E. Sava.

Colecția: Muz. Aiud.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 23, nr. 5/O.6, fig. 173/6; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 107, nr. 4; idem, 1993b, p. 135, nr. 4; *RAJA*, p. 20, nr. 3.1.b; Sava, 2002, p. 116, harta 3/27.

4. Aiudul de Sus, orașul Aiud, jud. Alba.

Vas și fragmente ceramice Noua descoperite întâmplător. Indiciu probabil al unui mormânt Noua, după I. Andrițoiu, nesigur, însă, după alte opinii (E. Sava).

Colecția: Inst. Pedagogic Târgu Mureș.

Bibliografie: Lazăr, 1977, p. 616, fig. 2; Andrițoiu, 1981, p. 557; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 107, nr. 5; idem, 1993b, p. 135, nr. 5; *RAJA*, p. 27, nr. 4.1; Sava, 2002, p. 116, harta 3/28.

5. Alba Iulia, municipiul Alba Iulia, jud. Alba.

În marginea de vest a orașului, la circa 300-400 m spre est de piciorul pantei platoului **Podiei**, către suburbia Pardoș, cu ocazia lucrărilor pe traseul conductei de gaz metan, s-au descoperit întâmplător, în 1957, oase umane și un *kantharos*, ornamentat, cu torți prevăzute cu creastă. Indiciu probabil al unei necropole Noua, după A. C. Florescu.

Colecția: Muz. Alba Iulia.

Bibliografie: Berciu, Popa, 1965b, p. 548; Andrițoiu, 1986; idem, 1992, p. 64, nota 429, pl. 53/1; Florescu A., 1991, p. 24, nr. 7/G.7, fig. 172/5.

6. Idem.

Pe locul numit **Ijac**, s-a descoperit întâmplător, prin 1948, o ceașcă cu o toartă supraînălțată, prevăzută cu creastă. Se consideră că vasul provine dintr-un un complex funerar Noua (A. C. Florescu; I. Andrițoiu) sau, după alte opinii, din așezarea din epoca bronzului aflată în același loc (H. Ciugudean). E. Sava include vasul în categoria descoperirilor funcrare nesigure.

Cercetări: I. Berciu, 1948.

Colecția: Muz. Alba Iulia.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 24, nr. 8/G.7, fig. 172/2; Andrițoiu, 1992, p. 64, 119, nr. 1; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 107, nr. 6; idem, 1993b, p. 135, nr. 6; Ciugudean, 1997, p. 79, fig. 15/3; *RAJA*, p. 30, nr. 6.6.a; Sava, 2002, p. 116-117, harta 3/29.

7. Idem

Din zona orașului provine un *kantharos*, cu butoni pe torți. Vasul provine, probabil, dintr-un complex funerar (A. C. Florescu³³², I. Andrițoiu, I. Berciu și Al. Popa³³³). Descoperire funerară nesigură, după E. Sava.

Colecția: Muz. Sebeș; Inv. nr. 81.

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 806, nr. 2; Berciu, Popa, 1965b, p. 547, pl. 1a; Florescu A., 1991, p. 24, nr. 9/G.7, fig. 172/3; Andrițoiu, 1992, p. 64, 119/nr. 1, fig. 53/11; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 107, nr. 6; idem, 1993b, p. 135, nr. 6; Sava, 2002, p. 117, harta 3/30.

8. Andrieșeni, com. Andrieșeni, jud. Iași (*Corpus 1*, nr. 8)

În marginea de nord-nord-est a satului, pe locul numit **Din Față**, în apropiere de punctul Poarta Jităriei, s-a descoperit întâmplător, în 1969, un mormânt de înhumație, având ca inventar un *kantharos*, cu creastă pe torți.

³³² A. C. Florescu nu exclude posibilitatea apartenenței acestui vas la unul dintre cele două complexe menționate mai sus (respectiv punctele Podiei și Ijac) (Florescu A., 1991, p. 24, nr. 9/G.7).

³³³ I. Berciu și Al. Popa consideră că vasul provine din punctul "Podiei" (Berciu, Popa, 1965b, p. 547, pl. 1a).

Semnalare I. Marciuc.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 35, nr. II.1.J, harta II(9); Florescu A., 1991, p. 25-26, nr. 16/N,3, fig. 191/3; Sava, 2002, p. 94, harta 1/19, pl. 129.

9. Apahida, com. Apahida, jud. Cluj.

La nord-est de sat, lângă locul numit **Râtul satului**, pe un grind din albia majoră a Someșului Mic, în cuprinsul așezării Noua, a fost descoperit un mormânt de incinerare.

Cercetări: (1896) și săpături (1901), E. Orósz; suprafața săpată efectiv, neprecizată.

Colecția: Muz. Cluj (?).

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 26, nr. 17/G-H.4.

10. Idem.

Pe șoseaua Apahida - Juncu de Sus, între zona afectată de resturile așezării Noua (Noua I, după A. C. Florescu) și calea ferată, pe locul numit **Râtul jițelor** (vițelor), s-au descoperit prin 1901 câteva morminte de incinerare din al căror inventar ceramic s-au păstrat 6 vase. Este vorba, probabil, de necropola corespunzătoare așezării din locul Râtul satului (vezi mai sus).

Cercetări: E. Orósz (?).

Colecția: Muz. Cluj (?) (cf. Florescu A., 1991, fig. 165/1-3, 5-6); Muz. Turda, inv. nr. 551 (cf. Florescu A., 1991, fig. 165/4).

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 26, nr. 18/H.4, fig. 165/1-6.

11. Archiud, com. Teaca, jud. Bistrița-Năsăud.

La aproximativ 7 km nord-est de centrul satului Archiud, în locul numit **Hânsuri**, situat în partea de vest și sud-vest a unui platou, necropolă Noua cu morminte plane și, la circa 300 m nord, așezarea contemporană acesteia.

Au fost descoperite 27 de morminte - 25 de înhumare și 2 de incinerare -, dar se apreciază că necropola a avut un număr mai mare de morminte (aproximativ 40). În cadrul ritului înhumației au fost identificate două tipuri de morminte, cu variante rituale diferite: 1. morminte cu scheletul întreg, aflat în poziție chircită; 2. morminte cu schelet fragmentar. În cadrul ritului incinerării au fost identificate, de asemenea, variante rituale: 1. mormânt în cutie de piatră, cu oasele depuse pe sol (M58); 2. mormânt în cutie de piatră, cu oasele depuse în urnă (M65). Orientarea mormintelor gravitează spre est sau sud-est. Inventarul funerar constă aproape exclusiv în ceramică, și anume: 9 morminte cu câte un singur vas, 5 morminte cu câte două vase, un mormânt cu 3 vase (M58), 9 morminte lipsite de inventar. În cadrul inventarului ceramic, predomină vasele de tip *kantharos*, în proporție de 73.91% din numărul total al vaselor descoperite, spre deosebire de alte tipuri de vase, respectiv borcane, castroane ș.a.

Săpături Vl. Zirra, Șt. Dănilă, 1977; G. Marinescu, C. Gaiu, 1977-1983.

Bibliografie: Marinescu, Gaiu, 1983, p. 131, pl. 1, 3; Marinescu, 1986, p. 46-58, pl. 1-4; Andrițoiu, Vasiliev, 1993, p. 102, pl. 3, 8/2; idem, 1993b, p. 135, pl. 3, 8/2; Boroffka, 1994, p. 106; Sava, 2002, p. 98-100, harta 1/34, pl. 131-135.

12. Arsura, com. Arsura, jud. Vaslui.

Pe locul numit **Valea Mogoșești**, aflat la aprox. 300 m nord-vest de sat, în stânga drumului Ghermănești - Podoleni, s-au descoperit întâmplător, în 1964, două vase (un *Kantharos* și un vas tronconic), care provin, se pare, dintr-un mormânt de incinerare Noua (Noua I, după A.C. Florescu).

Cercetări: Gh. Melinte, 1964.

Colecția: Muz. Huși.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 26, nr. 19/O,5, fig. 198/5, 7; Sava, 2002, p. 113, harta 3/4.

13. Bahnea, com. Bahnea, jud. Mureș.

De pe teritoriul satului provin câteva vase Noua. Atribuirea lor unei necropole este nesigură, după părerea lui E. Sava.

Bibliografie: Sorocceanu, Istrate, 1075, p. 24, nr. 19-20, fig. 2/5, 3/1, 6/6-8; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 107, nr. 13; idem, 1993b, p. 135, nr. 13; *RAJM*, p. 54, nr. 7.1.b; Sava, 2002, p. 117, harta 3/31.

14. Band, com. Band, jud. Mureș.

La circa 2 km sud-est de sat, pe **Dealul Surpat** (Omláshegy), s-au descoperit, prin săpături, trei morminte de incinerare, având ca inventar ceramică și două ace de bronz (*Rollenadel* și *Warzennadel*, varianta C). Inventarul ceramic prezintă elemente caracteristice culturilor Noua și Wietenberg.

Săpături I. Kovács, 1906-1907.

Colecția: Muz. Cluj.

Bibliografie: Pârvan, 1926, p. 422-428, 566, 629, 689; Nestor, 1933, p. 94; Roska, 1942, p. 174-175, fig. 206/1-6; Florescu A., 1964, fig. 26; idem, Florescu A., 1991, p. 28, nr. 26/I.6, fig. 179/1-6; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 107; idem, 1993b, p. 136; Boroffka, 1994, p. 19; *RAJM*, p. 57, nr. 8.1.B; Sava, 2002, p. 100, harta 1/35, pl. 136.

15. Idem.

De pe locul numit **Pârâul Trandafirilor** (Rózsapatak), situat la aproximativ 5 km vest-sud-vest de sat, provin "vase și obiecte de bronz", între care și un *kantharos*, cu butoni cilindrici pe torți. Indiciu probabil al unei necropole (A. C. Florescu) sau descoperire funerară nesigură (E. Sava).

Colecția: Muz. Cluj, Inv. nr. I-6183.

Bibliografie: Roska, 1942, p. 175, nr. 174; Horedt, 1953, p. 806, nr. 4; Florescu A., 1991, p. 28, nr. 27/I.6, fig. 178/3.

16. Idem.

De pe panta sudică a dealului situat între punctul **Trecătoarea de sus** (Fclhágó) și **Valea Rece** (Hidegvölgy) provin fragmente ceramice și vase, dintre care sunt menționate două vase tip *kantharos*, cu creastă pe torți. Indiciu probabil al unei necropole (A. C. Florescu) sau descoperire funerară nesigură (E. Sava).

Colecția: Muz. Cluj.

Bibliografie: Roska, 1942, p. 175, nr. 174; Horedt, 1953, p. 806, nr. 4; Florescu A., 1991, p. 28-29, nr. 28/L.6, fig. 178/1-2; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 107, nr. 14; idem, 1993b, p. 135, nr. 14; *RAJM*, p. 63, nr. 8.13.B; Sava, 2002, p. 117, harta 3/32.

17. Barboasa, com. Oncești, jud. Bacău

Pe **Dealul Barboasa** (Dealul Bisericii), aflat în marginea de sud-est a satului, s-a descoperit întâmplător, în 1967, un mormânt de înhumare, cu schelet chirchit, pe o parte, și un vas (oala). Noua I, după A. C. Florescu; descoperire funerară nesigură, după E. Sava.

Cercetări: Viorel Căpitanu, 1967.

Colecția: Muz. Bacău.

Inedit

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 30, nr. 32/N.6; Sava, 2002, p. 113, harta 3/5.

19. Bălănești, com. Bărgăoani, jud. Neamț.

La circa 2 km est de sat, pe locul numit **La Iaz**, în dreapta drumului Baratca - Bălănești, s-a descoperit întâmplător în 1963, un mormânt de incinerare din inventarul căruia fac parte un vas, fragmentar, cu corp bombat, prevăzut cu două torți în bandă și un vas ornamentat cu brâu simplu în relief. În interiorul acestuia din urmă se afla o ceașcă cu două torți în bandă, supraînălțate, de tradiție Monteoru.

Cercetări: A. Buzilă, 1963.

Colecția: Muz. Piatra-Neamț.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 31, nr. 37/M.4-5, fig. 193/2-3; Dumitroaia, 1992c, p. 125; Sava, 2002, p. 95, harta 1/20, pl. 102, 163-164..

20. Bălușești, com. Girov, jud. Neamț.

În **Vatra Satului**, pe o pantă lină, necropolă Noua cu morminte plane de înhumație. Din inventarul ceramic s-a păstrat un *kantharos*, cu creastă pe torți și un vas fragmentar.

Cercetări: V. Mihăilescu - Birliba, 1967.

Colecția: Muz. Piatra Neamț.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 31, nr. 38/M,5, fig. 193/1; Dumitroaia, 1992c, p. 125; Sava, 2002, p. 95, harta 1/21, pl. 102/4-5.

21. Belcești, com. Belcești, jud. Iași (*Corpus I*, nr. 28)

În marginea de est-sud-est a satului, în locul numit **La Nisipărie**, mai multe morminte de înhumație (distruse), din care s-a recuperat un *kantharos* de factură Noua. Din același loc provine și un fragment de cuțit curb de silex, puternic calcinat.

Inf. prof. Enache Gh. Cercetări: colectiv *RAJI*, 1982.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 53, nr. V.1.N, harta V (11).

22. Bicsadul Oltului (Bicsad), com. Micfalău, jud. Covasna.

Ceramică Noua - *kantharos* cu butoni pe torți - descoperită în locul numit **Cetatea** (Vápá, Vápávára), atribuită de A. C. Florescu unei necropole. E. Sava respinge această interpretare, considerând că vasele provin dintr-o așezare Noua.

Săpături Z. Székely, 1949: suprafața săpată efectiv, circa 200 m².

Bibliografie: Székely, 1951, p. 75-93, fig. 1/20; Florescu A., 1991, p. 33, nr. 50/L,7, fig. 184/8; Andrițoiu, Vasiliev, 1993, p. 108, nr. 20; idem, 1993a, p. 135, nr. 20; *RAJCo*, p.96, nr. 23.a.1; Sava, 2002, p. 117, harta 3/35.

23. Bistrița, orașul Bistrița, jud. Bistrița-Năsăud

Kantharos Noua, descoperit în 1970. Indiciu probabil al unui mormânt (G. Marinescu) sau descoperire funerară nesigură (E. Sava).

Bibliografie: Marinescu, 1975, p. 303, fig. 4; idem, 1086, p. 56, nr. 4; idem, 1995, p. 51, fig. 6/12; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 107, nr. 19; idem, 1993b, p. 136, nr. 19; Sava, 2002, p. 117, harta 3/34.

24. Bîrlălești, com. Epureni, jud. Vaslui

La aproximativ 200 m sud de biserica satului s-au descoperit întâmplător schelete umane, probabil din epoca bronzului (Noua ?), după G. Coman.

Cercetări: G. Coman, 1954.

Bibliografie: *RAJI*, p. 130, nr. XXVIII.15; Sava, 2002, p. 113, harta 3/6.

25. Blaj, orașul Blaj, jud. Alba.

Din zona orașului - eventual **Aleea viilor** sau poate **Str. 13 Decembrie** - provine un *kantharos*, cu butoni pe torți, decorat cu caneluri oblice în zona diametrului maxim. Indiciu probabil al unei necropole (A. C. Florescu) sau descoperire funerară nesigură (E. Sava).

Colecția: Muz. Blaj.

Bibliografie: Nestor, 1933, p. 117, nota 481; Horedt, 1953, p. 806, nr. 6; Florescu A., 1991, p. 35, nr. 62/H,7, fig. 173/9; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 108, nr. 22; idem, 1993b, p. 136, nr. 22; *RAJA*, p. 59, nr. 23.4; Sava, 2002, p. 117-118, harta 3/36.

26. Boarta, com. Șeica Mare, jud. Sibiu.

Kantharos, cu butoni pe torți, ornamentat cu trei linii canelate paralele, dispuse orizontal pe gât și triunghiuri alternante hașurate cu caneluri fine, dispuse pe umăr. Indiciu probabil al unei necropole Noua, după A. C. Florescu, atribuire respinsă de E. Sava.

Colecția: Muz. Cluj.

Bibliografie: Nestor, 1933, p. 117, nota 481; Roska, 1942, p. 182, nr. 229, fig. 211; Horedt, 1953, p. 806, nr. 7; Florescu A., 1991, p. 36, nr. 68/H,7, fig. 176/7; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 108, nr. 24, fig. 8/3; idem, 1993b, p. 136, nr. 24, fig. 8/3; Sava, 2002, p. 118, harta 3/37.

27. Bogata (Bogata de Mureș), com. Bogata, jud. Mureș.

Pe teritoriul satului s-au descoperit întâmplător, prin 1890, trei vase: o strachină mică cu gât înalt, prevăzută cu o tortiță; un *kantharos* cu butoni pe torți și ornament cancelat; o ceașcă fragmentară cu două (?) torți cu buton, decorată cu canceluri orizontale, pe gât, și grupe de canceluri oblice, pe diametrul maxim. Apartenența vaselor la un complex funerar Noua (A. C. Florescu) este privită cu rezerve de unii cercetători (E. Sava).

Colecția: Muz. Aiud.

Bibliografie: Nestor, 1933, p. 117, nota 481; Horedt, 1953, p. 806, nr. 8; Florescu A., 1991, p. 37, nr. 73/H.6, fig. 174/2, 4, 6; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 108, nr. 26; idem, 1993b, p. 136, nr. 26; *RAJM*, p. 82, nr. 15.1.F; Sava, 2002, p. 118, harta 3/38, pl. 167/3.

28. Bohotin (Gura Bohotinului), com. Bohotin, jud. Vaslui.

La aproximativ 2 km sud de sat, pe terasa inferioară a Prutului, în vatra actuală a așezării umane **Zbieroaia Nouă**, s-au descoperit întâmplător, în 1967, câteva morminte plane de înhumație din vechime, de factură, probabil, Noua.

Cercetări: Gh. Melinte, 1967.

Colecția: Muz. Huși.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 38, nr. 79/O.5, fig. 198/4; Sava, 2002, p. 95, harta 1/22, pl. 129/2.

29. Brașov, municipiul Brașov, jud. Brașov.

În zona periferică de nord-vest a orașului, corespunzătoare **cartierului Bartolomeu**, s-au semnalat - cu ocazia unor lucrări edilitare sau cercetări restrânse, efectuate începând din 1890, până în anii premergători celui de al doilea război mondial - materiale ceramice de factură Noua., provenind probabil din mai multe inventare funerare sau așezări³³⁴. E. Sava respinge ideea provenienței vaselor respective din complexe funerare Noua.

Cercetări: J. Teutsch, H. Schroller, 1890; J. Teutsch, 1907-1910; J. Gräf, 1910-1912; J. Teutsch, 1931.

Colecția: Muz. Brașov.

Bibliografie: Nestor, 1933, nota 480; Horedt, 1953, p. 806, nr. 20; Florescu A., 1991, p. 40, nr. 88/K.8, fig. 182/1-7; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 108, nr. 29; idem, 1993b, 137, nr. 29; Boroffka, 1994, p. 26; Sava, 2002, p. 118, harta 3/40.

30. Bratei, com. Bratei, jud. Sibiu.

La aproximativ 1 km est de sat, în stânga șoselei Mediaș-Sighișoara, pe locul numit **Zăvoi**, s-a descoperit, în 1969, - cu ocazia săpăturilor pentru degajarea mormintelor din necropola prefucală nr. 1 - un mormânt de înhumație Noua, cu scheletul chiruit pe dreapta, având ca elemente de inventar două vase, dintre care un *kantharos*, cu butoni pe torți.

Săpături I. Nestor, Eug. Zaharia, L. Birzu, 1969; suprafața săpată efectiv, aproximativ 1400 m².

Colecția: Inst. Arh. București.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 41, nr. 92/I.7, fig. 175/1.

³³⁴ A. C. Florescu precizează că materialul respectiv provine din puncte diferite ale cartierului Bartolomeu, aflate la o distanță destul de mare unul de altul ("Schulgasse", "Mittelgasse", "Gara Veche", din zona liniei ferate "Brașov-Cristian" sau "Brașov-Făgăraș"). Ținând seama de acest fapt, este foarte probabil că avem de a face cu mai multe obiective Noua (eventual necropole sau chiar așezări) al căror număr rămâne, deocamdată, neprecizat (Florescu A., 1991, p. 40, nr. 88/K.8, fig. 182/1-7).

31. Brăduț, com. Brăduț, jud. Covasna.

Pe platoul **Dealului Rotund** și pe **Dealul cu Cioturi** a fost identificată o întinsă necropolă tumulară din Bronzul timpuriu. Pe partea nordică a platoului, necropola este suprapusă parțial de un complex cu caracter ritual, format din vase și fragmente ceramice depuse, datând din prima fază a culturii Noua (Noua I, periodizare A. C. Florescu). E. Sava respinge ideea atribuirii acestei descoperiri unui complex funerar.

Săpături: G. Daniel, 1867; Zs. Székely, 1994-1996.

Colecția: Muz. Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe

Bibliografie: Roska. 1942. p. 33, nr. 30; Rusu M., 1964, p. 248, nota 46; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 102; idem, 1993b, p. 126; Székely Zs., 2000, p. 179; Székely Zs., 1995, p. 106-113; idem, 1996, p. 15; idem, 1997b, p. 148, fig. 4-6; idem, 1997c, p. 41-53, fig. 3-4; *RAJCo*, p. 55, nr. 8.a.3. pl. 12; Catalog, 1998, p. 9. pl. 5/1-8; Sava, 2002, p. 118, harta 3/39.

32. Broșteni, com. Vlădeni, jud. Iași (*Corpus I*, nr. 50)

Câteva morminte de înhumăție, descoperite în 1956. Din inventarul mormintelor s-a păstrat un *kantharos*, fragmentar, cu torți în bandă. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Cercetări: A. C. Florescu, 1956.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *RAJ*, 1985, II, p. 454, nr. LXXXVII.4.A. harta LXXXVII (17); Florescu A., 1991, p. 42, nr. 96/N,3, fig. 198/8; Sava, 2002, p. 95, harta 1/23, pl. 129/3.

33. Cașolț, com. Roșia, jud. Sibiu.

La circa 6 km sud-vest de sat, în locul numit **La trei Mormiți**³³⁵, au fost identificați aproximativ 16 tumuli, presărați pe distanță de aproximativ 2 km.

În zona centrală a tumulului I, la nivelul antic, protejat de o construcție de piatră, s-a semnalat un grup de 3 vase: o strachină tronconică, prevăzută cu o mică urechiușă; un *kantharos*, cu creastă pe torți, ornamentat cu linii canelate orizontale și paralele pe gât, și patru semicercuri, formate din linii canelate concentrice, dispuse pe diametrul maxim, încadrate de o parte și de alta de câte șase linii canelate, oblice; un vas mic, bitronconic (aflat în interiorul *kantharos* - ului), ornamentat, de asemenea, cu grupe de câte trei semicercuri concentrice realizate din linii canelate, aflate pe diametrul maxim.

În apropierea acestui complex ceramic, la același nivel, s-au descoperit alte 2 vase (care nu au putut fi reconstituite), dintre care unul conținea oase de pasăre.

Pe baza caracteristicilor vaselor semnalate în zona centrală, în primul rând a vasului cu torți supraînălțate, A. C. Florescu consideră că descoperirea este, foarte probabil, un mormânt de incinerare, cu ofrandele respective, aparținând culturii Noua. Autorul nu exclude, de altfel, posibilitatea ca întregul ansamblu tumular din zonă să aparțină culturii Noua. E. Sava, consideră însă că materialele descoperite în tumuli pot fi atribuite, cu mari rezerve, culturii Noua sau Halstatt-ului.

Săpături M. Macrea, N. Lupu, 1955; suprafața săpată efectiv, circa 200 m².

Colecția: Muz. Brukenthal Sibiu.

Bibliografie: Macrea, 1957, p. 136-138, fig. 12, 13/1-3; idem, 1959, p. 419; Macrea, Dobroiu și colab., 1959, p. 410-413; Macrea, Crișan, 1964, p. 351, nr. 22.b; Rusu, 1964, p. 248, nota 46; Marinescu, 1986, p. 52, nota 12; Florescu A., 1991, p. 44, nr. 110/1.8, fig. 174/1, 3, 5; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 102, nr. 35, fig. 4; idem, 1993b, p. 137, nr. 35; Sava, 2002, p. 119, harta 3/42.

34. Cămărașul Deșert, com. Cămărașul, jud. Cluj.

De pe teritoriul satului provine un *kantharos*, cu butoni pe torți, care, se presupune, conținea un inel de bronz. Atribuit, cu rezerve, de A. C. Florescu unui mormânt Noua. Descoperire funerară nesigură, în opinia lui E. Sava.

Colecția: Muz. Deva.

Bibliografie: Roska, 1942, p. 234, nr. 92; Horedt, 1953, p. 806, nr. 9; Florescu A., 1991, p. 47, nr. 117/H,5; *RAJCluj*, 1992, p. 82, nr. 1; Sava, 2002, p. 118, harta 3/41.

35. Câlnic, com. Câlnic, jud. Alba.

De pe teritoriul satului, provine un *kantharos*, cu creastă pe torți. Ipoteza provenienței vasului dintr-un mormânt Noua (A. C. Florescu) este respinsă de E. Sava..

Colecția: Muz. Brukenthal Sibiu.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 49, nr. 130/G, 7-8, fig. 171/6; Andrițoiu, 1992, p. 121, nr. 31; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 109, nr. 47; idem, 1993b, p. 138, nr. 47; Sava, 2002, p. 120, harta 3/44.

36. Chintelnic, com. Șieu Măgheruș, jud. Mureș.

În locul numit **Știurbei** au fost găsite câteva vase Noua care, se pare, provin din morminte ale acestei culturi (G. Marinescu). E. Sava, însă, include aceste materiale în grupa descoperirilor funerare nesigure.

Colecția: Muz. Bistrița.

Bibliografie: Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 108, nr. 39; idem, 1993b, p. 137, nr. 39; Boroffka, 1994, p. 29, fig. 25/4-14; 26-36; Marinescu, 1995, p. 54, fig. 13/15, 14/1-14, 15, 16-18/1-15; Sava, 2002, p. 119, harta 3/42.

37. Cipău, com. Iernut, jud. Bistrița-Năsăud.

În locul numit **Gară**, aflat la sud-vest de sat, pe un martor din terasa inferioară a Mureșului, au fost descoperite, în 1954, câteva morminte de înhumație Noua și hallstattice târzii. Din inventarul mormintelor Noua au fost salvate: două vase tip *kantharos*, cu câte două torți cu creastă, fiecare vas având câte o toartă ruptă din vechime; o ceașcă sferic-aplatizată, cu două torți, rupte din vechime; două brățări de bronz, dintre care una fragmentară, simplă, și alta cu capetele desfăcute. Potrivit opiniei lui A. C. Florescu, prezența - pe una din cele trei cești - a elementelor decorative de tradiție Monteoru permite datarea acestui complex funerar în etapa timpurie a culturii Noua. E. Sava include, însă, descoperirile de la Cipău, în grupa celor nesigure, datorită caracterului contradictoriu al informațiilor existente în legătură cu acestea.

Cercetări de salvare: N. Vlăsa, 1954.

Colecția: Muz. Tg. Mureș.

Bibliografie: Székely Z., 1955, p. 858, fig. 6/3-4, 7/1-8; Horedt, 1957, p. 184, fig. 6; Vlăsa, 1961, p. 30-33, fig. 9/1, 3, 5, 7, 9; Macrea, Crișan, 1964, p. 352, nr. 29; Florescu A., 1991, p. 48, nr. 125/H,6, fig. 176/1-4, 6; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 108, nr. 44; idem, 1993b, p. 137, nr. 44; Lazăr, 1992, p. 42; *RAJM*, p. 155, nr. 47.2.D; Sava, 2002, p. 120, harta 3/45.

38. Cluj, municipiul Cluj, jud. Cluj.

În **Strada Banatului nr. 2**, necropolă Noua, din cuprinsul căreia au fost degajate 45 de morminte plane, cu schelete așezate pe o parte. Piese de inventar: vase tip *kantharos*, cu torți prevăzute cu creastă; cești, oale; un vas bitronconic, prevăzut cu două urechișe perforate vertical; ace de bronz cu patru protuberanțe; brățări din bronz, cu capetele desfăcute; un inel de buclă din foaie de aur, spiralic.

Săpături Al. Ferenczi, I. Kovacs, 1934-1935.

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 806-810, fig. 11/14-17; Florescu A., 1964, p. 187, 197; idem, 1967, fig. 17/5; idem, 1991, p. 50, nr. 138/G,5, fig. 166/1-8; Soroceanu, Istrate, 1975, p. 24-26; Hochstetter, 1981, p. 242, fig. 3/8, p. 258/nr. 23; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 102, 108/nr. 49a; idem, 1993b, p. 124, 138/nr. 49b; Boroffka, 1994, p. 31, nr. 125, pl. 61-62; Sava, 2002, p. 100-103, harta 1/36, pl. 137-141.

³³⁵ Denumirea provine de la cele trei movile (de dimensiuni mari) aflate în acest loc, care au fost săpate parțial pe la mijlocul secolului trecut.

39. Crasnaleuca, com. Coțușca, jud. Botoșani (*Corpus 1*, nr. 93).

În locul numit **Drumu Morii**, necropolă cu 42 morminte plane de înhumație, aparținând culturii Noua.

Marca majoritate a mormintelor a avut inventar format din vase de lut ars (frecvent 1-2, mai rar 3 vase); în multe morminte au fost găsite doar fragmente de vase sau cu părți de vase (torți) rupte din vechime. Din numărul total al mormintelor, numai 9 nu au avut inventar funerar. În ceea ce privește dispunerea vaselor în morminte, acestea se aflau, de obicei, în zona capului sau în dreptul mâinilor.

Vasele sunt, în majoritate, de dimensiuni mici și mijlocii, *kantharos*-ul fiind una dintre formele cele mai frecvent întâlnite: este, în general, de formă bitronconică și are torți prevăzute cu buton sau cu creastă. Borcanele sunt ornamentate cu brâu simplu în relief și un șir de găuri incomplet perforate, dispus deasupra brâului. Elementele decorative, foarte rare, sunt reprezentate fie de șiruri orizontale de împunsături combinate cu grupe verticale de caneluri, fie de proeminențe mici, brâu simplu în relief, șir de găuri incomplet perforate, dispus sub buza vasului. Lipsesc aproape complet ornamentele de tradiție Montecoru sau Costișa.

Inf. N. Zosin, 1978; P. Șadurschi, 1991; Gh. Istrate, 1991. Cercetări: P. Șadurschi, 1978.

Săpături L. Dascălu, 1991-1992.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: Dascălu, 1992; eadem, 1994a, p.142-146, pl. X-XIV, XV/2; eadem, 1994b; eadem, 1994c; eadem, 1994d; eadem, 1995; eadem, 1996a; eadem, 1999; eadem, 2002.

40. Decea, com. Mirăslău, jud. Alba.

De pe teritoriul satului provine un *kantharos*, cu creastă pe torți. După A. C. Florescu, vasul este un posibil element de inventar funerar, care indică existența unei eventuale necropole Noua pe locul respectiv. E. Sava, respinge această interpretare.

Colecția: Muz. Deva.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 59, nr. 185/O.7, fig. 173/8; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 109, nr. 56; idem, 1993b, p. 139, nr. 56; *RAJA*, p. 90, nr. 62.4.b; Sava, 2002, p. 120, harta 3/46.

41. Diviciorii Mari, com. Sânmartin, jud. Cluj.

În zona de nord-est a satului, între biserică și cimitirul satului, au fost descoperite întâmplător, în 1965, câteva morminte de înhumație, din inventarul cărora s-au salvat patru vase întregibile, de factură Noua. Dintre acestea se remarcă un *kantharos* fragmentar, cu butoni pe torți, și altul, de asemenea fragmentar, cu ambele torți rupte.

Cercetări: I. Chifor, 1965.

Colecția: Muz. Gherla.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 59, nr. 187/H.4, fig. 167/6.

42. Dângeni, com. Dângeni, jud. Botoșani (*Corpus 1*, nr. 112).

Mormânt de înhumație, descoperit întâmplător în **Vatra satului**, în 1974. Schelet în poziție chircită, având ca inventar o ceașcă de dimensiuni mici, de culoare brun-cenușie. Indiciu probabil al unui complex funerar, dintr-o eventuală necropolă Noua (F. Aprotosoiaie).

Cercetări: Filaret Aprotosoiaie.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani (ceașca).

Bibliografie: Aprotosoiaie, 1982, p. 124; Sava, 2002, p. 95, harta 1/24, pl. 129/4.

43. Doina, com. Girov, jud. Neamț.

În marginea de nord-est a vetrei satului, pe terasa din stânga Cracăului, necropolă Noua, cu morminte plane, care, se pare, corespunde unei așezări aflate în apropiere. Au fost descoperite 52 sau 53 de morminte, dar informații există numai pentru 35 dintre acestea.

Săpături M. Zamoșteanu, 1960, suprafața săpată efectiv, aproximativ 300 m²; V. Spinei și M. Alexianu, 1982-1983.

Colecția: Muz. Piatra Neamț.

Cristescu, Antoniu, 1962, 193-204; Necrasov, Botezatu, 1964, 137-155; Florescu A., 1964, p. 145, fig. 4/5; idem, 1991, 193/M5, p. 60, fig. 194, 195; *Așezări*, 1970, 363, harta 5/nr. 482; Morintz, 1978, pl. 87/2-3; Spinei, Alexianu și colab., 1985, p. 227-230, pl. 1-7; Dumitroaia, 1992c, nr. 19, 120, 124, 128; Sava, 2002, p. 78-82, harta 1/14, pl. 86-96, 162-164.

44. Dorohoi, orașul Dorohoi, jud. Botoșani (*Corpus 1*, nr. 122).

În locul numit **La Transformator**, s-a descoperit, în 1972, un schelet uman. Din același loc provin și câteva fragmente ceramice - între care și o buză de vas, din pastă neagră, având în compoziție cioburi pisate -, aparținând, probabil, culturii Noua sau epocii fierului (*RAJB*, 1976).

Cercetări: colectiv *RAJB*, 1973.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. P 16.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 118, nr. XXI.1.1, harta p. 120 (4).

45. Epureni, com. Epureni, jud. Vaslui.

În centrul satului, s-au găsit fragmente ceramice Noua și un schelet uman, în poziție chircită.

Cercetări: G. Coman, 1950.

Bibliografie: Udrescu, 1974, p. 111; *RAJ*, p. 126, nr. XXVIII.1; Sava, 2002, p. 113, harta 3/7.

46. Erbiceni, com. Erbiceni, jud. Iași (*Corpus 1*, nr. 143a).

În locul numit **Dealul Cimitirului**, s-a descoperit un mormânt (M 13), cu schelet în poziție chircită, aparținând epocii bronzului, cultura Noua. În același loc s-au găsit și resturi sporadice de locuire de factură Noua și eventual hallstattiană timpurie.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1955. Sondaj A. Nițu, Em. Zaharia, Dan Gh. Teodor, 1957; Dan Gh. Teodor, Em. Zaharia, 1958.

Bibliografie: Zaharia, 1955 b, p. 900; Nițu, Zaharia și colab., 1959, p.531-539; *Așezări*, p. 191-192 și pl. XLVII/9-18, XLVIII/1-2; *RAJI*, 1984, p. 137, 139, nr. XXVI.1.D, harta XXVI (4); Florescu A., 1991, p. 64, nr. 215/ N.4, fig. 43/1-4.

47. Focuri, com. Focuri, jud. Iași (*Corpus 1*, nr. 149).

În locul numit **La Lutărie**, necropolă de înhumație, atribuită culturii Noua. Se presupune că ar aparține așezării din locul numit "La ieșirea din sat".

Inf. prof. Burlacu Gh. Cercetări: C. Iconomu, 1973; V. Chirica, 1983.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 150, nr. XXVII.1.D, harta XXVII (3); idem, XXVII.1.G, p. 150; Florescu A., 1991, p. 67, nr. 229/N,3.

48. Gâmbaș, orașul Aiud, jud. Alba.

La aproximativ 2 km vest de sat, pe dreapta Mureșului, s-au descoperit, în 1915 - cu ocazia unor săpături - mai multe morminte de înhumație hallstattiene târzii și prefeudale. Unul dintre morminte (expus, *in situ*, în Muzeul din Aiud) a fost atribuit culturii Noua, pe baza unui *kantharos*, care, după unele opinii, ar fi făcut parte din inventarul mormântului respectiv. A. C. Florescu consideră, însă, că, după cum indică poziția scheletului și celelalte elemente de inventar, datarea acestui complex funerar în Bronzul târziu (cultura Noua) este exclusă, prezența vasului de factură Noua în contextul acestei descoperiri funerare având un caracter accidental. Este foarte probabil, în opinia autorului citat, ca pe locul respectiv să existe o necropolă Noua, deranjată de înmormântări din perioadele mai târzii mai sus menționate.

Colecția: Muz. Aiud.

Bibliografie: Nestor, 1933, p. 117 și nota 481; Horedt, 1953, p. 806, nr. 13; Florescu A., 1991, p. 69, nr. 242/G.6, fig. 173/7.

49. Gârbovăț, com. Ghidigeni, jud. Galați.

La aproximativ 1,5 km sud de sat, pe un platou întins numit **Zahareasca**, mărginit la nord și vest de pante foarte înclinate, în cuprinsul așezării Noua (Noua I, după A. C. Florescu), au fost descoperite morminte (?) aparținând, de asemenea, culturii Noua. Din inventarul acestora fac parte: două vase mici tronconice, unul dintre ele fiind prevăzut, sub margine, cu proeminențe mici; un *kantharos*, ornamentat cu caneluri oblice pe corp, și având torți în bandă, cu câte o șanțuire longitudinală în partea centrală; un vas-borean, cu margine ușor trasă spre exterior și ornamentat cu brâu simplu în relief; patru mărgele lucrate din dinți de animal.

Cercetări: A. C. Florescu, 1960-1963.

Bibliografie: Informații sumare în Florescu A., 1991, p. 69-73, nr. 244/O,7, fig. 206/1-4, 6 (unde sunt indicate descoperirile amintite mai sus); Sava, 2002, p. 113, harta 3/9.

50. Geaca, com. Geaca, jud. Cluj.

În marginea de sud-est a satului, au fost descoperite întâmplător, în 1962, - cu ocazia lucrărilor pentru construirea grajdurilor fostului CAP - câteva morminte de înhumăție, din inventarul cărora au fost salvate patru vase: un *kantharos*, cu torțile rupte din vechime; un vas mic cilindric; două vase de tip *kantharos*, unul având torți prevăzute cu buton, celălalt cu creastă.

Cercetări: I. Chifor. 1962.

Colecția: Muz. Gherla.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 68, nr. 236/H,5, fig. 167/1-4.

51. Gherla, com. Gherla, jud. Cluj.

Din locul numit **Canalul Morii** provine un mormânt de incinerăție, cu trei vase, de la sfârșitul epocii bronzului și, probabil, un alt vas - *kantharos* - descoperit întâmplător.

Bibliografie: Protase. Ardevan, 1983, p. 300, fig. 3/1; Marinescu, 1986, p. 52, nota 15; *RAJCluj*, 1992, p. 212; Andrițoiu. Vasiliev. 1993a, p. 109, nr. 67; idem. 1993b, p. 139, nr. 67; Sava, 2002, p. 120, harta 3/47.

52. Giurcani, com. Găgești, jud. Vaslui.

Pe dealul dintre râurile Elan și Urdești, la aproximativ 1 km nord de sat, s-au descoperit două morminte de înhumăție, care conțineau vase de tip Noua³³⁶.

Cercetări: G. Coman. 1957.

Bibliografie: *RAJ*, p. 143, nr. XXX.7; Sava, 2002, p. 113, harta 3/8.

53. Glăvănești, com. Andrieșeni, jud. Iași (*Corpus 1*, nr. 157b).

În locul numit **La Ghilitoare**, prin săpăturile efectuate în movile, s-au descoperit și trei morminte de înhumăție (2, 4, 11/1950), probabil un adult și doi copii, aparținând culturii Noua. Mormintele aveau ca inventar câte un vas de lut (în M 2 - un *kantharos*).

Cercetări: A. C. Florescu. 1949: săpături I. Nestor și colab., 1949-1950.

Bibliografie: Nestor. Alexandrescu și colab., 1950, p. 28-30; idem, 1951, p. 51-68; Petrescu-Dîmbovița, 1950, p. 117 și urm.; Florescu A., 1964, fig. 26; idem, 1991, p. 156-157, fig. 207/4, 5, 7; *RAJ*, 1984, p. 37-38, nr. II.5.B, harta II (25).

54. Gornești, com. Gornești, jud. Mureș.

Din zona satului provine un *kantharos*, cu creastă numai pe una dintre torți. Se apreciază că ceașca respectivă ar putea proveni dintr-un mormânt, indicând existența unei eventuale necropole Noua.

³³⁶ E. Sava menționează, în mod eronat, de două ori această descoperire în locuri (sate) diferite, respectiv, Găgești și Giurcani (Sava, 2002, p. 113, harta 3/8 și 3/10). Pe de altă parte, pentru satul Giurcani "Via Lupaș", indicat de autor, nu există mențiuni privind descoperiri funerare posibil de atribuit culturii Noua (v. Coman, 1980, p. 142, 143).

Colecția: Muz. Cluj, Inv. nr. IV-1979.

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 806, nr. 14; Florescu A., 1991, p. 74, nr. 248/I,5, fig. 176/5.

55. Hălțeni, com. Șipote, jud. Iași (*Corpus 1*, nr. 166).

În locul numit **Dealul La Movila Mămăligii**, în apropiere de așezarea Noua din acest loc, au fost găsite fragmente de oase umane, care ar putea fi în legătură cu așezarea Noua sau, poate, cu resturile de locuire hallstattiană timpurie (grupul Corlățeni) descoperite în același loc.

Cercetări: N. Zaharia, 1952.

Bibliografie: Zaharia, 1955 b, p. 899; *Așezări*, p. 244; *RAJI*, 1985, p. 393, nr. LXXIII. 3.A, harta LXXIII (13); Florescu A., 1991, p. 75, nr. 253/N,3; László, 1994, p. 174, nr. 106.

56. Iacobeni, com. Vlădeni, jud. Iași (*Corpus 1*, nr. 192a).

De pe **Terenul I.A.S. la vest de sat**, dintr-un tumul aplatizat, provin 19 morminte de înhumăție și incinerăție, din perioade istorice diferite, descoperite, în 1962, prin săpăturile de salvare. Potrivit unor opinii, M2 poate fi atribuit culturii Sabatinovka (Burtănescu, 1993; Levickij, Savva, 1993).

Săpături, I. Ioniță, 1962.

Bibliografie: *RAJI*, 1985, nr. LXXXVII.5.F; Florescu A., 1991, p. 158, nr. 653/N,3, fig. 207/1; Burtănescu, 1993; Levickij, Savva, 1993, p. 147; Ioniță, 1995, p. 151; Sava, 2002, p. 114, harta 3/11.

57. Iași, municipiul Iași, jud. Iași (*Corpus 1*, nr. 198b).

În locul numit **Câmpul de aviație**, resturi sporadice de locuire de factură, probabil, Noua și, se pare, morminte cu schelete în poziție chircită, precum și fragmente ceramice hallstattiene timpurii (grupul Corlățeni).

Cercetări: N. Zaharia, 1952, 1956.

Bibliografie: *Așezări*, p. 205; *RAJI*, 1984, p. 193, nr. XXXVIII.31, nr. harta XXXVIII (31); Florescu A., 1991, p. 79, nr. 275/O,4; László, 1994, p. 174, nr. 118e.

58. Idem (*Corpus 1*, nr. 204).

În apropiere de **Crucea lui Ferentz**, necropolă Noua cu morminte plane de înhumăție. Prin sondajul efectuat în 1964, au fost descoperite 2 morminte cu schelete chircite, așezate pe o parte. Unul din morminte avea ca inventar un *kantharos* cu torți (?) prevăzute cu creastă.

Sondaj Dan Gh. Teodor, 1964; suprafața săpată efectiv, circa 200 m².

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 197, nr. XXXVIII.48 (nu sunt menționate materiale Noua); Florescu A., 1991, p. 80, nr. 282/O,4, fig. 185/5; László, 1994, p. 174, nr. 118 a; Sava, 2002, p. 114, harta 3/12.

59. Iernut, com. Iernut, jud. Mureș.

În grădina din curtea castelului feudal, au fost descoperite, în 1952-1953 - cu ocazia unor lucrări de canalizare - trei morminte de înhumăție Noua, cu schelete chircite, așezate pe o parte. Fiecare mormânt avea ca element de inventar câte un *kantharos*, cu torți prevăzute cu creastă.

Cercetări: N. Vlăssă, 1953.

Colecția: Muz. Tg. Mureș, Inv. nr. 3648, 3653

Bibliografie: Vlăssă, 1965; Florescu A., 1991, p. 81, nr. 289/H,6, fig. 178/6; 180/2-3.

60. Imeni, jud. Covasna.

De pe teritoriul satului provine un *kantharos*, cu creastă pe torți. Vasul, despre al cărui context de descoperire nu s-au păstrat alte informații, este considerat ca un element probabil de inventar funerar, indicând existența unei eventuale necropole (?) Noua pe locul respectiv.

Colecția: Muz. Sf. Gheorghe.

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 806, nr. 15; Zaharia, 1963, p. 144, fig. 4/6, p. 173; Florescu A., 1991, p. 82, nr. 291/L,7, fig. 184/4.

61. Izvoare, com. Dumbrava Roșie, jud. Neamț.

Într-o așezare a culturii Cucuteni, din locul numit **La Iaz** a fost descoperit, un schelet, care aparține, probabil, unui mormânt Noua.

Săpături: M. Alexianu, Șt. Scorțanu, El. Ciubotaru, 1987.

Bibliografie: Dumitroaia, 1992c, p. 130; Sava, 2002, p. 114, harta 3/13.

62. Jigodin, orașul Miercurea Ciuc, jud. Harghita.

Pe locul numit **Terenul Morii** (Molomföld), necropolă Noua cu morminte plane de înhumăție. În perioada 1949-1963, cu ocazia exploatărilor din cariera de nisip de pe acest loc (care au cauzat distrugerea totală a necropolei) s-au descoperit mai multe morminte, din inventarul cărora au fost salvate câteva vase. Unul dintre vase prezintă elemente decorative de tradiție Wietenberg, ceea ce ar pleda pentru datarea întregului complex funerar în etapa de început a culturii Noua (Noua I, periodizare A. C: Florescu). Nu se exclude posibilitatea apartenenței acestei necropole așezării din locul Capătul Digului.

Cercetări: Z. Székely, 1946-1963.

Bibliografie: Székely, 1955, p. 858; 1965, p. 23; Zaharia Eug., 1963, p. 141, fig. 4/10, p. 179, nota 50; Florescu A., 1991, p. 83-84, nr. 301/K.6, fig. 183/1-7.

Colecția: Muz. Sf. Gheorghe. Inv. nr. 11871; Muz. Miercurea Ciuc. Inv. nr. 42-47.

63. Landor - Nandru, com. Ceacaice, jud. Mureș.

Pe teritoriul satului a fost descoperit întâmplător, prin 1890, un *kantharos*, cu creastă pe torți, înțeles probabil al unei eventuale necropole pe locul respectiv.

Colecția: Muz. Aiud. Inv. nr. 3157.

Bibliografie: Nestor, 1933, p. 117, nota 481; Horedt, 1953, p. 806, nr. 19; Florescu A., 1991, p. 84, nr. 302/H,6, fig. 171/4.

64. Lețcani, com. Lețcani, jud. Iași (*Corpus I*, nr. 227).

În locul **La Movilă**, a fost descoperită întâmplător, în 1956, o necropolă Noua cu morminte plane de înhumăție³³⁷, cu schelete în poziție chircită și vase bitronconice - o ceașcă cu o toartă cu creastă și un *kantharos*, de asemenea, cu creastă pe torți. În mantaua movei s-au găsit fragmente ceramice de tradiție Costișa.

Cercetări: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1956.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Cristeseu, 1961, p. 133-134; *Așezări*, p. 207, pl. CLXXXIII/1-2; Florescu A., 1964, fig. 26; idem, 1991, p. 86, nr. 315/N,4, fig. 185/1-2; *RAJI*, 1984, p. 216, nr. XLI.1.L, harta XLI (11); Sava, 2002, p. 97, harta 1/32, pl. 129/5-6.

65. Luduș, com. Luduș, jud. Harghita.

În zona satului s-a descoperit întâmplător, prin 1965, un *kantharos*, cu butoni pe torți, care provine, probabil, din inventarul unui mormânt, indicând existența, pe locul respectiv, a unei necropole sau așezări Noua (?).

Inf. A. Zrinyi.

Colecția: Muz. Tg. Mureș.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 88, nr. 322/H.6.

³³⁷ E. Sava (2002, p. 97) include mormintele din acest loc în categoria mormintelor tumulare izolate, fără a aduce argumente care să contrazică informațiile de mai sus.

66. Mediaș, orașul Mediaș, jud. Sibiu.

Pe partea dreaptă a pârâului Târnava Mare, în locul numit **Dealul Cetății**, s-au descoperit întâmplător, prin anii 1933-1934, mai multe vase, dintre care se mai păstrează în prezent patru cești - trei cu câte două torți, supraînălțate prevăzute cu creastă, și una cu torțile rupte. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua.

Colecția: Muz. Mediaș, Inv. nr. 145-146.

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 805, nr. 16 (informații sumare); Florescu A., 1991, p. 91, nr. 337/I,7fig. 175/3-4, 6.

67. Idem.

În marginea de nord-vest a orașului, pe locul numit **Gura Câmpului** (Krahenwiese), s-au descoperit întâmplător, prin 1967-1968, un *kantharos* și o ceașcă cu o toartă, în ambele cazuri torțile fiind prevăzute cu creastă. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua dintr-o eventuală necropolă Noua.

Cercetări: G. Togan, 1967-1968.

Colecția: Muz. Mediaș.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 91, nr. 338/I,7, fig. 175/5, 7.

68. Mitoc, com. Mitoc, jud. Botoșani (*Corpus 1*, nr. 253b).

În locul numit **Pârâul lui Istrate**, au fost descoperite prin săpături, în 1972-1976, două morminte de înhumatie aparținând culturii Noua, cu schelete în poziție chircită și trei vase, dintre care un *kantharos*, cu buton pe torți (una ruptă din vechime). Izolat, s-a găsit mai găsit un *kantharos* întreg, dar fără butoni pe torți.

Colecția: Inst. Arh. Iași; MJB, inv. P 136, 137.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 188-189, nr. XLI. I.C, harta p. 194 (2); Chirica, 1979, p. 66, fig. 4,6; Sava, 2002, p. 95-96, harta 1/25, pl. 130.

69. Morești, com. Ungheni, jud. Mureș.

În apropiere de locul numit **Hulă** (Malomfalău, Malomfalva), pe panta dinspre Pârâul Cetății, necropolă Noua, cu morminte plane de înhumatie. Dintre acestea, 23 erau simple, cu schelete chircite pe o parte, iar unul (M92) în cutie de piatră, având un inventar bogat: patru vase și un inel de buclă, de bronz.

Săpături K. Horedt și D. Popescu, 1953-1954; suprafața săpată efectiv, circa 1500 m².

Colecția: Inst. Arh. București; Muz. Cluj.

Bibliografie: Horedt, 1954, p. 209, 213; idem, 1955, p. 658; idem, 1979, p. 25-33, fig. 9-11; Zaharia Eug., 1959, p. 121, fig. 8/2; Florescu A., 1991, p. 94, nr. 357/I,6, fig. 177/1-9, 178/10-11; *RAJM*, p. 266, nr. 88.4.E. pl. 68/1-6; Sava, 2002, p. 103-104, harta 1/37, pl. 142-145.

70. Moșna, com. Moșna, jud. Iași.

La aproximativ 2,5 km sud-est de sat, pe **Dealul Stroe** s-au descoperit întâmplător, în 1965, mai multe vase și oase (umane?). Dintre acestea s-a salvat un *kantharos* cu corpul semisferic, având torțile în bandă.

Cercetări: Gh. Melinte, 1965: colectiv *RAJI*.

Colecția: Muz. Huși; Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *RAJI*, 1984, p. 253, nr. L.1.B; Florescu A., 1991, p. 94, nr. 358/O,5, fig. 198/6; Sava, 2002, p. 96, harta 1/26, pl. 129/7.

71. Noua, municipiul Brașov, jud. Brașov.

În vatra fostei suburbii Noua, s-au descoperit întâmplător, în martie 1901, patru morminte de înhumatie aparținând, probabil unei necropole Noua. Din morminte s-au recuperat patru vase (întregi

și fragmentare), precum și câteva fragmente ceramice provenind probabil de la alte două vase, dintre care un vas cu brâu alveolar și *un kantharos*, cu creastă pe torți.

Cercetări: O. Teutsch, 1901.

Colecția: Muz. Brașov, Inv. 222, 223.

Bibliografie: Nestor, 1933, p. 117 și nota 481; Horedt, 1953, p. 806; Florescu A., 1991, p. 98, nr. 377/K,8, fig. 181/2-3.

72. Ormeniș, com. Mirăslău, jud. Alba.

De pe teritoriul satului provin fragmente de torți cu buton. Din același loc provin și fragmente ceramice de factură Wietenberg. Descoperirea, întâmplătoare, datează de prin 1891-1892. Indiciu probabil al unui complex funerar sau al unei așezări Noua. A. C. Florescu nu exclude posibilitatea ca aceste descoperiri să dateze din prima etapă a culturii (Noua I, periodizare A. C. Florescu).

Colecția: Muz. Aiud, Inv. nr. 3434.

Bibliografie: Nestor, 1933, p. 117, nota 481; Horedt, 1953, p. 807, nr. 22 (informații sumare - n.n.); Florescu A., 1991, p. 99, nr. 383/G.6, fig. 171/8.

73. Păucea, com. Blăjel, jud. Sibiu.

Pe locul numit **Tonorok** s-au descoperit întâmplător trei *kantharoi*, doi cu torți prevăzute cu creastă și unul cu butoni. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua dintr-o posibilă necropolă Noua în locul respectiv.

Informații K. Horedt.

Colecția: Muz. Mediaș, Inv. nr. 142.

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 806, nr. 5 (unde se indică greșit localitatea Beșa); Florescu A., 1991, p. 100, nr. 388/H-1/7, fig. 172/4.

74. Petrești, orașul Sebeș, jud. Alba.

Din raza satului provine *un kantharos*, cu torți prevăzute cu creastă. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua, dintr-o eventuală necropolă Noua.

Colecția: Muz. Sebeș Alba, Inv. nr. 82.

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 807, nr. 23; Andrițoiu, 1986; Florescu A., 1991, p. 101, nr. 394/G,7, fig. 171/5.

75. Piatra Neamț, orașul Piatra Neamț, jud. Neamț.

La est de Petricica, pe terasa media a Bistriței, necropolă Noua cu morminte plane de înhumare și incinerare. Nu se poate preciza numărul mormintelor descoperite, deoarece s-au păstrat informații numai pentru 18 dintre acestea.

Cercetări: de salvare M. Zamoșteanu și A. Nițu, 1957, 1959 (?).

Colecția: Muz. Piatra Neamț.

Bibliografie: Nițu, Zamoșteanu, 1959, p. 360-361; Cristescu, 1961, 130-131; *Așezări*, 1970, p. 367, harta 5, nr. 498; Florescu A., 1964, p. 145, fig. 26/nr. 57; idem, 1991, p. 101, 395/L,5, fig. 196, 197; Dumitroaia, 1992c, p. 119-120, 132; Sava, 2002, p. 82-84, harta 1/15, pl. 97-102, 163-164.

a) Din Piatra Neamț - „Dărmănești” provine un mormânt de incinerare, descoperit întâmplător, care conținea două vase, unul de tip *kantharos*.

Colecția: Muz. Piatra Neamț.

Dumitroaia, 1992c, 132; Sava, 2002, p. 96, harta 1/27, pl. 102/9, 163/10.

76. Popricani, com. Popricani, jud. Iași (*Corpus 1*, nr. 282).

În locul numit **Coarba**, au fost descoperite întâmplător, în 1964 și 1967, două morminte de înhumare. Primul mormânt, distrus în întregime, conținea un borcan, cu brâu simplu în relief. Al doilea (1967) conținea un schelet în poziție chircită, așezat pe partea dreaptă, și două vase: unul mic, tronconic; celălalt, o ceașcă, cu fundul inelat, toartă supraînălțată, cu creastă incipientă, având un decor

format din grupe de incizii. Indiciu probabil al unui complex funerar din Bronzul mijlociu (grupul Corlăteni - Trușești, după L. Dascălu) sau târziu (Noua I, după A. C. Florescu).

Cercetări: M. Tanasachi, 1964; M. Vatavu, 1967.

Bibliografie: Vatavu, 1972, p. 95-96, fig. 1; *RAJI*, 1985, p. 321-322, nr. LVIII.1.L, harta LVIII (11); Florescu A., 1991, p. 106, nr. 425/N,4, fig. 191/1-2; Sava, 2002, p. 96, harta 1/28, pl. 129/8-9.

77. Prăjeni, com. Prăjeni, jud. Botoșani (*Corpus 1*, nr. 419).

În locul numit **Țarnă**, mormânt tumular atribuit culturii Sabatinovka. Mormântul 10 din tumulul nr. 2 conținea un schelet culcat pe spate, ușor înclinat spre stânga, și un vas-borcan, cu 2 torți, de culoare cărămiziu-gălbuie, cu miez negru și suprafața lustruită. Se mai menționează prezența ocrului (doi bulgărași de ocră roșietic), observat atât în marginea estică a gropii, cât și lângă cotul mâinii drepte.

Cercetări: N. Ursulescu, 1985-1986.

Săpături N. Ursulescu, M. Tomozei, P. Șadurschi, 1987.

Bibliografie: Ursulescu, Tomozei și colab., 1988b; Botczatu, Cantemir, 1988; Șadurschi, Ursulescu, 1989, p. 288; Burtănescu, 1993.

78. Probota, com. Probota, jud. Iași (*Corpus 1*, nr. 288b)

În marginea de nord-vest a satului, pe locul numit **În Baie** (Dealul Unchetea, Dealul Moșanca), necropolă de înhumăție cu morminte din mai multe epoci, dintre care, se pare, 29 morminte plane din Bronzul mijlociu (grupul Corlăteni - Trușești, periodizare L. Dascălu) și târziu (cultura Noua). Se remarcă prezența elementelor decorative de tradiție Biți Potik - Costișa și Monteoru, precum și a vaselor de tip *kantharos*.

Sondaje Em. Zaharia și N. Zaharia, 1959-1961; suprafața săpată efectiv, circa 1500 m².

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Inedit. Referiri în: Zaharia, Zaharia, 1962, p. 599-600, fig. 4; Florescu A., 1964, p. 146, nota 21, fig. 26; idem, 1991, p. 107, nr. 431/N,3, fig. 189-190; *Așezări*, p. 278; *RAJI*, 1985, p. 329, 331, nr. LX.1.C, harta LX (2); Dascălu, 1999; Sava, 2002, p. 83-84, harta 1/16, fig. 9/4.

79. Proștea Mare (Tâmava), com. Tâmava, municipiul Mediaș, jud. Sibiu

De pe teritoriul satului provin două vase, unul de tip *kantharos*, cu torți prevăzute cu creastă și celălalt cu o singură toartă, cu creastă. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua, în opinia lui A. C. Florescu.

Colecția: Muz. Brukenthal, Inv. nr. 4950.

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 807, nr. 24; Florescu A., 1991, p. 108, nr. 434/I,7, fig. 171/1. 3.

80. Proștea Mică (Tâmăvioara), com. Tâmava, municipiul Mediaș, jud. Sibiu

De pe locul numit **Livada merilor** (Apfelgrund) provin un *kantharos*, cu butoni pe torți, și un vas, cu brâu în relief. Se apreciază că cele două vase reprezintă un indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Colecția: Muz. Brukenthal Sibiu, Inv. nr. 2208; A.4619.

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 807, nr. 25; Florescu A., 1991, p. 108, nr. 435/I,7, fig. 178/4-5.

81. Răuseni, com. Răuseni, jud. Botoșani (*Corpus 1*, nr. 294b)

În locul numit **La cele două movile**, resturi de locuire de factură Noua sau hallstattiană timpurie (grupul Corlăteni) și fragmente de oase omenești.

Cercetări: I. Ioniță 1957.

Bibliografie: Ioniță, 1961, p. 303; *Așezări*, p. 260 (nu sunt menționate materiale Noua); *R4JB*, 1976, I, p. 215, nr. XLVIII.1.D, harta p. 220 (3-3a); László, 1994, p. 179, nr. 196 b.

82. Idem (*Corpus 1*, nr. 295).

În locul numit **Gârla Morii**, au fost descoperite și distruse, în 1975, trei morminte Noua³³⁸, cu schelete chircite și 6 vase tipice pentru cultura Noua, dintre care două de tip *kantharos* și un castron.

Inf. prof. Sirghie Constantin, 1975. Cercetări: colectiv *RAJB* și Anton Nițu, 1975.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani.

Bibliografie: *RAJB*, 1976. I, p. 215, nr. XLVIII.1.G. harta p. 220 (5); L. Dascălu și E. Sava, în Sava, 2002, p. 114, harta 3/14, pl. 85/7-8.

83. Războieni, oraș Târgu Frumos, jud. Iași (*Corpus 1*, nr. 297b).

În locul numit **Cantonul 24**, resturi de locuire de factură Noua și hallstattiană, și o necropolă din Bronzul mijlociu - aspectul Corlăteni - Trușești (L. Dascălu) sau culturii Noua (faze Noua I, după A. C. Florescu).

Semnalare Leon Boambă, 1958.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *Așezări*, p. 213-214 (este menționat, greșit, cantonul 28); *RAJI*, 1985, p. 420, nr. LXXXIX.12.D, harta LXXXIX (48); Florescu A., 1991, p. 109, nr. 441/N.4; Sava, 2002, p. 115, harta 3/15.

84. Reci, com. Reci, jud. Covasna.

Pe locul numit **Lângă pădurea de brazi** (Fenyves mellet), s-a descoperit întâmplător, prin 1913, un *kantharos*, cu creastă incipientă pe torți. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua, care ar putea corespunde așezării aflate în locul numit Telek (A. C. Florescu).

Colecția: Muz. Sf. Gheorghe, Inv. nr. 5194.

Bibliografie: Zaharia Eug., 1963, p. 144, fig. 4/7, p. 173; Florescu A., 1991, p. 109, nr. 442/L,8 și 443/L,8, fig. 184/3.

85. Râciu, com. Râciu, jud. Mureș.

În zona satului s-a semnalat întâmplător, în 1964, un vas cu o toartă supraînălțată, cu creastă, provenind, probabil din inventarul unui mormânt. Această descoperire - despre care nu se cunosc alte informații - ar putea indica existența, pe locul respectiv, a unei eventuale necropole Noua (A. C. Florescu).

Inf. A. Zrinyi, 1969.

Colecția: Muz. Tg. Mureș.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 111, nr. 452/I,5, fig. 176/8.

86. Săbăoani, com. Săbăoani, jud. Neamț.

La circa 2,5 km nord-est de sat, pe terasa medie din dreapta Siretului, pe locul numit **Groapa lui Ghiță** (La Islaz), necropolă din epoca bronzului, cu morminte plane, suprapusă de o necropolă din sec. II-III d. H. S-au descoperit 16 morminte, la adâncimi variind între 0,40-1,18 m, dintre care 14 de înhumatie, cu schelete chircite pe o parte, și 2 de incineratie. În inventarul ceramic se remarcă prezența elementelor de tradiție Monteoru. Într-un mormânt (M 1) s-a descoperit, în afară de două vase, un ac de bronz cu placă rombică, având capătul prelungit și rulat.

Necropola a fost atribuită de unii autori Bronzului târziu sau, de alții, Bronzului mijlociu (etapa finală a culturii Monteoru).

Săpături V. Ursachi, M. Ursachi, 1967-1968; suprafața săpată efectiv, circa 1500 m².

Colecția: Muz. Roman.

Bibliografie: Ursachi M., 1969; Oancea, 1976a; idem, 1981; Florescu A., 1991, p. 114-115, nr. 471/M,4, fig. 192/1-8; Dumitroaia, 1992c, p. 135; Sava, 2002, p. 84-85, harta 1/17, pl. 103, 165.

³³⁸ E. Sava include această descoperire în categoria mormintelor nesigure (Sava, 2002, p. 120, harta 3/14).

87. Idem

La circa 2 km est de sat, pe terasa medie din dreapta Siretului, pe locul numit **Lutărie**, s-a descoperit întâmplător în 1957, un mormânt de incinerare, constând dintr-un vas în care erau depuse oasele calcinate și cenușă. Vasul are corp bombat și este prevăzut cu două torți în bandă. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Cercetări: V. Ursache, 1967.

Colecția: Muz. Roman.

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 115, nr. 472/M,4, fig. 192/8.

88. Săseuș (Lunga), orașul Tg. Secușc, jud. Covasna.

Pe teritoriul satului s-a descoperit întâmplător, în 1907, un vas cu brâu simplu în relief, pe care sunt plasate simetric patru proeminențe. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Colecția: Muz. Sf. Gheorghe, Inv. nr. 360/1907.

Bibliografie: Zaharia Eug., 1963, p. 144, fig. 4/5, p. 175; Florescu A., 1991, p. 115, nr. 474/L,7, fig. 184/7.

89. Sebeș, orașul Sebeș, jud. Alba.

Din zona orașului provine un *kantharos*, cu butoni pe torți. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua, dintr-o necropolă (A. C. Florescu). Se menționează, de asemenea, posibilitatea apartenenței acestei necropole la așezarea din punctul Podul Priporului.

Colecția: Muz. Brukenthal Sibiu, Inv. nr. 11590.

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 807, nr. 27; Andrițoiu, 1986; Florescu A., 1991, p. 117, nr. 483/G,7.

90. Sfântu Gheorghe, orașul Sfântu Gheorghe, jud. Covasna.

În grădina fostului colegiu Mikó-Székely Mikókolegiu, de pe **strada Lăcătuși** (în prezent Liceul Nr. 1, respectiv Str. Școlii) s-au descoperit întâmplător, prin anul 1880, două vase de tip *kantharos*, unul cu torți prevăzute cu butoni, celălalt cu torți prevăzute cu creastă. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Colecția: Muz. Sf. Gheorghe, Inv. nr. 280/1880.

Bibliografie: Nestor, 1933, p. 117, nota 481; Roska, 1942, p. 247, nr. 52, fig. 9; Horedt, 1953, p. 807, nr. 19; Zaharia Eug., 1963, p. 173, fig. 4/9,12; Florescu A., 1991, p. 118, nr. 486/K,8, fig. 184/2, 6.

91. Sânmărghita, com. Sânpaul, jud. Mureș.

În zona satului s-au descoperit întâmplător, prin 1915-1916, șapte vase. Dintre acestea se mai păstrează în prezent trei vase de tip *kantharos*, cu torți prevăzute cu creastă. Unul dintre ele este ornamentat, pe diametrul maxim, cu o linie în zig-zag incizată, alternând, de o parte și de alta, cu mici alveole. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Colecția: Muz. Alba Iulia

Bibliografie: Florescu A., 1991, p. 119, nr. 494/I,6, fig. 180/1, 4-5.

92. Sânzieni, com. Sânzieni, jud. Covasna.

În zona satului, fără alte amănunte asupra datei și condițiilor de descoperire, s-a semnalat întâmplător un *kantharos*, cu butoni pe torți. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Colecția: Muz. Sf. Gheorghe, Inv. nr. 5694.

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 807, nr. 26; Florescu A., 1991, p. 120, nr. 496/L,7; RAJC, 1998, p. 131, nr. 30.c.1; Sava, 2002, p. 123, harta 3/71.

93. Stânca, com. Ștefănești, jud. Botoșani (Corpus 1, nr. 421)

Pe **Dealul Foișor**, s-au descoperit oase, fragmente ceramice și două vase de tip Noua: un *kantharos* și un borcan.

Cercetări: : P. Șadurschi.

Colecția: Muz. Botoșani.

Bibliografie: Dascălu, 2002, p. 96, pl. 85/5-6; Sava, 2002, harta 1/29.

94. Șerbești, com. Săucești, jud. Bacău

În zona de sud-vest a vetei satului, necropolă Noua cu morminte plane de înhumăție, distrusă integral în urma unor intense lucrări agricole. Din inventarul funcrar s-au salvat numai câteva fragmente de cești cu torți cu buton sau cu creastă.

Cercetări: Viorel Căpitanu, 1963.

Colecția: Muz. Bacău.

Bibliografie: Florescu M. ș.a., 1969, p. 216; Florescu A., 1991, p. 122-123, nr. 512/N,5; Sava, 2002, p. 115, harta 3/18.

95. Șieuf, com. Șieuf, jud. Bistrița Năsăud.

În zona centrală a satului, în imediata vecinătate de vest a școlii generale, s-a descoperit întâmplător, în 1969, un vas, ornamentat cu brâu simplu în relief. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua, dintr-o posibilă necropolă (A. C. Florescu).

Cercetări: : Șt. Dănilă, 1969; G. Marinescu, 1975.

Colecția: Muz. Bistrița, Inv. nr. 4177.

Bibliografie: Marinescu, 1984 p. 29, fig. 24/4; idem, 1986, p. 57, nota 39; idem, 1995, p. 65; Florescu A., 1991, p. 123, nr. 514/I.5, fig. 167/5; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 112, nr. 146; idem, 1993b, p. 143, nr. 146; Sava, 2002, p. 124, harta 3/73.

96. Șoimuș, com. Șoimuș, jud. Hunedoara.

Pe dealul Medieș s-au descoperit, prin 1890, două vase, respectiv *un kantharos*, cu creastă incipientă pe torți, și o strachină cu marginea dreaptă. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Colecția: Muz. Aiud, Inv. nr. 435.

Bibliografie: Andrițoiu, 1986; Florescu A., 1991, p. 123, nr. 518/F.7, fig. 171/1; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 112, nr. 150; idem, 1993b, p. 144, nr. 150; Sava, 2002, p. 124, harta 3/74.

97. Șona, com. Șona, jud. Alba.

Din zona satului, fără alte precizări asupra date și împrejurărilor descoperirii, provine un vas cu torți cu buton. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Colecția: Muz. Șona (?).

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 807, nr. 30; Florescu A., 1991, p. 124, nr. 520/H,7; *RAJA*, p. 182, nr. 182.11; Sava, 2002, p. 124, harta 3/75.

98. Șorogari, com. Aroneanu, jud. Iași (*Corpus 1*, nr. 343)

În **Vatra satului**, necropolă Noua. Din mormintele descoperite (și distruse) s-au păstrat câteva fragmente ceramice de vase de tip *kantharos* și de borcane ornamentate cu brâu alveolar.

Cercetări: N. Zaharia, 1955; M. Tanasachi, 1983.

Bibliografie: *Așezări*, p. 220; *RAJI*, 1984, p. 44, nr. III.4.E, harta IV (18).

99. Ștefan cel Mare, com. Râmnicelul, jud. Brăila

Pe terasa inferioară din stânga Buzăului, în vatra satului, în dreapta șoselei Râmnicelul - Ștefan cel Mare, necropolă - Noua I, după A. C. Florescu, Tei, după E. Sava. S-au descoperit întâmplător două morminte plane de înhumăție, cu schelete chircite, așezate pe o parte, din inventarul fiecăruia făcând parte câte un vas cu o toartă supraînălțată, de tradiție Tei, după A. C. Florescu.

Cercetări: F. Anastasiu, N. Hartuchi, 1966.

Colecția: Muz. Brăila.

Bibliografie: Anastasiu, Harțuche, 1967, p. 19-21, fig. 1/9-10; Florescu A., 1991, p. 124, nr. 522/O,9; Sava, 2002, p. 115, harta 3/19.

100. Tărtăria, com. Săliște, jud. Alba.

La sud-vest de halta CFR, în locul numit **Valea Rea**, s-au descoperit întâmplător, în 1943, la adâncimea de 1,20 m, patru morminte de înhumație, cu schelete chirchite pe o parte, din inventarul cărora s-au salvat trei vase de tip *kantharos*, cu torți prevăzute cu butoni. Aceluiași complex funerar îi aparține, după toate probabilitățile, un *kantharos* fragmentar, cu butoni pe torți, semnalat anterior (1942) în împrejurări identice. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Colecția: Muz. Cluj; Muz. Alba Iulia, Inv. nr. 3790.

Bibliografie: Horedt, 1949, p. 57; idem, 1953, p. 807, nr. 32 (pentru mențiuni sumare); Berciu, Berciu, 1949, p. 32-33, fig. 26; Andrițoiu, 1986, p. 32-35, nota 18, fig. 4/4; idem, 1992, p. 62, 125, nr. 106, fig. 53/4; Florescu A., 1991, p. 126, nr. 534/G,7, fig. 172/1; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 113, nr. 154; idem, 1993b, p. 144, nr. 154; *RAJA*, p. 186, nr. 186.3.b; Sava, 2002, p. 105, harta 1/39, pl. 154, 167.

101. Tăureni, com. Tăureni, jud. Mureș.

La sud de sat, pe locul numit **Gurechiaș** (*Între lacuri*), s-au descoperit întâmplător, în anii 1903-1906, mai multe morminte plane de înhumație, cu schelete orientate nord-sud (?). În materialul ceramic publicat se remarcă șase vase de factură Noua, între care trei vase tip *kantharos*, prevăzute cu torți cu creastă, și un al patrulea cu torți în bandă. Indiciu probabil al unui complex funerar, dintr-o eventuală necropolă Noua (A. C. Florescu).

Bibliografie: I. Téglás, 1910, p. 354, fig. 1-7; Florescu A., 1991, p. 127, nr. 536/H,6, fig. 173/1-5; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 113, nr. 156; idem, 1993b, p. 144, nr. 156; Lazăr, 1992, p. 40, 47; *RAJM*, p. 254, nr. 85.1.A; Sava, 2002, p. 105, harta 1/40, pl. 146/4-9.

102. Teiuș, com. Teiuș, jud. Alba.

Pe terasa medie a Mureșului, în marginea de sud a satului, pe un platou întins, pe locul numit **Cetățuia**, necropolă Noua, suprapusă și deranjată în parte de înmormântări hallstattiene și prefeudale (secolul al VII-lea d.H.), afectată în prezent de lucrările carierei de pietriș din zonă.

Din săpăturile efectuate aici în 1938 provin: un *kantharos*, cu butoni pe torți, și un vas, ornamentat cu brâu simplu în relief. Nu se poate preciza numărul mormintelor Noua descoperite cu acest prilej.

Prin cercetările arheologice din 1949 au fost semnalate șase morminte plane, în cea mai mare parte deranjate, la adâncimi de 0,30-0,90 m. Singurul mormânt păstrat integral, cu scheletul chirchit pe o parte, în stare relativă de conservare (M 1), depus într-o groapă rectangulară, avea ca inventar un *kantharos*, cu creastă pe torți, și două brățări de bronz. Cel de-al doilea mormânt (M 2) s-a păstrat parțial (numai partea inferioară a scheletului) și conținea două vase. Mormântul 3, cu schelet în poziție chirchită, pe o parte, în stare proastă de conservare, era lipsit de inventar. Alte trei morminte (M 4, 5, 15) - foarte deranjate, fapt pentru care nu s-a putut preciza dacă au fost de înhumație sau de incinerare - au fost semnalate doar prin elemente de inventar, ceramică sau obiecte de bronz, după cum urmează: M 4 - un *kantharos*, cu creastă pe torți; M 5 - două brățări de bronz; M 15 (?) - o ceașcă cu două torți, cu buton.

Săpături M. Moga, Al. Ferenczi, 1938; suprafața săpată efectiv, neprecizată. Săpături K. Horedt, 1949; suprafața săpată efectiv, aproximativ 100 m².

Colecția: Muz. Cluj, Inv. nr. 5997-6004.

Bibliografie: Horedt, 1953, p. 798-800, 805-810; Macrea, Crișan, 1964, p. 364, nr. 118; Florescu A., 1964, fig. 25; idem, 1991, p. 129-130, nr. 541/G,7, fig. 168/1-11; Berciu, Popa, 1965a, p. 39, 45; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 113, nr. 158; idem, 1993b, p. 144, nr. 158; *RAJA*, p. 188-189, nr. 190.5.a; Sava, 2002, p. 105-106, harta 1/42, pl. 147, 166.

103. Idem.

În marginea de est a satului, pe terasa medie a Mureșului, pe locul numit **Sub Drum**, necropolă Noua. Cu ocazia unor lucrări de săpă, au fost descoperite, în anul 1961, 5-6 morminte de înhumăție, al căror inventar s-a pierdut în cea mai mare parte, salvându-se numai un *kantharos*, cu creastă pe torți, precum și un fragment de vas dintr-un alt vas.

Săpăturile de salvare efectuate în 1961 au dus la descoperirea a șase morminte de înhumăție (M 1-6), plane, cu schelete chircite, pe o parte, la adâncimi de 0,40-0,50 m. De menționat că toate scheletele erau așezate pe un strat de prundiș, și se aflau la distanță mică unul față de celălalt, respectiv 1-1,50 m. Elementele de inventar, relativ numeroase, constau exclusiv din ceramică tipică pentru cultura Noua (faza a II-a, periodizare A. C. Florescu).

Săpături de salvare I. Berciu, Al. Popa, 1961; suprafața săpată efectiv, aproximativ 1400 m².

Colecția: Muz. Alba Iulia, Inv. nr. 4463-4679.

Bibliografie: Berciu, Popa, 1965a, p. 40-48; Andrițoiu, 1986, 36, nota 23; Florescu A., 1991, p. 130, nr. 542/G,7, fig. 169; 170; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, 113, nr. 158; idem, 1993b, p. 144, nr. 158; *RAJA*, p. 188, nr. 190.4; Sava, 2002, p. 106-107, harta, 1/43, pl. 148-149.

104. Timuș, com. Avrămeni, jud. Botoșani (*Corpus I*, nr. 352)

În locul numit **Bajura**, într-o movilă complet aplatizată, s-au descoperit (și distrus, totodată) morminte. Conțineau schelete în poziție chircită, fragmente ceramice și, unul dintre ele, un topor-ciocan din granit. De asemenea, se pare că din morminte s-au mai recuperat și câteva fragmente ceramice. Descoperirea este atribuită, cu rezerve, epocii târzii a bronzului, respectiv cultura Noua.

Cercetări: A. Crișmaru, 1965-1985. Inf. prof. A. Crișmaru și prof. Marcel Pinzaru, 1983.

Colecția: Școala generală Panaitoiaia.

Bibliografie: Păunescu, Șadurschi, 1989a, II.7.C, p. 312.

105. Târgu Frumos, oraș Târgu Frumos, jud. Iași (*Corpus I*, nr. 354)

În **Str. N. Bălcescu, nr.1**, au fost descoperite în 1966, resturi osteologice umane și ceramică. Din inventarul mormintelor distruse s-au recuperat 2 vase: un *kantharos*, cu creastă pe torți, și un vas, ornamentat cu brâu simplu în relief.

Cercetări: A.C. Florescu, 1966.

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: *RAJ*, 1985, p. 415, nr. LXXIX.1.D, harta LXXIX (4); Florescu A., 1991, p. 130, nr. 544/N,4, fig. 191/4-5; Sava, 2002, p. 96, harta 1/30, pl. 75/4-5.

106. Târgu Secuiesc, oraș Târgu Secuiesc, jud. Covasna.

Pe locul numit **Oborul de Vite**, s-au descoperit întâmplător, prin 1901, două vase de tip *kantharos*. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Colecția: Muz. Sf. Gheorghe, Inv. nr. 197-198/1901.

Bibliografie: Nestor, 1933, p. 117, nota 471; Roska, 1941, p. 123, nr. 115, fig. 141; Horedt, 1953, p. 807, nr. 31; Zaharia Eug., 1963, p. 175, fig. 4/8; Florescu A., 1991, p. 131, nr. 546/L,7, fig. 184/1, 5; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 113, nr. 159; Andrițoiu, Vasiliev, 1993b, p. 144, nr. 159; *RAJC*, 1998, p. 142, nr. 22C.10; Sava, 2002, p. 124, harta 3/76.

107. Todireni, com. Todireni, jud. Botoșani (*Corpus I*, nr. 355)

Pe **Dealul Depozitelor**, în dreptul cantonului CFR, s-a descoperit întâmplător, în 1963, un *kantharos* cu torți prevăzute cu creastă. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Cercetări: Simion Rață, 1963. Inf. A. C. Florescu.

Colecția: Muz. Jud. Botoșani, inv. 391.

Bibliografie: *RAJB*, 1976, I, p. 268, nr. LIX.1.F; Florescu A., 1991, p. 132, nr. 551/N,3, fig. 185/6; Sava, 2002, p. 115, harta 3/20.

108. Trestiana (Stroe Beloescu), com. Grivița, jud. Vaslui.

La circa 150 m nord-vest de sat, pe un grind din albia majoră a Bârladului, pe locul numit **Trestiana**, au fost descoperite - cu prilejul săpăturilor din așezarea neolitică a culturii Criș - trei morminte plane de înhumație, cu schelete chircite pe o parte și ceramică specifică culturii Monteoru, etapa târzie. Descoperirea a fost atribuită culturii Noua (faza I, periodizare A. C. Florescu) ori etapelor IIa-IIb ale culturii Monteoru (E. Sava).

Săpături Eug. Popușoi, 1964-1968; suprafața săpată efectiv, circa 2500 m².

Colecția: Muz. Bârlad.

Bibliografie: *RAJV*, p. 152, fig. 107/9; Florescu A., 1991, p. 133, nr. 556/O,7, fig. 198/1-3; Sava, 2002, p. 115, harta 3/21.

109. Trifești, com. Trifești, jud. Iași (*Corpus 1*, nr. 363)

În locul numit **La Curte**, mormânt de înhumație, aparținând epocii bronzului sau Hallstatt-ului. Mormântul avea groapa de formă rotundă și conținea un schelet, căzut pe spate din poziția șezând, cu privirea spre nord-est. În apropierea craniului, s-au găsit oase de animale, depuse, probabil, ca ofrandă.

Săpături I. Ioniță, 1961; V. Spinci, 1981.

Bibliografie: *Așezări*, p. 282-283; László, 1976, p. 69, 74; *RAJI*, 1985, p. 409-410, nr. LXXVIII.1.H, harta LXXVIII (8); László, 1994, p. 182, nr. 245.

110. Trușești, com. Trușești, jud. Botoșani (*Corpus 1*, nr. 364)

În locul numit **Țuguieta**, necropolă Noua, cu morminte exclusiv de înhumație. Au fost descoperite 127 de morminte, în majoritate simple (individuale). Dintre acestea, 15 morminte (unul dublu: M 31) au fost găsite în movila aflată în același loc (înălțimea = 0,90 m, diametrul = aproximativ 22 m).

Mormintele conțineau schelete în poziție chircită și inventar format din 1-2 vase de lut ars, 1 obiect din bronz (ac sau inel de buclă), o verigă mică din aur, o grămadă de arșice, 1 cuțit curb de silex alburii, lucrat bifacial. Se precizează că unele vase aveau torțile rupte ritual.

Săpături M. Petrescu-Dîmbovița și colab., 1951-1953; suprafața săpată efectiv, circa 1000 m².

Colecția: Inst. Arh. Iași.

Bibliografie: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, p. 56-84; Petrescu-Dîmbovița, 1952, p. 75-83; idem, 1953a, p. 457-459; idem, 2001; Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953, p. 23-32; Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1954, p. 7-19; Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1955a, p. 165-172; Petrescu-Dîmbovița, Florescu A. și colab., 1962, p. 227-231; Petrescu-Dîmbovița, Florescu M. și colab., 1999, p. 557-609; Florescu A., 1957, p. 203; idem, 1964, p. 145, fig. 1, 2/1-2, 4-7; 26; idem, 1991, p. 133, nr. 558/N.2, fig. 186-188; Florescu A., Florescu M., 1961, p. 79-88; Gimbutas, 1965, p. 228, fig. 157/1-6; Necrasov, Cristescu, 1968a, p. 3-15; eadem, 1968b; Păunescu, 1970, p. 54, 185-186, 216; *Așezări*, p. 267; *RAJB*, 1976, I, p. 271-272(1), nr. LX.1.A; Morintz, 1978, p. 152, fig. 88/1-2, 4-5, 8; Andrițoiu, 1986; Dascălu, 1994, p. 138-139, pl. 16; Cristescu, Miu, 1999, p. 683-694; eadem, 2001; Sava, 2002, p. 85-94, harta 1/18, pl. 104-128, 165-166.

111. Idem (*Corpus 1*, nr. 366b)

În așezarea Noua din punctul **Movila din șesul Jijiei**, în zona de nord a "cenușarului" I, s-au găsit, la adâncimea de 1-1,32 m, două morminte: unul de înhumație, cu schelet de copil chircit pe stânga, orientat spre nord-vest; al doilea, de incinerare³³⁹, constând dintr-o urnă în formă de sac cu brâu în relief simplu, în interiorul căreia se aflau fragmente de oase umane (aparținând unui matur) și cenușă, fără alte elemente de inventar.

Săpături M. Petrescu-Dîmbovița, Gh. Dănilă, 1952; A. C. Florescu, 1953-1955.

Bibliografie: Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1954, p. 21, pl. 14; Petrescu - Dymbovica, 1960, p. 157, fig. 3, 5; Florescu A., 1964, fig. 3/2; idem, 1991, p. 136, nr. 560/N.2, fig. 206/5; Sava, 2002, p. 97, harta 1/33, pl. 97/4.

³³⁹ În *RAJB* sunt menționate 3 morminte, dintre care două de înhumație (de copil și, respectiv, de matur, ambele fără inventar) și unul de incinerare (cf. *RAJB*, 1976, I, p. 272-273, nr. LX.1.B). A. C. Florescu menționează doar mormântul de incinerare (cf. Florescu A., 1991, p. 136, nr. 560/N.2).

112. Ungheni, com. Ungheni, jud. Mureș.

La nord de stația CFR, a fost găsit întâmplător, în 1964 (cu ocazia construirii unui canton), un *kantharos*, cu creastă pe torți, provenind din inventarul unui mormânt al cărui schelet s-a distrus. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Inf. A. Zrinyi, 1969.

Colecția: Muz. Tg. Mureș, Inv. nr. 3647.

Bibliografie: Sorocceanu, 1973, p. 500, nr. 54; Florescu A., 1991, p. 138, nr. 571/I,6, fig. 180/6; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 113, nr. 167; idem, 1993b, p. 145, nr. 167; *RAJM*, p. 263, nr. 88.1.B; Sava, 2002, p. 124, harta 3/77, pl. 168.

113. Valea Lupului, municipiul Iași, jud. Iași (*Corpus I*, nr. 378)

În locul numit **Fabrica Chimică**, pe partea stângă a șoselei Iași - Târgu Frumos, morminte de înhumatie de la sfârșitul epocii bronzului (cultura Noua).

Prin săpăturile efectuate, în 1953-1957, în movilă și în afară acesteia, s-au descoperit 23 de morminte de înhumatie, patru dintre acestea - unul descoperit în mantaua movilei (M7) și altele trei în afara acesteia - fiind atribuite sfârșitului epocii bronzului (cultura Noua: după M. Dinu, A. C. Florescu). E. Sava consideră ca fiind nesigură această atribuire culturală.

Săpături M. Dinu, 1953-1957.

Bibliografie: Nestor ș.a., 1951, p. 57-59; Petrescu-Dimbovița ș.a., 1954, p. 246-251; Dinu, 1955 a, 246-251; idem, 1955 b, p. 65-84; idem, 1957, p. 161-177; idem, 1959 a, p. 247-255; idem, 1959 b, p. 203-204; Petrescu-Dimbovița, 1960, p. 139 și urm.; Florescu A., 1964, p. 147; idem, 1991, p. 139, nr. 577/O.4; Necrasov, 1960, p. 422-424; Necrasov, 1964, p. 167-181; Petrescu-Dimbovița, 1978 b, p. 67; *RAJI*, 1985, p. 343-346, nr. LXII.5.B, harta LXII (27); Sava, 2002, p. 115-116, harta 3/22.

114. Idem (*Corpus I*, nr. 379)

În locul numit **La Canton**, mormânt de incineratie, descoperit întâmplător. Se menționează că într-o groapă veche, distrusă parțial, s-au găsit fragmente ceramice din epoca bronzului și oase calcinate. Într-un vas se afla un altul care conținea oase de copil, calcinate, cenușă și cărbuni.

Cercetări: N. Zaharia, 1958.

Bibliografie: *Așezări*, p. 223; *RAJI*, 1985, p. 346, nr. LXII.5.C, harta LXII (28).

115. Vaslui, orașul Vaslui, jud. Vaslui.

Din zona orașului, provine un vas prevăzut cu o toartă cu buton, rectangular în secțiune, și cu decor incizat. Descoperirea a fost interpretată ca eventual indiciu al unui complex funerar Noua I. E. Sava consideră ca fiind nesigură această atribuire culturală.

Colecția: Muz. Naț. București.

Bibliografie: Petrescu-Dimbovița, 1953b, p. 447; Florescu A., 1991, p. 139, nr. 578/O,5, fig. 185/3; Sava, 2002, p. 116, harta 3/23.

116. Vinerea, jud. Alba.

În extremitatea sudică a satului, în locul numit **Zăvoi**, a fost descoperit întâmplător un mormânt de înhumatie, orientat est-vest. Inventarul era format din 4 vase, găsite în zona capului și a bazinului defunctului. Conform ilustrației publicate, cele patru vase erau: vas-borcan, ornamentat în zona diametrului maxim (sub margine) cu un brâu alveolar; vas, ornamentat, la baza gâtului, cu brâu alveolar; ceașcă bitronconică, prevăzută cu două torți cu secțiune triunghiulară la partea superioară și ornamentată cu grupe de caneluri dispuse vertical, în zona diametrului maxim; ceașcă, neornamentată, cu aspect bitronconic, umerii rotunjiți, două torți în bandă îngustă și fund profilat.

Bibliografie: Andrițoiu, 1986, p. 32, 34, fig. 3/1-4; idem, 1992, p. 64, 126, pl. 54/1-4; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 113, nr. 172; idem, 1993b, p. 145, nr. 172; *RAJA*, p. 206, nr. 211.3, pl. 9/2-5; Sava, 2002, p. 110, harta 1/57, pl. 154.

118. Vințu de Jos, com. Vințu de Jos, jud. Alba.

La aproximativ 4 km nord-est de sat și la aproximativ 1 km nord-est de stația de compresoare, lângă podul peste un braț al râului Sebeș, pe locul numit **La Trei Poduri**, cu ocazia săpăturilor pentru

magistrala de gaz metan, s-a descoperit, prin 1965, un mormânt de înhumație, cu scheletul chircit pe o parte (?), din inventarul căruia făcea parte *kantharos* fragmentar, cu butoni pe torți. Indiciu probabil al unui complex funerar Noua (A. C. Florescu).

Cercetări: Cloșca Băluță, 1965.

Colecția: Muz. Alba Iulia.

Bibliografie: Andrițoiu, 1986, p. 32; idem, 1992, p. 64, 126 nr. 118, pl. 52/3; 53/3; Florescu A., 1991, p. 142, nr. 595/G,7, fig. 171/9; Andrițoiu, Vasiliev, 1993a, p. 113, nr. 173; idem, 1993b, p. 145, nr. 173; *RAJA*, p. 207, nr. 213.4.b; Sava, 2002, p. 110, harta 1/58, pl. 154.

119. Zăpodia, com. Traian, jud. Bacău

Fragmente de *kantharoi*, cu torți cu buton, descoperite în locul numit **Pârâul Bisericii**, în vatra satului. Descoperirea a fost interpretată drept indiciu al unei necropole cu morminte plane de înhumație de tip Noua (M. Florescu, V. Căpitanu, A. C. Florescu), ipoteză respinsă de E. Sava.

Cercetări: V. Căpitanu, 1961.

Colecția: Muz. Bacău.

Bibliografie: Florescu M., Căpitanu, 1969, p. 220, fig. 15/5; Florescu A., 1991, p. 145, nr. 609/N,6; Sava, 2002, p. 116, harta 3/24.

RÉSUMÉ

CHAPITRE I. INTRODUCTION

1.1. Introduction. L'approche de la problématique du Bronze moyen et tardif de la micro-zone géographique de la Plaine de la Moldavie a été suggérée par le fait que, tel qu'on a constaté le long du temps, il existe une relation de conditionnement entre les particularités géographiques d'une zone et l'évolution des différentes communautés humaines. Une autre motivation doit être cherchée dans le grand nombre de découvertes dans l'espace en question, pendant les dernières décennies, découvertes qui n'ont pas fait, jusqu'à présent, dans leur ensemble, le sujet d'une étude à part. En outre, un analyse attentive de toutes les informations existantes jusqu'à présent s'imposait, à la suite du fait qu'on a exprimé dans la littérature de spécialité des opinions diverses, parfois contradictoires, en ce qui concerne l'appartenance aux différentes périodes de l'Âge du Bronze de certaines découvertes de la Plaine de la Moldavie.

Les deux étapes d'évolution de l'Âge du Bronze sont attestées et connues d'une manière inégale dans l'espace étudié. Les informations sont insuffisantes, surtout pour le Bronze moyen, les données provenant pour la plupart des explorations de surface et découvertes par hasard. Les fouilles exécutées, d'habitude d'ampleur limitée, sont généralement connues par les rapports publiés de manière sommaire, à illustration insuffisante, parfois défectueuse, observations stratigraphiques peu nombreuses ou ambiguës (le habitats de Corlăteni, par exemple). La situation est en générale valable aussi pour le Bronze tardif (la culture Noua). Bien que mieux étudié, celui-ci continue à ne rester que partiellement connu, principalement à cause de l'absence de la publication (ou de la publication inadéquate) des fouilles importantes. On y ajoute aussi l'insuffisance des données anthropologiques, tout comme l'absence quasi-totale des données ¹⁴C.

En conséquence, nous avons conçu cette étude dans un contexte plus ample, différent d'une période à l'autre: le Bronze moyen a été étudié dans le contexte du complexe culturel Costișa - Bilyi Potik - Komariv et en rapport avec les cultures Monteoru, Sabatinovka ancienne et Noua; le Bronze tardif, dans le contexte général du complexe Sabatinovka - Coslogeni - Noua.

La documentation utilisée pour l'élaboration de l'ouvrage s'appuie sur les données obtenues par des fouilles (y compris de nos propres recherches: les habitats de Crasnaleuca, Mihălășeni; les nécropoles de Brăești, Crasnaleuca - "Drumu Morii" et Crasnaleuca - "Coșeri"), par des explorations de surface, par des trouvailles par hasard, tout comme sur une ample bibliographie (plus de 684 titres). On y ajoute les informations obtenues par l'étude du matériel – dont certains objets inédits – des collections des instituts d'archéologie de Bucarest (pour les fouilles de l'habitat de Corlăteni), de Iași et de Chișinău, tout comme des musées de Suceava, Iași, Neamț, Galați, Călărași, Sfântu Gheorghe, Cluj, etc.

En ce qui concerne la méthode de recherche, nous avons combiné des modalités complexes d'analyse - typologique, comparative, statistique, cartographique – afin de vérifier complètement les informations, de saisir, en détail, toutes les particularités des phénomènes étudiés, tout comme de leurs rapports aux manifestations culturelles contemporaines. L'étape finale de cette analyse, impossible à réaliser dans la phase actuelle des recherches, consisterait en digitalisation des données, à l'aide d'un programme à part, pour obtenir des séries et, sur cette base, peut-être, d'importants indices culturels – chronologiques.

La première étape des recherches a compris, entre autres, l'analyse des découvertes par leur diffusion cartographique, séparément pour chaque époque, aussi bien pour la zone étudiée que, dans certaines cas, pour la partie est de la Plaine de la Moldavie (le nord-ouest de la République de la Moldavie); l'analyse typologique-cartographique et statistique des habitats de la culture Noua, en fonction des critères de la densité (fréquence dans la zone), de l'intensité de l'habitat (à l'intérieur des habitats), de la chronologie relative (l'aspect Corlăteni - Trușești, la culture Noua, Hallstatt ancien); l'analyse cartographique et statistique de la diffusion des objets en bronze de l'aire de la culture Noua (en général, mais aussi selon les types); l'analyse statistique de la diffusion des tombes de la culture Noua dans les différentes zones de l'espace carpatique - danubien, selon les critères chronologiques, le contexte des découvertes, les particularités des rites funéraires et du mobilier, etc.

La céramique – composante principale de la culture matérielle des communautés du Bronze moyen et tardif (le groupe Corlăteni - Trușești et la culture Noua) - a été minutieusement analysée, du point de vue des particularités de la pâte, des formes et des ornements. *Les formes céramiques* ont été étudiées à partir de certaines mesures et calculs qui ont permis l'identification des critères corrects, croyons-nous, de classification, respectivement les rapports entre les valeurs des principaux éléments qui définissent la forme d'un pot. Parmi ceux-ci, nous mentionnons: le rapport entre le diamètre du bord et le diamètre du col (la forme du pot dans la partie supérieure de celui-ci), le rapport entre la hauteur du pot et le diamètre maximal (les pots courts ou hauts), le rapport entre la hauteur du pot et la hauteur à laquelle se trouve la ligne du diamètre maximal (vases bi tronconiques etc.), le rapport entre le diamètre de la base et le diamètre maximal, etc. On a aussi pris en considération: l'angle de courbure du corps, la position de la ceinture par rapport au bord du pot, le nombre et la forme des anses, leur position sur les pots, etc. C'est sur cette base qu'on a défini une série de groupes de formes céramiques et, à l'intérieur de celles-ci, des types et des variantes de pots. *Les ornements* du groupe Corlăteni - Trușești ont été analysés de manière très rigoureuse, selon les critères suivants: les techniques de réalisations des ornements, les éléments composant le décor, le nombre, la forme et la position de ceux-ci sur le corps du pot, leur manière d'association dans le cadre des bandes décoratives, tout comme le nombre de motifs décoratifs sur un pot. Particulièrement représentatifs pour ce groupe culturel, les triangles disposés du sommet vers le bas, obliquement hachurés, ont été étudiés et classifiés aussi bien du point de vue de la forme (triangles hauts, courts, aux côtés droits ou courbés etc.), que de la technique de réalisation

de l'ornement. Cette manière d'étude de la céramique, associée à l'analyse comparative, a représenté le critère principal pour l'individualisation du groupe Corlăteni – Truşeşti dans le cadre de manifestations culturelles du Bronze moyen.

Pour l'étude des *rites et rituelles funéraires*, nous avons utilisé seules les tombes qui fournissent suffisamment d'éléments pour une telle analyse: squelettes bien conservés, mobilier consistant, description complète et illustration publiée. Les éléments de rituel funéraire ont été étudiés séparément par rapport aux rites funéraires, d'après les critères suivants: 1) type de tombe, défini par le nombre des squelettes d'une tombe, forme/arrangement de la fosse funéraire et, pour les tombes tumulaires, la position de la tombe dans le cadre du tumulus; 2) orientation de la tombe; 3) position du squelette; 4) mobilier funéraire. Les positions des squelettes ont été classifiées en types et variantes, à partir d'une définition correcte et complète de la position anatomique des défunts. A ce but, nous avons établi, initialement, par une série de mesures (distance de la colonne vertébrale - humérus/gauche, droit; angle bras - avant-bras /gauche, droit; angle de recroquevillement de la colonne - fémur/droit, gauche; angle de recroquevillement fémur - tibia/gauche, droit; angle d'inclinaison du crâne) des types de: 1) positions thoraciques; 2) positions des bras; 3) positions des pieds; 4) positions du crâne (pas seulement pour la culture Noua). A partir de la corrélation de ces types de positions, nous avons établi des groupes / types de positions des squelettes, pour lesquels nous avons gardé les dénominations données aux positions thoraciques. La céramique - principal élément du mobilier funéraire - a été étudié, pour la culture Noua, d'après les critères suivants: fréquence des pots dans les tombes, formes céramiques, position des pots dans les tombes.

La corrélation des éléments de rite et de rituel funéraire, associée parfois aux données anthropologiques, a été réalisée seulement pour les découvertes du Bronze moyen, et a mené à des conclusions par lesquelles on confirme partiellement les opinions concernant l'appartenance de certaines tombes aux cultures *jamnaja*, *katakombnaja* et *mnogovalikovaja*. Pour la culture Noua, bien que cette étape de l'analyse n'ait pas pu être parcourue à cause de l'insuffisance des informations, on a obtenu, dans la première phase de la recherche, une série de résultats importants, qui attestent la présence dans les tombes de certaines positions des squelettes, formes céramiques et modalités de disposition des pots, différentes de celles typiques des communautés Noua, mais semblables à des rituels similaires fréquemment rencontrés dans les aires culturelles des populations nord-pontiques.

L'étude est structurée en deux parties. La première partie, consacrée à l'exposition de la motivation de l'approche du thème et de l'analyse des phénomènes complexes de l'Age du Bronze de l'espace étudié, est formée de cinq chapitres: *I. Introduction, II. Bronze moyen dans la Plaine de la Moldavie, III. Bronze tardif dans la Plaine de la Moldavie. La Culture Noua, IV. Conclusions, V. Corpus des découvertes - I. Corpus des découvertes du Bronze Moyen et Tardif de la Plaine de la Moldavie; 2. Corpus des découvertes funéraires de la culture Noua sur le territoire de la Roumanie*. La seconde partie contient: le résumé, la liste des illustrations; la liste bibliographique, la liste des abréviations, cartes et planches (figures et tableaux étant inclus dans l'étude). Dans le *Corpus*, réalisé à partir de toutes les informations existantes, nous présentons les découvertes dans l'ordre alphabétique des localités, d'après le modèle utilisé par A. C. Florescu (1991). Notre option pour la présentation la plus complète des informations se fonde sur l'idée qu'un tel instrument de travail, le *Corpus*, peut être réellement utile aux spécialistes, dans la mesure où il offre des informations détaillées concernant toutes les découvertes - sûres et non sûres, mais probables, tout comme le contexte des découvertes, le mobilier respectif etc.

I.2. Cadre naturel. La Plaine de la Moldavie, dénommée aussi la Plaine de Jijia ou la Dépression Jijia - Bahlui et considérée comme une unité géomorphologique du Plateau Moldave, occupe la partie nord-est de la Roumanie (carte 1-2) et la zone centre - nord de la République de la Moldavie, étant délimitée à l'ouest par le Plateau de Succava, au sud par le Plateau Central Moldave et à l'est, sur le territoire de la Rép. de la Moldavie, en grandes lignes, par le cours de la rivière Răut. La micro-zone étudiée est caractérisée par un riche réseau hydrographique (Prut, Jijia, Bahlui, Bahluic, Miletin, Sitna, Başeu, etc.), tout comme par la faune et la flore typiques de la silvosteppe (forêts, arbustes et végétation des prairies).

CHAPITRE II. LE BRONZE MOYEN DE LA PLAINE DE LA MOLDAVIE

II.1. Etat actuel des recherches

Les manifestations culturelles du Bronze moyen de la zone étant reliées à la culture *mnogovalikovaja* et au complexe Bilyi Potik - Costişa - Komariv, on dresse dans le cadre de cette étude une ample présentation de l'historique des recherches, suivant en parallèle l'évolution de la connaissance des cultures en question et des manifestations qu'on pourrait attribuer au Bronze moyen à travers la Plaine de la Moldavie. Le long de plus d'un siècle, les recherches ont connu des rythmes inégaux (en tant qu'intensité et ampleur) d'une zone à l'autre (la Plaine de la Moldavie, la région centre - ouest de la Moldavie, la République de la Moldavie et l'Ukraine), évoluant le long de trois étapes.

Dans une exposition synthétique, nous remarquons, pour l'espace étudié, l'initiation des fouilles archéologiques en 1949 et leur continuation, à une certaine intensité et ampleur, jusqu'en 1960, et des préoccupations sporadiques (surtout sous la forme de sondages) pendant les décennies suivantes (1960-2007). Les amples campagnes d'exploration de terrain effectuées pendant la période 1949-1960 (N. et Em. Zaharia, A. Florescu et I. Ioniţă) et pendant les décennies 8-9 (les auteurs des répertoires archéologiques des départements Botoşani et Iaşi) ont enrichi les informations sur les manifestations culturelles que nous approchons.

Les premières recherches à propos desquelles on met dernièrement le problème de la présence de la culture *mnogovalikovaja* à travers la Plaine de la Moldavie, ont été effectuées à Bogonos, en 1944, et dans les tumuli de Holboca, Valea Lupului et Glăvăneşti, pendant la période 1949-1960. C'est de la même période que datent les découvertes des habitats de Corlăteni, Truşeşti et Valea Lupului - "la Fabrique Chimique", lesquels, à côté de ceux qu'on a plus tard découvert (1960-1996), de Prăjeni, Brăeşti, Mihălăşeni, Ghilăneşti et Cotârgaci, Crasnaleuca, ont été reliés au complexe culturel Bilyi Potik - Costişa - Komariv. Parmi les nombreux archéologues qui ont contribué à ces recherches, nous mentionnons I. Nestor, M. Petrescu-Dîmboviţa, Vi. Zirra, M. Dinu, A. Florescu, N. Ursulescu, E. Moscalu, P. Şadurschi, L. Dascălu.

Particulièrement importantes ont été aussi les recherches effectuées le long du temps dans les zones avoisinées, à travers des espaces culturels similaires ou apparentés, respectivement dans l'aire de la culture Komariv (principalement la zone sous carpatique de l'Ukraine, mais aussi dans la moitié nord de la République de la Moldavie), dans les complexes tumulaires

mnogovalikovaja (de l'est et de l'ouest du Prut), à travers l'espace culturel Costișa (la zone centre – ouest de la Moldavie) ; les progrès enregistrés dans les recherches sur les cultures Monteoru et Noua ont été également importants.

On a accumulé, par ces recherches, une grande quantité d'informations, valorisée surtout à partir de la septième décennie du XXème siècle, sous la forme de rapports de fouilles, études, monographies, ouvrages de synthèse, répertoires archéologiques. Importantes contributions théoriques sont principalement liées à l'activité des chercheurs A. I. Terenožkin, I. K. Swiecznikow, T. Sulimirski, S. S. Berezanskaja, G. I. Smirnova, V. A. Dergačev, Al. Vulpe, Eug. Zaharia, M. Florescu – qui ont étudié la problématique du complexe culturel Costișa - Bilyi Potik -Komariv, tout comme S. S. Berezanskaja, S. I. Bratčenko, V. A. Dergačev, I. T. Čerňakov, E. Sava – grâce à qui il a été possible de connaître et étudier la culture *mnogovalikovaja*. Pour ce qui est de la zone de la Plaine de la Moldavie, l'élaboration, après 1970, de répertoires archéologiques (*Așezări, RAJB, RAJI*, Florescu A., 1991), la publication intégrale, par Eug. Comșa, des résultats des fouilles effectuées dans les tumuli pendant les années 1949-1951, tout comme les recherches effectuées par Fl. Burtănescu (1993) en ce qui concerne les tombes tumulaires de la Moldavie ont été essentielles. Certains aspects du Bronze moyen de la zone ont été aussi abordés, dans les ouvrages de synthèse des chercheurs M. Petrescu - Dîmbovița (1978b et, en collab., 1995), Sb. Morintz (1978), Vl. Dumitrescu et Al. Vulpe (1988).

Sur le plan théorique, on remarque une évolution lente de la connaissance des manifestations culturelles mentionnées de la Plaine de la Moldavie. De la sorte, en ce qui concerne la problématique des tombes tumulaires, on dépasse l'étape initiale dominée par la théorie du "complexe des tombes à ocre", pour passer à des essais de périodisations de ce type de découvertes et, pendant les dernières années, à l'affirmation et à la démonstration de l'appartenance à la culture *mnogovalikovaja* de certains complexes funéraires (tumulaires) de la Plaine de la Moldavie (Sava 1991, 1992, 1994, Burtănescu 1993).

Interprétations différentes, surtout de nature culturelle-chronologique, ont été exprimées dans la littérature archéologique aussi bien en ce qui concerne les autres découvertes de la Plaine de la Moldavie – principalement le matériel des habitats de Trușești - "Movila din Șesul Jijiei", Corlăteni - "Pe Țarină" et Valea Lupului – qui ont été attribuées, quasi exclusivement à partir du mobilier céramique, soit au Bronze moyen (les cultures Costișa ou Komariv), soit à la fin de l'Age du Bronze (la première étape de la culture Noua, Noua I, périodisation A. C. Florescu). La première hypothèse, affirmée par I. Nestor dans les années '50-'60 et argumentée, au début de la septième décennie, par Al. Vulpe et Eug. Zaharia, a été soutenue le long du temps par d'autres chercheurs aussi (N. Ursulescu, P. Șadurschi), qui pourtant étaient plutôt prêts à attribuer ces découvertes aux communautés Costișa. Selon le prof. Al. Vulpe, les découvertes mentionnées (tout comme certaines céramiques de Cucuteni - Băiceni, Lețcani et Nichiteni) illustraient une étape tardive de la culture Costișa, synchronique à l'horizon Monteoru II - Komariv. Une opinion similaire, mais légèrement nuancée, a été soutenue par Eug. Zaharia, qui attribuait la céramique du premier niveau de Corlăteni à l'aspect *Corlăteni* – de l'étape finale de la culture Costișa (synchronique à Monteoru II et Komariv final) – caractérisée par un mélange d'éléments culturels de type Costișa, Monteoru et Komariv, ces derniers prédominant. D'autres chercheurs, dont M. Gimbutas (1965), V. A. Dergačev (1986), E. Moscalu (1989), G. I. Smirnova (1993), L. Dascălu (1997, 1998) ont relié ces découvertes de la moitié de nord de la Plaine de la Moldavie à la culture Komariv. L'hypothèse de l'appartenance des habitats de la Plaine de la Moldavie, mentionnés ci-dessus, à la période tardive de l'Age du Bronze (Noua I) a été élaborée par A. C. Florescu (1964) et reprise par de nombreux chercheurs dont M. Florescu. En essence, les adeptes de cette hypothèse considéraient que le matériel céramique similaire à celui de Trușești, Corlăteni et Valea Lupului représente seulement des persistances de la tradition Costișa (Costișa - Bilyi Potik) dans un environnement culturel nouveau, du Bronze tardif, respectivement la culture Noua, à la genèse de laquelle ils ont eu un certain rôle.

Particulièrement importantes ont été les contributions des archéologues roumains à la précision de l'aire de diffusion de la culture Costișa (Al. Vulpe, M. Florescu), l'observation des liens entre les cultures Costișa, Bilyi Potik et Komariv (expression du même complexe culturel: Al. Vulpe, M. Florescu) et la détermination de la position chronologique de celles-ci dans le cadre du Bronze moyen (périodisations: Al. Vulpe, M. Florescu, qui critiquent les chronologies exprimées par I. K. Swiecznikow et T. Sulimirski). Une série d'aspects importants concernant la genèse et l'évolution de la culture Costișa (horizon culturel illustré dans le habitat éponyme), les rapports de celle-ci à la culture Ciomortan (du SE de la Transylvanie), l'évolution culturelle à travers la Plaine de la Moldavie jusqu'à l'horizon chronologique Monteoru II sont restés dans l'état d'hypothèses.

II.2.1. Problème de la présence de la culture *mnogovalikovaja* dans la Plaine de la Moldavie

II.2.1.a. Aire de diffusion

L'hypothèse de la présence de la culture *mnogovalikovaja* à travers la Plaine de la Moldavie (de l'ouest de Prut) a été soutenue pendant les deux dernières décennies par les chercheurs V. A. Dergačev (1986), Eug. Sava (1992, 1994) et Fl. Burtănescu (1993).

La culture *mnogovalikovaja*, bien attestée dans la zone de steppe entre le Prut et la Volga, est moins représentée dans la silvosteppe des deux rives du Prut (Plaine de la Moldavie). De la sorte, à l'est de Prut, les découvertes proviennent de 18 localités (carte 3) et consistent seulement en complexes funéraires (tombes tumulaires), les habitats de ces communautés n'étant pas connus. A travers l'espace d'ouest du Prut de la Plaine de la Moldavie, la culture *mnogovalikovaja* est attestée en 4 localités (carte 4), par 7 tombes tumulaires, dont seuls 4 sont sûrs (3 probables). Notre conclusion est basée principalement sur la corrélation entre la position du squelette et les éléments du mobilier, tout comme sur les correspondances aux découvertes de l'aire proprement-dite de la culture *mnogovalikovaja*.

II.2.1.b. Tombes tumulaires

II.2.1.b1. Eléments de rite et rituel funéraire. Types de tombes: ce sont les tombes secondaires, individuelles qui prédominent: ils ont été fouillées dans la zone sud des tumuli. Les informations sur la forme de la fosse funéraire ou les éventuels aménagements de celle-ci sont sporadiques: fosse rectangulaire, à Valea Lupului /M 21/T 1953-1957, les restes

d'une construction en bois, à Bogonos. Ce n'est que rarement qu'apparaissent à la base de la chambre funéraire les restes de "linceul" (Valea Lupului/M 21/T 1953-1957 et Holboca/M 35).

Orientation des tombes. C'est l'orientation NE qui prédomine (ENE: Bogonos, Glăvănești/M 2, M 11/ T I-1949; NE: Valea Lupului/M 21/ T 1953-1957), mais, de manière sporadique, dans la zone, apparaissent aussi des tombes à orientation vers ESE (Holboca/M 35) ou S (Valea Lupului/ M 2/T I-1950).

Position des squelettes, possible à établir seulement pour quatre tombes (sur les dix tombes initialement prises en considération), indiquant leur appartenance (Holboca/M 35, Valea Lupului/M 21/ T 1953-1957, Valea Lupului/M2/T I-1950, Glăvănești/M2/T I-1949: planche 1) au troisième groupe de positions (classifications Jarovoj, Burtănescu), dans le cadre duquel on remarque: l'emplacement des squelettes en position recroquevillée vers la gauche (4 tombes), fréquemment à inclinaison vers le dos (3 tombes); recroquevillement vague ou modéré du squelette (2 tombes), plus rarement très visible (1 tombe); recroquevillement accentué des pieds (3 tombes). Certaines positions des bras sont typiques pour la culture *mnogovalikovaja*, à savoir un bras tendu le long du corps, l'autre plié du coude et à la paume sur l'épaule opposée, ou à un bras plié en angle aigu et l'autre en angle droit.

II.2.1.b2. Le mobilier des tombes de la culture *mnogovalikovaja* dans la Plaine de la Moldavie est plus pauvre et moins varié que celui à l'est du Prut. Il est représenté, dans certaines tombes, par la céramique et les boucles de ceinture (planche 1), de la manière suivante: fréquemment, un pot dans chaque tombe (4 tombes: Glăvănești/M 11/ T I-1949, Glăvănești/ M 4/T II-1950, Holboca/M 35, Valea Lupului/M 2/T 1950); un pot et une boucle de ceinture (1 tombe: Bogonos); une boucle de ceinture (1 tombe: Valea Lupului/M 21/T 1953-1957); sans mobilier (1 tombe: Glăvănești/M 2/T I-1949).

La céramique est représentée par des pots de dimensions petites et moyennes, appartenant aux formes suivantes: bocaux, verres, terrines. Bocaux (2 exemplaires): types VII et XI de la classification de Sava (Valea Lupului/M 2/T I-1950 et, respectivement, Bogonos). Verres (1 exemplaire): correspondances au type VIII (Glăvănești/M 4/T II-1950). Terrines (1 exemplaire): correspondances au type IX (Holboca/M 35). Les pots ont été déposés en tombes près des squelettes, en différentes positions: 1. derrière le crâne, à une certaine distance de celui-ci (Holboca/M 35); 2. dans la paume, près du thorax (Valea Lupului/M 2/T I - 1950); 3. dans la zone du fémur droit, probablement devant l'abdomen et près du genou (Bogonos). Pour ces types de positions des pots, il y a des correspondances dans l'aire à l'est du Prut de la culture *mnogovalikovaja*, caractérisée pourtant par la disposition des pots soit devant le crâne soit devant le thorax ou au niveau de celui-ci (planche 3-4).

Les boucles (2 exemplaires) appartiennent aux types II et III de la classification d'E. Sava (Valea Lupului/M 21/T 1953-1957 et, respectivement, Bogonos: planche 1/42b.2). Le premier type (II) illustre la phase ancienne de la culture *mnogovalikovaja*, étant aussi attesté dans les complexes de la culture Monteoru Ic3-Ia. Le type III de boucles, spécifique de la phase finale *mnogovalikovaja*, est aussi attesté à l'ouest du Prut, tout comme dans l'aire de la culture *srubnaja* (ancienne) et Abașevo (Sava, 1988b).

La position des boucles dans les tombes et leur fonctionnalité. La pièce de Valea Lupului/M21/ T 1953-1957 a été découverte à l'extrémité de l'avant-bras de la main gauche, et l'exemplaire de Bogonos près des phalanges du pied droit. À l'est de Prut, les boucles apparaissent d'habitude dans la zone du thorax et de l'abdomen, toujours près des bras (fréquemment près des avant-bras), raison pour laquelle on les considère des accessoires pour les vêtements, ou objets de parure, utilisés par les hommes lors des rituels.

D'autres éléments de rituel funéraire: la présence sporadique de l'ocre (sur les squelettes: à Glăvănești/M 2/T I - 1949, Glăvănești/ M 4/ T II-1950), tout comme des restes de *litière végétale* (à la base de la fosse funéraire: Holboca/M 35, Valea Lupului/M 21/T 1953-1957). Correspondances dans l'espace à l'est du Prut.

II.2.1.c. Chronologie

Les tombes (sûres) de la culture *mnogovalikovaja* de la Plaine de la Moldavie, tout comme les découvertes similaires de l'espace entre le Dniestr et le Prut, illustrent l'étape finale de cette culture (périodisation E. Sava), à l'exception de la tombe 21/T 1953-1957 de Valea Lupului, qui pourrait appartenir à la phase initiale.

La culture *mnogovalikovaja*, située chronologiquement entre les cultures *katakombnaja* et *srubnaja* finale, a eu une existence relativement courte, pendant les XVIIème - XVème/XIVème av. J.-C., étant contemporaine, entre autres, à la culture Monteoru Ic3 - Ia, et partiellement à Monteoru IIa, mais aussi aux phases initiales de la culture Komariv (Sava 1991, 1992).

II.2.2. Problème de la présence des éléments céramiques Bilyi Potik - Costișa - Komariv dans la Plaine de la Moldavie. Aspect culturel Corlăteni - Trușești

Le matériel céramique de l'aspect culturel Corlăteni - Trușești présente des affinités aux manifestations culturelles de l'Age du Bronze moyen, des espaces géographiques avoisinés: culture Costișa (vers les sud-ouest, principalement à travers le territoire du département de Neamț), culture Komariv (vers l'ouest, nord et nord-est - département de Suceava (?). Ukraine et la République de la Moldavie) et le groupe Bilyi Potik (Ukraine). Ils attestent, en même temps, l'existence de rapports à la civilisation Monteoru et, probablement, à la culture Sabatinovka (ancienne). D'autre part, les découvertes mentionnées infirment l'hypothèse de la diffusion de la culture Costișa à travers la Plaine de la Moldavie, démontrant, en échange, la présence des communautés Komariv à travers cet espace, des deux côtés du Prut (à l'est du Prut: le groupe sud de la culture Komariv, d'après V. A. Dergačev).

II.2.2.a. Aire de diffusion. À partir des informations existant jusqu'à présent, la céramique de facture Bilyi Potik - Costișa - Komariv est attestée en 45 habitats et complexes funéraires (respectivement 34 localités) de la Plaine de la Moldavie, à l'ouest du Prut (cartes 5, 7). Le matériel provient surtout des explorations de surface, mais aussi des fouilles (12 habitats) - pour la plupart partielles - ou par des découvertes par hasard (2). La céramique en question a été trouvée surtout dans des habitats (35, dont 13 de type "cendrier") et moins dans les complexes funéraires, plans et tumulaires (10).

La diffusion des découvertes indique d'autre part leur concentration vers le sud - dans les bassins inférieurs de Jijia et de Bahlui - et, d'autre part, une grande fréquence de la céramique de type Komariv (éventuellement Biłyi Potik - Komariv) dans la zone de nord de la Plaine de la Moldavie, aussi bien à l'ouest qu'à l'est de Prut (au nord-ouest de la République de la Moldavie: 13 habitats - 7 habitats et 6 complexes funéraires tumulaires: carte 3/C, D).

II.2.2.b. Habitats. Habitation. Les habitats du groupe Corlăteni - Trușești sont peu connus. Les données proviennent surtout des explorations de surface et, dans des cas isolés, des fouilles partielles (Corlăteni - "Pe Țarină", niv. 1, Trușești - "Movila din Șesul Jijiei", niv. 1-2 et Valea Lupului - "Fabrica Chimică" : *Corpus 1*, nr. 83, 366a, 377a). Insuffisamment étudiés sont, à leur tour, les habitats Komariv d'Ukraine (environ 30 habitats) et de la République de la Moldavie (7 habitats), à côté de ceux de la zone Costișa (département de Neamț).

Position topographique. Les habitats sont placés dans des endroits ouverts, sur les terrasses inférieures des rivières (Jijia: pour Corlăteni et Trușești; Bahlui: pour Lupului) et ont un caractère temporaire - Corlăteni, niv. 1 - ou de plus longue durée - Trușești (niv. 1-2) et Valea Lupului (1-2). *La couche archéologique* contient une plus grande quantité de cendre, moins du matériel archéologique (dont la céramique fine, ornementée), étant quasi-complètement dépourvue de restes de constructions (quelques fragments de torchis : Corlăteni, niv. 1).

Habitations. Il n'existe pas d'indices sur le type d'habitation caractéristique des communautés illustrées par le matériel archéologique de Corlăteni, Trușești et de Valea Lupului. On suppose pourtant, à partir du constat de la présence d'une grande quantité de cendre dans la couche archéologique, que les habitations ont pu être du type des huttes construites en osiers, branches et, peut-être, roseau. En ce qui concerne les complexes d'habitat, il y a aussi les trois foyers découverts à Trușești (niv. 1 et 2). Les informations sur les habitations des communautés Komariv d'Ukraine et de la République de la Moldavie sont aussi insuffisantes, parce que dans la plupart des habitats étudiés on n'a pas pu identifier des traces des habitations, foyers ou constructions domestiques. Les données existantes attestent, surtout pour l'étape ancienne Costișa - Komariv (périodisation M. Florescu), l'utilisation des habitations de surface, formées parfois d'une pièce rectangulaire, à plancher en terre glaise (Komariv), à murs en bois ou clayonnage (Nezvisko, Komariv, Borlești), sur fondations en pierre (Borlești, Komariv). Certaines habitations contenaient des fours (1 exemplaire à Komariv) et des foyers en pierre enduits de terre glaise (3 exemplaires à Nezvisko).

II.2.2.c. Tombes. Diffusion des tombes. Dans la phase actuelle des recherches, on peut attribuer avec une probabilité plus grande à l'aspect culturel Corlăteni - Trușești seules 8 tombes, tandis que beaucoup d'autres (Prăjeni/M2,3,4,5, la plupart des tombes de Probota etc.) étant incertains, à cause de l'état précaire de conservation des squelettes, de l'absence du mobilier ou de l'insuffisance des informations.

Rite et rituel funéraires. A la différence de l'aire Komariv, en principal de l'Ukraine, où on a attesté une grande variété de rites et rituels funéraires (l'inhumation, aussi bien dans des tombes planes - en fosses simples ou en boîtes en pierre - qu'en tumuli, mais aussi l'incinération), à travers l'espace étudié on ne connaît que le rite de l'inhumation, aussi bien dans des tombes planes en fosses simples (5 tombes, à Brăești/M10, Crasnaleuca/M2, Probota/M 49, Vlăsinești, Prăjeni/M1 : *Corpus 1*, nr. 47, 93a, 288b, 392, 420), que, probablement, en tombes tumulaires (3 tombes, à Cotârgaci : *Corpus 1*, nr. 411, 413).

II.2.2.c1. Les tombes planes présentent les traits suivants: tombes individuelles (prépondérants), tout comme la tombe double de Brăești/M 10 (planche 14), avaient des orientations diverses (vers le sud: Prăjeni/M1; nord-est: Crasnaleuca/M 2, Brăești/M 10). *La position des squelettes:* recroquevillés, du côté droit (Prăjeni/M1) ou, modéré, vers la gauche, à inclinaison sur le dos et pliés, avec les paumes au niveau du visage (Crasnaleuca/M 2). La tombe double de M10/Brăești: les squelettes arrangés l'un à côté de l'autre, en position recroquevillée normalement, les pieds fortement recroquevillés et les bras en positions différentes: le squelette de personne adulte, le bras droit plié sur le thorax (angle de 90°), avec la paume appuyée sur le squelette d'enfant, le bras gauche plié du coude, la paume au niveau du visage; le squelette d'enfant, le bras gauche plié en angle obtuse, la paume sur l'abdomen et le bras droit en angle d'approximativement 90°, placé sur le thorax. *Mobilier:* dans les tombes individuelles, un ou deux pots (Prăjeni/M1 et, respectivement, Crasnaleuca/M 2); dans la tombe double, cinq pots, charbons et os d'animaux. *La position des pots:* dans les tombes individuelles, dans la zone des pieds (Prăjeni/M 1), l'un au niveau du visage, près des paumes et l'autre au niveau du thorax, près des coudes (Crasnaleuca/M 2); dans la tombe double de Brăești/M10, deux pots dans la terre de remplissage de la fosse (0,65 m au-dessus de la base de la fosse), les trois autres sur la base de la fosse - l'un devant le crâne d'enfant, deux dans la zone des pieds des deux squelettes.

II.2.2.c2. Tombes tumulaires. La présence des tombes tumulaires, bien attestée à travers l'aire Komariv d'Ukraine et de la République de la Moldavie, reste encore hypothétique à travers l'espace de la Plaine de la Moldavie (de l'ouest de Prut). Les trois tombes de Cotârgaci (M1/T2, M1/T7, M1/T8) n'offrent pas assez d'éléments (la position du squelette, le mobilier) pour être attribués à la culture Komariv. Pourtant, la découverte des quelques fragments céramiques de type Komariv sûrs dans la couverture des tumuli 7 et 8, suggère la présence de ces communautés dans la zone. Les complexes tumulaires dans la partie est de la Plaine de la Moldavie (est du Prut) sont des tombes secondaires, à inhumation, en fosses rectangulaires à inhumation, en fosses rectangulaires ou ovales (Medveža/M1/T3, respectivement, Corpaci/M5/T2), à squelettes en position recroquevillée, orientés différemment (prédominance ouest-sud-ouest à Burlănești), près desquelles on retrouve fréquemment un pot en terre cuite.

II.2.2.d. Culture matérielle. Le mobilier des habitats et des tombes du groupe Corlăteni - Trușești, relativement pauvre et peu varié, est illustré surtout par la céramique (la plupart fragmentaire) et sporadiquement par des os d'animaux, objets en terre glaise, os ou bronze.

Une situation similaire est constatée en général à travers l'aire de la culture Komariv (Ukraine et nord-ouest de la République de la Moldavie), où il y a aussi certaines exceptions: tombes contenant jusqu'à 12 pots, objets en bronze ou en or (Komariv/T6 et T8, par exemple).

II.2.2.d1. Céramique (pâte, formes céramiques, ornements). Étudiée dans le contexte culturel de l'époque (en principal le complexe Costișa - Biłyi Potik - Komariv, mais aussi les cultures Ciomortan, Monteoru, Tei,

Wietenberg, *srubnaja*), la céramique (planches 5-9) a été classifiée du point de vue des particularités de la pâte, des ornements et des formes des pots.

La pâte est, en général, de bonne qualité, homogène, bien cuite et présentant fréquemment le polissage des surfaces extérieures. Les principaux dégraissants - sable fin, céramique moulue à grains minces ou le silex - apparaissent séparément ou en différentes combinaisons (sable-céramique moulue, sable-silex, céramique moulue -silex etc.). Il faut remarquer le fait que la présence du silex dans la pâte des pots - technologie de réalisation de la céramique spécifique des tribus Komariv de l'aire ukrainienne - est attestée presque exclusivement dans la moitié nord de la Plaine de la Moldavie (Crasnaleuca, Mihălășeni, Vlăsinești, Cotârgaci, Ghilânești: cartes 5 et 7/93a, 239a, 393, 411, 415 ; planches 9/93a, 239a, 393 ; 5/413, 415). La céramique a été brûlée dans des nuances (différentes) de café ou grisâtre, parfois à tâches vers l'extérieur.

Formes céramiques. Jarres et pots: variantes des types 1.A (Corlăteni; Trușești : planches 8/4, 8, 11, 14, 36 - 38, 42; 40/366a.1, a.4; Iași: planche 40/193; Răușeni: planche 40/292); 1.B1 (Iași: planche 41/193); 1.B3 (Corlăteni: planche 43/83; Trușești: planche 43/366a.1, a.3) et 1. C1 (Crasnaleuca), qui sont caractérisés par: bord plat, et souvent aminci, corps droit ou souvent légèrement courbé, ceintures plus ou moins proéminentes, disposées dans la partie supérieure du pot. Correspondances dans l'aire culturelle Komariv (Ovečnj Jarok, Magala I, Coteala, Bukivna, Komariv).

Tasses. Elles sont, pour la plupart, réalisées en pâte de qualité supérieure, fréquemment polies à l'extérieur; elles présentent un corps arrondi ou bitronconique, col court (d'habitude), une ou deux anses, à section transversale rectangulaire et, souvent, à une petite profondeur dans la partie supérieure. Dans la plupart des cas, les tasses sont ornementées dans la zone à la base du col ou, parfois dans la partie supérieure de celui-ci ou sur l'épaule. Nous distinguons deux types principaux: Type 4.A, tasses à corps arrondi; Type 4.B, tasses à aspect bi tronconique ou à bi tronconisme accentué, de type prépondérant dans la zone.

Les tasses à corps arrondi peuvent être incluses, d'après la forme du col, en deux variantes, respectivement à cou court (Corlăteni: planche 5/83.2, 6; Trușești: planche 8/13; Ghilânești: planche 5/415) et à col haut (Brăești/M 10: planche 9/47.1, 14./47.6, 75/47.2a). La première variante présente des correspondances dans les habitats anciens (périodisation M. Florescu) de la culture Komariv (Kostjanec), la seconde dans les tombes de la même culture (Komariv, Bukivna, Horodina ou Ivanja). *Les tasses bitronconiques* sont illustrées par deux sous-types, respectivement tasses à aspect bitronconique (ou bitronconiques à corps arrondi), peu attestées (Corlăteni: planche 9/93), et tasses à bitronconisme accentué. Ces dernières sont individualisées par une série de particularités: la position du diamètre maximal dans la partie supérieure du corps, le bord droit, le col court d'habitude et droit, base en relief, de petites dimensions. Les pots présentent deux anses plus hautes que le corps du pot, réalisées en bandeau à section lenticulaire et une petite selle dans la partie supérieure (planche 9/I). Le pot de Vlăsinești (planche 9/I.393; 74/393.a), doué d'une anse, du même type, en est une exception. Correspondances proches: à travers l'aire Bilyi Potik - Komariv (planche 9/II.3, 5). Les similitudes aux pots similaires des cultures Ciomortan, Costișa, Monteoru et Noua ne sont qu'apparentes, parce que les exemplaires de La Plaine de la Moldavie présentent un bitronconisme plus accentué (que dans le cas de Monteoru Ic4), sont plus sveltes (que dans la culture Costișa) et ont le col plus haut (que les pots de culture Noua) (planche 9).

Les terrines, bols et verres sont peu nombreux. *Les terrines* (variantes 5.C1, 5.C2, 5.D2, 5.E1: planche 8/41; 51/83.2, 366a.5, 366a.7, 377a) sont profondes, présentent des murs légèrement arrondis, ou droit, et différents types de bords (plat, grossi vers l'extérieur, aminci et légèrement en relief, en relief et légèrement grossi vers l'intérieur, incliné vers l'intérieur, arrondi et peu grossi). Certains pots sont ornementés, sous le bord, de proéminences ou anses petites, courbées. *Les bols* (1 exemplaire, a Trușești: planche 8/40) sont moins hauts, de forme rectangulaire, dans la partie supérieure et tronconique dans la partie inférieure. *Les verres* (1 exemplaire: planche 8/34) présentent une forme tronconique.

Les anses ont été classifiées en deux types: 1) *anses légèrement surhaussées, tirées du bord du pot* et 2) *anses appliquées sous le bord du pot*. Type 1: caractéristique des tasses. Variantes: 1a.1, anses en bandeau, de section rectangulaire, à une petite profondeur dans la partie supérieure (Corlăteni: planche 5/83.2; Trușești, niv. 1-2: planche 8/13, 23; Brăești: planche 14/2, 6; Prăjeni: planche 9/I.420; Vlăsinești: pl. 9/I.393). Correspondances proches: à travers l'aire Bilyi Potik - Komariv (planche 9/II.2-5); 1a.2, le même type, parfois à section plane convexe, mais sans la profondeur dans la partie supérieure (Trușești: planche 5/366a.1, 8/1; Probota: planche 9/I.288b; Crasnaleuca: planche 9/I.93a); 1b, anses prévues d'une petite crête, légèrement arrondie (Trușești, niv. 1-2: planche 8/5, 27); 1c, à section plane convexe et à commencement de bouton (Trușești: planche 8/28). Type 2. Variantes: 2a, anses en bandeau large, accrochées sous le bord et sur l'épaule des pots (Corlăteni, niv. 1: planche 43/83); 2b, petites anses, de section plane - convexe, perforées de manière horizontale, attachées à la base du col et sur l'épaule des pots à col haut (Corlăteni, niv. 1: Nestor, Alexandrescu și colab., 1952, fig. 5). Le mieux attesté dans le cadre du groupe Corlăteni - Trușești est le type 1, surtout par la variante 1a.1 (Corlăteni, Trușești, Brăești, Prăjeni, Vlăsinești), qui présente des correspondances évidentes aux découvertes similaires de l'aire Bilyi Potik - Komariv, tout comme d'autres similitudes aux exemplaires de l'étape finale de la culture Monteoru. Les autres variantes, tout comme le type 2 d'anses, attestée totalement sporadiquement, apparaissent comme non-spécifiques de ce groupe culturel. Elles (surtout les variantes 1b, 1c) deviendront prépondérantes dans le cadre de la culture Noua.

Ornements. La technique principale de réalisation du décor céramique est l'incision. Sporadiquement, on a utilisé encore l'incrustation à substance blanche (des ornements incisés), la cannelure et les ornements en relief, ces derniers étant illustrés seulement par des ceintures et des proéminences appliqués sur les pots. Les principaux éléments utilisés pour la réalisation du décor sont les lignes incisées et les petites dépressions (de diverses formes, profondeurs et dimensions), qui s'associent en bandeaux décoratifs.

Groupes d'ornements: 1. incisions; 2. incisions peintes à substance blanche; 3. cannelures; 4. autres ornements.

Groupe 1. Ornements réalisés par incision. Le décor est réalisé de lignes continues ou interrompues, souvent aiguës et profondes. On a identifié 5 types et 27 variantes d'éléments décoratifs, de la manière suivante: Type 1.1: bande formée de 2-9 lignes minces, incisées en profondeur, disposée horizontalement sur le col du pot. Peu attesté dans la Plaine de la Moldavie (Corlăteni, niv 1 : planche 5/83.1, 4-5; 7/83.1; 72/1.83.1, 83.2; Dorobanț: planche 6/117.2; Crasnaleuca: planche 9/93a), ce décor est caractéristique de la culture Komariv (Ukraine, à Ovečnj Jarok: planche 7/II.1-4; République de la Moldavie, à

Coteala: Dergačev, 1986, fig. 39/14; Sava, 1994, fig. 3/6, 9; Horodăuți: Dergačev, 1973, fig. 14/8; dans la région central-ouest de la Moldavie, à Lunca, dép. Neamț: planche 72/II.1, 2; Mihoveni, dép. Suceava: planche 72/II.3; Bârboasa, dép. Bacău: Florescu A., 1991, fig. 56/10, 16). Certaines variantes sont aussi attestées dans les habitats de Ciomortan (planche 7/IV.12, 13) et Costișa, niv. I (planche 9/III.9-14).

Type 1.2: bande étroite, incise, formée souvent de deux lignes parallèles horizontales entre lesquelles il y a une lignée de petites dépressions. Motif décoratif - disposé fréquemment à la base du col, plus rarement sous le bord du pot, ou, aussi bien à la base du col que sous le bord du pot - très fréquent dans l'aire du groupe Corlăteni - Trușești (10 variantes : planche 5/83.2-3, 6; 193.2, 239a, 292.2, 366a.2, 377a.2, 396, 397, 415, 420; 8/1, 20, 29; 9/I.83, 239a, 288b, 393, 420; 69/83.1, 83.3-4; 70/I.239a; 74/320, 393), étant aussi spécifique de la céramique Biți Potik - Komariv (planche 7/III.7, 9-10; 9/II.2-6). Certaines variantes sont aussi signalées dans le cadre de la céramique Ciomortan (planche 7/IV.15-16). On remarque la variante 1.2a (la Corlăteni, niv. I), laquelle, par la technique à part d'incision, indique des correspondances surtout à la céramique Biți Potik, mais aussi à certains exemplaires de l'aire Ciomortan.

Type 1.3: triangle à pointe en bas, hachurés obliquement. Décor fréquemment représenté sur la céramique étudiée (11 variantes). Du point de vue de la forme, on distingue deux types de triangles: 1) à *côtés droits et à hauteur petite ou moyenne*; 2) *triangles à côtés légèrement courbés*, et quasi sans exception, à *hauteur grande ou même très grande*. Le premier type, très fréquent dans la zone, et aussi, en général, à travers l'aire Biți Potik - Komariv, est plus rarement attesté à l'intérieur de la culture Ciomortan, et dans les habitats attribués par A. C. Florescu à la première phase de la culture Noua (par ex., Gârbovăț). Une variante, caractérisée par les triangles à grande hauteur, est sporadiquement présente dans la zone, surtout dans la moitié sud de celle-ci. Le second type, fréquemment rencontré dans l'aire Costișa, n'est pas caractéristique du groupe Corlăteni - Trușești (1 exemplaire: Prăjeni).

Du point de vue de la technique de réalisation de l'ornement, nous avons identifié 4 types et 11 variantes de triangles hachurés incisés. Le type 1.3.2 (3 variantes: pl. 5/366a.2, 394, 415; 7/I.366a, 415; 9/I.239a, 288b, 393; 70/I.83, 239a; 74/393a-b): triangles réalisés par des lignes tracées par les points, aux côtés d'habitude droits. Un pot de la nécropole de Probota constitue une exception, car il présente deux bandeaux décoratifs différents, aussi bien des triangles à côtés droits que des triangles à côtés légèrement courbés. Une variante de ce type (1.3.2b), caractérisée par deux prolongements courts des côtés dans la zone de la pointe du triangle, apparaît surtout dans la moitié nord de la Plaine de la Moldavie (Mihălășeni, Vlăsinești, Corlăteni: planche 9/I.239a, 393; 70/I.83, 239a; 74/393a-b), alors qu'elle n'est présente que sporadiquement dans la partie sud de celle-ci (1 exemplaire à: Trușești, niv. I: planche 5/366a.2; 7/I.366a). La technique de l'ornementation par points successifs, bien attestée dans le cadre de certaines cultures du Bronze moyen (Tei, Monteoru Ic3), n'a été utilisée pour la réalisation des triangles hachurés ni dans l'aire Costișa, Biți Potik, ni à travers l'espace occupé par les communautés Ciomortan, mais est présente sporadiquement dans l'aire Komariv (Lunca, dép. Neamț: planche 70/II.1)

Types 1.3.3 et 1.3.4: triangles hachurés obliquement, les côtés droits, réalisés par des lignes continues. Les deux types se différencient aussi bien par l'aspect des triangles - simples ou à l'un des côtés ou aux deux côtés prolongés dans la zone de la pointe du triangle -, que par les particularités de la technique d'incision, respectivement incisions moins profondes - fréquentes dans la zone (planche 5/193.2, 7/I.93a, 8/24; *Corpus I*, nr. 117: *Așezări*, pl. XLIII/11; *Corpus I*, nr. 118: *RAJ*, 1984, I, fig. 8/12), mais aussi à travers les aires des cultures Biți Potik - Komariv (planche 7/II.1-2, 7/III.7, 9-11) et Ciomortan (planche 7/IV.16) - et des incisions profondes, utilisées de manière sporadique (Corlăteni: planche 5/83.6). Des éléments importants de datation offrent deux des variantes du type 1.3.4. De la sorte, la variante 1.3.4a - caractérisée par le prolongement d'un côté du triangle (dans la zone de la pointe de celui-ci) et l'ornementation de ce prolongement -, attesté à Corlăteni (3 exemplaires: planche 9/I.83; 69/83.2-4), apparaît de manière sporadique, dans des formes similaires, dans la phase Monteoru IIa (la nécropole de Poiana), mais aussi à travers l'aire Ciomortan (planche 7/IV.13), étant par contre totalement absente de la culture Costișa. La variante 1.3.4b, avec les deux côtés prolongés dans la zone de la pointe du triangle, est assez bien attestée à travers l'espace de la Plaine de la Moldavie (Corlăteni, Cotârgaci, Răuseni - planche 5/83.3, 292.1, 413; 7/I.83.2; 69/413.1-2 - et, dans la République de la Moldavie, Coteala: Sava, 1994, fig. 3/13), mais aussi dans les aires des cultures Biți Potik - Komariv (Biți Potik, Bukivna : planche 9/II.3 ; Gimbutas, 1965, pl. 88/6) et Ciomortan (planche 7/IV.12).

Les types 1.4 et 1.5 contiennent des losanges hachurés obliquement et, respectivement, l'ornement de type "branche de sapin". Ils sont sporadiquement représentés sur la céramique étudiée, mais apparaissent avec une certaine fréquence dans l'aire ukrainienne de la culture Komariv. Les losanges hachurés (type 1.4: planche 5/83.2, 193.1; 9/II.1; 71/I.83.1, 71/II.1-2, 4; *Corpus I*, nr. 173a, nota 29) de manière similaire à celle de la Plaine de la Moldavie et de l'aire Komariv commencent à être utilisés dans la phase IIa de la culture Monteoru, lorsqu'ils apparaissent parfois en association avec les triangles hachurés de type Costișa (à la pointe en base: la nécropole de Poiana - Galați). Mais, à la différence des ornements similaires de la Plaine de la Moldavie et de l'aire Komariv, les losanges Monteoru présentent les côtés prolongés dans la zone de la pointe en forme de "W". Cette variante de losange continuera à apparaître (sur la céramique) jusqu'à la fin de l'évolution de la culture Monteoru. L'ornement nommé "branche de sapin" (type 1.5), à apparition sporadique dans la Plaine de la Moldavie (Trușești, niv. I, Răuseni, Valea Lupului: planche 5/292.1, 366a.1, 377a.1, 413; 8/I, 16), est relativement bien attesté aussi bien dans l'aire Komariv (planche 73.2-3, 6-7; Sulimirski, 1968, fig. 28/7; Passek, 1959, p. 157; Dergačev, 1986, fig. 39/13), qu'à travers l'espace culturel Monteoru (surtout les phases Ic1 et Ib, et, sporadiquement, vers la fin de l'évolution de cette culture: Zaharia Eug., 1993, fig. 6/8; 9/4; 12/1, 9; 13/4; 18/6).

Groupe 2. Ornements (incisés) incrustés avec de la matière blanche. Cette technique, utilisée de manière sporadique dans la zone (2 exemplaires, Trușești: planche 8/16, 20), a été caractéristique des beaucoup de cultures du Bronze moyen roumain (le grand complexe des champs d'urnes, les cultures Tei, Wietenberg), mais non pas aussi pour la culture Monteoru, où elle n'a été que rarement utilisée vers la fin de son évolution (Pietroasa Mică).

Groupe 3. Cannelures. Peu représentées sur la céramique du groupe Corlăteni - Trușești, les cannelures sont soit profondes et étroites - comme dans le cas de Corlăteni, niv. I -, soit larges et moins profondes - à Trușești et Brăești. Ces éléments décoratifs ornent le corps ou le col du pot, étant placés en position verticale ou oblique (en premier cas), ou, plus rarement, en position verticale (dans le second cas). Bien que l'utilisation des ornements cannelés soit l'une des traits de

plusieurs cultures du Bronze moyen et même tardif, il est difficile de trouver des correspondances pour les découvertes mentionnées. Nous croyons pourtant que l'ornement de type "petit fossé" de Corlăteni est plus proche de ceux attestés de manière absolument sporadique dans la phase finale de la culture Monteoru (Terchești, Balintești) et dans la phase ancienne de la culture Sabatinovka (Tomaj/M16/T1, Holmskoe/M30/T1). Les cannelures obliques du pot de Brăești/M 10 (planche 9/I. 47.3; 14/47.2, 5; 75/47.1, 3) ont des correspondances parfaites dans l'étape finale de la culture Monteoru (nécropole de Balintești) et dans l'aire Komariv (Lunca, dep. Neamț; planche 73.5).

Groupe 4. Ceintures, proéminences et orifices. Les ceintures, fréquemment simples ou alvéolées (variantes 4.1, 4.4), plus rarement associées à une rangée d'orifices complètement perforés (variante 4.3), apparaissent sur les jarres et pots (planche 8/4, 8, 11, 14-15; 36-37, 42-44, 45). Cet élément décoratif est placé sous le bord du pot, d'habitude à une distance plus grande, par rapport aux pots Noua (Florescu A., 1991, fig. 24/11, 25/17, 19, 21).

Diverses variantes de ceintures (simples, doubles, triples, incrustées, alvéolées etc.) sont rencontrées aussi à travers l'aire de la culture Biłyi Potik - Komariv (Passek, 1959, p. 155, fig. 55/1-4, 5-7; 56/1-7; Swiecznikow, 1967, p. 102-103, pl. II/1; III; VI/5, 6; IX/1, 13, 14; XIII/1, 12; Florescu M., 1970, p. 64, fig. 8/5-6), tout comme, dans la période suivante, dans le cadre de la culture Noua. Les proéminences, parfois sous forme d'anses plates, sont utilisées de manière sporadique pour l'ornementation des jarres, bols et terrines (planche 51/83.2). On en retrouve des correspondances sur les pots "tulipe" découverts à l'est du Prut (Dergačev, 1986, p. 151, fig. 39/16-19).

II.2.2.d2. Objets en os. Peu fréquents dans les habitats du groupe Corlăteni - Trușești, les objets en os sont représentés par quelques exemplaires surtout de la catégorie des outils (aiguilles, perçoirs, un ciseau, un peigne - racloir : Petrescu-Dimbovița, Dinu și colab., 1954, p. 24, fig. 18/1-3; Florescu A., 1991, fig. 126/4, 131/6; 138/15;), les armes étant attestées de manière sporadique (pointes de flèche de type pyramidal : planche 56/366a.3-4; Florescu A., 1991, fig. 140/1). Illustrés par un nombre très petit d'exemplaires, on y retrouve aussi des faucilles "tupik" (1 exemplaire, Valea Lupului: Florescu A., 1991, fig. 119/6) et des omoplastes incrustés (quelques exemplaires: Trușești, niv. 2), objets d'origine orientale, qui sont beaucoup plus nombreux dans les habitats de type Balintești - Gârbovăț et très fréquents dans les habitats Noua (Noua II, périodisation A. C. Florescu).

Les outils en pierre ou en silex. Extrêmement rares dans les habitats, ils sont représentés par des serpes (en pierre ou en silex, 2 exemplaires: planche 58/83.1; Florescu A., 1991, fig. 161/5), polisseurs (1 exemplaire : planche 58/83.2) et moulins à main (quelques exemplaires: Corlăteni, niv. 1).

Les pièces en bronze sont aussi peu nombreuses, étant illustrées par quelques exemplaires du groupe des objets de parure, respectivement: aiguilles à plaque rhombique, non - ornementée (1 exemplaire, à Trușești, niv. 2 : planche 62/366a.1), à correspondances dans le habitat de Gârbovăț (Monteoru, phase Balintești - Gârbovăț; Noua I, d'après A. C. Florescu); aiguilles de type chypriote (1 exemplaire: à Valea Lupului); aiguilles de type *Schleifennadel* (1 exemplaire, à Valea Lupului: pl. 61/377a.2); aiguilles de type *Rollennadel* (deux exemplaires, à Valea Lupului et Trușești, niv. 2 : planche 61/377.a1; Florescu A., 1991, fig. 100/8). Les explorations de surface ont mené à la découverte d'aiguilles en bronze à plaque trapézoïdale, aux côtés roulés vers l'intérieur (1 exemplaire, à Glăvănești : pl. 62/159).

II.2.2.e. Cadrage culturel et chronologique

II.2.2.e1. Rapports aux cultures de l'époque. Les éléments de culture matérielle identifiés à travers la Plaine de la Moldavie indiquent, en principal, des correspondances à travers les espaces culturels avoisinés du Bronze moyen. D'autre part, certaines particularités des habitats (grande quantité de cendre dans la couche archéologique, par exemple) semblent indiquer des similitudes à la culture Noua, du Bronze tardif. La complexité du problème a imposé, d'autre part, l'identification des éléments essentiels qui définissent les manifestations culturelles de la Plaine de la Moldavie et, d'autre part, l'établissement de la manière dont ils se retrouvent à travers divers espaces et horizons culturels. Les éléments analysés ont été: la céramique (à référence spéciale à la technique de réalisation de la pâte, formes céramiques, types d'anses, ornements), les objets en os (de facture orientale, surtout), le problème "des cendriers", les habitations (?). En ce qui concerne la céramique, presque tous ses traits indiquent des similitudes, parfois parfaites, aux découvertes de l'aire Biłyi Potik - Komariv. Les correspondances à la céramique des cultures Ciomortan, Costișa et Monteoru sont nettement moindres et se réfèrent seulement à quelques aspects, tels certaines variantes de pâte et ornements incisés de type Ciomortan - Costișa (variantes des types 1.1, 1.2, 1.3) ou, de manière absolument sporadique, ornements incisés ou cannelés attestés pendant l'étape finale de la culture Monteoru. La présence des objets en os de type oriental, tout comme celle des "cendriers", est en général liée à la culture Noua. Si l'on analyse plus attentivement (v. aussi les découvertes de type Balintești - Gârbovăț) on constate, pourtant, que cette interprétation ne saurait être acceptable que dans les conditions suivantes: 1. présence fréquente dans la couche archéologique des objets en os de type oriental et des traces de constructions de type plate-forme de terre glaise caractéristiques de la culture Noua; 2. prépondérance du mobilier caractéristique de la culture Noua par rapport à celui spécifique des cultures précédentes (du Bronze moyen).

II.2.2.e2. Particularités des manifestations culturelles spécifiques de la Plaine de la Moldavie pendant le Bronze moyen. Aspect culturel Corlăteni - Trușești. Les manifestations mentionnées de la Plaine de la Moldavie appartiennent, selon nous, à un groupe culturel distinct du Bronze moyen, pour lequel nous proposons la dénomination d'aspect culturel Corlăteni - Trușești, groupe qui s'individualise par un mélange original d'éléments (culturels) différents de ceux des aires Biłyi Potik - Komariv, Costișa și Monteoru, tout comme de la zone nord-pontique, les premières (Biłyi Potik - Komariv) étant prépondérantes.

Tel que les éléments de culture matérielle l'indiquent, le groupe Corlăteni - Trușești se caractérise par les particularités suivantes:

a) Couche archéologique à beaucoup de cendre, grande quantité d'os, céramique fréquemment ornementée et sporadiquement, outils en os de type oriental, l'absence des plates-formes de terre glaise (caractéristiques des habitats Noua).

- b) Habitats de courte durée, à habitations de surface construites, probablement, en clayonnage, branches et peut-être roseau.
- c) Céramique de bonne qualité, parfois à silex en pâte, bien cuite et à polissage à l'extérieur.
- d) Formes céramiques typiques pour les cultures Biłyi Potik - Costișa, parmi lesquelles la tasse bitronconique haute, en association au vase de type pot et, sporadiquement, à formes céramiques caractéristiques de la culture Monteoru (la tasse, par exemple).
- e) Anses légèrement surhaussées (sur les tasses), réalisées surtout en bandeaux, parfois à un petit fossé dans la partie supérieure. La plupart des correspondances: dans l'aire Biłyi Potik. L'absence ou la présence absolument sporadique des anses à petites proéminences sous forme de crête ou bouton.
- f) Techniques d'ornementation de type Biłyi Potik (incision profonde, par exemple) ou Komariv, tout comme, sporadiquement, de l'aire Monteoru (cannelure) ou d'autres espaces culturels (incrustation avec du blanc du décor incisé, l'incision étant réalisée par des points profonds).
- g) La prépondérance des éléments décoratifs, respectivement: 1) bandeau horizontal des triangles hachurés, à la pointe en bas, réalisé souvent par des points; assez fréquemment, des triangles à l'un des côtés ou aux deux côtés prolongés dans la zone de la pointe; 2) bandeau horizontal formé de deux lignes incisées et, dans l'espace entre celles-ci, une rangée de points. Correspondances surtout (pour la forme des triangles) dans l'aire Biłyi Potik et, plus rarement, dans l'aire Costișa.
- h) La présence sporadique de certains éléments décoratifs caractéristiques de la phase finale de la culture Monteoru, dont la cannelure oblique.
- i) Absence ou présence totalement isolée des outils en os de type oriental: omoplates crêtés, faucilles - "*tupik*" etc.

Périodisation. A l'intérieur de l'aspect illustré par les manifestations de type Corlăteni - Trușești, on remarque aussi bien des différences de nature culturelle – imprimées par le spécifique de l'élément culturel dominant et de la manière dont les éléments culturels composants s'associent entre eux (dans le cadre du même habitat ou complexe archéologique) -, que des différenciations chronologiques. On distingue, sur cette base, les variantes suivantes:

1) *Corlăteni* (illustré par le matériel de l'habitat éponyme). Les éléments (céramiques) de Biłyi Potik – Komariv, évidents en ce qui concerne le type de pâte (parfois à silex), les formes céramiques (surtout la tasse bitronconique haute), les ornements et les techniques d'ornementation (incision profonde) sont prédominants. Les éléments de Costișa et Monteoru sont représentés de manière absolument sporadique. Les anses à crête ou à bouton manquent, tout comme les objets en os orientaux (mentionnés ci-dessus), typiques pour d'autres habitats de l'époque (Gârbovăț, Lichitișeni etc.). Les correspondances existantes permettent la synchronisation de cette variante à l'étape Monteoru IIa. Les découvertes de Vlăsinești et Mihălășeni pourraient être datées d'une phase ultérieure (le habitat de Corlăteni).

2) *Trușești*. Une présence plus évidente des éléments Costișa et Monteoru, à la différence des éléments de Biłyi Potik – Komariv, lesquels sont moins représentés. Différences par rapport à Corlăteni: 1. la technique de l'incision des ornements (incisions moins profondes): absence du silex de la pâte du silex parmi les pâtes des pots et la présence, par contre, de la céramique fine ou, parfois, des cailloux; les triangles à côtés longs. Tous ces éléments sont liés à la culture Costișa; 2. les tasses à corps arrondi et à anses légèrement surhaussées, à cannelure dans la partie supérieure; la cannelure oblique (à travers le corps), associée à celle horizontale (à la base du col): éléments de facture Monteoru; 3. présences sporadiques: ornement de type "branche de sapin", incrustation de blanc de l'ornementation incisé, les triangles aux côtés prolongés dans la zone des pointes, les anses présentant de petites proéminences en forme de crête ou bouton; 4. objets en os de type oriental (un petit nombre); 5. aiguille en bronze à plaque rhombique.

Ces particularités suggèrent que la variante Trușești a évolué sur le fond Costișa, à influences Monteoru plus intenses que dans le cas de la variante Corlăteni. En même temps, à Trușești, la présence des éléments orientaux (objets en os) est plus évidente. Comme dans le cas de Corlăteni, à Trușești, il y a à côté des éléments plus anciens – tel l'incision réalisée par des points, le triangle hachuré à côtés prolongés, la technique de l'incrustation avec du blanc de l'ornementation incisée – des éléments synchrones à la deuxième étape de la culture Monteoru, respectivement les cannelures obliques en association à celles horizontales. Egalement, la présence plus évidente des éléments orientaux, des anses à petit bouton, tout comme de l'aiguille en bronze à plaque rhombique, semblable à l'exemplaire découvert à Gârbovăț, indique pour le cas de Trușești un horizon chronologique plus tardif, postérieur à la phase Corlăteni, et, probablement synchrones à l'étape Monteoru IIb ou au début à l'étape de Balintești.

C'est dans la même variante qu'on inclut les pots de Prăjeni et de Probota, tout comme le habitat de Valca Lupului (qui semble un peu plus tardif que celui de Trușești).

3) *Brăești*. La tombe 10 de Brăești a livré 3 vases qui, en ce qui concerne la forme et les ornements, illustrent la combinaison de certains éléments culturels différents: 1) tasse Costișa, à ornement cannelé de type Monteoru (phase Balintești); 2) pot de type Komariv, ornementé de cannelures obliques, de type Monteoru (phase Balintești), à correspondances à Balintești; 3) tasse à une anse, à correspondances dans l'aire Biłyi Potik - Komariv.

Les pots de Brăești/M 10 semblent illustrer une phase évoluée de l'aspect culturel Corlăteni - Trușești, formé par l'addition graduelle des éléments Costișa, Biłyi Potik - Komariv et Monteoru. Les éléments Costișa - Biłyi Potik - Komariv, gardés dans la forme des pots sont prédominants dans cette variante, alors que les éléments Monteoru tardif sont représentés pas seulement par l'ornement cannelé. La présence de celui-ci indique aussi la position chronologique de la variante Brăești, respectivement l'horizon correspondant à la fin du Bronze moyen, la phase Balintești de la culture Monteoru. D'autre part, l'absence des anses à crête ou à bouton (en M10 et en général dans des nécropoles de Brăești) pourrait être un indice pour la datation de la variante Brăești dans la phase de début de l'étape mentionnée (Balintești).

Pour les autres céramiques de la Plaine de la Moldavie (découvertes par hasard), nous ne pouvons que proposer un cadrage chronologique relatif, dans les limites mentionnées pour l'aspect culturel Corlăteni - Trușești. Exception faite, peut-être, du fragment de Ghilănești, qui, par l'aspect de la pâte (cuite à rose - orange) et par la technique d'ornementation (triangles incisés par des points) pourrait appartenir à une phase plus ancienne, antérieure à l'horizon Corlăteni.

II.2.2.e3. Chronologie. Les préoccupations pour la datation des découvertes de type Costișa - Bîlyi Potik - Komariv, ont mené pendant les dernières quatre décennies à des conclusions différentes. De la sorte, bien qu'on accepte en général que les manifestations culturelles de type Komariv appartiennent au Bronze moyen, il existe des chercheurs qui soutiennent la continuation de cette culture pendant le Bronze tardif (I. K. Swiesznikow 1958, 1967, Dergačev 1986, Sava 1994) et même dans le Hallstatt ancien (I. K. Swiesznikow, T. Sulimirski). Les archéologues roumains considèrent que l'évolution du complexe Costișa - Bîlyi Potik - Komariv s'inscrit, en général, dans le cadre du Bronze moyen, dans un horizon synchrone aux phases Ic3/Ic2 - II b de la culture Monteoru (périodisation: Vulpe Al. 1961b, 1995b; Florescu M. 1970), les débuts de l'étape ancienne (culture Costișa) appartenant à la première époque du Bronze (chercheur Gh. Dumitroaia).

En dates absolues, la limite inférieure de ce complexe culturel oscille entre la fin du XVIIème siècle/ début ou fin du XVIème siècle av. J.Ch. (Florescu M. 1970, Dergačev 1986, Sava 1994 et, respectivement I. K. Swiesznikow 1958, 1967, Boroffka 1994) et la fin du XIIIème siècle av. J.Ch. (Sulimirski 1968). Des dates différentes sont attribuées aussi à la limite supérieure, à savoir 1200/1100 av. J.Ch. (I. K. Swiesznikow), début du XIVème siècle av. J.Ch. (Boroffka 1994), fin du XIVème siècle /début XIIIème siècle av. J.Ch. (Dergačev 1986, Sava 1994), dans ce dernier cas l'étape finale de la culture Komariv étant synchronisé à la culture Noua.

Les nouvelles données, y compris de ¹⁴C, suggèrent la nécessité de réviser les conceptions concernant la chronologie de l'âge du bronze du sud-est et du centre de l'Europe et imposent à l'attention l'hypothèse de la datation de la période "classique" de l'âge du bronze de l'espace carpatique-danubien entre 2500/2300 ± - 1600/1500 i.H. (Vulpe A., 1997).

II.2.2.f. Conclusions. Les données existantes attestent la présence à travers l'espace de la Plaine de la Moldavie de manifestations culturelles liées à l'époque moyenne du Bronze, respectivement des tombes tumulaires de la culture *mnogovalikovaja* et l'aspect culturel Corlăteni - Trușești.

La culture *mnogovalikovaja* est représentée de manière sporadique, exclusivement par des découvertes funéraires (4 tombes certes: Bogonos, Glăvănești/M4/TII-1950, Holboca/M35, Valca Lupului/M21/T 1953-1957), surtout de l'étape finale de cette culture.

L'analyse du matériel (céramiques, surtout) connu dans la littérature archéologique sous la dénomination d'"éléments de tradition Bîlyi Potik - Costișa, Komariv" suggère plutôt leur appartenance au Bronze moyen – le groupe Corlăteni - Trușești, qu'à la culture Noua de l'étape tardive de l'âge du Bronze. Cet aspect culturel, caractérisé par la prédominance de la composante Bîlyi Potik - Komariv, certaines influences Monteoru et, dans une moindre mesure, orientales de type Sabatinovka ancienne, se synchronise probablement aux étapes II (a,b) et Balintești - Gârbovăț de la culture Monteoru. Il n'est pourtant pas exclu que certains matériels soient datés dans un horizon antérieur à l'étape Monteoru IIa.

CHAPITRE III. LE BRONZE TARDIF DE LA PLAINE DE LA MOLDAVIE. LA CULTURE NOUA

III.1. État actuel des recherches.

La première étape des recherches - 1900-1948 – a été caractérisé par la publication de certains objets en bronze isolés (les haches à douille de Cotnari et l'épée de Bucium) et l'approche de certains aspects de la période de la fin de l'âge du Bronze dans des travaux de synthèse. De la sorte, en 1926, Vasile Pârvan signalait l'importance de la métallurgie du Bronze et des dépôts de bronzes, tout comme leur corrélation à l'ethnogenèse des Thraces, la signification de l'élément oriental dans le cadre du processus d'indo-européanisation et de l'ethnogenèse des Thraces, les rapports entre la civilisation mycénienne et la civilisation des Thraces (Pârvan, 1982). Quelques années plus tard, Ion Nestor a introduit dans la littérature de spécialité la notion de *culture Noua* et a formulé, pour la première fois, certains traits définatoires de celle-ci, attirant l'attention sur ses liens à la culture de «cendriers» (*zolniki*) du sud de la Russie (Nestor, 1933).

La recherche proprement-dite du Bronze tardif a commencé en 1949, sous la coordination de prof. I. Nestor, par des sondages d'ampleur différente dans des habitats et tombes de la Vallée de Jijia (Corlăteni, Larga Jijia, Trușești – habitat et nécropole) et par des recherches de terrain (surtout le long des vallées de Jijia et de Bahlui; Nestor, Alexandrescu și colab., 1951; idem, 1952; Alexandrescu, 1952). On y ajoute les amples campagnes d'explorations de surface de Nicolae et Emilia Zaharia, pendant la période 1951-1961, par lesquelles on a aussi découvert de nombreux habitats de la culture Noua. Sur le plan théorique, on a réalisé la première synthèse sur la culture Noua, datée en base de objets en bronze, à la fin du IIème millénaire et au début du Ier millénaire av. J.-C. (Petrescu-Dimbovița, 1953a).

A partir de 1960, on affirme dans la littérature archéologique une nouvelle conception sur l'histoire ancienne de la Roumanie, en principal à cause des contributions des professeurs I. Nestor et Mircea Petrescu-Dimbovița. Les phénomènes historiques de la fin de l'âge du Bronze et le début du Hallstatt sont abordés dans le contexte des préliminaires continentaux de la grande migration égéenne (Nestor, Petrescu-Dimbovița, 1960). On a élaboré une nouvelle orientation chronologique (Petrescu-Dimbovița, 1960b), les séries des dépôts de bronzes de la Transylvanie étant datées d'après le système chronologique de Müller-Karpe (Müller-Karpe, 1959) et corrélées aussi bien aux dépôts des autres régions du pays, qu'aux habitats et nécropoles contemporaines. La culture Noua est attribuée exclusivement à la fin de l'époque du Bronze et datée pendant le XIIIème siècle av. J.-C. ou, pour la zone de la Moldavie XIII- XIIème siècle av. J.-C.

Une contribution remarquable à la connaissance de la culture Noua est celle d'A. C. Florescu, par les études publiées pendant les années '60 (1964, 1965, 1967). Le travail publié en 1964 reste fondamental, car l'auteur y a défini, en son essence, le phénomène Noua, relevant en même temps les conditions de la genèse de la culture, l'évolution interne, tout comme les rapports culturels-chronologiques avec les autres cultures de l'espace roumain et nord-ouest pontique. Les thèses de l'auteur ont été confirmées en partie par les recherches ultérieures et acceptées, pendant de décennies, par les spécialistes. Des opinions différentes ont été formulées les dernières années principalement en ce qui concerne la genèse et la périodisation interne de la culture Noua. D'une part on considère qu'à la création de la culture Noua soit l'élément *mnogovalikovaja*, soit, plus probablement, l'élément Sabatinovka ancienne ont pu participer (Cavruc, 1990, 1994; Sava, 1991; Dergačev, 1997). D'autre part, on a démontré que la première étape de la culture Noua (périodisation A. C. Florescu) illustre, au moins dans la moitié de

sud de la Moldavie, vers la fin du Bronze moyen (Oancea, 1976, 1981). La même conclusion semble être valable, dans la phase actuelle des recherches, pour la zone de nord-est de la Moldavie (La Plaine de la Moldavie), là où les découvertes Noua I (périodisation A. C. Florescu) indiquent des affinités plutôt au Bronze moyen qu'à la période finale de l'âge du bronze (v. chap. II).

Pendant les cinq dernières décennies, divers aspects de la culture Noua ont été abordés dans des travaux de synthèse, monographies et études élaborées, parmi d'autres par prof. M. Petrescu-Dîmbovița (1969, 1970, 1971a, 1971b, 1982), les chercheurs A. László (1976, 1980, 1981, 1992, 1993, 1994), S. Morintz (1978), I. Andrițoiu (1986), M. Florescu (Florescu M., Florescu A., 1990), G. I. Smimova (1957, 1969, 1970, 1993) et V. A. Dergačev (1986, 1997). On a aussi réalisé d'importants répertoires archéologiques: *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea* (1970), les répertoires des départements de Iași (*RAJ*, 1984, 1985) et de Botoșani (*RAJB*, 1976, complété pendant les dernières années par Păunescu, Șadurschi, 1984; idem, 1989a; idem, 1989b), *Repertoriul culturii Noua - Coslogeni* (Florescu A., 1991). Parmi les ouvrages de référence pour la période mentionnée il existe aussi les monographies consacrées à la métallurgie du bronze (Petrescu-Dîmbovița, 1977, 1978a, 1998; Dergačev, Bočkarev, 2006) et aux rites funéraires des communautés Noua (Sava, 2002). Enfin, nous devons mentionner la publication de certaines pièces en bronze, provenant de la collection du Musée du Département de Botoșani (Șadurschi, 1989; Șadurschi, Cerneleanu și colab., 1987) et la reprise, à partir de 1989, des fouilles archéologiques dans des objectifs de la culture Noua du même département (nécropoles: Brăești, Crasnaleuca; habitats: Crasnaleuca, Mihălășeni – fouilles L. Dascălu).

III.2. Habitats

III.2a. Diffusion. Types d'habitats. Les habitats de la culture Noua de la Plaine de la Moldavie (ouest du Prut: carte 9) sont situés dans des endroits ouverts, d'habitude sur des témoins de terrasses du lit majeur et inférieur des rivières, comme à l'est de Prut ou dans la moitié de sud de la Moldavie. De manière absolument sporadique, on rencontre des habitats en positions dominantes, sans pouvoir pour autant préciser s'il s'agit ou non d'habitats fortifiés proprement-dits.

III.2a1. Densité des habitats. La densité des habitats Noua diffère d'une zone à l'autre de la Plaine de la Moldavie, de la manière suivante:

A. Zones à grande densité d'habitats (carte 10, A1-A3): A1. Au sud de la Plaine de Jijia inférieure et de Bahlui; A2. Dans la moitié nord de la Plaine de Jijia supérieure et de Bașeu; A3. Dans la zone central est de la Plaine de la Moldavie, entre Bașeu et Prut.

B. Zones à petite densité d'habitats (carte 10, B): surtout dans la moitié ouest de l'espace étudié.

C. Zones sans habitats de la culture Noua (carte 10, C): dans la zone central ouest de la Plaine de Jijia supérieure et de Bașeu.

III.2a2. Intensité de l'habitat (carte 11) diffère aussi, étant plus grande dans la zone central est de la Plaine de Jijia supérieure et de Bașeu. tout comme dans la zone de nord-est de la Plaine de Jijia inférieure et de Bahlui, le reste de l'espace étant habité de manière sporadique par les communautés Noua.

III. 2a3. Types d'habitats (carte 12). Le type d'habitat caractérisant en général l'aire est de diffusion de la culture Noua est illustré par des habitats à "cendriers". Il existe pourtant à travers l'espace étudié de nombreux habitats sans cendriers (des buttes) visibles à la surface du sol. Par conséquent, nous avons classifié les habitats en deux groupes, respectivement: 1. à "cendriers" (habitats - "cendrier"), 2. autres habitats. Le premier groupe contient, du point de vue du nombre de cendriers dans un habitat, trois sous-groupes: A. Habitats très étendus (13-30 cendriers: carte 12, A), B. Habitats étendus (5-10 cendriers: carte 12, B), C. Habitats de petites dimensions (1-4 cendriers: carte 12, C) et D. Habitats avec étendue inconnu (carte 12, D).

Les sous-groupes A et B – dans le cadre desquels les habitats se trouvent à des distances relativement grandes l'un de l'autre - se concentrent surtout au nord-est de la Plaine de la Moldavie, et le troisième dans la moitié de sud de celle-ci (surtout au sud-est: dép. Iași).

III. 2a4. Carte des habitats selon des critères chronologiques indique la prépondérance des habitats du groupe Corlăteni - Trușești (Noua I, périodisation A. C. Florescu) dans la moitié de sud de la Plaine de la Moldavie (carte 7) et des habitats Noua (Noua II, périodisation A. C. Florescu) dans la moitié de nord du même espace (carte 10). D'autre part, on constate que les habitats hallstattiens anciens (type Corlăteni) se superposent à des habitats Noua (carte 13), situation fréquente dans la moitié sud de la Plaine de la Moldavie et sporadique à travers le reste du territoire.

III.2b. Habitats - „cendriers”

III.2b1. La structure des „cendriers” est relativement peu connue, si nous tenons compte du fait que les informations de ce genre proviennent de sondages de petite ampleur, effectués dans dix habitats (2,9% du nombre total des habitats). Les observations stratigraphiques indiquent la présence à l'intérieur des "cendriers" des restes de *plate-forme de terre glaise* (ou, parfois en terre cuite) à couche mince de *terre glaise*, calcinée (parfois à impressions de clayonnage, roseau ou piliers), *foyers* (de formes et dimensions qui ne sont pas précisées) et *fosses*. Nous avons obtenu des informations plus complètes pendant les fouilles que nous avons effectuées à Crasnaleuca-“Staniște” (*Corpus I*, nr. 94), où, dans le cendrier I, on a observé une succession de trois plate-formes de terre glaise, d'aspect et dimensions différentes, la présence de surfaces (relativement grandes) sur lesquelles on a brûlé intensément, et des foyers, ces derniers se situant dans les zones périphériques du cendrier. On retrouve des correspondances dans des habitats Noua du sud et du centre de la Moldavie, tout comme d'Ukraine et de la République de la Moldavie.

III.2b2. Signification des "cendriers". “Les cendriers” ont été interprétés de manière différente, soit en tant qu'habitation de surface ou groupes d'habitation (à murs en clayonnage ou en roseau, graissés d'une couche mince de terre glaise mêlée au fumier: les archéologues roumains), soit en tant que fosses domestiques (G. I. Smimova), endroit de culte (E. Sava, O. Levicki), pour des sacrifices, soit l'expression d'autres manifestations de la vie spirituelle, à correspondances dans l'aire hittite (I. Černjakov).

III.3. Tombes

III.3.a. Diffusion des tombes (nécropoles). La plupart des tombes de la culture Noua proviennent de la Roumanie (plus de 423 tombes, dans 115 localités : table 1), en principal de Transylvanie (66 localités) et la Moldavie (49 localités). Nous remarquons aussi que les plus nombreux sont les tombes découvertes par hasard (environ 77,96% du total), les nécropoles sûres étant signalées seulement en environ 22 localités.

Dans la Plaine de la Moldavie (à l'ouest du Prut) on connaît à présent 29 découvertes à caractère funéraire (tombes isolées et nécropoles)(carte 14; table 2). Dans la partie est de la Plaine de la Moldavie (République de la Moldavie) on a découvert peu de complexes funéraires (8 localités : carte 8B). Deux autres nécropoles - Ostrivec et Bovšiv – proviennent de la zone sous-carpatique de l'Ukraine (bassin du Dniestr moyen) (Sava, 2002, Karte 1, nr. 59, 60).

Pour la culture Sabatinovka nous ne disposons pas d'informations suffisantes qui offrent une image réelle de la diffusion des tombes. Pourtant, selon certaines opinions, dans l'aire ouest (Nistru-Prut), cette culture est attestée par environ 600-700 tombes tumulaires, dont pourtant il n'y a que peu qui puissent être attribuées de manière sûre (plus de 80-90% du nombre total des tombes mentionnées sont dépourvues du mobilier: Dergačev, 1986).

III.3.b. Tombes planes. Les rites et rituels funéraires pratiqués par les communautés Noua se caractérisent, de manière prépondérante, par l'inhumation et, sporadiquement, par l'incinération dans des tombes planes ou tumulaires. Les tombes à inhumation dans les tumuli, mais aussi dans des tombes planes à incinération, sont peu nombreuses et forment des nécropoles seulement en association aux tombes planes à inhumation.

III.3.b1. Tombes planes à inhumation. Les tombes planes à inhumation, à squelettes en position recroquevillée, représentent 91,48% du nombre total des découvertes funéraires faites à travers l'aire de la culture Noua du territoire de la Roumanie. Quelques exemples de l'espace de la Plaine de la Moldavie (à l'ouest et à l'est du Prut) sont révélateurs en ce sens: la nécropole de Trușești - "Țuguieța" (127 tombes, planes et tumulaires) dans laquelle ce sont les tombes planes à inhumation qui prédominent, alors que l'incinération n'est pas attestée; la nécropole de Crasnaleuca - "Drumu Morii", à 42 tombes planes, tous à inhumation; la nécropole de Badragi, à 56 de tombes à inhumation. Les exemples pourraient continuer aussi bien pour l'aire roumaine de la culture Noua (voir Archiud), que pour l'espace ukrainien de celle-ci (voir Ostrivec: 183 tombes, dont 181 sont plans à inhumation). A la différence de la culture Noua, ce rite funéraire est attesté, souvent, seulement dans l'aire est de la culture Sabatinovka, alors qu'il n'est pas connu à travers l'espace entre le Dniestr et le Prut.

III.3.b1.a. Disposition des tombes dans le cadre des nécropoles. La disposition des tombes dans le cadre des nécropoles, dans un certain ordre, est peu attestée dans le cadre de la culture Noua. De la sorte, on connaît des cimetières à tombes disposées en rangées (Trușești, Burlănești) ou en groupes (Badragi, Pererîta, Ostrivec), différents parfois du point de vue ethnique (Pererîta) ou de l'âge (tombes d'enfant groupées vers l'extrémité sud de la nécropole: Crasnaleuca, Badragi).

III.3.b1.b. Tombes individuelles. Les tombes individuelles représentent, par leurs poids, une caractéristique des rites funéraires pratiqués par les communautés Noua - Sabatinovka, les doubles inhumations étant signalées de manière absolument sporadique.

L'orientation des tombes et la profondeur (à laquelle on les a découvertes) diffère à travers toute l'aire de diffusion de la culture Noua, même dans le cadre du même cimetière. On constate pourtant une plus grande fréquence de certaines orientations dans le cadre des nécropoles, telles: nord-ouest à Trușești (table 3a), nord-ouest et sud-est à Crasnaleuca (table 3b, 3b1), sud-est à Badragi (table 3g).

Les fosses funéraires sont souvent de forme rectangulaire à coins arrondis (Crasnaleuca, Pererîta, Șeptebani, Costești) ou, de manière sporadique, de forme arrondie ou ovale. Les fosses à forme ovale sont, en échange, souvent attestées dans les nécropoles d'Ostrivec et Pererîta. Les complexes étudiés contiennent très rarement des "constructions" funéraires (les tombes étant couvertes de pierres, dalles etc.) - Badragi (8), Burlănești (10), Ostrivec (3) -, ce qui indique le fait que cette pratique n'était pas spécifique des communautés Noua.

Position des squelettes. A cause de l'insuffisance des informations, l'analyse de cet élément de rituel funéraire a été limitée à une première étape d'étude, à savoir: 1. la définition et la classification des éléments composants des positions des squelettes; 2. l'identification et la classification des positions des squelettes; 3. l'indication des correspondances existantes. La continuation de cette analyse, qui suppose la corrélation des données obtenues en première étape à celle des éléments de rite et rituel funéraire, aux données anthropologiques et à celles obtenues par la recherche des habitats, sera possible seulement après la publication intégrale des données offertes par les importantes nécropoles de la culture Noua, antérieurement étudiées (Probota, Ostrivec etc.). En l'absence de ces informations, les problèmes essentiels du phénomène culturel étudié (genèse, périodisation) restent dans le domaine des hypothèses.

Les éléments composants de la position du squelette sont: la position du *thorax* (nommée plus court "la position du squelette"); la position des *bras* (gauche, droit); *degré de recroquevillement du corps* (indiqué par l'angle formé par la colonne – le fémur gauche, droit); position du *crâne* (angle d'inclinaison de celui-ci, mesuré entre les lignes qui marquent la base du crâne et la ligne de la colonne, à partir de la partie inférieure de celle-ci). Pour la position des pieds, nous avons réalisé une telle analyse, car elle est partiellement indiquée par le degré de recroquevillement des corps (recroquevillement colonne-fémur), mais nous avons fait des précisions en ce sens dans le texte lorsque nous avons décrit chacune des variantes.

La position du thorax (du squelette)(table 4a) est illustrée par 5 types (à différentes variantes): **Type 1**: squelettes assis sur le dos (avec la partie postérieure du thorax sur la terre)(fig. 3). **Type 2**: sur un côté à inclinaison vers le dos (fig. 4). **Type 3**: squelettes assis sur un côté (fig. 5/1-6). **Type 4**: sur un côté, à inclinaison sur le thorax (fig. 5/7-10). **Type 5**: sur le thorax (avec la partie antérieure de celui-ci sur la terre)(fig. 6). Les types 1, 3, 5 sont les principaux, et les autres (2, 4) intermédiaires entre les trois premières.

A part la prépondérance du type 3, nous remarquons l'apparition assez fréquente (19 tombes) des types 1, 4 et 5, qui ne sont caractéristiques ni de la culture Monteoru, ni de la culture Noua. Si pour le type 1 on trouve des correspondances plus

fréquentes dans l'aire *mnogovalikovaja* (fig. 7/1-4), les types 4 et 5 - attestés parfois aussi dans les tombes de cette culture (fig. 7/7-12) - pourraient illustrer plutôt certaines pratiques rituelles, et les positions des squelettes incluses dans le type 2 (fig. 7/5-6) pourraient être dues à d'autres causes (pression de la terre, par exemple). Même dans ce cas, la présence du type 2 de positions est important, parce qu'elle pourrait suggérer l'apparition de certaines modifications dans les anciennes pratiques d'inhumation (qui ne sont plus, parfois, strictement respectées, comme dans le cas du type 3), dans le sens que les défunts, assis en position "traditionnelle", ont été enterrés peu après le décès, avant l'intervention de *rigor mortis*. Ce n'est qu'en ce cas, croyons nous, qu'il eût été possible une déviation de la position du cadavre sous la pression de la terre de la fosse funéraire.

Position des bras (table 4b). Type 1: plié, en angle *аку*. Type 2: plié, en angle obtus. Type 3: plié en angle droit. Le plus fréquent est le cas du type 1, lorsque les deux bras sont pliés en angle *аку*, avec les paumes dans la zone du crâne. Les types 2 et 3 sont attestés de manière plus rare et caractérisent, à petites exceptions, seulement un bras du squelette, le second bras ayant d'autres positions (par exemple, un bras plié en angle droit, l'autre en angle aigu etc.). Des correspondances se trouvent dans l'aire de la culture *mnogovalikovaja*.

Degré de recroquevillement du corps (table 4c). Type 1: recroquevillement léger (angle colonne - fémur gauche/droit est de 45° - 90°, ou plus de 90°). Type 2: recroquevillement modéré (valeurs près de 45°). Type 3: recroquevillement accentué (valeurs moindre de 45°).

Position du crâne (table 4c). Type 1: Légèrement incliné vers la poitrine ou sur un côté. Type 2: modéré incliné. Type 3: très incliné.

A partir de la position du thorax, en tant qu'élément principal, nous avons identifié cinq types de positions des squelettes (dénommés en tant que types de positions du thorax) et, dans le cadre de ceux-ci, plusieurs variantes, définies en fonction de la manière d'association du type de position du thorax aux autres éléments, respectivement position des bras, degré de recroquevillement etc. Dans le cadre de la série étudiée, nous remarquons, d'une part, une grande variété des positions des squelettes (30 variantes) pour un nombre relativement petite de tombes (env. 80). D'autre part, nous constatons que le type 3 (squelette recroquevillé, sur un côté) prédomine aussi bien dans la nécropole de Badragi (41,17%), que dans celle de Balintești (24,24%), et se caractérise surtout par: le habitat des squelettes sur le côté gauche, recroquevillement modéré du corps et des pieds, les deux bras pliés en angle aigu et les paumes au niveau du visage. Les types 1 (squelette assis sur le dos) et 2 (squelette assis sur un côté, à inclinaison vers le dos), peu attestés, présentent les particularités suivantes: une certaine fréquence des types 2 et 3 de positions des bras (un bras plié en angle obtus; l'un ou les deux bras plié en angle droit), recroquevillement modéré du corps et accentué des pieds. Le groupe, également peu nombreux, des squelettes qui forment le type 5 (squelette assis sur le thorax: avec la poitrine sur la terre), est similaire, par la position des bras et recroquevillement accentué des pieds, mais présente en outre un recroquevillement accentué du corps (exceptions à Balintești).

Certains éléments des types 1, 2 et 5 de positions des squelettes indiquent, tel que nous l'avons déjà montré, des correspondances dans l'aire de la culture *mnogovalikovaja*, ce qui suggérerait la pénétration de ces communautés dans les zones étudiées (nord-ouest de la République de la Moldavie et le sud de la Moldavie). Si, pourtant, nous acceptons les opinions concernant la position chronologique de la culture *mnogovalikovaja* (comme antérieure à l'horizon Balintești et à la culture Noua), alors les particularités de rite funéraire mentionnées, identifiées dans le cadre des deux nécropoles, n'ont pas pu être transmises directement, mais par l'intermédiaire des tribus Sabatinovka, lesquelles, probablement, les ont repris des communautés *mnogovalikovaja*.

III.3.b1.c. Tombes doubles (fig. 8; planche 29/13, 30/12). Les tombes doubles sont peu attestées en général dans l'aire de la culture Noua (approximativement 10 tombes), représentant 1,59-5,37% du total des complexes funéraires découverts dans les différentes nécropoles. Dans l'espace de la Plaine de la Moldavie (d'une part et de l'autre du Prut) on connaît à présent six tombes doubles, à Trușești (2 tombes), Badragi (3) et Șeptebani (1). D'autres complexes funéraires similaires proviennent de la nécropole d'Ostrivec (4).

Du point de vue de l'âge et du sexe, on rencontre dans les tombes doubles les associations suivantes: 1. squelette d'homme et squelette de femme; 2. femme - enfant; 3. homme - enfant; 4. adolescent - enfant; 5. deux enfants. La position des squelettes dans les tombes doubles diffère d'un cas à l'autre, respectivement: les squelettes assis le dos l'un contre l'autre (Trușești); les deux assis sur un côté, à recroquevillement vers la poitrine (Trușești); les deux situés du côté gauche (Badragi) ou droit (Șeptebani), l'un près de l'autre.

La signification des inhumations doubles de l'aire de la culture Noua est difficile à déchiffrer. Pourtant, tenant compte de l'attestation sporadique de ce type de tombes, les anthropologues tendent à accepter plutôt l'hypothèse de la production de décès concomitants (causés par des maladies, accidents etc.) que celle de la pratique de sacrifices rituels (Necrasov, Cristescu, 1968a).

III.3.b1.d. Inhumations rituelles (?) pourraient être considérées les découvertes suivantes: a) *les tombes à squelettes fragmentaires* de Crasnaleuca/M14 (planche 19/5), Trușești/M22, M90, M104 (planche 28/3, 33/8, 34/2) et Badragii Vechi/M 27 (à squelette sans crâne et, respectivement, crâne et fémur); b) *les tombes en fosse commune (?)* de Stânca Bălții - Costești/M 5-9 (4 squelettes fragmentaires et une inhumation normale: Hîncu, Tilov, 1974, p. 157); c) *les tombes - cénotaphes* de Crasnaleuca/M12, 31 (pl. 19/1, 22/12), Mitoc (*Corpus 1*, nr. 253) et Pererita (pots entiers, découverts à l'intérieur des nécropoles); d) *Tombes en habitats*, attestés à Trușești-"Movila din Șesul Jijiei" (*Corpus 1*, nr. 366b) et, dans la République de la Moldavie, à Cobîlnea, Ghindești și Petrușeni (Sava, 2002, Karte 1, nr. 9-11).

Ces découvertes, signalées de manière sporadique et dans d'autres zones occupées par les communautés Noua (Archiud, Târnavă, Teiuș - pour le groupe "a"), rappellent des pratiques rituelles connues pendant l'Age du Bronze moyen, en divers espaces culturels (Monteoru, Otomani, Wietenberg etc.).

III.3.b2. Les tombes planes à incinération sont peu attestées dans les aires des cultures Noua - Sabatinovka. Pour la culture Noua, en général, les données statistiques indiquent la présence des tombes à incinération, dans les nécropoles, en pourcentages de 1,09 - 10-14%. A travers le territoire de la Roumanie (table 1), ils représentent environ 3,31% (du total des découvertes funéraires), respectivement 14 tombes, de 10 localités. Ces découvertes sont réparties de manière inégale d'une zone à une autre, étant plus nombreuses en Moldavie (surtout dans le NO) qu'en Transylvanie. Dans la Plaine de la Moldavie l'incinération est attestée, par un petit nombre de tombes, à Trușești-„Movila din Șesul Jijiei” (*Corpus 2*, nr. 111), Pererîta (3 tombes).

Les tombes à incinération apparaissent d'habitude sous la forme d'urnes à restes incinérés, tel que c'est le cas à Ostrivec. Dans d'autres zones, des complexes funéraires en boîte de pierres, à os déposés sur le sol ou dans l'urne, sont aussi extrêmement rares (Archid/M 58, M 65: Marinescu, 1986, p. 52).

III.3.c. Tombes en tumuli

Le rite de l'inhumation dans les tombes tumulaires est peu attesté dans l'aire de la culture Noua, étant caractéristique en échange des communautés Sabatinovka. De manière sporadique, des tombes à incinération dans tumuli apparaissent aussi dans les deux espaces culturels

III.3.c1. Tombes à inhumation dans tumuli, du Bronze tardif, ont été découverts dans un petit nombre dans la Plaine de la Moldavie, d'une part et de l'autre du Prut. Parmi ceux-ci, la plupart appartiennent à la culture Noua, alors qu'une seule découverte peut être attribuée à certaines réserves à la culture Sabatinovka (Prăjeni/M10/T2: *Corpus 2*, nr. 77). Les tombes de la culture Noua proviennent de la partie est de la Plaine de la Moldavie (Chirileni, Burlănești: carte 8B.II/103, 106), à l'ouest de Prut étant attestée de manière sporadique, dans la nécropole de Trușești - "Țuguieta". Une particularité de ces découvertes consiste dans l'association, dans le cadre de la même nécropole, des inhumations dans des tumuli – peu nombreuses - avec les tombes planes, prédominants. Les deux groupes d'inhumation (tumulaires et plans) présentent, en général, des éléments communs, spécifiques de la culture Noua (liés surtout au rituel funéraire et au mobilier céramique), tout comme certaines ressemblances aux rites funéraires des communautés Sabatinovka (la prépondérance catégorique – plus de 80% - des tombes à squelettes, recroquevillés, assis du côté gauche). En même temps, il existe des différences et ressemblances entre les tombes tumulaires Noua et celles Sabatinovka. Les différences se réfèrent, en principal, à l'orientation des tombes (prépondérant vers le sud-est, à Burlănești; vers l'est, dans l'aire Sabatinovka), leur disposition dans le cadre du tumulus (en petits groupes, à Burlănești; groupe compact, dans l'aire Sabatinovka), le degré de recroquevillement des squelettes (à Burlănești: recroquevillement modéré du corps, recroque-villement accentué des pieds; dans les tumuli Sabatinovka: prédominant accentué), etc.

III.3.c2. Les tombes à incinération dans les tumuli, inconnus à travers l'espace de la Plaine de la Moldavie, ne sont attestés que très rarement, dans l'aire de la culture Noua (Cașolț, en Transylvanie: *Corpus 2*, nr. 33), tout comme dans l'aire ouest de la culture Sabatinovka (Borisovka/M2/T3: fig. 1/13), étant plus fréquemment signalés dans l'aire est de celle-ci (où, pourtant, l'inhumation reste prépondérante).

III.3.d. Mobilier des tombes

Les tombes du complexe culturel Noua-Sabatinovka ont en général un mobilier pauvre, formé par la céramique – pots entiers / qui peuvent être reconstitués ou fragments céramiques - et, de manière absolument sporadique, des objets en pierre, silex, bronze, or, tout comme des os d'animaux.

III.3.d1. La fréquence des objets de mobilier en tombes. Les données statistiques, assez relatives, indiquent la situation suivante concernant la fréquence de la présence du mobilier des tombes de la culture Noua, dans la Plaine de la Moldavie: 1) Les tombes à mobilier constituent, en moyenne, approximativement 58% - 60% du total des tombes (de Trușești, Crasnaleuca, Brăești et Pererîta, considérés ensemble). A travers l'aire de la culture Sabatinovka (au moins dans la partie ouest de celle-ci), les tombes sont, en général, dépourvus de mobilier. 2) Dans le cadre du mobilier, c'est la céramique qui prédomine, les autres groupes d'objets étant attestés de manière sporadique (deux couteaux courbes en silex, à Crasnaleuca; une aiguille en bronze, à Pererîta etc.). La même situation est caractéristique du reste de l'aire de la culture Noua, tout comme de l'espace occupé par les communautés Sabatinovka.

III.3.d2. Céramique.

III.3.d2.a. Nombre des pots dans les tombes. Dans les tombes Noua la céramique est représentée, dans la plupart des cas, par un pot (Trușești, Crasnaleuca, Badragi, Ostrivec), plus rarement deux (Trușești, Crasnaleuca, Ostrivec) et de manière absolument sporadique trois- quatre pots (3, à Ostrivec et Badragi; 4, à Teiuș/M1).

III.3.d2.b. Position des pots dans les tombes. On constate, en général, la préférence des communautés Noua pour la déposition de pots funéraires dans la zone du crâne. L'analyse attentive de cet élément de rituel funéraire indique, pour les nécropoles de Badragi et Trușești (table 8; planches 26-33), des situations différentes. Type 1 (62 tombes): dans la zone du crâne, surtout au niveau du visage, à une distance plus ou moins grande de celui-ci; plus rarement derrière le crâne, près de l'épaule, et de manière absolument sporadique près de la calotte crânienne. Type 2 (24 tombes): dans la zone du thorax, souvent au niveau de la partie supérieure de celui-ci, et de manière sporadique (devant le thorax) entre les genoux et le crâne (pour les squelettes à recroquevillement accentué) ou dans la partie postérieure du thorax. Type 3 (18 tombes): dans la zone des genoux, en différentes positions. L'analyse statistique de la fréquence des types mentionnés démontre que c'est le type 1 de positions des pots (dans la zone du crâne: 59,51%, à Badragi; 56,65%, à Trușești) qui prédomine, et à l'intérieur de celui-ci, les variantes du groupe 1a (au niveau du visage) représentent le pourcentage de 47,61%, à Badragi, et 50%, à Trușești. Nous remarquons aussi que le type 3 de positions des pots (dans la zone des genoux) est, d'une manière surprenante, très bien attesté (à Badragi: 23,43%) pour une nécropole de la culture Noua.

III.3.d2.c. Formes céramiques. Les pots illustrent, comme partout dans l'aire de la culture Noua, un répertoire pauvre en formes céramiques, qui apparaissent dans les tombes à une fréquence différente, de la manière suivante: 1. *Tasses*. Elles prédominent dans le cadre du mobilier funéraire, étant attestées dans des pourcentages de 11-73,9% (Trușești, Crasnaleuca,

Pererita, Archiud, Ostrivec etc.). Une statistique approximative indique, pour le territoire de la Roumanie, la situation suivante: sur environ 273 pots connus au niveau des années 1970 (cf. Florescu A., 1991) comme provenant des découvertes funéraires, 197 sont des tasses (72,16%), dont 166 appartiennent au groupe de tasses à deux anses (84,26% du total des tasses), et 31 sont des tasses à une anse (15,73% du total des tasses). 2. *Jarres et pots*, et aussi le groupe 3. *verres et terrines*, sont, en général, signalés de manière absolument sporadique dans les tombes. Ils apparaissent en tant qu'exceptions à Pererita et Crasnaleuca, ou le groupe 2 (jarres et pots -sac) est relativement bien attesté.

Pour les tombes de la culture Sabatinovka, les formes céramiques suivantes sont représentatives, selon la classification faite par de I. T. Čemjakov (1985): en principal, les jarres et les coupes, moins les terrines et les tasses à une anse, sporadiques, tout comme les jarres ornements sous le bord par des ceintures (bien attestés dans les habitats de la culture Sabatinovka).

III.3.e. Les données anthropologiques indiquent le fait que la structure anthropologique des communautés Noua diffère pas seulement d'une zone à l'autre de l'espace carpatique – danubien (Moldavie - Transylvanie), mais aussi à l'intérieur de la même région (la Moldavie). Dans la Plaine de la Moldavie on décèle deux types anthropologiques différents:

1. *nordique archaïque, à certaines influences protoeuropéens* (formes dolicochrânes, tailles hautes), attesté à Trușești. Certaines similitudes se retrouvent dans la série de Pererita, pour laquelle on a mentionné des affinités avec les populations des steppes d'Ukraine (de type *srubnaja*, cf. Segeda, 1991).

2. *méditerranéen, à certaines influences nordiques* (formes dolicochrânes, tailles sur-moyennes), illustré par les séries de Probota et Lețcani. Ce type anthropologique attesté aussi dans les nécropoles Noua de la partie centrale – ouest de la Moldavie (Doina et Ciriței. dép. Neamț), est caractéristique. en général, des séries de l'aire de la culture Monteoru (Sărata Monteoru. Poiana. Balintești).

A la différence de la Moldavie, où les formes dolicochrânes sont spécifiques, en Transylvanie – au moins à Cluj - "Str. Banatului" – ce sont les formes brahichrânes et les tailles petites et moyennes qui prédominent. Les études anthropologiques indiquent, aussi, un âge moyen de vie très bas pour les communautés Noua (26 ans. à Trușești; 25-29 ans, à Pererita), une mortalité accentuée aussi bien parmi les enfants jusqu'à 14 ans. que parmi les adultes (Trușești), situations qui apparaissent aussi dans l'aire de la culture Monteoru (Sărata Monteoru, Balintești).

Les différences anthropologiques évidentes entre les séries Noua de la Moldavie et de la Transylvanie suggèrent, tel qu'on le croit, le fait que les populations autochtones qui ont participé à la formation de la culture Noua ont été différentes du point de vue anthropologique et culturel (Cristescu et collab. 1965). Pour la zone de la Moldavie, les différences pourraient être dues au mélange et à la symbiose entre les éléments méditerranéens – locaux – et les éléments nordiques et protoeuropéens – étrangers, respectivement aux communautés des steppes nord-pontiques (Necrasov et collab. 1968a). Ces dernières ont pu avoir un rôle plus important dans la formation de la communauté (Noua) de Trușești (en comparaison à d'autres zones de la Moldavie: Probota, Doina, etc.).

III.4. Culture matérielle

III.4.a. Céramique

III.4.a.1. Catégories céramiques. En l'absence d'informations complètes concernant les catégories céramiques caractéristiques des habitats et des nécropoles étudiées jusqu'à présent, et dans les conditions où le matériel céramique de l'habitat de Crasnaleuca est encore peu nombreux et en cours d'être étudié, il n'est pas pour le moment possible, dans la phase actuelle des recherches, de dresser une analyse minutieuse de la céramique du point de vue des catégories spécifique de la culture Noua. Les principales caractéristiques de la pâte sont:

Pour les *jarres et pots*: 1) pâte bien cuite, mélangée à cailloux et fragments céramiques moulus, de couleur brune, brune-rougeâtre, ou, plus rarement, grisâtre et à traces légères de polissage; catégorie fréquente dans les habitats de la culture Noua; 2) pâte plus fine, de couleur brune, à traces grisâtres – noirâtres et polissage à l'extérieur; 3a) pâte bien pétrie et cuite, matte ou âpre à l'extérieur; 3b) pâte relativement bonne, à surface extérieure grisâtre noirâtre. Les catégories 2 et 3 apparaissent de manière sporadique.

Pour les *tasses*: 1) pâte fine, homogène, mélangée à la céramique finement moulue, bien cuite, de couleur noire – grisâtre ou noire, pots à murs fins, couverts d'engobe, gardant des traces de polissage; fréquemment attestée dans les tombes, plus rarement dans les habitats; 2) pâte semi-fine, représentée de manière sporadique dans la nécropole de Crasnaleuca; 3) pâte grossière, matte à l'extérieur, attestée par quelques exemplaires dans la nécropole de Crasnaleuca.

III.4.a.2. Formes céramiques. Dans le cadre du matériel céramique découvert dans l'aire de la culture Noua de la Plaine de la Moldavie, on a pu établir sept groupes de formes céramiques, classifiés en types et variantes de la manière suivantes:

Groupe 1. Jarres et pots. Groupe très fréquent dans les habitats (approximativement 50% du matériel céramique) et apparition sporadique dans les nécropoles. Il contient, en général, des formes hautes (table 9).

Type A (table 10): pots à parois approximativement droits dans la partie supérieure, «col» court et droit, diamètre du bord moindre ou égal au diamètre maximal, corps peu courbé, bord droit (souvent non en relief et arrondi - variante A1: pl. 40/5; 83; 165; 292; 309; 320; 366a.1, 5 – ou légèrement aminci - var. A2: pl. 40/366a.3; 28, 1.A/314.3), légèrement incliné vers l'extérieur et en relief (A3: pl. 40/143; 314.1; 366a.2, 5), incliné vers l'intérieur et grossi (A4: pl. 40/193; 314.2), ou grossi vers l'extérieur (A5: pl. 45, 1.A/143; 374 a.1-2).

Type B (table 11-14): Les pots de ce type constituent une série nombreuse et variée du point de vue de la forme. La variante B1 (6 sous-variantes): parois plus courbés (que dans le cas du type précédent), col court ou plus haut, bord de différentes formes, diamètre maximal dans la partie centrale ou supérieure des pots (pl. 41). La variante B2 (3 sous-variantes): pots à aspect bitronconique, fréquemment à col plus haut, droit ou légèrement courbé; diamètre du bord moindre que le diamètre maximal, murs plus courbés (que la variante B1), bord de diverses formes (pl. 42). La variante B3 (3 sous-variantes): pot à col court, droit ou courbé, diamètre du bord beaucoup plus petit que le diamètre maximal, parois courbés de

manière accentuée, divers types de bord (pl. 43). La variante B4 (pl. 43,1.B4; 44,1.B4): pots à col courbé, diamètre du bord approximativement égal au diamètre maximal, parois courbés, bords plus ou moins évasés (sous-variante B4.1), parfois en relief ou arrondie (B4.2).

Type C (pl. 44,1.C; 45,1.C): Pots tronconiques, de dimensions moyennes et grandes, à murs légèrement courbés (variante C1, à 3 sous-variantes) ou droits (variante C2, à 3 sous-variantes). Groupe attesté de manière sporadique.

Groupe 2. Pots bitronconiques à col tronconique. Ce sont des exemplaires à parois visiblement courbés, à col haut, plus étroit dans la partie supérieure, à bord légèrement courbé, diamètre maximal situé dans la zone centrale du pot (1 exemplaire: pl. 44,2/366a).

Groupe 3. Pots à corps globulaire: courts, à «col» court légèrement marqué, parois visiblement courbés, deux anses à boutons dans la partie supérieure (2 exemplaires: pl. 45.3/262, 365).

Groupe 4. Tasses. Ce groupe est attesté de manière inégale dans les habitats et les nécropoles, tout comme dans le cadre du mobilier céramique en général. De la sorte, dans les habitats, elles constituent un pourcentage moindre que celui des pots du groupe 1 (jattes et pots), mais légèrement plus élevé ou quasi-égal à celui des terrines. Dans les nécropoles, elles sont plus fréquentes en comparaison avec les pots du groupe 1, tout comme avec les autres groupes de pots (verres etc.). Les tasses à deux anses en bandeau étroite et à une petite cannelure dans la partie supérieure, à ornements incisés ou, parfois, cannelés, sont attribuées, en général, à l'étape de début de la culture Noua (Noua I, périodisation A. C. Florescu), mais appartiennent, probablement, au Bronze moyen (aspect culturel Corlăteni - Truşeşti [ACT], périodisation L. Dascălu). Les exemplaires prévus à boutons ou crêtes à anses, typiques pour la culture Noua, constituent un pourcentage réduit dans le cadre du répertoire céramique.

Les tasses découvertes dans la Plaine de la Moldavie ont été incluses dans les cinq types (à variantes et sous-variantes), les quatre premiers (types A-D) incluant des pots à deux anses (*kantharoi*), le dernier (type E) des exemplaires à une anse.

Type A: Pots à corps arrondi, à base plate, diamètre maximal dans la partie inférieure (les variantes A1, A2) ou centrale du pot (A3, A4), bord droit ou légèrement incliné vers l'extérieur, deux anses (fréquemment en bandeau étroit, plus rarement à crête ou bouton). Ce sont des exemplaires de dimensions petites et moyennes (ACT: pl. 46/47.1-4, 288, 292, 366a; Noua: pl. 46/227, 253b, 364).

Type B: Pots bitronconiques, de dimensions moyennes, à diamètre maximal situé dans la partie inférieure (variante B1), centrale (B2) ou supérieure du pot (B3, B4), bord droit (plus rarement incliné vers l'extérieur), deux anses légèrement surhaussées en bandeau à cannelure (plus rarement à bouton ou à crête). La variante B3 contient des exemplaires plus souples que les pots des deux premières variantes, et la variante B4 s'individualise par un bitronconisme plus accentué de la forme (ACT: pl. 47/47.1, 288.1-2, 393; 48/227, 288.1-3; Noua: pl. 47/93, 364.1-6; 48/354, 355, 364.1-3; 49.4B/93.1-4, 253, 364.1).

Type C: Pots bitronconiques, hautes, de petites dimensions, à forme approximativement tronconique dans la partie inférieure, bord légèrement incliné vers l'extérieur, col court et deux anses à crête ou à bouton, attestés de manière sporadique dans les nécropoles (Noua: pl. 49.4C/93.1, 364.1-5).

Type D: Pots tronconiques, de petites dimensions, à parois droits et gros, bord droit, base plate, deux anses à crête. Très rares (Noua: pl. 49.4D/351).

Type E: Pots à une anse surhaussée, tirée du bord du vase (fréquemment à crête, plus rarement à bouton ou réalisée en bandeau), corps à aspect bitronconique (variante E1), globulaire (E2) ou tronconique (E3), bord droit ou légèrement incliné vers l'extérieur (ACT: pl. 50/47.1-2, 282; Noua: pl. 50/93, 364.1-4, 7-10).

Groupe 5. Terrines, peu attestées dans les habitats de la culture Noua.

Type A: Pots de forme tronconique, à bord simple, sans relief, plus ou moins profonds (les variantes A1, A2)(Noua: pl. 51/83.1, 366a.1-2).

Type B: Exemplaires courts, à forme sphérique, bouche large, bord simple, arrondi (variante B1), grossie vers l'intérieur et arrondie (B2) ou évasé et grossie vers l'intérieur (B3) (Noua: pl. 51/5.1-2, 165, 366a.3-4).

Type C: Pots à murs courbés, plus profonds, au diamètre du bord moindre que celui des exemplaires du type précédent (les variantes C1, C2) (Noua: pl. 51/366a.5, 7).

Type D: Pots de grandes dimensions et plus profondes, à corps de forme sphérique dans la partie inférieure, à bord incliné vers l'extérieur et arrondi (variante D1) ou aminci et légèrement en relief (D2) (pl. 51/83.2, 5.3).

Type E: Pots profonds, à bord en relief, sous lequel se trouve une mince cannelure (les variantes E1, E2) (ACT: pl. 51/366a.6, 377a).

Groupe 6. Passoires. Pots assez rares dans les habitats Noua (3 exemplaires dans la Plaine de la Moldavie). Il est impossible de les classer, à cause de leur état extrêmement fragmentaire. L'un des exemplaires (le habitat de Truşeşti) présente des parois très courbés dans la partie supérieure et forme tronconique dans la partie inférieure, hauteur presque égale au diamètre maximal (situé dans la partie supérieure du pot), le bord droit, légèrement incliné vers l'intérieur, base plate, de petites dimensions, légèrement en relief. Les parois du pot sont perforées (petits orifices ronds) (ACT: pl. 51.6/365; Noua: pl. 51.6/2, 94).

Groupe 7. Verres et coupes (table 15) Ce groupe contient un nombre relativement petit d'exemplaires, variés du point de vue typologique, découverts dans des habitats et tombes. Il y a des pots de petites dimensions, à aspect tronconique, bitronconique ou cylindrique.

Type A: Pots tronconiques, à parois courbés (la variante A1) ou droit (A2 et A3), divers types de bord (droit arrondi, aminci, légèrement incliné vers l'extérieur et arrondi, évasé etc.) et bases (plate, légèrement profilé ou non-profilé, courbé vers l'intérieur) (ACT: pl. 52/47.1-3, 262, 288; Noua: pl. 52/93.1-3, 4-5; 253, 364.1-2).

Type B: Pots en style oriental, à aspect "massif", grossier, à forme tronconique à murs droits et base profilée ou courbée (les variantes B1, B2), ou à forme cylindrique (B3) (ACT: pl. 52/47.4-6).

Type C: Pots courts ou plus hauts, à forme tronconique dans la partie inférieure, cou droit, bords simple et base sans relief, deux anses petites (variantes C1, C2) (Noua: pl. 52/364.3-6).

Type D: Pots à aspect bi tronconique (variante D1) ou à bi tronconisme plus accentué (D2), ornements parfois par une ceinture alvéolaire (D1.2), deux anses petites, plates, disposées de manière verticale (D2.1), ou à petites proéminences (D2.3) (ACT : pl. 53/47.1-2, 4; Noua: pl. 53/93.1-2, 258, 364.1, 3).

Type E: Pots de petites dimensions, semblables aux petits bols et soupières, semblables aux petits bols et soupières, parmi lesquels on remarque: les variantes E2 et E3 (petits bols de diverses formes), E4 (pots en miniature, à deux petites anses chacun, perforées ou disposées horizontalement à la base du cône) (ACT: pl. 53/47.3, 288; Noua: pl. 53/93.3, 253, 364.2).

III.4.a3. Ornaments et accessoires. Les pots et les jarres présentent d'habitude une ceinture en relief - simple, alvéolaire ou, plus rarement, crêtée - située, selon le cas, à distances différentes, par rapport au bord du pot. Très rarement, ces pots sont ornements par deux ceintures ou une seule, mais ayant les bouts ouverts.

Au-dessus de la ceinture, sur le cou, parfois il y a une petite rangée de perforations petites, rondes, complètes ou incomplètes. Plus rarement, la rangée de perforations est l'unique élément décoratif des pots (en l'absence de la ceinture). Il faut aussi remarquer la présence de manière sporadique des proéminences (deux ou quatre) sur la ceinture, disposées de manière symétrique (Florescu A., 1964, p. 152 și fig. 4/3-4).

Les jarres et les pots présentent parfois sur l'épaule ou sur le cou, deux anses à section triangulaire dans la partie supérieure (Florescu A., 1964, fig. 2/3), en bandeau étroite à section rectangulaire (ibidem, fig. 4/5) ou en bandeau large, plan-convexe en section transversale (ibidem, fig. 6/5). Les anses, à boutons, apparaissent aussi dans le groupe 3 (pl. 45,3/262, 365).

Les tasses ont une ou deux anses, légèrement surhaussées, en bandeau étroit, plus rarement large, ou présentent dans la partie supérieure, crête ou bouton.

III.4.b. Mobilier faunistique

Une caractéristique du mobilier des habitats de la culture Noua de l'espace est-carpatique (tout comme de l'Ukraine ou de la République de la Moldavie) est constituée par la grande quantité d'os d'animaux (60-65% du total des matériaux archéologiques), surtout domestiques (approximativement 94% du total des matériaux faunistiques), les animaux sauvages étant représentés de manière sporadique. Parmi les animaux domestiques, les grands cornus, ovi-caprines, porcs, chevaux et chiens sont bien attestés.

III.4.c. Objets en pierre et en silex (plus de 58 exemplaires). Ils proviennent quasi-exclusivement des habitats et appartiennent dans un pourcentage d'approximativement 90%, au groupe des outils, alors que les armes et les autres catégories d'objets sont sporadiquement représentés.

Les outils les plus fréquents dans l'aire de la culture Noua sont les *couteaux courbes* en silex (26 exemplaires: pl. 58/83.1; 94.2; 152; 289; 366a) et, plus rarement, en pierre (3 exemplaires) et les *haches en pierre* (plus de 12 exemplaires : haches - marteau et, sporadiquement, haches à bout cylindrique : pl. 58/5.1-3, 377a). Les moulins à main et polisseurs en pierre tout comme les haches plates, percuteurs et racloirs en silex sont eux aussi présents dans les habitats, mais assez rarement (pl. 58/83.2, 94.3). Les armes sont représentées par un seul exemplaire de *pointe de flèche* (*Corpus I*, nr. 247).

III.4.d. Les objets en terre glaise, sporadiques, attestés dans la zone (13 exemplaires), sont représentés en principal par des fusaïoles (*Corpus I*, nr. 161, 334, 350, 366). Cependant, on y a signalé aussi: un creuset et un idole zoomorphe (Miorcani et, respectivement, l'habitat de Trușești : *Corpus I*, nr. 246, 366).

III.4.e. Les objets en os et en bois d'animaux, découverts en grand nombre dans les habitats Noua du nord-est de la Roumanie (plus de 90 exemplaires, en 41 localités; la plupart par des découvertes par hasard), sont classifiés de la manière suivante, selon leur fonctionnalité et leur fréquence:

Les omoplastes à encoches (plus de 31 exemplaires) présentent les mêmes caractéristiques comme partout dans l'aire de répartition des cultures Noua et Sabatinovka, exception faite de l'exemplaire de Crasnaleuca, qui est entier et avec les deux bouts travaillés (pl. 54/94.6). Les omoplastes à encoches sont connus aussi dans l'aire des cultures Tei (phase finale, périodisation V. Leahu) et, plus rarement, Coslogeni. Le problème de la fonctionnalité de ces objets reste ouvert.

Les outils, très nombreux et variés dans les habitats de l'espace étudié (Crasnaleuca, par exemple), sont représentés surtout par des pièces pour la perforation ("poussoirs", "perçoirs" : *Corpus I*, nr. 83, 94, 155, 195, 366a, 388), couteaux (*Corpus I*, nr.83, 94, 165, 366a), racloirs (pl. 55/94.3; 56/377a.2) et ciseaux (pl. 55/94.1; 56/374, 377a.1). Présentant en général un certain finissage seulement dans la zone du bout utilisé, ils ont été fréquemment obtenus par la ré-utilisation de certains objets qui n'étaient plus utilisables dans leur but initial. On trouve des correspondances aussi bien au reste de l'aire de la culture Noua (plus rarement en Transylvanie), que dans l'aire Coslogeni. Moins nombreuses dans la Plaine de la Moldavie, les "faucilles- *tupik*" (5 exemplaires, en 4 habitats : pl. 54/94.3-4, 56/5) sont des outils de style européen, attestés dans l'aire d'est de la culture Noua, et sont quasi-absents en Transylvanie et plus rares à travers l'aire Coslogeni. D'autres groupes d'outils, eux aussi sporadique, attestés dans les habitats, sont les anses (3 exemplaires: pl. 54/94.1, 5), harpons (1 exemplaire) et polisseurs (5 exemplaires : pl. 56/83.1-2).

Les armes sont représentées par des pointes de flèches (14 exemplaires, en 5 habitats), découvertes dans un nombre relativement grand à Crasnaleuca (10 exemplaires: pl. 55/94.6). Finies ou en cours de travail, la majorité des pièces appartiennent au type caractérisé par la section rectangulaire et pointe en forme de feuille. Quelques exemplaires présentent déjà une tige cylindrique, perforée de manière longitudinale (pl. 55/94.5, 56/366a.1-4). Cette catégorie d'armes, relativement fréquente dans les habitats Noua, de l'aire est-carpatique, est peu attestée en Transylvanie, et aussi dans l'aire Coslogeni.

Les aiguilles, utilisées en tant qu'outils ou objets de parure, apparaissent dans une variété de types, des poussoirs rudimentaires jusqu'aux exemplaires très bien travaillés. On connaît 16 pièces (5 habitats), de 10 types différents,

représentées pour la plupart par un exemplaire (les types 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8), plus rarement par deux-quatre exemplaires (type 10: 2 exemplaires ; type 9: 3 exemplaires ; type 7: 4 exemplaires). Types:

Type 1 (pl. 57/94.7): de grandes dimensions, très bien poli, à un bout aigu et l'autre arrondi, non-perforé. **Type 2** (Florescu A., 1991, fig. 138/15): de grandes dimensions, très bien poli, à un bout à perforation longitudinale. **Type 3**: à l'un des bouts grossi de manière asymétrique et perforé de manière longitudinale. **Type 4** (pl. 57/94.5): à une proéminence disposée latéralement, dans la partie supérieure. **Type 5** (pl. 57/320): exemplaires massifs, à un bout facetté et perforé de manière transversale. **Type 6** (pl. 57/366a.4): de dimensions moyennes, à bout grossi et perforation longitudinale. **Type 7** (pl. 57/94.2): à bout élargi et perforé de manière transversale. **Type 8** (pl. 57/366a.3): de petites dimensions, à corps relativement gros et bout légèrement élargi, et présentant deux perforations transversales. **Type 9**: de petites dimensions, à deux bouts aigus et au milieu élargi. **Type 10** (pl. 57/94.1, 366a.1): à quatre protubérances et perforation longitudinale. Ce type d'aiguille représente la réplique en os des prototypes en bronze. L'exemplaire de Crasnalca est similaire à celui de Gârbovăț (variante 1.3, classification A. Hochstetter). Autres variantes sont celles connues par les découvertes de Kastanas, Ghindești et Dealu Morii (les variantes 1.1, 1.2 et respectivement 1.4, classification A. Hochstetter).

Les branches du mors (2 exemplaires fragmentaires) proviennent des habitats de Trușești (niv. 3: Florescu A., 1991, p. 135, fig. 152/2) et Mihălășeni et illustrent deux types différents, respectivement le type Vatina (type II, classification A1. Oancea: branche du mors de Trușești) et type Fițesabony, variante Mihălășeni (Ioniță, Șovan, 1995: pièce de Mihălășeni). Quelques autres exemplaires découverts dans l'aire des cultures Noua (Roumanie, Ukraine et République de la Moldavie), Sabatinovka et Coslogeni appartiennent surtout au type Boriaș (Smirmova 1970), les autres étant typologiquement différentes.

Les boutons sont attestés en quelques variantes, mais dans un nombre très petit, dans le mobilier des habitats Noua. L'exemplaire d'Andrieșeni est ornémenté des motifs incisés en forme de cercle: quatre cercles petits, concentriques, disposés en croix, et encadrés dans un cercle plus grand (pl. 57/5). Des correspondances à Cavadinești. Les éléments décoratifs mentionnés (cercles), présents aussi sur d'autres types de pièces en os, ont été interprétés soit en tant qu'expression des influences mycéniennes (Gimbutas, 1965; Kull, 1989), soit en tant qu'ornements d'origine locale, liés au culte solaire (Vulpe A., 1974).

Dans les habitats Noua de la Plaine de la Moldavie on a aussi attesté, mais très rarement, d'autres catégories d'objets tels: les patines (plus de 7 exemplaires: pl. 55/94.2), les "pendentifs" (perles) réalisés en canines d'animal (2 exemplaires: pl. 56/26.2, 373), les figurines (zoomorphes?) (1 exemplaire: Florescu A., 1991, p. 135, fig. 154/1), tout comme quelques pièces dont la fonctionnalité ne peut être précisée. Des correspondances (surtout pour les patines et les "pendentifs") dans des habitats (plus rarement dans les tombes) de type Balintești - Gârbovăț, Noua, Sabatinovka et Coslogeni.

III.5. Métallurgie du bronze dans l'aire de la culture Noua de la Plaine de la Moldavie

Dans l'étape actuelle des recherches, on connaît plus de 148 objets en bronze (provenant de 60 habitats: carte 15), découverts surtout dans des dépôts (plus de 72 pièces) et habitats (36 exemplaires) ou, de manière absolument sporadique, en provenance de tombes (2) (table 16).

Du point de vue de leur fonctionnalité, les objets en bronze de la Plaine de la Moldavie appartiennent aux catégories suivantes: outils, armes, objets de parure.

III.5.a. Outils. Prédominants dans l'ensemble des trouvailles d'objets en bronze de la Plaine de la Moldavie (55%), les outils sont représentés par des haches à douille (*celturi*), faucilles, ciseaux, couteaux, perçoirs, lames de scie, aiguilles à coudre.

Du nombre total des *haches à douille* (26 exemplaires - 9 des dépôts et 17 des découvertes isolées: table 18, 19), 17 peuvent être attribués d'une manière plus sûre à la fin de l'époque du bronze (exemplaires de Ulmi - Liteni, Rădeni, Deleni, Ilișeni, Botoșani, Dorohoi, Ibănești, Nicșeni, Păltiniș, Socrujeni, Sulița: pl. 59/123, 207-209, 263, 266b, 328, 338; 63/402, 403; 65/1-3; 67/109b.2, 291.1; 68/374b.1), les autres datant probablement de la fin de l'Âge du Bronze ou du Hallstatt initial (exemplaires de: Iași, Stroiești, Ștefănești, Victoria, Jijia, Miorcani et Săcărești: pl. 59/337; 63/206, 348, 384; 66/214.1-3). Du point de vue typologique, les haches à douille de la Plaine de la Moldavie s'encadrent dans le type transylvain, y compris la variante orientale de celui-ci, et, respectivement, oriental, quelques exemplaires restant non-précisés. En fonction des dimensions, de la forme de la coupe, et de la présence ou de l'absence de l'orifice dans la partie supérieure, les haches à douille attribués à la *variante orientale du type transylvain* sont semblables aux exemplaires de la fin de l'âge du bronze de Transylvanie (les pièces de Nicșeni et Păltiniș: pl. 59/263, 266b) ou de la République de la Moldavie et Ukraine (les haches à douille de Dorohoi et Ibănești: pl. 59/123, 209). L'exemplaire de Sulița (pl. 59/338) est - par la forme du corps et la présence de l'orifice dans la partie supérieure - typique pour l'aire d'est de la culture Noua et pour la culture Sabatinovka, des espaces dans lesquels il est fréquemment rencontré (le groupes de bronzes Lozovo - Mindrești, le dépôt de Râșești et, respectivement, les dépôts de Becilov, Ingul ș.a.). Des correspondances similaires pour les *haches à douille de type oriental* se retrouvent aussi bien dans l'aire de la culture Noua de la République de la Moldavie (pour les exemplaires de Deleni, Ibănești, Socrujeni: pl. 45/109b.2; 59/207, 328), que dans les cercles orientaux - cf. la classification E. N. Černych - (pour l'exemplaire de Rădeni: pl. 67/291.1).

Les faucilles forment le plus nombreux groupe d'objets en bronze (36 exemplaires: 29 des dépôts, 2 des habitats, 5 découvertes isolées: tables 16-19) et appartiennent aux types suivants: *faucilles à bouton* (7 exemplaires: Dorobanți, Iași, Stăncești, dépôt d'Ilișeni: pl. 63/193; 65/6-7, 9), de type Panticeu et la variante Ilișeni (1 exemplaire: pl. 65/8). Le type Panticeu est fréquemment attesté en Transylvanie et moins en Moldavie. Les *faucilles à protubérance sur le manche* (2 exemplaires, à Bălțați, Ilișeni), de type Heleșteni (pl. 60/25) et Uioara 9 (- Sălard) (pl. 65/14), le premier étant rencontré surtout dans l'aire Noua de Moldavie, le second surtout en Transylvanie. Les *faucilles à croc* constituent le plus nombreux groupe et font partie des types: Micăsasa - Drajna 1 (12 exemplaires, à Mihălășeni, Broscăuți, Ilișeni: pl. 60/239.1; 63/49; 65/4, 5, 10, 13, 16, 21, 25, 27, 30, 31), Cristian - Drajna 2 (7 exemplaires à Ilișeni: pl. 65/12, 19, 23, 24, 26, 28, 32), Cătina - Doljești (4 exemplaires à Ilișeni pl. 65/11, 15, 18, 20) et types orientaux (2 exemplaires à Deleni:

67/109b.1; Ulmi - Liteni: pl. 68/374b.12). Elles présentent des correspondances dans les dépôts de Moldavie, tout comme dans l'aire Noua - Sabatinovka (République de la Moldavie et Ukraine).

Parmi les outils moins fréquents il faut mentionner les ciseaux (13 exemplaires : pl. 60/94.1-3, 239.3-5, 332; 67/291.2,7; 68/374b. 10-11), les couteaux (2 exemplaires: pl. 60/365; 68/374b.15), les lames de scie (2 exemplaires: pl. 63/239; 66/214.4)), les aiguilles à coudre (*Nähennadeln*, 1 exemplaire: pl. 61/94.1).

III.5.b. Armes. Elles proviennent surtout des découvertes isolées (table 16) et sont représentées par des *poignards* (3 exemplaires, à Truşeşti - „Ţuguieţa” et Ulmi-Liteni: Florescu A., 1991, p. 134, nr. 559/N,2, fig.100/5; Florescu M., 1961, p. 120, fig. 4/11), *épées* (3 exemplaires, à Ilişeni et Bucium: le type Ilişeni - Sprockhoff Ib, conformément à la classification A. D. Alexandrescu – et Nenzingen : pl. 65/17, 22) et *massues à trois proéminences* (1 exemplaire: *Corpus 1*, nr. 329: correspondances à l'est du Prut, dans les aires Noua et *mnogovalikovaja*: pl. 64/1, 4-8).

III.5.c. Objets de parure. Ils forment un groupe relativement nombreux, mais peu varié, représenté par des aiguilles, pendentifs, bracelets, chaîons (de chaîne?), boucles d'oreille et boutons.

Les aiguilles (24 exemplaires) prédominent du point de vue du nombre à l'intérieur du groupe des objets de parure et proviennent d'habitats (16 exemplaires: table 17), tombes (2 exemplaires) et découvertes isolées (6 exemplaires: table 19), illustrant les types suivants: 1) *Aiguilles à protubérances (Warzennadel)*: 2 exemplaires. La pièce de Corlăteni (pl. 39/83.1), présentant quatre protubérances, appartient à la variante 1.3 (*Nadeln mit trompeten-förmigem Kopf*: classification A. Hochstetter). L'exemplaire de Baisa (pl. 39/15), à trois protubérances, représente une variante moins évoluée. Les aiguilles à protubérances, répandues en divers espaces culturels, de l'Europe Centrale jusque dans la zone du Dniepr Moyen, sont attestées fréquemment dans l'aire de la culture Noua, étant l'un des éléments importants pour la datation de celle-ci. 2) *Les aiguilles à bout roulé (Rollemadel)*, représentées par 3 exemplaires (pl. 61/94.1-2, 239.2), sont fréquemment attestées dans l'aire de la culture Noua. Elles ne peuvent pourtant pas être utilisées en tant qu'élément de datation, parce qu'elles sont rencontrées dans d'autres milieux culturels aussi de toute l'époque du bronze. 3) *Les aiguilles à bout annulaire*: 2 exemplaires à Truşeşti - „Movila din Şesul Jijiei” (pl. 62/366.2) et Copălău (pl. 62/406). Dans un petit nombre, elles sont aussi présentes dans d'autres habitats Noua - Sabatinovka. 4) *Aiguilles à bout en forme de calotte semi - sphérique*: 3 exemplaires (découvertes isolées: pl. 61/154; 173b: 335). Il y a des correspondances dans des habitats (Davideni, Chirceşti, Căndeşti) et dépôts (Băleni) de l'espace est-carpatique. 5) *Aiguilles au milieu grossi et section transversale rectangulaire*: 3 exemplaires, dans les habitats de Săveni et Truşeşti (pl. 62/320.1-2, 366a.3). Des correspondances existent dans les espaces Noua et Coslogeni. 6) *D'autres types d'aiguilles*. Pour 4 exemplaires d'aiguilles (Mihălăşeni, Truşeşti et Dancu) il n'est pas possible de préciser le type, parce qu'elles sont fragmentaires ou décrites d'une manière insuffisante et ne disposent pas d'illustration (pl. 61/239.2, 366a.3; *Corpus 1*, nr. 107, 364).

Pendentifs. Les 8 exemplaires (1 de habitats, 6 de dépôts, 1 de découvertes isolées : tables 16-19) sont typologiquement différents: 1) *Pendentifs à chaînon de suspension et plaque rhombique* ajourée et présentant deux anneaux latéraux (4 exemplaires à (Belceşti, Ulmi - Liteni, Ghireni: pl. 62/26, 374.1-2; pl. 68/4,5; *Corpus 1*, nr. 156). Ce type de pendentifs, qui fait partie des séries orientales d'objets en bronze, est attesté dans d'habitats Noua - Sabatinovka (d'un côté et de l'autre du Prut) et Coslogeni. Des similitudes à l'aiguille de Roşieticii Vechi (République de la Moldavie). 2) *D'autres types de pendentifs* proviennent des dépôts d'Ulmi - Liteni (3 exemplaires : pl. 68/374b.7,13-14) et Valea Lupului (1 exemplaire : *Corpus 1*, nr. 377b).

Bracelets (tables 17-18). Il existe des informations sur 13 exemplaires (2 de habitats, 11 de dépôts; autres 30 de pièces ne sont plus conservées), qui appartiennent à des types différents: 1) *Bracelets en barre à section transversale rectangulaire*, à bouts amincis et largement ouverts, sans ornements (10 exemplaires, à Valea Lupului, Mihălăşeni: pl. 62/239). Correspondances dans dépôts, tombes et habitats de l'aire de la culture Noua (Băleni, Ostrivec). 2) *Bracelets à barre plane-convexe à section transversale*, bouts amincis et ouverts (1 exemplaire, Ulmi - Liteni: pl. 68/374b.6). Correspondances dans le dépôt de Băleni, dans les habitats de type Balinteşti - Gârbovăţ et les nécropoles Noua (Transylvanie). 3) *Bracelets en fil (en spirales)* de bronze (1 exemplaire, Ulmi - Liteni: pl. 68/374b.2). 4) *Bracelets de type non précisé* (1 exemplaire, Mateieni: *Corpus 1*, nr. 231).

Le groupe des objets de parure inclut aussi quelques exemplaires de *chaîons* (plus de 3 exemplaires : Mateieni, Valea Lupului), *boucles d'oreille* à section transversale sphérique (1 exemplaire, Truşeşti-„Movila din Şesul Jijiei”: pl. 62/366a.4), *boutons* en feuille de bronze, en forme de calotte (1 exemplaire, Ulmi - Liteni: pl. 68/374b.3).

III.5.d. Le travail du bronze est attestée dans l'espace étudié par quelques découvertes: *cuillère en terre glaise pour verser* (1 exemplaire, Buhăceni: *Corpus 1*, nr. 52), un fragment petit en bronze, représentant un *reste provenant d'un coulage* et un *fragment de feuille de tôle* (dép. Botoşani: *Corpus 1*, nr. 404-405); tout comme des *barres de bronze* (4 exemplaires, Rădeni: pl. 67/291.4-6), ces dernières attestant soit la travail du bronze, soit les échanges de produits.

Les objets en or, extrêmement rares dans l'aire de la culture Noua de la Plaine de la Moldavie, sont représentés par un petit *chaînon*, découvert dans la nécropole de Truşeşti-„Ţuguieţa” (Petrescu-Dîmboviţa, 1953a, p. 458).

*

La diffusion sur la carte des découvertes d'objets en bronze indique une *répartition inégale* de celles-ci à travers le territoire de la Plaine de la Moldavie (cartes 1, 15), de la manière suivante:

I. *Zones à plus grande densité de découvertes*: 1. au nord-ouest, sur les cours supérieur de Jijia et de Sitna, au contact de la Plaine de la Moldavie avec le Plateau de Suceava (11 habitats); 2. dans la partie centrale ouest, sur l'interfleuve de Jijia - Sitna (20 habitats).

II. *Zones à densité réduite de découvertes*: 1. au nord, sur la rive du Prut (8 habitats); 2. au sud, sur l'interfleuve Jijia - Bahlui (8 habitats); 3. au sud-ouest, sur le cours supérieur de Bahlui (5 habitats).

III. *Zones à présences sporadiques d'objets en bronze*: 1. sur le cours moyen et inférieur de Başeu (nr. 239, 320, 348); 2. à l'est, sur la rive de Prut, en bas de l'embouchure du Başeu dans le Prut (nr. 211b); 3. sur le cours moyen de Jijia (nr. 159, 173b); 4. au sud-est, entre Prut et Jijia (nr. 291); 5. au sud-ouest, sur le cours supérieur de Bahlui, au contact de la Plaine de la Moldavie avec le Plateau de Suceava (nr. 109b).

En ce qui concerne le *nombre et la fréquence* de l'apparition des différents groupes d'objets en bronze, on constate la situation suivante: 1) la majorité des objets en bronze de l'espace étudié proviennent de *découvertes isolées* (40% du total des pièces en bronze), et sont en majorité des outils (24 exemplaires: 17 haches à douille). 2) *dans les habitats*, ce sont les objets de parure et les outils qui sont mieux représentés (par 22 et respectivement 13 exemplaires), les armes ayant une présence absolument sporadique (1 exemplaire). Les objets de parure sont surtout représentés par des aiguilles, et les outils par des ciseaux. 3) Les objets en bronze des *tombes* sont représentés seulement par des aiguilles, qui sont attestées d'une manière

absolument sporadique (1 exemplaires). 4) Les *dépôts* sont formés d'un nombre petit de pièces, surtout des objets de parure (17 exemplaires: ce sont les bracclets qui prédominent) et des outils (14 exemplaires: ce sont les haches à douille qui prédominent), les autres groupes de pièces (armes, barres de bronze) étant représentés de manière absolument sporadique.

Sur les six dépôts d'objets en bronze de la Plaine de la Moldavie (carte 15), seuls quatre peuvent être attribués de manière sûre à la culture Noua, respectivement les dépôts de Deleni (pl. 67/109b.1-2), Rădeni (pl. 67/291.1-7), Ulmi - Liteni (pl. 68/374b.1-15) et Valea Lupului (*Corpus 1*, nr. 377b). Cette appartenance culturelle est assurée par la présence, dans la composition des dépôts, aussi bien des objets de style oriental (haches à douille, faucilles, pendentifs), que des autres pièces, pour lesquelles il y a des correspondances dans diverses zones de l'aire de la culture Noua. Les dépôts d'Ilișeni (pl. 65/1-32) et Jijia (pl. 66/1-5), sans pièces orientales dans leur composition, pourraient être attribués pourtant à la fin de l'âge du bronze, éventuellement à une étape finale de la culture Noua, horizon caractérisé par la présence des pièces typiques pour la fin du Bronze, tout comme par l'apparition des exemplaires datables dans le Ha A. L'hypothèse semble être plausible, si nous tenons compte, d'une part, du fait que les dépôts mentionnés ont été découverts dans des zones intensément habitées de l'aire de la culture Noua, et, d'autre part, par la réalité que ces dernières années, on a obtenu des preuves qui attestent, pour le moment seulement en certaines régions (Transylvanie), une contemporanéité de la phase finale de la culture Noua aux groupes culturels de Ha A.

III.6. Chronologie de la culture Noua

La culture Noua, tout comme les cultures apparentées - Sabatinovka et Coslogeni, a été attribuée au Bronze tardif, daté, en général, à partir des connections avec le sud-est, l'est et le centre de l'Europe, pendant la période 1350/1300 av. J.-C. - 1150 av. J.-C. Du point de vue de la chronologie relative, la culture Noua de l'espace carpatique-danubien se situe entre les dernières manifestations du Bronze moyen - Monteoru, Costișa - Bițyi Potik - Komariv, Wietenberg - et l'apparition des premières communautés hallstattiennes. Une position chronologique similaire est aussi acceptée pour la culture Sabatinovka, qui superpose directement les manifestations de type *mogovalikovaja*, du Bronze moyen.

A partir des données existantes au niveau des années 1960 (les recherches de la Plaine de la Moldavie - Corlăteni, Trușești, Valea Lupului - et du sud de la Moldavie - Cavadințești), A. C. Florescu (1964) a identifié dans l'évolution de la culture Noua deux étapes d'évolution: I (Prenoua, Protonoua), étape de formation, et II (Noua proprement - dite), étape de cristallisation de la culture Noua. Cette périodisation a été acceptée par la majorité des chercheurs roumains, tout comme par certains archéologues étrangers, dont G. I. Smirnova et V. A. Dergačev. Ce dernier considérait (1986) que les deux étapes de la culture Noua sont en lignes générales contemporaines à celles observées dans l'évolution de la culture Sabatinovka (l'étape ancienne et Sabatinovka proprement-dite). D'autres chercheurs (I. Nestor 1952, 1960, Al. Vulpe 1961, Eug. Zaharia 1963, Al. Oancea 1976, 1981, G. I. Smirnova 1993, etc.) ont exprimé des opinions différentes, surtout en ce qui concerne certaines découvertes Noua I (périodisation A. C. Florescu), démontrant, essentiellement, que les découvertes de Corlăteni (niv. 1) et Trușești (1-2), tout comme celles de Balintești, Gârbovăț, Săbăoani, Căbești etc., n'appartiennent pas à la culture Noua, mais les premières au complexe Costișa - Bițyi Potik - Komariv du Bronze moyen (plus probablement l'aspect Corlăteni - Trușești, selon nous) et, les autres, à l'étape finale de la culture Monteoru.

Les préoccupations pour établir la chronologie absolue de la culture Noua, difficile dans le contexte de l'absence des dates de ^{14}C , ont été marquées par une série d'approximations. De la sorte, le début de la culture a été daté soit pendant les siècles XIVème - XIIIème av. J.-C. (Nestor 1960), soit pendant la seconde moitié ou à la fin du XIVème siècle av. J.-C. (Petrescu-Dîmbovița, 1960a; Florescu A., 1964, Boroffka, 1994 et, respectivement, Morintz, Anghelescu, 1970, G. I. Smirnova). La limite chronologique supérieure, établie en général pendant le XIIème siècle av. J.-C., oscille, au moins pour les régions extracarpatiques, entre le milieu, la seconde moitié ou la fin du XIIème siècle av. J.-C. (Florescu A., 1964, 1967; Petrescu-Dîmbovița, 1977; Boroffka, 1994) et même la fin du XIIème - début du XIème siècle av. J.-C. (Andrițoiu, Vasiliev, 1993), en ce dernier cas, la culture Noua de l'espace mentionné étant contemporaine aux manifestations hallstattiennes anciennes de Transylvanie. A partir de l'analyse des objets en bronze des dépôts, habitats et tombes, tout comme de l'observation que les éléments orientaux apparaissent dans les dépôts seulement dans l'aire du groupe Noua (Rusu, 1964), Prof. M. Petrescu-Dîmbovița datait l'étape Noua II pendant les XIIIème - XIIème siècle av. J.-C. (Petrescu-Dîmbovița, 1960a, 1977, 1982), opinion acceptée aussi par d'autres chercheurs roumains et étrangers (Florescu A., 1964; Oancea, 1981; Dergačev, 1986). L'existence de la culture au milieu du XIIème siècle av. J.-C., confirmée par la découverte de Kastanas (la couche 14b: Hochstetter, 1981), tout comme par les nouvelles précisions chronologiques faites pour le Bronze final égéen (N. K. Sandars, P. Warren, V. Hankey, Chr. Podzuweit), ont suggéré aux chercheurs la possibilité du prolongement de l'existence du complexe culturel Noua-Sabatinovka-Coslogeni au-delà de la fin du XIIème siècle av. J.-C., au moins pour certaines zones (László, 1994, 1997).

En étudiant les rapports chronologiques entre les cultures Noua, Sabatinovka, Coslogeni, et aussi entre celles-ci et les autres manifestations culturelles de l'époque, les chercheurs ont établi diverses synchronismes culturels. De la sorte, pour S. Morintz et N. Anghelescu (1970), les cultures Noua, Sabatinovka et Coslogeni sont partiellement contemporaines, au cours des XIVème - XIIIème siècles av. J.-C., la culture Sabatinovka faisant son apparition plus anciennement, et la culture Coslogeni cessant son existence plus tôt que les deux autres cultures. Pour V. A. Dergačev, il existe un synchronisme parfait entre les cultures Noua et Sabatinovka, pendant les XIVème - XIIème siècles av. J.-C., y compris entre les étapes d'évolution de celles-ci (Noua I - pre-Sabatinovka: XIVème - début du XIIIème siècles av. J.-C.; Noua II - Sabatinovka proprement-dit: XIIIème - XIIème siècles av. J.-C.). L'analyse comparative des découvertes provenant de habitats, nécropoles et dépôts de la fin de l'âge du bronze a suggéré au professeur Mircea Petrescu-Dîmbovița les relations suivantes de contemporanéité: culture Noua - les séries de dépôts Râșești, Uriu, Drajna et Techirghiol - cultures Suci de Sus et Otomani (III), Wietenberg (étape finale), Coslogeni et Zimnicea Plovdiv et les principales phases de la culture Sabatinovka (Petrescu-Dîmbovița, 1977, 1982).

Bien qu'il n'existe pas à présent d'arguments suffisants pour l'utilisation des dates ^{14}C à l'établissement de la chronologie absolue du Bronze tardif (implicitement les cultures Noua et Sabatinovka), il est impossible d'ignorer le fait que les dates de ^{14}C calibrées placent la culture Noua pendant une période comprise entre le début du XVIIIème /première moitié du XVIIème siècles av. J.-C. et la fin du XIVème /fin du XIIème siècles av. J.-C. (László, 1997). Al. Vulpe et Mircea Petrescu-

Dimbovița se prononcent leur aussi pour une datation toute aussi ancienne du Bronze tardif de l'espace carpatique-danubien car, à partir des synchronismes avec l'Helladique final (le mycénien), ils proposent le cadrage de la période tardive de l'âge du bronze entre 1600/1500 - 1200/1150 av. J.-C. (Vulpe A., 1997, 2001a) et de la culture Noua entre XVème siècles av. J.-C. et XIIème siècles av. J.-C. (Petrescu-Dimbovița, 2001, p. 285).

CHAPITRE IV. CONCLUSIONS

Les deux périodes de l'âge du bronze sont attestées et connues de manière inégale à travers l'espace de la Plaine de la Moldavie. De la sorte, si pour le Bronze moyen les informations sont peu nombreuses et parfois contradictoires, pour l'étape tardive de l'âge du bronze celles-ci sont incomparablement plus nombreuses.

Les données existantes dans l'état actuel des recherches, attestent la présence de certaines manifestations culturelles liées à l'âge moyen du bronze. Celles-ci sont illustrées par des tombes tumulaires de la culture *mnogovalikovaja* et les manifestations culturelles de type Corlăteni - Trușești. La culture *mnogovalikovaja* est représentée de manière sporadique, dans l'espace étudié, exclusivement par des découvertes funéraires (quatre tombes certes), principalement de l'étape tardive, datée pendant les XVIème - XVème siècles av. J.-C. (cf. la périodisation d'E. Sava). L'attestation sporadique de la culture *mnogovalikovaja* à travers l'espace de la Plaine de la Moldavie est aussi, à coup sûr, une conséquence de l'état des recherches archéologiques. Il existe pourtant des données qui semblent suggérer que cette situation exprime une réalité de l'époque, dans le sens que l'espace entre les rivières Siret et Prut, surtout la silvosteppe, n'a pas fait partie de l'aire de la culture *mnogovalikovaja*. À l'appui de cette hypothèse, nous pouvons mentionner le fait que dans la zone de silvosteppe de l'est du Prut on connaît un nombre très réduit de tombes de cette culture (22), par rapport à la zone de steppe du même espace. En outre, il n'existe pas de données qui démontrent les éventuelles pénétrations (d'ampleur) de ces communautés dans les zones de l'ouest de Prut, pénétrations qui puissent générer des transformations fondamentales dans l'aire Monteoru, par exemple. En ce contexte, nous considérons que la présence des tombes *mnogovalikovaja* à l'ouest de Prut n'est pas un indice de l'établissement effectif des tribus *mnogovalikovaja*, ou au moins non pas dans notre zone, et, en conséquence, l'hypothèse de la présence d'un substrat génétique *mnogovalikovaja* dans la culture Noua est, au moins pour le moment, exclue.

L'analyse du matériel (céramique, surtout) connu dans la littérature archéologique sous la dénomination "éléments céramiques de tradition Biți Potik - Costișa, Komariv", atteste, selon nous, la présence dans la Plaine de la Moldavie de certaines manifestations culturelles originales, étroitement liées aux cultures Biți Potik, Costișa, Komariv et influencées par la civilisation Monteoru, tout comme, en moindre mesure, par les éléments orientaux – le plus probablement de type Sabatinovka ancien. Ces derniers avaient déjà fait leur parution aussi bien dans l'aire de la culture Monteoru, que plus au sud, dans l'aire Coslogeni.

L'aspect culturel Corlăteni - Trușești, illustré par "des éléments céramiques de tradition Biți Potik - Costișa, Komariv", appartient, croyons nous, plutôt au Bronze moyen, qu'à la première étape de la culture Noua – tel qu'on l'a précédemment affirmé. Il s'individualise aussi bien par rapport aux éléments culturels qui ont contribué à sa formation et évolution, qu'à la culture Noua. L'empreinte d'originalité est évidente surtout dans le domaine de la culture matérielle, par une céramique de qualité très bonne et bonne, qui préserve des formes et ornements surtout de la composante Biți Potik - Komariv, et partiellement de la culture Costișa. Des éléments Monteoru final, présents de manière sporadique, attestent la contribution de cette culture à l'évolution de l'aspect Corlăteni - Trușești, mais ne modifie pas de manière essentielle les traits de base de celui-ci: les communautés Corlăteni - Trușești préservent, presque exclusivement, les formes céramiques propres, adoptant du milieu Monteoru peu d'éléments décoratifs.

Ce fait est illustré surtout à Corlăteni, et en général dans la zone de nord de la Plaine de la Moldavie (dans l'interfleuve Prut – cours supérieurs de Jijia et de Bașeu), où la composante Biți Potik - Komariv reste évidente jusqu'à la fin du Bronze moyen, étant transmise par le bitronconisme accentué des tasses, dans la culture Noua. Dans la zone située à sud de Corlăteni (Bahlui – le cours inférieur de Jijia - Prut) on remarque dans le cadre de la variante Trușești, aussi bien la présence plus prégnante de la composante Costișa, qu'une plus fréquente apparition des éléments Monteoru. Ceci s'explique d'une part par le voisinage direct de la zone mentionnée (bassin de Jijia inférieure) à l'aire de la culture Costișa (les bassins de Bistrița et de Moldova), et, d'autre part, par la proximité vers le sud, de l'aire de la culture Monteoru. En même temps, dans le cadre de la variante Trușești, on observe beaucoup plus l'influence des éléments orientaux, le plus probablement de facture Sabatinovka ancienne, qui, pourtant ne s'est pas exercée directement, mais par l'intermédiaire des communautés Monteoru de la zone centrale de la Moldavie. La variante Brăești semble être une synthèse des deux autres (Corlăteni et Trușești), caractérisée par des formes céramiques Biți Potik - Komariv et Costișa et des ornements Monteoru tardifs (cannelure oblique). Nous remarquons la position géographique de cette variante, dans la zone de nord de la Plaine de la Moldavie, près de l'habitat de Corlăteni.

Le rite funéraire des communautés illustrées par l'aspect Corlăteni - Trușești, attesté de manière sporadique, se caractérise par l'inhumation en position recroquevillée dans des tombes planes et, peut-être, tumulaires (?). Du point de vue des particularités du rite et du rituel funéraire, il n'existe pas d'indices suffisants qui permettent l'individuation de l'aspect Corlăteni - Trușești; en échange, la céramique des tombes est typique pour les manifestations culturelles qui ont défini l'époque moyenne du Bronze dans la Plaine de la Moldavie. L'aspect Corlăteni - Trușești illustre les manifestations culturelles évoluées, de la seconde moitié du Bronze moyen, approximativement synchrones aux étapes II (a, b) et Balintești - Gârbovâț de la culture Monteoru. L'origine et l'évolution ancienne de ces manifestations culturelles, qui doivent se situer quelque part dans le cadre de la période initiale du Bronze moyen, ne sont pas connues jusqu'à présent, de sorte qu'au nord de la Moldavie, il y reste un hiatus entre la fin de la culture Costișa (étape Costișa) et la variante ancienne de l'aspect Corlăteni - Trușești. On suppose pourtant, d'après les indications fournies par une série de données, que dès le niveau des phases Monteoru Ic3-Ic2, il y a eu des rapports entre les cultures Costișa et Monteoru, en base desquelles il a été ultérieurement possible de former, probablement dans la zone de la Moldavie centrale, un aspect mixte, contemporain à la culture Monteoru.

La dernière période de l'âge du bronze – le *Bronze tardif* – est illustré dans la Plaine de la Moldavie par la culture Noua, civilisation qui, couvrant de larges espaces des territoires de la Roumanie, de la République de la Moldavie et de l'Ukraine, est le mieux attestée dans la zone étudiée, par plus de 400 découvertes. Comme résultat de la recherche de la culture Noua en spécial par des explorations de surface et sondages de petite ampleur, celle-ci est encore inégalement connue dans la zone. De la sorte, si en ce qui concerne l'aire de la culture et ses traits généraux (type d'habitats, structure économique, etc.) on peut tirer quelques conclusions, d'autres aspects de celle-ci, tel la genèse, les étapes d'évolution, la chronologie et la métallurgie ne peuvent être clarifiés à présent, surtout à cause des informations insuffisantes (recherches de petite ampleur, fouilles non publiées, peu de données anthropologiques).

La culture matérielle, illustrée par la céramique, mobilier faunistique, objets en pierre, silex, os, bois d'animal, bronze, et aussi par les habitats et les habitations des communautés Noua démontrent le sédentarisme de ces tribus, l'occupation principale étant l'élevage du bétail. L'utilisation des os d'animaux est un métier absolument remarquable, qui devient avec les communautés Noua une véritable "industrie", les os étant utilisés surtout en tant que matière première pour obtenir des catégories d'objets les plus divers – outils, armes, pièces de parure. Certaines pièces en os ou bois d'animal sont des petites "œuvres d'art".

La vie spirituelle des communautés Noua est illustrée aussi bien par des rites et des rituels funéraires propres, que par une série d'autres manifestations. Le rite funéraire pratiqué par les communautés Noua se caractérise en principal par l'*inhumation* en tombes planes, l'*incinération* étant attestée de manière absolument sporadique. Du point de vue de leur disposition, les tombes planes se divisent en deux groupes: 1. Tombes (les nécropoles) situées en dehors des habitats, à distance de jusqu'à 1 km par rapport à ceux-ci. 2. Tombes situées dans des habitats (une tombe dans l'habitat de Truşeşti - "Movila din Şesul Jijiei"). Les nécropoles planes découvertes dans l'aire de la culture Noua sont, d'habitude, de petites dimensions, étant formées par 10-16 jusqu'à 50 tombes, exception faite les nécropoles de Pererita (République de la Moldavie), Truşeşti - "Ţuguiceta" et Ostrivec (Ukraine) qui contenaient 101 - 183 tombes. Le rite funéraire spécifique de la population Noua de la Plaine de la Moldavie présente une série de traits caractéristiques: tombes d'habitude individuelles, à fosses de forme ovale ou rectangulaire à coins arrondis, orientés vers le NO (Truşeşti), NE et SE (Crasnaleuca); squelettes en position recroquevillée, assis sur le côté gauche ou droit; mobilier formé, en général, de 1-2, plus rarement 3-6, pots de terre cuite et, de manière absolument sporadique, des objets en métal (Truşeşti) ou en silex (Crasnaleuca), os d'animaux (Crasnaleuca et Truşeşti). Les tombes tumulaires sont signalés de manière totalement sporadique dans la Plaine de la Moldavie, comme d'ailleurs à travers le reste de l'aire de la culture Noua.

D'autres composantes de la vie spirituelle des tribus Noua, de diverses zones, sont suggérées par une série de découvertes, parmi lesquelles nous mentionnons: endroits de culte – familiaux ou destinés à toute la communauté –, idoles fragmentaires, chariots votifs, tombes – dans l'habitat de Căndeşti; fosses rituelles – dans des habitats de la Transylvanie. Selon certains auteurs, même les urnes "cendriers", situées en dehors des habitats, pourraient être interprétées en tant que manifestations de la vie spirituelle, à correspondances dans l'aire des Hittites. Quelques autres découvertes des habitats de la culture Noua de la Plaine de la Moldavie semblent aussi indiquer des aspects de la vie spirituelle. Il s'agit de la *figurine* en bois d'animal, l'*endroit de culte familial* et la *tombe rituelle* (tombe d'enfant découverte sur la plate-forme d'une habitation), toutes de l'habitat de Truşeşti - "Movila din Şesul Jijiei", et aussi l'*endroit de culte* découvert dans le habitat de Crasnaleuca. Enfin, même le rite et le rituel funéraires suggèrent certaines conceptions des hommes de l'époque, à savoir, probablement, la croyance dans la renaissance par la mort (voir la position recroquevillée des défunts, la présence des pots dans les tombes, etc.), tandis que le cercle, présent sur le bouton découvert à Andrieşeni, est, probablement, la réminiscence du culte solaire. Nous considérons aussi que c'est toujours dans la sphère de la vie spirituelle qu'il faut aussi chercher la signification des boutons (boutons, proéminences, protubérances) présents sur les anses des pots ou sur le corps de ceux-ci, sur les aiguilles, massues ou sceptres. Enfin, l'endroit de culte découvert à Crasnaleuca pourrait attester des pratiques culturelles liées à l'élevage des animaux.

Le problème de la genèse de la culture Noua continue à rester controversée. De la sorte, si pour ce qui est du fond génétique autochtone – respectivement les cultures du Bronze moyen, moins la culture Costişa dont l'évolution est partiellement connue – on accepte, en général, le rôle essentiel de celui-ci dans le processus de formation de la culture Noua, on ne peut pas affirmer la même chose quant à l'élément oriental, surtout pour ce qui est de la nature, de l'essence de celui-ci. L'hypothèse plus ancienne (A. Florescu) concernant l'apport important des éléments culturels de facture *srubnaja* ne peut être sérieusement argumentée du point de vue archéologique, étant d'ailleurs infirmée aussi par les données anthropologiques. Les informations existantes à présent excluent, aussi, l'hypothèse – affirmée par certains chercheurs – concernant la contribution directe de la culture *mnogovalikovaja* à la formation de la culture Noua. La présence sporadique de certains éléments de rituel funéraire *mnogovalikovaja* dans l'aire de la culture Noua pourrait être expliquée plutôt par leur reprise par les communautés Sabatinovka anciennes, et leur transmission, par leur intermédiaire, dans l'aire de la culture Noua. Nous n'excluons non plus la probabilité d'un apport important, dans ce processus, des communautés Komariv, au moins pour la zone de nord de la Plaine de la Moldavie.

La Culture Noua, qui s'est manifestée comme un phénomène relativement unitaire à travers des espaces géographiques vastes, a eu à coup sûr une existence plus longue qu'on ne le croit à présent (les XIVème – XIIème siècles av. J.Ch.), ses débuts étant d'habitude situés probablement, tel que dates ¹⁴C l'indiquent, dans une période antérieure au XIVème siècle av. J.-C. qui pourrait atteindre le XVIème siècle av.Ch.

LÉGENDE DES FIGURES

CARTES:

Carte 1. Plaine de la Moldavie. Position géographique (d'après V. Băcăuanu).

Carte 2. Plaine de la Moldavie. Délimitation géomorphologique: 1. sous-district géomorphologique de la Plaine de Jijia Supérieure et de Başeu: a. micro-district des *toltry* (rochers sédimentaires) b. micro-district Darabani - Săveni; c. micro-district Dorohoi - Botoşani; 2. sous-district géomorphologique de la Plaine de Jijia Inférieure et de Bahlui: a. micro-district central avec le groupe des micro-districts de contact; b. Frumuşica; c. Hârlău - Hodora; d. Bărnova - Mogoşeşti; 3. sous-district de la prairie du Prut; a. micro-district Ştefăneşti - Româneşti; b. micro-district Trifeşti - Ungheni (d'après V. Băcăuanu).

- Carte 3. Diffusion des cultures *mnogovalikovaja* et Komariv à travers le territoire entre le Siret et le Dniestr. *A – Tombes de la culture mnogovalikovaja. B – Habitats de la culture mnogovalikovaja. C – Habitats de la culture Komariv. D – Tombes de la culture Komariv* (d'après E. Sava).
- Carte 4. Diffusion des tombes tumulaires *mnogovalikovaja* dans la zone de silvosteppe entre le Siret et le Dniestr. Plaine de la Moldavie: *1. Tombes certes. 2. Tombes probables.*
- Carte 5. Découvertes céramiques attribuées à la culture Biłyi Potik - Costișa - Komariv (d'après Al. Vulpe, Eug. Zaharia, A. C. Florescu, V. Dergačev, N. Ursulescu, L. Dascălu).
A. Culture Komariv ; B. Eléments Komariv tardifs; C. Eléments Biłyi Potik - Costișa; D. Eléments Costișa; E. Culture Costișa; F. Limite vers le sud de la zone de la diffusion de la culture Komariv, d'après V. Dergačev; G. Diffusion de la culture Costișa.
- Carte 6. Répartition des manifestations culturelles de type Biłyi Potik - Komariv et Costișa dans la Plaine de la Moldavie, dans le contexte de la diffusion de la culture Costișa - Komariv entre le Dniestr et les Carpates. A - B. Aire de la culture Komariv. C - Aire de la culture Costișa. D - Diffusion vers le sud de la culture Komariv. E - Diffusion vers l'est de la culture Costișa. 1: Ukraine ; 2: République de la Moldavie, zone de nord-ouest; 3, 6: Plaine de la Moldavie; 4: Plateau de Suceava; 5: A l'ouest de Siret (département de Neamț).
Plaine de la Moldavie: 3 – Zone de prédominance de la céramique de type Biłyi Potik - Komariv; 6 - Zone de prédominance de la céramique de type Costișa.
- Carte 7. Aspect culturel Corlăteni - Trușești. A. *Habitats - "cendrier"*. B. *Habitats de type inconnu (n'est pas précisé)*. C. *Nécropoles/Tombes.*
- Carte 8. Aire de la culture Noua entre le Siret et le Dniestr. A: Plaine de la Moldavie. B: République de la Moldavie. I. Habitats. II. Nécropoles (tombes). III. Dépôts. IV. Découvertes isolées.
- Carte 8.B. Aire de la culture Noua dans l'espace entre le Prut et le Dniestr (d'après V. A. Dergačev, E. Savva, O. Levitskii).
- Carte 9. Diffusion des habitats de la culture Noua dans la Plaine de la Moldavie.
- Carte 10. Diffusion des habitats de la culture Noua du point de vue de la densité. *A. Zones à grande densité d'habitats.* A1: sud de la Plaine de Jijia inférieure et Bahlui, dans l'interfleuve Jijia - Bahlui. A2: nord-est de la Plaine de Jijia supérieure et de Bașeu, dans l'interfleuve Prut - Volovăț et sur le corps supérieur du Bașeu. A3: partie centrale – est de la Plaine de la Moldavie, entre le Bașeu, le Prut et le cours moyen de Jijia. *B. Zones à petite densité de habitats:* partie d'ouest de la Plaine de la Moldavie, sur le cours supérieur de Jijia et de Sitna. *C. Zones sans habitats:* moitié central – ouest de la Plaine de Jijia supérieure et de Bașeu.
- Carte 11. Diffusion des habitats de la culture Noua du point de vue de l'intensité. *Habitats à habitation intense de la Plaine de la Moldavie.*
- Carte 12. Diffusion des habitats de type "cendrier", de la culture Noua. *A. Habitats très étendus. B. Habitats étendus. C. Habitats de petites dimensions. D. Habitats à étendue inconnue.*
- Carte 13. Habitats de la culture Noua superposés par des habitats du Hallstatt ancien.
- Carte 14. Tombes et nécropoles de la culture Noua. *1. Nécropole à tombes planes à inhumation; 2. Nécropole plane-tumulaire à inhumation (à tombes planes et tombes tumulaires); 3. Tombes planes à inhumation; 4. Tombes tumulaires à inhumation; 5. Tombes planes à incinération ; 6. Tombes probables.*
- Carte 15. Découvertes d'objets en bronze. *A. Habitats. B. Nécropoles. C. Découvertes isolées.*
- Carte 16. Haches à douille (*celturi*) et faucilles en bronze. *I. Haches à douille (celturi):* A, type transylvain; B, variante orientale du type transylvain; C, type oriental; D, type non-précisé. *II. Faucilles:* 1. faucilles à protubérance sur le manche; 2. faucilles à bouton; 3. faucilles à croc.

PLANCHES:

- Planche 1. Culture *mnogovalikovaja* (42b, d'après M. Petrescu - Dîmbovița; 157b, 176a, d'après E. Comșa; 378, d'après M. Dinu; 411, d'après E. Moscalu; 419, d'après Ursulescu et al.). Diverses échelles.
- Planche 2. Types de positions des squelettes (d'après E. V. Jarovoj).
- Planche 3. Position des vases dans les tombes *mnogovalikovaja* à l'est du Prut (d'après E. Sava).
- Planche 4. Position des vases dans les tombes *mnogovalikovaja* à l'est du Prut (d'après E. Sava et E. V. Jarovoj).
- Planche 5. Céramique de style Biłyi Potik - Komariv et Costișa de la Plaine de la Moldavie (83, 193, 292, 366a, 377a, d'après A. C. Florescu; 396, 397, d'après RAJ). Diverses échelles.
- Planche 6. Céramique de style Biłyi Potik - Komariv et Costișa de la Plaine de la Moldavie. (159, 366a d'après A. C. Florescu; 117, d'après Așezări; 406, d'après Gh. Dumitroaia). Diverses échelles.
- Planche 7. Motifs décoratifs sur la céramique de l'aire des cultures Biłyi Potik - Komariv et Ciomortan. I, Plaine de la Moldavie; II, Habitat de Ovečnj Jarok ; III, Groupe culturel Biłyi Potik; IV, Habitat de Ciomortan (83, 366, d'après A. C. Florescu; 420, d'après N. Ursulescu, P. Șadurschi et al.; 1-6, după T. Passek; 7-9, 11 d'après Al. Vulpe; 10, d'après M. Gimbutas; 12-16, d'après Székely Zs.). Diverses échelles.
- Planche 8. Habitats de Trușești [366a]. 1-19, niveau I; 20-47, niveau (d'après A. C. Florescu).
- Planche 9. Formes céramiques de l'aire du complexe culturel Biłyi Potik - Costișa - Komariv. I, Plaine de la Moldavie; II, Ukraine; III, Habitats de Costișa (I: 47, 93a, d'après L. Dascălu; 83, d'après Eug. Zaharia ; 239a, d'après Ionomu, Șovan ; 288b, d'après N. Zaharia; 393, 420, d'après Gh. Dumitroaia. II: 1, 2, 4-5, d'après M. Gimbutas; 3, d'après Al. Vulpe; 6-8, d'après T. Sulimirski. III, d'après Al. Vulpe et Gh. Dumitroaia). Diverses échelles.
- Planche 10. Brăești [47]. Plan de la nécropole: a) tombes détruits; b) tombes à incinération; c) cénotaphe; d) fosses du IIème – IIIème siècle av. J.-C. (d'après L. Dascălu).
- Planche 11. Brăești [47] (d'après L. Dascălu).
- Planche 12. Brăești [47] (d'après L. Dascălu).
- Planche 13. Brăești [47] (d'après L. Dascălu).
- Planche 14. Brăești [47] (d'après L. Dascălu).
- Planche 15. Brăești [47] (d'après L. Dascălu).
- Planche 16. Crasnaleuca [93]. Localisation de la nécropole par rapport au village Crasnaleuca: a) Nécropole; b) Voie d'accès vers le village (d'après L. Dascălu).
- Planche 17. Crasnaleuca [93]. Plan de la nécropole: a) Sections; b) Voie d'accès vers le village; c) Tuyau de canalisation; d) Clôture de l'ancienne station de machines agricoles (SMA); e) Tombes dérangés; f) Cénotaphe.
- Planche 18. Crasnaleuca [93]. 4, silex; 7, fragments de charbon (d'après L. Dascălu).

- Planche 19. Crasnaleuca [93] (d'après L. Dascălu).
- Planche 20. Crasnaleuca [93]. 3, os d'animaux (d'après L. Dascălu).
- Planche 21. Crasnaleuca [93] (d'après L. Dascălu).
- Planche 22. Crasnaleuca [93] (d'après L. Dascălu).
- Planche 23. Crasnaleuca [93]. 3, os d'animaux (d'après L. Dascălu).
- Planche 24. Crasnaleuca [93]. 6, os d'animaux (d'après L. Dascălu).
- Planche 25. Truşeşti [364]. Plan de la nécropole (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa).
- Planche 26. Truşeşti [364] (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa).
- Planche 27. Truşeşti [364] (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa).
- Planche 28. Truşeşti [364] (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa).
- Planche 29. Truşeşti [364] (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa).
- Planche 30. Truşeşti [364] (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa).
- Planche 31. Truşeşti [364] (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa).
- Planche 32. Truşeşti [364] (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa).
- Planche 33. Truşeşti [364] (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa).
- Planche 34. Truşeşti [364] (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa).
- Planche 35. Découvertes dans les tombes (227, d'après A. C. Florescu; 253b, d'après V. Chirica et P. Şadurschi).
- Planche 36. Découvertes dans les tombes (d'après A. C. Florescu).
- Planche 37. Découvertes dans les tombes (d'après A. C. Florescu).
- Planche 38. Découvertes dans les tombes (d'après A. C. Florescu).
- Planche 39. Découvertes dans les tombes (295, 421, d'après L. Dascălu; 112, d'après E. Sava; 192, 204, 355, d'après A. C. Florescu).
- Planche 40. Formes céramiques. Type 1.A (d'après A. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 41. Formes céramiques. Type 1.B1 (d'après A. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 42. Formes céramiques. Type 1.B2 (d'après A. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 43. Formes céramiques. Type 1.B3 et 1.B4 (d'après A. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 44. Formes céramiques. Type 1.B4, 1.C et type 2 (83, 193, 366a, d'après A. Florescu; 93, fouilles L. Dascălu). Diverses échelles.
- Planche 45. Formes céramiques. Type 1.A, 1.C et type 3 (d'après A. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 46. Formes céramiques. Type 4.A (d'après A. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 47. Formes céramiques. Type 4.B (47, 93, d'après L. Dascălu; 288b, 364, 393, d'après A. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 48. Formes céramiques. Type 4.B (d'après A. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 49. Formes céramiques. Type 4.B, 4.C et 4.D (93, d'après L. Dascălu; 253, d'après V. Chirica; 351, 364, d'après A. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 50. Formes céramiques. Type 4.E (47, 93, d'après L. Dascălu; 282, 364, d'après A. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 51. Formes céramiques. Type 5 et type 6 (2, 5, 83, 165, 365, 366a, 377a, d'après A. Florescu; 94, d'après L. Dascălu). Diverses échelles.
- Planche 52. Formes céramiques. Type 7 (47, 93, d'après L. Dascălu; 253, d'après V. Chirica; 262, 288b, d'après A. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 53. Formes céramiques. Type 7 (47, 93, d'après L. Dascălu; 253, d'après V. Chirica; 258, 288b, 364, d'après A. Florescu; 351, d'après *Aşezări*). Diverses échelles.
- Planche 54. Culture Noua. Objets en os (inédit, fouilles L. Dascălu). Diverses échelles.
- Planche 55. Culture Noua. Objets en os (inédit, fouilles L. Dascălu). Diverses échelles.
- Planche 56. Objets en os (d'après A. C. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 57. Objets en os (5, 320, 366a, d'après A. C. Florescu; 94, inédit, fouilles L. Dascălu). Diverses échelles.
- Planche 58. Objets en pierre et silex (5, 83, 152, 289, 366a, 377a, d'après A. C. Florescu; 94, inédit, fouilles L. Dascălu). Diverses échelles.
- Planche 59. Haches à douille (*celturi*) (d'après P. Şadurschi). Diverses échelles.
- Planche 60. Outils et armes en bronze (25, d'après *RAJI*; 94, inédit, fouilles L. Dascălu; 117, 365, d'après A. C. Florescu; 239, d'après I. Ioniţă et O. L. Şovan; 332, 333, d'après P. Şadurschi). Diverses échelles.
- Planche 61. Aiguilles en bronze (15, 173b, 335, d'après P. Şadurschi; 83, 366a, 377a, d'après A. C. Florescu; 94, inédit, fouilles L. Dascălu; 239, d'après I. Ioniţă et O. L. Şovan). Diverses échelles.
- Planche 62. Objets de parure et outils en bronze (26, d'après *RAJI*; 159, 320, 366a, d'après A. C. Florescu; 239, d'après I. Ioniţă et O. L. Şovan; 374, d'après M. Florescu; 408, d'après P. Şadurschi). Diverses échelles.
- Planche 63. Outils et armes en bronze (49, 193, d'après M. Petrescu-Dîmboviţa; 206, d'après *RAJI*; 239, d'après I. Ioniţă et O. L. Şovan; 348, 384, 402-403, d'après P. Şadurschi; 365, d'après A. C. Florescu). Diverses échelles.
- Planche 64. Faucilles en bronze. Massues en pierre (1-2, 4-8, d'après I. T. Cernjakov; 3, d'après D. Şerbănescu et al.). Diverses échelles.
- Planche 65. Dépôt d'objets en bronze. Ilişeni [211b] (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa).
- Planche 66. Dépôt d'objets en bronze. Jijia [214] (d'après P. Şadurschi).
- Planche 67. Dépôt d'objets en bronze. Deleni [109b]; Rădeni [291] (109b, d'après *RAJI*; 291, d'après M. Petrescu-Dîmboviţa).
- Planche 68. Dépôt d'objets en bronze. Ulmi-Liteni [374b] (d'après M. Florescu).
- Planche 69. Céramique Komariv de la Plaine de la Moldavie (d'après Gh. Dumitroaia).
- Planche 70. Ornements réalisés par des dépressions. I, Plaine de la Moldavie; II: 1, Lunca; 2, Poduri (d'après Gh. Dumitroaia).
- Planche 71. Motifs décoratifs et techniques d'ornementation. I, Plaine de la Moldavie; II: 1-2, 4-8, Lunca; 3, Zoltan (I, II.1-2, 4-8, d'après Gh. Dumitroaia; II.3, d'après V. Cavruc).
- Planche 72. Motifs décoratifs et techniques d'ornementation. I, Plaine de la Moldavie; II: 1-2, 4, Lunca; 3, Mihoveni (d'après Gh. Dumitroaia et V. Batiariuc).
- Planche 73. Motifs décoratifs et techniques d'ornementation. 1-7, Lunca (d'après Gh. Dumitroaia).
- Planche 74. Forme céramiques et motifs décoratifs de la Plaine de la Moldavie. a: formes céramiques; b: détails décorés.
- Planche 75. Forme céramiques et motifs décoratifs de la Plaine de la Moldavie. a: formes céramiques; b: détails décorés.
- Planche 76. Motifs décoratifs sur la céramique Corlăteni [83]: a – motifs décoratifs; b-c – éléments composants des motifs décoratifs.
- Planche 77. Motifs décoratifs sur les pots Brăeşti/M10 [47]: a – motifs décoratifs; b-c – éléments composants des motifs décoratifs.

ABREVIERI

A. ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- AAC* - *Acta Arheologica Carpathica*, Krakow
- ActaArchHung* - *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapesta
- ActaMM* - *Acta Moldaviae Meridionalis*, Vaslui
- ActaMN* - *Acta Musei Napocensis*, Cluj - Napoca
- ActaMP* - *Acta Musei Porolissensis*, Zalău
- ActesBeograd* - *Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Belgrad, 1, 1971; 2-3, 1973
- ActesBH* - *Relations Thraco - Illyro - Helléniques. Actes du XIVe Symposium National de Thracologie*, Băile Herculane (14-19 sept. 1992), București, 1994
- ActesBucarest* - *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, București, 1-3, 1980
- ActesParis* - *Actes du VIe Congrès Internationale des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques*, Paris, I, 1960
- ActesPrague* - *Actes du IIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Prague, 1, 1970; 2, 1971
- AIM* - *Arheologičeskie Issledovanija v Moldavii*, Kișinev
- AIU* - *Arheologičeskie issledovanija na Ukraine*
- AKM* - *Arheologičeskaja karta Moldavskoj SSR*, Kișinev
- AnnRoum d'Antr* - *Annuaire Roumain d'Anthropologie*, București
- AP* - *Arheologični pam'jatki URSS*, Kiev
- ArchKiev* - *Arheologija URSS*, Kiev
- ArhMold* - *Arheologia Moldovei*, Iași - București
- ArchPol* - *Arheologia Polski*, Warszawa
- ArchU* - *Arheologija Ucrainskoj SSR*, I, 1985, Kiev
- ASGE* - *Arheologičeskij sbornik Gosudarstvennogo Ermitaža*, Leningrad
- AȘUI* - *Analele Științifice ale Universității "Al. I. Cuza" Iași*, Sect. a III -a, Istorie, Iași
- BAM* - *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer- Kulturraumes*
- BCMI* - *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, București
- BerichtRGK* - *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, Mainz - Berlin
- BibIThrac* - *Biblioteca Thracologica*, Institutul Român de tracologie, București
- BullIThrac* - *Bulletin de Thracologie*, Institutul Român de tracologie, București
- CAANT* - *Cercetări arheologice în aria nord - tracă*, Institutul Român de Tracologie, București
- Carh* - *Cercetări Arheologice*. Muzeul de Istorie al României, București
- CI* - *Cercetări Istorice*, Iași
- Comori* - *Comori ale epocii bronzului din România*, București, Muzeul Național de Istorie a României, 1995
- Crisia* - *Crisia*, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea
- Dacia* - *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne*, București, I-XII, 1924-1947; N.S. (din 1957).
- DTB* - *Din trecutul județului Botoșani*, Botoșani, 1974
- EBU* - *Eneolit i bronzovyj vek Ukrainy*, Kiev
- Enciclopedia* - *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. I (A - C), București, 1994
- ESA* - *Eurasia Septentrionalis Antiqua*, Helsinki
- IsslArch* - *Issledovanija po arheologii Severo- Zapadnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1986
- Istros* - *Istros. Studii, comunicări - note*. Muzeul Brăilei, Brăila
- Izvestija* - *Izvestija AN MSSR*, Kișinev
- KSIA* - *Kratkie soobščeniia Instituta Arheologii AN SSSR*, Moskva
- KSIIIMK* - *Kratkie soobščeniia Instituta istorii material'noj kul'tury*, Moskva; Leningrad
- MAE* - *Materialy raskopok arheologičeski expedicii na Srednej Prute*, Kișinev, 1982
- Materiale* - *Materiale și Cercetări arheologice*, București
- MDAPV* - *Materiali i Doslidžennja z Archeologij Prikarpatija i Volini*, Kiev
- MemAnt* - *Memoria Antiquitatis*, Piatra Neamț
- MIA* - *Materialy i issledovanija po arheologii SSSR*, Moskva, Leningrad
- MIAKișinev* - *Materialy i issledovanija po archeologii jugo-zapada SSSR i RNR*, Kișinev

- NEH - *Nouvelles Études d'Histoire*, București
 NMAZSP - *Novye materialy po archeologij Severo - Zapadnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1985
 PAS - *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*
 PBF - *Prähistorische Bronzefunde*, München
 Pontica - *Pontica. Revista Muzeului Național de Arheologie și Istorie*, Constanța
 PreistAlp - *Preistoria alpina*, Trento
 ProblAntr - *Probleme de antropologie*, București
 Pulpudeva - *Pulpudeva, Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace*, Plovdiv, 3-17 octobre, 1982, 5
 PZ - *Prähistorische Zeitschrift*, Berlin
 PZP - *Prahistoria ziem Polskich*, Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk
 RA - *Revista Arhivelor*, București
 RAJA - V. Moga, H. Ciugudean, *Repertoriul arheologic al județului Alba*, 1995
 RAJB, 1976 - A. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, I-II, București, 1976
 RAJCluj - I. H. Crișan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Bibl. Mus. Napocensis, 5, Cluj-Napoca, 1992
 RAJCo - B. Bartók, M. Bărbulescu, V. Cavruc, E. Chirilă, I. H. Crișan, V. Crișan, Zs. Székely, V. Vasiliev, I. Winkler, *Repertoriul arheologic al județului Covasna*, seria Monografii Arheologice, I, Sfântu Gheorghe, 1998
 RAJI, 1984 - V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, I, Iași, 1984
 RAJI, 1985 - V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, II, Iași, 1985
 RAJM - V. Lazăr, *Repertoriul arheologic al județului Mureș*, Tîrgu Mureș, 1995
 RAJV - G. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980
 RapoarteBrașov - *Materiale și Cercetări Arheologice. A XV-a Sesiune Anuală de Rapoarte*, Brașov, 1981 (București, 1983)
 RapoarteConstanța - *A XXVII-a Sesiune națională de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1992*, Constanța, 13 - 16 mai 1993
 RapoarteOradea - *Materiale și Cercetări Arheologice. A XIII-a sesiune anuală de rapoarte*, Oradea, 1979
 RapoarteTulcea - *Materiale și Cercetări Arheologice. A XIV-a sesiune anuală de rapoarte*, Tulcea, 1980
 RevESEE - *Revue des études sud-est européennes*, București
 RevIst - *Revista de Istorie*, București
 RevMuz - *Revista muzeelor*, București.
 SA - *Sovetskaja Archeologija*, Moskva
 SCIV (A) - *Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie)*, București
 SCAntr - *Studii și cercetări de antropologie*, București
 SCȘIași - *Studii și Cercetări Științifice*, Iași
 SMA - *Studies in Mediteranean Archaeology*, Göteborg
 SovAntr - *Sovetskaja antropologija*, Moskva
 StComSibiu - *Studii și Comunicări, Muzeul Brukenthal*, Sibiu
 StComVrancea - *Vrancea. Studii și comunicări, Muzeul de Istorie Focșani*
 StMatSuceava - *Studii și Materiale, Istorie, Muzeul Județean Suceava*
 SymThrac - *Symposia Thracologica, Institutul Român de Tracologie, București*

B. ALTE ABREVIERI

ACT = Aspectul Corlăteni - Trușești

Corpus 1 = V.1. Bronzul mijlociu și târziu în Câmpia Moldovei

Corpus 1, nr. 93a = situl nr. 93a, din Corpus 1

Corpus 2 = V.2. Morminte și necropole ale culturii Noua de pe teritoriul României

N = Cultura Noua

Trușești (1-2) = așezarea de la Trușești, nivelurile 1 și 2

CERAMICA:

a) DIMENSIUNI:

Dm = diametrul marginii (buzei) vasului

Dmax = diametrul maxim al vasului

Df = diametrul fundului vasului

H = înălțimea vasului

HDmax = înălțimea la care se află diametrul maxim

Hg = înălțimea gâtului

L = lungimea

I = lățimea

b) RAPORTURI INTRE DIMENSIUNI:

D_m/D_{max} = diametrul marginii/diametrul maxim

D_f/D_{max} = diametrul fundului/diametrul maxim

H/D_m = înălțimea/diametrul marginii

HD_{max}/H = înălțimea la care se află diametrul maxim/ înălțimea vasului

H_g/HD_{max} , unde H_g = înălțimea gâtului/înălțimea la care se află situat diametrul maxim,

H_g/H_m = înălțimea gâtului/înălțimea vasului la nivelul marginii

RITURI FUNERARE:

M = mormânt

T = tumul

Valea Lupului/M 21/T 1953-1957 = Valea Lupului, mormântul 21, tumulul (săpat în) 1953-1957

unghi coloană-femur = unghiul format între coloană și femur; indică gradul de chircire a scheletului

unghi femur-gambă = unghiul format între femur și gambă; indică gradul de chircire a picioarelor

$\geq 90^\circ$ = mai mare sau egal cu 90°

$\leq 45^\circ$ = mai mic sau egal cu 45°

TABELE:

BA/10 = Balintești, mormântul 10

BD/10 = Badrași, mormântul 10

BR/10 = Brăești, mormântul 10

BU/11 = Burlănești, mormântul 11

CH/11 = Chirileni, mormântul 11

CR/10 = Crasnaleuca, mormântul 10

TR/10 = Trușești, mormântul 10

ILUSTRATIA:

planșa I/176a.1 = planșa I, situl nr. 176a, nr. 1 (din situl 176a)

42b, Bogonos = Bogonos, nr. 42b (din *Corpus I*)

BIBLIOGRAFIE

- Agulnikov, 1996: S. Agulnikov, *Necropola culturii Belozerka de la Cazacalia*, în *BibIThrac*, 14, 1996.
- Alexandrescu, 1952: A. D. Alexandrescu, *Şantierul Valea Jijiei. Valea Jijiei II. Sondagiile de la Larga Jijiei, com. Movileni, raionul Iaşi, reg. Iaşi, SCIV*, 3, 1952, p. 47- 56.
- Alexandrescu, 1966: A. D. Alexandrescu, *Die Bronzeschwerter aus Rumänien*, în *Dacia*, 10, 1966, p. 117-189.
- Alexandrescu, 1973: A. D. Alexandrescu, *La nécropole du bronze récent de Zimnicea (dép. Teleorman)*, în *Dacia*, 17, 1973, p. 77-97.
- Alexandrescu, 1974 : A. D. Alexandrescu, *La nécropole du bronze ancien de Zimnicea (dép. de Teleorman)*, în *Dacia*, 18, 1974, p. 79-93.
- Anastasiu, Harţuche, 1965: F. Anastasiu, N. Harţuche, *Contribuţii la problema înmormântărilor cu ocră*, în *RevMuz*, II, 1965, p. 418.
- Anastasiu, Harţuche, 1967: F. Anastasiu, N. Harţuche, *Cercetări şi descoperiri arheologice în raionul Brăila, în Danubius*, 1967, I, p. 19-40.
- Andrieşescu, 1925 : I. Andrieşescu, *Nouvelles contributions sur l'âge du bronze en Roumanie. Le dépôt de bronzes de Drajna de Jos et l'épée de Bucium*, în *Dacia*, 2, 1925, p. 345-384.
- Andriţoiu, 1970: I. Andriţoiu, *Două ceturi din colecţia Muzeului din Deva*, *SCIV*, 21, 4, 1970, p. 633-637.
- Andriţoiu, 1981: I. Andriţoiu, *Necropola din epoca bronzului de la Târnava (jud. Sibiu)*, în *SCIVA*, 32.4, 1981, p. 553-561.
- Andriţoiu, 1986: I. Andriţoiu, *Contribuţii la cunoaşterea culturii Noua în sud-vestul Transilvaniei*, în *Thraco-Dacica*, 7, 1986, p. 31-45.
- Andriţoiu, 1992: I. Andriţoiu, *Civilizaţia tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, în *BibIThrac*, 2, 1992.
- Andriţoiu, 1993: I. Andriţoiu, *Metalurgia bronzului în sud-vestul Transilvaniei. Epoca bronzului (I)*, în *Analele Banatului*, 2, 1993, p. 85-116.
- Andriţoiu, Vasiliev, 1993a: I. Andriţoiu, V. Vasiliev, *Quelques considérations concernant la culture Noua en Transylvanie*, în *Culture et civilisation au Bas Danube*, 10, Călăraşi, 1993, p. 101-123.
- Andriţoiu, Vasiliev, 1993b: I. Andriţoiu, V. Vasiliev, *Câteva consideraţii privind cultura Noua în Transilvania*, în *Apulum*, 27-30, 1993, p. 121-146.
- Antoniu, Gramatopol, 1966: S. Antoniu, M. - E. Roşca Gramatopol, *Studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Valea Lupului*, în *AŞUI*, 12.1, 1966, p. 49- 60.
- Aprotosoiaie, 1974: F. Aprotosoiaie, *Cercetări arheologice în împrejurimile oraşului Săveni*, în *DTB*, 1974, p. 157-175.
- Aprotosoiaie, 1982: F. Aprotosoiaie, *Câteva noi puncte arheologice descoperite în zona Săvenilor şi în împrejurimi*, în *Hierasus (1979)*, 1982, p. 123-125.
- Aşezări, 1970: N. Zaharia, M. Petrescu - Dîmboviţa, Em. Zaharia *Aşezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1970.
- Atlas, 1990: *Atlas Moldavskoi SSR*, Moskva, 1990.
- Bader, 1966: T. Bader, *Die Bronzeschwerter aus Rumänien*, în *Dacia*, 10, 1966, p. 117-189.
- Bader, 1978: T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti, 1978.
- Bader, 1983: T. Bader, *Die Fibeln in Rumänien*, în *PBF*, 14.6, München, 1983.
- Balaguri, 1961: E. A. Balaguri, *Mogil'nik kultury Noua na Stanislavščiny*, în *ArhKiev*, 13, 1961, p. 145-154.
- Balaguri, 1964: E. A. Balaguri, *Istoriija plemen pozdnebronzovogo veka v Srednem Podnestroye (kultura Noa)*: Avtoref. dis. ... kand. ist. nauk, Kiev, 1964.
- Balaguri, 1967: E. A. Balaguri, *Issledovanie pamjatnikov pozdnej bronzy i rannego železa na Zakarpat'e v 1966-1967 gg.*, în *AIU*, 1967 g. Kiev, 1968, 2, p. 105-107.
- Bartók, Bărbulescu şi colab., 1998: v. RAJC, 1998
- Băcăuanu, 1968: V. Băcăuanu, *Câmpia Moldovei. Studiu geomorfologic*, Bucureşti, 1968.
- Băcăuanu, Barbu şi colab., 1980: V. Băcăuanu, N. Barbu, M. Pantazică, Al. Ungureanu, D. Chiriac, *Podişul Moldovei. Natură, om, economie*, Bucureşti, 1980.
- Bălţeanu, 1989: C. A. Bălţeanu, *Consideraţii asupra populaţiilor mormintelor cu ocră din Moldova*, în *SymThrac*, 7, 1989, p. 230.

- Berciu, 1939: D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939.
- Berciu, 1943: D. Berciu, *Din problemele preistoriei Olteniei*, în *Oltenia*, Fundația "Regele Mihai", Craiova, 1943, p. 245-268.
- Berciu, 1945: D. Berciu, *Repertoriul arheologic de stațiuni și descoperiri preistorice în România (Materiale pentru un dicționar de geografie istorică) (II)*, în *RA* (1942-1945), 5.1, 1945, p. 22-68.
- Berciu, 1950: D. Berciu, *Despre apariția și dezvoltarea patriarhatului pe teritoriul Republicii Populare Române*, în *SCIV*, 1.2, 1950, p. 52-82.
- Berciu, 1954: D. Berciu, *Probleme ridicate de săpăturile arheologice din Oltenia (1949-1951)*, în *SCIV*, 5.3-4, 1954, p. 343-360.
- Berciu, 1960: D. Berciu, *Constituirea și consolidarea comunei primitive. Ginta matriarhală. Epoca pietrei*, în *Istoria României*, I, 1960, p. 71-82.
- Berciu, 1961: D. Berciu, *Die Verbicioara Kultur*, în *Dacia*, 5, 1961, p. 123-161.
- Berciu, 1964: D. Berciu, *Sur les débuts de l'Âge du bronze au Bas-Danube*, în *Dacia*, 8, 1964, p. 313 - 318.
- Berciu, 1966 a: D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966.
- Berciu, 1966 b: D. Berciu, *Rezultatele primelor săpături de la Crivăț (1965)(r. Oltenița)*, în *SCIV*, 17.3, 1968, p. 529-536.
- Berciu, Berciu, 1949: D. Berciu, I. Berciu, *Săpături și cercetări arheologice în anii 1944-1947*, în *Apulum*, 3, 1947-1949, p. 3-12.
- Berciu, Comșa și colab., 1951: D. Berciu, E. Comșa, Gh. Marin, Seb. Morintz, C. S. Nicolăescu - Ploșor, S. Popescu - Ialomița, C. Preda, *Șantierul arheologic Verbicioara - Dolj*, în *SCIV*, 2.1, 1951, p. 229-248.
- Berciu. Popa, 1965a: I. Berciu, Al. Popa, *Un nou cimitir de tip Noua la Teiuș*, în *Apulum*, 5, 1964, p. 39-50.
- Berciu. Popa, 1965b: I. Berciu, Al. Popa, *Urme ale culturii Noua la Alba Iulia*, în *Apulum*, 5, 1965, p. 547-549.
- Berciu, Roman, 1984: D. Berciu, P. Roman, *Mormintele tumulare de la Verbița (jud. Dolj)*, în *Thraco-Dacica*, 5.1-2, 1984, p. 15-21.
- Berezanskaja, 1960: S. S. Berezanskaja, *Ob odnoj iz grupp pamjatnikov srednej bronzy na Ukraine*, în *SA*, 1960, 4, p. 26-41.
- Berezanskaja, 1971: S. S. Berezanskaja, *Komariv's'ka kul'tura*, în *ArhKiev*, I, 1971, p. 354-363.
- Berezanskaja, 1972: S. S. Berezanskaja, *Srednij period bronzovogo veka v severnoj Ukraine*, Kiev, 1972.
- Berezanskaja, 1982: S. S. Berezanskaja, *Severnaja Ucraina v epohu bronzy*, Kiev, 1982.
- Berezanskaja, 1985: S. S. Berezanskaja, *Komaróvskaja kul'tura*, în *ArhU*, I, 1985, p. 428 - 437
- Berezanskaja, Otroščenko și colab., 1986: S. S. Berezanskaja, V. V. Otroščenko, N. N. Čeredničenko, I. N. Šarafutdinova, *Kul'tury epohi bronzy na teritorii Ukrajinj*, Kiev, 1986.
- Berezanskaja, Cvck și colab., 1994: S. S. Berezanskaja, O. V. Cvek, S. M. Ljaško, *Remeslo epochi eneolita - bronzy na Ukraine*. Kiev, 1994.
- Bichir, 1959: Gh. Bichir, *Cercetări arheologice pe grindul din apropierea comunei Cîrna*, în *Materiale*, 5, 1959, p. 276-278.
- Bichir, 1962 a: Gh. Bichir, *Beitrag zur Kenntnis der frühen Bronzezeit im südöstlichen Transsilvanien und in der Moldau (im Lichte der Grabungen von Cuculata und Mândrișca)*, în *Dacia*, 6, 1962, p. 87-114.
- Bichir, 1962 b: Gh. Bichir, *Săpăturile de salvare de la Cuculata (r. Rupea, reg. Brașov)*, în *Materiale*, 8, 1962, p. 283-290.
- Bichir, 1964: Gh. Bichir, *Autour du problème des plus anciens modèles de chariots découvertes en Roumanie*, în *Dacia*, 8, 1964, p. 67 - 86.
- Bichir, 1970: Gh. Bichir, *Săpăturile de la Mîndrișca*, în *Materiale*, 9, 1970, p. 113 - 125.
- Bichir, Dogan, 1962: Gh. Bichir, Eug. Dogan, *Săpături arheologice la Mîndrișca (r. Adjud, reg. Bacău)*, în *Materiale*, 8, 1962, p. 291 - 300.
- Bârzu, 1989 a: Ligia Bîrzu, *Ritul și ritualul funerar din faza târzie a culturii Monteoru (cimitirul nr. 4 de la Sărata Monteoru)*, în *SymThrac*, 7, 1989, p. 248-252.
- Bârzu, 1989 b: L. Bârzu, *La station de Sărata Monteoru: La nécropole N° 4 de l'époque du bronze*, în *Dacia*, 33.1-2, 1989, p. 39-78.
- Bobi, 1981: V. Bobi, *Descoperiri arheologice din epoca bronzului în județul Vrancea*, în *StComVrancea*, 4, 1981, p. 47-77.
- Boroffka, 1992: N. Boroffka, *Considerații asupra unor obiceiuri de depunere în epocile premetalice din Europa*, în *SCIVA*, 43.4, 1992, p. 341-354.
- Boroffka, 1993: N. Boroffka, *Descoperiri vechi din Muzeul de Istorie Aiud (I)*, în *SCIVA*, 44.3, 1993, p. 293-302.
- Boroffka, 1994: N. Boroffka, *Die Wietenberg - Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, 1-2, Bonn, 1994.

- Borzijak, Manzura și colab., 1983: N. A. Borzijak, I. V. Manzura, O. G. Levickij, *Korževskie kurgany*, în *AIM* (1979 - 1980), 1983, p. 3-27.
- Borzijak, Kašuba, 1990: N. A. Borzijak, M. T. Kašuba, *Issledovanija na poselenii y s. Bulboaka*, în *AIM*, 1990, p. 99-107.
- Botezatu, Cantemir, 1988: D. Botezatu, P. Cantemir, *Analiza antropologică a scheletelor descoperite la Prăjeni - Țarnă în anul 1987*, ms.
- Bouzek, 1985: J. Bouzek, *The Aegean, Anatolia and Europe: cultural interrelations in the second millennium B.C.*, în *SMA*, 29, Göteborg, 1985.
- Bratčenko, 1972: S. I. Bratčenko, *K voprosu o složenij "Babinskoj" kul'tury (mноговалikovoj keramiki)*, în *Vilneanskie kurgany v Dneprovskom Nadporožie*, Kiev, 1972.
- Bratčenko, 1985: S. I. Bratčenko, *Kul'tura mnogovalikovoj*, în *ArchU*, 1985, p. 451-458.
- Bratčenko, Șapoșnikova, 1985: S. I. Bratčenko, O. G. Șapoșnikova, *Katakombnaja kul'turno - istoričeskaja obščnost'*, în *ArchU*, 1985, p. 403-420.
- Brudiu, 1975: M. Brudiu, *Despre două sceptre de piatră descoperite în SE Moldovei*, în *SCIVA*, 26.2, 1975, p. 169-179.
- Brudiu, 1982: M. Brudiu, *Cercetări arheologice de teren la Crasnaleuca și Cotu Miculinți*, în *Hierasus* (1979), 1982, p. 87-89.
- Brudiu, 1985: M. Brudiu, *Informații noi privind epoca bronzului în sud-estul Moldovei*, *SCIVA*, 36.3, 1985, p. 235-248.
- Brudiu, 1986: M. Brudiu, *Necropola din movila Arbănești, com. Liești (jud. Galați) (Perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului)*, comunicare prezentată la al IX-lea Simpozion național de Tracologie, Oradea, 1986.
- Brudiu, 1987: M. Brudiu, *Date noi privind începutul epocii bronzului în sud-estul Moldovei*, în *Thraco-Dacica*, 8.1-2, 1987, p. 10-15.
- Brudiu, 1991a: M. Brudiu, *Complexe funerare tumulare din sud-estul Moldovei (I)*, în *Peuce*, 10.1, 1991, p. 41-56.
- Brudiu, 1991b: *Otkritie jamnoi kulturi (budjanskij variant) v Galatom uezde*, în *Istoria i arheologia nižnego Podunavja*, Reni, p. 19-20.
- Brudiu, Coman, 1979: M. Brudiu, Gh. Coman, *Un nou sceptru de piatră descoperit în SE Munteniei*, în *SCIVA*, 30.1, 1979, p. 101-103.
- Brunn, 1968: W. A. von Brunn, *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, Berlin, 1968.
- Burtănescu, 1993: F. Burtănescu, *Mormintele tumulare din epoca bronzului de pe teritoriul Moldovei. Considerații taxonomice și cultural-istorice*. Teză de licență, Iași, 1993.
- Burtănescu, 1996: F. Burtănescu, *Considerații asupra unor morminte tumulare de pe teritoriul Moldovei (perioada de tranziție - bronz timpuriu)*, în *Thraco-Dacica*, 17.1-2, 1996, p. 87-116.
- Buțureanu, 1895: Gr. C. Buțureanu, *Movila lui Andrei*, în *Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași*, VI, 1895, p. 54-59.
- Buzdugan, 1968: C. Buzdugan, *Cimitir din epoca bronzului la Căbești (Bacău)*, în *Carpica*, 1, 1968, p. 63-67.
- Buzdugan, 1981: C. Buzdugan, *Cercetările arheologice de la Giurcani, jud. Vaslui*, în *CArh*, 4, 1981, p. 7-19.
- Buzdugan, 1982: C. Buzdugan, *Săpături arheologice din anul 1980 de la Giurcani, jud. Vaslui*, în *CArh*, 5, 1982, p. 29-35.
- Buzdugan, Bobi și colab., 1986: C. Buzdugan, V. Bobi, V. Paragină, *Cercetări arheologice în necropola tumulară de la Bolotești, jud. Vrancea*, în *CArh*, 8, 1986, p. 27-35.
- Buzdugan, Bobi și colab., 1987: C. Buzdugan, V. Bobi, N. Cernea, *Cercetările arheologice din tumulul 2 de la Bolotești - Vrancea*, în *SCIVA*, 38.3, 1987, p. 224-232.
- Caramelea, Nicolăescu-Plopșor și colab., 1962: V. V. Caramelea, D. Nicolăescu-Plopșor, C. Maximilian, *Contribuții paleodemografice la studiul unor comunități tribale din neoliticul și bronzul României*, în *ProblAntr.* 7, 1962, p. 243-261.
- Catalog, 1998: *Catalogul expoziției. Cultură și civilizație din Carpații Răsăriteni în lumina noilor descoperiri arheologice*, Sfântu Gheorghe, 1998.
- Cavruc, 1985: V. I. Cavruc, *Novyj pameatnik epochi pozdnei bronzy v central'noj Moldavii*, în *AIM*, 1985, p. 83-84.
- Cavruc, 1988: V. I. Cavruc, *Kultura Noua. Oput etnogenetičeskoj rekonstrukci*: Avtorcf. dis. ... kand. ist. nauk, Moskva, 1988.
- Cavruc, 1990: V. I. Cavruc, *Noi contribuții la problema genezei și atribuirii etnice a culturii Noua*, în *SympThrac.* 8, Satu Mare, 1990, p. 125 și urm.
- Cavruc, 1993: V. I. Cavruc, *With Reference to Formation of Noua Culture (a historiographic survey)*, în *Culture et civilisation au Bas Danube*, 1993, Călărași, p. 83-99.

- Cavruc, 1994: V. I. Cavruc, *Analiza comparativă a monumentelor funerare din bronzul mijlociu și târziu din spațiul dunăreano-nistrean*, Comunicare prezentată la Colocviul XIX, *Probleme ale bronzului târziu nord-dunărean*, București, 12-13 dec. 1994.
- Cavruc, 1996: V. I. Cavruc, *Câteva considerații privind originea culturii Noua*, în *Angustia*, 1, 1996, p. 67-78.
- Čebotarenko, Jarovoj și colab., 1989: G. F. Čebotarenko, E. V. Jarovoj, N. P. Tel'nov, *Kurgany budžaskoj stepy*, Kișinev, 1989.
- Černjakov, 1985: I. T. Černjakov, *Severno - Zapadnoe Pričernomor'e vo vtoroj polovine II tysečačletia do n.e*, Kiev, 1985.
- Černjakov, Stanko și colab., 1986: I. T. Černjakov, V. I. Stanko, A.V.Gudkova, *Cholmskie kurgany*, în *IsslArch*, Kiev, 1986, p. 53-96.
- Černjakov, Toščev, 1985: I. T. Černjakov, G. I. Toščev, *Kul'turno - chronologičeskie osobennosti kurgannyh pogrebenij epochi bronzy Nižnego Dunaja*, în *NMASZP*, 1985, p. 5-31.
- Černych, 1978: E. N. Černych, *Metallurgičeskie provincii i periodozacia epochi ramnego metalla na territorii SSSR*, în *SA*, 1978, p. 53-82.
- Chicideanu, 1992: I. Chicideanu, *O descoperire de la începutul primei epoci a fierului de la Cîrna*, în *SCIVA*, 43.1, 1992, p. 49-54.
- Chicideanu, Lichiardopol, 1993: I. Chicideanu, D. Lichiardopol, *Observații asupra depozitului de bronzuri de la Străoști, Prahova*, în *SCIVA*, 44.1, 1993, 33-39.
- Chidioșan, 1974: N. Chidioșan, *Sincronismele apusene ale culturii Wietenberg stabilite pe baza importurilor ceramice*, în *Crisia*, 4, 1974, p. 153-170.
- Chidioșan, 1980: N. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*. Oradea, 1980.
- Chidioșan, Emödi, 1981: Nicolae Chidioșan, Ioan Emödi, *O descoperire de la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului în peștera Mișidului, com. Șuncuiuș, jud. Bihor*, în *Thraco-Dacica*, 2, 1981, p. 161-167.
- Chidioșan, Emödi, 1982: N. Chidioșan, I. Emödi, *Grupul cultural Igrîța de la sfârșitul epocii bronzului*, în *Crisia*, 12, 1982, p. 61-86.
- Chirica, 1971: V. Chirica, *Cercetări arheologice de teren în județul Botoșani*, în *Carpica*, 4, 1971, p. 302-313.
- Chirica, Șadurschi, 1979: V. Chirica, P. Șadurschi, *Descoperiri paleolitice și postpaleolitice la Mitoc - Pârâul lui Istrate (județul Botoșani)*, în *Hierasus* (1978), I, 1979, p. 63-74, fig. 4, 6.
- Chirica, Tanasachi, 1984: vezi *RAJI*, 1984, I
- Chirica, Tanasachi, 1985: vezi *RAJI*, 1985, II
- Chiriță, 1893: C. Chiriță, *Dicționar geografic al județului Fălciu*, Iași, 1893.
- Ciugudean, 1988: H. Ciugudean, *O așezare din epoca timpurie a bronzului la Alba Iulia*, în *Thraco-Dacica*, 9.1-2, 1988, p. 15-22.
- Ciugudean, 1992: H. Ciugudean, *Chronological and cultural relations between Transylvania and balkan area in the IIIrd millenium BC*, în *SympThrac*, 9, 1992, p. 94.
- Ciugudean, 1995: H. Ciugudean, *Manifestări etno-culturale aparținând bronzului timpuriu transilvănean*, în *Comori*, 1995, p. 137-142.
- Ciugudean, 1996: H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, în *BiblThrac*, 13, 1996.
- Ciugudean, 1997: H. Ciugudean, *Cercetări privind epoca bronzului și prima vârstă a fierului în Transilvania*, în *Bibl. Mus. Apulensis*, 7, Alba Iulia, 1997.
- Coman, 1980: v. *RAJV*, 1980
- Comori*, 1995: *Comori ale epocii bronzului din România*, București, 1995.
- Comșa, 1960: E. Comșa, *Riturile funerare din epoca neolitică pe teritoriul R.P.R.*, în *Omagiu C. Daicovicu*, București, 1960, p. 84-97.
- Comșa, 1975: E. Comșa, *Quelques problèmes concernant la période de transition vers l'âge du bronze dans l'Est de la Roumanie et le Sud-Ouest de l'URSS*, în *AAC*, 15, 1975.
- Comșa, 1978 a: E. Comșa, *Considerații cu privire la mormintele cu ocră de pe teritoriul Dobrogei*, în *Pontica*, 11, 1978, p. 19-26.
- Comșa, 1978 b: E. Comșa, *Unele probleme privind populațiile de stepă din nord-vestul Mării Negre, din perioada eneolitică până la începutul epocii bronzului*, *SCIVA*, 29.3, 1978, p. 353-363.
- Comșa, 1981 a: E. Comșa, *Contribuție privind ritul funerar al purtătorilor culturii Monteoru (Necropola nr. 3 de la Sărata Monteoru)*, în *Thraco-Dacica*, 2, 1981, p. 111-124.
- Comșa, 1981 b: E. Comșa, *Les relations des communautés du territoire roumain avec celles des territoires voisins pendant la période de transition et au debut de l'age du bronze à la lumière des rites funéraires*, în *"Die*

- Frühbronzezeit im Karpatenbecken und in den Nachbargebieten - Internationales Symposium 1977*", Budapest - Velem, 1981, p. 49-61.
- Comșa, 1982: E. Comșa, *Mormintele cu ocră de la Corlăteni*, în *Thraco-Dacica*, 3, p. 86-92.
- Comșa, 1985 a: E. Comșa, *Mormintele cu ocră de la Holboca*, în *Thraco-Dacica*, 6.1-2, 1985, p. 145-160.
- Comșa, 1985 b: E. Comșa, *Mormintele cu ocră din movila II-1950 de la Glăvăneștii Vechi*, în *SCIVA*, 36.4, 1985, p. 338-345.
- Comșa, 1987: E. Comșa, *Mormintele cu ocră din movila I de la Glăvăneștii Vechi*, în *SCIVA*, 38.4, 1987, p. 367-387.
- Comșa, 1989 a: E. Comșa, *Mormintele cu ocră din movila II - 1943 de la Ploiești Triaj*, în *Thraco-Dacica*, 10.1-2, 1989, p. 181-188.
- Comșa, 1989 b: E. Comșa, *Movila II-1949 de la Glăvăneștii Vechi*, în *Hierasus*, 7-8, 1989, p. 91-103.
- Comșa, 1992: E. Comșa, *Les relations des communautés néoénéolithique de l'est de la Péninsule Balcanique*, în *SympThrac*, 9, 1992, p. 74-75.
- Comșa, 1996: E. Comșa, *Bibliografia epocii bronzului pe teritoriul României*, în București, 1996.
- Conovici, 1981: N. Conovici, recenzie: A. I. Meliukova, *Skifija i frakijiskij mir*, Moscova, 1979, în *Thraco-Dacica*, 2.1981, p. 225-231.
- Cristescu, 1961: M. Cristescu, *Contribuții la studiul antropologic al unor schelete de la sfârșitul epocii bronzului (cultura Noua) și începutul epocii fierului din Moldova*, în *ArhMold*, 1, 1961, p. 129-148.
- Cristescu, Sandu-Antoniou, 1962: M. Cristescu, Serafina Sandu-Antoniou, *Studiul antropologic al scheletelor aparținând culturii Noua de la Doina*, în *AȘUI*, 8.2, 1962, p. 137-156.
- Cristescu, Sandu-Antoniou și colab., 1965: M. Cristescu, Serafina Sandu-Antoniou, Rachel Klüger, *Studiul antropologic al scheletelor de la Cioinagi-Balintești*, în *SCANtr*, 2, 1, 1965, p. 29-42.
- Cristescu, Miu, 1999: M. Cristescu, G. Miu, *Studiul paleoantropologic al scheletelor din necropola civilizației Noua de la Trușești-Țuguieța*, în M. Petrescu-Dîmbovița, A.C. Florescu, M. Florescu, *Trușești*, București, Iași, 1999, p. 683-695.
- Cristescu, Miu, 2001: M. Cristescu, G. Miu, *Die paläoanthropologische Untersuchung der Skelette aus der Noua-Nekropole von Trușești "Țuguieța"*, în *PZ*, 76, 2001, p. 209-220.
- Crișan, 1969: I. H. Crișan, *Ceramica geto-dacică. Cu specială privire la Transilvania*, București, 1969.
- Crișan, Bărbulescu și colab., 1992: v. *RAJChuj*, 1992
- Crișmaru, 1977: A. Crișmaru, *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, 1977, Botoșani.
- Cucoș, 1985: St. Cucuș, *Cultura amforelor sferice din depresiunea subcarpatică a Moldovei*, în *MemAnt*, 9-10 (1977 - 1979), p. 141 - 161.
- Cucoș, 1992: St. Cucuș, *Contribuții la Repertoriul arheologic al județului Neamț*, în *MemAnt*, 18, 1992, p. 5 - 61.
- Dascălu, 1989: L. Dascălu, *Necropola de tip "Noua" de la Brăești, județul Botoșani*, comunicare prezentată la cea de a XXIV-a Sesiune Anuală de Rapoarte Arheologice, Arad, 1989.
- Dascălu, 1991 a: L. Dascălu, *Mogilnik Kultury Noua u. s. Brăești (uezd Botoșani)*, în *Drevneiše obšnosti zemledelicev i skotovodov Severnogo Pričernomoria (V îs. do n. e. - V v. n. e.)*, Kiev, 1991, p. 136 -137.
- Dascălu, 1991 b: L. Dascălu, *Necropola de tip "Noua" de la Brăești, jud. Botoșani*, comunicare prezentată la cea de a XXV-a Sesiune Anuală de Rapoarte Arheologice, Piatra Neamț, 1991.
- Dascălu, 1991 c: L. Dascălu, *Probleme ale culturii Noua în lumina săpăturilor de la Brăești, județul Botoșani*, comunicare prezentată la Colocviul internațional "Cercetări arheologice privind populațiile bronzului târziu. Complexul cultural Noua - Sabatinovka - Coslogeni", Călărași - Galați, 1991.
- Dascălu, 1992: L. Dascălu, *O nouă necropolă aparținând culturii Noua descoperită în punctul "Drumu Morii" - Crasnaleuca, jud. Botoșani*, comunicare prezentată la cea de a XXVI-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, Iași, 1992.
- Dascălu, 1994a: L. Dascălu, *Probleme ale bronzului târziu din nord-estul României. Rit și ritual funerar în cultura Noua*, în *Hierasus*, 9, 1994, p. 135-165.
- Dascălu, 1994b: L. Dascălu, *Crasnaleuca, jud. Botoșani*, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1993*, Satu Mare, 1994, p. 19-20.
- Dascălu, 1994c: L. Dascălu, *Șantierul arheologic Crasnaleuca (Botoșani)*, comunicare prezentată la Sesiunea Hierasus '94, Botoșani, 1994.
- Dascălu, 1994d: L. Dascălu, *Unele aspecte ale culturii Noua în nord-estul României*, comunicare prezentată la Colocviul "Probleme ale bronzului târziu nord - dunărean", Institutul de Arheologie București, 1994.
- Dascălu, 1995: L. Dascălu, *Crasnaleuca*, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania din 1994*, Cluj - Napoca, 1995, p. 26-27.
- Dascălu, 1996a: L. Dascălu, *Quelques aspects de la céramique de la culture Noua dans la Plaine de la Moldavie*, comunicare prezentată la cel de al 7-lea Congres de Tracologie, Constanța-Mangalia-Tulcea, 1996.

- Dascălu, 1996b: L. Dascălu, *Unele considerații privind cultura Noua din Moldova*, comunicare prezentată la Simpozionul "Sud-estul Transilvaniei în contextul proceselor etno - culturale din perioada mijlocie și târzie a epocii bronzului", Sfântu Gheorghe, 1996.
- Dascălu, 1999: L. Dascălu, *Epoca bronzului în Câmpia Moldovei*, rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1999, 38 p.
- Dascălu, 2002: L. Dascălu, *Brăești - „Vatra satului”*. *Crasnaleuca - „Drumul Morii”*. Răuseni - „Girla Morii”. *Stânca - „Dealul Foișor”*, în E. Sava, *Die Bestattungen der Noua-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dneestr und Westkarpaten. Mit Katalogbeiträgen von N. Boroffka, L. Dascălu, Gh. Dumitroaia, E.V. Jarovoj, T. Soroceanu*, în *PAS*, 19, Kicl, 2002, p. 72-78, pl. 69/85.
- Dascălu, Burtănescu, 1997: L. Dascălu, F. Burtănescu, *Morminte plane de înhumăție de tip Komarów la Crasnaleuca, județul Botoșani*, comunicare prezentată la cea de a XXXI-a Sesiune Anuală de Rapoarte Arheologice, București, 1997.
- Dascălu, Burtănescu, 1998: L. Dascălu, F. Burtănescu, *Crasnaleuca - La Coșeri, dép. de Botoșani*, în *BullThrac*, 4, 1998, p. 16-17.
- Densușianu, 1893: N. Densușianu, *Cestionariu despre tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de români*, Partea I., București, 1893.
- Densușianu, 1986: N. Densușianu, *Dacia preistorică*. București, 1986.
- Dergačev, 1969: V. A. Dergačev, *Poselenie epochi bronzy u sela Slobodka-Šireuci*, în *Dalekoe prošloe Moldavii*, Kișinev, 1969, p. 110-122.
- Dergačev, 1973: V. A. Dergačev, *Pameatniki epochii bronzy*, în *AKM*, Kișinev, 1973.
- Dergačev, 1975: V. A. Dergačev, *Bronzovye predmety XIII - VIII vv. do n. e. iz dnestrovsko - prutskogo meždurečja*, Kișinev, 1975.
- Dergačev, 1980: V. A. Dergačev, *Pamjatniki pozdnego Tripol'ja (Opus sistemizacii)*, Kișinev, 1980.
- Dergačev, 1982 a: V. A. Dergačev, *Materialy raskopok archeologičeskoj ekspedicii na Srednem Prute (1975-1976 gg.)*, Kișinev, 1982.
- Dergačev, 1982 b: V. A. Dergačev, *Poselenie kultury Noua Kostești VIII (Ryškanski r-i)*, în *MAE*, 1982, p. 64-73.
- Dergačev, 1986: V. A. Dergačev, *Moldavija i sosednie territorii v epohu bronzy*, 146-152, Kișinev, 1986.
- Dergačev, 1989: V. A. Dergačev, *Zur Problem des Vordringens östlicher Stämme in den karpatische Donaauraum vom Äneolithikum bis in die ältere Bronzezeit*, în *Praehistorica*, 14-15, Praga, p. 133-137.
- Dergačev, 1994: V. A. Dergačev, *Epoca bronzului. Perioada timpurie*, în *Thraco-Dacica*, 15.1-2, p. 121-140.
- Dergačev, 1997: V. A. Dergačev, *Piese de metal - referințe la problema genezei culturilor Hallstattului timpuriu din regiunea carpato - danubiano - nord-pontică*, în *Thraco-Dacica*, 18.1-2, 1997, p. 135 - 205.
- Dergačev, SAVVA, 1985: V. A. Dergačev, E. N. Savva, *Raskopki Komaróvskich poselenij u s. Kotjala*, în *AIM v 1981 g.*, Kișinev, 1985, p. 64-82.
- Dinu, 1955: M. Dinu, *Descoperirile arheologice de la Valea Lupului - Iași*, în *AȘUI*, 1.1-2, 1955, p. 74.
- Dinu, 1957: M. Dinu, *Șantierul arheologic Valea Lupului*, în *Materiale*, 3, 1957, p. 161-178.
- Dinu, 1959 a: M. Dinu, *Șantierul arheologic de la Valea Lupului*, în *Materiale*, 5, 1959, p. 247-256.
- Dinu, 1959 b: M. Dinu, *Șantierul arheologic de la Valea Lupului*, în *Materiale*, 6, 1959, p. 203-208.
- Dinu, 1959 c: M. Dinu, *Sondajul arheologic de la Dolheștii Mari (r. Fălticeni, reg. Suceava)*, în *Materiale*, 6, 1959, p. 213-221.
- Dinu, 1960: M. Dinu, *K voprosu o kul'ture šarovidnyh amphor na territorii Moldovy*, în *Dacia*, 4, 1960, p. 89-106.
- Dinu, 1961 a: M. Dinu, *Contribuții la problema amforelor sferice pe teritoriul Moldovei*, în *ArhMold*, 1, 1961, *ArhMold*, 1, 1961, p. 43-64.
- Dinu, 1961 a: M. Dinu, *Șantierul arheologic Dolheștii Mari (r. Fălticeni, reg. Suceava)*, în *Materiale*, 7, 1961, p. 121-129.
- Dinu, 1968: M. Dinu, *Quelques considérations sur la période de transition du néolithique à l'âge du bronze sur le territoire de la Moldavie*, în *Dacia*, 12, 1968, p. 129-139.
- Dinu, 1974: M. Dinu, *Le problème des tombes à ocre dans les régions orientales de la Roumanie*, în *PreisAlp*, 10, 1974, p. 261-275.
- Dinu, 1978: M. Dinu, *Complexul cultural Horodiștea-Foltești*, Iași, 1978, Rezumatul tezei de doctorat.
- Dinu, 1980: M. Dinu, *Le complexe Horodiștea-Foltești et le problème d'indo-européanisation de l'espace carpato-danubien*, în *ActesBucarest*, 1980, p. 35-48.
- Dodd-Oprîeșcu, Mitrea, 1983 a: A.-I. Dodd - Oprîeșcu, I. Mitrea, *Sceptrul de piatră de la Mogoșești - Siret, județul Iași. Problema originii și datării*, în *Carpica*, 15, 1983, p. 69-95.
- Dodd-Oprîeșcu, Mitrea, 1983 b: A.-I. Dodd - Oprîeșcu, I. Mitrea, *Le sceptre de pierre de Mogoșești - Siret, dép. de Iași, Roumanie. Problèmes d'origine et de datation*, în *Thraco - Dacica*, 4.1-2, 1983, p. 5-11.
- Dragomir, 1959: Ion T. Dragomir, *Raport asupra săpăturilor arheologice întreprinse la Cavadinești (r. Berești, reg. Galați) în 1957*, în *Materiale*, 6, 1959, p. 453-463.

- Dragomir, 1961: Ion T. Dragomir, *Săpăturile arheologice de la Cavadinești*, în *Materiale*, 7, 1961, p. 151-157.
- Dragomir, 1980: Ion T. Dragomir, *Contribuții arheologice și etnografice referitoare la procesul de formare al așezărilor de tip cenușar "zolniki"*, în *Danubius*, 10, 1980, p. 31-58.
- Dumitrescu H., 1957: H. Dumitrescu, *Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni - Tripolje*, în *Dacia*, 1, 1957, p. 107-110.
- Dumitrescu H., 1961: H. Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, în *Materiale*, 7, 1961, p. 91-105.
- Dumitrescu, 1944: VI. Dumitrescu, *Dare de seamă asupra cercetărilor și săpăturilor din anul 1943*, în *Raport MNA*, București, 1944.
- Dumitrescu, 1961: VI. Dumitrescu, *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cîrna*, București, 1961.
- Dumitrescu, 1969: VI. Dumitrescu, *Cu privire la o recentă încercare de sinteză asupra cronologiei preistorice a Orientului Apropiat, a Mediteranei și a Europei*, în *SCIV*, 20.1, 1969, p. 125 - 149.
- Dumitrescu, 1980: VI. Dumitrescu, *Câteva observații în legătură cu prima migrație a triburilor stepelor nord-pontice la apus de Prut*, în *Pontica*, 13, 1980, p. 23-31.
- Dumitrescu, 1994: VI. Dumitrescu, *Cucuteni*, în *Enciclopedia*, 1994, p. 385, 387.
- Dumitrescu, Vulpe, 1988: VI. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, București, 1988.
- Dumitroaia, 1985: Gh. Dumitroaia, *Săpăturile arheologice din județul Neamț (1977 - 1983)*, în *MemAnt*, 9 - 11 (1977-1979), 1985, p. 733 - 739.
- Dumitroaia, 1988: Gh. Dumitroaia, *Mărturii arheologice de la sfârșitul epocii bronzului pe teritoriul județului Neamț*, în *SymThrac*, 1988, 6, p. 52 - 52.
- Dumitroaia, 1992a: Gh. Dumitroaia, *Materiale și cercetări arheologice din nord-estul județului Neamț*, în *MemAnt*, 18, 1992, p. 63 - 144.
- Dumitroaia, 1992b: Gh. Dumitroaia, *Săpături și cercetări arheologice de suprafață în județul Neamț (1987 - 1991)*, în *MemAnt*, 18, 1992, p. 286 - 297.
- Dumitroaia, 1992c: Gh. Dumitroaia, *Cultura Noua pe teritoriul județului Neamț*, în *Carpica*, 23, 1992, p. 119 - 141.
- Dumitroaia, 1994: Gh. Dumitroaia, *Săpături și cercetări arheologice de suprafață în județul Neamț (1992 - 1993)*, în *MemAnt*, 19, 1994, p. 509 - 521.
- Dumitroaia, 1995: Gh. Dumitroaia, *Săpăturile arheologice din județul Neamț (1994 - 1995)*, în *MemAnt*, 20, 1995, p. 307 - 313.
- Dunăreanu-Vulpe, 1938: E. Dunăreanu - Vulpe, *La nécropole de l'âge du bronze de Poiana*, în *Dacia* (1935-1936), 5-6, 1938, p. 151-167.
- Ecsedy, 1979: I. Ecsedy, *The People of the Pit - Grave Kurgans in Eastern Hungary*, în *Fontes Archaeologici Hungariae*, 1979, Budapesta.
- Filipescu-Dubău, 1891: N. Filipescu - Dubău, *Dicționar geografic al județului Dorohoi*, Iași, 1891.
- Florescu A., 1955: A. C. Florescu, *Câteva noi descoperiri arheologice în Depresiunea Jijiei*, în *AȘUI*, I, 1955, 1-2, p. 57-58.
- Florescu A., 1957: A. C. Florescu, *Șantierul arheologic Trușești (reg. Suceava, r. Trușești)*, în *Materiale*, 3, 1957, p. 203-218.
- Florescu A., 1959a: A. C. Florescu, *Săpăturile de salvare de la Andrieșeni (r. Iași, reg. Iași)*, în *Materiale*, 5, 1959, p. 329-337.
- Florescu A., 1959b: A. C. Florescu, *Săpăturile de la Andrieșeni (r. Iași, reg. Iași)*, în *Materiale*, 6, 1959, p. 117-126.
- Florescu A., 1964: A. C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în *ArhMold*, 2 -3, 1964, p. 143-216.
- Florescu A., 1965: A. C. Florescu, *Des éléments est-européens sur le territoire de la R. P. Roumaine à la fin de l'Âge du Bronze*, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche*, II, Roma, 1965, p. 438-445.
- Florescu A., 1967: A. C. Florescu, *Sur les problèmes du bronze tardif carpato-danubian et nord-ouest pontique. (Ier partie)*, în *Dacia*, 11, 1967, p. 59-94.
- Florescu A., 1969: A. C. Florescu, *Așezarea Noua II de la Piatra Neamț - Steagul Roșu (Cîrteii)*, în *MemAnt*, 1, 1969, p. 83-92.
- Florescu A., 1991: A. C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua - Coslogeni. Așezări și necropole*, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, IX, Călărași, 1991.
- Florescu A., Florescu M., 1959: A. C. Florescu, M. Florescu, *Sondajul de la Gîrceni*, în *Materiale*, 6, 1959, p. 221-227.
- Florescu A., Florescu M., 1961: A. C. Florescu, Marilena Florescu, *Șantierul arheologic Trușești*, în *Materiale*, 7, 1961, p. 79-90.
- Florescu A., Rugină, Vicoveanu, 1967: A. C. Florescu, St. Rugină, D. Vicoveanu, *Așezarea din epoca bronzului târziu de la Gârbovăț (r. Tecuci, reg. Galați)*, în *Danubius*, 1, 1967, p. 75-87.

- Florescu M., 1961: Marilena Florescu, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ulmi -Liteni (r. Hirlău, reg. Iași)*, în *ArhMold*, 1, 1961, p. 115-127.
- Florescu M., 1964: M. Florescu, *Contribuții la problema începuturilor epocii bronzului în Moldova*, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 105-125.
- Florescu M., 1965a: M. Florescu, *Quelques problèmes concernant le début de la civilisation de Monteoru de Moldavie (à la lumière des recherches du sud - ouest de la Moldavie)*, în *Dacia*, 9, 1965, p. 69-81.
- Florescu M., 1965b: M. Florescu, *Unele observații asupra evoluției bronzului timpuriu în Moldova*, în *SCIV*, 16.4, 1965, p. 649-661.
- Florescu M., 1966: M. Florescu, *Contribuții la cunoașterea etapelor timpurii ale culturii Monteoru în Moldova*, în *ArhMold*, 4, 1966, p. 39-118.
- Florescu M., 1970: M. Florescu, *Problèmes de la civilisation de Costișa à la lumière du sondage de Borlești*, în *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 51-81.
- Florescu M., 1978: M. Florescu, *Câteva observații referitoare la ritul și ritualurile practicate de purtătorii culturii Monteoru în lumina săpăturilor de la Căndești (jud. Vrancea)*, în *Carpica*, 10, 1978, p. 97-121.
- Florescu M., 1992: M. Florescu, *Comunicare prezentată la Simpozionul Tracii și geții la est de Carpați*, Iași, 5 noiembrie 1992.
- Florescu M., Buzdugan, 1962: M. Florescu, C. Buzdugan, *Săpăturile din așezarea din epoca bronzului (cultura Monteoru), de la Bogdănești*, în *Materiale*, 8, 1962, 301-308.
- Florescu M., Căpitanu, 1964: M. Florescu, V. Căpitanu, *Topoare de aramă și de bronz descoperite la Găiceana (raionul Adjud jud. reg. Bacău)*, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 445-451.
- Florescu M., Constantinescu, 1967: M. Florescu, Gh. Constantinescu, *Cercetări arheologice în așezarea din epoca bronzului (cultura Monteoru) de la Terchești (r. Focșani, reg. Galați)*, în *SCIV*, 18.2, 1967, p. 285-305.
- Florescu M., Căpitanu, 1968a: M. Florescu, V. Căpitanu, *Câteva observații privitoare la sfârșitul epocii bronzului în lumina ultimelor cercetări arheologice efectuate de Muzeul de istorie din Bacău*, în *Carpica*, 1, 1968, p. 35-46.
- Florescu M., Căpitanu, 1968b: M. Florescu, V. Căpitanu, *Descoperiri recente de obiecte de aramă și bronz în Moldova*, în *Carpica*, 1, 1968, p. 49-61.
- Florescu M., Căpitanu, 1969: M. Florescu, V. Căpitanu, *Cercetări arheologice din județul Bacău*, în *ArhMold*, 6, p. 213 - 275.
- Florescu M., Căpitanu, 1971: Marilena Florescu, V. Căpitanu, *Cercetările arheologice de la Dădești (jud. Bacău)*, în *Carpica*, 4, 1971, p. 119-126.
- Florescu M., Buzdugan, 1972: M. Florescu, C. Buzdugan, *Așezarea din epoca bronzului de la Bogdănești (jud. Bacău). Raport amplu asupra săpăturilor*, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 103-205.
- Florescu M., Florescu A., 1983: M. Florescu, A. Florescu, *Cercetările arheologice de la Căndești – Coasta Banului, com. Dumbrăveni (jud. Vrancea) în perioada 1976-1980 (Necropola aparținând purtătorilor culturii Monteoru, așezarea de la sfârșitul epocii bronzului - cultura Noua și resturi de locuire hallstattiene)*, în *Materiale*, 1983, p. 112-123.
- Florescu M., Florescu A., 1990: M. Florescu, A. Florescu, *Unele observații cu privire la geneza culturii Noua în zonele de curbură ale Carpaților răsăriteni*, în *ArhMold*, XIII, 1990, p. 49-102.
- Florescu R., 1995: R. Florescu, *Arta epocii bronzului în România*, în *Comori*, 1995, p. 31-36.
- Fochi, 1976: A. Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la Chestionarele lui N. Densușianu*, București, 1976.
- Foit, 1964: Gr. Foit, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ilișeni*, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 461-474.
- Frunzescu, 1872: D. Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al României*, București, 1872.
- Garașanin, 1959: M. V. Garașanin, *Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, în *BerRGK*, 39, (1958), 1959, p. 1-130.
- Garașanin, 1971: M. V. Garașanin, *Nomades des steppes et autochtones dans le Sud-Est Européen à l'époque de transition du néolithique à l'âge du bronze*, în *Studia Balcanica*, 5, 1971, p. 9-14.
- Garașanin, 1972: M. V. Garașanin, *Les première vagues indoeuropéennes en Grèce et dans les Balkans*, în *Acta of the 2 International Colloquium an Aegean Prehistory*, (1971), 1972, p. 175 - 179.
- Garașanin, 1976: M. V. Garașanin, *L'ethnogenèse des peuples paleobalkanique*, în *RevESEE*, 14.2, 1976, p. 197-198.
- Gardawski, 1959: A. Gardawski, *Plemiona kultury Trzcynieckiej w Polsce*, în *Materilz starożytnie*, 5, 1959, p. 7-189.
- Georgescu, 1980: L. Georgescu, *Considerații antropologice privind descoperirile Muzeului Sfintu Gheorghe - Covasna*, în *Aluta*, 10-11/1980, p. 97-104.
- Georgescu, 1992: L. Georgescu, *Unele aspecte privind populația din epoca bronzului de la Pietroasa Mică (cultura Monteoru)*, în *ActaMM*, 12-14 (1990 - 1992), p. 47-55.
- Gershkovici, 1993: Ya. P. Gershkovici, *On the eastern Boundary of the Noua - Sabatinovka - Coslogeni Cultural Complex*, în *Culture et civilisation*, 10, 1993, p. 15-22.

- Gheorghiu, 1954: Al. Gheorghiu, *Studii preliminare asupra evoluției duratei vieții omului pe teritoriul R. P. R.*, în *ProblAntr*, 1, 1954, p. 97-110.
- Gimbutas, 1965: M. Gimbutas, *Bronze Age Cultures in central und eastern Europe*, 1965.
- Gimbutas, 1970: M. Gimbutas, *Proto-Indo-European Culture: The Kurgan Culture during the Fifth, Fourth and Third Millenia B.C.*, în *Indo-European and Indo-Europeans*, Philadelphia, 1970.
- Gimbutas, 1973: M. Gimbutas, *The Beginning of the Brobze Age in Europe and the Indo- Europeans: 3500-2500 B.C.*, în *The Journal of Indo Europeans Studies*, 1.2, 1973, Los Angeles.
- Gimbutas, 1989: M. Gimbutas, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, București, 1989.
- Gogiltan, 1992: Fl. Gogiltan, *Foeni, an early bronze Age settlement in the south-west of Romania*, în *SympThrac*, 9, 1992, p. 96-97.
- Grosu, Postike, 1979: V. I. Grosu, G. I. Postike, *Raboty novostroečnoj expedicii*, în *AO (1978)*, 1979.
- Grosu, Savva, 1987: V. I. Grosu, E. N. Savva, *Archeologičeskie issledovanija u s. Čoropkany*, în *Izvestija*, 2, 1987, p. 71-74.
- Haas, Maximilian, 1958: N. Haas, C. Maximilian, *Antropologičeskje issledovanje okrašenyh kostjiakov iz kompleksa mogil s ochroi v Glăvâneștii Vechi, Corlăteni i Stoicani-Cetățuia*, în *SovAntr*, 4, 1958, p. 133-146.
- Haimovici, 1963: S. Haimovici, *Resturi de faună descoperite în așezarea de la Valea Lupului - Iași, aparținând culturii "Noua" (epoca bronzului)*, în *Comunicări de geologie*, II, 1963, p. 171-179.
- Haimovici, 1964: S. Haimovici, *Studiu asupra resturilor de faună descoperite în așezările aparținând culturii Noua de la Bârlad și Piatra Neamț*, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 217-236.
- Haimovici, 1980: S. Haimovici, *Sur la faune des stations de la culture "Noua" de Moldavie*, în *ActesBucarest*, 1980, p. 407-411.
- Haimovici, 1983: S. Haimovici, *Studiul paleofaunei de cultură "Noua", descoperită în stațiunea de la Cavadinești (jud. Galați)*, în *Carpica*, 15, 1983, p. 97-103.
- Haimovici, 1990: S. Haimovici, *Caracteristicile socio - economice ale purtătorilor culturii Noua, reieșite din studiul materialului arheologic*, în *SymThrac*, Satu Marc - Carci, 1990, p. 127.
- Haimovici, 1991: S. Haimovici, *Materialul faunistic de la Gîrbovăț. Studiu arheozoologic*, în *ArhMold*, 14, 1991, p. 153-166.
- Haimovici, Beleniuc, 1985: S. Haimovici, G. Beleniuc, *Studiul materialului paleofaunistic din așezarea de tip "Noua" de la Drăgești (județul Vaslui)*, în *Thraco- Dacica*, 6, 1-2, București, 1985, p. 161-167.
- Hankey, Warren, 1974: V. Hankey, P. Warren, *The Absolute Chronology of the Aegean Late Bronze Age*, în *Bull. Inst. Stud. London* 21, 1974, p. 142-154.
- Hansen, 1992: S. Hansen, *Depozite ca ofrandă: o contribuție la interpretarea descoperirilor de depozite din perioada timpurie a UFZ*, în *SCIVA*, 43.4, 1992, p. 371-392.
- Hänsel, 1968: B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpaten-becken*, Bonn, 1968.
- Hänsel, 1976: B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der alteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, 1-2, în *BAM* 16-17, Bonn, 1976.
- Hänsel, 1982: B. Hänsel, *Südosteuropa zwischen 1600 un 1000 v. Chr.*, în *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr.*, în *PAS*, 1, Berlin, 1982, p. 1-38.
- Hartușche, 1959: N. Hartușche, *Săpăturile arheologice de la Brăilița*, în *Materiale*, 5, 1959, p. 228-229.
- Hartușche, 1973: N. Hartușche, *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului în jud. Brăila*, în *SCIV*, 24.1, 1973, p. 15-26.
- Hartușche, 1979a: N. Hartușche, *Probleme privind bronzul timpuriu și mijlociu în nord-estul Munteniei și Dobrogea. în Danubius*, 8-9, 1979, p. 67-92.
- Hartușche, 1979b: N. Hartușche, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Vrancea*, în *StComVrancea*, 3, 1979, p. 9-15.
- Hartușche, 1980a: N. Hartușche, *Asupra importurilor Tei în mediul culturii de stepă istro - pontice*, în *Istros*, 1, 1980, p. 127-135.
- Hartușche, 1980b: N. Hartușche, *Preliminarii la repertoriul arheologic al județului Brăila*, în *Istros*, 1, 1980, p. 281-354.
- Hartușche, 1980c: N. Hartușche, *Cronica descoperirilor arheologice din județul Brăila în perioada 1968 - 1978*, în *Istros*, 1, 1980, p. 355-368.
- Hartușche, 1985: N. Hartușche, *Un nou sceptru de piatră zoomorf descoperit în Bulgaria*, în *MemAntiq*, 9-10, 1985, p. 453-463.
- Hartușche, ANASTASIU, 1968: N. Hartușche, F. Anastasiu, *Brăilița, Brăila*, 1968.
- Hartușche, Anastasiu, 1971: N. Hartușche, F. Anastasiu, *Contribuții la problema înmormântărilor cu ocră de pe teritoriul R.S.R. în lumina ultimelor cercetări. în Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie. 1964, 1, 1971, p. 127-150.*

- Hartușche, Anastasiu, 1976: N. Hartușche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecției arheologice a Muzeului Brăilei*, Brăila, 1976.
- Hartușche, Sîrbu, 1980: N. Hartușche, V. Sîrbu, *Importuri și influențe egeo-miceniene în culturile perioadei de tranziție și epocii bronzului la Dunărea de Jos*, în *StComVrancea*, 3, 1980, Brăila, 1980, p. 27-43.
- Hartușche, Bobi, 1980: N. Hartușche, V. Bobi, *Un nou sceptor de piatră zoomorf descoperit în România*, în *Istros*, 1, 1980, p. 111-126.
- Hartușche, Anastasiu și colab., 1983: N. Hartușche, F. Anastasiu, V. Sîrbu, *Săpăturile de salvare de la Grădiștea, jud. Brăila (Punctul "mormântul Elizei" - necropolă)*, în *Istros*, 2-3 (1981-1983), 1983, p. 49-65.
- Häusler, 1968: Al. Häusler, *Kritische Bemerkungen zum Versuch soziologischer Deutungen ur- und frühgeschichtlicher Gräberfelder, erläutert am Beispiel des Gräberfeldes von Hallstatt*, în *Ethnographischen Archäologischen Zeitung*, 9, 1968, p. 1-30.
- Häusler, 1976: Al. Häusler, *Die Gräber der älteren Ockergrabkultur zwischen Dnepr und Karpaten*, Berlin, 1976.
- Häusler, 1982: Al. Häusler, *Zum Problem des Verbringens frühen Steppenelemente im Neolithikum Mittel- und Südosteuropas*. în *Studia praehistorica. Supplementum Pulpudeva*, 3, Sofia, p. 98-118.
- Häusler, 1989: Al. Häusler, *Zur Problematik des Bestattungsrituals im Äneolithikum Mitteleuropas*, în *"Das Äneolithikum und die Früheste Bronzezeit (C14 3000-2000 B.B.) in Mitteleuropa: kulturelle und chronologische Beziehungen"*, Praga - Liblice, 1989, p. 163-166.
- Hîncu, Tilov, 1974: I. G. Hîncu, V. S. Tilov, *Iz istorii sela Kostești po dannym raskopok 1973 g.*, în *AIM*, 1974, p. 156-161.
- Hochstetter, 1981: A. Hochstetter, *Eine Nadel der Noua - Kultur aus Nordgriechenland. Ein Beitrag zur absoluten Chronologie der späten Bronzezeit im Karpatenbecken*, în *Germania*, 59, 1981, 2, p. 239-259.
- Hochstetter, 1982: A. Hochstetter, *Spätbronzezeitliches und früheisenzeitliches Formengut in Makedonien und im Balkanraum*, în *Südosteuropa zwischen 1600 -1000 v. Chr.*, în *PAS*, 1, Berlin, 1982, p. 99-118.
- Horedt, 1949: K. Horedt, *Săpături privitoare la epoca neo- și eneolitică*, în *Apulum*, 3, 1947-1949.
- Horedt, 1953: K. Horedt, *Cercetările arheologice din regiunea Hoghiz - Ugra și Teiuș*, în *Materiale*, 1, 1953, p. 785-815.
- Horedt, 1954: K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești (r. Tg. Mureș, Reg. Aut. Maghiară)*, în *SCIV*, 5, 1954, p. 199-231.
- Horedt, 1955: K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești (r. Tg. Mureș, Reg. Aut. Maghiară)*, în *SCIV*, 6, 1955, p. 643-685.
- Horedt, 1957: K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești*, în *Materiale*, 4, 1957, p. 157-186.
- Horedt, 1967: K. Horedt, *Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat în Transilvania*, în *StComSibiu*, 13, 1967, p. 137-156.
- Horedt, 1970: K. Horedt, *Istoria comunei primitive*. București, 1970.
- Horedt, 1979: K. Horedt, *Morești. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bonn, 1979.
- Iconomu, Șovan, 1999: C. Iconomu, O. L. Șovan, *Noi descoperiri arheologice ale culturii Corlăteni - Chișinău la Mihălășeni, jud. Botoșani*. în *ArMold*, XX, 1997 (1999), p. 13-25.
- Iconomu, Șovan, 2001: C. Iconomu, O. L. Șovan, *New Archaeological Discoveries of the Corlăteni-Chișinău Culture in Mihălășeni - Botoșani, Hierasus*, 11, 2001, p. 37-54.
- Ignat, 1969: M. Ignat, *Din istoricul cercetărilor arheologice din județul Suceava*, în *StMatSuceava*, 1, 1969, p. 93-104.
- Ignat, 1981: M. Ignat, *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului și a Hallstattului timpuriu în județul Suceava*, în *Thraco-Dacica*, 2, 1981, p. 133 -146.
- Ignat, Dragomir, 1980: M. Ignat, D. Popovici, *Un mormânt în cistă descoperit la Șerbănești (com. Zvoriștea, jud. Suceava)*, în *StMatSuceava*, 6-7, 1979 -1980, p. 657-662.
- Ioniță, 1961: I. Ioniță, *Recunoașteri arheologice în regiunea satelor Pogorăști și Răusenii (r. Botoșani, reg. Suceava)*, în *ArhMold*, 1, 1961, p. 295-306.
- Ioniță, 1995: I. Ioniță, *Eine Glasschale mit eingeritztem Wabenmuster und Fecettenschliff von Iacobeni (Kr. Iași)*, în *Dacia*, 38/39, p. 151-162.
- Ioniță, Șovan, 1995: I. Ioniță, O. L. Șovan, *Bronzene Einzelfunde aus der Moldau und Siebenbürgen*, în *PAS*, 10, Berlin, 1995, p. 255-260.
- Irimia, 1968: M. Irimia, *Un depozit de bronzuri la Constanța*, în *Pontica*, 1, 1968, p. 89-105.
- Irimia, 1981: M. Irimia, *Observații privind epoca bronzului în Dobrogea în lumina unor cercetări recente*, în *SCIVA*, 32.3, 1981, p. 347-369.
- Irimia, Munteanu, 1989: M. Irimia, M. Munteanu, *Un topor din epoca bronzului descoperit la Nicolae Bălcescu (Jud. Călărași)*, în *Pontica*, 21-22, 1988-1989, p. 299-303.
- Jarovoj, 1979: E. V. Jarovoj, *Ochranje raskopki kurgana u s. Bursučeny*, în *AO (1978)*, 1979.
- Jarovoj, 1983: E. V. Jarovoj, *Kurgan epochi bronzy u s. Jablona*, în *AIM (1979-1980)*, 1983, p. 193-210.
- Jarovoj, 1984: E. V. Jarovoj, *Pogrebal'nij obriad nekotorich skotovodčeskich plemen Srednego Pruta (po materialam raskopok kurganov u s. Korpači)*, în *KZNM*, p. 37-75.

- Jarovoj, 1985: E. V. Jarovoj, *Drevneisje scotvodčeskie plemena Iugo-zapada SSSR*, Kișinev, 1985.
- Jarovoj, 1990: E. V. Jarovoj, *Kurgany eneolita - epochi bronzj Nižnego Podnestrov'ja*, Kișinev, 1990.
- Jarovoj, Agul'nikov, 1979: E. V. Jarovoj, S. M. Agul'nikov, *Kurgannyj mogil'nik u s. Gradișce*, în *Problemy epochi bronzj Jugo - Vostočnoj Evropy*, Doneck, 1979.
- Jarovoj, Cikov, 1991: E. V. Jarovoj, A. I. Cikov, *Necropola Noua de la Pererita (R. Moldova)*, Comunicare prezentată la Colocviul *Cercetări arheologice privind populațiile bronzului târziu. Complexul Noua-Sabatinovka-Coslogeni, Călărași-Galați*, 15-19 oct. 1991.
- Kacsó, 1975: C. Kacsó, *Contributions à la connaissance de la culture de Suciul de Sus à la lumière des recherches faites à Lăpuș*, în *Dacia*, 19, 1975, p. 45-68.
- Kacsó, 1994: C. Kacsó, *Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Lăpuș - "Gruiul Târgului"*, în *Crisia*, 24, 1994, p. 9-21.
- Kalicz, 1968: N. Kalicz. *Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn*, Budapest, 1968.
- Katinčarov, 1975: V. R. Katinčarov, *Traits caractéristiques de la civilisation de l'âge du Bronze Ancien et Moyen en Bulgarie*, în *AAC*, 15, 1975, p. 85-111.
- Katinčarov, 1978: V. R. Katinčarov, *Les tribus à l'âge du Bronze en Bulgarie*, în *Pulpudeva*, 2, 1978, p. 270-289.
- Katinčarov, 1981: V. R. Katinčarov, *Etat des recherches sur l'âge du Bronze en Bulgarie du sud-est*, în *Izvestia*, Sofia, 36, 1981.
- Ketraru, Rafalovič, 1969: N. A. Ketraru, I. A. Rafalovič, *Dva mogilnika epochi bronzj v Moldavii*, în *Dalekoe prošloe Moldavii*, Kișinev, 1969, p. 103-109.
- Ketraru, Nikolaeva și colab., 1975: N. A. Ketraru, N. A. Nikolaeva, N. L. Podol'skij, V. A. Safronov, *Kurgany u s. Starye Kukoneșty Edineckogo rajona MSSR*, în *AO* (1974), 1975, p. 438.
- Klochko, 1993: V. Klochko, *Weapons of the Tribes of the Sabatinovka Culture*, în *Culture et civilisation au Bas Danube*, 10, 1993, p. 43-55.
- Klochko, Sava, 1997: E. Klochko, E. Sava, *Necropola culturii Noua de lângă Chirileni*, în *Angustia*, 2, 1997, p. 77-101.
- Kosztrzewski, 1928: J. Kosztrzewski, *Groby eneolityczne z skurczonemi szkeletami w Białym Potoku (w pow. Czortkowskim)*, în *Przegląd Archeologiczny*, 3, 1928, p. 9-17.
- Kull, 1986: B. Kull, *Mittelbronzezeitliche Plattensilexgeräte aus der Türkei und ihre Beziehungen zu mittel- und südosteuropäischen Funden*, Sonderdruck aus Germania 64, 1986, 2, RGK, Frankfurt a. M., p. 363-390.
- Kull, 1989: B. Kull, *Untersuchungen zur Mittelbronzezeit in der Türkei und ihrer Bedeutung für die absolute Datierung der europäischen Bronzezeit*, în *PZ*, 64, 1, 1989, p. 48-73.
- Lagodovs'ka, 1956: O. Ph. Lagodovs'ka, *Novi dosliđennja Voijcechivs'kogo mogil'nika*, în *AP*, 6, 1956.
- László, 1973: A. László, *Considerații asupra ceramicii de tip Gáva din Halstattul timpuriu*, în *SCIV*, 24, 4, 1973, p. 595 și urm.
- László, 1975: A. László, *Începuturile metalurgiei fierului pe teritoriul României*, în *SCIV*, 26, 1, 1975, p. 17-39.
- László, 1976: A. László, *Începuturile primei vârste a fierului pe teritoriul Moldovei. Unele rezultate și probleme*, în *CI*, 7, 1976, p. 57-75.
- László, 1977: A. László, *Poziția cronologică a culturii Gáva*, în *Aluta*, 8-9, 1976-1977, p. 37-51.
- László, 1980: A. László, *Regiunea extracarpatică răsăriteană la sfârșitul mileniului II și în prima jumătate a mileniului I î.e.n.*, în *ActesBucarest*, I, 1980, p. 181-187.
- László, 1981: A. László, Recenzie la M. Petrescu - Dîmbovița, *Die Sichern in Rumänien. Mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*, PBF, XVIII, 1978, în *Dacia*, N.S., 25, 1981, p. 394-396.
- László, 1983: A. László, *Asupra începuturilor penetrației spre vest a populației tumulare cu morminte în groapă. Observații pe marginea unei cărți recente*, în *AIIAI*, 20, 1983, p. 363-370.
- László, 1984: A. László, *Observations concernant les débuts de la pénétration vers l'Ouest de la population des tumuli à tombes en fosses*, în *Thraco-Dacica*, 5.1-2, 1984, p. 22-27.
- László, 1992: A. László, *Cercetarea începuturilor epocii fierului din spațiul est-carpatic*. în *SympThrac*. 9. 1992, p. 208-224.
- László, 1993: A. László, *Dates radiocarbone et chronologie de la civilisation Noua - Sabatinovka - Coslogeni*, în *Culture et civilisation au Bas Danube*, 10, Călărași, 1993, p. 23-41.
- László, 1994: A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați*, în *BiblThrac*, 6, București, 1994.
- László, 1996: A. László, *Legături între regiunea Dunării de Jos și spațiul egeo-anatolian la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului*, în *MemAnt*, 21, 1996, p. 115-130.
- László, 1997: A. László, *Datarea prin radiocarbon în arheologie*, București, 1997.
- Lazarovici, 1996: Gh. Lazarovici, *Din istoria străveche a Carpaților Orientali*, în *Angustia*, 1, 1996, p. 27-49.
- Lazăr, 1992: V. Lazăr, *Mărturii arheologice tracice în județul Mureș*, în *Marisia*, 15-22, 1985-1992 (1992), p. 37-49.
- Lazăr, 1995: v. *RAJM*, 1995
- Lazăr, 1997: V. Lazăr, *Depozitul de bronzuri de la Jabeșița (Jud. Mureș)*, în *Revista Bistriței*, 10-11, 1997.

- Leahu, 1963: V. Leahu, *O fază târzie în evoluția culturii Tei din epoca Bronzului: faza Fundenii Doamnei*, în *Carh*, 1963, p. 339-372.
- Leahu, 1966: V. Leahu, *Cultura Tei*, București, 1966.
- Leahu, 1969: V. Leahu, *Cu privire la sfârșitul epocii bronzului în Muntenia*, în *SCIV*, 20.1, 1969, p. 17-32.
- Leahu, 1992: V. Leahu, *Date și considerații noi cu privire la periodizarea evoluției culturii Tei*, în *Carh*, 9, 1992, p. 62-72.
- Leahu, 1995: V. Leahu, *Cultura Tei*, în *Comori*, 1995, p. 253-255.
- Leskov, 1981: A. M. Leskov, *Jung- und spätbronzezeitliche Depotfunde im nördlichen Schwarzmeergebiet. I (Depots mit einheimischen Formen)*, în *PBF*, XX, 5, München, 1981.
- Lcvitsckij, Sava, 1993: O. G. Levitsckij, E. N. Sava, *Nouvelles recherches des établissements de la culture Noua dans la zone comprise entre le Prout et le Nistre*, în *Culture et Civilisation au Bas Danube*, Călărași, 1993, p. 125-155.
- Levițki, Demcenko, 1994: O. Levițki, T. Demcenko, *Grupul tumular de la Corjeuți-Briceni (R. Moldova)*, în *MemAnt*, 19, 1994, p. 213 - 233.
- Levițki, Demcenko, 1997: O. Levițki, T. Demcenko, *Necropola tumulară - plană a culturii Noua de la Burlănești*, în *Angustia 2*, 1997, p. 103-122.
- Levițki, Manzura, Demcenko, 1996: O. Levițki, I. Manzura, T. Demcenko, *Necropola tumulară de la Sărăteni*, în *Bibl Thrac*, 17, 1996.
- Maching, 1977: I. Maching, *Bemerkungen über die Kultur und Entwicklung am Ende des Äneolithikum und am Anfang der Bronzezeit in Flussgebiet des oberen Dnestre*, în *Die Frühbronzezeit im Karpatenbecken und in den Nachbargebieten*, Internationale Simposium Budapesta - Velem, 1977.
- Machnik, 1985: J. Machnik, *Zum Forschungsstand über die Schneckenberg - Glina III-Kultur*, în *AAC*, 24, 1985, p.21-59.
- Macrea. 1957: M. Macrea, *Șantierul arheologic Cașoț - Arpașul de Sus*, în *Materiale*, 4, 1957, p. 134-144.
- Macrea. 1959: M. Macrea, *Șantierul arheologic Cașoț - Boița*, în *Materiale*, 6, 1959, p. 407-443.
- Macrea, Crișan, 1964: M. Macrea, I. H. Crișan. *Două decenii de cercetări arheologice și studii de istorie veche la Cluj (1944-1965)*, în *ActaMN*, 1, 1964, p. 307-365.
- Macrea. Dobroiu și colab., 1959: M. Macrea, E. Dobroiu, N. Lupu, *Șantierul arheologic Cașoț-Calbor (r. Sibiu și Făgăraș, reg. Stalin)*, în *Materiale*, 5, 1959, p. 403-417.
- Manzura, 1992: I. V. Manzura, *The cycles of developement of the pontic-caspian eneolithic - early bronze cultures and the Balkan-Danubian cultures*, în *SympThrac*, 9, p. 73-74.
- Manzura, Sava, 1994: I. Manzura, E. Sava, *Interacțiuni "est-vest" reflectate în culturile eneolitice ale epocii bronzului din zona de nord-vest a Mării Negre (Schiță cultural-istorică)*, în *MemAnt*, 19, 1994, p. 143-189.
- Marele Dicționar: Marele Dicționar Geografic al României*, I - V, București, 1898 - 1902.
- Marinescu, 1975a: G. Marinescu, *Un nou mormânt de tip Noua descoperit în Transilvania*, în *SCIV*, 26, 1975, p. 401-404.
- Marinescu, 1975b: G. Marinescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în județul Bistrița - Năsăud (I)*, în *Arhiva Someșană*, 3, 1975, p. 302-333.
- Marinescu, 1979: G. Marinescu, *Depozitul de bronzuri de la Agrieș (com. Tîrlișua, jud. Bistrița-Năsăud) și unele probleme ale bronzului târziu în Transilvania nord-estică*, în *Apulum*, 17, 1979, p. 91-101.
- Marinescu, 1984: G. Marinescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în județul Bistrița-Năsăud*, în *Marisia* 13/14, 1984, p. 23-32.
- Marinescu, 1986: G. Marinescu, *Necropola de la sfârșitul epocii bronzului (cultura Noua) de la Archiud, comuna Teaca, județul Bistrița-Năsăud*, în *Thraco-Dacica*, 7.1-2, 1986, p. 46-58.
- Marinescu, 1995: G. Marinescu, *Cercetări și descoperiri arheologice de epoca bronzului în nord-estul Transilvaniei (II)*, în *Revista Bistriței*, 9, 1995, p. 40-124.
- Marinescu, Gaiu, 1983: G. Marinescu, C. Gaiu, *Săpăturile de la Archiud hînsuri com. Teaca (jud. Bistrița-Năsăud)*, în *Materiale*, 15, 1983, p. 131-134.
- Marinescu-Bîlcu, 1981: S. Marinescu-Bîlcu, *Cîteva elemente de cultură Noua și Hallstattiană descoperite în Moldova centrală*, în *Thraco-Dacica*, 2, 1981, p. 147-159.
- Matei, 1973: M. D. Matei, *Șantierul arheologic Udești*, în *StMatSuceava*, 3, 1973, p. 269.
- Maximilian, 1969: C. Maximilian, *Sărata-Monteoru. Studiu antropologic*, București, 1969.
- Mătasă, 1938: C. Mătasă, *Cercetări de preistorie în județul Neamț*, în *BCMI*, 1938, fasc. 90, 29.
- Mătasă, 1946: C. Mătasă, *Frumușica*, București, 1946.
- Mătasă, 1958: C. Mătasă, *Descoperiri arheologice în raionul Piatra Neamț*, în *Materiale*, 5, 1958, p. 723-734.
- Mellaart, 1964: J. Mellaart, *Ezcavations at Çatal Hüyük*, în *Anatolian Studies*, 14, 1964, p. 39-125.
- Meljukova, 1961: A. I. Meljukova, *Kul'tury predskiphskogo perioda v lesostepnoj Moldavii*, în *MIA*, 1961, 96, p. 5-52.
- Merpert, 1965: N. Ia. Merpert, *O svjazach severnogo Pričernomor'ja i Balkan v rannem bronzovom veke*, în *KSIA*, 105, p. 10-20.

- Miclea, Florescu, 1980: I. Miclea, R. Florescu, *Preistoria Daciei*, București, 1980.
- Miškiewicz, 1978: J. Miškiewicz, *Kultura trzciniecka*, în *PZP*, 3, 1978, p. 173-196.
- Miu, 1992a: G. Miu, *Caracteristicile antropologice ale scheletelor descoperite la Brăești (jud. Botoșani) aparținând culturii Noua*, în *Studii și cercetări antropologice*, 29, 1992, p. 17-23.
- Miu, 1992b: Georgeta Miu, *Contributions a l'étude anthropologique des squelettes de la culture Noua en Moldavie (nécropole de Brăești)*, în *BiblThrac*, 2, 1992, p. 112.
- Miu, 1996: G. Miu, *Considerații paleodemografice asupra populațiilor epocii bronzului de pe teritoriul României*, în *Studii și cercetări de antropologie*, 33, 1996, p. 9-14.
- Moga, Ciugudean, 1995: v. RAJA, 1995
- Monah, Antonescu și colab., 1980: D. Monah, S. Antonescu, A. Bujor, *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din comuna Poduri, jud. Bacău*, în *Materiale*, 14, 1980, p. 86-94.
- Monah, Dumitroaia, 1989: Dan Monah, Gheorghe Dumitroaia, *Câteva observații asupra nivelului din epoca bronzului de la Poduri - Dealul Ghindaru, Jud. Bacău*, în *SymThrac*, 7, 1989, p. 247.
- Monografia, 1960: *Monografia geografică a R.P.R. I. Geografia fizică*, București, 1960.
- Morintz, 1964: S. Morintz, *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas - Danube à la lumière des fouilles de Babadag*, în *Dacia*, 8, 1964, p. 101-118.
- Morintz, 1973: S. Morintz, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1972)*, în *Dacia*, 17, 1972, p. 361-398.
- Morintz, 1977: S. Morintz, *Probleme privind originea tracilor în lumina cercetărilor arheologice*, în *RevIst*, 30.8, 1977, p. 1465-1488.
- Morintz, 1978: S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii, I, Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*, București, 1978.
- Morintz, 1968a: S. Morintz, P. Roman, *Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau*, în *Dacia*, 12, 1968, p. 45-128.
- Morintz, Anghelescu, 1970: S. Morintz, N. Anghelescu, *O nouă cultură a epocii bronzului în România. Cultura de tip Coslogeni*, în *SCIV*, 21.3, 1970, p. 373-415.
- Moscalu, 1983: E. Moscalu, *Ceramica traco-getică*, București, 1983.
- Moscalu, 1989: E. Moscalu, *Săpăturile de salvare de la Cotârgaci (comuna Roma, județul Botoșani)*, în *Hierasus*, 7-8, 1989, p. 117-145.
- Mozsolics, 1953: A. Mozsolics, *Mors en bois de cerf sur le territoire du bassin des Carpathes*, în *ActaArchHung*, 3, 1953, p. 69-111.
- Mozsolics, 1969: A. Mozsolics, *Les relations entre Mycene, l'Asie Mineure et le bassin des Carpathes*, în *ActesSofia*, Sofia, 1969, II, p. 657-660.
- Mozsolics, 1973: A. Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfund-horizonte von Forró und Ópályi*, Budapest, 1973.
- Müller-Karpe, 1959: H. Müller-Karpe, *Beiträge zur chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Berlin, 1959.
- Müller-Karpe, 1974: H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte*, Bd. III.1, München, p. 352-358.
- Munteanu, 1993: M. Munteanu, *Observații pe marginea bronzului târziu din sud-estul României*, în *Pontica*, 26, 1993, p. 43-50.
- Muscă, 1980: T. Muscă, *Contribuții la studiul ritualurilor funerare pre- și protoistorice*, în *ActaMM*, 2, 1980, p. 45-50.
- Nădejde, Țițu și colab., 1895: V. C. Nădejde, I. Țițu și colab., *Dicționar geografic al județului Botoșani*, București, 1895.
- Neagu, 1992: M. Neagu, *Noi aspecte ale înmormântărilor cu ocră în sud-estul Munteniei în lumina descoperirilor de la Piscu Crăsani*, în *Istros*, 6, 1992, p. 7-9.
- Neagu, 1993: M. Neagu, *The eastern Component of the Coslogeni Culture*, în *Culture et civilisation au Bas Danube*, 10, Călărași, 1993, p. 165-192.
- Necrasov, 1954a: O. Necrasov, *Considerații asupra apariției unor caractere neandertaloide pe craniile de om actual (Homo sapiens)*, în *ProblAntr*, 1, 1954, p. 87-95.
- Necrasov, 1954b: O. Necrasov, *Asupra unor cranii vechi trepanate găsite pe teritoriul RPR*, în *ProblAntr*, 1, 1954, p. 119-126.
- Necrasov, 1965: O. Necrasov, *Date antropologice noi asupra culturii Starcevo-Criș*, în *SCAntr*, 2.1, 1965, p. 10.
- Necrasov, Cristescu, 1957a: O. Necrasov, M. Cristescu, *Contribuții la studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Holboca*, în *ProblAntr*, 5.3, 1957, p. 73 -143.
- Necrasov, Cristescu, 1957b: O. Necrasov, M. Cristescu, *Contribuții la studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Brăilița*, în *SCIV*, 8.1-4, 1957, p. 75-88.
- Necrasov, Nicolăescu-Plopșor, 1959: O. Necrasov, D. Nicolăescu-Plopșor, *Studiul antropologic al scheletelor deshumate la Traian*, în *Materiale*, 5, 1959, p. 203-216.

- Necrasov, Cristescu, 1960: O. Necrasov, M. Cristescu, *Contribution à l'étude anthropologique des squelettes des tombes à ocre trouvés sur le territoire de la R. P. Roumanie*, în *ActesParis*, p. 663-667.
- Necrasov, Cristescu, 1965: O. Necrasov, M. Cristescu, *Données anthropologiques sur l'âge de la pierre en Roumanie*, în *Homo*, 16.3, 1965, p. 129-161.
- Necrasov, Rusu și colab. 1966: O. Necrasov, I. G. Rusu, M. Cristescu, *Date noi asupra structurii antropologice a triburilor culturii Otomani (vîrsta bronzului)*, în *SCAntr*, 3.1, 1966, p. 7-16.
- Necrasov, Cristescu. 1968a: O. Necrasov, M. Cristescu, *Étude anthropologique des squelettes de Trușești, datant de la fin de l'âge du Bronze (culture Noua)*, în *AnnRoum. d'Anth.*, 5, 1968, p. 3-18.
- Necrasov, Cristescu, 1968b: O. Necrasov, M. Cristescu, *Studiul antropologic al scheletelor de la Trușești aparținând culturii Noua*, în *SCAntr*, 5.1, 1968, p. 3-47.
- Necrasov, Comănescu și colab., 1973: O. Necrasov, St. Comănescu, Margareta Onofrei, C. Feodorovici, *Étude anthropologique des squelettes de Zimnicea datant de l'âge du bronze récent (nécropole C 10)*, în *Dacia*, N.S., 17, București, 1973, p. 99-125.
- Necrasov, Cristescu și colab., 1990: O. Necrasov, M. Cristescu, D. Botezatu, G. Miu, *Cercetări paleoantropologice privitoare la populațiile de pe teritoriul României*, în *ArhMold*, 13, 1990, p. 173-223.
- Nestor, 1933: I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *BerRGK*, 22, 1933, p. 11-181.
- Nestor, 1935: I. Nestor. *Dépot de bronzes de Medgidia (Dobrogea)*, în *Dacia*, 5-6 (1935-1936), 1938, p. 175-189.
- Nestor, 1944b: I. Nestor. *Raport asupra săpăturilor și cercetărilor arheologice din campania din 1943*, în *Raport MNA*. București, 1944, p. 55-57.
- Nestor. 1955: I. Nestor. *Sur les débuts de la métallurgie du cuivre et du bronze en Roumanie*, în *NÉH*, 1955, p. 47-65.
- Nestor, 1960: I. Nestor. *Începuturile societății gentilice patriarhale și ale destrămării orînduirii comunei primitive. Epoca bronzului*, în *Istoria României*, I, 1960, cap. II, p. 90-112, 115-136.
- Nestor, 1970: I. Nestor. *Les grands problèmes de l'héritage de l'époque des métaux*, în *Sources archéologiques de la civilisation européenne*. București, 1970, p. 69-75.
- Nestor, Alexandrescu și colab., 1950: I. Nestor, A. Alexandrescu, E. Comșa, A. Brătianu, S. Perju, I. Vieru, *Studierea societății omenești de la începuturile barbariei, din nordul Moldovei. Activitatea șantierului de săpături arheologice Iași - Botoșani - Dorohoi*, în *SCIV*, 1.1, 1950, p. 27-32.
- Nestor, Alexandrescu și colab., 1951: I. Nestor, A. Alexandrescu, E. Comșa, E. Zaharia-Petrescu, V. Zirra, *Săpăturile de pe șantierul Valea Jijiei (Iași - Botoșani - Dorohoi) în anul 1950*, în *SCIV*, 1.2, 1951, p. 51-76.
- Nestor, Alexandrescu și colab., 1952: I. Nestor, Al. Alexandrescu, A. Florescu, A. Nițu, M. Petrescu - Dîmbovița, Z. Szeckely, E. Zaharia, *Șantierul Valea Jijiei*, în *SCIV*, 3, 1952, p. 19-120.
- Nestor, Zaharia. 1955: I. Nestor, E. Zaharia, *Șantierul arheologic Sărata - Monteoru*, în *SCIV*, 6.3-4, 1955, p. 497-513.
- Nestor, Petrescu-Dîmbovița, 1960: I. Nestor, M. Petrescu-Dîmbovița, *Începuturile societății gentilice patriarhale și ale destrămării orînduirii primitive. Epoca bronzului*, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 90-123.
- Nicolăescu-Plopșor, Popovici, 1967: D. Nicolăescu-Plopșor, I. Popovici, *Les populations néolithiques du Bassin du Bas-Danube. Les tribus des civilisations de Boian et de Gumelnitza*, în *AnnRoum d'Antr*, 4, 1967, p. 3-16.
- Nicolăescu-Plopșor, Wolski. 1975: D. Nicolăescu-Plopșor, W. Wolski, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, 1975.
- Nikolaeva, Safronov, 1976: N. A. Nikolaeva, V. A. Safronov, *Kurgany u s. Dumeny Ryškanskogo rajona*, în *AO* (1975). 1976, p. 472-473.
- Nikulice, Kavruk, 1986: I. T. Nikulice. V. I. Kavruk, *Raskopki u s. Balabaneșty*, în *AIM* (1982), 1986, p. 71-83.
- Nistor, Vulpe, 1970: Fr. Nistor, A. Vulpe, *Depozitul de brățări de bronz de la Vadul - Izei*, *SCIV*, 21.4, 1970, p. 623-631.
- Nițu, Zamoșteanu, 1959: A. Nițu, M. Zamoșteanu, *Sondajele de la Piatra Neamț*, în *Materiale*, 6, 1959, p. 360-368.
- Nițu, Zaharia și colab., 1959: A. Nițu, Em. Zaharia, D. Teodoru, *Sondajul din 1957 de la Spinoasa-Erbiceni*, în *Materiale*, 6, 1959, p. 531-539.
- Oancea, 1976a: A. Oancea, *Unele observații cu privire la fazele finale ale culturii Monteoru în lumina cercetărilor de la Cîrlomănești, jud. Buzău*, în *CArh*, 2, 1976, p. 191-237.
- Oancea, 1976b: A. Oancea, *Branches de mors au corp en forme de disque*, în *Thraco - Dacica*, 1976, p. 59-75.
- Oancea, 1981: A. Oancea, *Considérations sur l'étape finale de la culture Monteoru*, în *Dacia*, 25, 1981, p. 131-191.
- Oancea, Drîmboceanu, 1975: A. Oancea, V. Drîmboceanu, *Un mic depozit de bronzuri descoperit la Izvorul Dulce*, *SCIVA*, 26. 3, 1975, p. 395-399.
- Odobescu, 1908: Al. I. Odobescu, *Rămășițele antice din județul Dorohoi*, în *Opere complete*, III, București, 1908.
- Ordentlich, 1963: I. Ordentlich, *Poselenija v Otomani v svete poslednich raskopok*, în *Dacia*, 7, 1963, p. 115-138.
- Palincaș, 1996: N. Palincaș, *Valorificarea arheologică a probelor I4C din fortificația aparținând bronzului târziu de la Popești (jud. Giurgiu)*, în *SCIVA*, 47.3, 1996, p. 239-295.
- Panaiotov, 1992: I. Panaiotov, *Periodizarea epocii bronzului în Bulgaria. O nouă formulare a problemei*, în *SympThrac*, 9, 1992, p. 87-88.

- Passck, 1959: T. S. Passek, *Stojanka Komarówskoj kul'tury na Srednem Dnestre*, în *KSIMK*, 75, 1959, p. 154-162.
- Păunescu, 1965: A. Păunescu, *Sur les successions des habitats paléolithiques et postpaléolithiques de Ripiceni-Izvor*, în *Dacia*, 9, 1965, p. 28.
- Păunescu, 1970: A. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplite descoperite pe teritoriul României*, București, 1970.
- Păunescu, Șadurschi și colab., 1976 : vezi *RAJB*, 1976
- Păunescu, Șadurschi, 1984: A. Păunescu, P. Șadurschi, *Repertoriul arheologic al României. Județul Botoșani. I. Comuna Albești*, în *Hierasus. Anuar 1983*, 5, 1984, p. 221-269.
- Păunescu, Șadurschi, 1989a: A. Păunescu, P. Șadurschi, *Repertoriul arheologic al României. Județul Botoșani. II. Comuna Avrămeni*, în *Hierasus*, 7-8, 1989, p. 299-336.
- Păunescu, Șadurschi, 1989b: A. Păunescu, P. Șadurschi, *Repertoriul arheologic al României. Județul Botoșani. III. Comuna Bălușeni*, în *Hierasus*, 7-8, 1989, p. 337-370.
- Pârvan, 1926: V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926.
- Pârvan, 1982: V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1982.
- Petrescu-Dîmbovița. 1950: M. Petrescu-Dîmbovița, *Date noi asupra înmormântărilor cu ocră în Moldova*, în *SCIV*, 1.2, 1950, p. 110-125.
- Petrescu-Dîmbovița, 1953a: M. Petrescu - Dîmbovița, *Contribuții la problema sfârșitului epocii bronzului și începutul epocii fierului în Moldova*, în *SCIV*, 4.3-4, 1953, p. 443-486.
- Petrescu-Dîmbovița, 1953b: M. Petrescu - Dîmbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale*, 1, p. 117-132.
- Petrescu-Dîmbovița, 1960a: M. Petrescu-Dîmbovița, *Konec bronzovogo i načala ranneželeznogo veka v Moldave v svete poslednich archeologičeskich raskopok*, în *Dacia*, 4, 1960, p. 139-159.
- Petrescu-Dîmbovița, 1960b: M. Petrescu-Dîmbovița, *Populații și culturi în spațiul carpato-dunărean în prima jumătate a primului mileniu î.e.n.*, în *AȘUI*, 6, 1960, 1-2, p. 189-201.
- Petrescu-Dîmbovița, 1964: M. Petrescu-Dîmbovița, *Date noi relativ la descoperirile de obiecte de bronz de la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului din Moldova*, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 251-272.
- Petrescu-Dîmbovița, 1969: M. Petrescu-Dîmbovița, *Quelques considérations concernant la fin de l'âge du Bronze et le début du Hallstatt dans l'espace carpatho-balkanique*, comunicare prezentată la Simpozionul internațional asupra etnogenezei popoarelor balcanice, Plovdiv, 23-28 aprilie, 1969.
- Petrescu-Dîmbovița, 1970: M. Petrescu-Dîmbovița, *Quelques problèmes concernant les découvertes de pièces en bronze de la fin de l'âge du bronze en Roumanie*, în *ActesPrague*, 1, 1970, p. 684-688.
- Petrescu-Dîmbovița, 1971a: M. Petrescu-Dîmbovița, *Quelques considérations concernant la fin de l'âge du bronze et le début du Hallstatt dans l'espace carpatho-balkanique*, în *Studia Balcanica*, 5, 1971, p. 107-117.
- Petrescu-Dîmbovița, 1971b: M. Petrescu-Dîmbovița, *Les dépôts tardifs de bronzes sur le territoire de la Roumanie (de Bronze D en Hallstatt B inclusivement)*, în *ActesBeograd*, 1, 1971, p. 175-192.
- Petrescu-Dîmbovița, 1976: M. Petrescu-Dîmbovița, *La contribution des recherches archéologiques à l'histoire des Thraces nord-danubiens (Âge du bronze et début de l'âge du fer)*, în *ActesBucarest*, 1, 1980, p. 165-180.
- Petrescu-Dîmbovița, 1977a: M. Petrescu-Dîmbovița, *Données relatives au début de l'âge du bronze dans l'espace carpatho-balkanique*, în *RevESEE*, 15.3, 1977, p. 521-534
- Petrescu-Dîmbovița, 1977b: M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977.
- Petrescu-Dîmbovița, 1978a: M. Petrescu-Dîmbovița, *Die Sichern in Rumänien. Mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*, în *PBF*, 18, 1, München, 1978.
- Petrescu-Dîmbovița, 1978b: M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, 1978.
- Petrescu-Dîmbovița, 1980: M. Petrescu-Dîmbovița, *Premisele civilizației geto-dace*, în *ArhMold*, 9, 1980, p. 63 - 68.
- Petrescu-Dîmbovița, 1981a: M. Petrescu-Dîmbovița, *Peuples et civilisations dans l'espace carpatho-ponto-danubien*, în *ActesPalmaMallorca*, 1981, p. 197-221.
- Petrescu-Dîmbovița, 1981b: M. Petrescu-Dîmbovița, *Unele considerații privitoare la funcția secerilor de bronz de tracii din spațiul carpato - ponto - dunărean*, în *Thraco-Dacica*, 2.1981, p. 125-131.
- Petrescu-Dîmbovița, 1982: M. Petrescu-Dîmbovița, *Les principaux problèmes concernant les dépôts de bronze chez les thraces de l'espace carpatho - danubien-pontique des XVIe-XIe siècles av. n. ère*, în *Pulpudeva*, Plovdiv, 1982, 5, p. 161-182.
- Petrescu-Dîmbovița, 1984: M. Petrescu-Dîmbovița, recenzie: Alexander M. Lescov, *Jung- und spätbronzezeitliche Depotfunde im nördlichen Schwartzmergebiet I (Depots mit einheimischen Formen)*, *PBF*, München, 1981, în *BerRGK*, 62, 1984, 2, p. 479-483.
- Petrescu-Dîmbovița, 1985: M. Petrescu-Dîmbovița, *Contribution des recherches archéologiques à l'étude des commencements de l'ethnogenèse des thraces dans l'espace carpatho - ponto - danubien*, în *Studi di Paletnologia*. In onore di Salvatore M. Puglisi. Roma, 1985, p. 617-624.

- Petrescu-Dîmbovița, 1990: M. Petrescu-Dîmbovița, *Interférence culturelle dans l'espace thraco-daco-gète, hellénique et oriental*, în *Nouvelles études d'histoire*, 1990 (comunicare prezentată la cel de-al XVII-lea Congres Internațional de științe istorice, Madrid, 1990).
- Petrescu-Dîmbovița, 1993: M. Petrescu-Dîmbovița, *Reflexions concernant le complexe Noua - Sabatinovka - Coslogeni en contexte européen*, în *Culture et civilisation au Bas Danube*, 10, 1993, p. 9-16.
- Petrescu-Dîmbovița, 1995b: M. Petrescu-Dîmbovița, *Metalurgia bronzului*, în *Comori*, 1995, p. 45-53.
- Petrescu-Dîmbovița, 1995c: M. Petrescu-Dîmbovița, *Les contributions de I. Nestor concernant le problème des liaisons de l'espace carpato-danubien-pontique avec le nord de l'Italie à l'âge du bronze et au début du Hallstatt ancien*, în *Dacia*, 38-39, 1994-1995, p. 41-53.
- Petrescu-Dîmbovița, 1998: M. Petrescu-Dîmbovița, *Der Arm- und Beinschmuck in Rumänien*, în *PBF*, X.4, 1998.
- Petrescu-Dîmbovița, 2001: M. Petrescu-Dîmbovița, *Die Nekropole der Noua-Kultur auf der „Țuguieța“ bei Trușești, Kr. Botoșani, Nordmoldau, Rumänien*, în *PZ*, 76, 2001, p. 179-208.
- Petrescu-Dîmbovița, 2001b: M. Petrescu-Dîmbovița, *Perioada târzie a epocii bronzului*, în *Istoria românilor*, I, 2001, p. 272-287.
- Petrescu-Dîmbovița, Bârsan și colab., 1953: Mircea Petrescu - Dîmbovița, M. Bârsan, M. Rădulescu, E. Winckievici, *Șantierul Trușești*, în *SCIV*, 4.1-2, 1953, p. 23-37.
- Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1954: M. Petrescu-Dîmbovița, M. Dinu, A. Florescu, I. Ordentlich, D. Teodoru, M. Zamoșteanu, *Șantierul arheologic Trușești (r. Trușești, reg. Suceava)*, în *SCIV*, 5.1-2, 1954, p. 7-28.
- Petrescu-Dîmbovița, Dinu și colab., 1955: M. Petrescu-Dîmbovița, M. Dinu, A. Florescu, F. Bobu Florescu, A. Nițu, Em. Zaharia, N. Zaharia, *Șantierul arheologic Trușești*, în *SCIV*, 6.1-2, 1955, p. 172-187.
- Petrescu-Dîmbovița, Bold și colab., 1955: M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Bold, M. Dinu, *Cercetări arheologice în Podișul Central Moldovenesc. I. Valea Bârladului Superior, de la izvoare până la Buhăiești*, în *AȘUI*, I, 1955, 1-2, p. 1-50.
- Petrescu-Dîmbovița, Zaharia., 1962: M. Petrescu - Dîmbovița, Em. Zaharia, *Sondajul arheologic de la Dănești (r. Vaslui)*, în *Materiale*, 8, 1962, p. 47-64.
- Petrescu-Dîmbovița, Florescu A. și colab., 1962: M. Petrescu-Dîmbovița, A. Florescu, M. Florescu, *Șantierul arheologic Trușești*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 227-232.
- Petrescu-Dîmbovița, Dinu, 1974: M. Petrescu-Dîmbovița, M. Dinu, *Noi cercetări arheologice la Stoicani (jud. Galați)*, în *SCIVA*, 25.1, 1974, p. 71-98.
- Petrescu-Dîmbovița, Daicoviciu și colab., 1995: Mircea Petrescu-Dîmbovița, Hadrian Daicoviciu, Ligia Bârzu, Dan Gh. Teodor, Florentina Preda, *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, București, 1995, p. 73-77, 81-83.
- Petrescu-Dîmbovița, Florescu A. și colab., 1999: M. Petrescu-Dîmbovița, A. C. Florescu, M. Florescu, *Trușești. Monografie arheologică*, București - Iași, 1999.
- Petrescu-Dîmbovița, 1960: M. Petrescu-Dîmbovița, *Konec bronzovogo i načala ranneželeznoogo veka v Moldave v svete poslednich archeologičeskikh raskopok*, în *Dacia*, 4, 1960, p. 139-159.
- Podzuweit, 1982: Chr. Podzuweit, *Die mykenische Welt und Troya*, în *Südosteuropa zwischen 1600 und 100 v. Chr.*, în *PAS*, 1, Berlin, 1982, p. 65-88.
- Poghirc, 1976: C. Poghirc, *Considérations linguistiques sur l'ethnogenèse paléobalkanique*, în *RevESEE*, 14.2, p. 207-220.
- Popa, Boroflka, 1996: A. Popa, N. Boroflka, *Considerații privind cultura Noua. Așezarea de la Țichindeal, jud. Sibiu*, în *SCIVA*, 47, 1996, p. 51-61.
- Popescu, 1944: D. Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București, 1944.
- Popescu, 1961: D. Popescu, *Probleme ale epocii bronzului în Transilvania*, în *SCIV*, 12.2, 1961, p. 377-386.
- Popescu, 1963: D. Popescu, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1962)*, în *Dacia*, 7, 1963, p. 579.
- Popescu, 1965a: D. Popescu, *Asupra începuturilor epocii bronzului în România (Partea I)*, în *SCIV*, 16.1, 1965, p. 129-148.
- Popescu, 1965b: D. Popescu, *Asupra începuturilor epocii bronzului în România (Partea a II-a)*, în *SCIV*, 16.2, 1965, p. 323-340.
- Popescu, 1965c: D. Popescu, *Asupra începuturilor epocii bronzului în România (Partea a III-a)*, în *SCIV*, 16.4, 1965, p. 775-790.
- Popescu, 1966: D. Popescu, *Asupra începuturilor epocii bronzului în România (partea a IV-a)*, în *SCIV*, 17.1, 1966, p. 157-170.
- Popescu, 1967: D. Popescu, *Câteva considerații asupra perioadei a II-a a epocii bronzului din România*, în *SCIV*, 18.1, 1967, p. 155-166.
- Popescu, 1968: D. Popescu, *Câteva considerații asupra perioadei a II-a a epocii bronzului din România (Partea a II-a)*, în *SCIV*, 19.2, 1968, p. 313-325.

- Popescu, 1969: D. Popescu, *Cîteva considerații asupra perioadei a II-a a epocii bronzului în România (Partea a III-a)*, în *SCIV*, 20.4. 1969, p. 575-586.
- Popescu, Vulpe, 1966: E. Popescu, A. Vulpe, *Necropola tumulară de la Milostea*, în *RevMuz*, 3.2, 1966, p. 148-155.
- Protase, Ardevan, 1983: D. Protase, R. Ardevan, *Săpăturile de salvare de la Gherla*, în *Materiale*, 15, 1983, p. 299-303.
- RAJA, 1995: V. Moga, H. Ciugudean, *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Bibl. Mus. Apulensis, 2, Alba Iulia, 1995.
- RAJB, 1976: A. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, I-II, București, 1976.
- RAJCluj, 1992: I. H. Crișan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Bibl. Mus. Napocensis, 5, Cluj, 1992.
- RAJCo, 1998: B. Bartók, M. Bărbulescu, V. Cavruc, E. Chirilă, I. H. Crișan, V. Crișan, Zs. Székely, V. Vasiliev, I. Winkler, *Repertoriul arheologic al județului Covasna*, seria Monografii Arheologice, I, Sfântu Gheorghe, 1998.
- RAJI, 1984: V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, I, Iași, 1984.
- RAJI, 1985: V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, II, Iași, 1985.
- RAJM, 1995: V. Lazăr, *Repertoriul arheologic al județului Mureș*, Tîrgu Mureș, 1995.
- RAJV, 1980: G. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980.
- Repciuc, Gherghiu, 1948: E. Repciuc, A. Gherghiu, *Les squelettes de l'époque du bronze de Sărata Monteoru*, în *Recueil d'études médicales*, București, 1949, p. 107-168.
- Roman, 1964: P. I. Roman, *Despre unele aspecte ale perioadei de trecere de la epoca neolitică la epoca bronzului în regiunile extracarpatice ale R.P.R.*, în *RevMuz*, 1.4, 1964, p. 314-325.
- Roman, 1976a: P. Roman, *Der Glina III-kultur*, în *PZ*, 51.1, 1976, p. 26-42.
- Roman, 1986: P. I. Roman, *Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României. Probleme de cronologie și periodizare*, în *SCIVA*, 37.1, 1986, p. 29-55.
- Roman, 1989: P. I. Roman, *Fenomenul indoeuropenizării și constituirea neamului tracic la Dunărea inferioară în lumina cercetărilor arheologice*, în *SympThrac*, 7, 1989, p. 49-55.
- Roman, Dodd-Oprîtescu și colab., 1992: Petre I. Roman, Ann Dodd-Oprîtescu, Pál János, *Beiträge zur Problematik der schmurverzierten Keramik Südosteuropas*, Mainz am Rhein, 1992.
- Roska, 1942: M. Roska, *Erdély régészeti repertórium (Thesaurus antiquitatum Transilvani-carum)*, I, Praehistorica, Cluj, 1942.
- Rotea, 1997: M. Rotea, *Cercetări arheologice la Palatca - "Togul lui Mândrușcă". Observații preliminare*, în *Revista Bistriței*, 10-11, 1997, p. 13-19.
- Rusu, Șerban și colab., 1958: I. G. Rusu, M. Șerban, N. Motioc, T. Farcaș, *Date antropometrice asupra populației vechi (epoca târzie a bronzului) din regiunea Cluj*, în *Morfologia normală și patologică*, 1, 1958, p. 51-59.
- Rusu M., 1964: M. Rusu, *Depozitele de bronzuri de la Rebrîșoara (raionul Năsăud, reg. Cluj)*, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 237-250.
- Rusu M., 1966: M. Rusu, *Depozitul de bronzuri de la Balșa*, în *Sargetia*, 4, 1966, p. 17-24.
- Rusu M., 1972: M. Rusu, *Considerații asupra metalurgiei aurului din Transilvania în Bronz D și Hallstatt A*, în *ActaMN*, 9, 1972, p. 29-63.
- Rusu M., Chițu, 1972: M. Rusu, L. Chițu, *Depozitul de la Aiud și problema marilor ateliere de prelucrare a bronzului din Transilvania*, în *Apulum*, 20, Alba Iulia, 1972, p. 33-51.
- Rybalova, 1953: V. D. Rybalova, *K voprosu o složenii kultury epochi bronzy v lesostepnoj poloce Pravoberežnoj Ukrainy*, în *Dokl. VI nauč. komph. in-ta archeologii*, Kiev, 1953, 9-25.
- Sandars, 1981: N. K. Sandars, *Les peuples de la mer. Guerriers de la Méditerranée antique*, Editions France - Empire, 1981.
- Șarafutdinova, 1968: I. N. Șarafutdinova, *K voprosu o sabatinovski kulture*, în *SA*, 3, 1968, p. 16-34.
- Șarafutdinova, 1982: I. N. Șarafutdinova, *Stepnoe Podneprov'e v epochu pozdnej bronzy*, Kiev, 1982.
- Sava, 1991: E. Sava, *Relații între cultura "Mnogovalikovaja" dintre Nistru și Prut și cultura Monteoru*, în *Thraco - Dacica*, 12.1-2, 1991, p. 15-37.
- Sava, 1994: E. Sava, *Epoca bronzului - perioada mijlocie și târzie (sec. XVII - XII î.e.n.)*, în *Thraco - Dacica*, 15.1-2, 1994, p. 144-158.
- Sava, 1995: E. Sava, *Sur la genèse de la culture de Noua et son rôle dans la formation de la culture du Hallstatt thrace ancien*, în *Bulletin de thracologie*, II, Mangalia, 1995, p. 70-71.
- Sava, 1996: E. Sava, *Necropola tumulară Bălăbani - II*, în *ArhMold*, 19, 1996, p. 191-220.
- Sava, 1998: E. Sava, *Die Rolle der "östliche" und "westliche" Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka*. In: B. Hänsel/J. Machnik (Hrsg.), *Das Karpatenbecken und die Osteuropäische Steppc*. SSB 20. Prähist. Arch Südosteuropa 12 (München, Rahden/Westf. 1998), p. 267-312.
- Sava, 1999: E. Sava, *Istoricul cercetărilor și contribuții noi la periodizarea și cronologia absolută a culturii Noua*, în *Studia in honorem Ion Niculiță. Omagiu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, Chișinău, 1999, p. 54-84.

- Sava, 2000: E. Sava, *Ritul funerar în cultura Noua*. In: *Analele științifice Univ. Liberă Internaț. din Moldova*, Seria Istoric, 1, 2000, p. 7-18.
- Sava, 2002: E. Sava, *Die Bestattungen der Noua-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dnestr und Westkarpaten. Mit Katalogbeiträgen von N. Boroffka, L. Dascălu, Gh. Dumitroaia, E.V. Jarovoj, T. Soroceanu*, în *PAS*, 19, Kiel, 2002.
- Sava, Levicki, 1995: E. Sava, O. Levicki, *Așezarea culturii Noua de la Petrușeni "La Cigoreanu" (Investigații de șantier din anul 1991)*, în *CAANT*, 1. 1995, p. 157-188.
- Savva, 1988: E. N. Savva, *Prjažki iz pogrebenij kul'tury mnogovalikovej keramiki Dnestrovsko - Prutskogo meždureč'ja*, în *Izvestija*, 3, 1988, p. 57-68.
- Savva, 1992: E. Savva, *Kul'tura mnogovalikovej keramiki Dnestrovsko - Prutskogo meždureč'ja (po materialam pogrebal'nogo obrjada)*, Kișinev, 1992.
- Savva, Dergačev, 1984: E. N. Savva, V. A. Dergačev, *Raskopki kurganov u s. Medveža*, în *KZNM*, 1984, p. 98-108.
- Săcărin, 1992: C. Săcărin, *Câteva considerații privind epoca bronzului în sud-vestul României*, în *SympThrac*, 9, 1992, p. 20-22.
- Segeda, 1986: S. P. Segeda, *Antropogičeskij material iz kurganov u s. Cholmskoe*, în *IsslArch*, 1986, p. 96-104.
- Scrova, 1976: N. I. Scrova, *Issledovanja kurgana u s. Etulja*, în *AIM*, 1974-1976.
- Simion, 1991: G. Simion, *O nouă cultură de la începutul epocii bronzului pe teritoriul istro-pontic*, în *Peuce*, 10, I, 1991, p. 33-39; II p. 21-34.
- Smaglij, Černjakov, 1970: N. M. Smaglij, I. T. Černjakov, *Raskopki kurganov epohu bronzu v. Tatarbunarskom rajone Odeskoi oblasti v 1965 g.* în *SA*, 1, 1970, p. 109-120.
- Smirnova, 1957: G. I. Smirnova, *Poselenie pozdnebronzovogo veka i rannego železa vozle s. Magala, Černovickoj oblasti*, în *KSIIMK*, 70, 1957, p. 99-107.
- Smirnova, 1959: G. I. Smirnova, *Pidsumki doslidžen' verchnych šariv nezvis'kogo poselenja*, în *MDAPV*, 2, 1959, p. 87-92.
- Smirnova, 1969a: G. I. Smirnova, *Novyj mogil'nik kul'tury Noa u s. Starje Badraži na Prute*, în *ASGE*, 11, 1969, p. 48-71.
- Smirnova, 1969b: G. I. Smirnova, *Poselenie Magala - pamjatnik drevnefrakiskoj kul'tury v Prikarpat'e*, în *MIA*, Moskova, 150, 1969, p. 7-34.
- Smirnova, 1970: G. I. Smirnova, Galina Smirnova, *Psalii tipa Boriaš v kulture Noa*, *KSIA*, 1970, 123, p. 106-110.
- Smirnova, 1972: G. I. Smirnova, *Novye issledovanija poselenija Magala*, în *ASGE*, 14, 1972, p. 12-31.
- Smirnova, 1974a: G. I. Smirnova, *Stojanka Komarówskoj kul'tury u s. Nezvisko na Dnestre*, în *ASGE*, 16, 1974, p. 50-61.
- Smirnova, 1974b: G. I. Smirnova, *Complexele de tip Gáva-Holihradý - o comunicare cultural - istorică*, în *SCIV*, 25.3, 1974, p. 359-380.
- Smirnova, 1976: G. I. Smirnova, *Magala I i nekatorje voprosy chronologii PozdneKomarówskoj kul'tury v Prikarpat'e*, în *EBU*, 1976, p. 118-134.
- Smirnova, 1978: G. I. Smirnova, *Kul'turno - istoričeskaja stratigraphija poselenija Magala*, în *Problemy archeologii*, 2, Leningrad, 1978, p. 58-72.
- Smirnova, 1993: G. I. Smirnova, *Die Siedlung Mahala II A und II B. Ein Denkmal der Noya I- und II-Kultur*, în *Culture et civilisation au Bas Danube*, 1993, p. 57-73.
- Sorocanu, 1973: T. Soroceanu, *Descoperirile din epoca bronzului de la Obreha (jud. Alba)*, în *ActaMN*, 10, 1993, p. 53-73.
- Sorocanu, Istrate, 1975: T. Sorocanu, M. Istrate, *Faza finală a culturii Wietenberg*, în *Studii și comunicări Sibiu*, 1975, 19, p. 21-27.
- Soroceanu, Retegan, 1981: T. Soroceanu, A. Retegan, *Neue spätbronzezeitliche Funde im norden Rumäniens. Das spätbronzezeitliche Wietenberg- Gräberfeld von Dumbrăvița (Kr. Bistrița-Năsăud)*, în *Dacia*, 25, 1981, p. 195-229.
- Sulimirski, 1939: T. Sulimirski, *Kurhany komarowskie*, Stanisławow, 1939.
- Sulimirski, 1968: T. Sulimirski, *Corded ware and Globular Amphoras North-East of the Carpathians*, London, 1968.
- Svešnikov, 1968: I. K. Svešnikov, *Bogatje pogrebenija Komarówskoj kul'tury u s. Ivan'ja Rovenskoj oblasti*, în *SA*, 1968, 2, p. 159-168.
- Svešnikov, 1974a: I. K. Svešnikov, *Istorija naselemlja Peredkarpattja, Podillja i Volyni v kinci III- na počatku II tjsjačolittja do našoi ery*, Kiïv, 1974.
- Svešnikov, 1974b: I. K. Svešnikov, *Plemena komarivs'koj kul'tury*, în *Starodavne naselemlja Prikarpatja i Volyni*, Kiïv, 1974, p. 183-201.
- Swieszniokow, 1952: I. K. Swieszniokow, *Rozkopki v s. Kostjanci na poli Listvenščina*, în *AP*, 4, 1952, p. 131-139

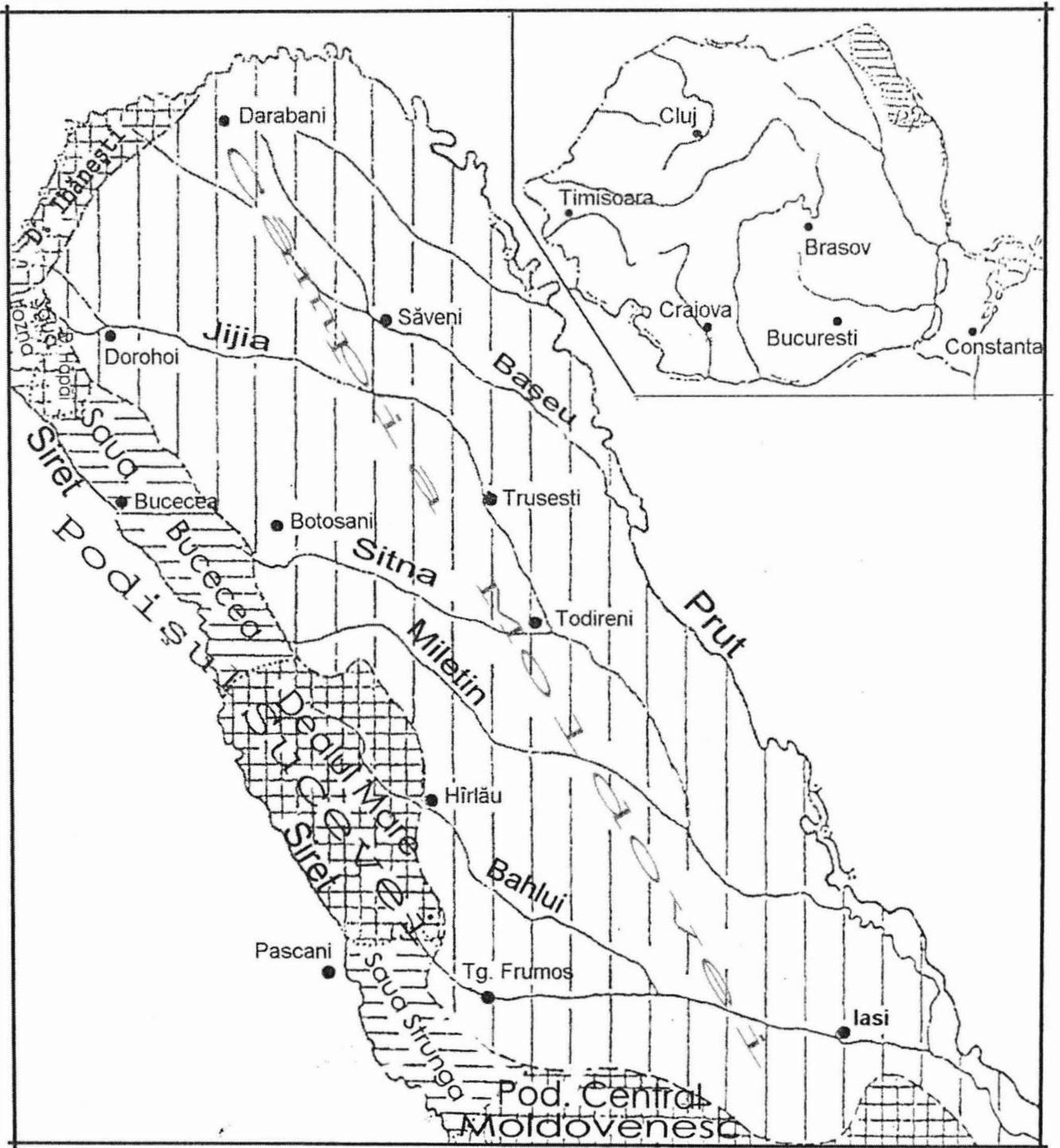
- Swieszniukow, 1965: I. K. Swieszniukow, *K voprosu o schodstve i različii tsineckoj i Komarówskoj kul'tur*, în *Novoe v sovetsoj archeologii*, Moskva, 1965, p. 86-92.
- Swieszniukow, 1967: I. K. Swieszniukow, *Kultura Komarowska (Na podstawie materialów z. pln. Podkarpacia i zach. Wołynia)*, în *ArchPol*, 12.1, 1967, p. 39-107.
- Swieszniukow, 1976: I. K. Swieszniukow, *Problema proischođenija Komarówskoj kul'tury*, în *EBU*, 1976, p. 96-118.
- Székely Z., 1955: Z. Székely, *Contribuție la cronologia epocii bronzului în Transilvania*, în *SCIV*, 6.3-4, 1955, p. 843-864.
- Székely Z., 1961: Z. Székely, *Săpăturile executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe (Reg. Autonomă Maghiară)*, în *Materiale*, 7, 1961, p. 187-188.
- Székely Z., 1965: Z. Székely, *Contribuții la dezvoltarea culturii Noua în sud-estul Transilvaniei*, în *StComSibiu*, 12, 1965, p. 21-34.
- Székely Z., 1970a: Z. Székely, *Contribuții la cunoașterea prelucrării metalelor la începutul epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 21.2, 1970, p. 201-208.
- Székely Z., 1970b: Z. Székely, *Depozitul de obiecte de bronz de la Miercurea - Ciuc*, *SCIV*, 21.3, 1970, p. 473-479.
- Székely Z., 1970c: Z. Székely, *Cultura Ciomortan*, în *Aluta*, 1970, p. 71-88.
- Székely Z., 1971: Z. Székely, *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 22.3, 1971, p. 387-400.
- Székely Z., 1977a: Z. Székely, *Contribuții privind epoca bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, 8-9 (1976-1977), 1977, p. 25-36.
- Székely Z., 1977b: Z. Székely, *Contribuții la problema fortificațiilor și formelor de locuire din sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, 8-9 (1976-1977), 1977, p. 52-110.
- Székely Z., 1978: Z. Székely, *Butonul de os de la Tîrgu Secuiesc (jud. Covasna)*, în *SCIV*, 29, 1978, p. 289-290.
- Székely Z., 1981: Z. Székely, *Cetăți din epoca bronzului în județul Covasna*, în *Aluta*, 12-13, 1981, p. 21-30.
- Székely Z., 1988: Z. Székely, *Considerații privind dezvoltarea culturii Wietenberg în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, 17-18, 1988, p. 153-188.
- Székely Z., 2000: Z. Székely, *Cultura Noua în Valea Oltului și a Târnavei*, în *Angustia*, 5, 2000, p. 177-192.
- Székely Zs., 1981: Zs. Székely, *Epoca bronzului în județul Covasna*, în *Aluta*, 12-13, 1981, p. 13-19.
- Székely Zs., 1983a: Zs. Székely, *O descoperire din epoca bronzului de la Sfîntu Gheorghe (jud. Covasna)*, în *Aluta*, 14-15, 1983, p. 43-47.
- Székely Zs., 1984: Zs. Székely, *Așezarea din epoca bronzului și datarea tezaurului dacic de la Peteni*, în *Aluta*, 16, 1984, p. 7-14.
- Székely Zs., 1989: Zs. Székely, *Contribuții privind riturile funerare din epoca bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SymThrac*, 7, 1989, p. 246.
- Székely Zs., 1995: Zs. Székely, *Șantierul arheologic Brăduț, județul Covasna - zona tumulilor*, în *CAANT*, I, București, 1995, p. 106-113.
- Székely Zs., 1996: Zs. Székely, *Bp 328-358 Brăduț. Jud. Covasna*, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1995. A XXX-a Sesiune Națională de rapoarte arheologice*, Brăila, 2-5 mai, 1996, p. 15.
- Székely Zs., 1997a: Zs. Székely, *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *BiblThrac*, 21, 1997.
- Székely Zs., 1997b: Zs. Székely, *Tumulul din epoca bronzului târziu de la Brăduț, jud. Covasna*, în *Angustia*, 2, 1997, p. 147-155.
- Székely Zs., 1997c: Zs. Székely, *Necropola tumulară de la Brăduț, județul Covasna. Rezultatele săpăturilor din anii 1995-1996*, în *CAANT*, II, București, 1997, p. 41-53.
- Șadurschi, 1983: P. Șadurschi, *Toporul cu gaură transversală descoperit la Oroftiana de Sus, pe Prut*, în *Hierasus (1981)*, 1983, p. 7-11.
- Șadurschi, 1989: P. Șadurschi, *Piese metalice din epoca bronzului descoperite pe teritoriul județului Botoșani*, în *Hierasus*, 7-8, 1989, p. 157-182.
- Șadurschi, 1994: P. Șadurschi, *Rezultatele sondajului arheologic de la Ghilănești - Botoșani (1989)*, în *Hierasus*, 9, 1994, p. 167-180.
- Șadurschi, Cerneleanu și colab., 1987: P. Șadurschi, I. Cerneleanu, C. Rusu, *Celturi de bronz de factură răsăriteană descoperite pe teritoriul județului Botoșani*, în *Hierasus. Anuar 1986*, 6, 1987, p. 25-32.
- Șadurschi, Ursulescu, 1989: P. Șadurschi, N. Ursulescu, *Date istorico - arheologice privind dinamica locuirii în bazinul Miletimului (zona comunei Prăjeni, jud. Botoșani)*, în *Hierasus*, 7-8, 1989, p. 281-298.
- Șerbănescu, Trohani, 1975: D. Șerbănescu, G. Trohani, *Obiecte din cupru și bronz descoperite în județul Ilfov*, *SCIIA*, 26, 4, 1975, p. 529-539.
- Tallgren, 1926: A. M. Tallgren, *La Pontide préscythique après l'introduction des métaux*, în *ESA*, III, 1926, p. 93, 102-104, 156, fig. 62.

- Teodor D., Ioniță, 1967: D. Gh. Teodor, I. Ioniță, *Cercetări arheologice în Podișul Sucevei*, în *ArhMold*, 5, 1967, p. 309-327.
- Teodor S., 1980: S. Teodor, *Vestigii sporadice din epoca bronzului și a fierului la Botoșana (județul Suceava)*, în *Suceava*, 6-8 (1979-1980), 1980, p. 45-46.
- Terenožkin, 1961: A. Terenožkin, *Predskiphskij period na Dneprovskom Pravoberež'e*, 1961, Kiev.
- Terenožkin, 1965: A. Terenožkin, *Osnovy chronologii predskiphskogo perioda*, în *SA*, 1, 1965, p. 63-85.
- Titov, 1975a: V. S. Titov, *Otkrytie novoj kul'tury rannej bronzy v Moldavii*, în *AO (1974)*, 1975, p. 447-448.
- Titov, 1975b: V. S. Titov, *Nekotorye itogi issledovanij Prutsko - Karpatskoj expedicii Instituta archeologi AN MSSRv 1974 godu*, în *150 let Odesskomu archeologičeskom muzeju. Tezisy dokladov jubilejnoj kompherincii*, Kiev, 1975, p. 28-30.
- Titov, 1981: V. S. Titov, *A new Group of the Early Bronze Age in Northem Moldavia (The Edintsy Group)*, în *Die Frühbronzezeit im Karpatenbecken imd in dem Nachbargebieten Internationales Symposium (1977)*, Budapest, 1981.
- Tončeva, 1980a: G. Tončeva, *Unité ethnoculturelle entre les tribus thraces de la région du Bas - Danube aux XIe - X e s. av. n. ère. (A la lumière des matériaux archéologiques)*, în *ActesBucarest*, 1980, p. 189-194.
- Tončeva, 1980b: G. Tončeva, *Chronologie du Hallstatt ancien dans la Bulgarie de nord-est*, în *Studia Thracica*, 5, Sofia, 1980, p. 5-149.
- Tončeva, 1981: G. Tončeva, *Un habitat lacustre de l'âge du bronze ancien dans les environs de la ville de Varna (Ezerovo II)*, în *Dacia*, 25, 1981, p. 41-62.
- Toščev, 1986: G. I. Toščev, *Zapadnye svjazi kul'tury mnogovalikovoj keramiki v Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja*, în *IsslArch*, 1986, p. 104-114.
- Toščev, Černjakov, 1986: G. I. Toščev, I. T. Černjakov, *Kul'tovyje zol'niki Sabatinovskoj kul'tury*, în *IsslArch*, 1986, p. 115-138.
- Trifonov, 1996: V. A. Trifonov, *Popravki k absoljutnoj kul'tur epochi eneolita-bronzy Severnogo Kavkaza*, în *Meždu Aziej i Evropoj. Kavkaz v IV-I tys. do n.e.*, St. Petersburg, 1996, p. 43-49.
- Trifonov, 2001: V. A. Trifonov, *Popravki k absoljutnoj chronologii kul'tur epochi eneolita-srednej bronzy Kavkaza, stepnoj i lesostepnoj zon Vostočnoj Evropjy (po dannym radiouglerodnogo datirovanija)*, în *Bronzovyj vek Vostočnoj Evropjy: charakteristika kultur, chronologija i periodizacija*, Samara, 2001, p. 71-82.
- Tudor, Vulpe, 1953: D. Tudor, R. Vulpe, *Șantierul Corlăteni*, în *SCIV*, 4.1-2, 1953, p. 408-415.
- Udrescu, 1974: T. Udrescu, *Descoperiri arheologice în jumătatea sudică a Moldovei cu privire la cultura Noua*, în *Carpica*, 6, 1973/1974, p. 17-42.
- Ursachi M., 1968: M. Ursachi, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ruginoasa*, în *Carpica*, 1968, p. 27-33.
- Ursachi M., 1969: M. Ursachi, *Necropola din epoca bronzului de la Săbăoani*, în *Carpica*, 2, 1969, p. 35-48.
- Ursachi V., Hordilă și colab., 1992: V. Ursachi, D. Hordilă, M. Alexianu, Gh. Dumitroaia, D. Monah, *Cercetări arheologice de suprafață pe valea Siretului, la nord de municipiul Roman*, în *MemAnt*, 18, 1992, p. 145-172.
- Ursulescu, 1994a: N. Ursulescu, *Apariția înmormântărilor tumulare și a incinerăției la est de Carpați*, în *MemAnt*, 19, 1994, p. 195-199.
- Ursulescu, 1994b: N. Ursulescu, *Tumuli et incinération dans le Bronze thrace sur le territoire de la Moldavie*, în *ActesBH*, 1994, p. 141-146.
- Ursulescu, Șadurschi, 1986: N. Ursulescu, P. Șadurschi, *Săpăturile din necropola tumulară de la Prăjeni (județul Botoșani)*, în *Hierasus*, 6, 1986, p. 15-23.
- Ursulescu, Popovici, 1987: N. Ursulescu, D. Popovici, *Contribuții la cunoașterea ritului funerar din bronzul mijlociu în nordul Moldovei*, în *SCIVA*, 38.1, 1987, p. 72-76.
- Ursulescu, Șadurschi și colab., 1988a: N. Ursulescu, P. Șadurschi, D. Botezatu, *Mormintele de înhumăție, de tip Costișa, descoperite la Prăjeni (jud. Botoșani)*, în *SCIVA*, 39.1, 1988, p. 45-52.
- Ursulescu, Tomozei și colab., 1988b: N. Ursulescu, M. Tomozei, P. Șadurschi, *Cercetări arheologice din necropola tumulară de la Prăjeni - "Țarnă" (jud. Botoșani)*, comunicare prezentată la cea de a XXII-a Sesiune de rapoarte arheologice, Pitești, 1988, mss.
- Varlam, 1979: V. Varlam, *Complexele funerare tumulare de pe cursul mijlociu al râului Bârlad*, în *Carpica*, 11, p. 217-230.
- Vasiliev, 1992: V. Vasiliev, *Probleme privind cronologia epocii hallstattiene în aria intracarpatică a României (III)*, în *Ephemeris Napocensis*, 2, 1992, p. 19-26.
- Vasiliiu, 1995a: I. Vasiliiu, *Cercetări arheologice în Delta Dunării. Mormintele cu ocră de la Chilia - Veche*, în *Peuce*, 11, 1995, p. 49-87.
- Vasiliiu, 1995b: I. Vasiliiu, *Mormintele cu ocră de la Luncavița. Movila "Mocuța"*, în *Peuce*, 11, 1995, p. 89-115.
- Vasiliiu, 1995c: I. Vasiliiu, *Noi informații privind epoca bronzului în nordul Dobrogei. Movelele funerare de la Luncavița punctul "Drumul Vacilor"*, în *Peuce*, 11, 1995, p. 117-140.

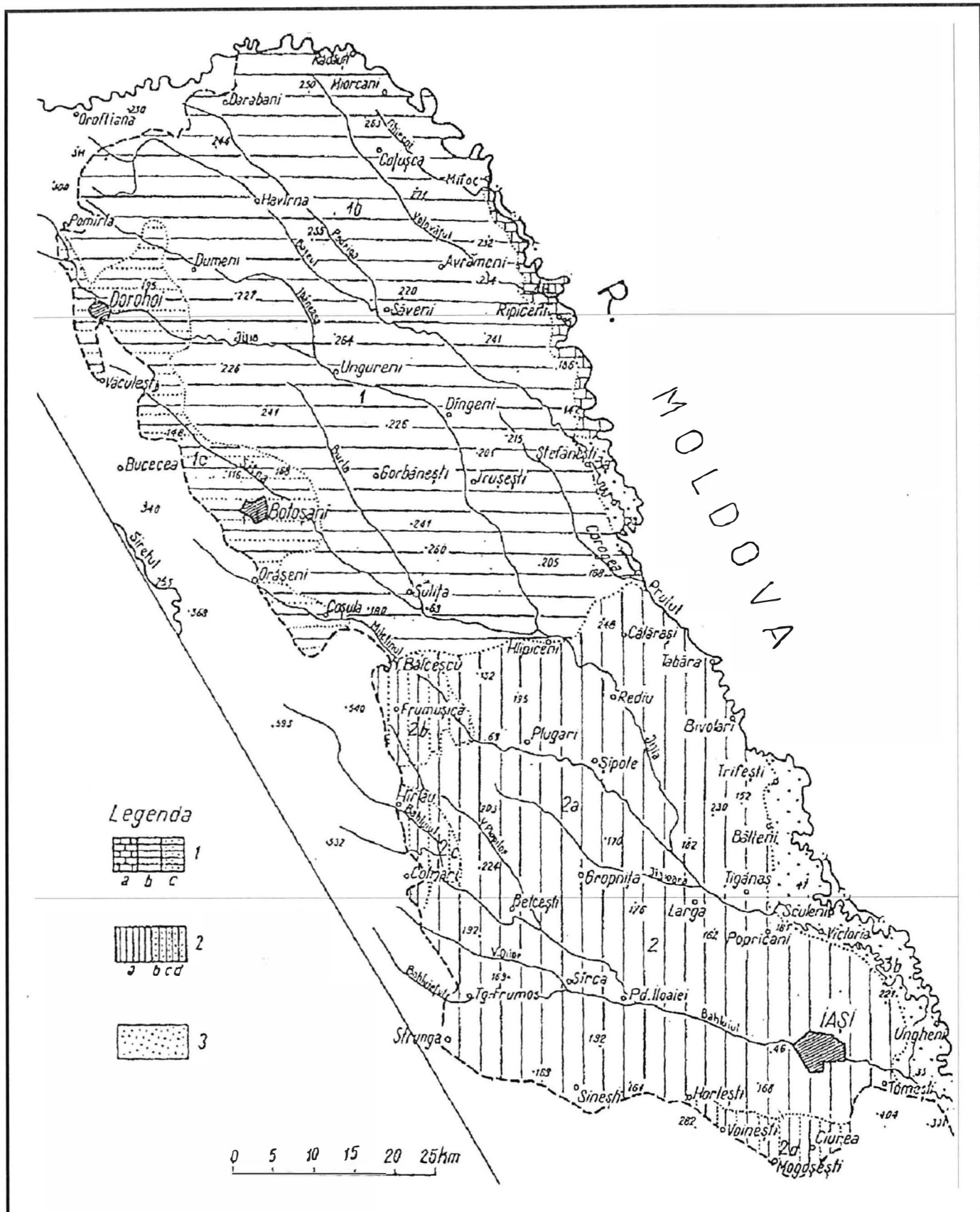

- Vasiliu, 1995d: I. Vasiliu, *Date noi privind înmormântările cu ocră din Dobrogea. Mobilele funerare de la Mihai Bravu*, în *Peuce*, 11, 1995, p. 141-175.
- Vasiliu, 1996a: I. Vasiliu, *Topoare de piatră din epoca bronzului aflate în colecțiile Muzeului de Arheologie din Tulcea*, în *Peuce*, 12, 1996, p. 9-26.
- Vasiliu, 1996b: I. Vasiliu, *Un nou topor de bronz cu tub de înmănușare transversal din nordul Dobrogei*, în *Peuce*, 12, 1996, p. 27-30.
- Vlassa, 1961: N. Vlassa, *O contribuție la problema epocii scitice în Transilvania: cimitirul de la Cipău-“Gară”*, în *Apulum*, 4, 1961, p. 19-49.
- Vlassa, 1965: N. Vlassa, *Cercetări arheologice în regiunile Mureș, autonomă Maghiară și Cluj*, în *ActaMN*, 2, 1965, p. 19-36.
- Vlasenko, Sorokin, 1982: I.G. Vlasenko, V. Ja. Sorokin, *Archeologičeskie pamjatniki v zonach novostroek severa i centra Moldavii*, în *AIM v 1977 - 1978 gg.* 1982.
- Vulpe A., 1961a: A. Vulpe, *Cercetări în bazinul mijlociu al Siretului*, în *ArhMold*, 1, 1961, p. 69-80.
- Vulpe A., 1961b: A. Vulpe, *K voprosu o periodizacii bronzovogo veka v Moldove*, în *Dacia*, 5, 1961, p. 105-122.
- Vulpe A., 1964: A. Vulpe, *Cu privire la unele topoare de aramă și bronz din Moldova*, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 127-141.
- Vulpe A., 1970: A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien*, 1, în *PBF*, 9.2, München, 1970.
- Vulpe A., 1973: A. Vulpe, *Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean*, *SCIV*, 24.2, 1973, p. 217-237.
- Vulpe A., 1974: A. Vulpe, *Probleme actuale privind metalurgia aramei și bronzului în România*, în *RevIst*, 27.2, București, 1974, p. 243-255.
- Vulpe A., 1979: A. Vulpe, *Puncte de vedere privind istoria Daciei preromane*, în *RevIst*, 32.12, 1979, p. 2261-2284.
- Vulpe A., 1983: A. Vulpe, *Pe marginea unor noi descoperiri din bronzul timpuriu*, în *SCIV*, 34.1, 1983, p. 71-75.
- Vulpe A., 1994: A. Vulpe, *Costișa*, în *Enciclopedia*, 1994, p. 362-362.
- Vulpe A., 1995a: A. Vulpe, *Epoca bronzului în spațiul carpato-dunărean. Privire generală*, în *Comori*, București, 1995, p. 17-23.
- Vulpe A., 1995b: A. Vulpe, *Cultura Costișa*, în *Comori*, București, 1995, p. 163-164.
- Vulpe A., 1997: A. Vulpe, *Spațiul egeo-anatolian și Europa sud-estică în lumina unei revizuirii a cronologiei epocii bronzului*, în *Memoriile secției de Științe istorice și arheologie*, 21. 4 (1996), 1997, p. 33-47.
- Vulpe A., 2001a: A. Vulpe, *Considerații generale*, în *Istoria românilor*, I, 2001, p.214-225.
- Vulpe A., 2001b: A. Vulpe, *Perioada mijlocie a epocii bronzului*, în *Istoria românilor*, I, 2001, p.247-272.
- Vulpe A., Zamoșteanu, 1962: A. Vulpe, M. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Costișa (r. Buhuși, reg. Bacău)*, în *Materiale*, 8, 1962, p. 309-316.
- Vulpe A., Veselovschi-Bușilă, 1967: Al. Vulpe, V. Veselovschi-Bușilă, *Date noi privind periodizarea culturii Tei și cunoașterea culturii Basarabi (Săpăturile de la Novaci, 1961)*, în *SCIV*, 18.1, 1967, p. 83-112.
- Vulpe A., Tudor, 1970: Al. Vulpe, E. Tudor, *Cu privire la topoarele de metal cu gaură de înmănușare transversală*, în *SCIV*, 21.3, 1970, p. 417-427.
- Vulpe A., Drîmbocianu, 1981: Al. Vulpe, V. Drîmbocianu, *Cercetări arheologice în raza comunei Năeni (Buzău)*, în *SCIVA*, 32.2, 1981, p. 171-193.
- Warren, Hankey, 1989: P. Warren, V. Hankey, *Aegean Bronze Age Chronology*, Bristol, 1989.
- Wolski, Nicolăescu-Plopșor, 1970: W. Wolski, D. Nicolăescu-Plopșor, *Considerații pe marginea unui mormânt dublu de înhumăție descoperit în comuna Fărcașele, jud. Olt*, în *SCAntr*, 7.1, 1970, p. 3-11.
- Zaharia Em., Zaharia, 1962: Em. Zaharia, N. Zaharia, *Sondajul de salvare din necropola de la Probota*, în *Materiale*, 8, 1962, p. 599-601.
- Zaharia Eug., 1959: Eug. Zaharia, *Die Lockenringe von Sărata-Monteoru und ihre typologischen und chronologischen Beziehungen*, în *Dacia*, 3, 1959, p. 103-134.
- Zaharia Eug., 1963: Eug. Zaharia, *Das Gräberfeld von Balintești Cioinagi und einige Fragen der Bronzezeit in der Moldau*, în *Dacia*, 7, 1963, p. 139-176.
- Zaharia Eug., 1970: Eug. Zaharia, *Probleme ale epocii bronzului în sud- estul Transilvaniei*, în *Aluta*, 2, 1970, p. 63-69.
- Zaharia Eug., 1980: Eug. Zaharia, *Despre începutul culturii Monteoru*, în *Aluta*, 10-11, 1980, p. 33-37.
- Zaharia Eug., 1987: Eug. Zaharia, *La culture Monteoru. L'étape des débuts à la lumière des fouilles de Sărata Monteoru*, în *Dacia*, 31.1-2, 1987, p. 21-49.
- Zaharia Eug., 1990: Eug. Zaharia, *La culture de Monteoru. La deuxième étape de développement à la lumière des fouilles de Sărata Monteoru (dép. de Buzău)*, în *Dacia*, 34, București, 1990, p. 23-51.
- Zaharia Eug., 1991: Eug. Zaharia, *La culture de Monteoru. La IIIe étape Mlc2. Les fouilles de Sărata Monteoru (dép. de Buzău)*, în *Dacia*, 35, 1991, p. 61-91.
- Zaharia Eug., 1993: Eug. Zaharia, *La culture de Monteoru. Les IVe - V^e étapes. Les fouilles de Sărata Monteoru*, în *Dacia*, 37, 1993, p. 15-38.
- Zaharia Eug., 1994: Eug. Zaharia, *Balintești*, în *Enciclopedia*, 1994, 153-154.
- Zaharia Eug., 1995a: Eug. Zaharia, *Cultura Ciomortan*, în *Comori*, București, 1995, p. 151-153.

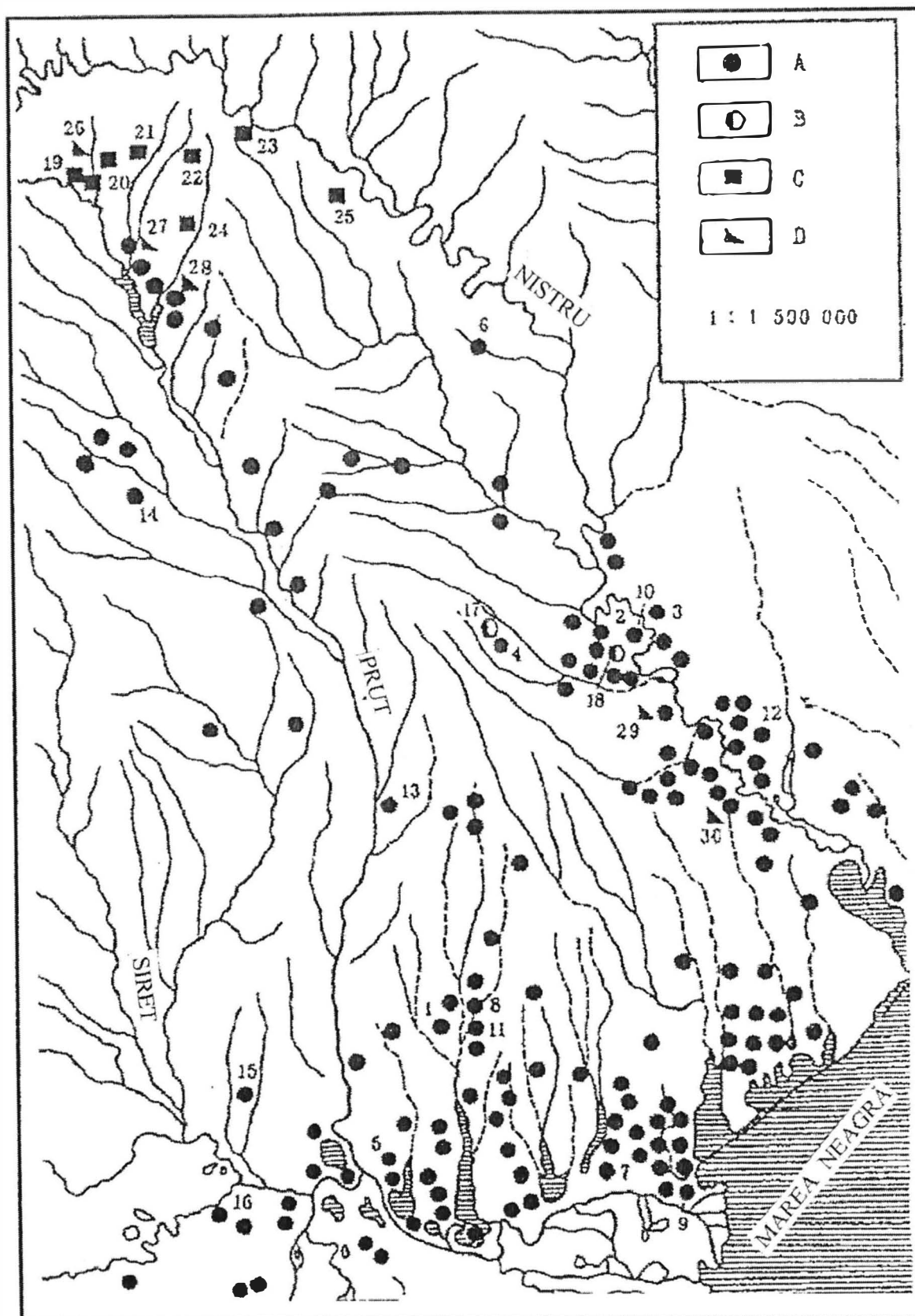
- Zaharia Eug., 1995 b: Eug. Zaharia, *Cultura Monteoru*, în *Comori*, București, 1995, p. 188-193.
- Zaharia Eug., 1995c: Eug. Zaharia, *Cultura Zăbala*, în *Comori*, București, 1995, p. 285-287.
- Zaharia Eug., 1995d: Eug. Zaharia, *Cultura Zimnicea-Plovdiv*, în *Comori*, București, 1995, p. 288-289.
- Zaharia N., Zaharia E. și colab., 1973: N. Zaharia, Em. Zaharia, F. Aprotosoaic, *Sondajul din așezarea de la Drăgușeni "La Ocoale", jud. Botoșani (1968)*, în *Materiale*, X, 1973, p. 159.
- Zaharia N., Zaharia E., 1974: N. Zaharia, Em. Zaharia, *Contribuții privind rezultatele unor cercetări arheologice în Cîmpia Jijiei superioare din județul Botoșani*, în *DTB*, 1974, p. 135-155.
- Zamoșteanu, 1964: M. Zamoșteanu, *Depozitul de topoare de bronz de la Borlești*, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 453-460.
- Zirra, 1952 :VI. Zirra, *Descoperirile arheologice de la Holboca, r. Iași, reg. Iași*, în *SCIV*, 3, 1952, p. 94-111.
- Zirra, 1960: VI. Zirra, *Kultura pogrebenij s ohroj v Zakarpatskich oblastjach RNR*, în *MIAKișinev*, 1960, p. 97-127.

Harta 1. Câmpia Moldovei. Așezare geografică (după V. Băcăuanu)

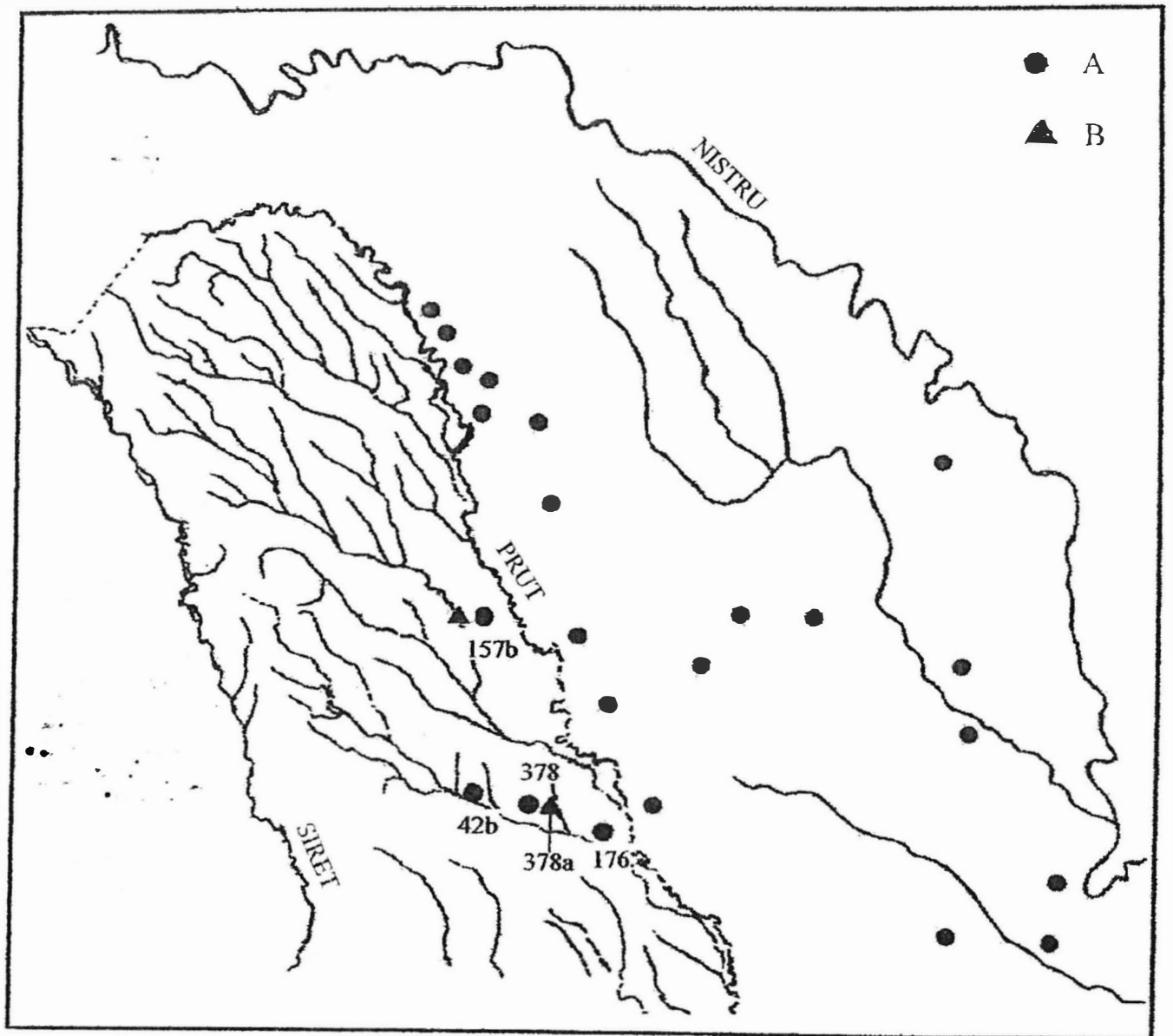

Harta 2. Câmpia Moldovei. Raionare geomorfologică: 1. Subraionul geomorfologic al Câmpiei Jijiei Superioare și al Bașeuului: a. microraionul toltrylor; b. microraionul Darabani - Săveni; c. microraionul Dorohoi - Botoșani; 2. Subraionul geomorfologic al Câmpiei Jijiei Inferioare și al Bahluiului: a. microraionul central cu grupa microraioanelor de contact; b. Frumușica; c. Hârâu - Hodora; d. Bârnova - Mogoșești; 3. Subraionul luncii Prutului; a. microraionul Ștefănești - Românești; b. microraionul Trifești - Ungheni (după V. Băcăuanu)

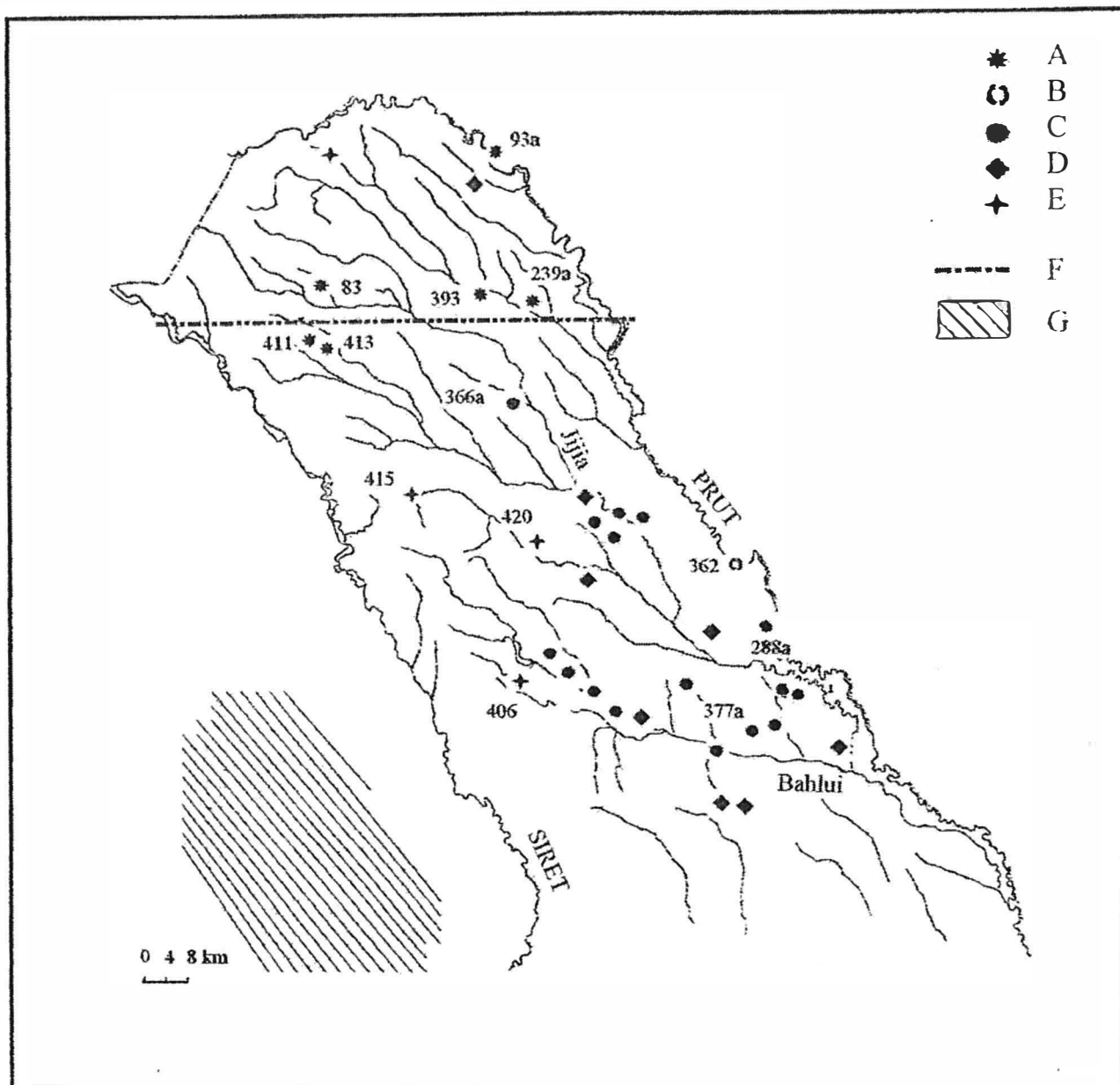

Harta 3. Răspândirea culturilor *mogoalikoja* și Komariv pe teritoriul dintre Siret și Nistru.

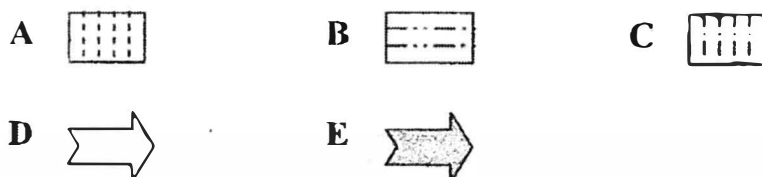
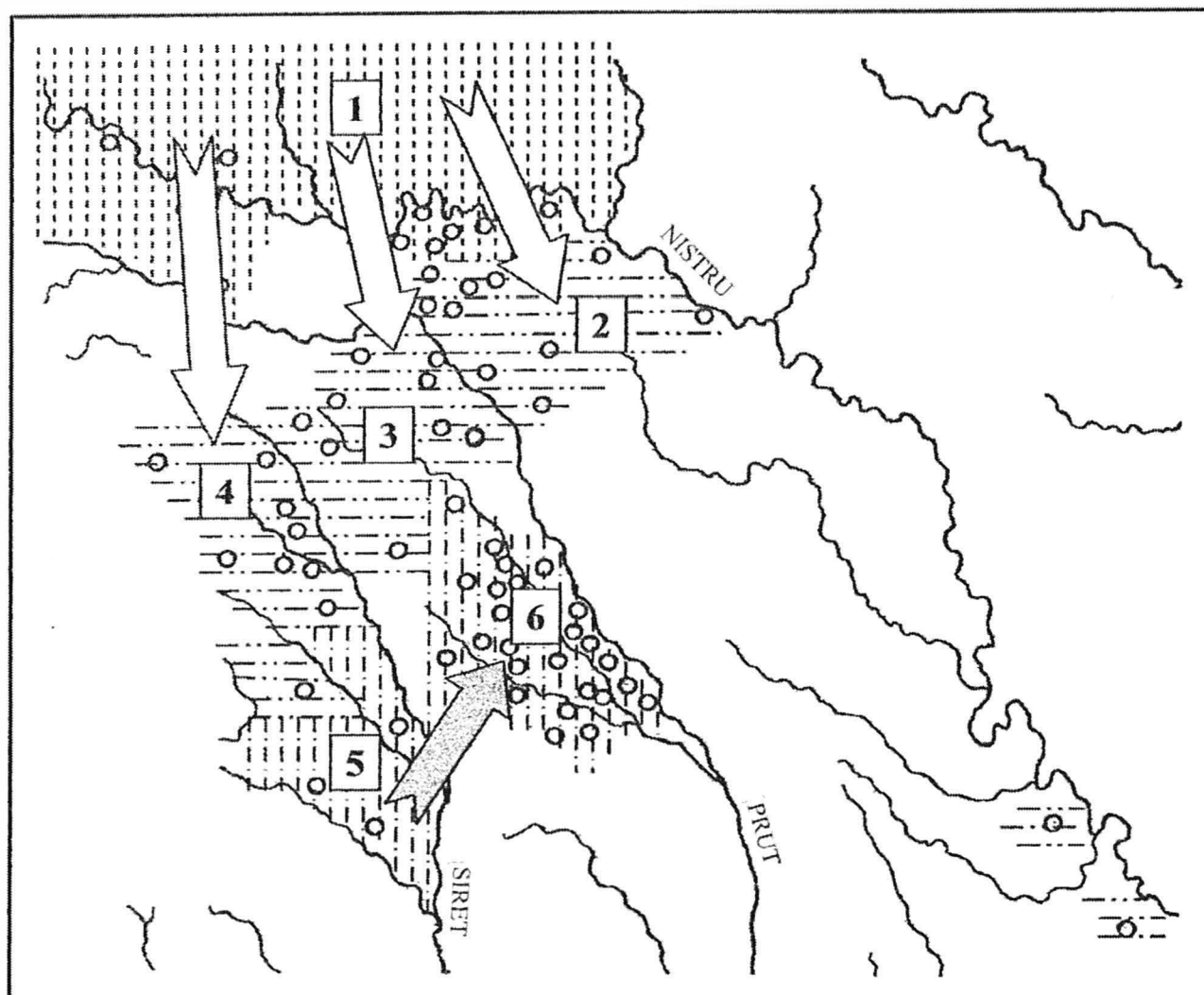
A - Morminte ale culturii *mogoalikoja*: 6, Cotiujeni; 14, Valea Lupului; 15, Stoicani. B - Așezări ale culturii *mogoalikoja*: 17, Dănceni; 18, Delacău. C - Așezări ale culturii Komariv: 19, Coteala ("La Grădină", "La Hârtop"); 20, Caracușeni; 21, Tabani; 22, Hodorăuți; 23, Bârnovo; 24, Grinăuți; 25, Tătărauca Veche. D - Morminte ale culturii Komariv: 26, Medveja; 27, Corpaci; 28, Dumeni; 29, Gura Băcului; 30, Purcari (după E. Sava).

Harta 4. Răspândirea mormintelor tumulare *mnogovalikovaja* în zona de silvostepă dintre Siret și Nistru. Câmpia Moldovei: A. *Morminte sigure*: 42b, Bogonos; 157b, Glvănești; 176, Holboca; 378, Valea Lupului. B. *Morminte probabile*: 157b, Glvănești; 378a, Valea Lupului.

Harta 5. Descoperiri ceramice atribuite culturii Biți Potik - Costișa - Komariv. A. Cultura Komariv; B. Elemente Komariv târzii; C. Elemente Biți Potik - Costișa; D. Elemente Costișa; E. Cultura Costișa; F. Limita sudică a ariei de răspândire a culturii Komariv, după V. Dergačev; G. Aria de răspândire a culturii Costișa. 83, Corlăteni; 93a, Crasnaleuca; 239a, Mihălășeni; 288a, Progota; 362, Trifești; 366a, Trușești; 377a, Valea Lupului; 393, Vlăsinești; 406, Băiceni (Cucuteni); 411, Cotârgaci; 413, Cotârgaci; 415, Ghilănești; 420, Prăjeni (după Al. Vulpe, Eug. Zaharia, E. Moscalu, A. C. Florescu, V. Dergačev, N. Ursulescu, L. Dascălu).

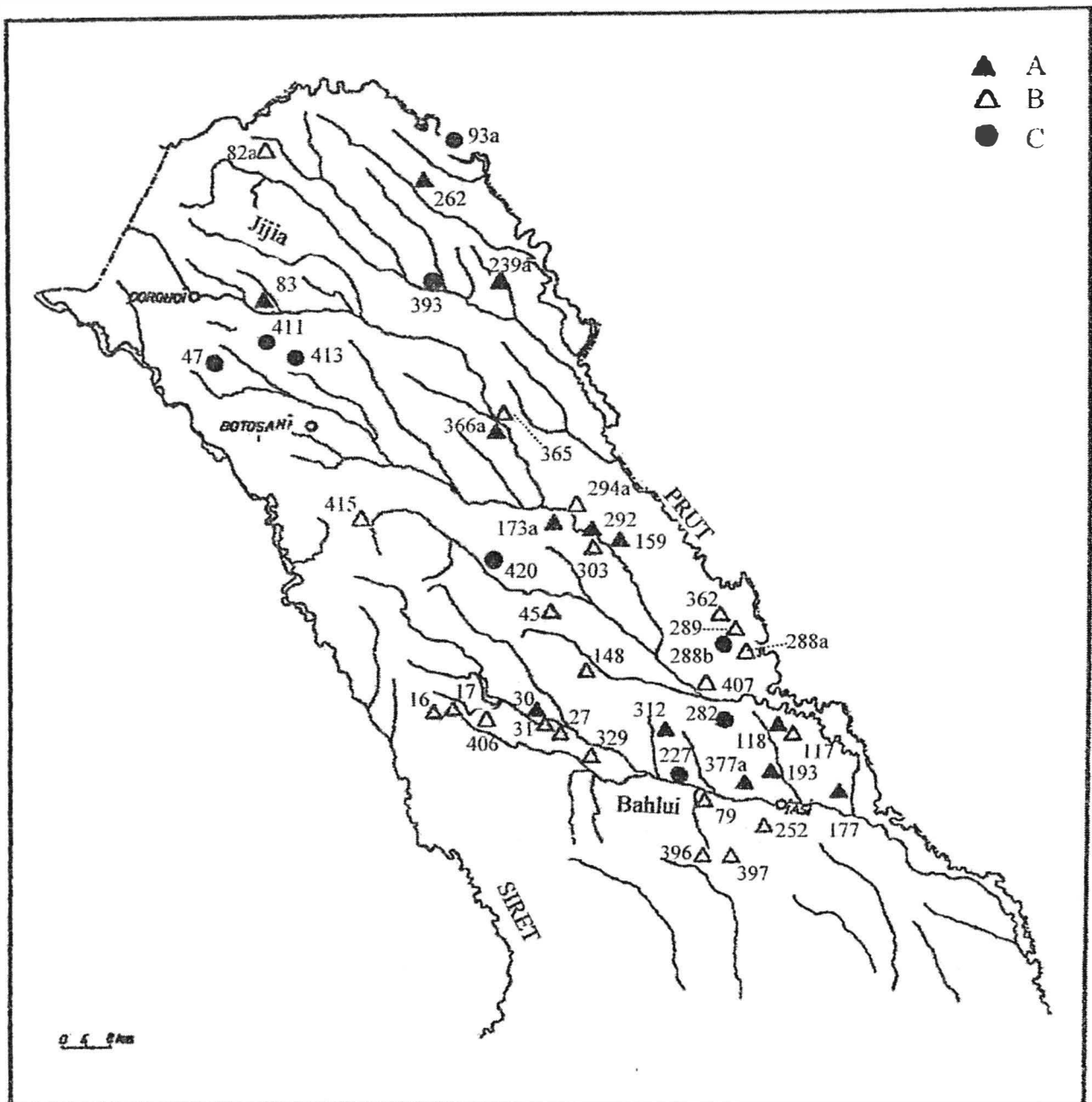

Harta 6. Repartiția manifestărilor culturale de tip Bițyi Potik - Komariv și Costișa în Câmpia Moldovei, în contextul răspândirii culturii Costișa - Komariv între Nistru și Carpați. A - B. Aria de răspândire a culturii Komariv; C. Aria de răspândire a culturii Costișa; D. Răspândirea culturii Komariv; E. Răspândirea culturii Costișa.

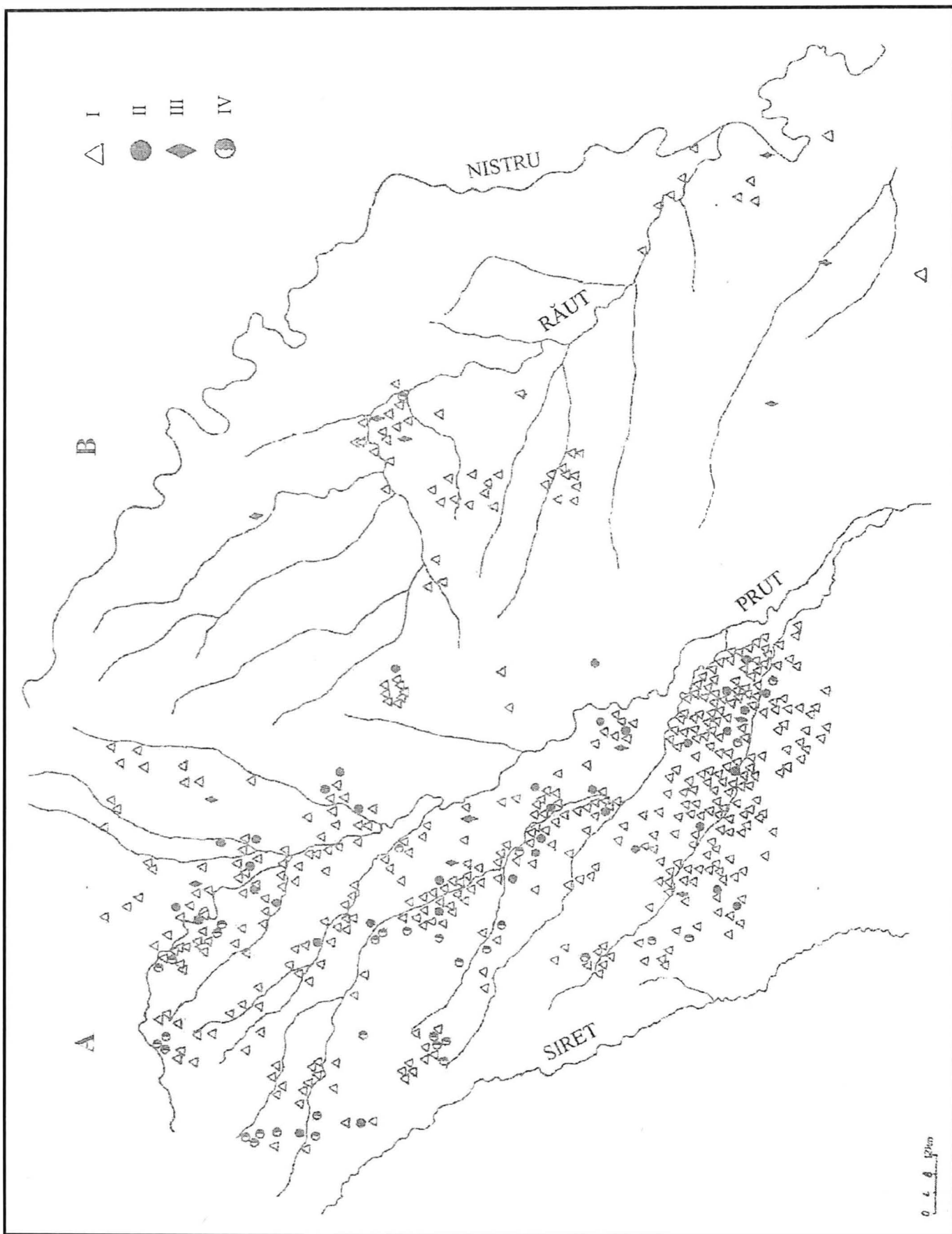
1, Ucraina; 3, 6, Câmpia Moldovei; 4, Podișul Sucevei; 5, La vest de Siret (județul Neamț). A - B: 1, Ucraina; 2, Republica Moldova, zona de nord-vest; 3, Nordul Câmpiei Moldovei; 4, Podișul Sucevei. C: 5, La vest de Siret (județul Neamț); 6, Sudul Câmpiei Moldovei.

Câmpia Moldovei: 3, Zonă în care predomină ceramica de tip Bițyi Potik - Komariv; 6, Zonă în care predomină ceramica de tip Costișa.

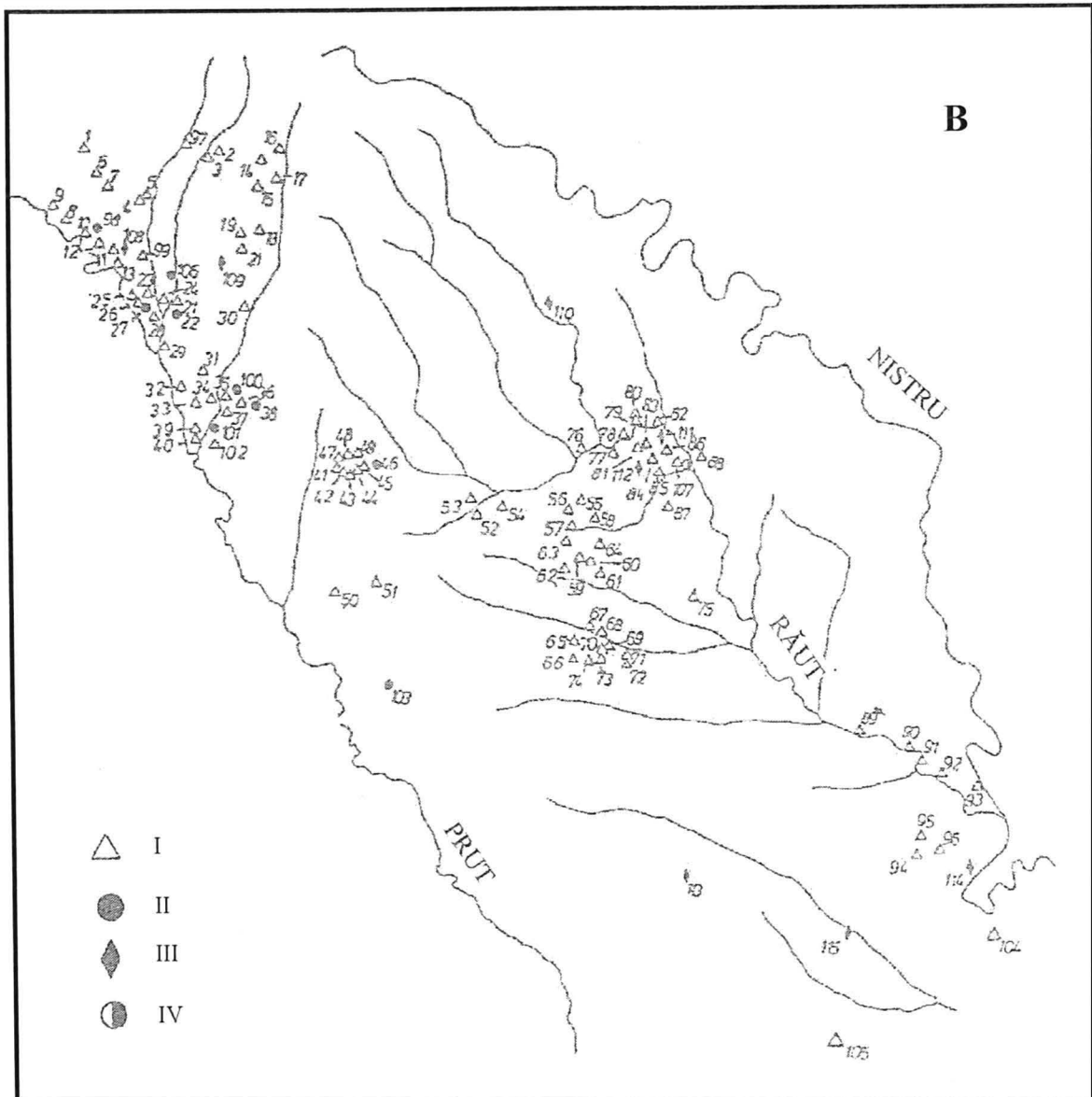

Harta 7. Aspectul Corlăteni - Trușești. A. *Așezări - "cenușar"*: 30, Belcești; 83, Corlăteni; 118, Dorobanț; 159, Glăvănești; 173a, Hlipiceni; 177, Holboca; 193, Iași; 239a, Mihălășeni; 262, Nichiteni; 292, Răuseni; 312, Românești; 366a, Trușești; 377a, Valea Lupului. B. *Așezări tip neprecizat*: 16, Băiceni; 17, Băiceni; 27, Belcești; 31, Belcești; 45, Borosoaia; 79, Cogeașca; 82a, Concești; 117, Dorobanț; 148, Focuri; 252, Miroslava; 288a, Probota; 289, Probota; 294a, Răuseni; 303, Reditu; 329, Spinoasa; 362, Trifești; 365, Trușești; 396, Vocotești; 397, Vocotești; 406, Cucuteni; 407, Cămiceni; 415, Ghilănești. C. *Necropole/Morminte*: 47, Brăcești; 93a, Crasnaleuca; 227, Lețcani; 282, Popricani; 288b, Probota; 297b, Răuseni; 393, Vlăsinești; 411, Cotârgaci; 413, Cotârgaci; 420, Prăjeni.

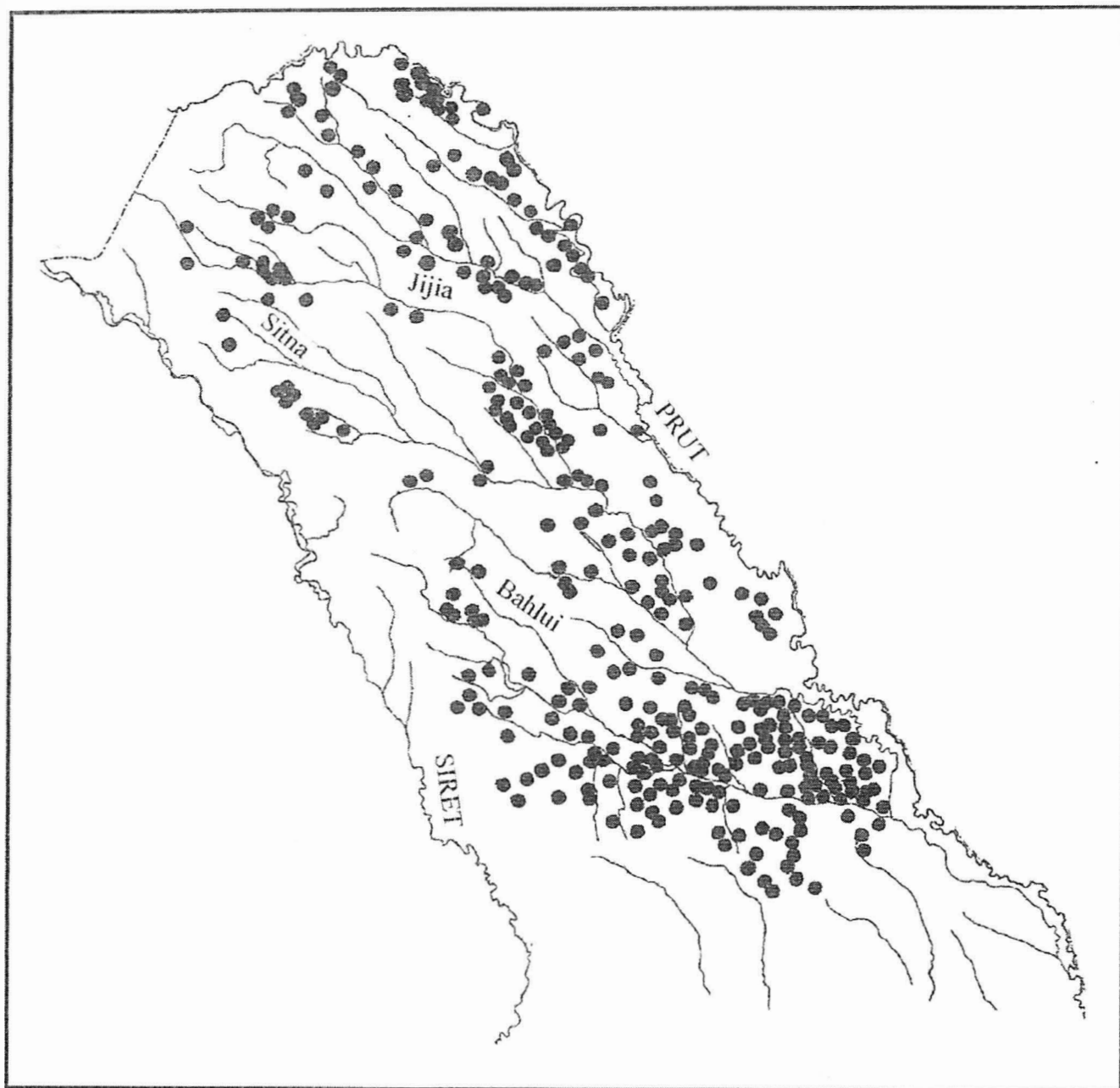

Harta 8. Răspândirea culturii Noua între Siret și Nistru. A: Spațiul dintre Siret și Prut. B: Spațiul dintre Prut și Nistru. I, Așezări; II, Morminte, necropole; III, Depozite; IV, Descoperiri izolate.

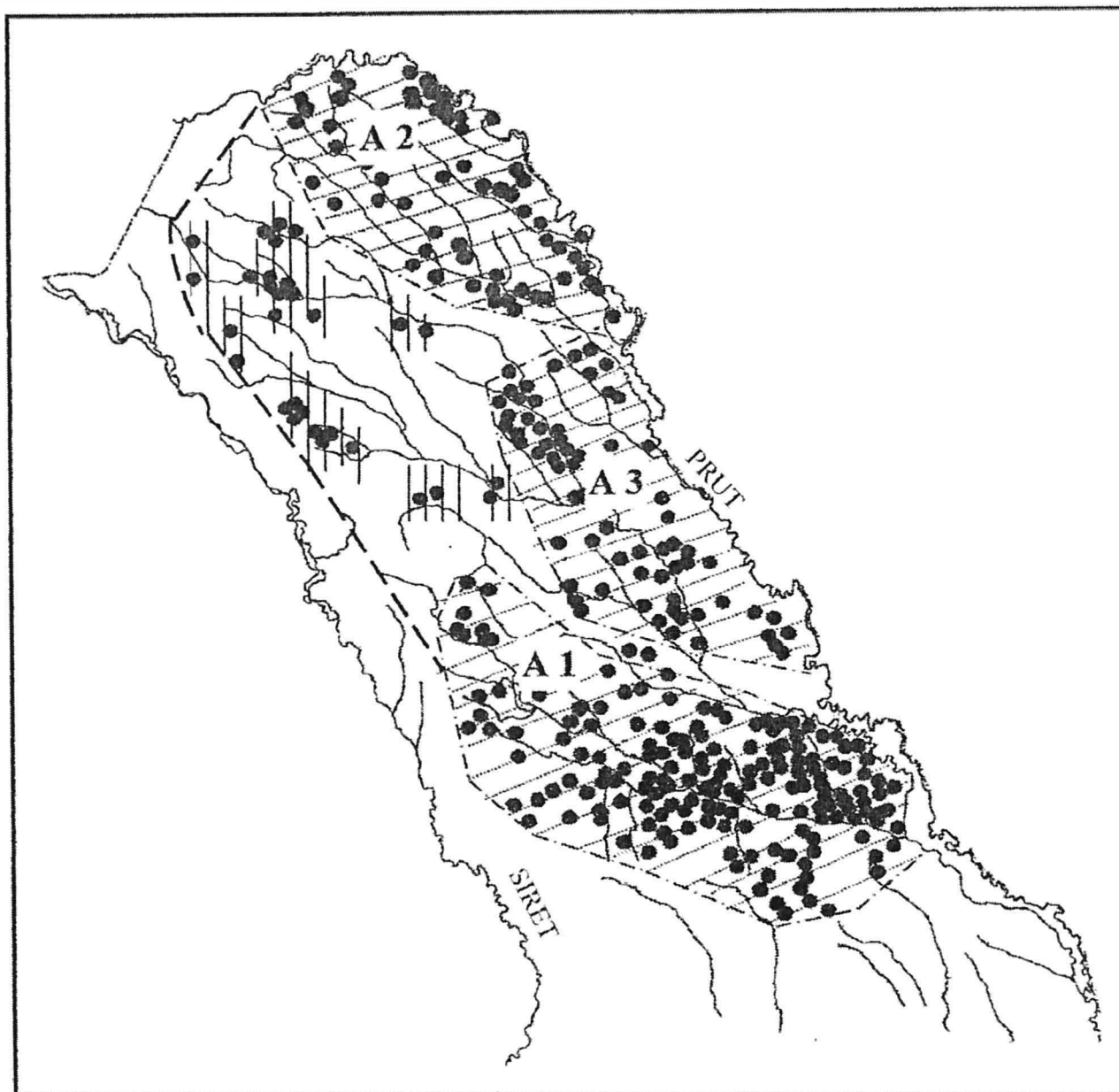

Harta 8B. Răspândirea culturii Noua între Prut și Nistru. I: Așezări; II: Morminte/Necropole; III: Depozite; IV: Descoperiri izolate.

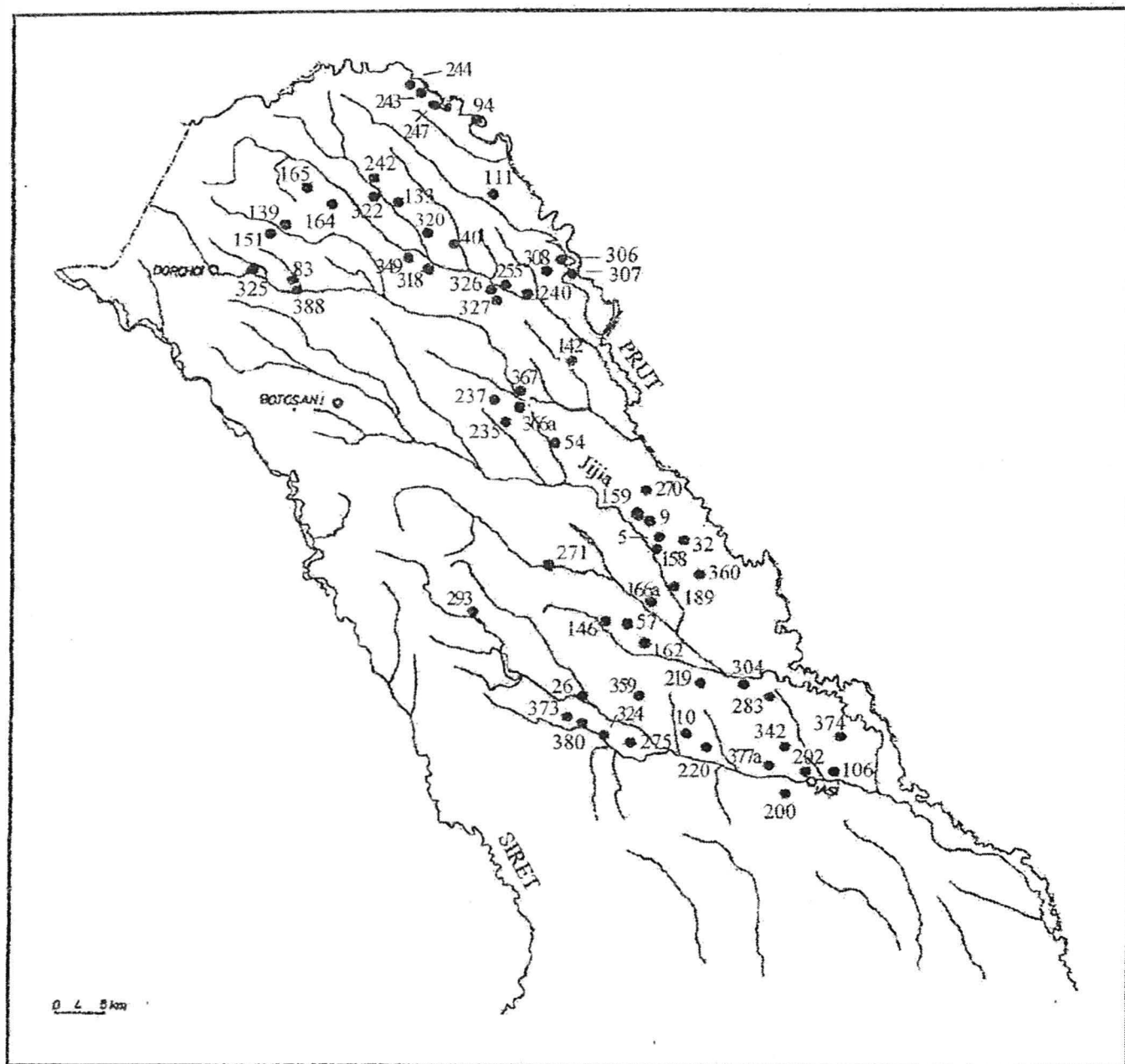
I. Așezări: 1, Cotiujeni; 2, Corestouți I; 3, Corestouți II; 4, Caracușenii Vechi I; 5, Caracușenii Vechi II; 6, Glinka; 7, Beleavița; 8, Slobozia Șireuți; 9, Șireuți; 10, Pererita; 11, Tețcani; 12, Lopatnic VI; 13, Bogdănești IX; 14, Grinăuți II; 15, Grinăuți IV; 16, Dîngeni II; 17, Dîngeni VI; 18, Rujnița II; 19, Ruscani II; 20, Ruscani IV; 21, Brînzeni; 23, Brînzeni I; 24, Drabiște I; 25, Badragii Noi; 26, Badragii Vechi; 28, Gheredeevka; 29, Corpaci III; 30, Brătușenii Noi; 31, Druța III; 32, Gorodiște; 33, Gorodiște I; 34, Văratc; 35, Șaptebani I; 36, Șaptebani II; 37, Șaptebani-Stîncăuți; 39, Costești VII; 40, Costești VIII; 41, Iablona XII; 42, Iablona XXIII; 43, Iablona XXVI; 44, Iablona XXVII; 45, Iablona XXXII; 47, Iablona XLII; 48, Iablona XLIV; 49, Iablona L; 50, Starii Albineț; 51, Fălești; 52, Țapok; 53, Bălți; 54, Novie Bălți; 55, Radoaia I; 56, Radoaia II; 57, Radoaia II; 58, Trifănești; 59-60, Razeleia III-IV; 61, Lazovski; 63, Grigoriovka; 64, Staraia Teura; 65, Kișla II; 66, Kișla III; 67, Zgârdești II; 68, Zgârdești III; 69, Mîndrești; 70, Mîndrești; 71, Mîndrești; 72, Mîndrești V; 73, Mîndrești VII; 74, Ghiliceni; 75, Negureni; 76, Putinești; 77, Bahrinești; 78, Florești I; 79-80, Florești II-III; 81, Varva-rovka; 82, Gura Kamenka; 83, Frunzeni; 84, Ghindești; 85, Stariie Roșietici; 86, Țira; 87, Ciutulești; 88, Cotiujeni; 89, Seliște III; 90, Trebujeni; 91, Mașcăuți I; 92, Mașcăuți II; 93, Stariie Dubăsari; 94, Grușevo; 95, Grușevo I; 96, Bașcani; 97, Bulboaca; 99, Fetești; 100, Șaptebani; 102, Petrușeni; 103, Chirileni; 104, Cimîșeni; 105, Hanska; 107, Cobilnea. **II. Necropole/Morminte:** 22, Brînzeni; 27, Badragii Vechi; 38, Șaptebani; 46, Iablona XXXVIII; 98, Pererita; 101, Costești; 103, Chirileni; 106, Burlănești. **III. Depozite:** 108, Tețcani; 109, Alexandreni; 110, Hristici; 111, Mîndrești; 112, Varvarovka; 113, Lozovo; 114, Izbești; 115, Chișinău (după V.A. Dergačev, E. Savva, O. Levitskii).

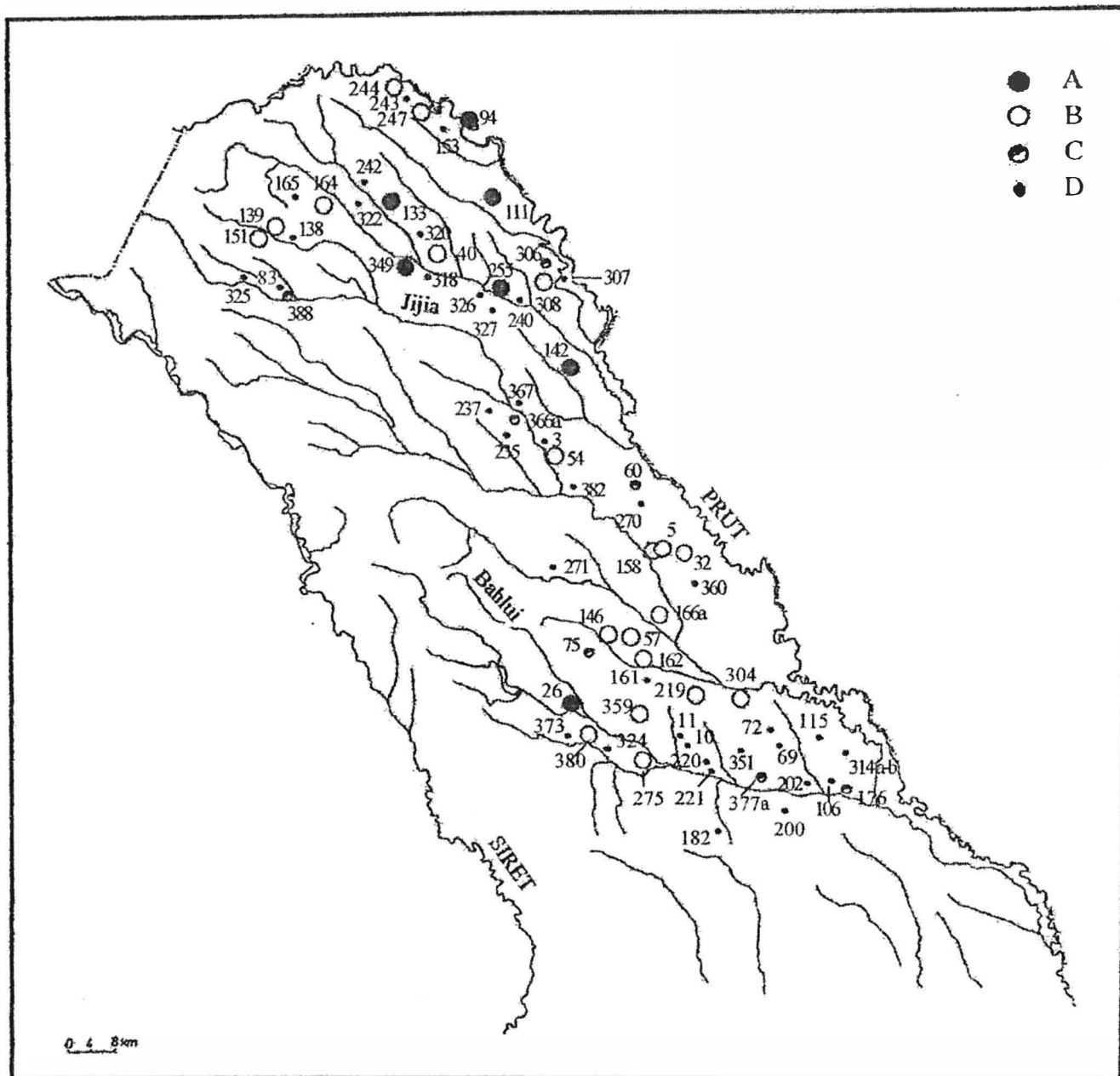
Harta 9. Răspândirea așezărilor culturii Noua în Câmpia Moldovei.

Harta 10. Răspândirea așezărilor culturii Noua, din punct de vedere al densității. *A. Zone cu densitate mare de așezări.* A1: sudul Câmpiei Jijiei inferioare și a Bahluiului, în interfluviul Jijia - Bahlui. A2: nord-estul Câmpiei Jijiei superioare și a Bașeuului, în interfluviul Prut - Volovăț și pe cursul superior al Bașeuului. A3: partea central-estică a Câmpiei Moldovei, între Bașeu, Prut și cursul mijlociu al Jijiei. *B. Zone cu densitate mică de așezări:* partea de vest a Câmpiei Moldovei, pe cursul superior al Jijiei și Sitei. *C. Zone fără așezări:* jumătatea central-vestică a Câmpiei Jijiei superioare și a Bașeuului.

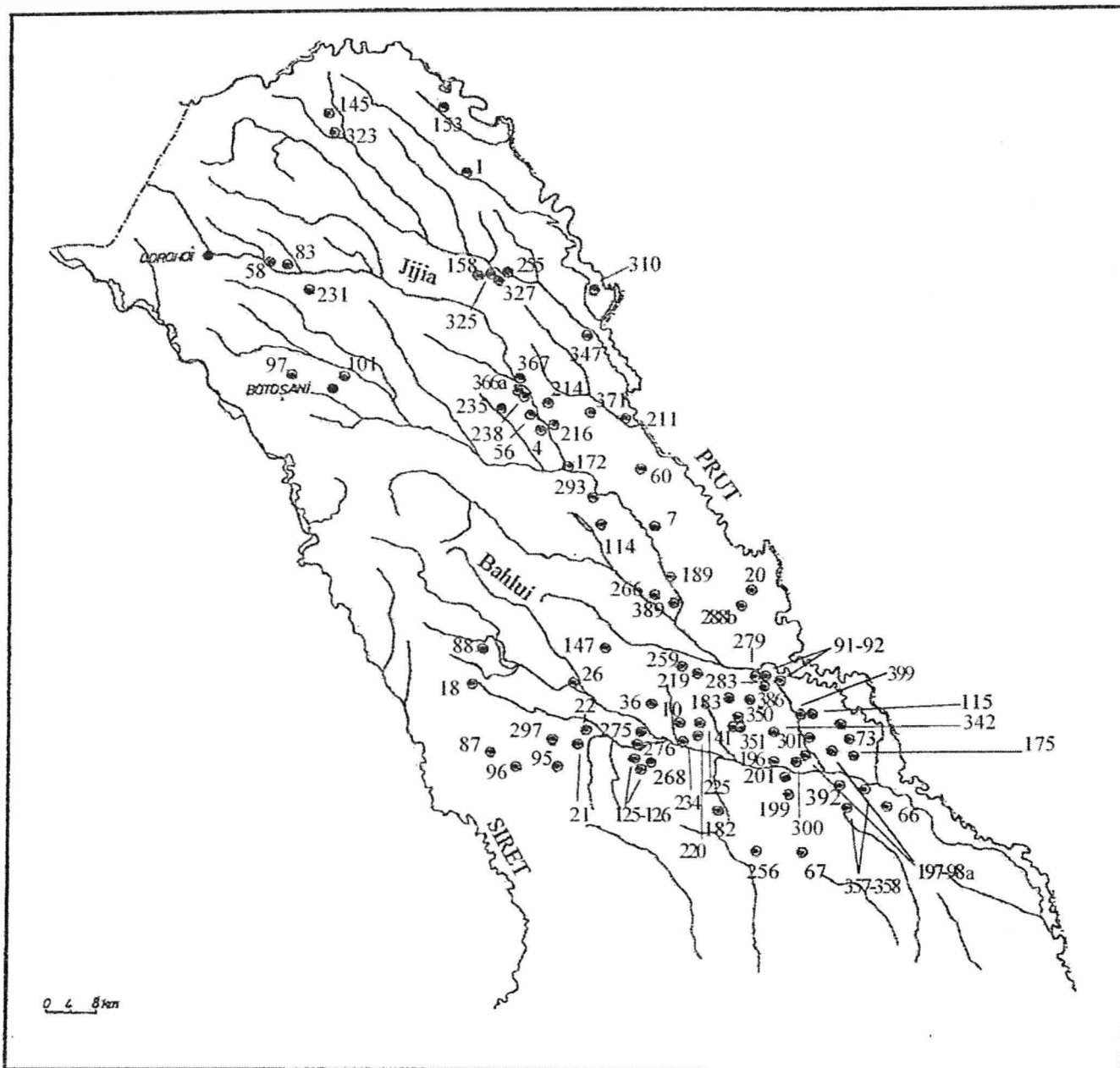

Harta 11. Răspândirea așezărilor culturii Noua, din punct de vedere al intensității de locuire. *Așezări cu locuire intensă*: 5, Andrieșeni; 9, Andrieșeni; 10, Avântu; 26, Belcești; 32, Bivolari; 40, Bodeasa; 54, Buimăceni; 57, Bulbucani; 83, Corlăteni; 94, Crasnaleuca; 106, Dancu; 111, Dimitrie Cântemir; 133, Drăgușeni; 139, Dumeni; 142, Durnești; 146, Fântânele; 151, George Enescu; 158, Glăvănești; 159, Glăvănești; 162, Gropnița; 166a, Hălțeni; 189, Iacobeni; 200, Iași; 202, Iași; 219, Larga Jijia; 220, Lețcani; 233, Maxut; 235, Mășcăteni; 237, Mășcăteni; 240, Mihălășeni; 242, Mileanca; 243, Miorcani; 244, Miorcani; 247, Miorcani; 255, Moara Jorii; 270, Pleșani; 271, Plugari; 275, Podu Iloaiei; 283, Popricani; 304, REDIU Mitropoliei; 306, Ripiceni; 307, Ripiceni; 308, Ripiceni; 314a-b, Rusenii Noi; 318, Săveni; 320, Săveni; 322, Scutari; 324, Sârca; 325, Slobozia; 326, Slobozia - Hănești; 327, Slobozia - Hănești; 342, Șorogari; 349, Știubieni; 359, Totoești; 360, Traian; 366a, Trușești; 367, Trușești; 373, Ulmi - Liteni; 380, Valea Oilor; 388, Vlădeni.

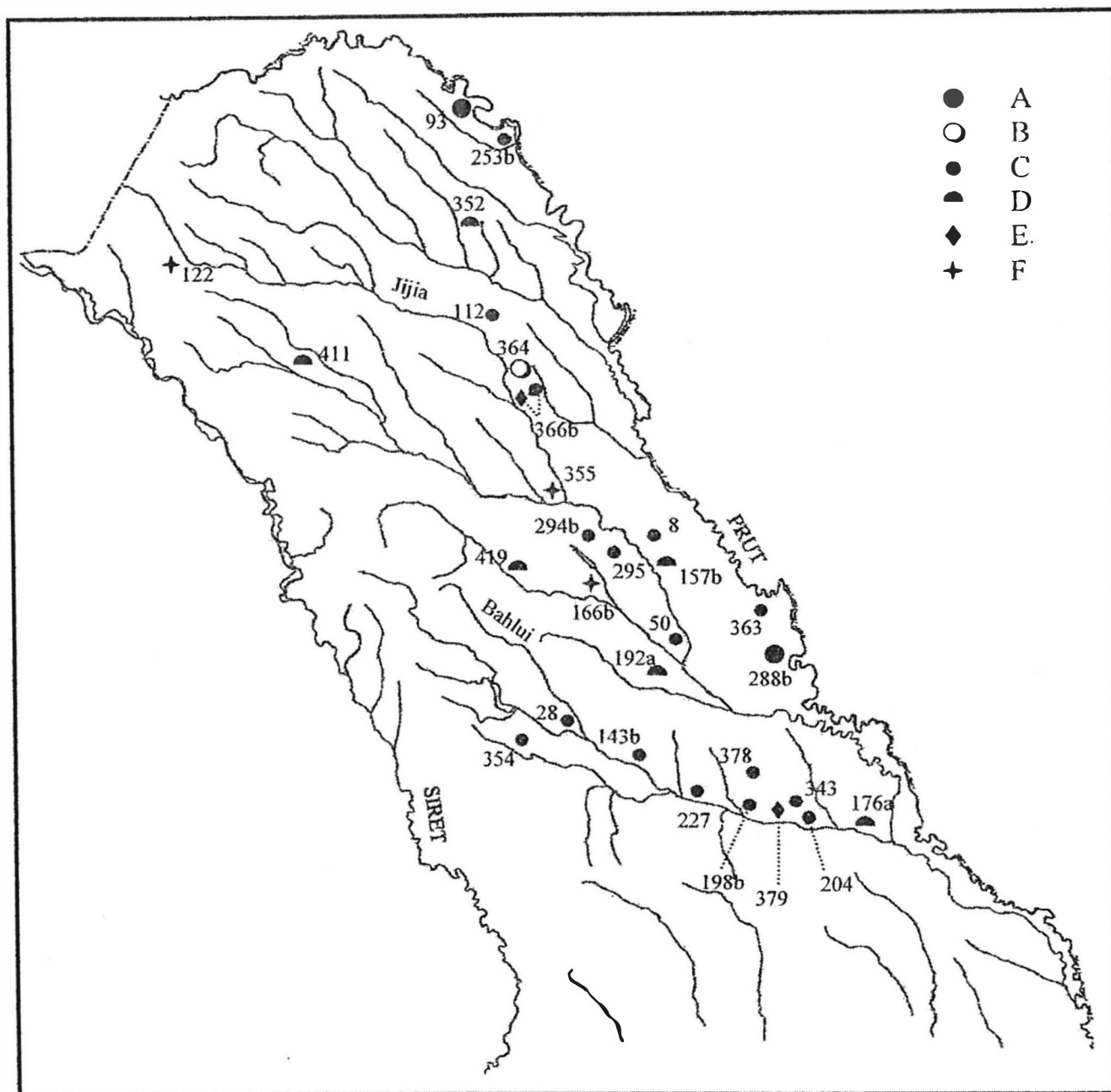
Harta 12. Răspândirea așezărilor Noua de tip "cenușar". A. Așezări - "cenușar" foarte întinse; B. Așezări - "cenușar" întinse; C. Așezări - "cenușar" de mică întindere; D. Așezări - "cenușar" cu întindere neprecizată.

A: 26, Belcești; 94, Crasnaleuca; 111, Dimitrie Cantemir; 133, Drăgușeni; 142, Dumești; 255, Moara Jirii; 349, Știubieni. B: 5, Andrieșeni; 32, Bivolari; 40, Bodeasa; 54, Buimăceni; 57, Bulbucani; 139, Dumeni; 146, Fântânele; 151, George Enescu; 158, Glăvănești; 162, Gropnița; 164, Havârna; 166a, Hălțeni; 219, Larga Jijia; 244, Miorcani; 247, Miorcani; 275, Podu Iloaiei; 304, Reditu Mitropoliei; 308, Ripiceni; 359, Totoești; 380, Valea Oilor. C: 60, Călărași; 75, Coamele Caprei; 176, Holboca; 306, Ripiceni; 366a, Trușești; 377a, Valea Lupului; 388, Vlădeni. D: 3, Albești; 10, Avântu; 11, Avântu; 69, Cârlig; 72, Cârlig; 83, Corlăteni; 106, Dancu; 115, Dorobanț; 138, Dumeni; 153, Ghireni; 161, Gropnița; 165, Havârna; 182, Horlești; 200, Iași; 202, Iași; 220, Lețcani; 221, Lețcani; 235, Mășcăteni; 237, Mășcăteni; 240, Mihălășeni; 242, Mileanca; 243, Miorcani; 270, Pleșani; 271, Plugari; 307, Ripiceni; 314a-b, Rusenii Noi; 318, Săveni; 320, Săveni; 322, Scutari; 324, Sârca; 325, Slobozia; 326, Slobozia - Hănești; 327, Slobozia - Hănești; 351, Tăutești; 360, Traian; 367, Trușești; 373, Ulmi - Liteni; 382, Victoria.

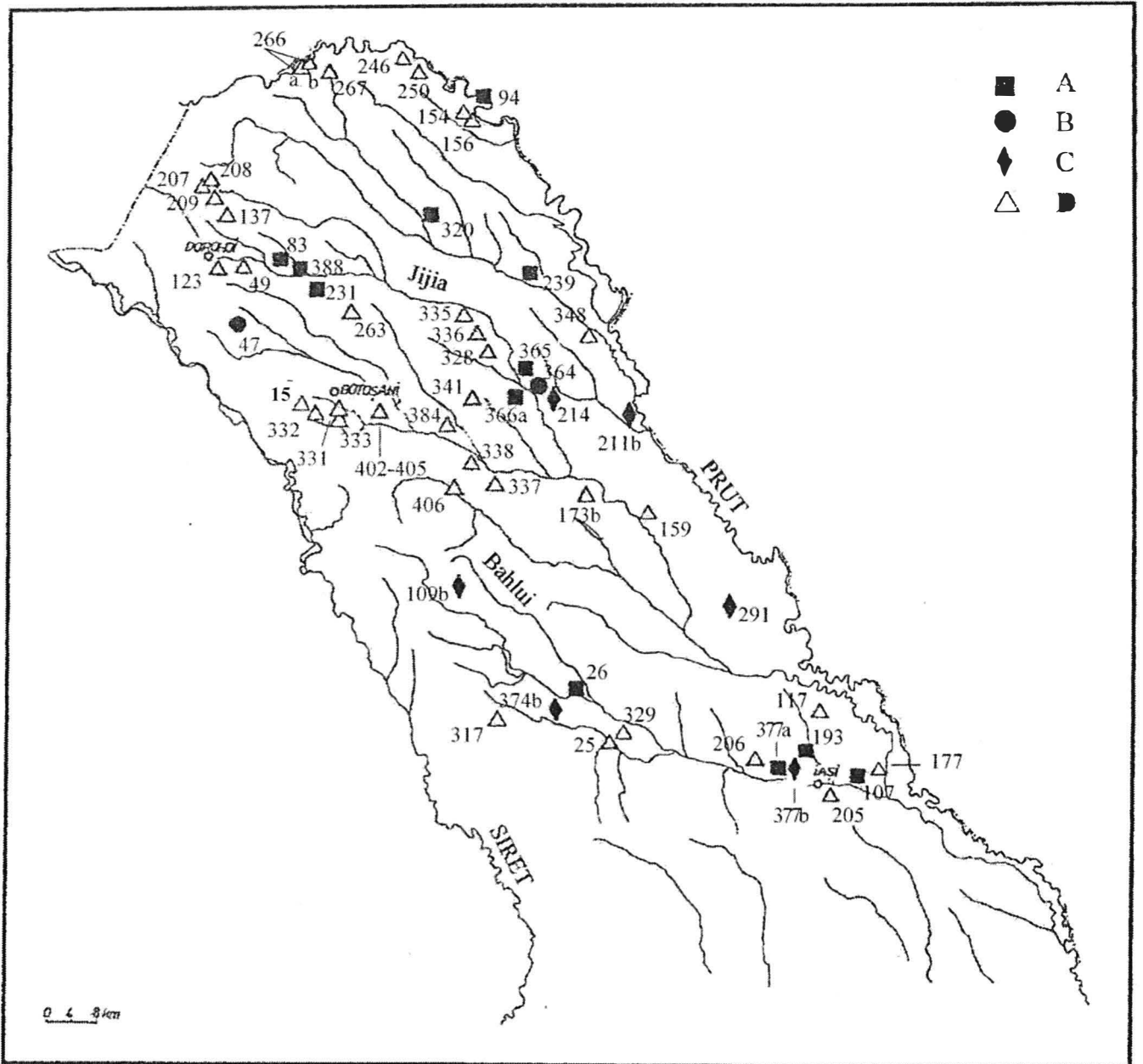

Harta 13. Așezări ale culturii Noua suprapuse de așezări hallstattiene timpurii: 1, Adășeni; 4, Albești; 7, Andrieșeni; 10, Avântu; 18, Băiceni; 20, Bălteni; 21, Bălțați; 22, Bălțați; 26, Belcești; 36, Bârlești; 41, Bogonos; 56, Buimăceni; 58, Carasa; 60, Călărași; 65, Chiperești; 67, Ciurea; 73, Coadă Stâncii; 83, Corlăteni; 87, Costești; 88, Cotnari; 91, Cotu Morii; 92, Cotu Morii; 95, Cristești; 96, Crivești; 97, Cucorâni; 101, Cucorâni; 114, Doina; 115, Dorobant; 125, Doroșcani; 126, Doroșcani; 145, Eșanca; 147, Focuri; 153, Ghireni; 166, Hălteni; 168, Hănești; 172, Hlipiceni; 175, Holboca; 182, Horlești; 183, Horlești; 189, Iacobeni; 196, Iași; 197, Iași; 198a, Iași; 199, Iași; 201, Iași; 211, Ilișeni; 214, Jijia; 216, Jijia; 219, Larga Jijia; 220, Lețcani; 225, Lețcani; 231, Mateieni; 234, Maxut; 235, Mășcăteni; 238, Mășcăteni; 255, Moara Jorii; 256, Mogoșești; 259, Movileni; 268, Păușești; 275, Podu Iloaiei; 276, Podu Iloaiei; 279, Popricani; 283, Popricani; 288b, Probotă; 293, Răuseni; 295, Răuseni; 297, Războieni; 300, Războieni; 301, Războieni; 310, Râșca; 314, Rusenii Noi; 323, Seliște; 326, Slobozia - Hănești; 327, Slobozia - Hănești; 342, Șorogari; 347, Ștefănești; 350, Tăutești; 351, Tăutești; 357, Tomești; 358, Tomești; 366a, Trușești; 367, Trușești; 371, Tudor Vladimirescu; 386, Vânători; 389, Vlădeni; 392, Vlădiceni; 399, Vulturi.

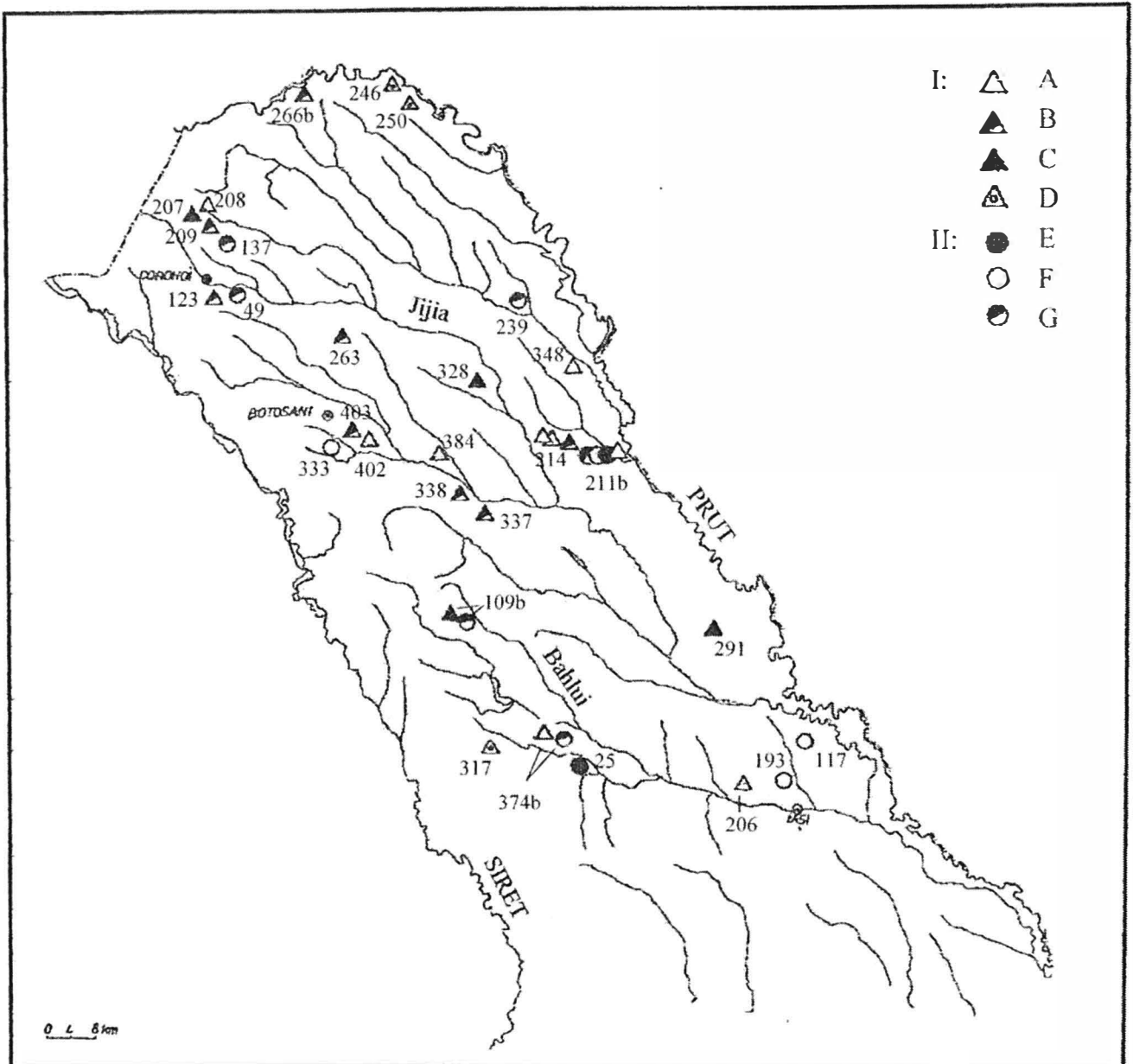

Harta 14. Morminte și necropole Noua. A. Necropolă cu morminte plane de înhumare: 93, Crasnaleuca; 288b, Probota. B. Necropolă plană-tumulară de înhumare (cu morminte plane și morminte tumulare): 364, Trușești. C. Morminte plane de înhumare: 8, Andrieșeni; 28, Belcești; 50, Broșteni; 112, Dângeni; 143b, Erbișeni; 198b, Iași; 204, Iași; 227, Lețcani; 253b, Mitoc; 294b, Răuseni; 295, Răuseni; 343, Șorogari; 354, Târgu Frumos; 363, Trifești; 366b, Trușești; 378, Valea Lupului. D. Morminte tumulare de înhumare: 157b, Glăvănești; 176a, Holboca; 192a, Iacobeni; 352, Timuș; 411, Cotârgaci; 419, Prăjeni. E. Morminte plane de incinerare: 366b, Trușești; 379, Valea Lupului. F. Morminte probabile: 122, Dorohoi; 166b, Hălțeni; 355, Todireni.

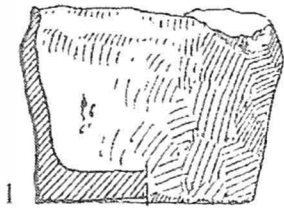
Harta 15. Obiecte de bronz. A. Așezări: 26, Belcești; 83, Corlăteni; 94, Crasnaleuca; 107, Dancu; 193, Iași; 231, Mateieni; 239, Mihălășeni; 320, Săveni; 365, Trușești; 366a, Trușești; 377a, Valea Lupului; 388, Vlădeni. B. Necropole: 47, Brăești; 364, Trușești. C. Depozite: 109b, Deleni; 211b, Ilișeni; 214, Jijia; 291, Rădeni; 374b, Ulmi - Liteni; 377b, Valea Lupului. D. Descoperiri izolate: 15, Baisa; 25, Bălțați; 49, Broscăuți; 117, Dorobanț; 123, Dorohoi; 137, Dumbrăvița; 154, Ghireni; 156, Ghireni; 159, Glăvănești; 173b, Hlipiceni; 177, Holboca; 205, Iași; 206, Iași; 207, Ibănești; 208, Ibănești; 209, Ibănești; 246, Miorcani; 250, Miorcani; 263, Niçeni; 266a, Pălținiș; 266b, Pălținiș; 267, Pălținiș; 317, Săcărești; 328, Socrujeni; 329, Spinoasa; 331, Stăncești; 332, Stăncești; 333, Stăncești; 335, Strahotin; 336, Strahotin; 337, Stroești; 338, Sulița; 341, Șoldănești; 348, Ștefănești; 384, Victoria; 402, Botoșani; 403, Botoșani; 404, Botoșani; 405, Botoșani; 408, Copălău.

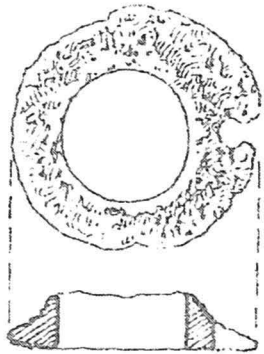
Harta 16. Celturi și seceri de bronz descoperite în Câmpia Moldovei. I. Celturi: A. tip transilvănean: 206, Iași; 208, Ibănești; 214, Jijia; 348, Ștefănești; 374b, Ulmi - Liteni; 384, Victoria; 402, Botoșani. B. varianta răsăriteană a tipului transilvănean: 123, Dorohoi; 209, Ibănești; 214, Jijia; 263, Nișeni; 266b, Păltiniș; 337, Stroești; 338, Sulița; 403, Botoșani. C. tip răsăritean: 109b, Deleni; 207, Ibăneșu; 291, Rădeni; 328, Socrujeni. D. tip neprecizat: 246, Miorcani; 250, Miorcani; 317, Săcărești. II. Seceri: E. cu limba la mâner: 25, Bălțați; 211b, Ilișeni. F. cu buton: 117, Dorobanț; 193, Iași; 211b, Ilișeni; 333, Stăncești; G. cu cârlig: 49, Broscăuți; 109b, Deleni; 137, Dumbrăvița; 211b, Ilișeni; 239, Mihălășeni; 374b, Ulmi - Liteni.

42b

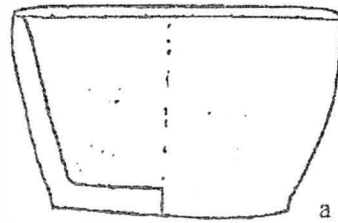

1

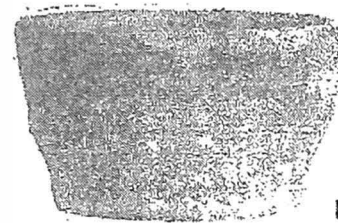
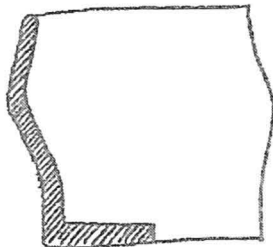
2

157b.1

a

157b.2

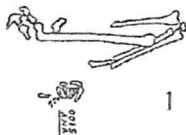

b

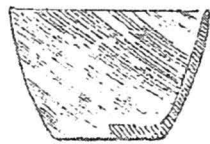
176a.2

176a.1

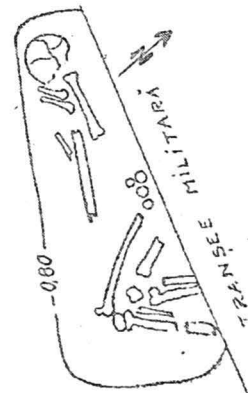
1

2

419

378

1

2

411

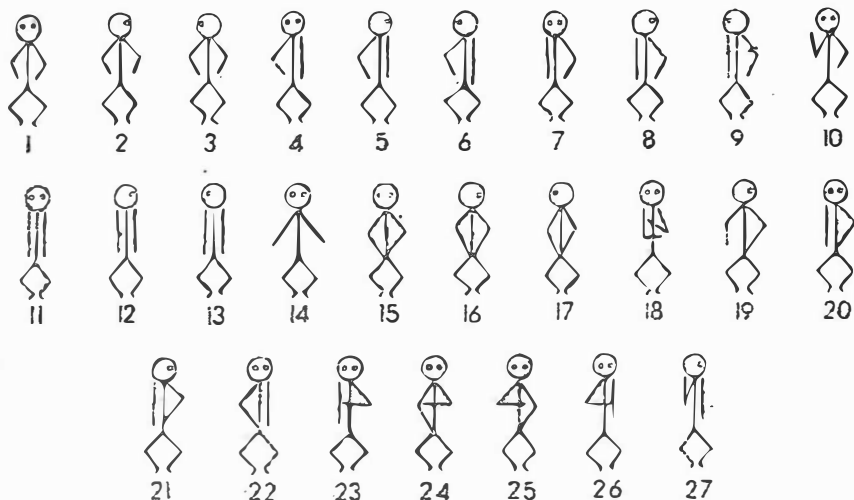
1

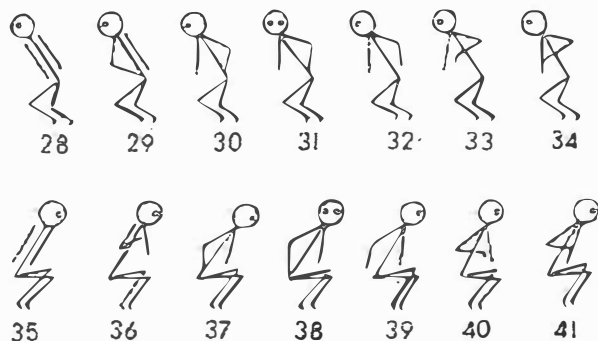
2

Planșa 1. Cultura *mноговаликовая*. 42b, Bogonos; 157b.1, Glăvănești/M4/TII-1950; 157b.2, Glăvănești/M11/TI-1949; 176a.1, Holboca/M35; 176a.2, Holboca/M38; 378, Valea Lupului/M21/T 1953-1957; 411, Cotârgaci/M 1/T 2; 419, Prăjeni/M8/T2 (42b, după M. Petrescu - Dîmbovița; 157b, 176a, după E. Coșșă; 378, după M. Dinu; 411, după E. Moscalu; 419, după N. Ursulescu și colab.). Scări diferite

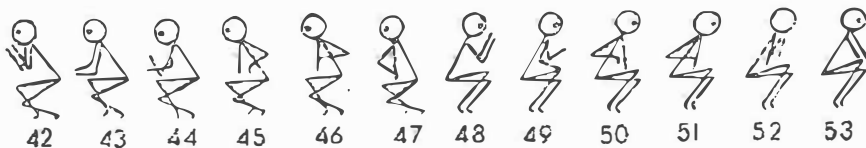
GRUPA I

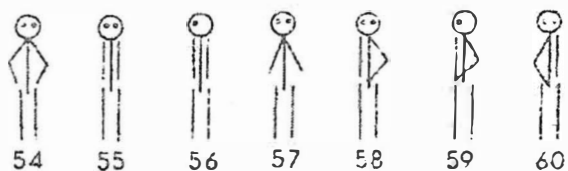
GRUPA aII-a

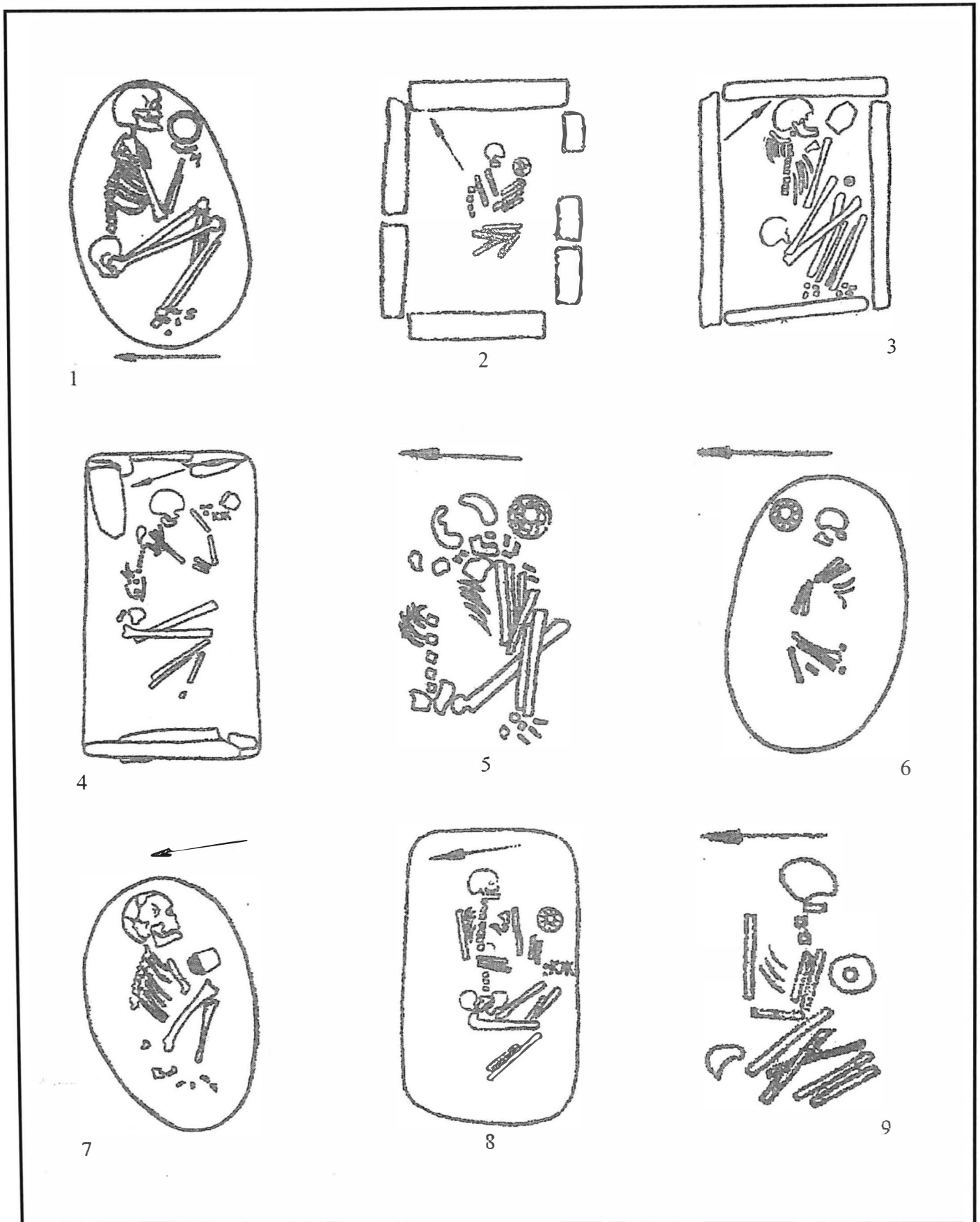
GRUPA aIII-a

GRUPA aIV-a

Planșa 2. Tipuri de poziții ale scheletelor (după E. V. Jarovoj)

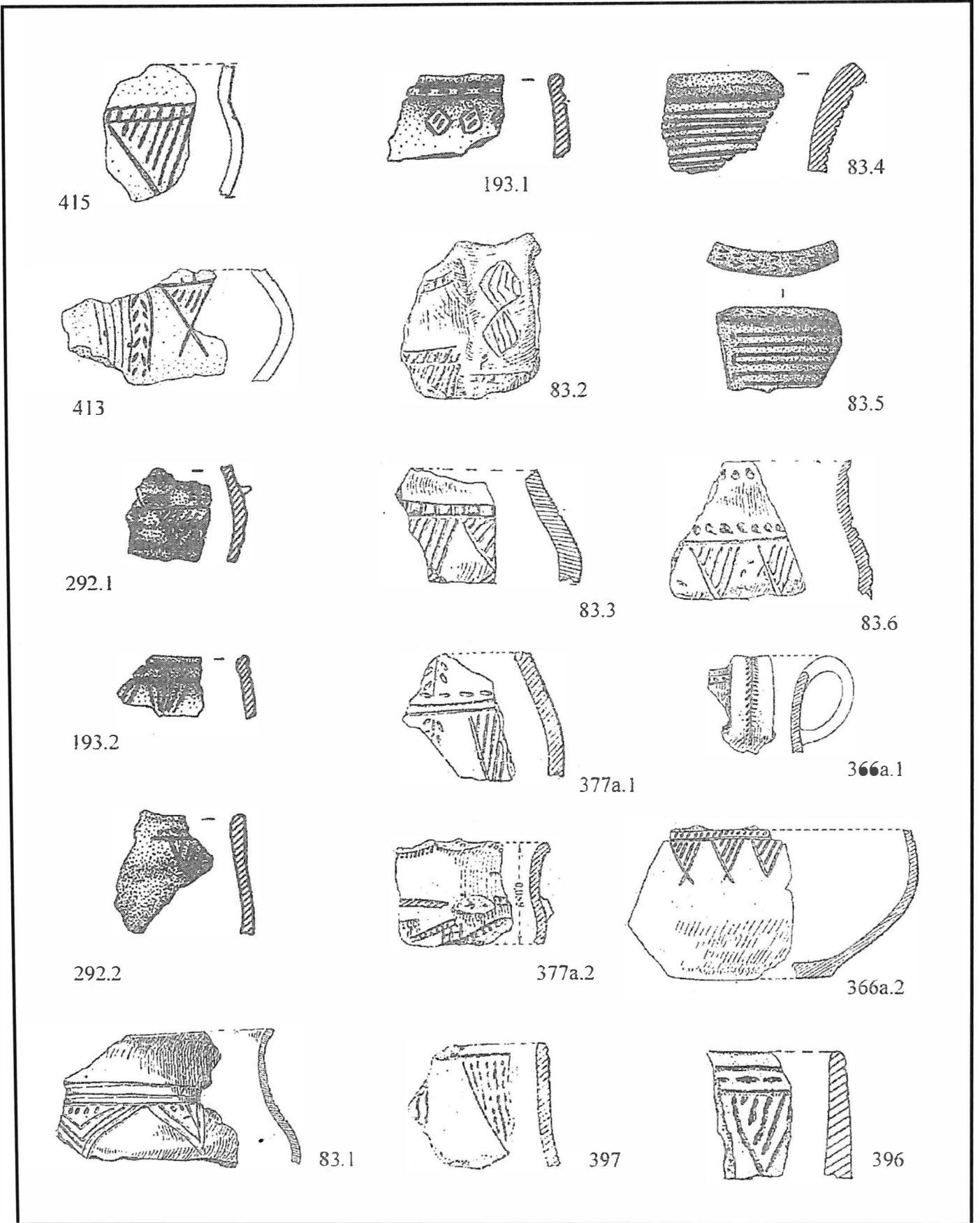

Planșa 3. Poziția vaselor în mormintele *mogovalikova* de la est de Prut: 1, Dănceni/M46; 2, Mirmoe/M3/T1; 3, Vinogradovka/M3/T6; 4, Fricăuți/M5/T4; 5, Opaci/M16/T4; 6, Kurci/ M4/T9; 7, Dănceni/M47; 8, Chislița/M9/T1; 9, Želtyj Jar/M1/T6 (după E. Sava)

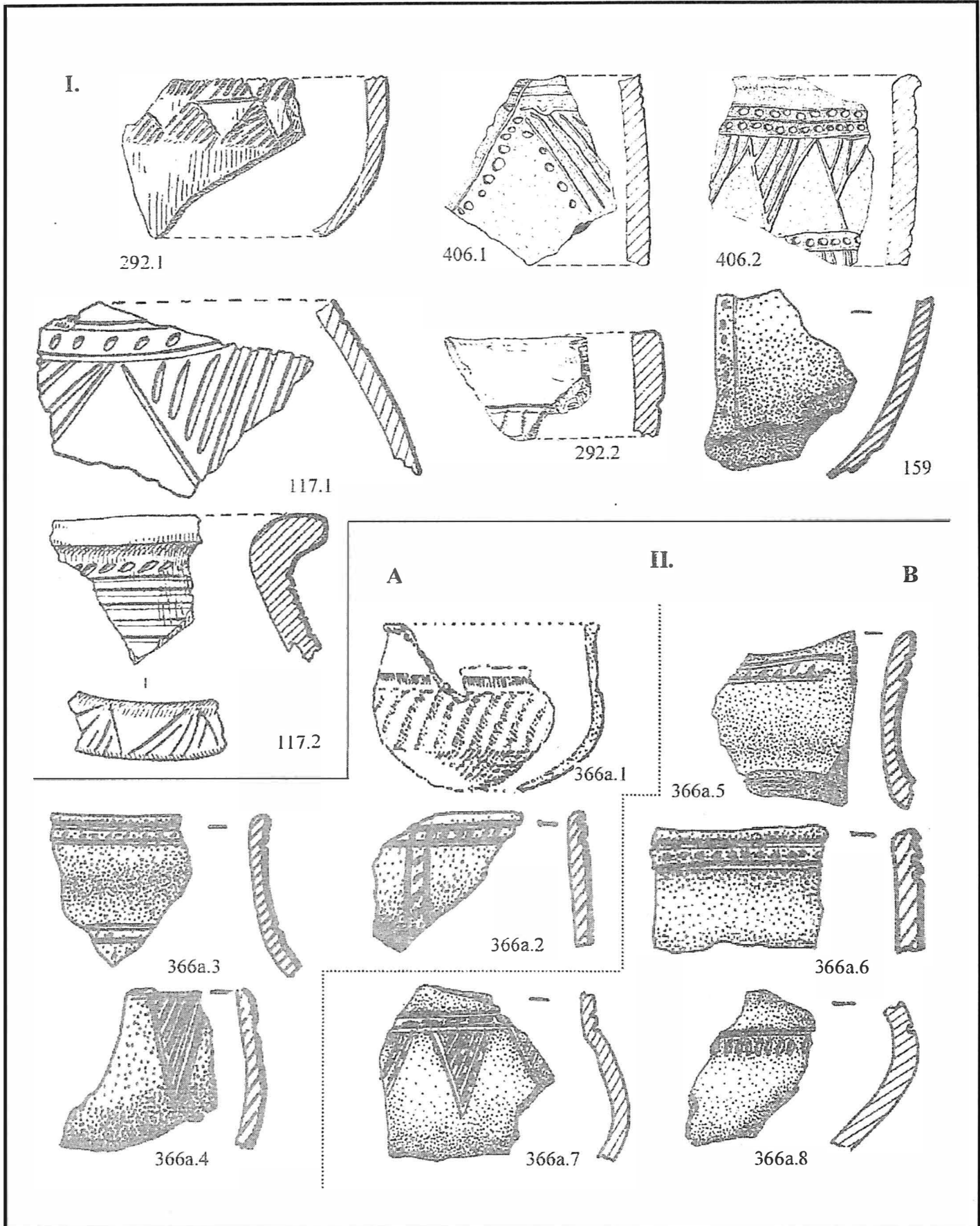

Planșa 4. Poziția vaselor în mormintele *mnogovalikovaja* de la est de Prut: 1, Gradeșka II/M4/T5; 2, Kalančak/M8/T3; 3, Taraclia I/M15/T3; 4, Gradeșka I/M5/T5; 5, Purcari/M24/T1; 6, Vișnevoe/M29/T17; 7, Olănești/M22/T2; 8, Olănești/M11/T6; 9, Râscăeții Noi/M10/T2; 10, Nikol'skoe/M7/T12; 11- Purcari/M33/T1; 12, Râscăeții Noi/M17/T1; 13, Kočkovatoe/MI/T24; 14, Kočkovatoe/M2/T28 (1-4, 6, 10, 13-14 după E. Sava; 5, 7-9, 11-12, după E. V. Jarovoj)

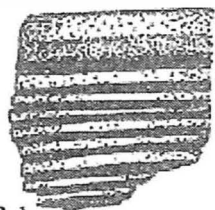

Planșa 5. Ceramică de factură Bițyi Potik - Komariv și Costișa din Câmpia Moldovei: 83.1-6, Corlăteni; 292.1-2, Răuseni; 193.1-2, Iași; 366a.1-2, Trușești; 377a.1-2, Valea Lupului; 396, Vocotești; 397, Vocotești; 413, Cotârgaci/T8; 415, Ghilănești (83, 193, 292, 366a, 377a, după A. C. Florescu; 396, 397, după R.A.J.). Scări diferite

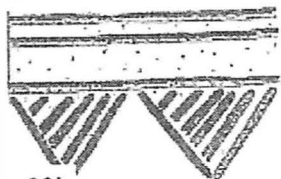

Planșa 6. Ceramică de factură Bilyi Potik - Komariv și Costișa din Câmpia Moldovei. I. 292.1-2, Răusenii; 159, Glăvănești; 406.1-2, Băiceni; 117.1-2, Dorobanț. II. A: 366a.1-4, Trușești, nivelul 1; B: 366a.5-8, Trușești, nivelul 2 (159, 366a după A. C. Florescu; 117, după *Așezări*; 406, după Gh. Dumitroaia). Scări diferite

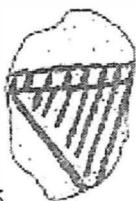
I. CÂMPIA MOLDOVEI

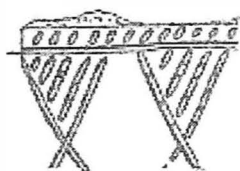
83.1

93b

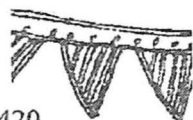
415

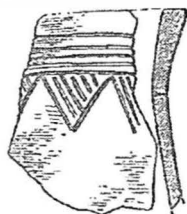
366a

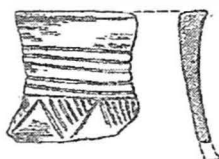
420

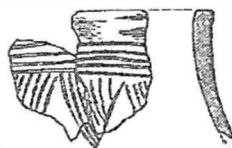
83.2

II. OVEČNY JAROK
(cultura Komariv)

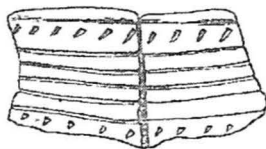
1

2

3

4

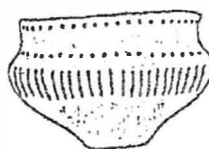
5

6

III. GRUPUL BIȚYI
POTIK

7

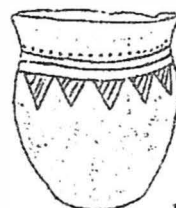
8

9

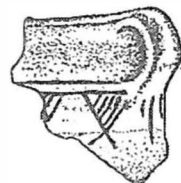

10

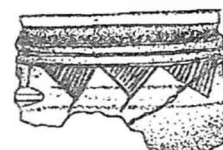

11

IV. CIOMORTAN

12

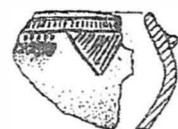
13

14

15

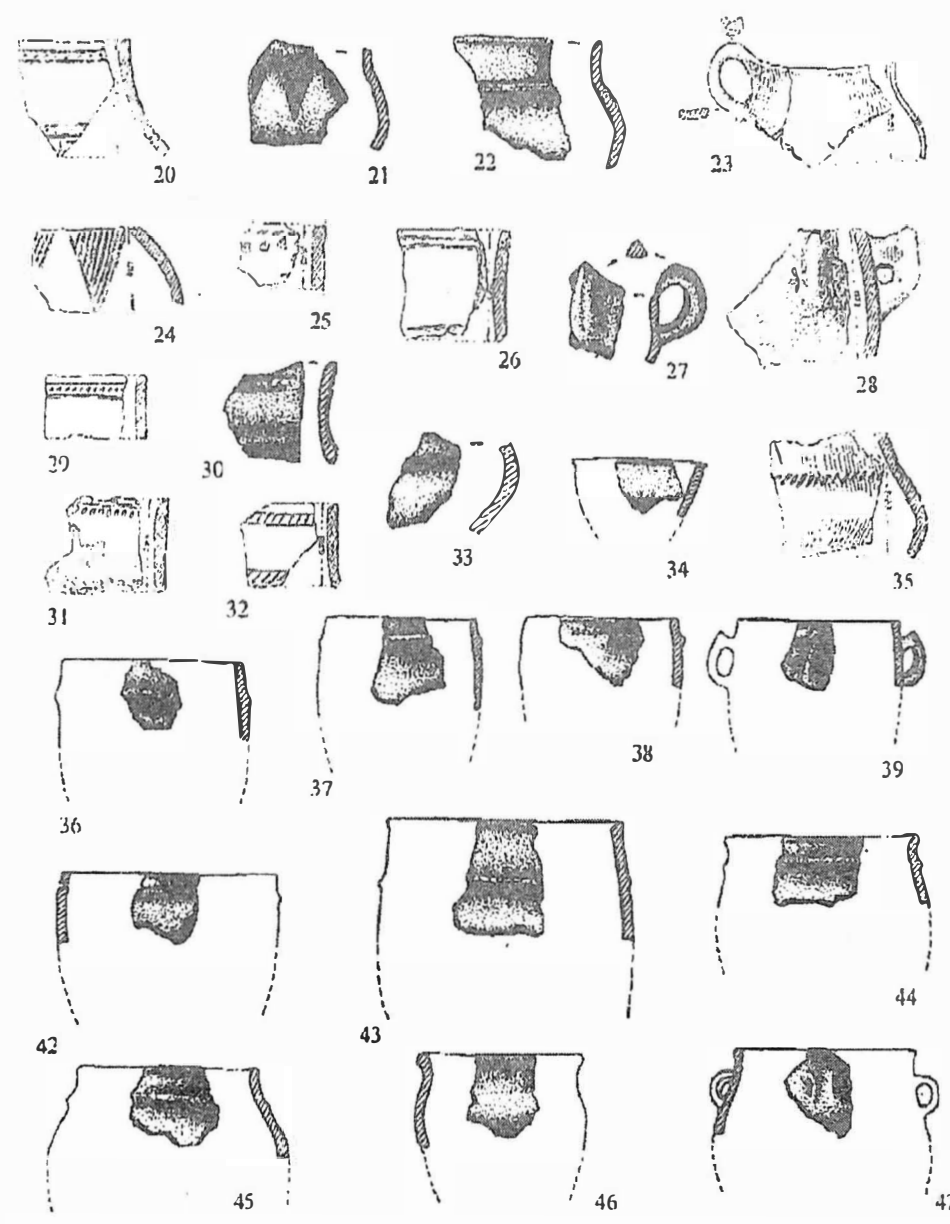
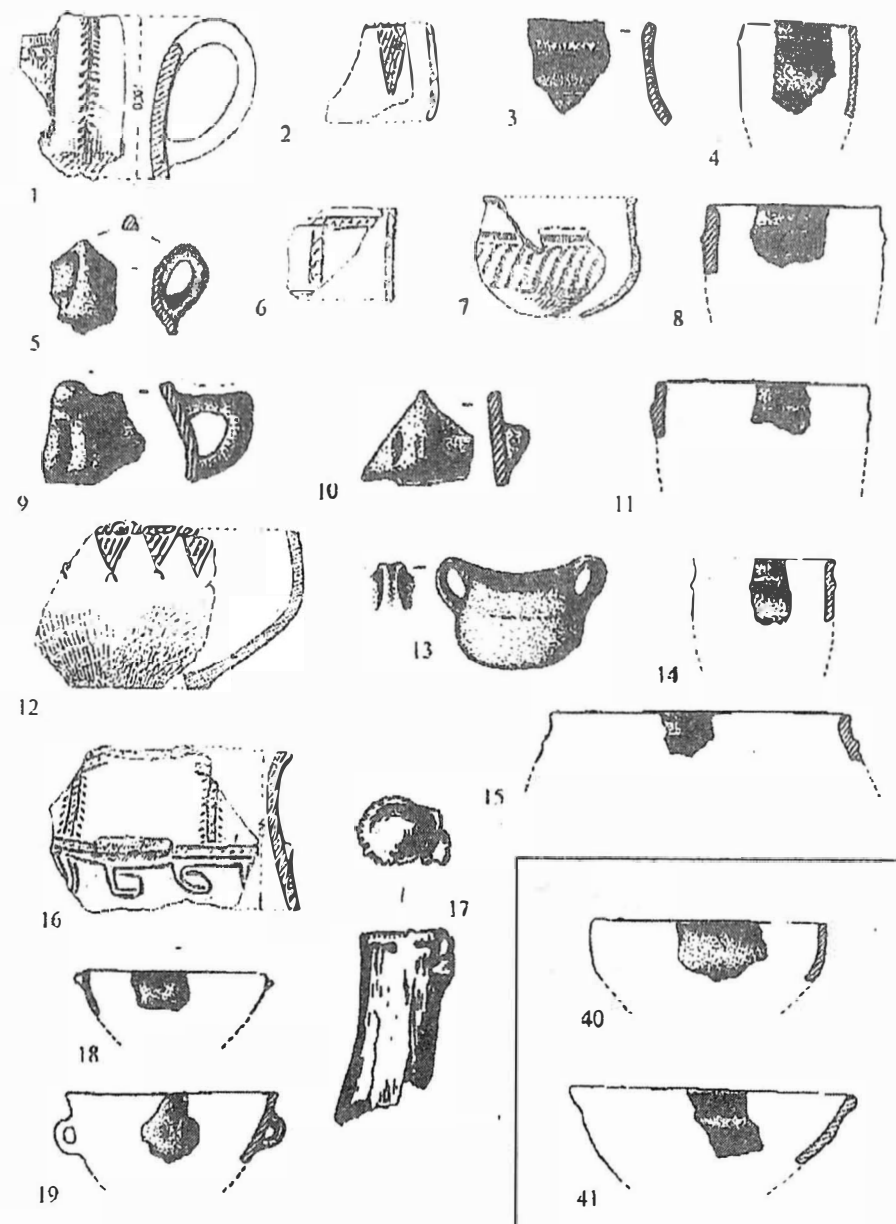

16

Planșa 7. Motive decorative pe ceramică din aria culturilor Bițyi Potik - Komariv și Ciomortan. I. Câmpia Moldovei: 83.1-2, Corlăteni; 93a, Crasnaleuca; 366a, Trușești; 415, Ghilănești; 420, Prăjeni. II. 1-6, așezarea de la Ovečny Jarok. III. 7-9, 11, Bukivna/M7/T4; 10, Bițyi Potik. IV. 12-16, așezarea de la Ciomortan (83, 366, după A. C. Florescu; 420, după N. Ursulescu, P. Șadurschi și colab.; 1-6, după T. Passek; 7-9, 11 după Al. Vulpe; 10, după M. Gimbutas; 12-16, după Székely Zs.). Scări diferite

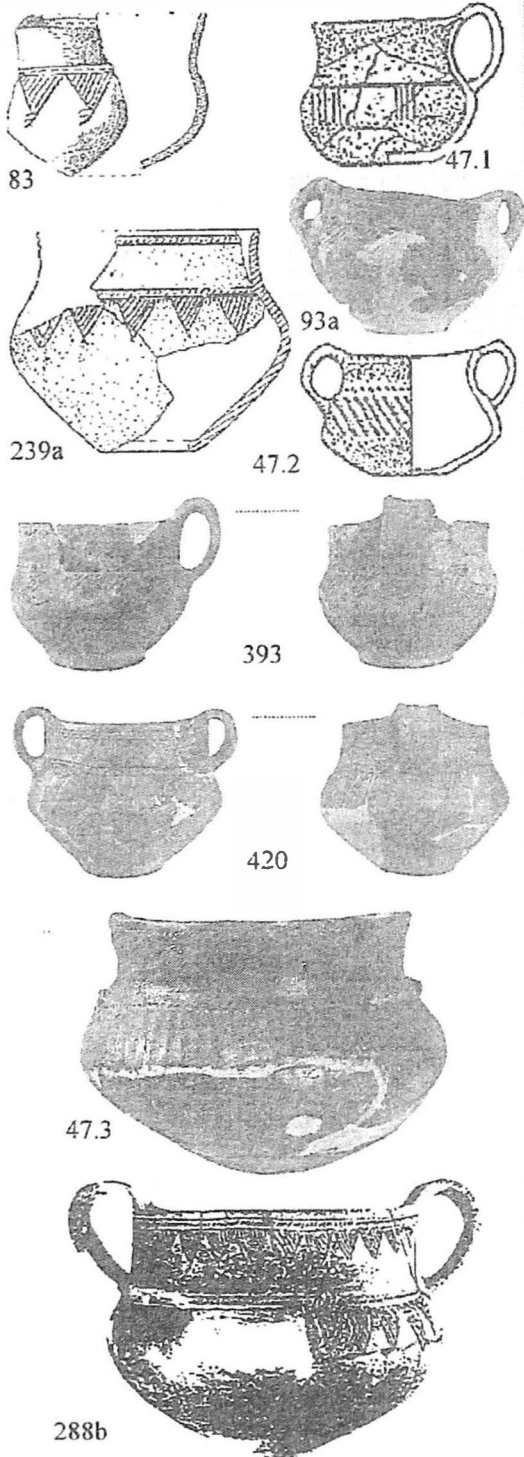
366a/niv.1

366a/niv.2

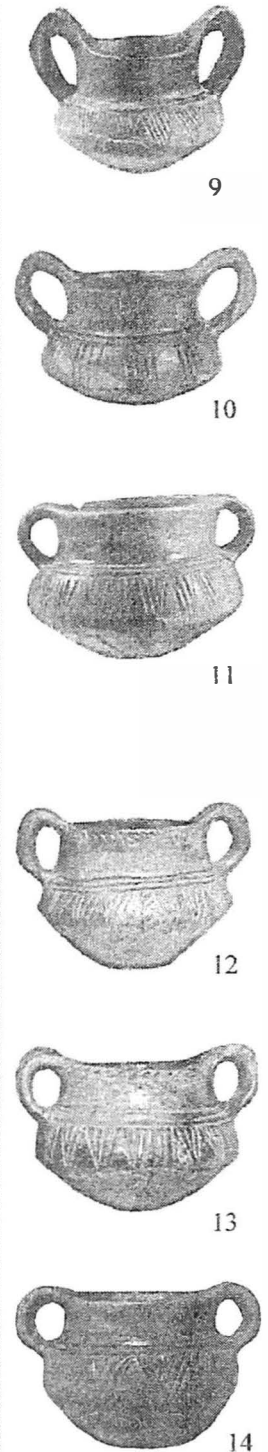

Plansa 8. Așezarea de la Trușești [366a]: 1-19, nivelul 1; 20-47, nivelul 2 (după A. C. Florescu)

I. CÂMPIA MOLDOVEI

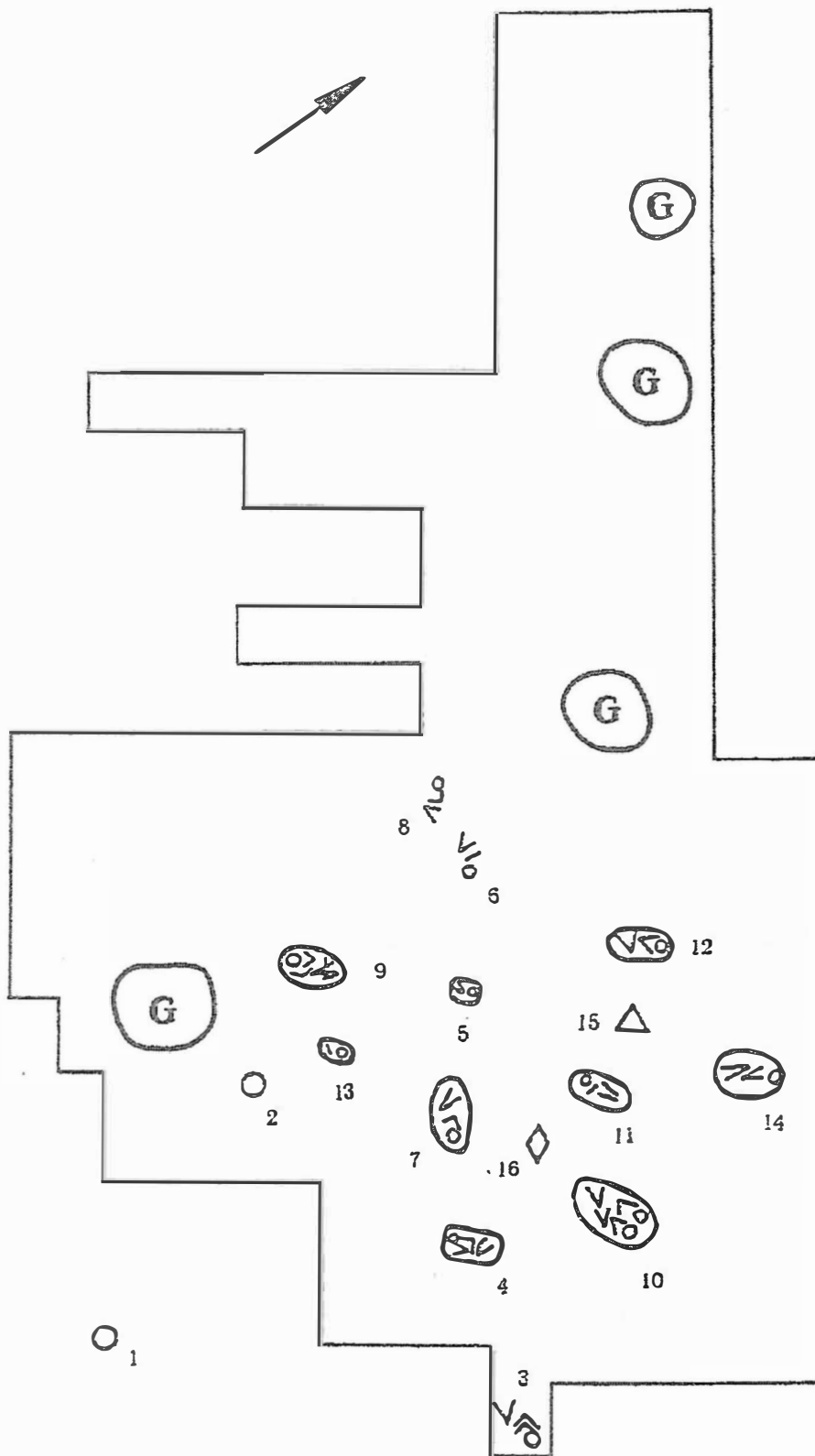
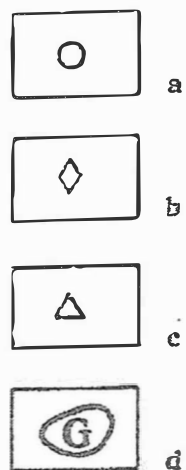
II. BIȚYI POTIK -
KOMARIV

III. COSTIȘA

Planșa 9. Forme ceramice din aria culturii Bițyi Potik - Costișa - Komariv. I. Câmpia Moldovei; II. Ucraina; III. Așezarea de la Costișa. I: 93a, Crasnaleuca; 47.1-3, Brăești; 83, Corlăteni; 239a, Mihălășeni; 393, Vlăsinești; 420, Prăjeni; 288b, Probotă. II: 1, Horodnica; 2, 4, Bukivna; 3, 5, Bițyi Potik; 6, Komariv /T36; 7, Komariv /T46; 8, Komariv /T28 (Câmpia Moldovei: 47, 93a, după L. Dascălu; 83, după Eug. Zaharia; 239a, după C. Iconomu, O. L. Șovan; 288b, după N. Zaharia; 393, 420, după Gh. Dumitroaia. Aria Bițyi Potik - Komariv: 1, 2, 4, 5, după M. Gimbutas; 3, după Al. Vulpe; 6-8, după T. Sulimirski. Costișa: 9-14, după Al. Vulpe, Gh. Dumitroaia). Scări diferite

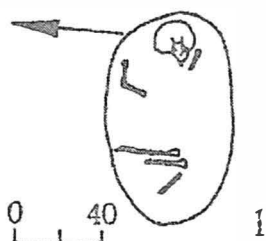
47

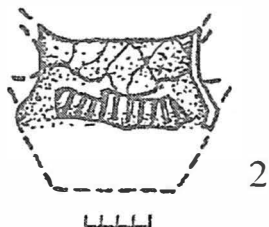
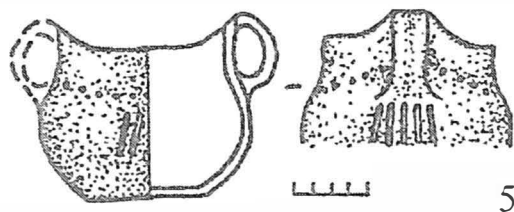
Planșa 10. Brăești [47]. Planul necropolei: a) morminte distruse; b) mormânt de incinerare; c) cenotaf; d) gropi din sec. II - III d. Hr. (după L. Dascălu)

47

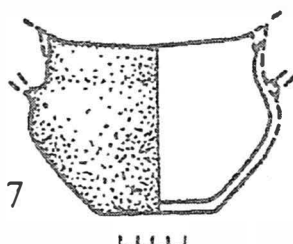
M5

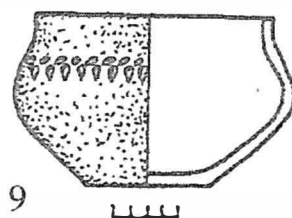
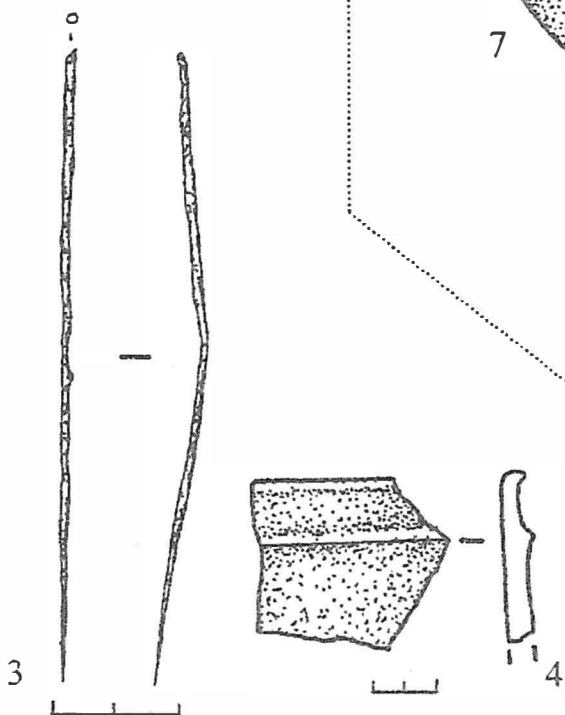
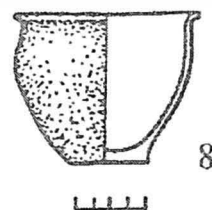
M3

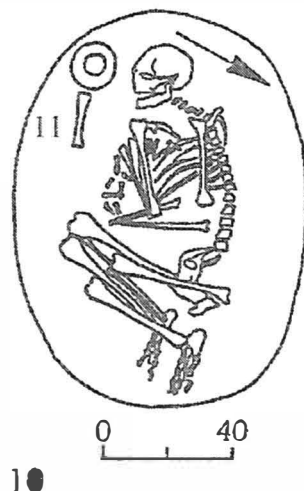
M1

M2

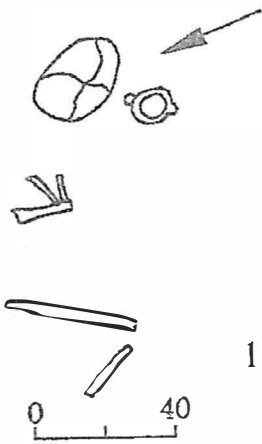

M4

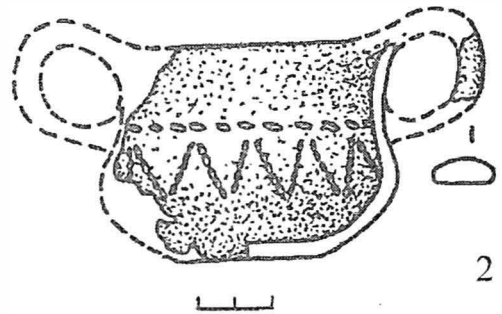

Planșa 11. Brăești [47]: 1-4, M5; 5-6, M3; 7, M1; 8, M2; 9-10, M4 (3, ac de bronz; 11, oase de animale) (după L. Dascălu)

47

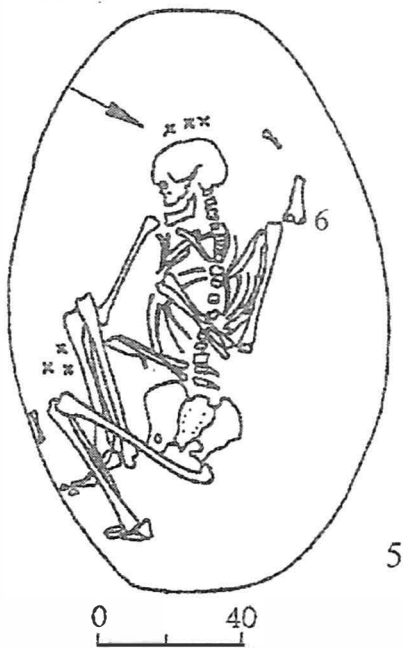

M6

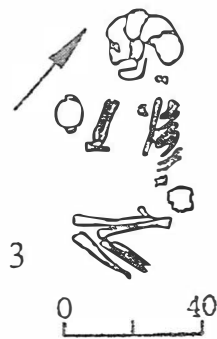
2

M9

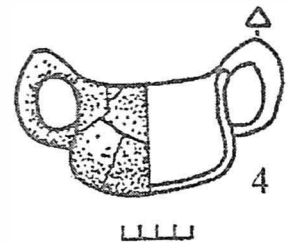

5

M8

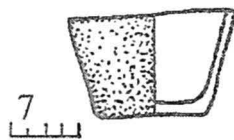

3

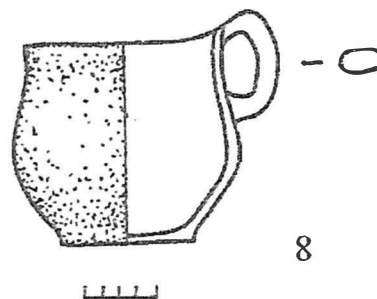

4

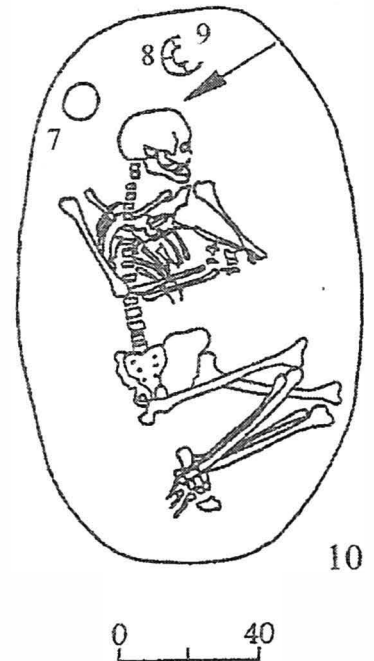
M7

7

8

10

Plansa 12. Brăești [47]: 1-2, M6; 3-4, M8; 5-6, M9; 7-10, M7 (6, 9, oase de animale) (după L. Dascălu)

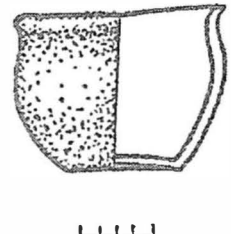
47

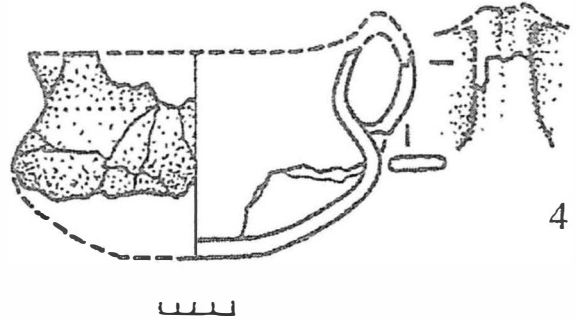
M11

2

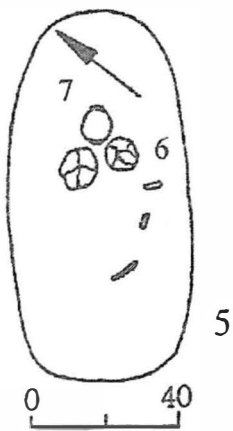

3

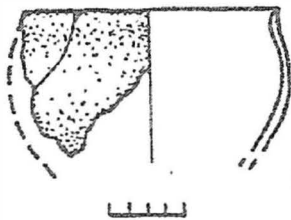

4

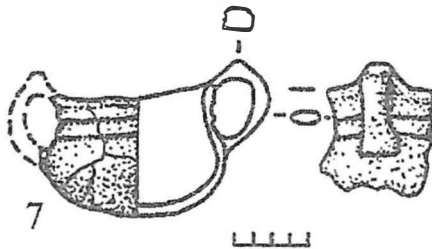
M13

5

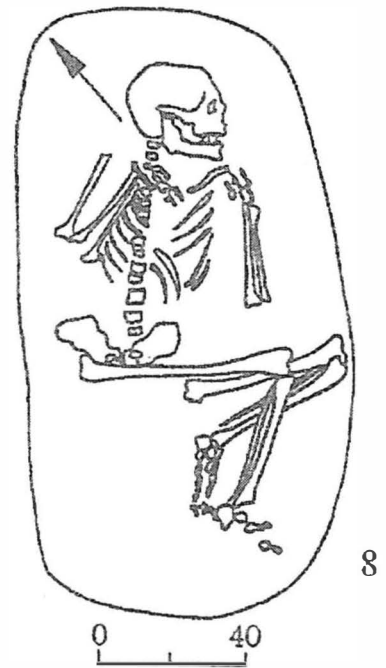

6

7

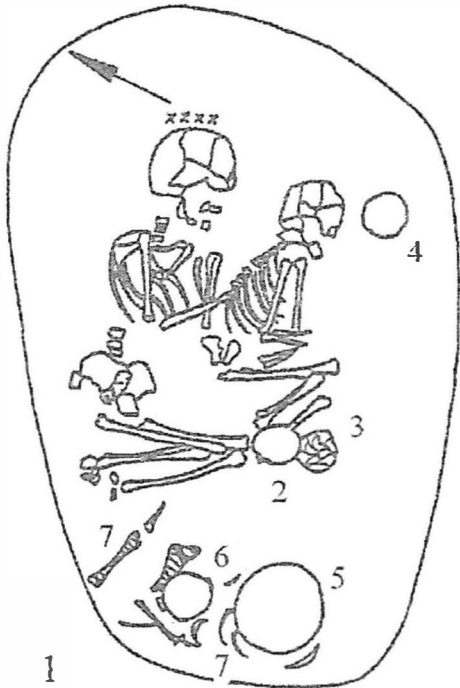
M12

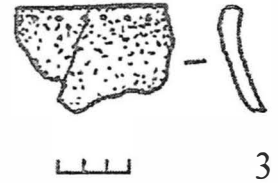
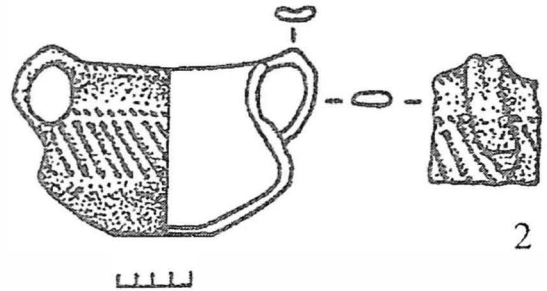
8

Planșa 13. Brăești [47]: 1-4, M11; 5-7, M13; 8, M12 (după L. Dascălu)

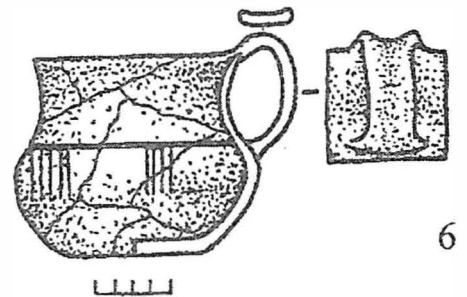
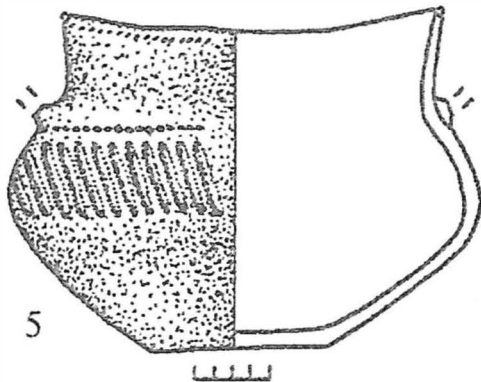
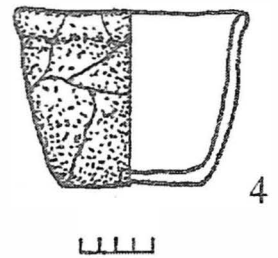
47

0 40

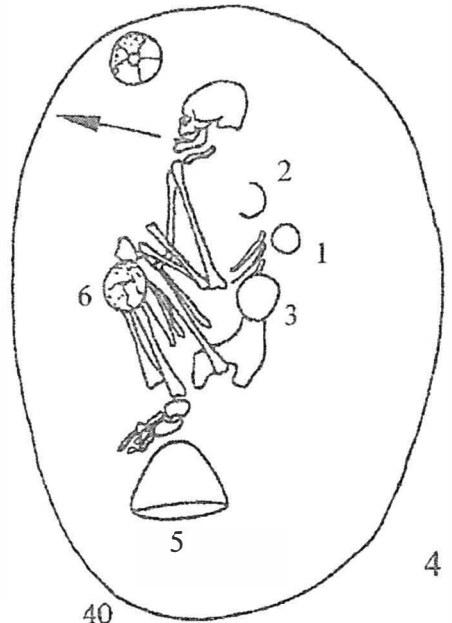
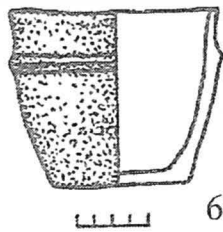
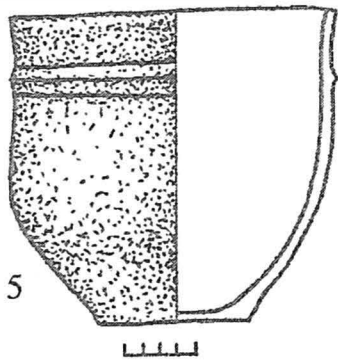
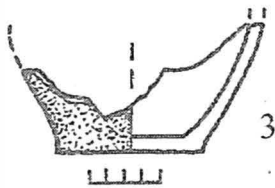
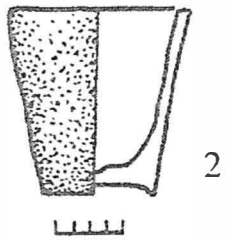
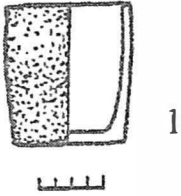
M10

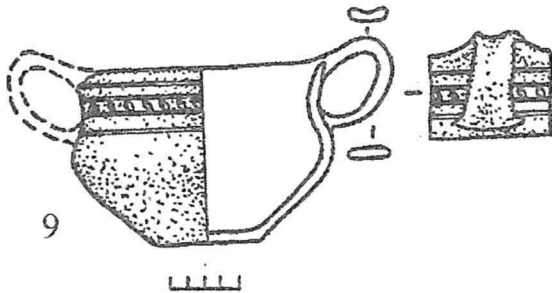
Planșa 14. Brăcști [47]: 1-6, M10 (7, oase de animale) (după L. Dascălu)

47

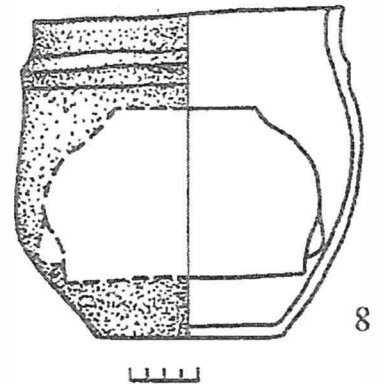
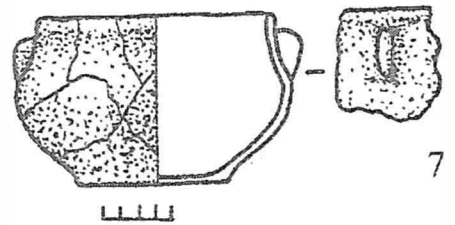
M14

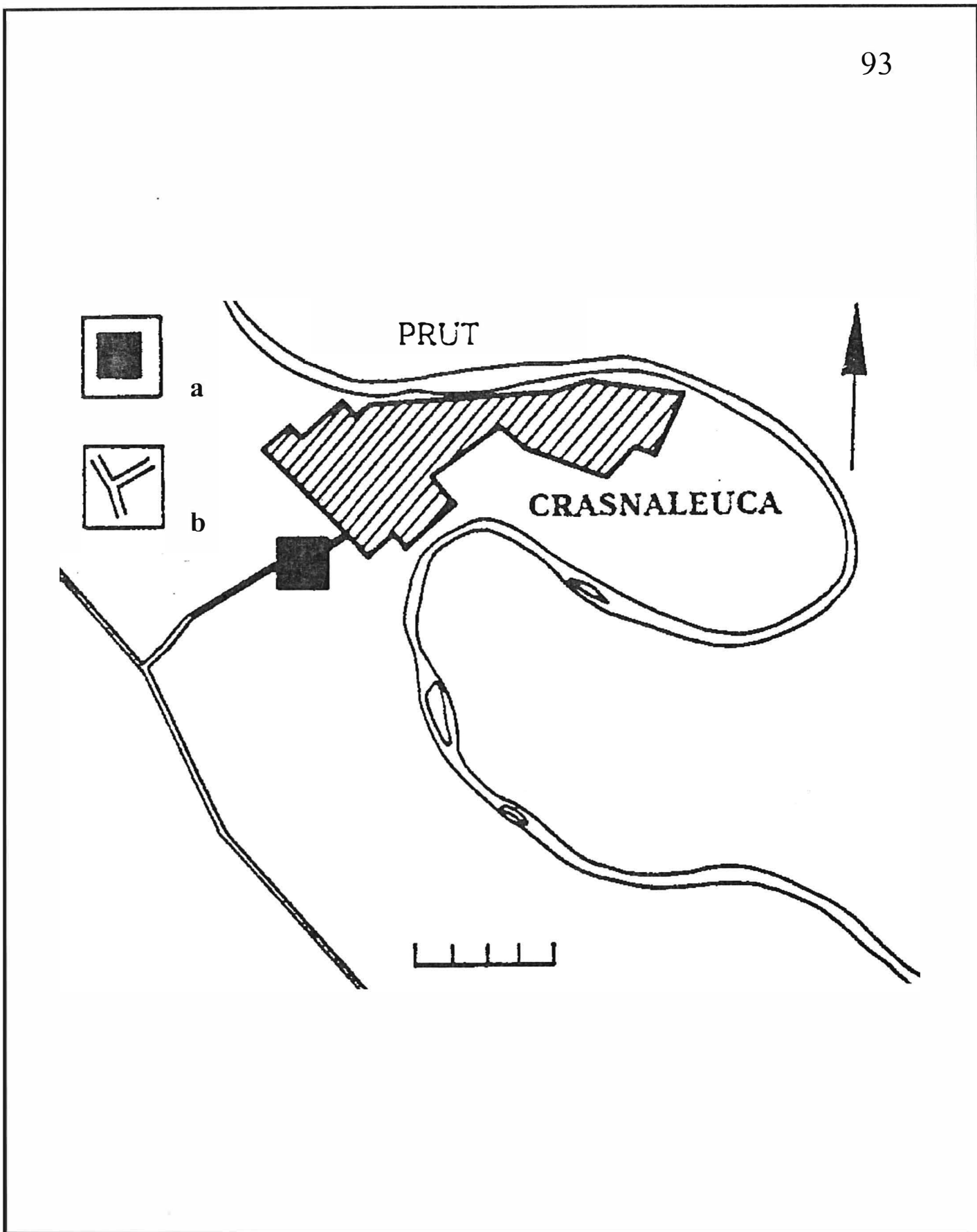
M16

M15

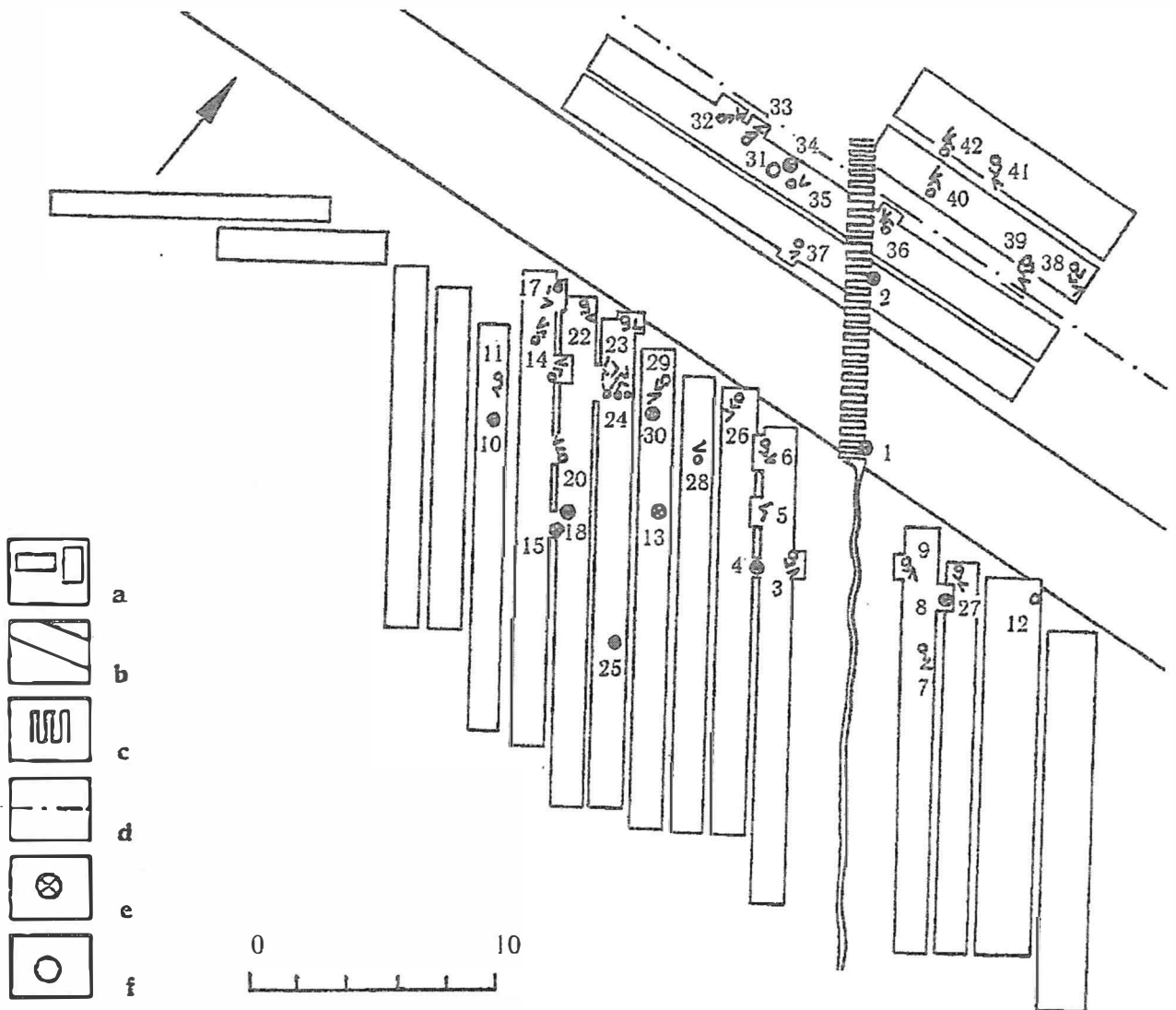

Planșa 15. Brăești [47]: 1-6, M14; 7-8, M15; 9, M16 (după L. Dascălu)

Planșa 16. Crasnaleuca [93]. Localizarea necropolei față de satul Crasnaleuca: a) necropola; b) drum de acces spre sat (după L. Dascălu)

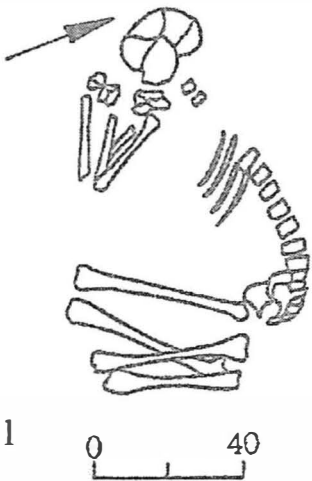
93

Planșa 17. Crasnaleuca [93]. Planul necropolei: a) secțiuni; b) drum de acces spre sat; c) conductă de canalizare; d) gardul fostei Stațiuni de mașini agricole (SMA); e) morminte deranjate; f) cenotaf (după L. Dascălu)

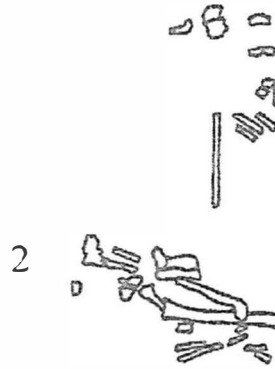
93

M6

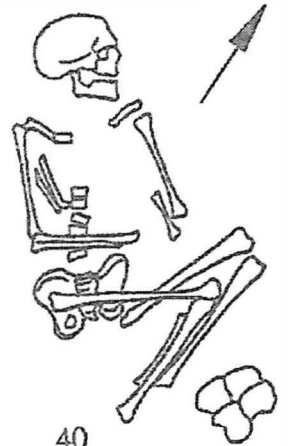
1

M4

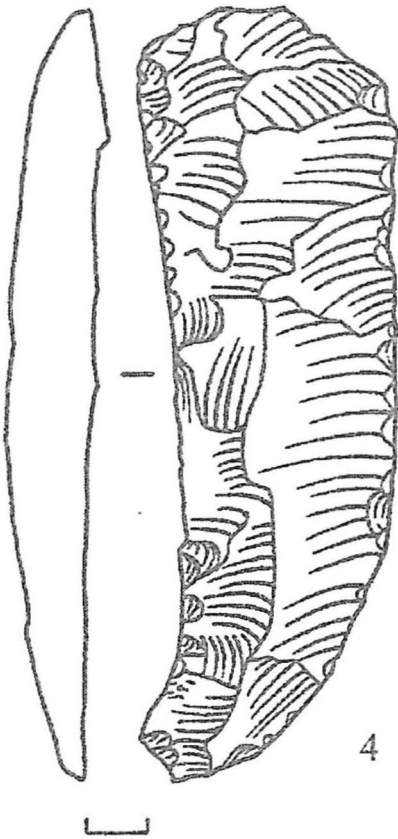
2

M3

3

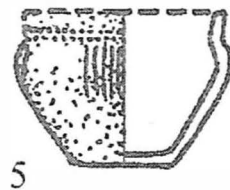
M 1/2

4

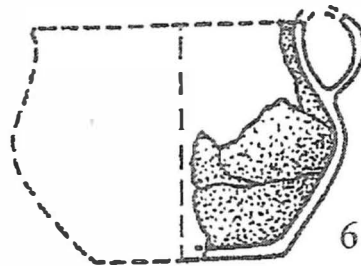
0 40

0 40

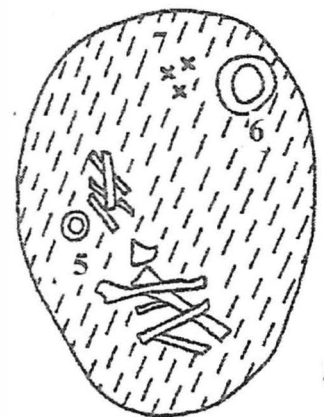

5

M5

6

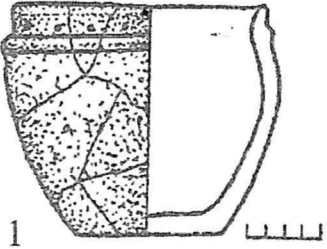
8

0 40

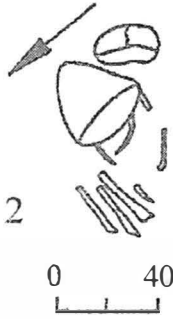
Planșa 18. Crasnaleuca [93]: 1, M6; 2, M4; 3, M3; 4, M1 sau M2; 5-8, M5 (4, silex; 7, fragmente de cărbuni) (după L. Dascălu)

93

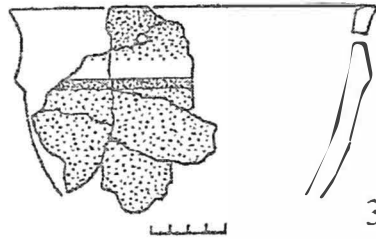
M12

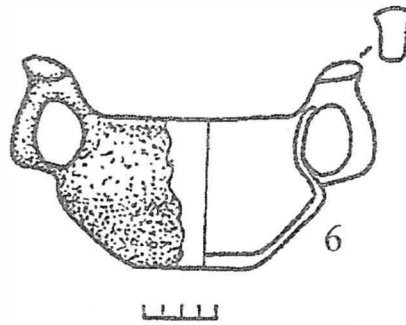
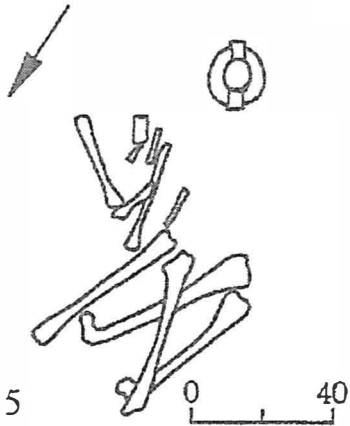
M11

M9

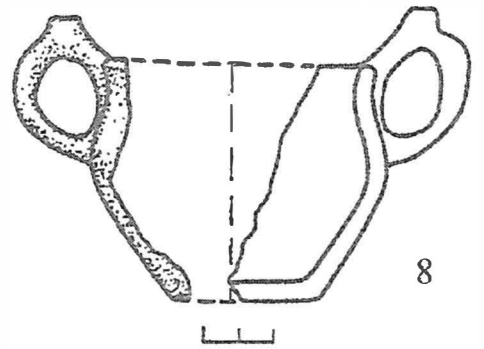
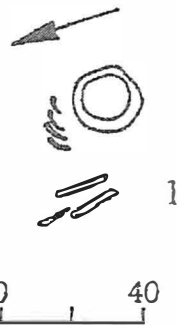
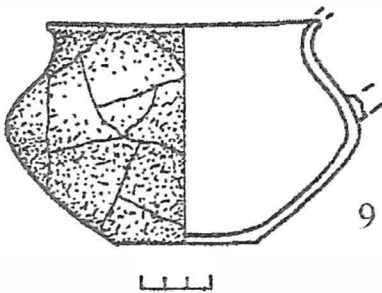
M14

M7

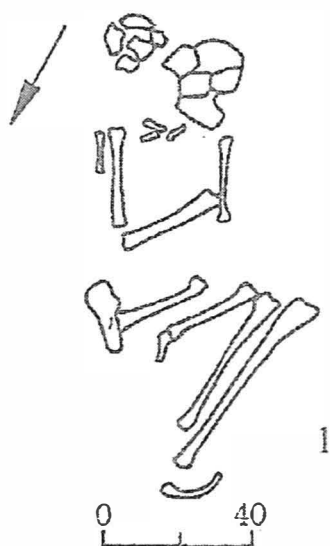

M10

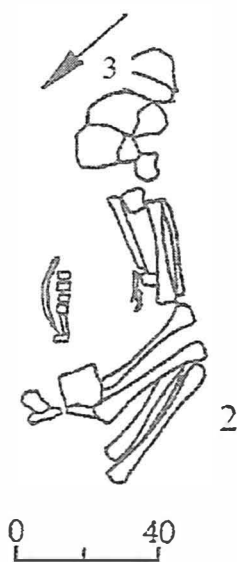

Planșa 19. Crasnaleuca [93]: 1, M12; 2, M11; 3-4, M9; 5-6, M14; 7-8, M7; 9-10, M10 (după L. Dascălu)

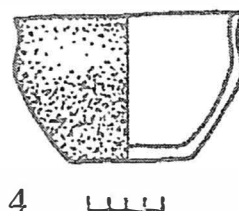
M16

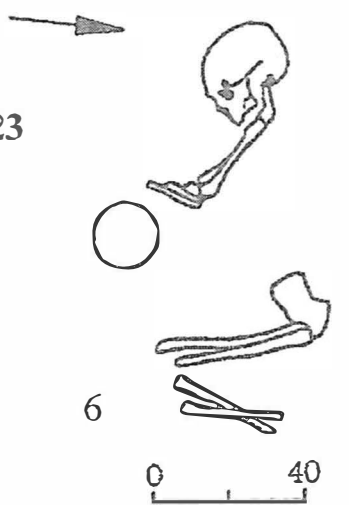
M20

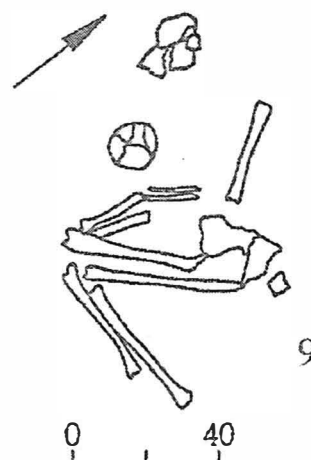
M18

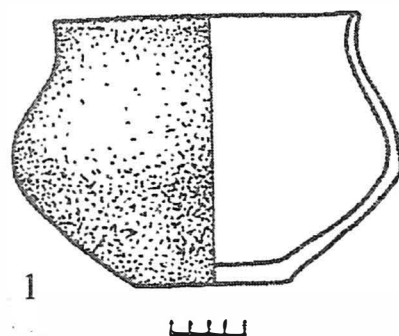
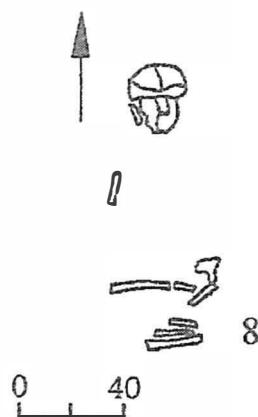
M23

M22

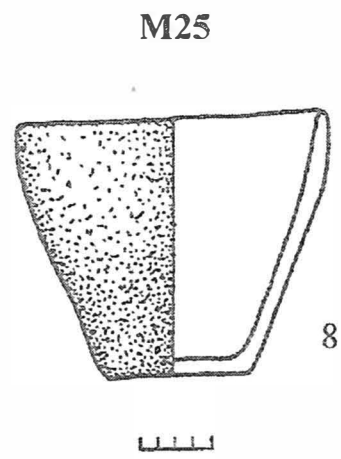
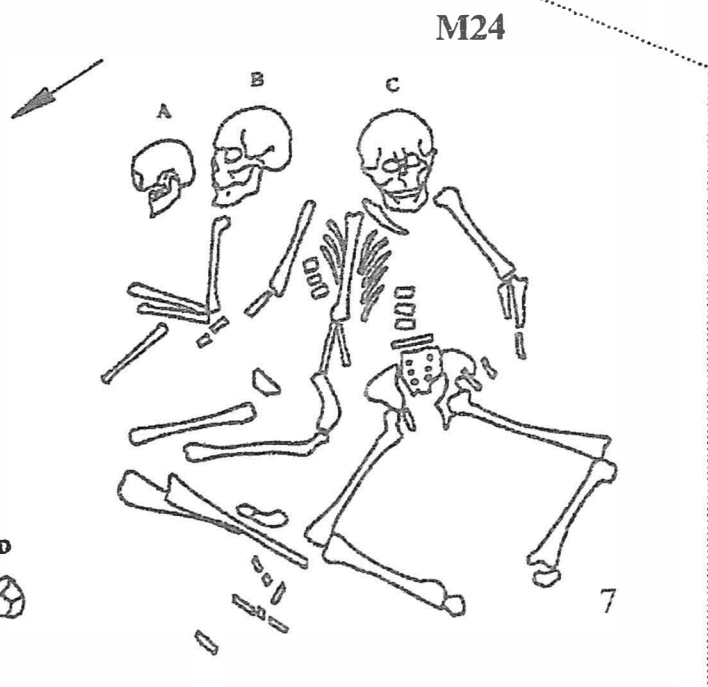
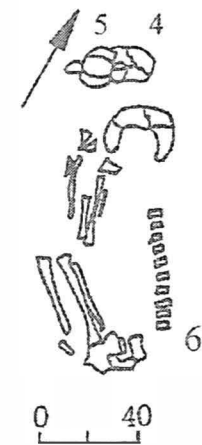
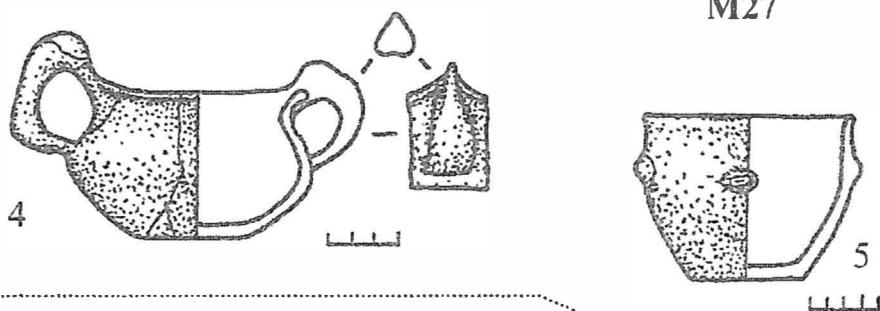
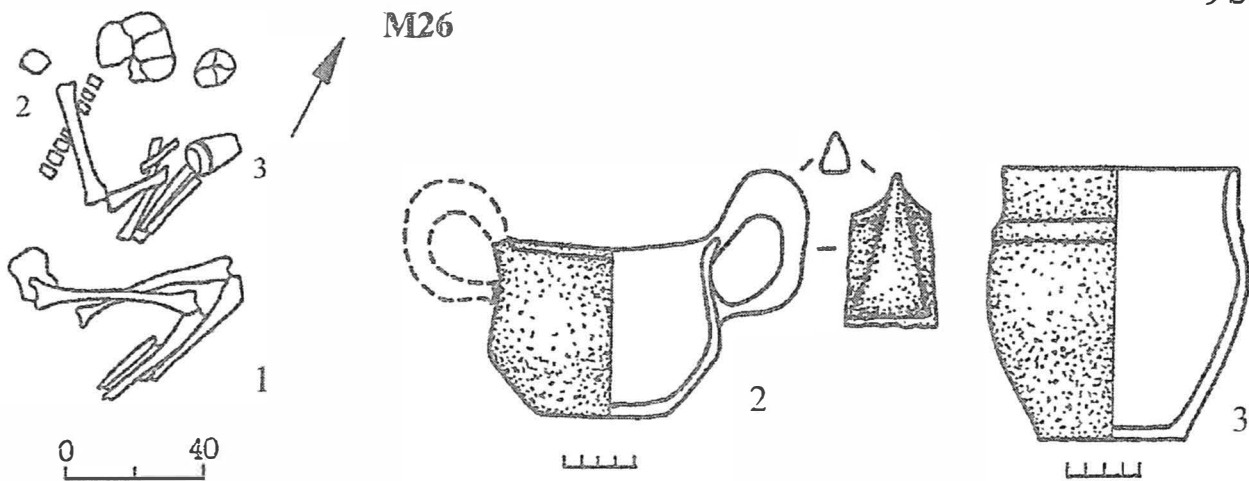

M17

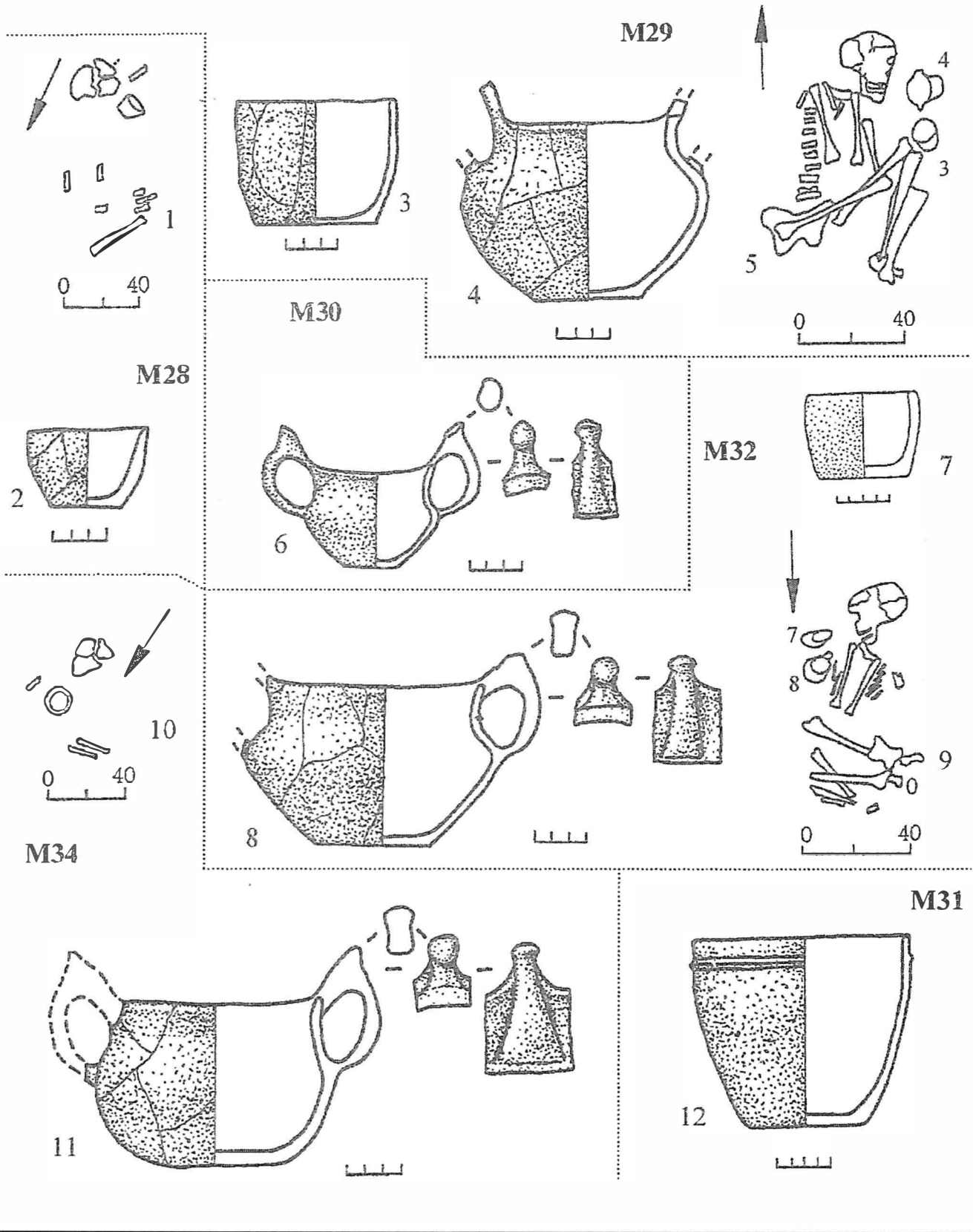

93

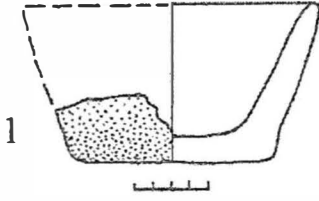
Planșa 21. Crasnaleuca [93]: 1-3, M26; 4-6, M27; 7.A-D, M24; 8, M25 (după L. Dascălu)

93

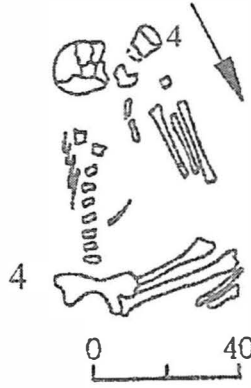
Planșa 22. Crasnaleuca [93]: 1-2, M28; 3-5, M29; 6, M30; 7-9, M32; 10-11, M34; 12, M31 (după L. Dascălu)

M39

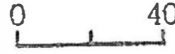

1

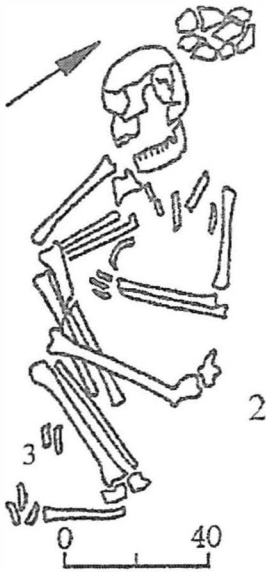
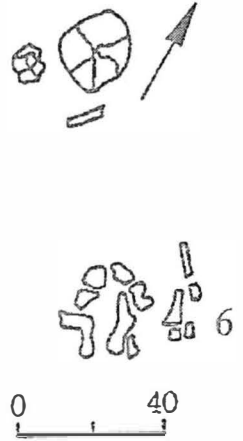
M33

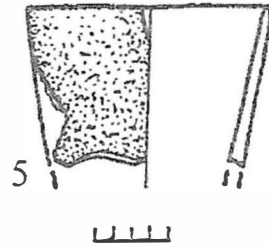
4

M37

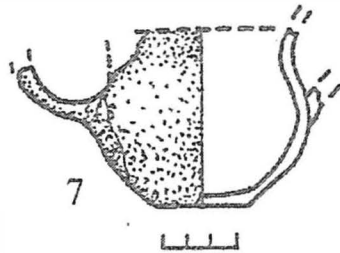
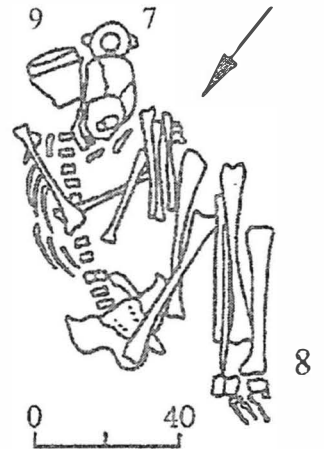
2

5

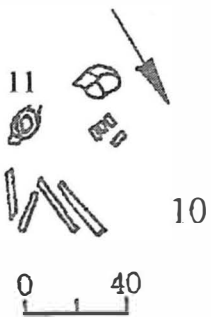
M36

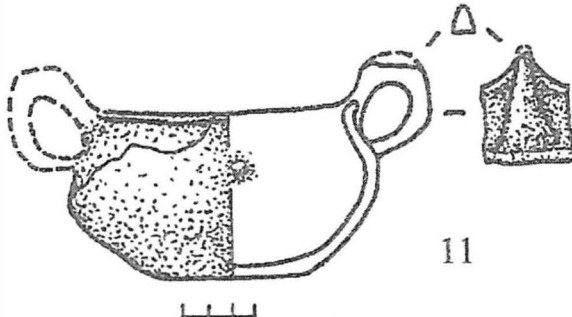
7

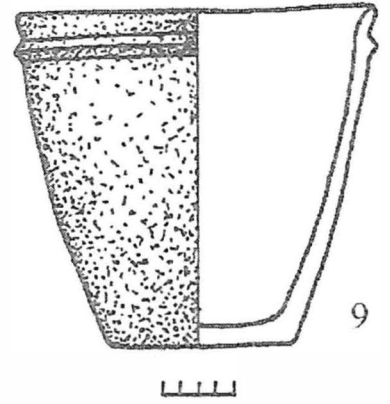
M35

10

11

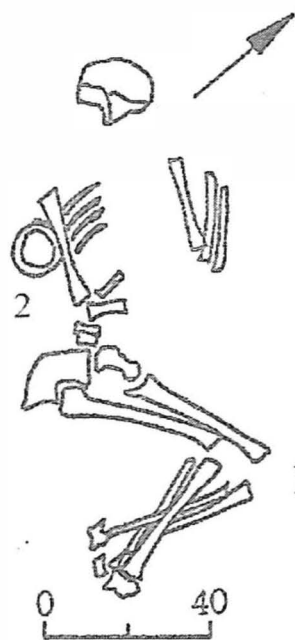

9

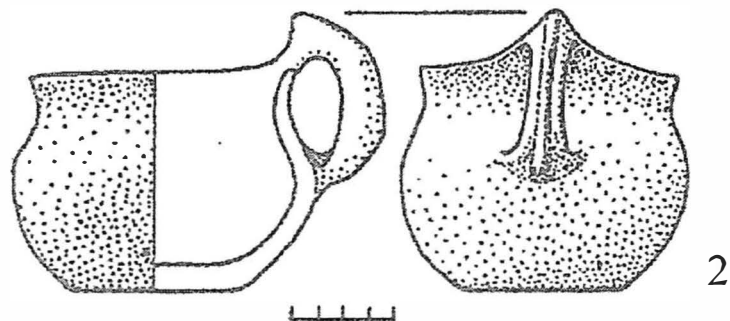

Planșa 23. Crasnaleuca [93]: 1-3, M39; 4-5, M33; 6, M37; 7-9, M36; 10-11, M35 (3, oase de animale) (după L. Dascălu)

93

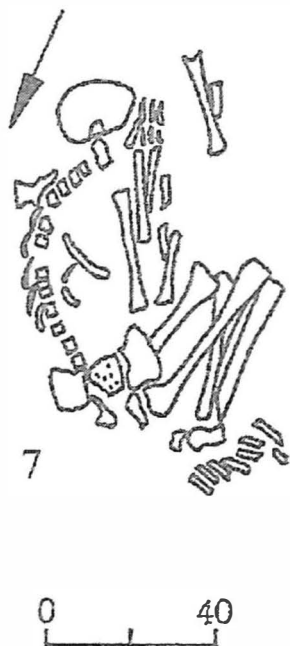

M38

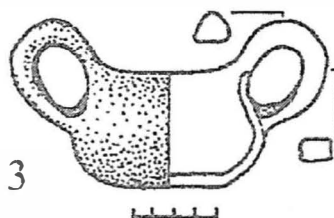

2

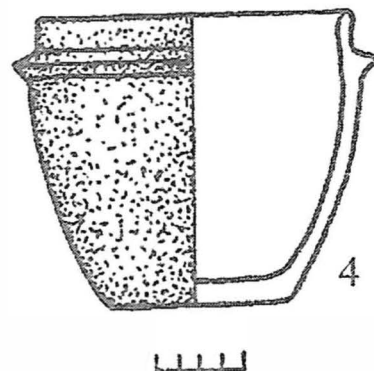
M40

M41

3

4

M42

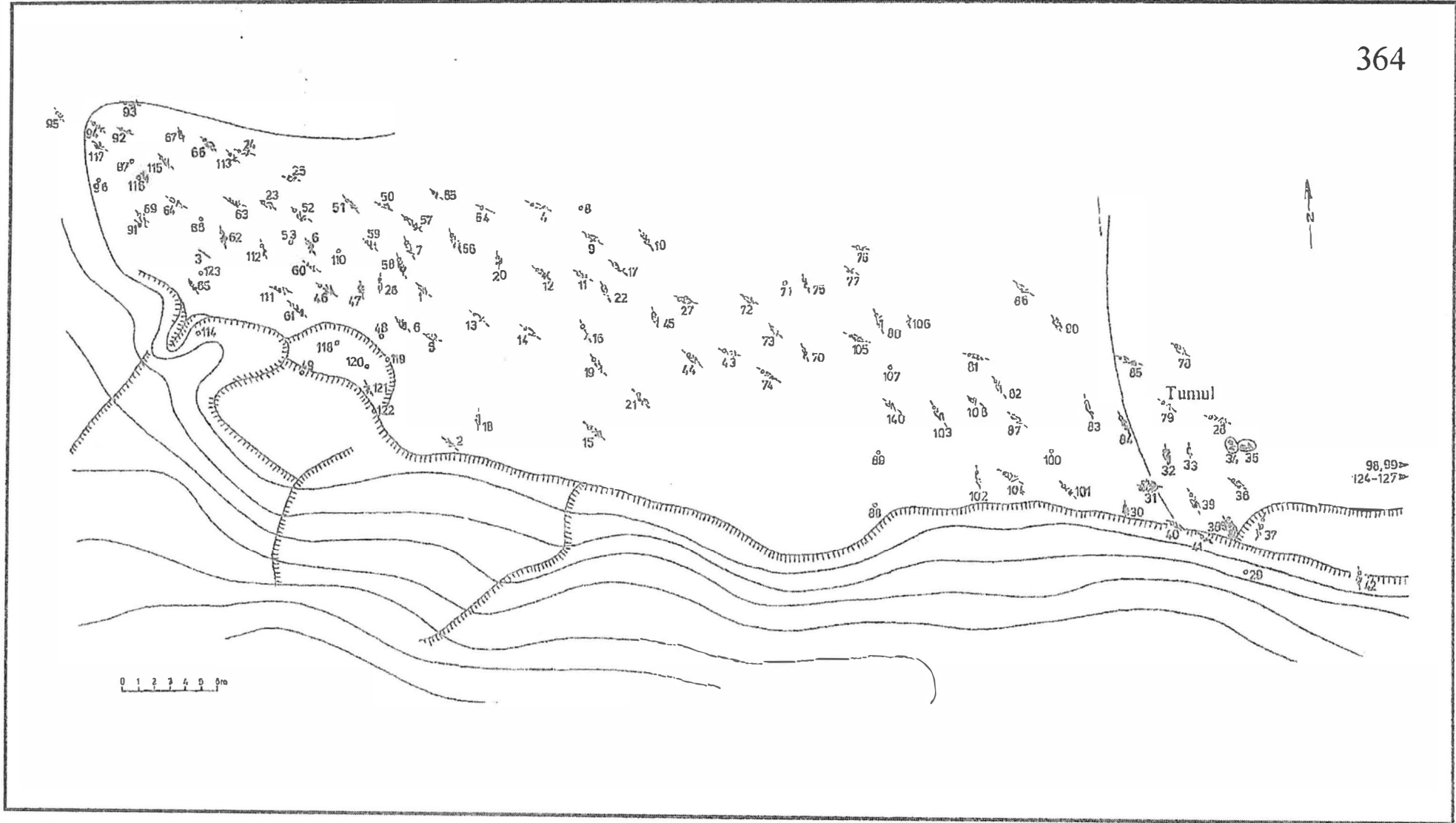

8

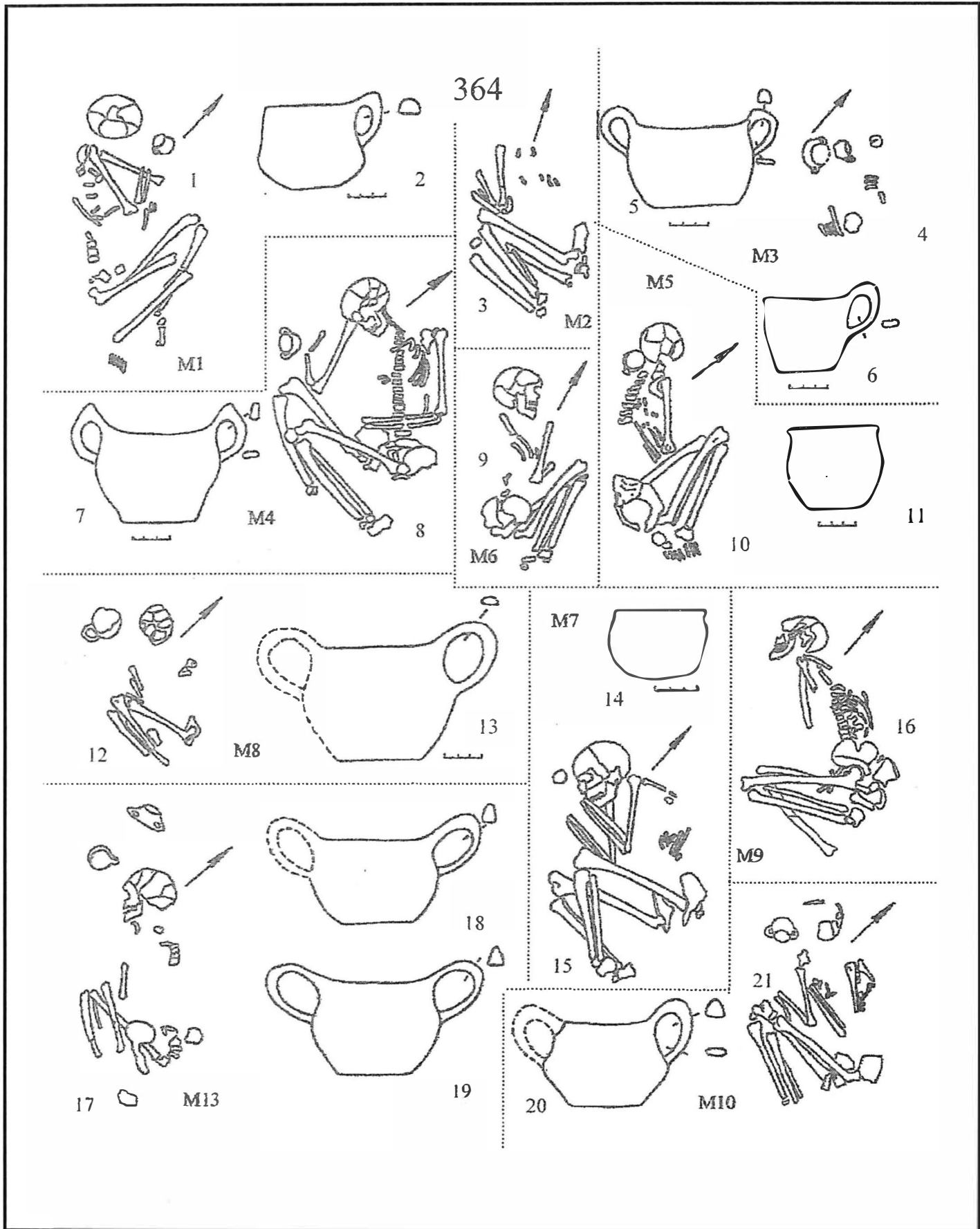

5

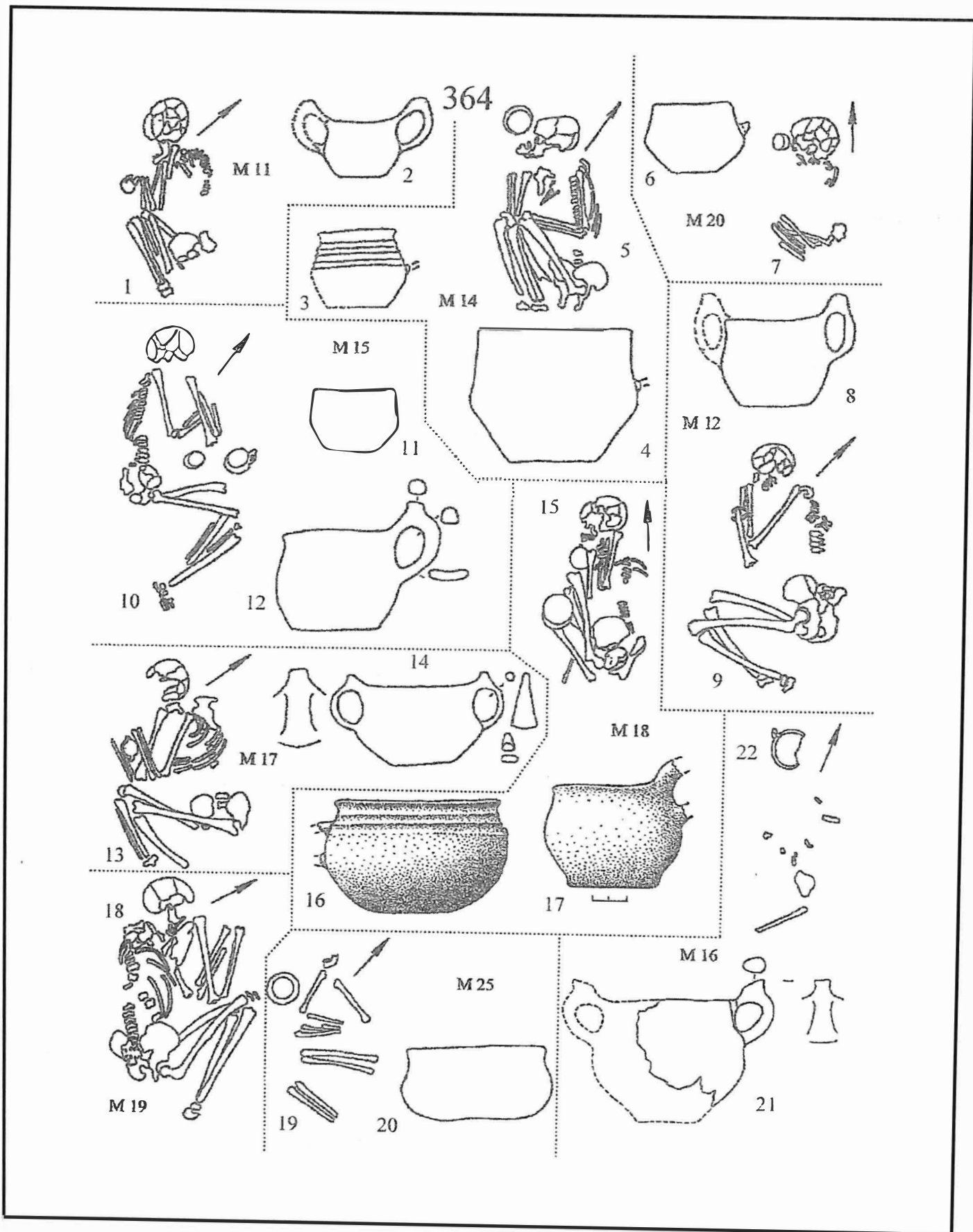
Plansa 24. Crasnaleuca [93]: 1-2, M38; 3-6, M41; 7, M40; 8, M42 (6, oase de animale) (după L. Dascălu)

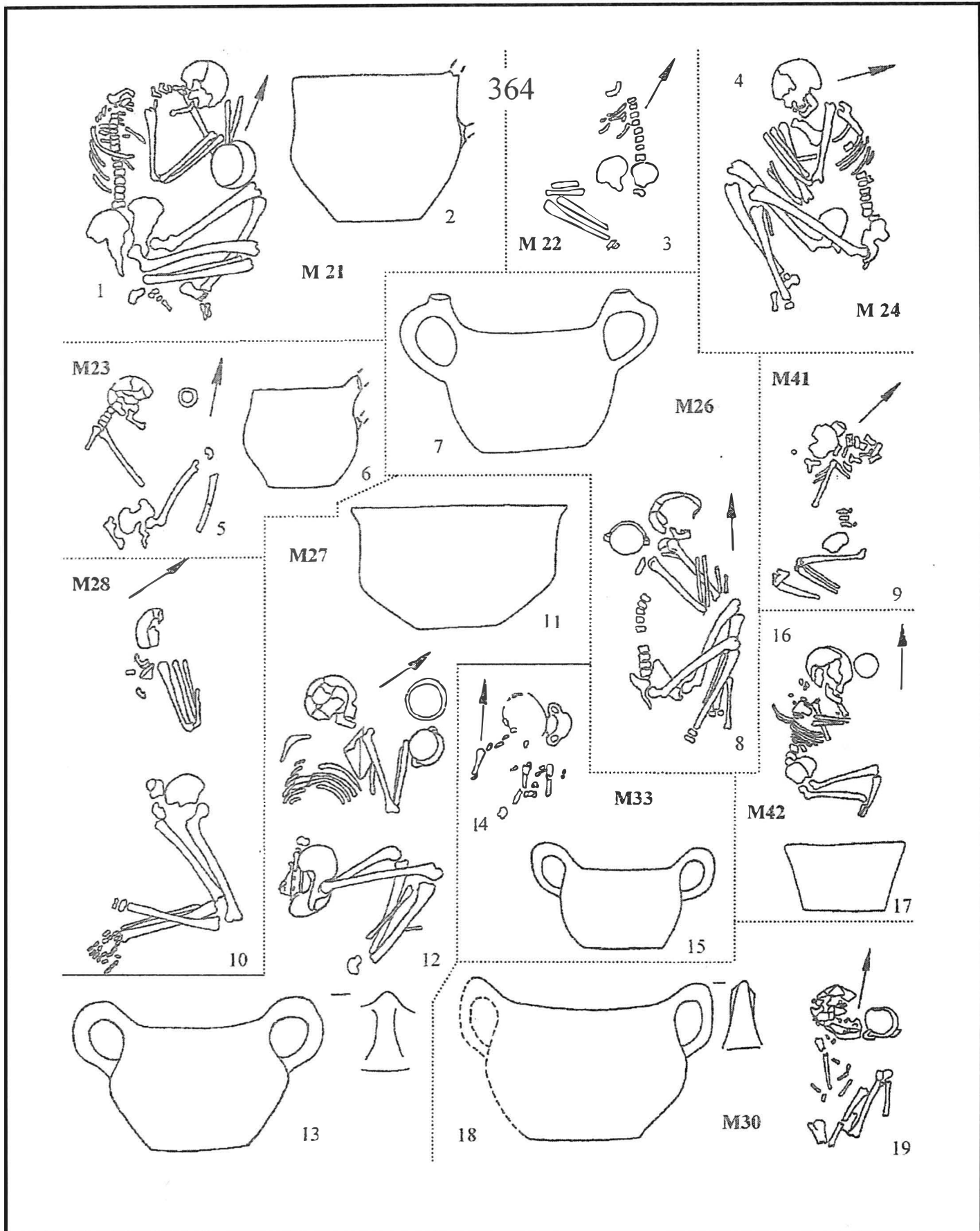
Planșa 25. Necropola de la Trușești [364]. Planul necropolei (după M. Petrescu - Dîmbovița)

Planșa 26. Trușești [364]: 1-2, M1; 3, M2; 4-6, M3; 7-8, M4; 9, M6; 10-11, M5; 12-13, M8; 14-15, M7; 16, M9; 17-19, M13; 20-21, M10 (după M. Petrescu - Dimbovița)

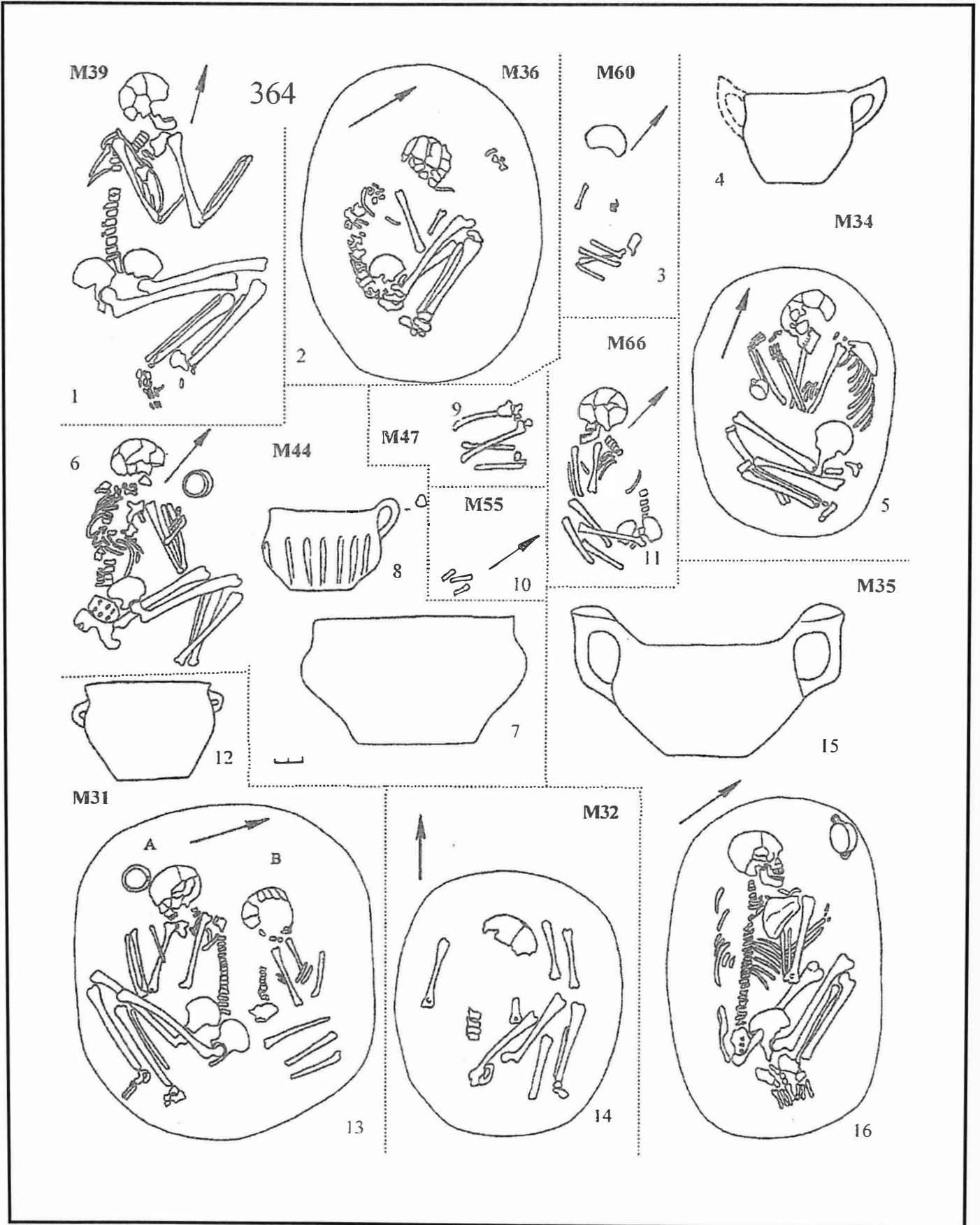

Planșa 27. Trușești [364]: 1-2, M11; 3-5, M14; 6-7, M20; 8-9, M12; 10-12, M15; 13-14, M17; 15-17, M18; 18, M19; 19-20, M25; 21-22, M16 (după M. Petrescu - Dimbovița)

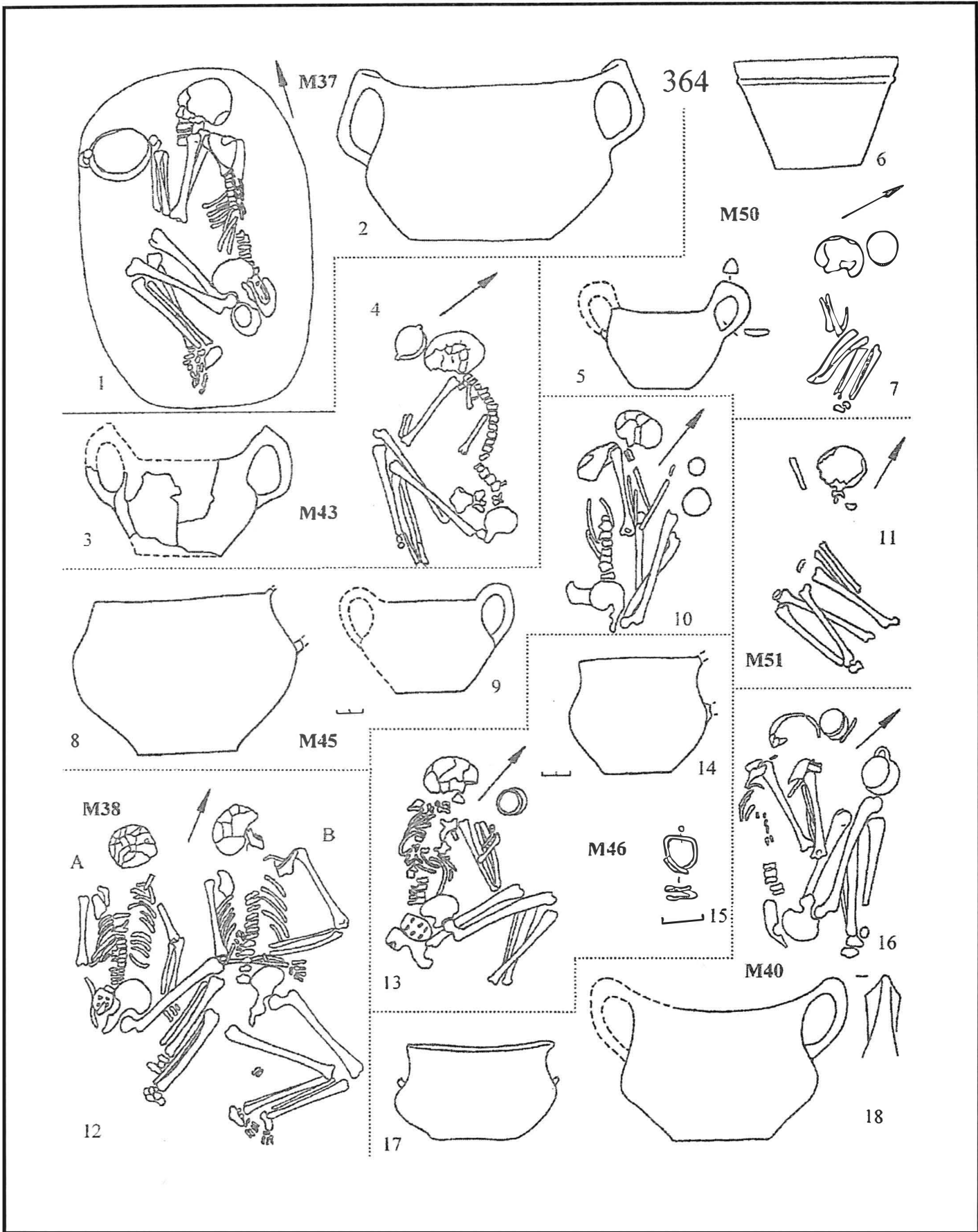

Planșa 28. Trușești [364]: 1-2, M21; 3, M22; 4, M24; 5-6, M23; 7-8, M26; 9, M41; 10, M28; 11-13, M27; 14-15, M33; 16-17, M42; 18-19, M30 (după M. Petrescu - Dimbovița)

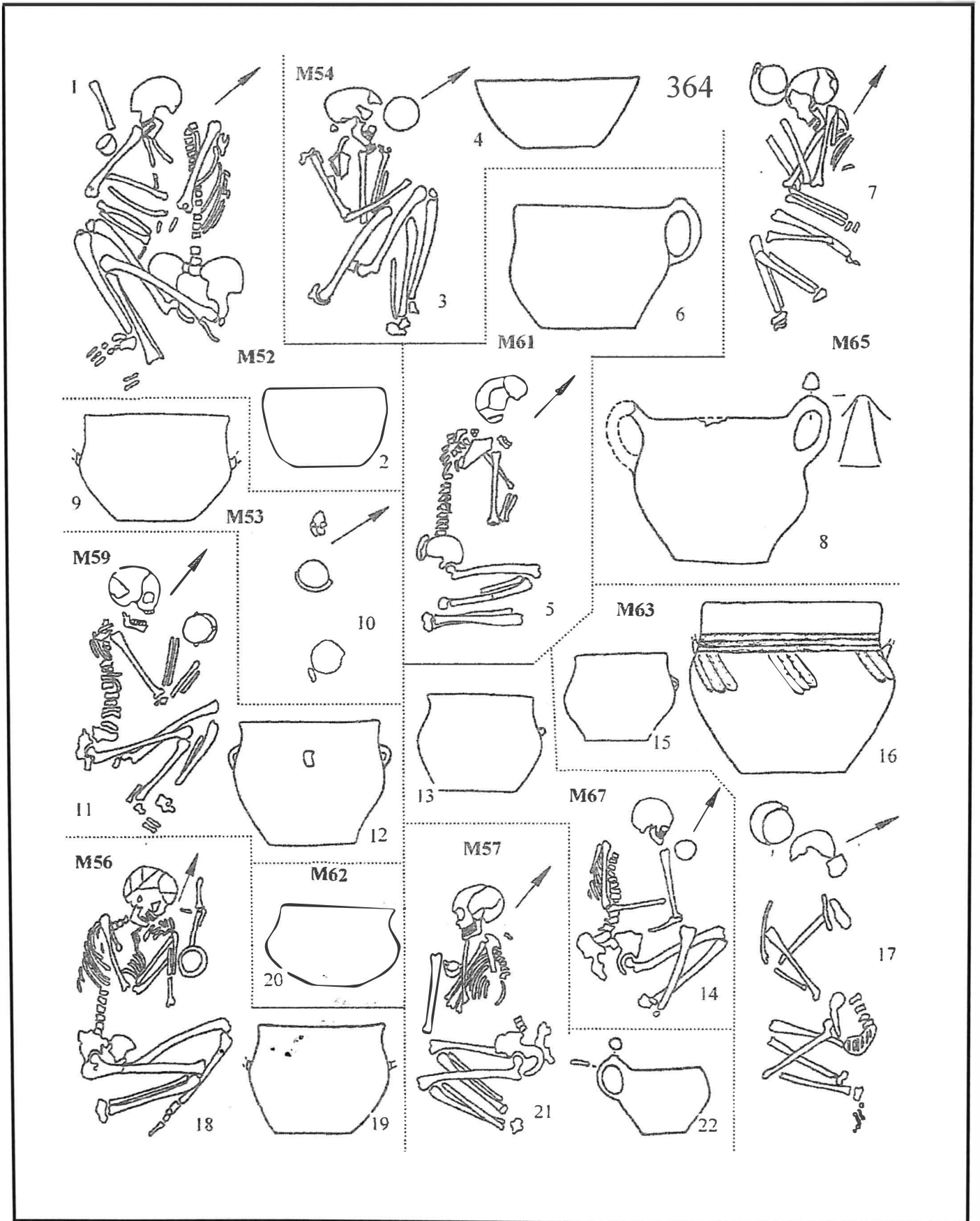

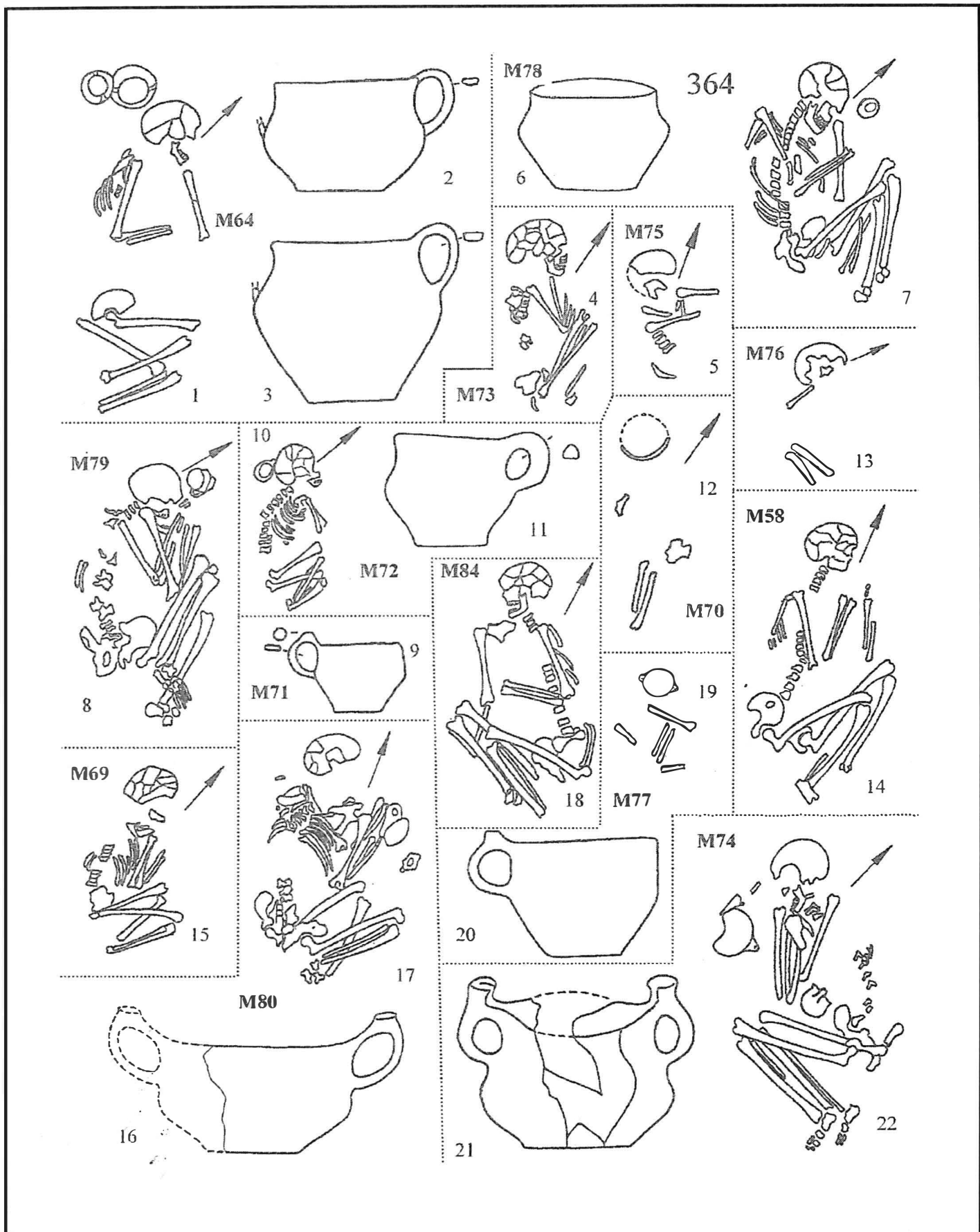
Planșa 29. Trușești [364]: 1, M39; 2, M36; 3, M60; 4-5, M34; 6-8, M44; 9, M47; 10, M55; 11, M66; 12-13, M31; 14, M32; 15-16, M35 (după M. Petrescu - Dimbovița)

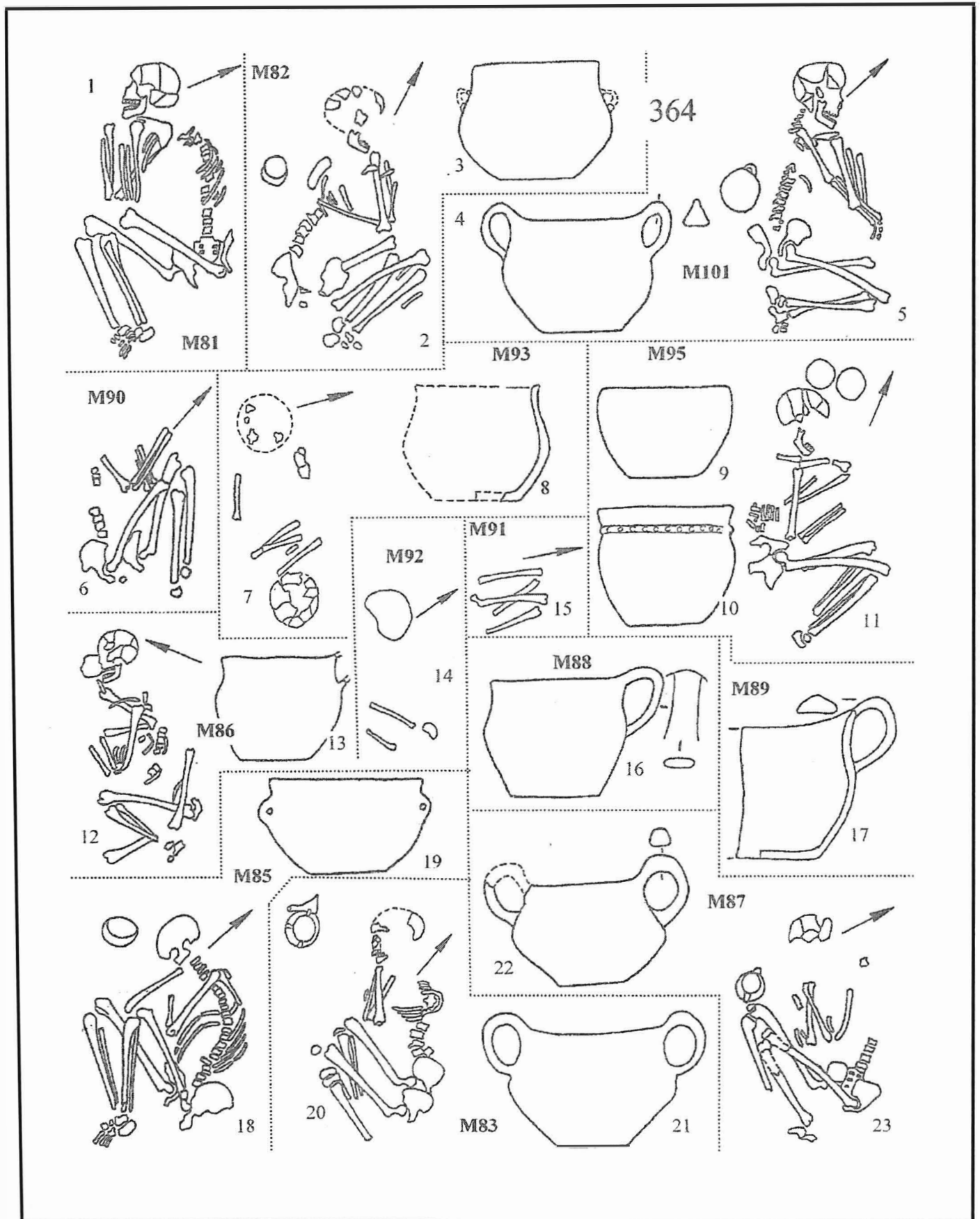
Planșa 30. Trușești [364]: 1-2, M 37; 3-4, M43; 5-7, M 50; 8-10, M45; 11, M51; 12, M38; 13-15, M46; 16-18, M40 (după M. Petrescu - Dimbovița)

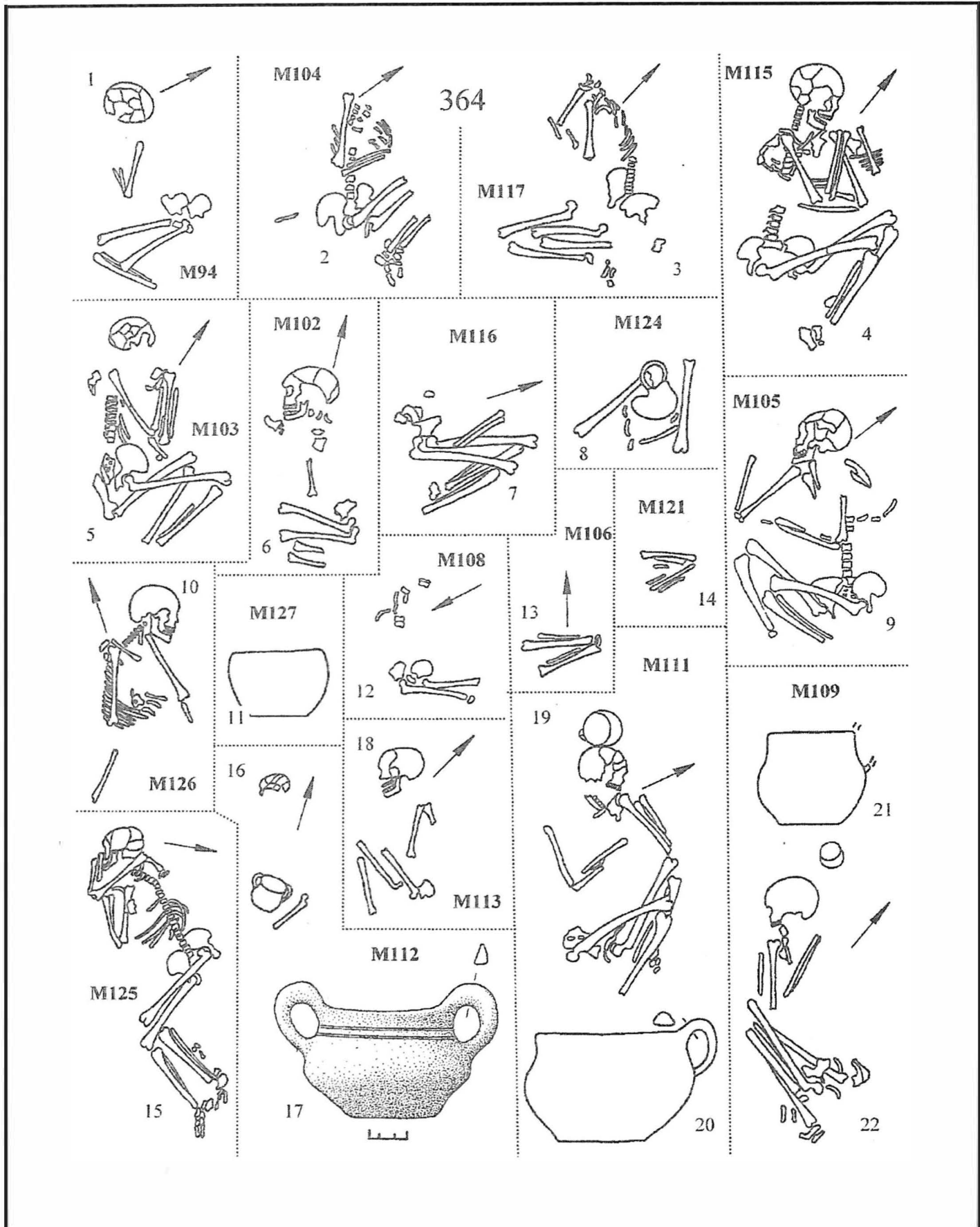
Planșa 31. Trușești [364]: 1-2, M52; 3-4, M54; 5-6, M61; 7-8, M65; 9-10, M53; 11-12, M59; 13-14, M67; 15-17, M63; 18-19, M56; 20, M62; 21-22, M57 (după M. Petrescu - Dîmbovița)

Planșa 32. Trușești [364]: 1-3, M 64; 4, M73; 5, M75; 6-7, M78; 8, M79; 9, M71; 10-11, M72; 12, M70; 13, M76; 14, M58; 15, M69; 16-17, M80; 18, M84; 19-20, M77; 21-22, M74 (după M. Petrescu - Dimbovița)

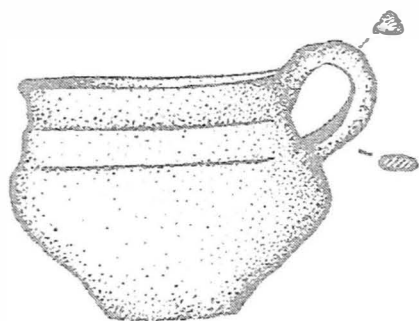

Planșa 33. Trușești [364]: 1, M81; 2-3, M82; 4-5, M101; 6, M90; 7-8, M93; 9-11, M95; 12-13, M86; 14, M92; 15, M91; 16, M88; 17, M89; 18-19, M85; 20-21, M83; 22-23, M87 (după M. Petrescu - Dimbovița)

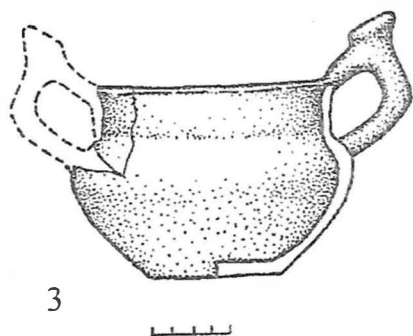
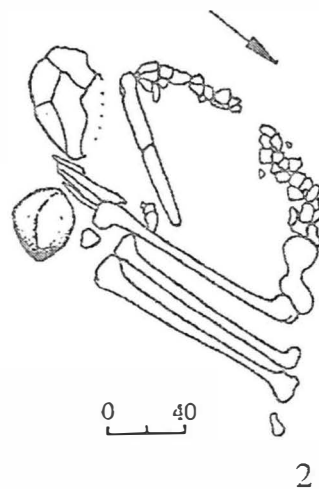
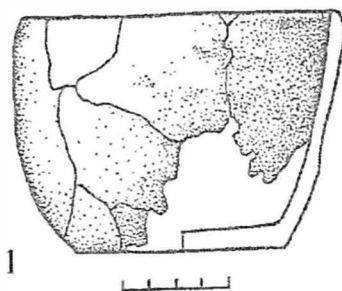
Planșa 34. Trușești [364]: 1, M94; 2, M104; 3, M117; 4, M115; 5, M103; 6, M102; 7, M116; 8, M124; 9, M105; 10, M126; 11, M127; 12, M108; 13, M106; 14, M121; 15, M125; 16-17, M112; 18, M113; 19-20, M111; 21-22, M109 (după M. Petrescu - Dimbovița)

227

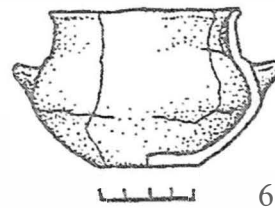
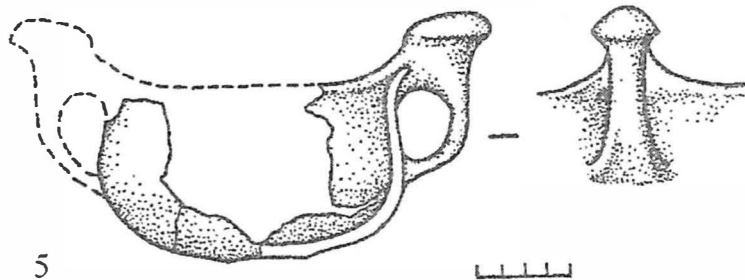

253

M 2

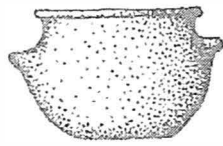

M 1

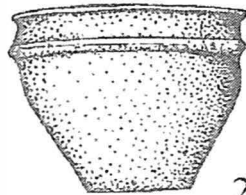
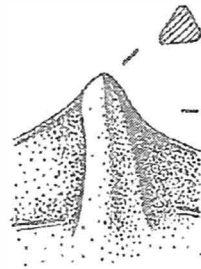

Planșa 35. Descoperiri funerare. 227, Lețcani; 253b, Mitoc: 1-2, M2; 3, M3 (?); 4-6, M1 (227, după A. C. Florescu; 253b, după V. Chirica și P. Șadurschi)

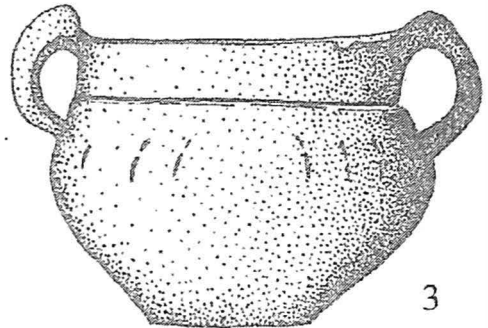
288

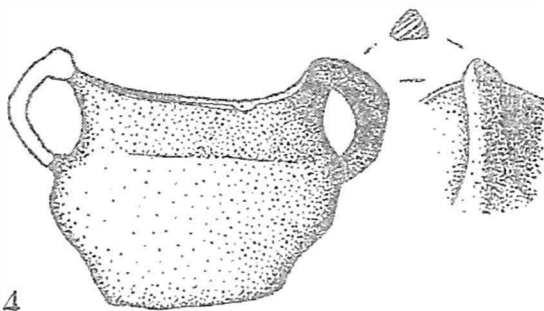
1

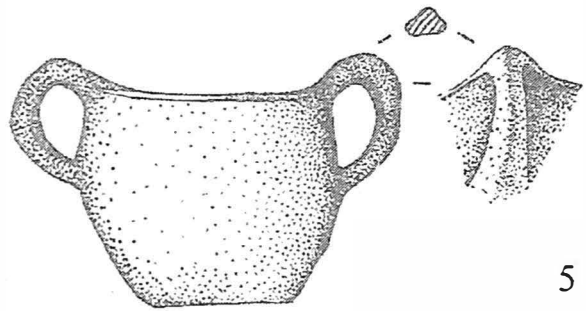
2

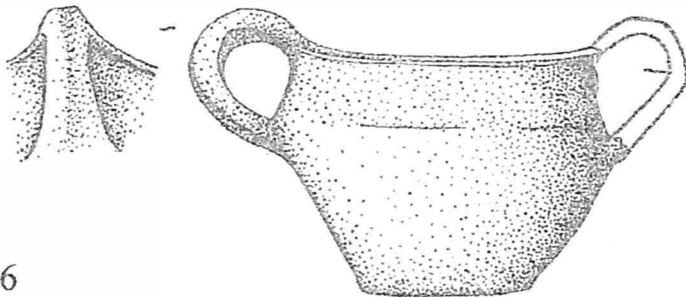
3

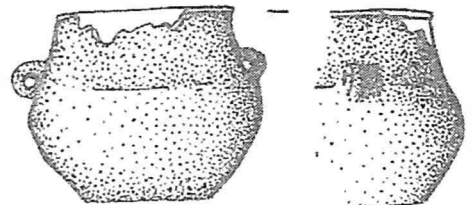
4

5

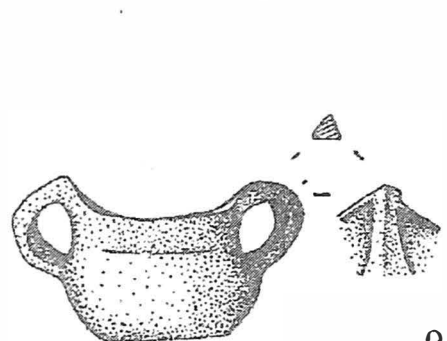
6

7

8

9

Planșa 36. Descoperiri funerare. 288b, Probota: 1, M11; 2, M40; 3, M11; 4, M39; 5, M22; 6, M3; 7, M29; 8, M3; 9, M1 (după A. C. Florescu)

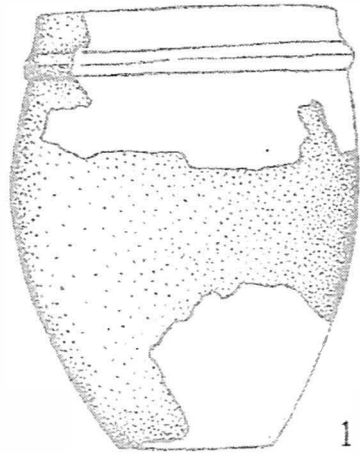
288b

393

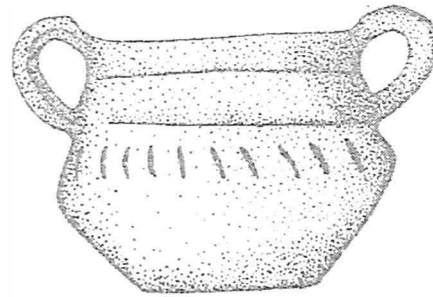
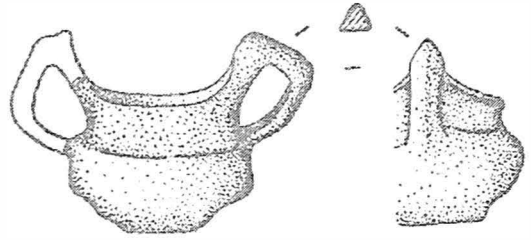
Planșa 37. Descoperiri funerare. 288b, Probota: 1-2, M48; 3, M47; 393, Vlăsinești (după A. C. Florescu)

1

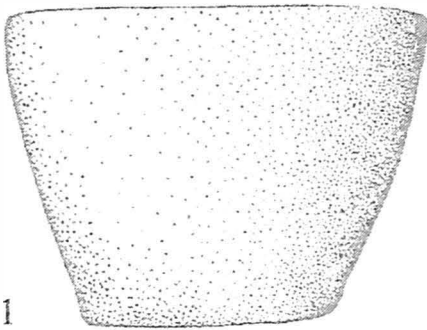
354

8

2

282

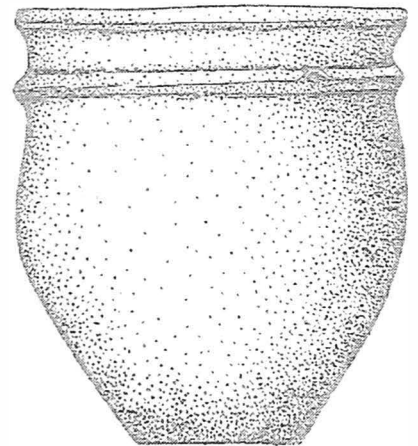

1

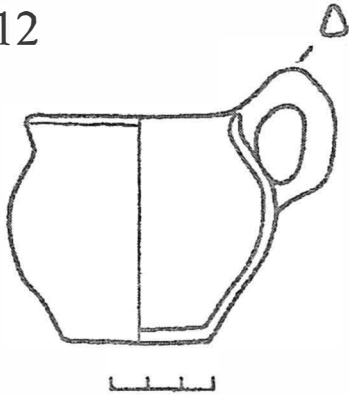
2

366b

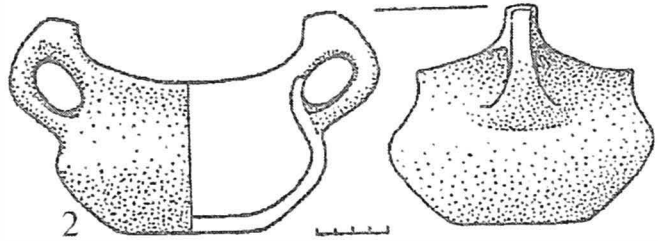
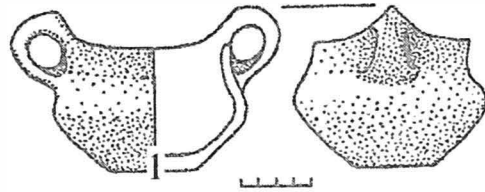

Planșa 38. Descoperiri funerare: 8, Andrieșeni; 282, Popricani; 354, Târgu Frumos; 366b, Trușești (după A. C. Florescu)

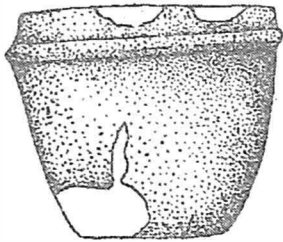
112

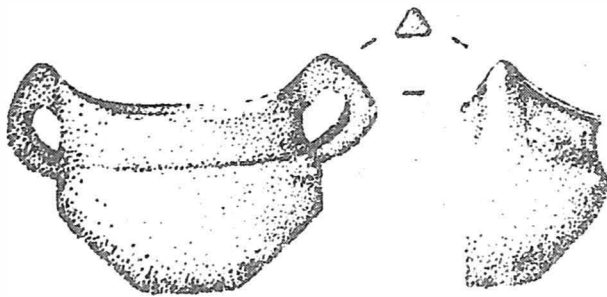
295

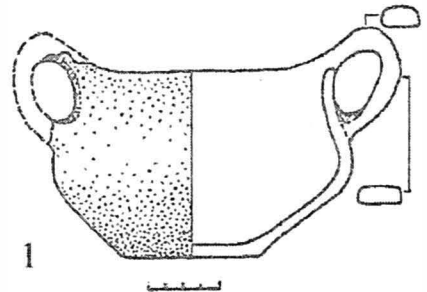
192a

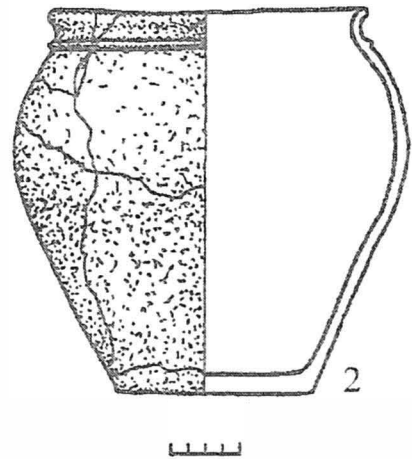
355

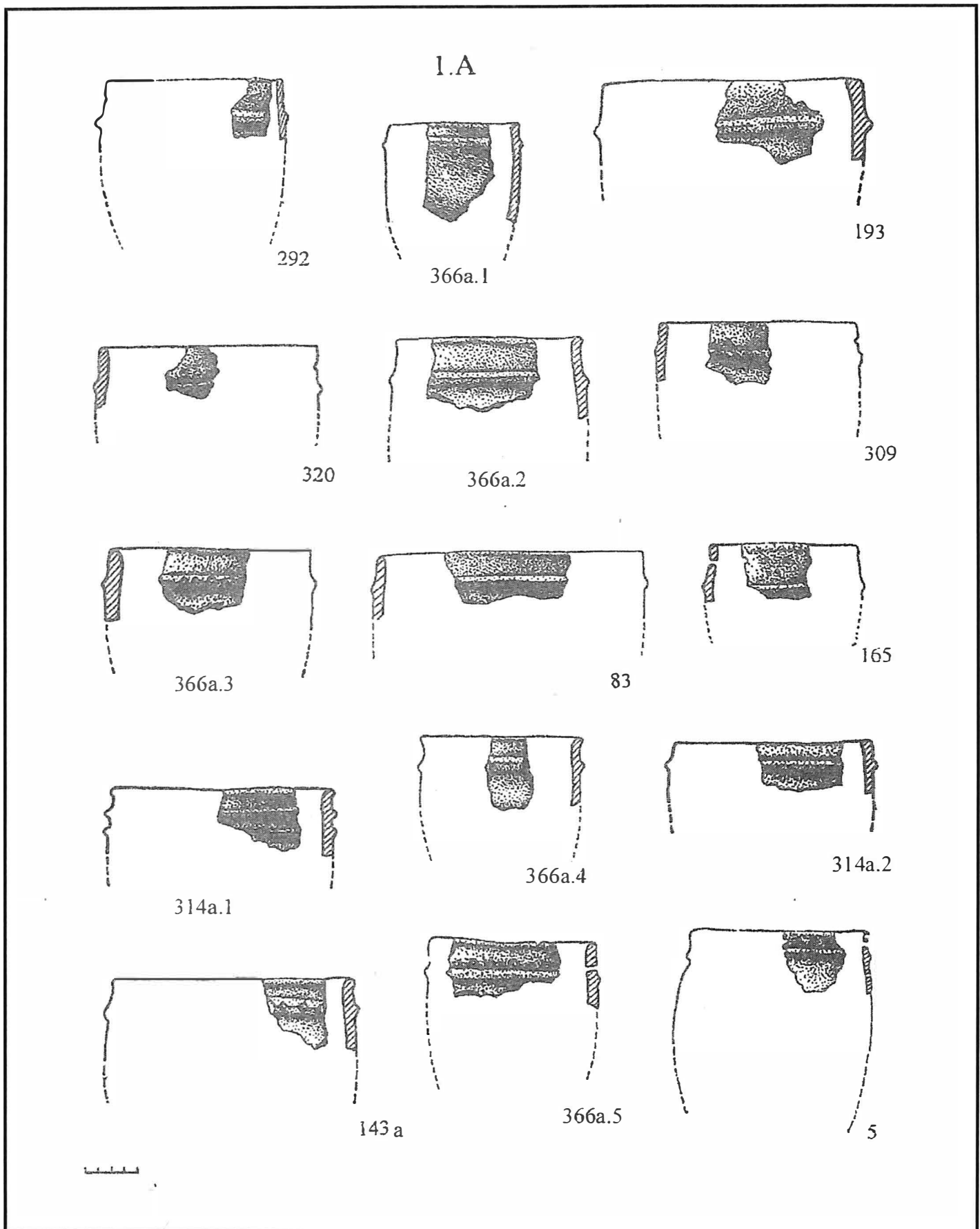
421

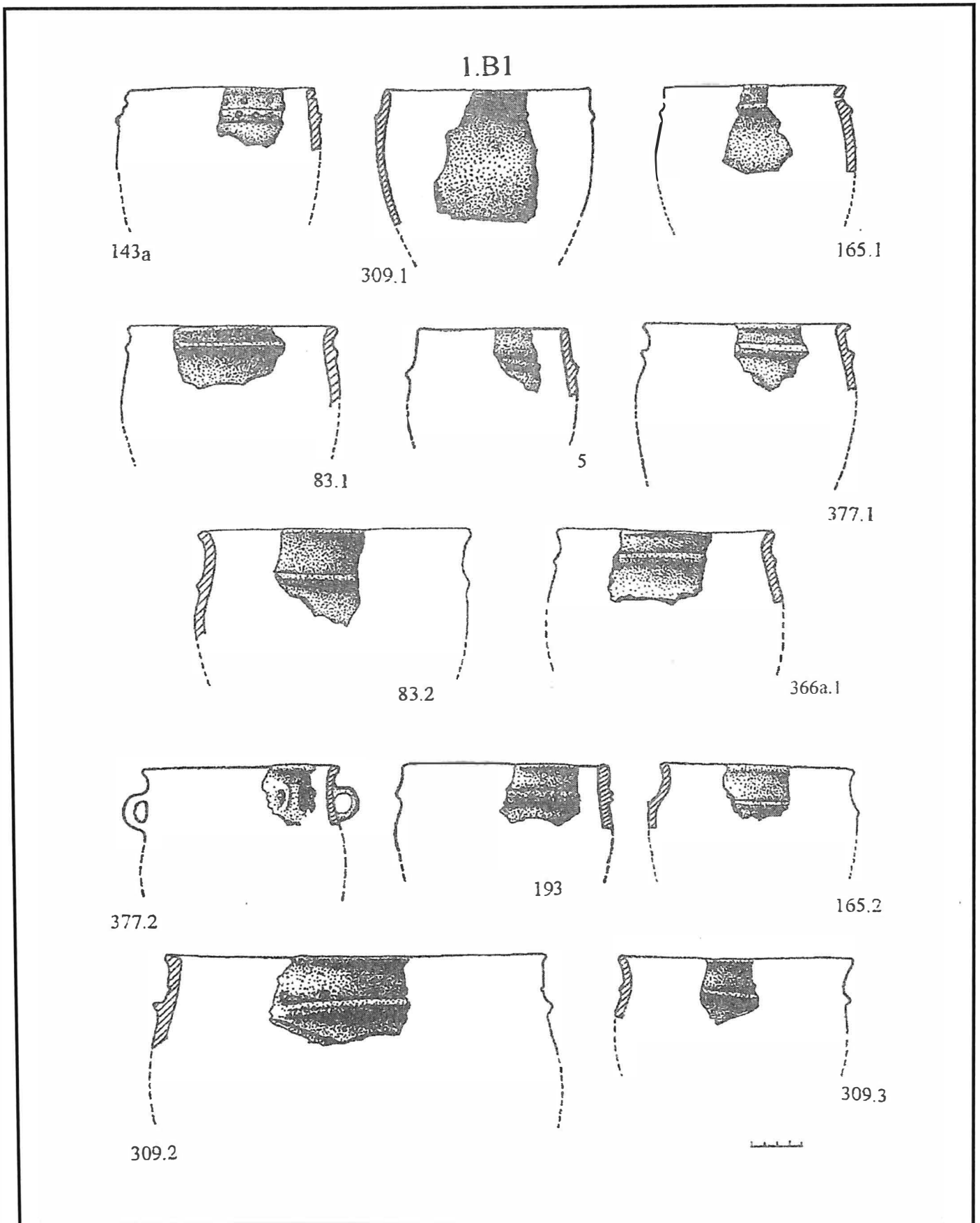
204

Planșa 39. Descoperiri funerare: 112, Dângeni; 192a, Iacobeni; 204, Iași; 295, Răuseni; 355, Todireni; 421, Stânca (295, 421 după L. Dascălu; 112, după E. Sava; 192, 204, 355 după A. C. Florescu)

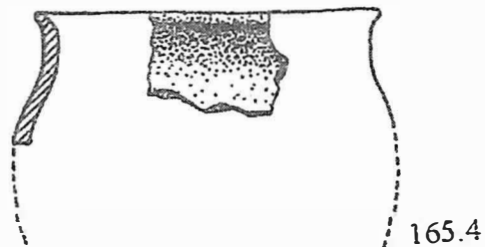
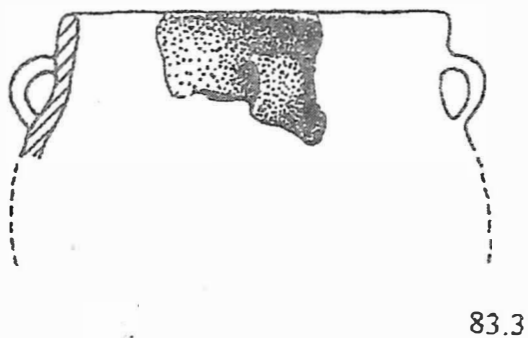
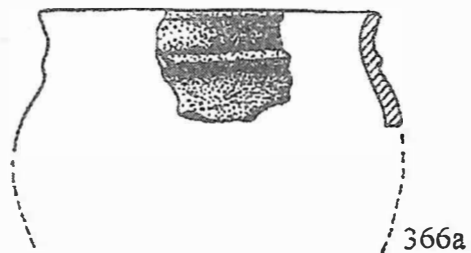
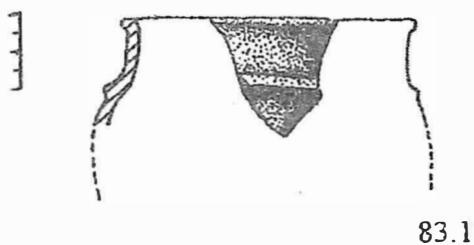
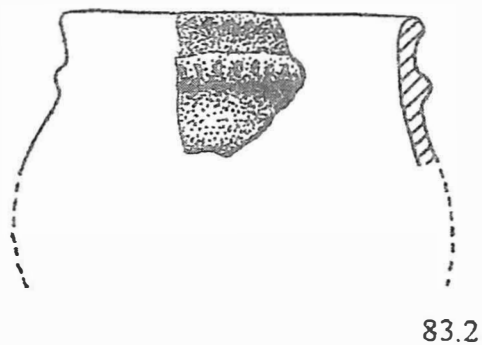
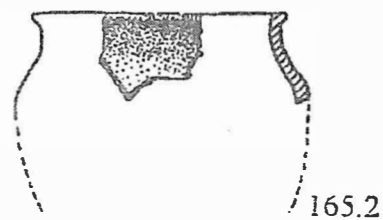
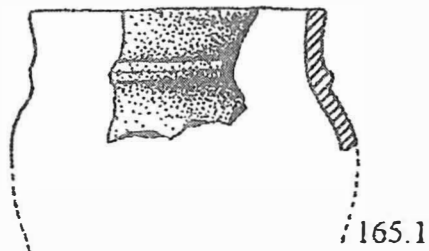
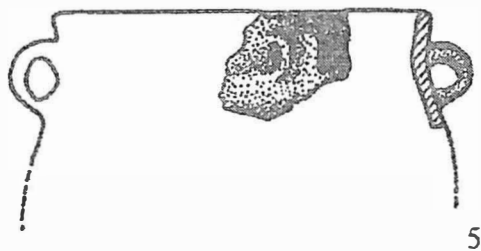

Planșa 40. Forme ceramice. Tip 1.A: 5, Andrieșeni; 83, Corlăteni; 143a, Erbiceni; 165, Havâma; 193, Iași; 292, Răuseni; 309, Ripiceni; 314a, Rusenii Noi; 320, Săveni; 366a, Trușești (după A. C. Florescu). Scări diferite

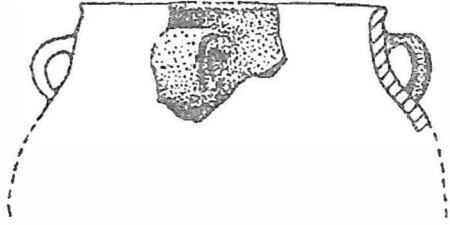
Planșa 41. Forme ceramice. Tip 1.B1: 5, Andrieșeni; 83, Corlăteni; 143a, Erbiceni; 165, Havârna; 193, Iași; 309, Ripiceni; 366a, Trușești; 377a, Valea Lupului (după A. C. Florescu)

1.B2

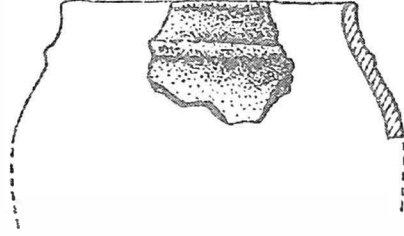

Plaușa 42. Forme ceramice. Tip 1.B2: 5, Andrieșeni; 83, Corlăteni; 165, Havârna; 366a, Trușești (după A. C. Florescu)

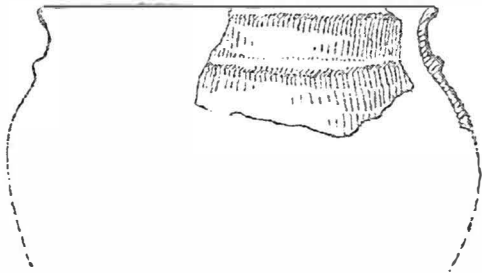
1.B3

83

366a.1

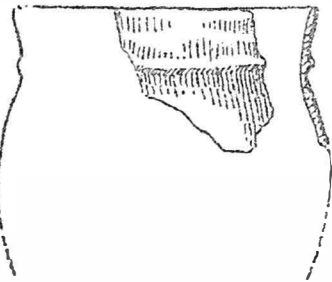

366a.2

366a.3

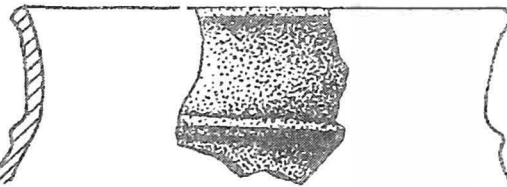
1.B4

366a.1

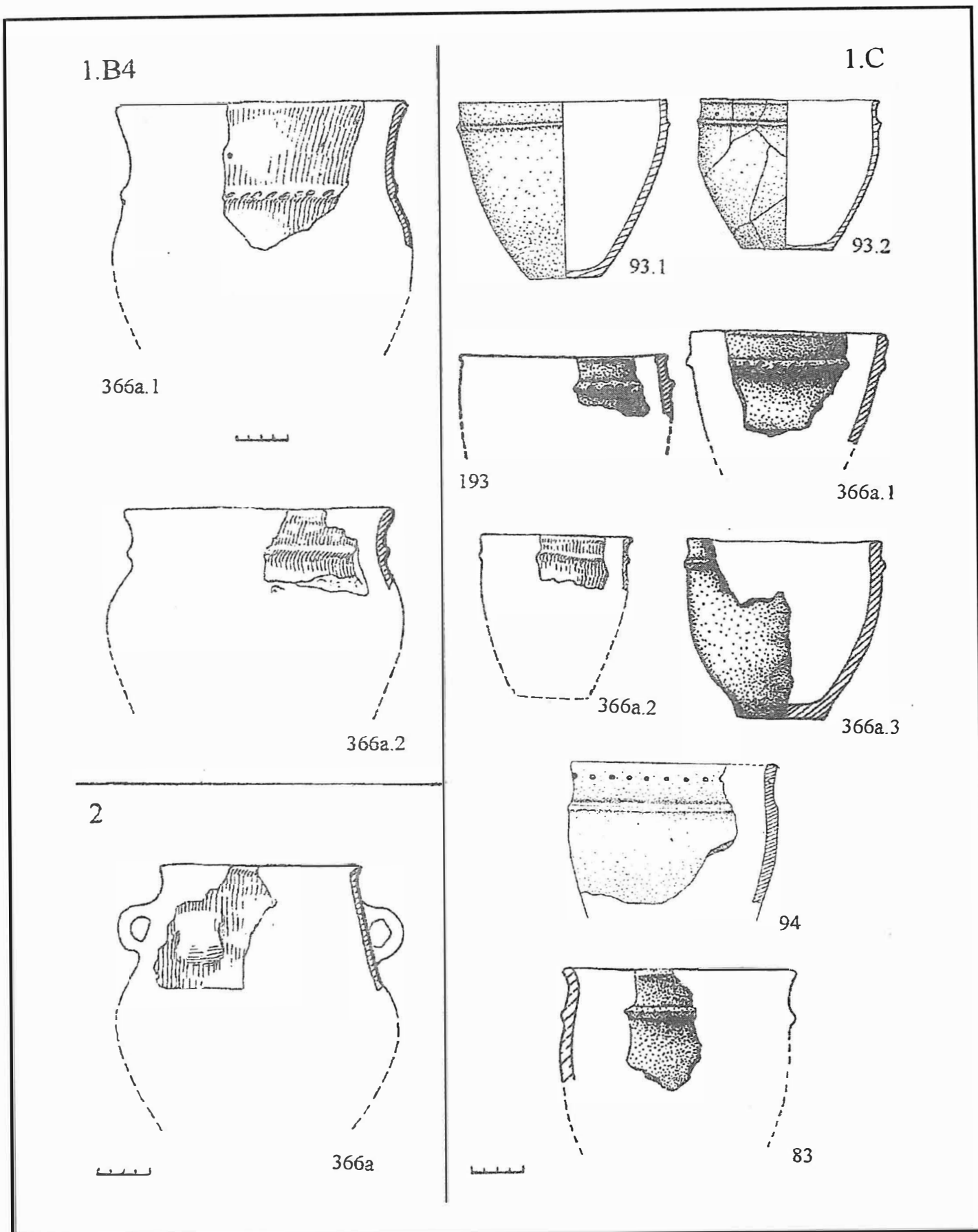
366a.2

83.1

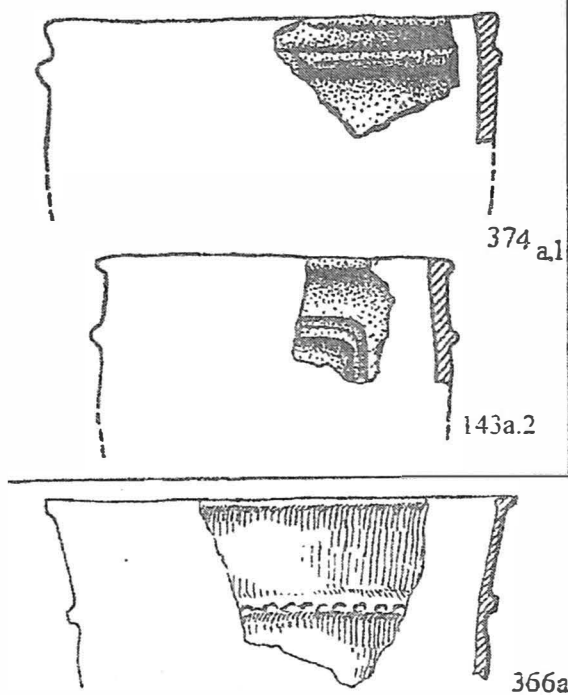
Planșa 43. Forme ceramice. Tip 1.B3: 83, Corlăteni; 366a, Trușești. Tip 1.B4: 83, Corlăteni; 366a, Trușești (după A. C. Florescu)

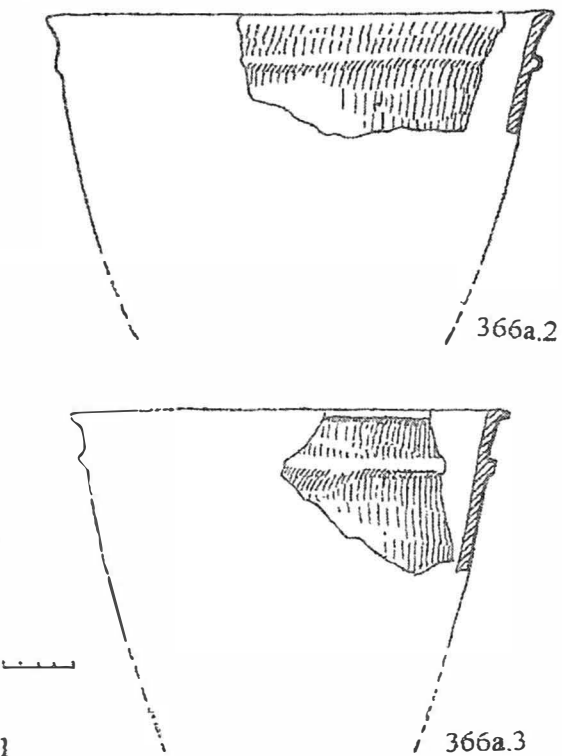
Planșa 44. Forme ceramice. Tip 1.B4: 366a, Trușești. Tip 1.C: 83, Corlăteni; 93, Crasnaleuca; 94, Crasnaleuca; 193, Iași; 366a, Trușești. Tip 2: 366a, Trușești (83, 193, 366a, după A. C. Florescu; 93, după L. Dascălu; 94, inedit, săpături L. Dascălu)

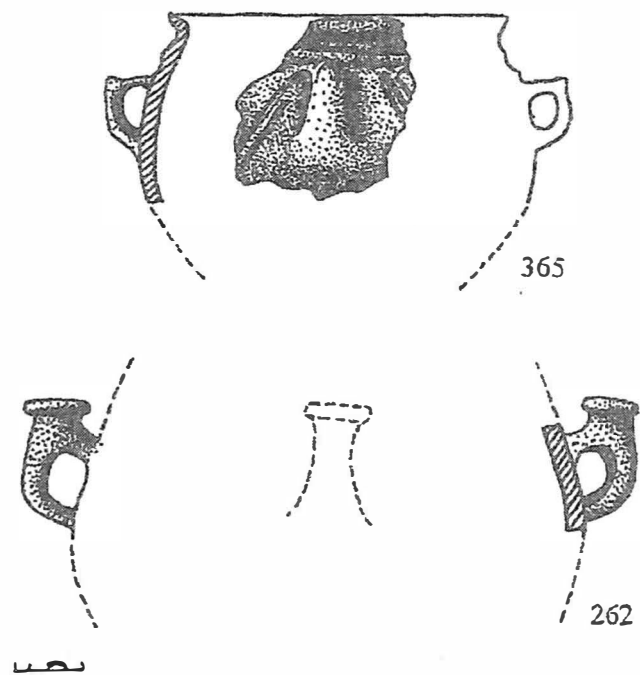
1.A

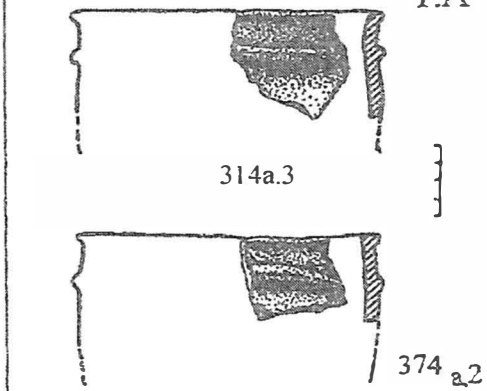
1.C

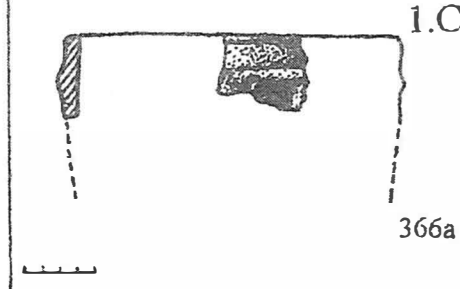
3

1.A

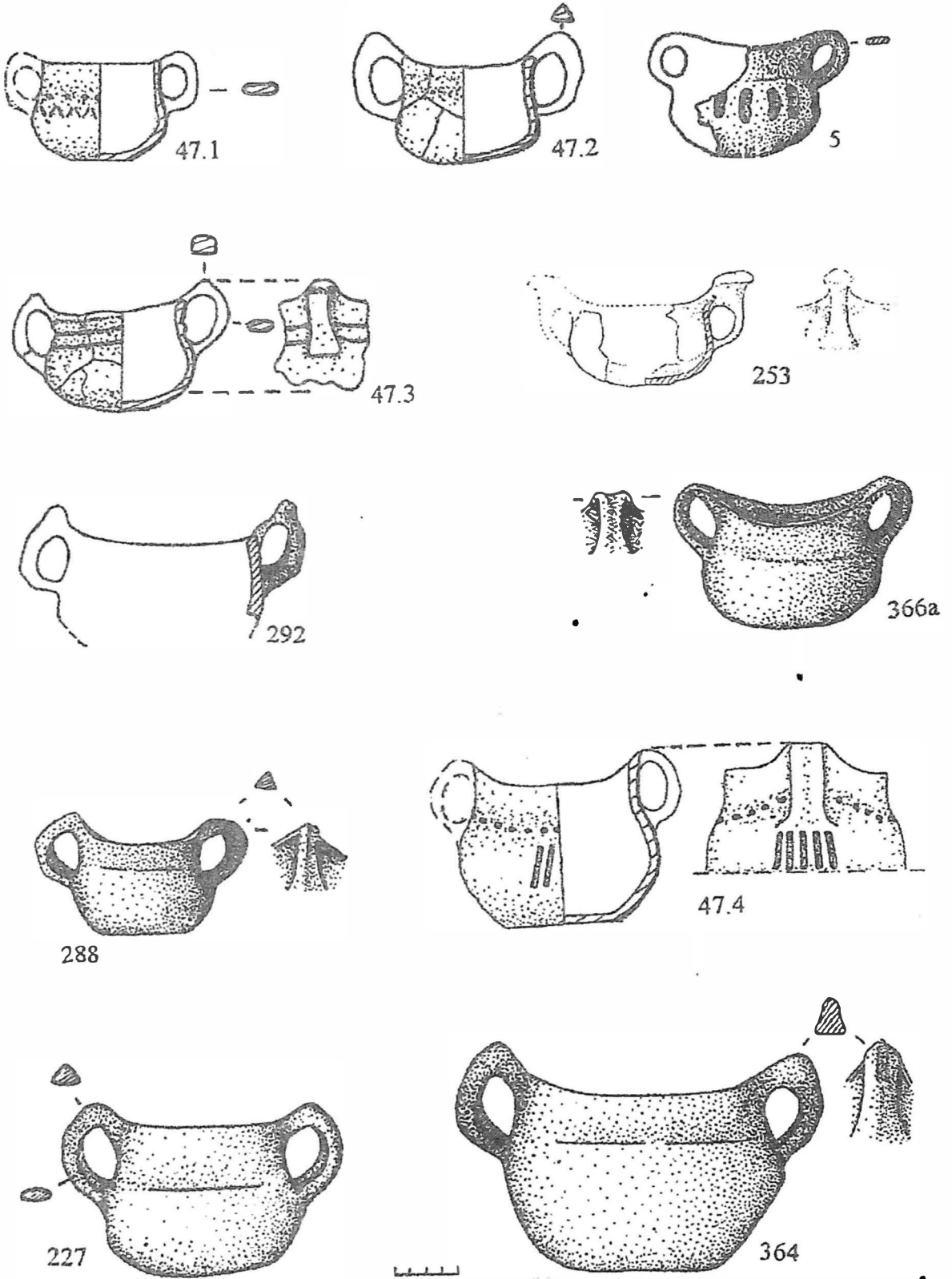

1.C

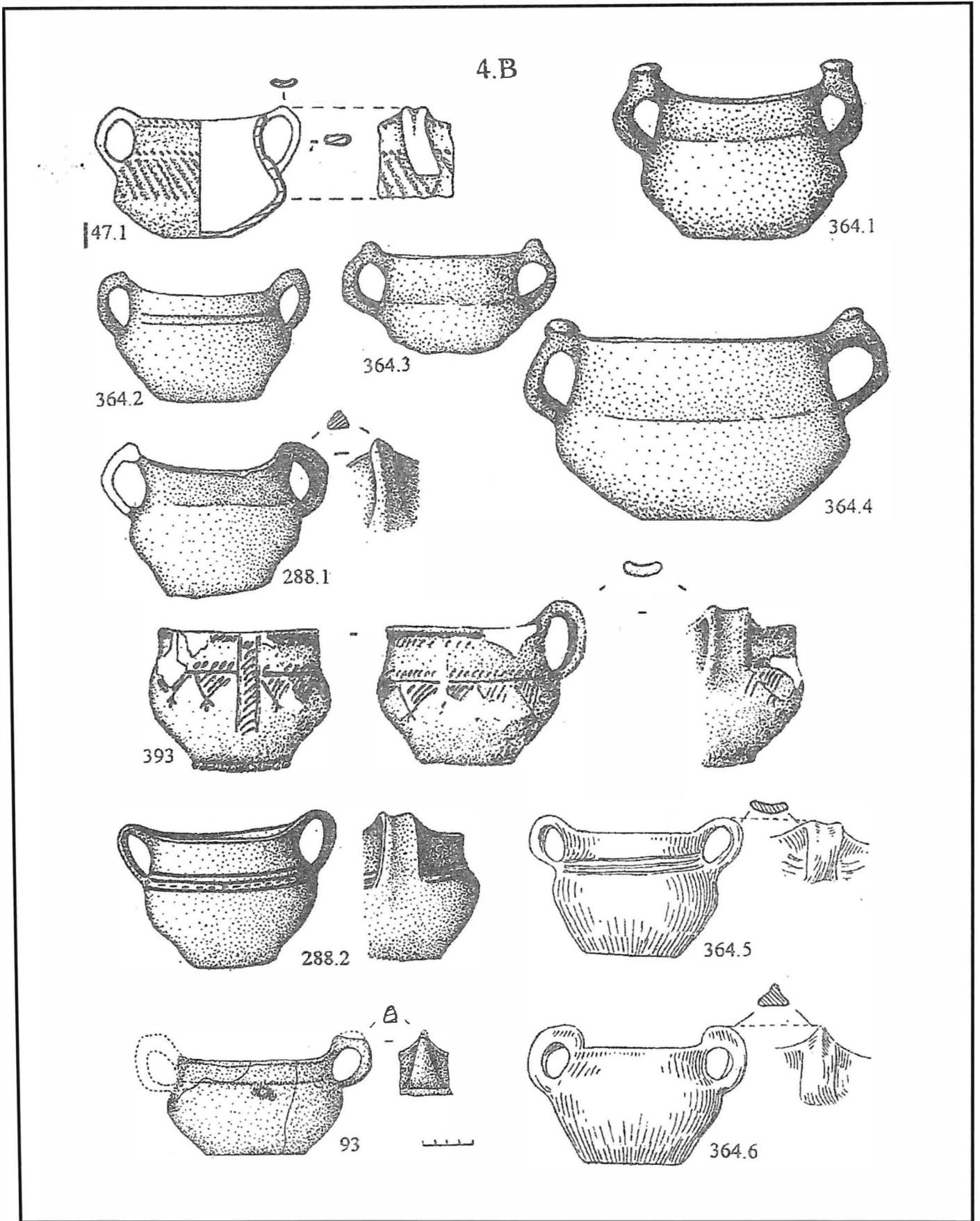

Planșa 45. Forme ceramice. Tip 1.A: 143a, Erbiceni; 314a, Rusenii Noi; 374a, Ulmi - Liteni. Tip 1.C: 366a, Trușești. Tip 3: 262, Nichiteni; 365, Trușești (după A. C. Florescu)

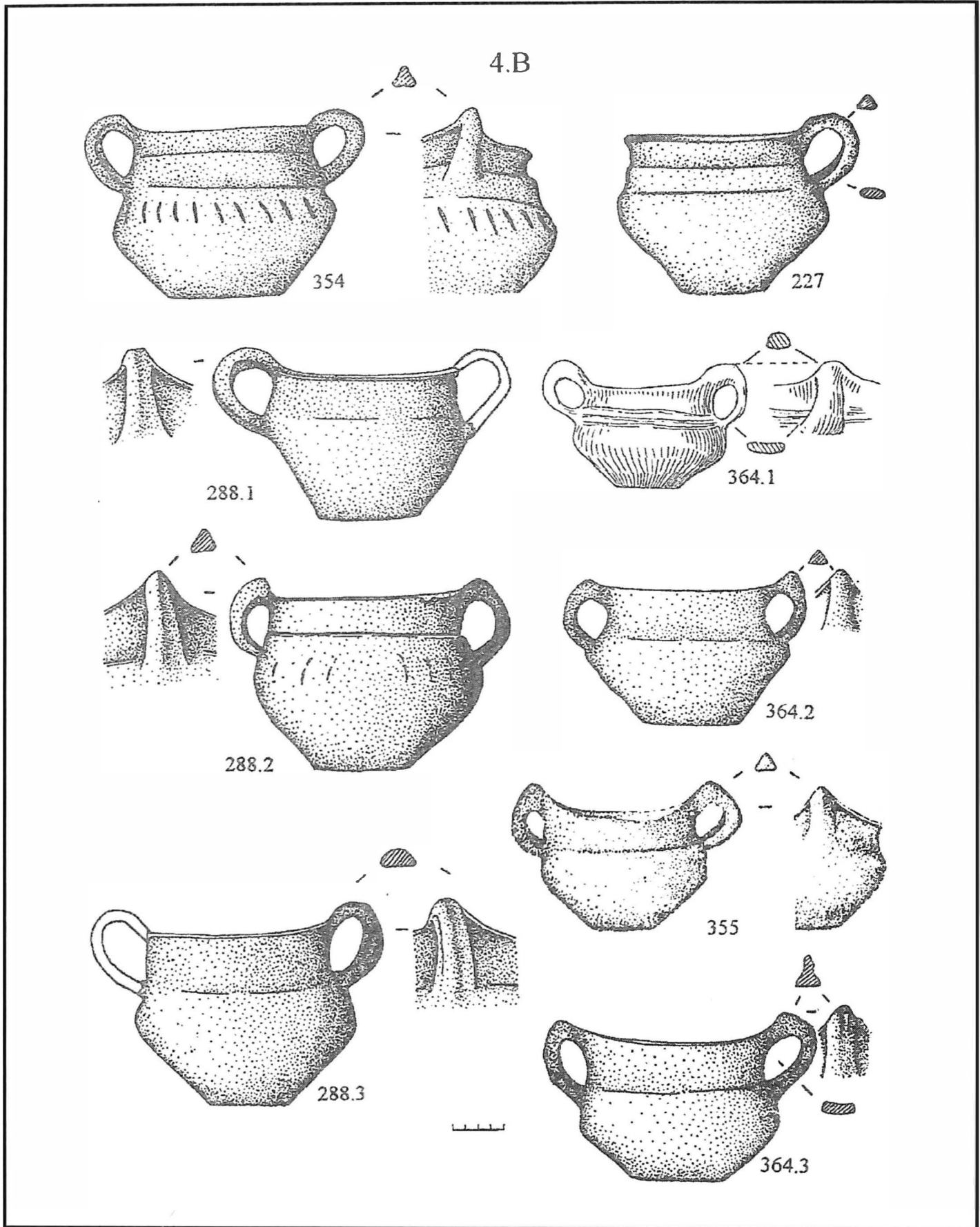
4.A

Plaușa 46. Forme ceramice. Tip 4.A: 47, Brăești; 227, Lețcani; 253, Mitoc; 288b, Probota; 292, Răusenii; 364, Trușești; 366a, Trușești (după A. C. Florescu)

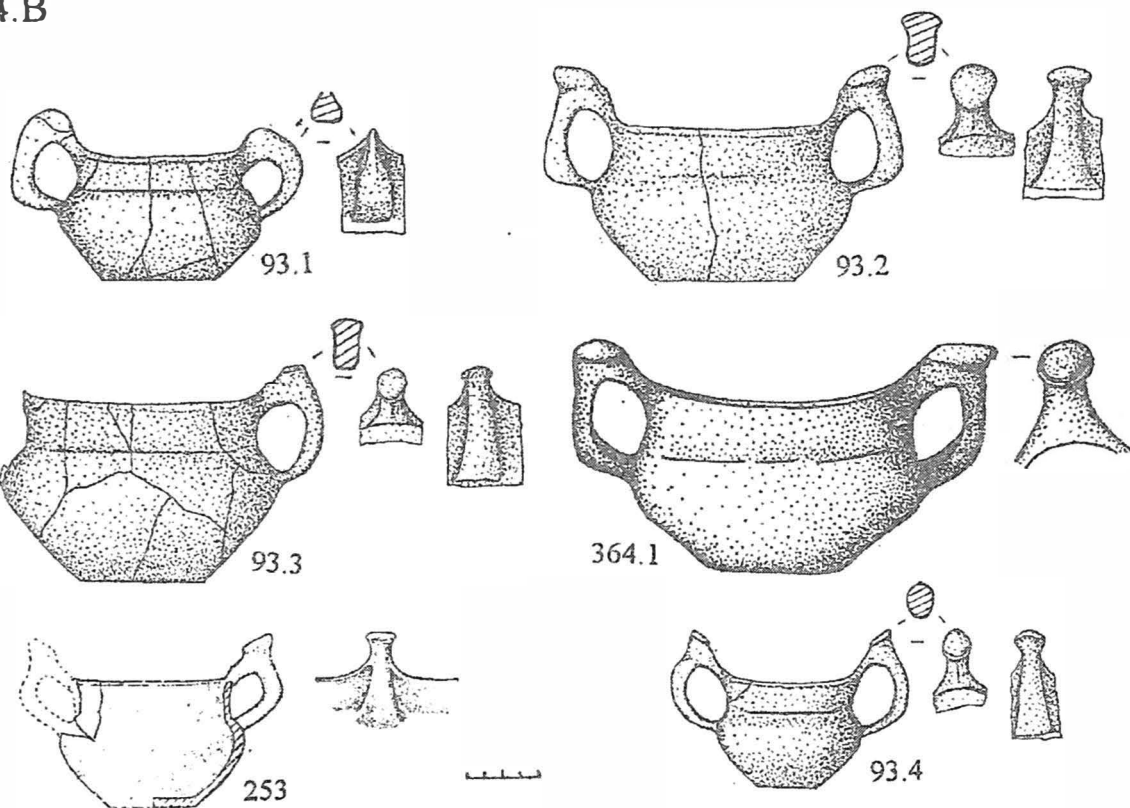

Planșa 47. Forme ceramice. Tip 4.B: 47, Brăești; 93, Crasnaleuca; 288b, Proboța; 364, Trușești; 393, Vlăsinești (47, 93, după L. Dascălu; 288b, 364, 393, după A. C. Florescu)

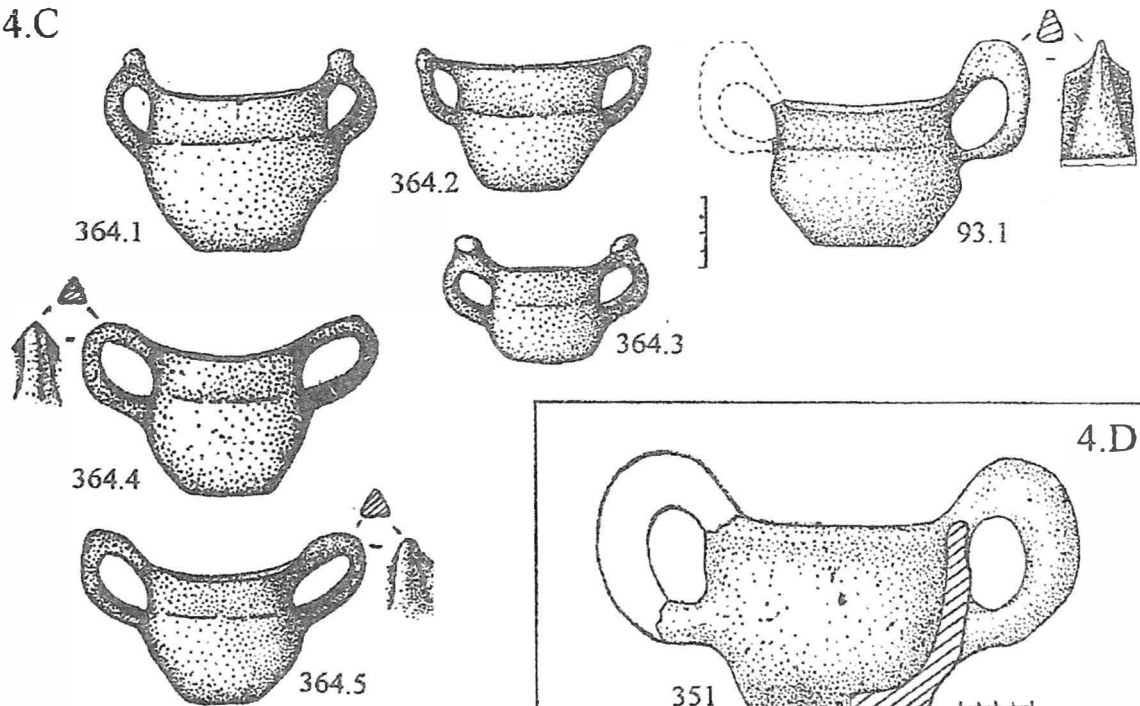

Plaușa 48. Forme ceramice tip 4.B: 227, Lețani; 288b, Probota; 354, Târgu Frumos; 355, Todireni; 364, Trușești (după A. C. Florescu)

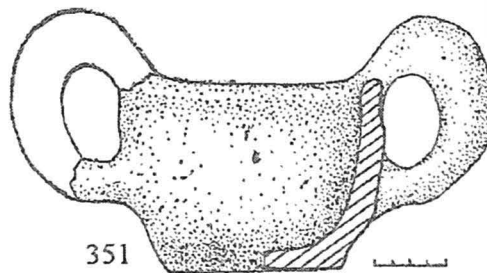
4.B

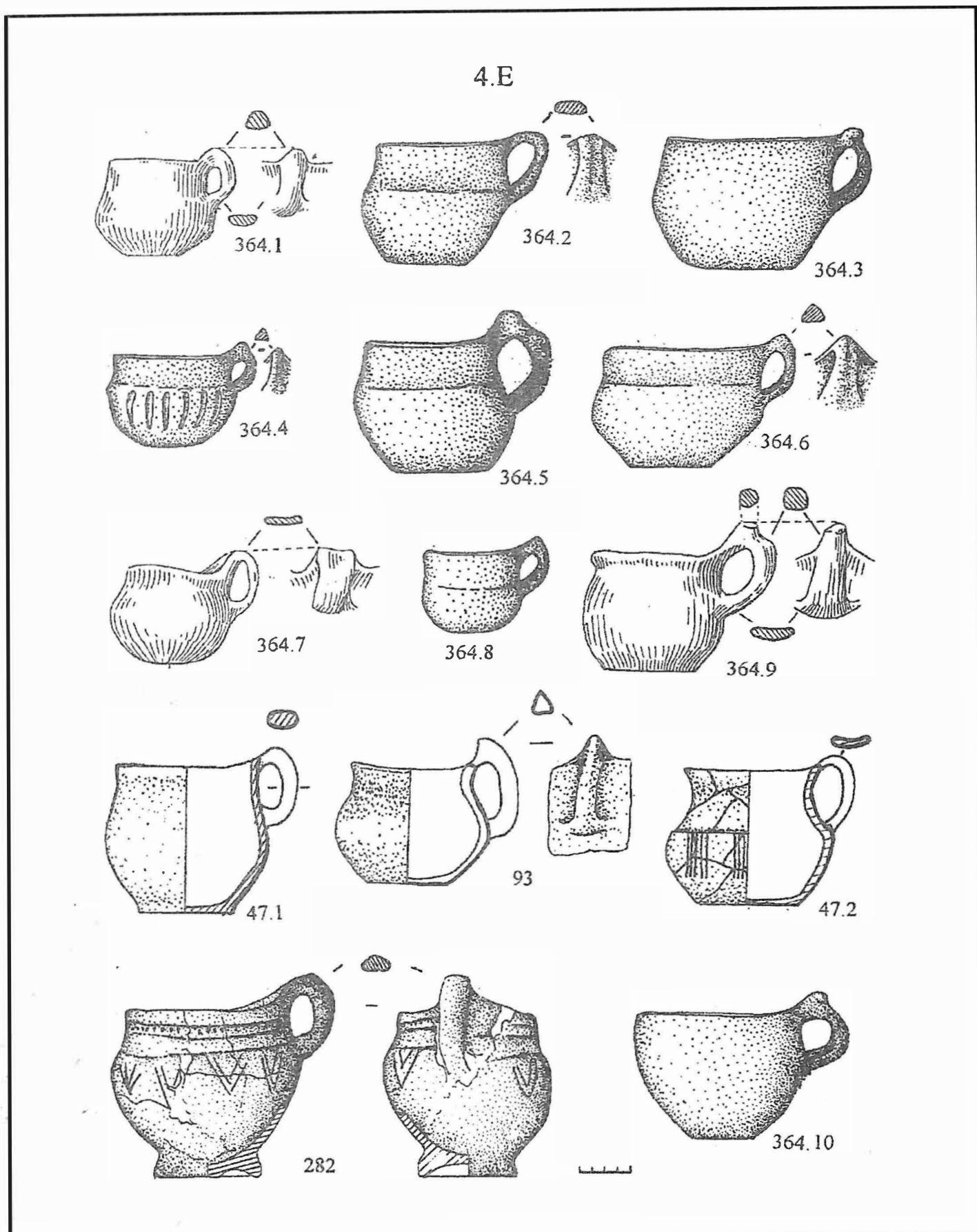
4.C

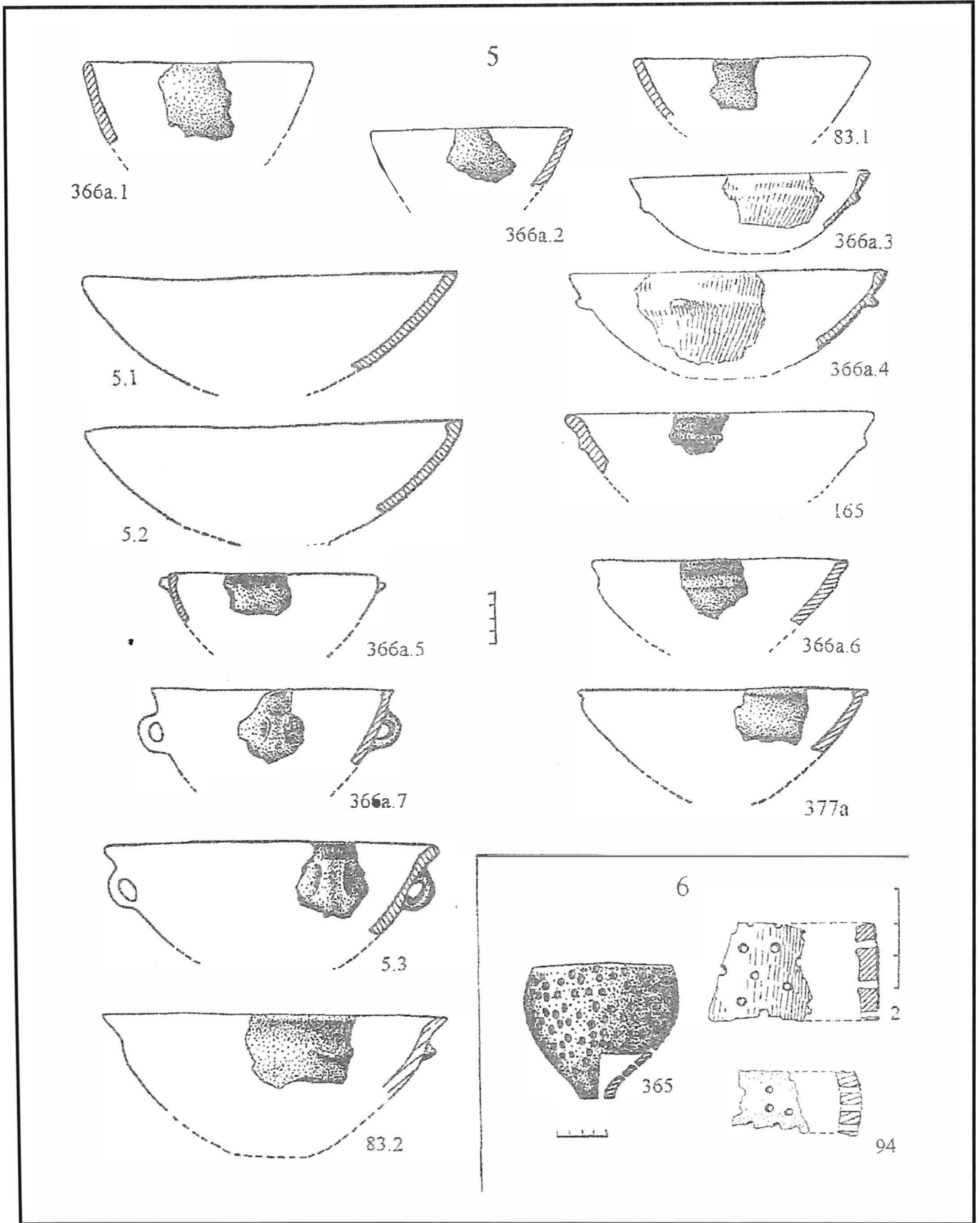
4.D

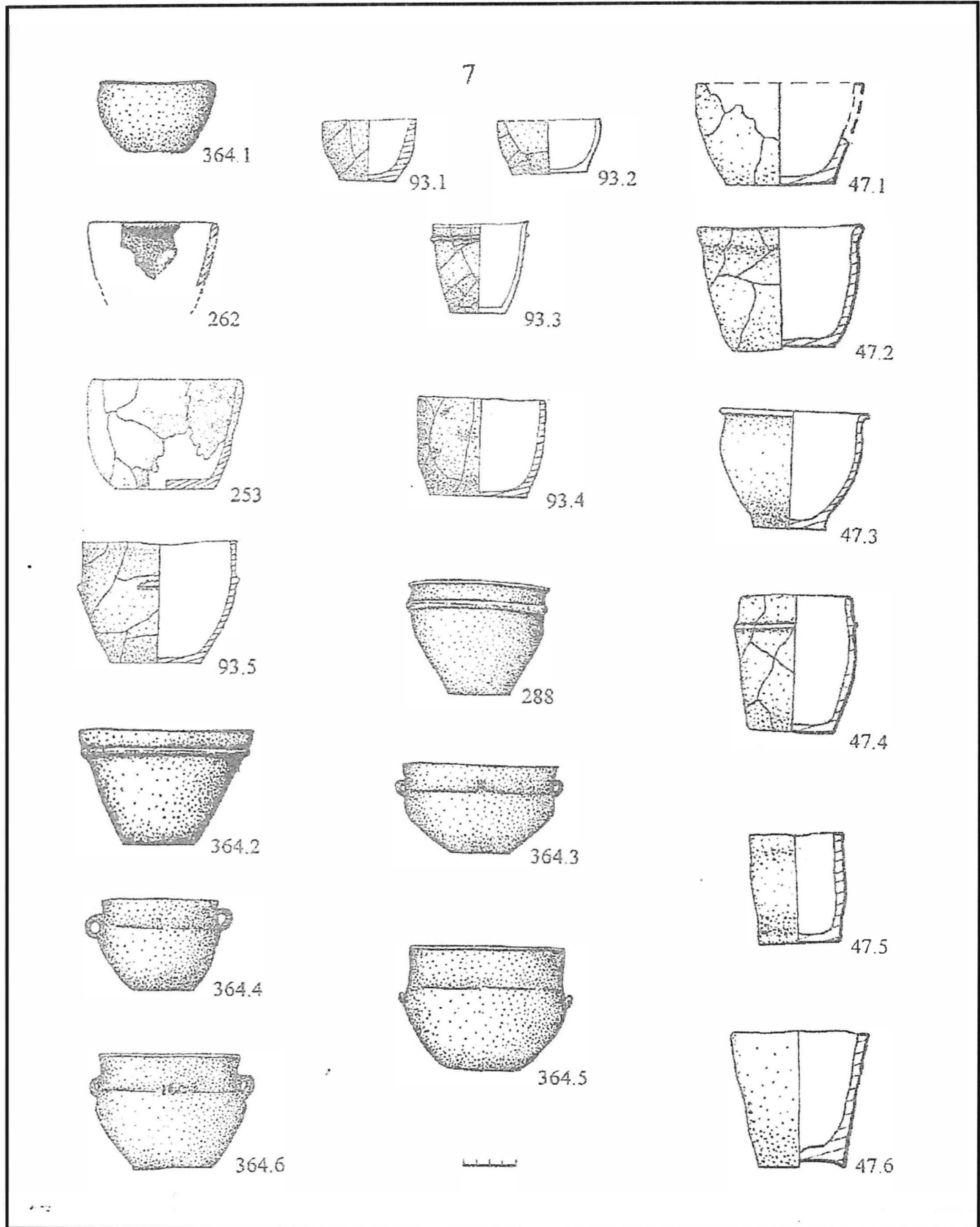
Planșa 49. Forme ceramice. Tip 4.B: 93, Crasnaleuca; 253, Mitoc; 364, Trușești. Tip 4.C: 93, Crasnaleuca; 364, Trușești. Tip 4.D: 351, Tăutești (93, după L. Dascălu; 253, după V. Chirica; 351, 364 după A. C. Florescu)

Planșa 50. Forme ceramice. Tip 4.E: 47, Brăești; 93, Crasnaleuca; 282, Popricani; 364, Trușești (47, 93, după L. Dascălu; 282, 364, după A. Florescu)

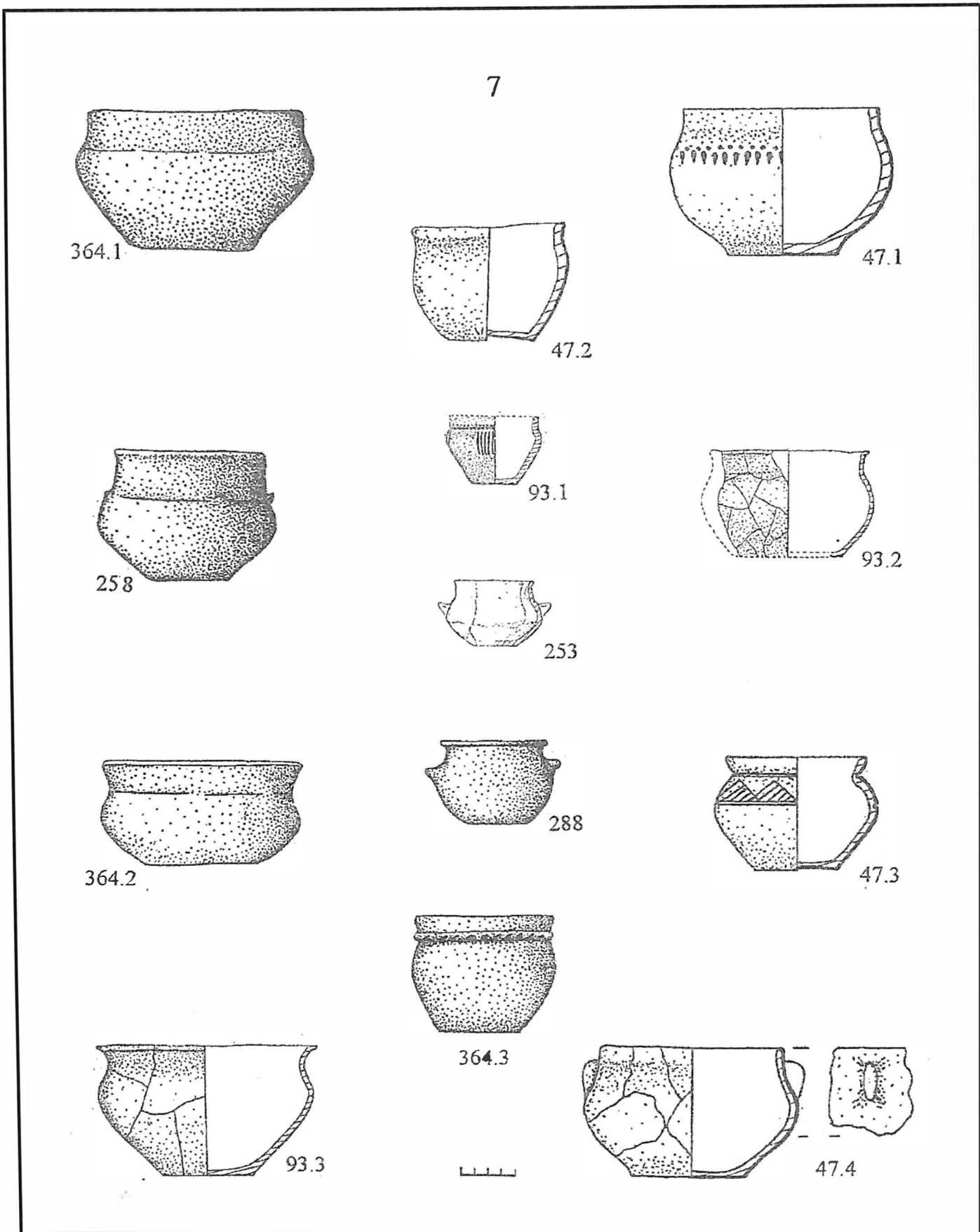

Planșa 51. Forme ceramice. Tip 5: 5, Andrieșeni; 83, Corlăteni; 165, Havârna; 366a, Trușești; 377a, Valea Lupului. Tip 6: 2, Albești; 94, Crasnaleuca; 365, Trușești (2, 5, 83, 165, 365, 366a, 377a, după A. C. Florescu; 94, după L. Dascălu)

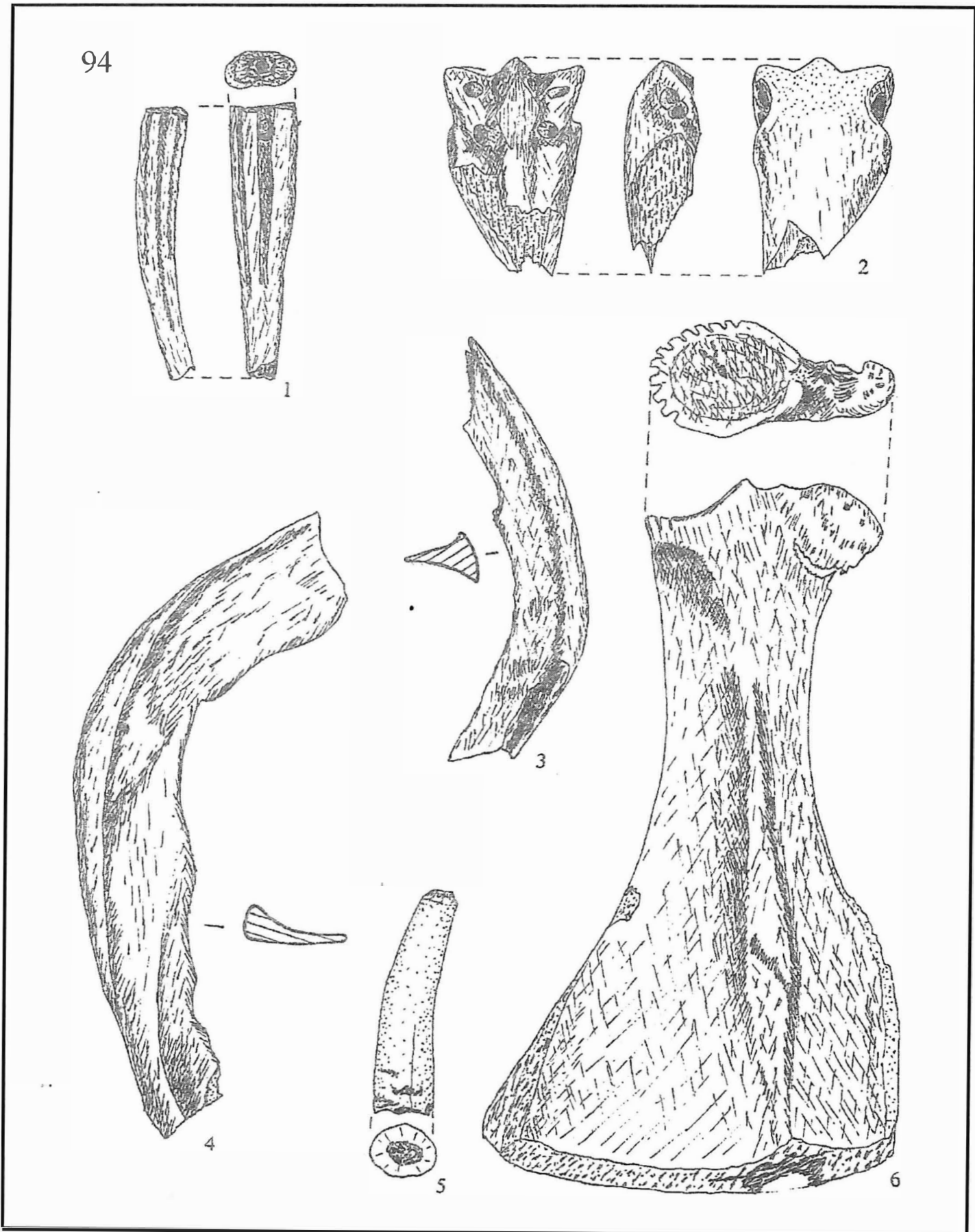

Planșa 52. Forme ceramice. Tip 7: 47, Brăești; 93, Crasnaleuca; 253, Mitoc; 262, Nichiteni; 288b, Probota; 364, Trușești (47, 93, după L. Dascălu; 253, după V. Chirica; 262, 288b, 364, după A. C. Florescu)

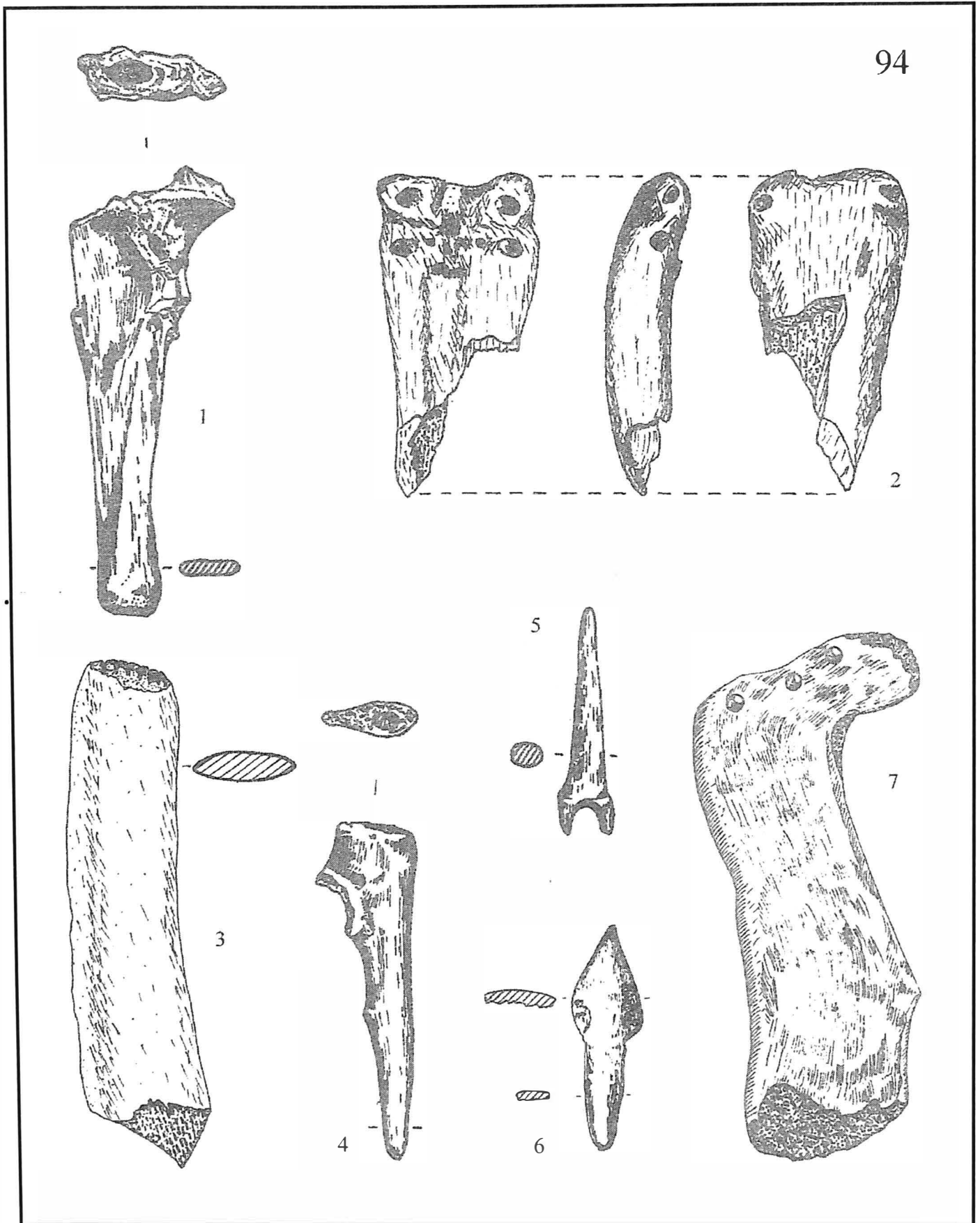

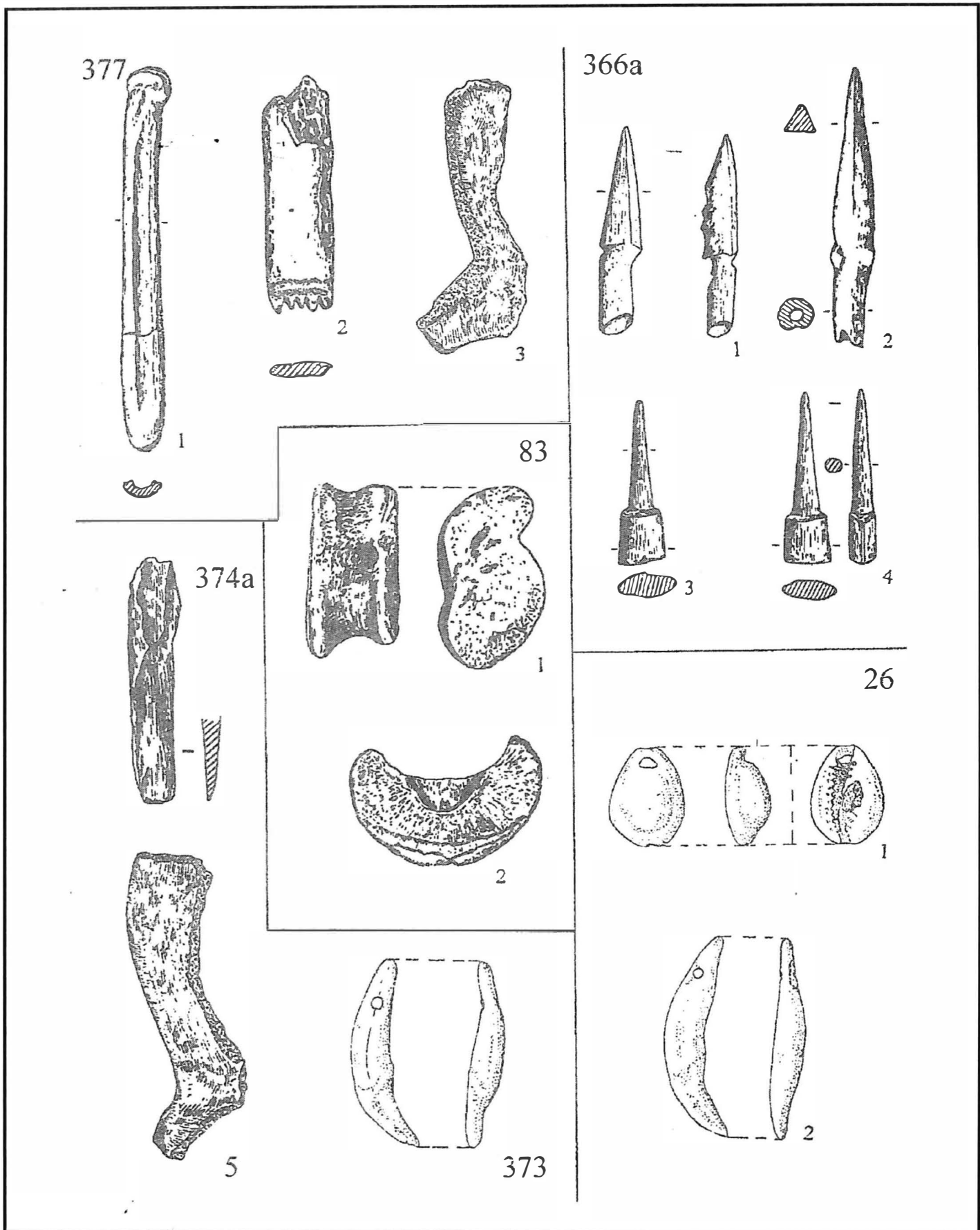
Planșa 53. Forme ceramice. Tip 7: 47, Brăești; 93, Crasnaleuca; 253, Mitoc; 258, Movila Ruptă; 288b, Probota; 364, Trușești (47, 93, după L. Țascălu; 253 după V. Chirica; 258, 288b, 364 după A. C. Florescu; 351, după Așezări)

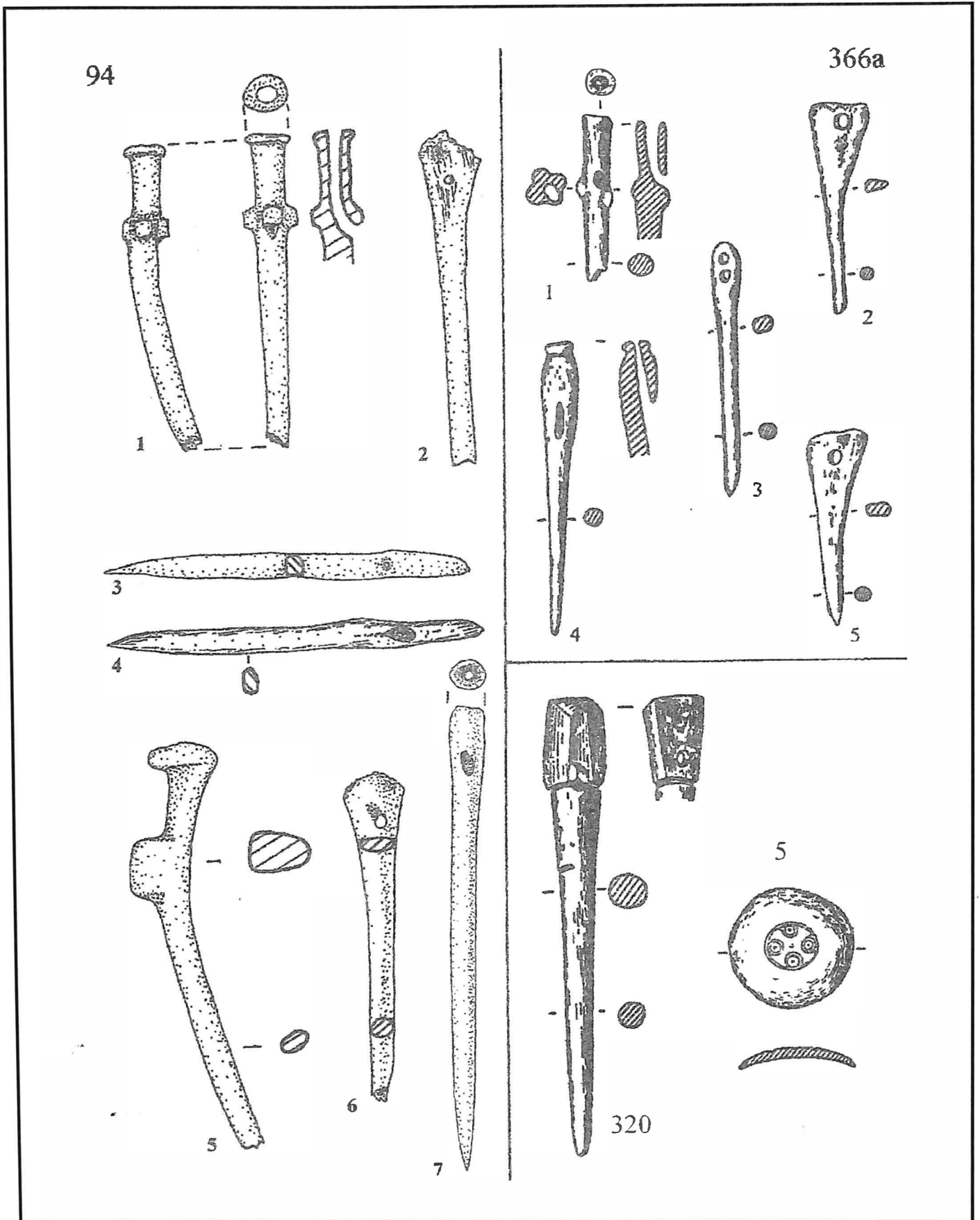
Planșa 54. Obiecte de os: 94/1-6, Crasnaleuca (inedit, săpături L. Dascălu). Scări diferite

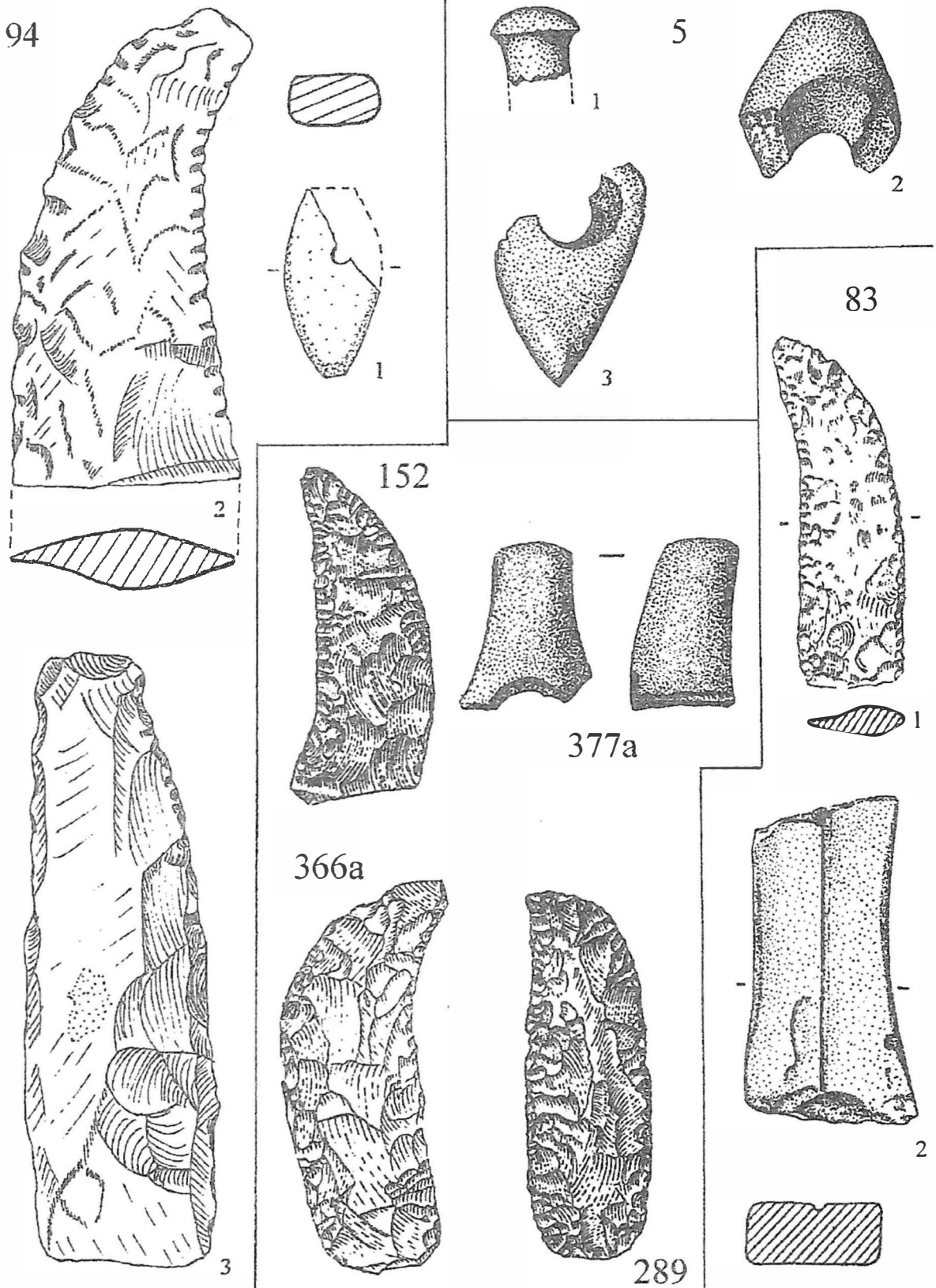
Planșa 55. Obiecte de os: 94/1-7, Crasnaleuca (inedit, săpături L. Dascălu). Scări diferite

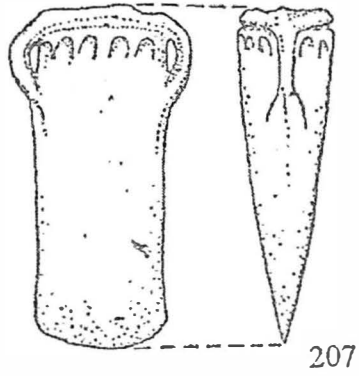
Plaușă 56. Obiecte de os: 5, Andrieșeni; 26, Belcești; 83, Corlăteni; 366a, Trușești; 373, Ulmi - Liteni; 374a, Ulmi - Liteni; 377a, Valea Lupului (după A. C. Florescu). Scări diferite

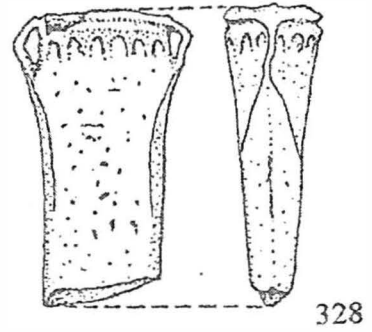
Planșa 57. Obiecte de os: 5, Andrieșeni; 94/1-7, Crasnaleuca; 320, Săveni; 366a/1-5, Trușești (5, 320, 366a, după A. C. Florescu; 94, inedit, săpături L. Dascălu)

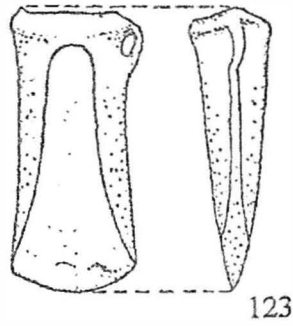
Plaușă 58. Obiecte din piatră și silex: 5.1-3, Andrieșeni; 83.1-2, Corlăteni; 94.1-3, Crasnaleuca; 152, Ghireni; 289, Proboata; 366a, Trușești; 377a, Valea Lupului (5, 83, 152, 289, 366a, 377a, după A. C. Florescu). Scări diferite

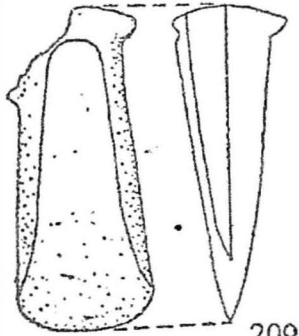
207

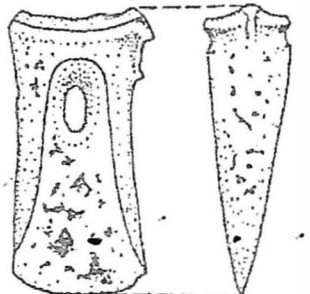
328

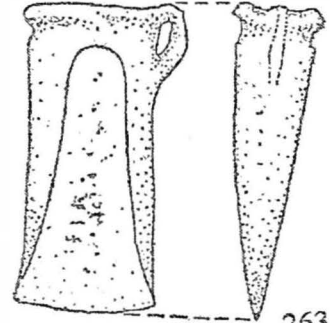
123

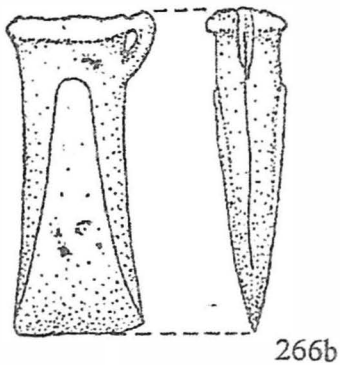
209

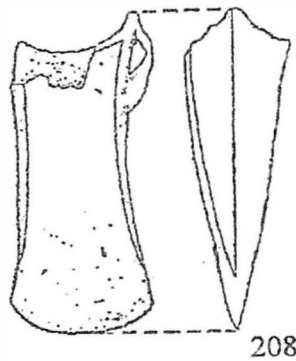
338

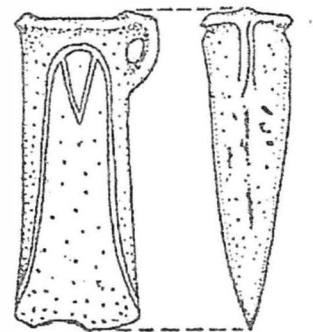
263

266b

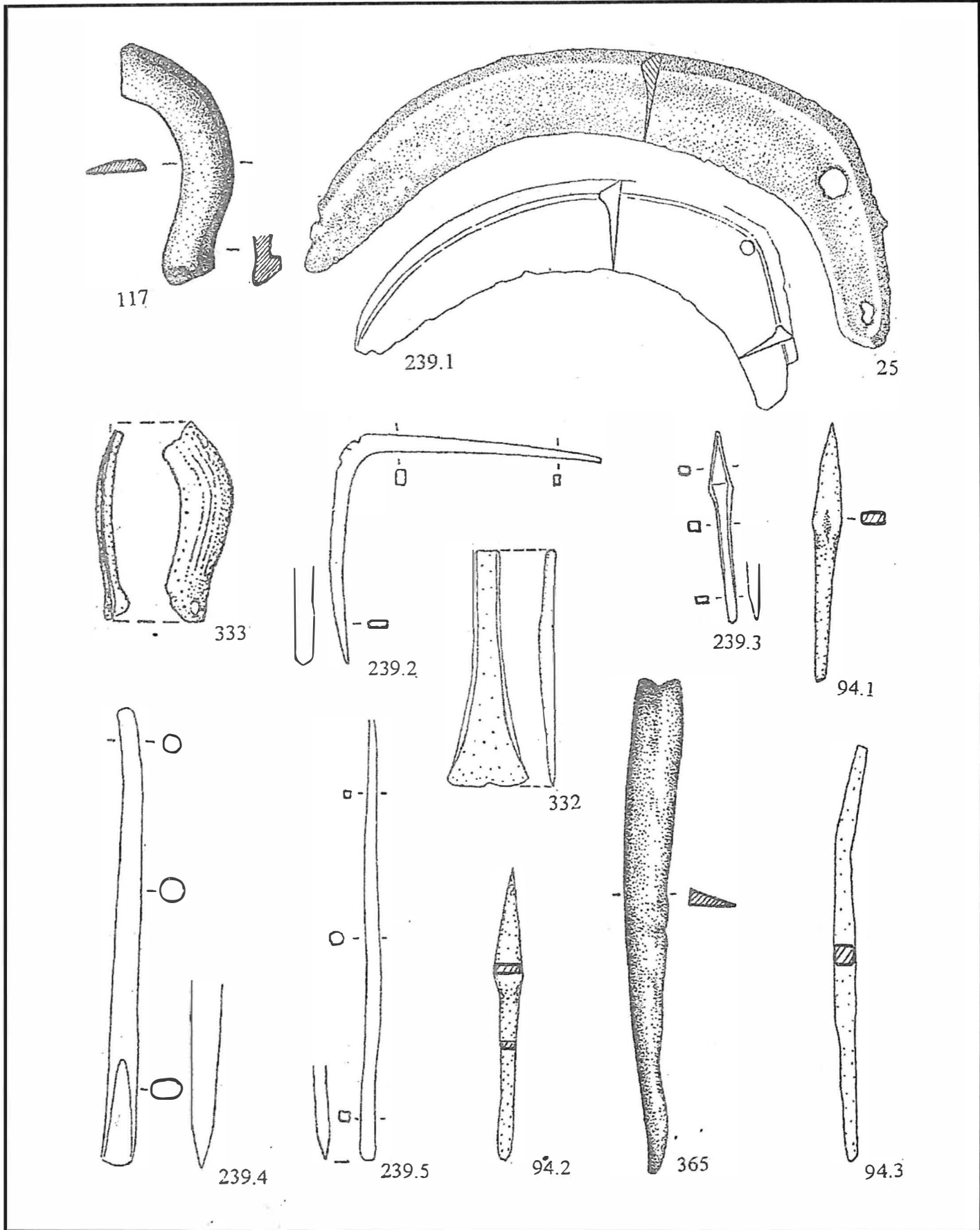

208

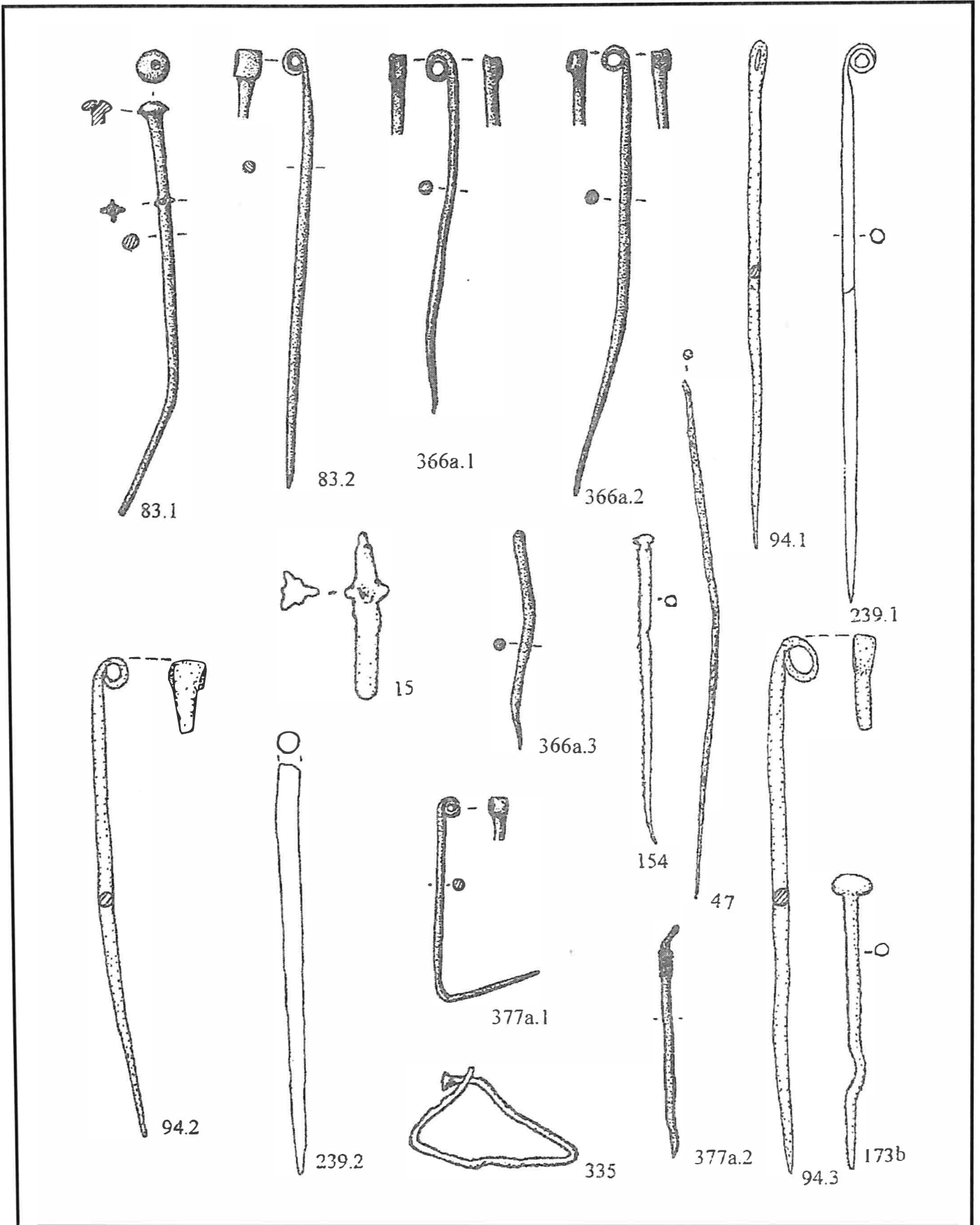
337

Planșa 59. Celturi: 123, Dorohoi; 208, Ibănești; 209, Ibănești; 263, Nițeni; 266b, Pălăniș; 328, Socrujeni; 337, Stroiști; 338, Sulița (după P. Șadurschi). Scări diferite

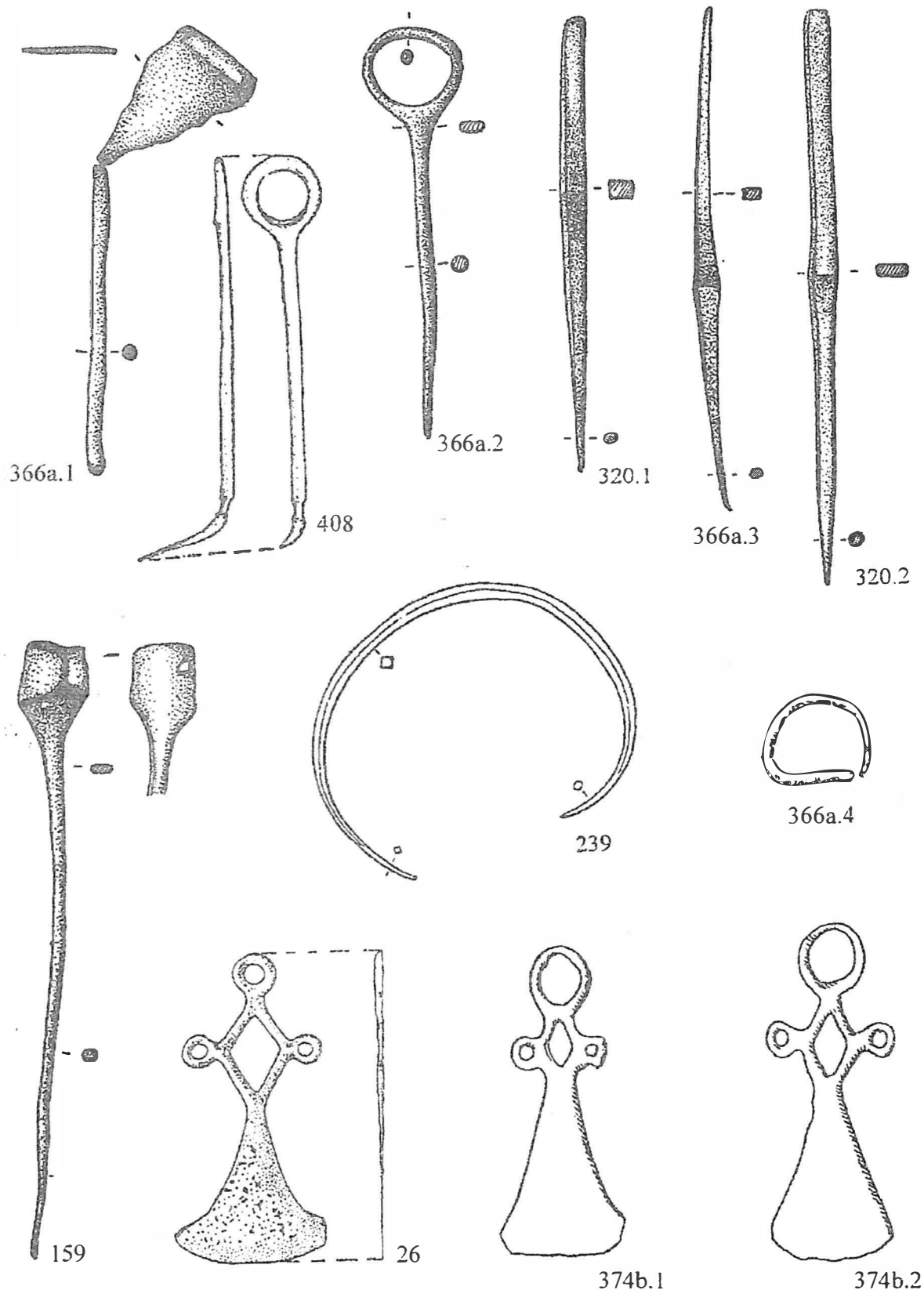

Plaușa 60. Unelte și arme de bronz: 25, Bălțați; 94, Crasnaleuca; 117, Dorobant; 239, Mihălășeni; 322, Stăncești; 333, Stăncești; 365, Trușești (25, după RAJI; 94, inedit, săpături L. Dascălu; 117, 365, după A. C. Florescu; 239, după I. Ioniță și O. L. Șovan; 322, 333, după P. Șadurschi). Scări diferite

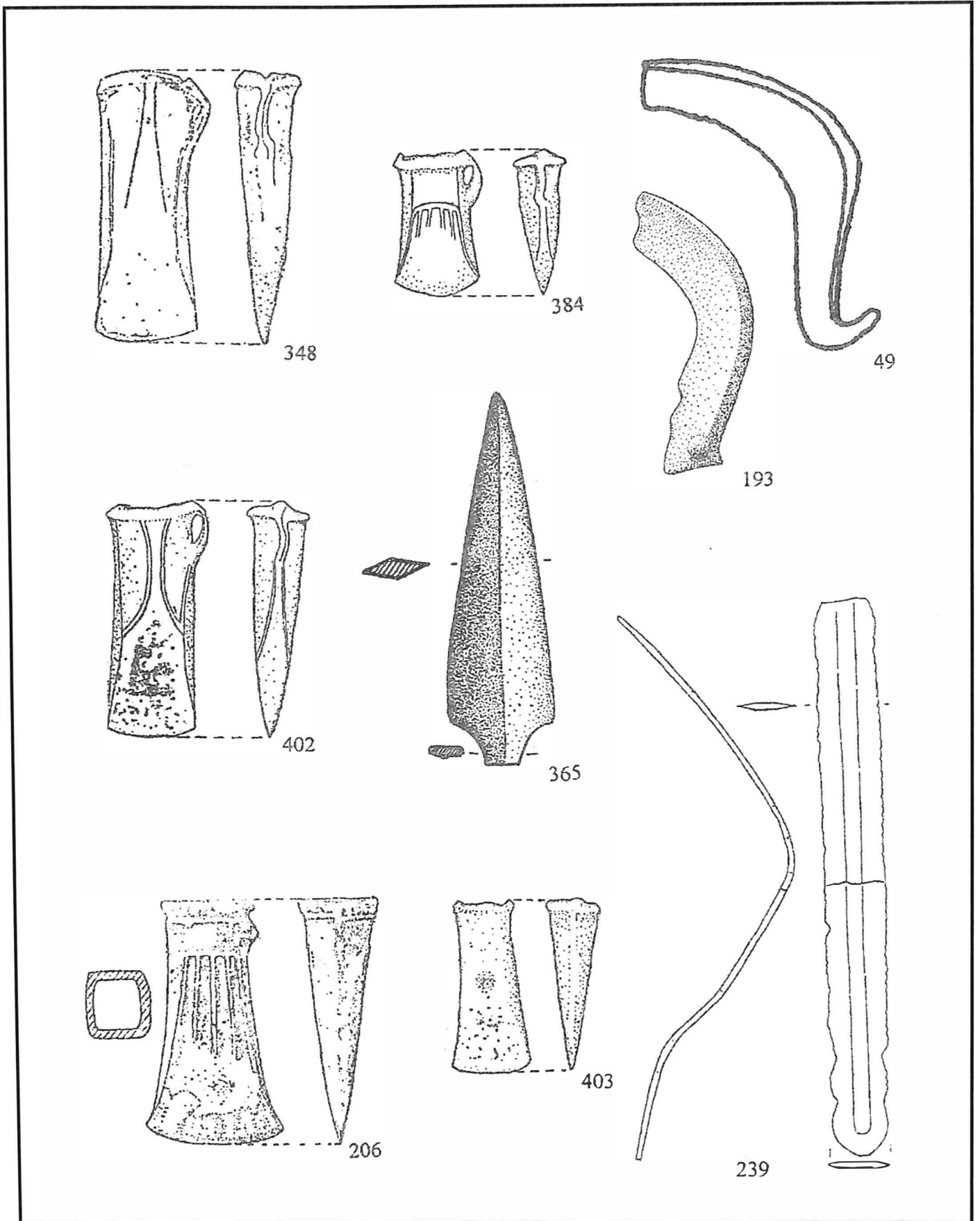

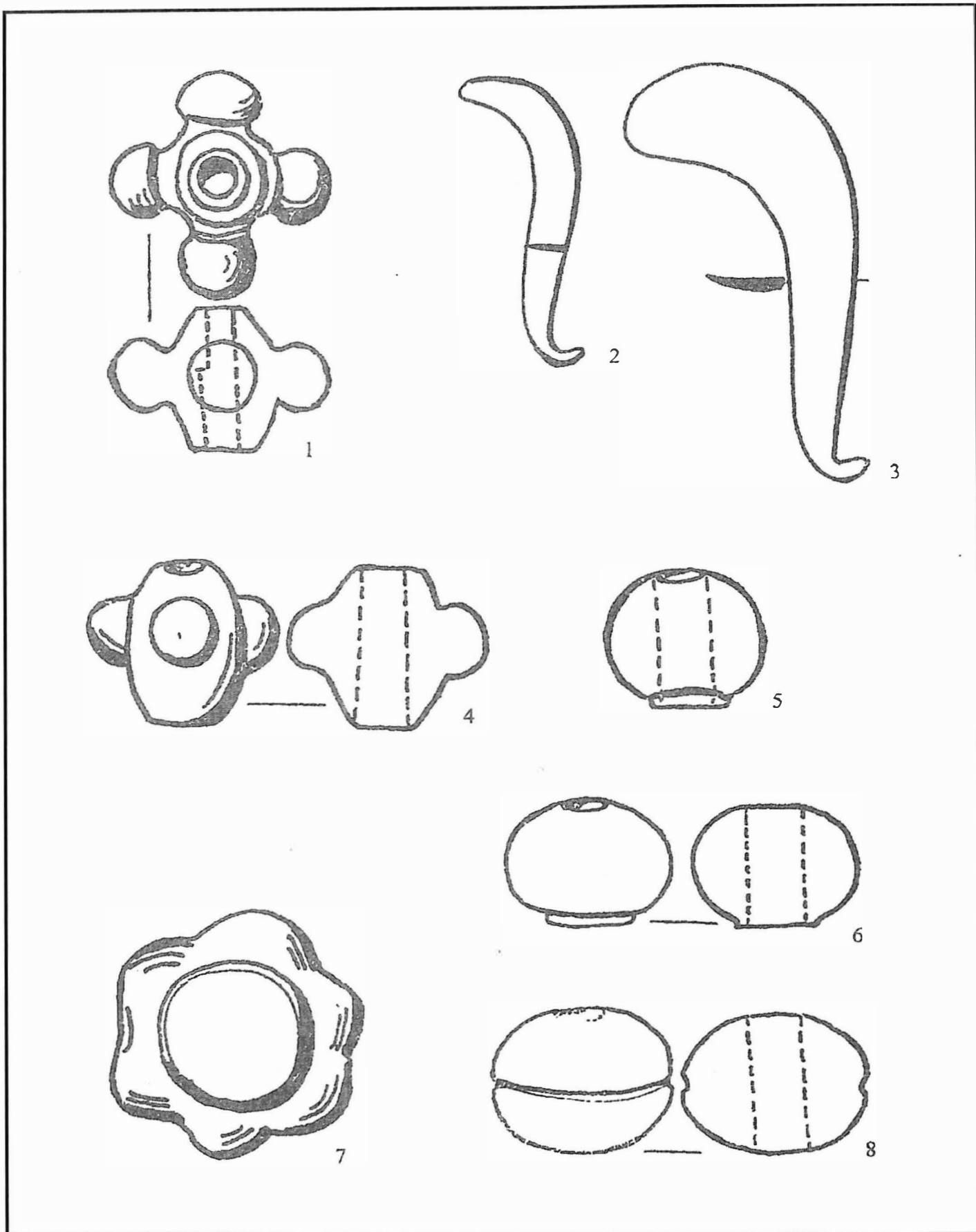
Planșa 61. Ace de bronz: 15, Baisa; 83, Corlăteni; 94, Crasnaleuca; 173b, Hlipiceni; 239, Mihălășeni; 335, Strahotin; 366a, Trușești; 377a, Valca Lupului (15, 173b, 335, după P. Șadurschi; 83, 366a, 377a, după A. C. Florescu; 94, inedit, săpături L. Dascălu; 239, după I. Ioniță și O. L. Șovan). Scări diferite

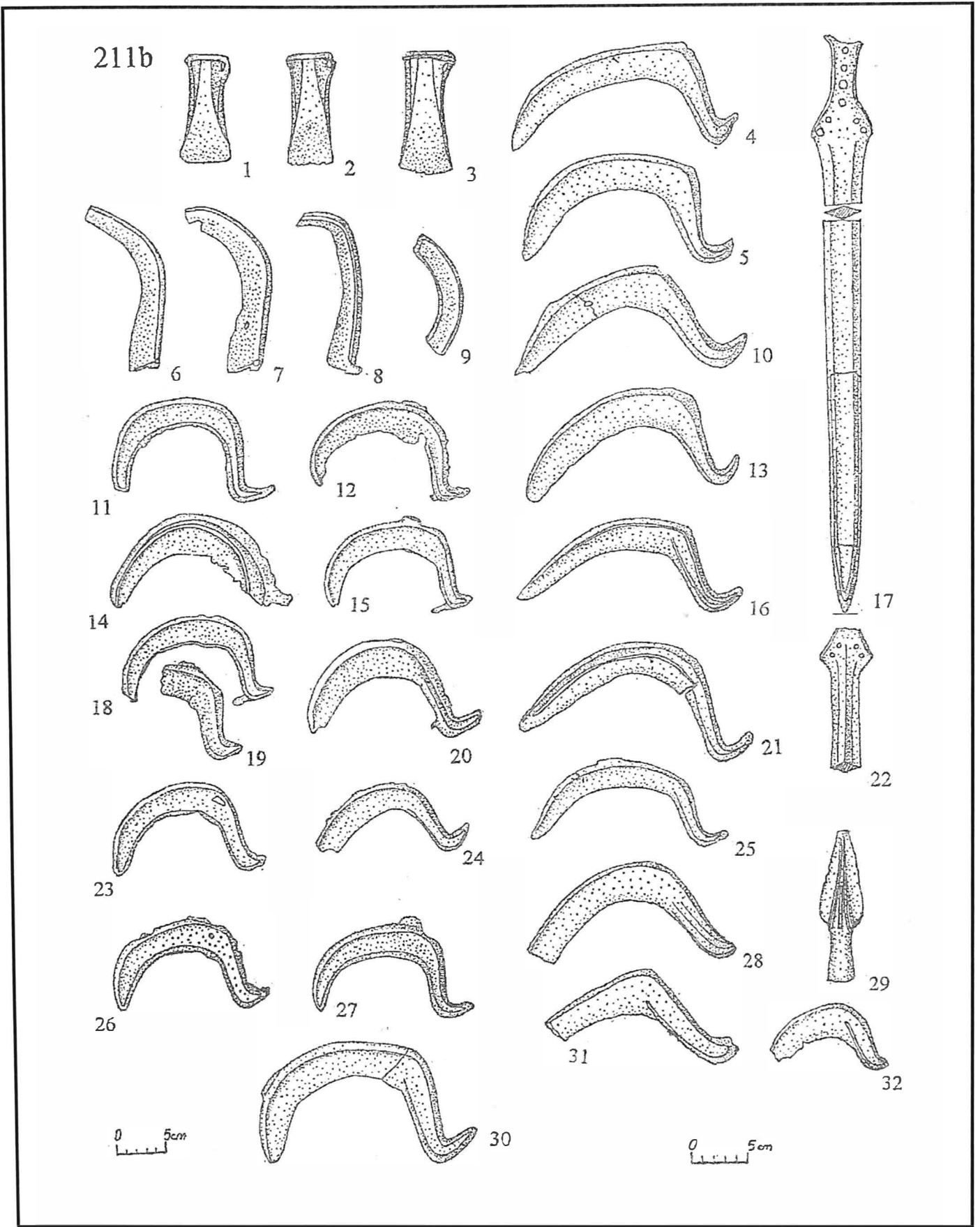
Plaușa 62. Obiecte de podoabă și unelte de bronz: 26, Belcești; 159, Glăvânești; 239, Mihălășeni; 320, Săveni; 366a, Trușești; 374b. Ulmi-Liteni; 408, Copălău (26, după *RAJ*; 159, 320, 366a, după A. C. Florescu; 239, după I. Ioniță și O. L. Șovan; 374, după M. Florescu; 408, după P. Șadurschi). Scări diferite

Planșa 63. Unelte și arme de bronz: 49, Broscăuți; 193, Iași; 206, Iași; 239, Mihălășeni; 348, Ștefănești; 365, Trușești; 384, Victoria; 402, Botoșani; 403, Botoșani (49, 193, după M. Petrescu - Dimbovița; 206, după RAJI; 239, după I. Ioniță și. O. L. Șovan; 348, 384, 402-403, după P. Șadurschi; 365, după A. C. Florescu). Scări diferite

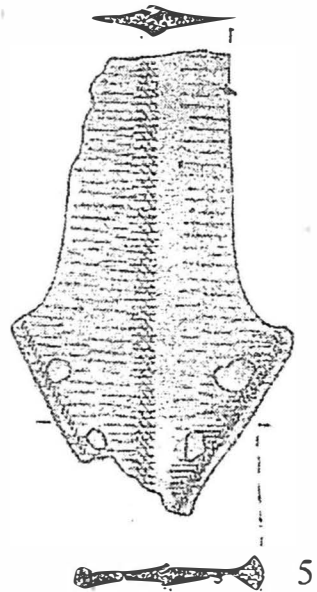
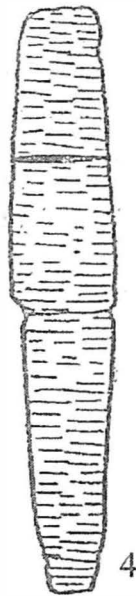
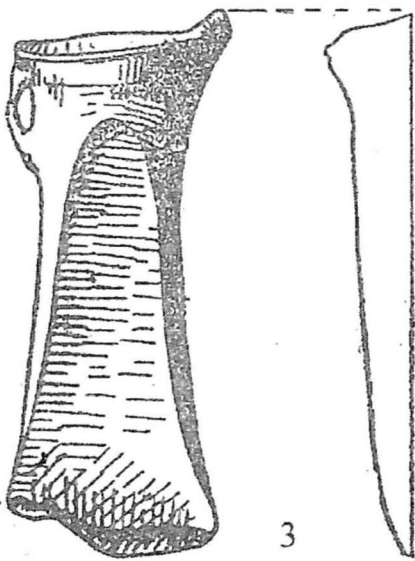
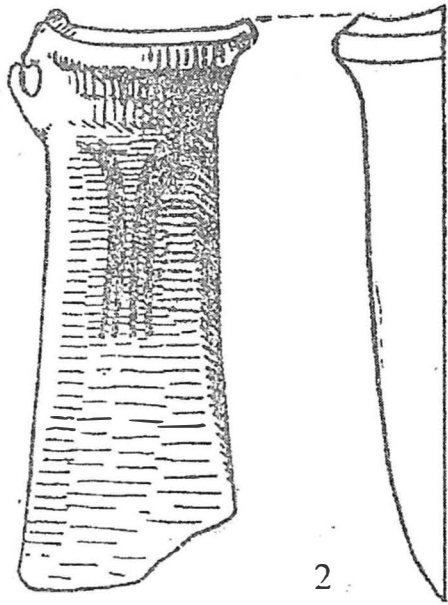
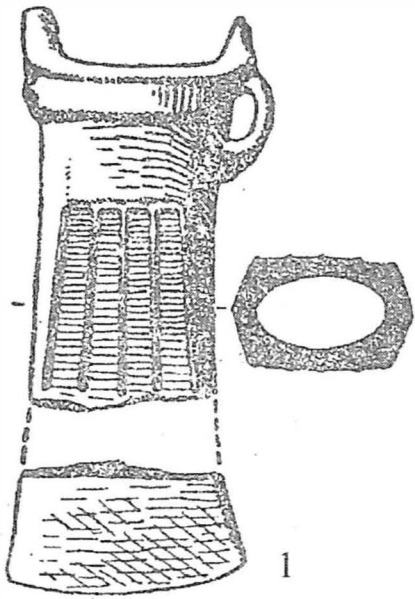

Plaușa 64. Seceri de bronz: 2, Ulianovka; 3, Odăile Podari. Măciuci de piatră: 1, Semenovka; 4, 6, 8, Borodino; 5, Pivdennoe; 7, Odessa (1-2, 4-8, după I. T. Ćernjakov; 3, după D. Őerbănescu și colab.). Scări diferite

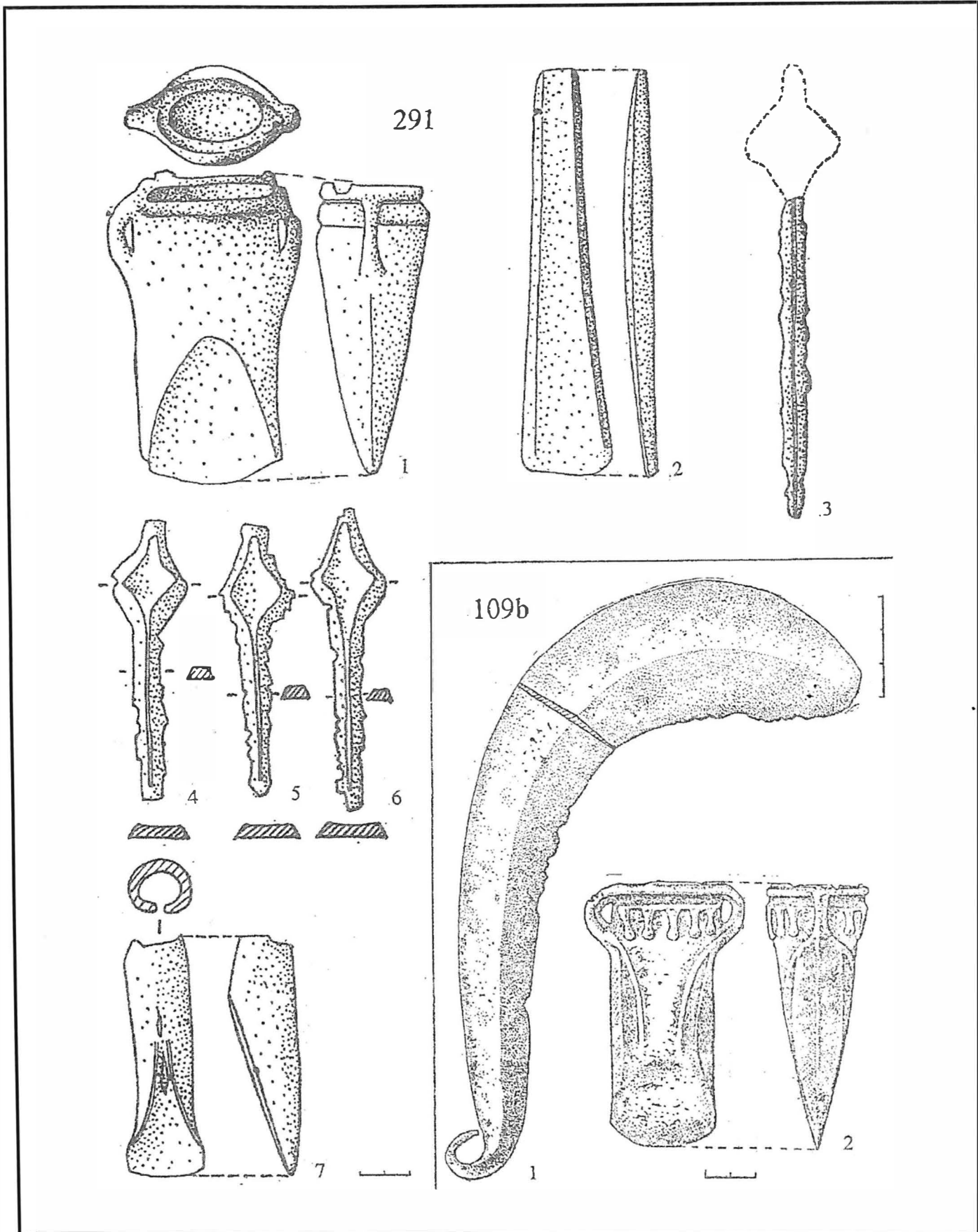

Planşa 65. Depozit de obiecte de bronz: 211b, Ilişeni (după M. Petrescu - Dimboviţa)

214

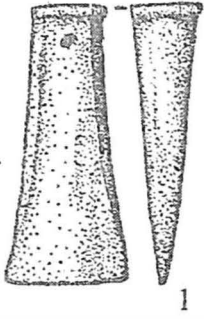

Plaușă 66. Depozit de obiecte de bronz: 214, Jijia (după P. Șadurschi)

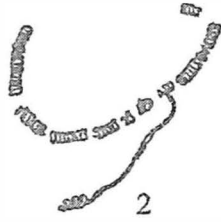

Planșa 67. Depozite de obiecte de bronz: 109b, Deleni; 291, Rădeni (109b după RAJI; 291, după M. Petrescu-Dîmbovița)

374b

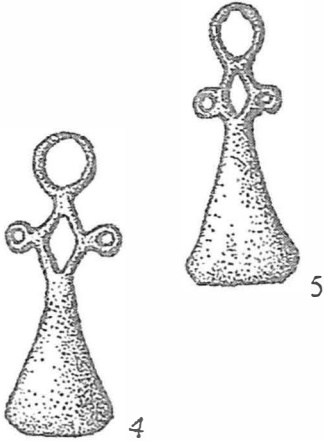
1

2

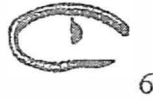

3

4

5

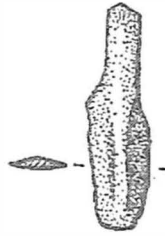
6

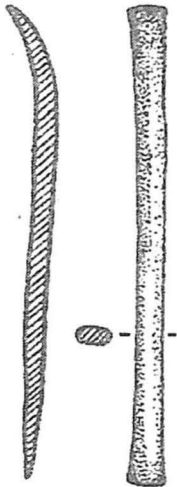
7

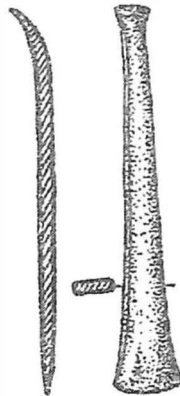
8

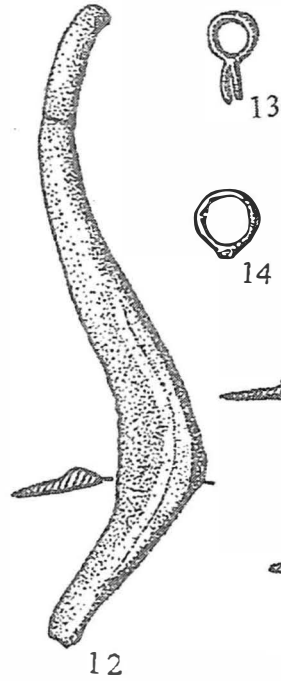
9

10

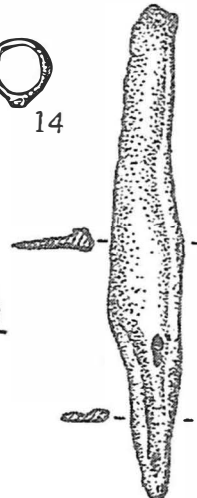
11

12

13

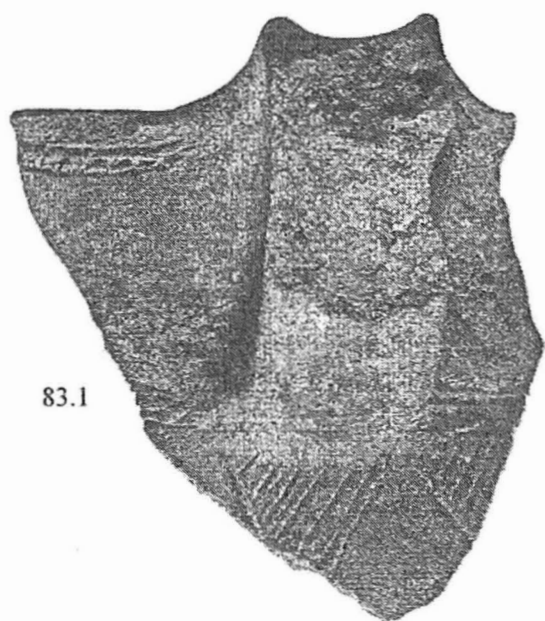
14

15

Plasa 68. Depozit de obiecte de bronz: 374b, Ulmi - Liteni (după M. Florescu)

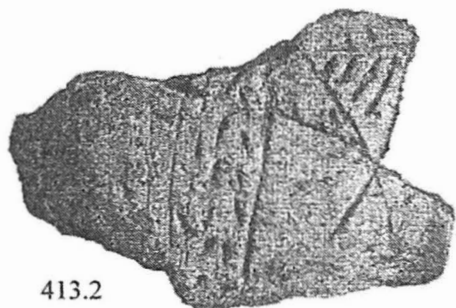

83.1

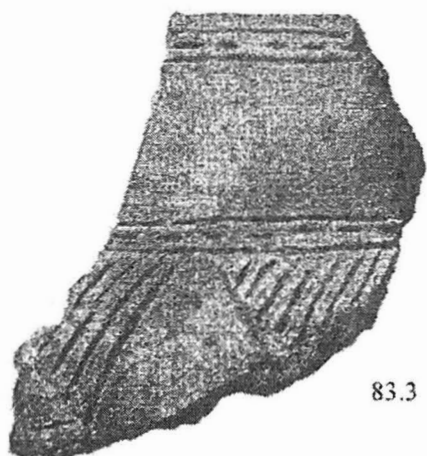
83.2

413.2

413.1

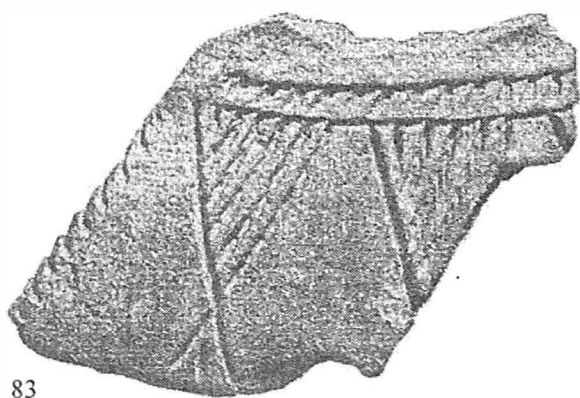
83.3

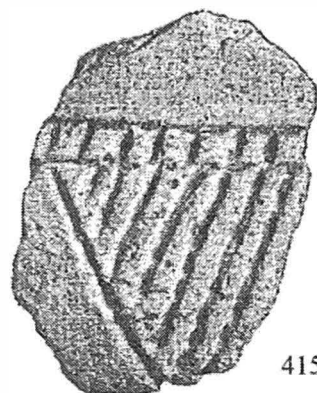
83.4

Plaușă 69. Ceramică Komariv din Câmpia Moldovei: 83.1-4, Corlăteni; 413.1-2, Côtărgaci (după Gh. Dumitroaia)

I.

83

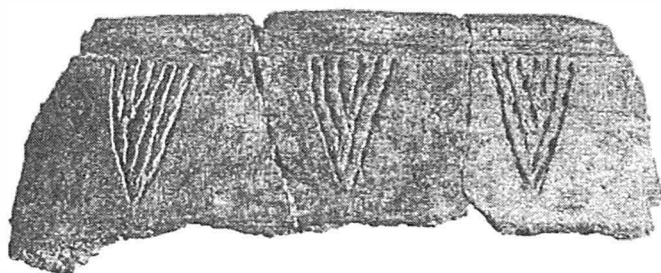

415

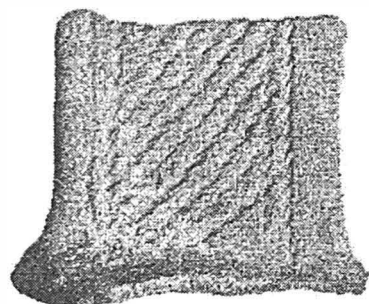

239a

II.

1

2

Plansa 70. Ornamente realizate prin împunsături. I. Câmpia Moldovei: 83, Corlăteni; 239a, Mihălășeni; 415, Ghilănești. II: 1, Lunca, jud. Neamț; 2, Poduri, jud. Bacău (după Gh. Dumitroaia)

83.1

I.

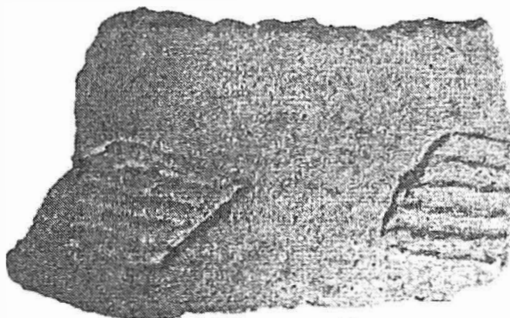

83.2

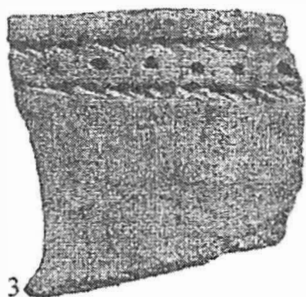
II.

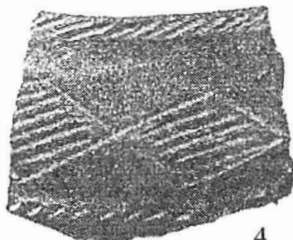
1

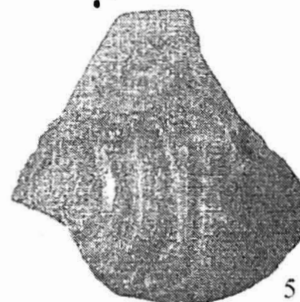
2

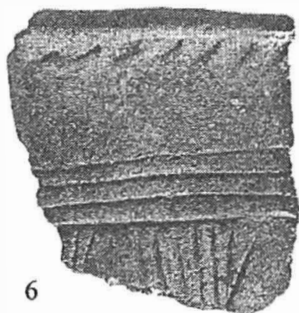
3

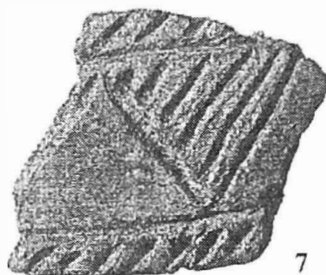
4

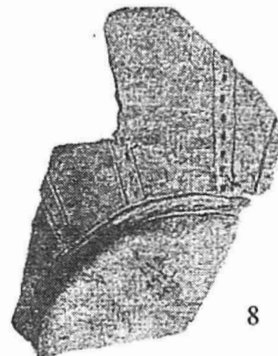
5

6

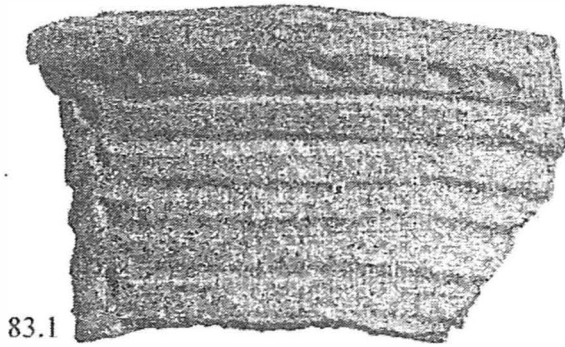
7

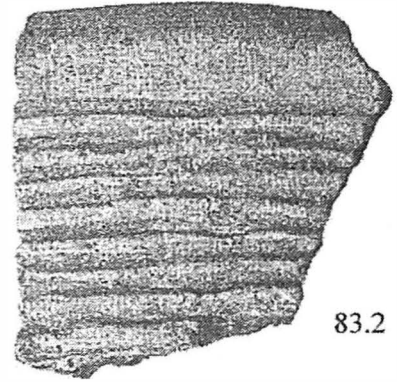
8

Planșa 71. Motive decorative și tehnici de ornamentare. I. Câmpia Moldovei: 83.1-2, Corlăteni. II: 1-2, 4-8. Lunca, jud. Neamț; 3. Zoltan (strat 2), jud. Covasna (I. 83.1-2, II. 1-2, 4-8, după Gh. Dumitroaia; II.3, după V. Căvruc)

I.

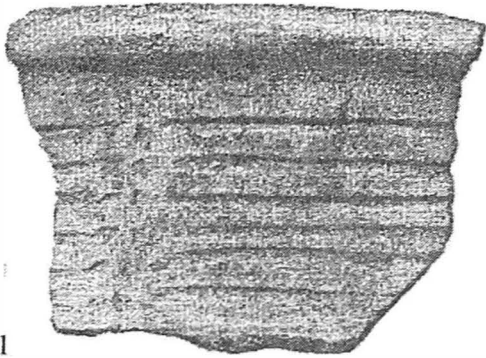

83.1

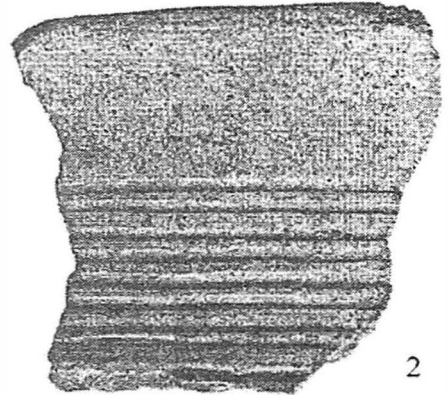

83.2

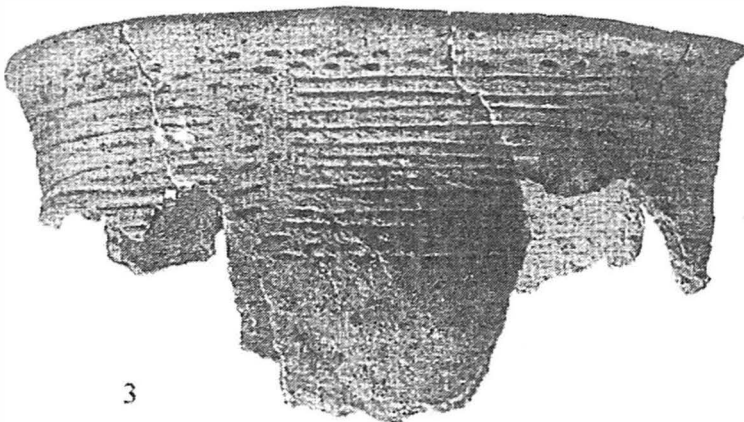
II.

1

2

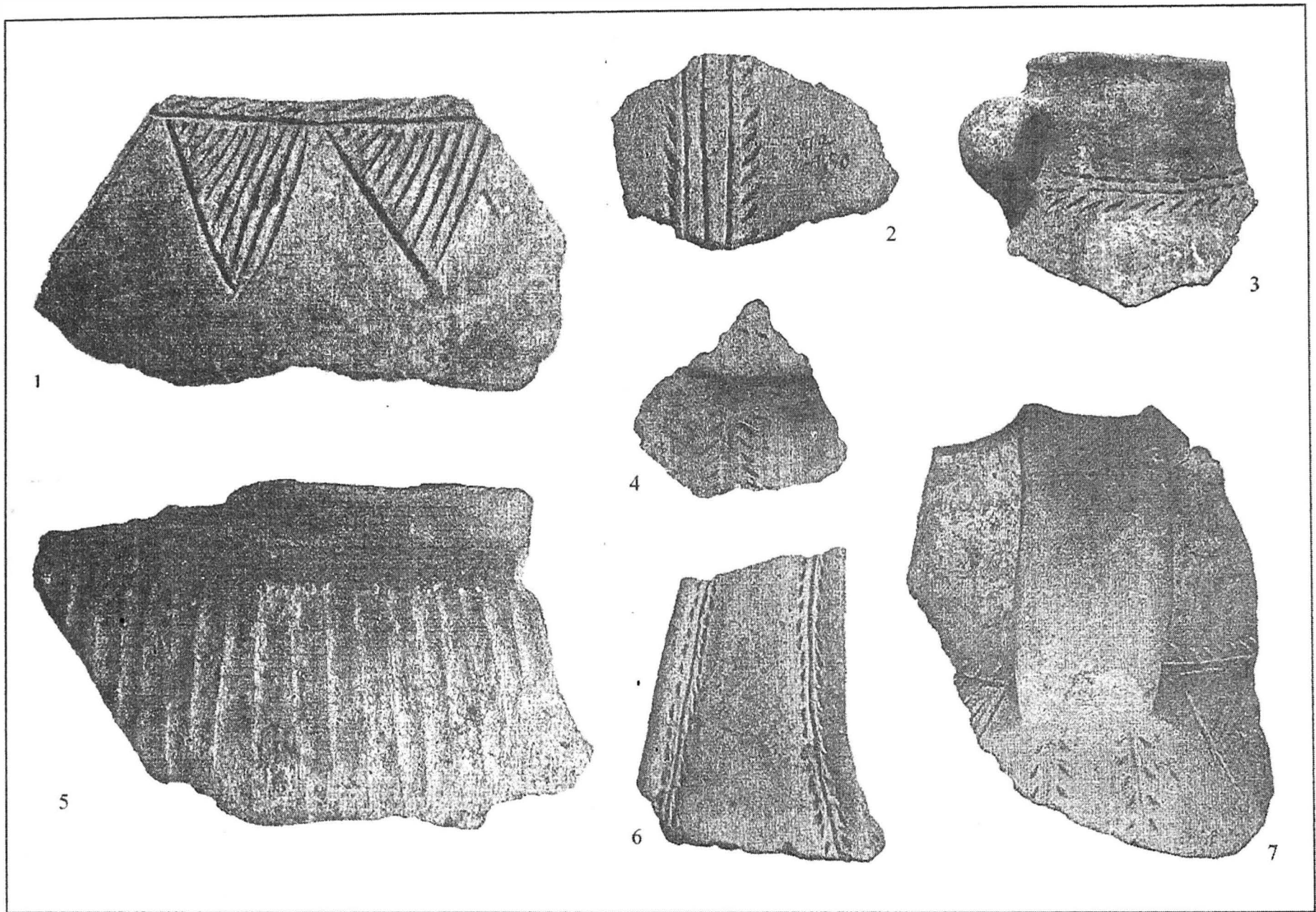

3

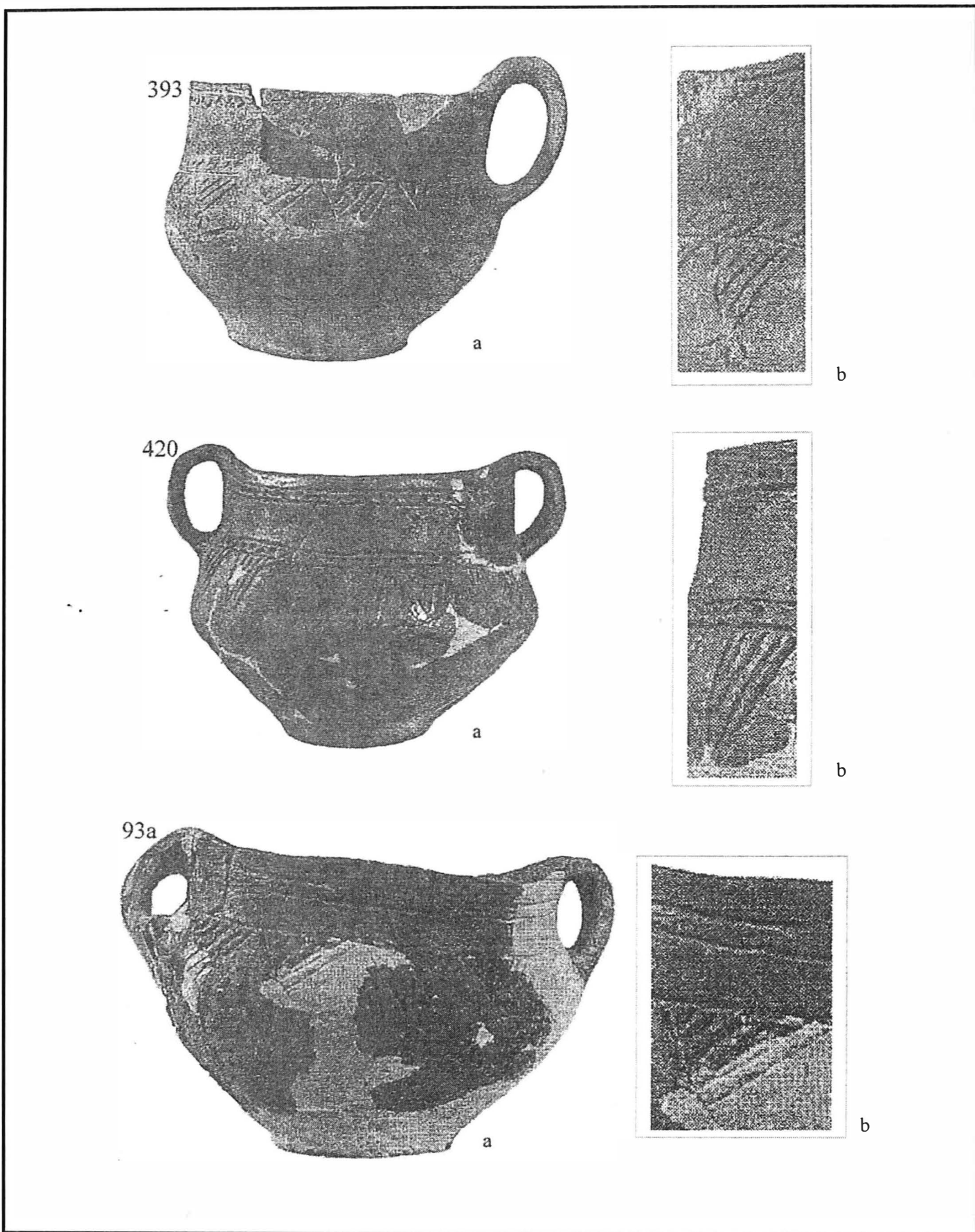

4

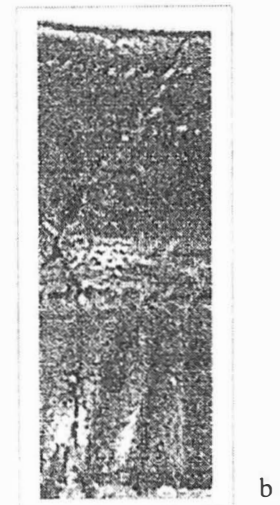
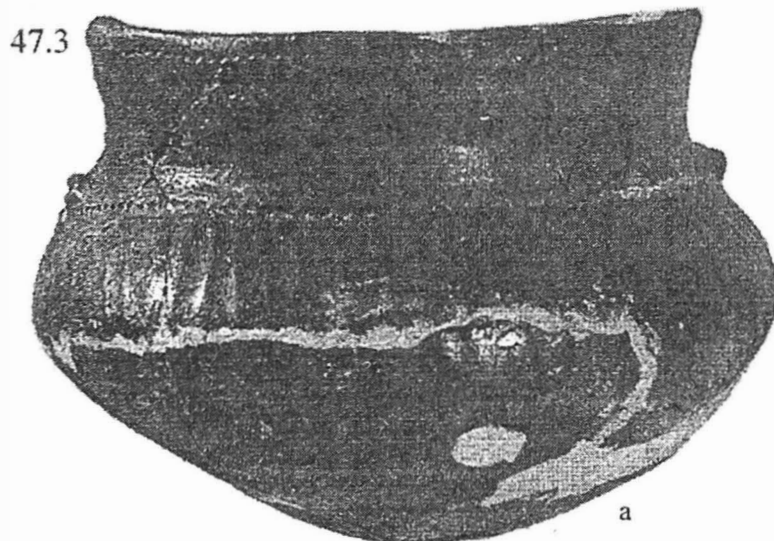
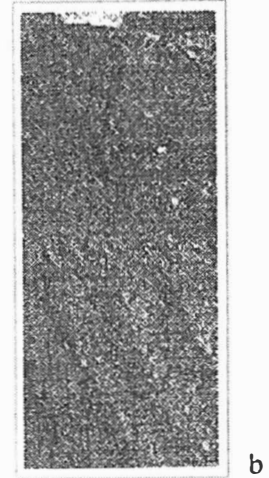
Planșa 72. Motive decorative și tehnici de ornamentare. I. Câmpia Moldovei: 83.1-2 Corlăteni. II. 1-2, 4. Lunca, jud. Neamț; 3. Mihoveni, jud. Suceava (după Gh. Dumitroaia și V. Batariuc)

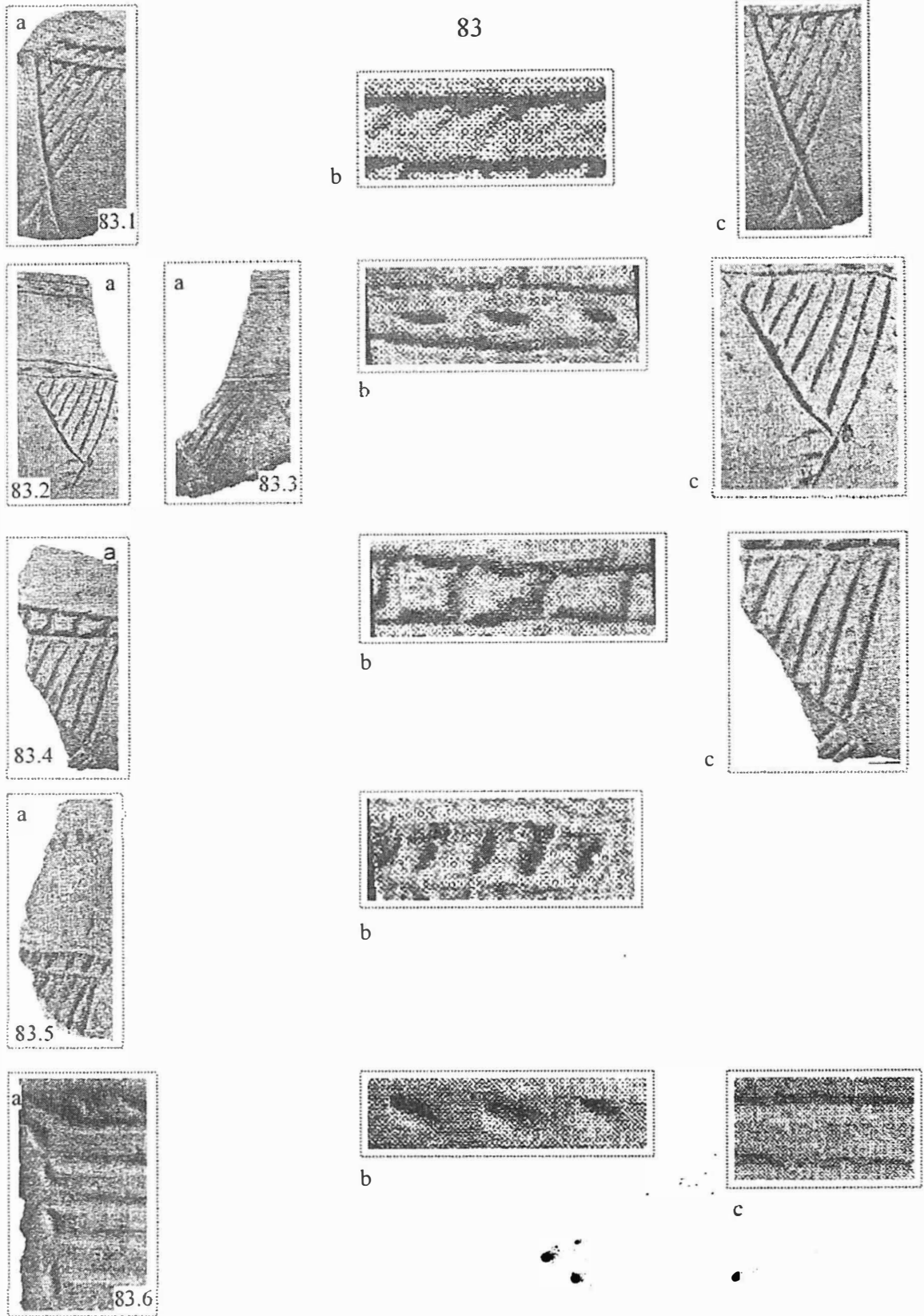
Planșa 73. Motive decorative și tehnici de ornamentare: 1-7. Lunca, jud. Neamț (după Gh. Dumitroaia)

Plasa 74. Forme ceramice și motive decorative: 93a.a-b, Crasnaleuca; 393.a-b, Vlăsinești; 420.a-b, Prăjeni. a: forme ceramice; b: detalii ornamente (93a.a, 393.a, 420.a, prelucrare după Gh. Dumitroaia)

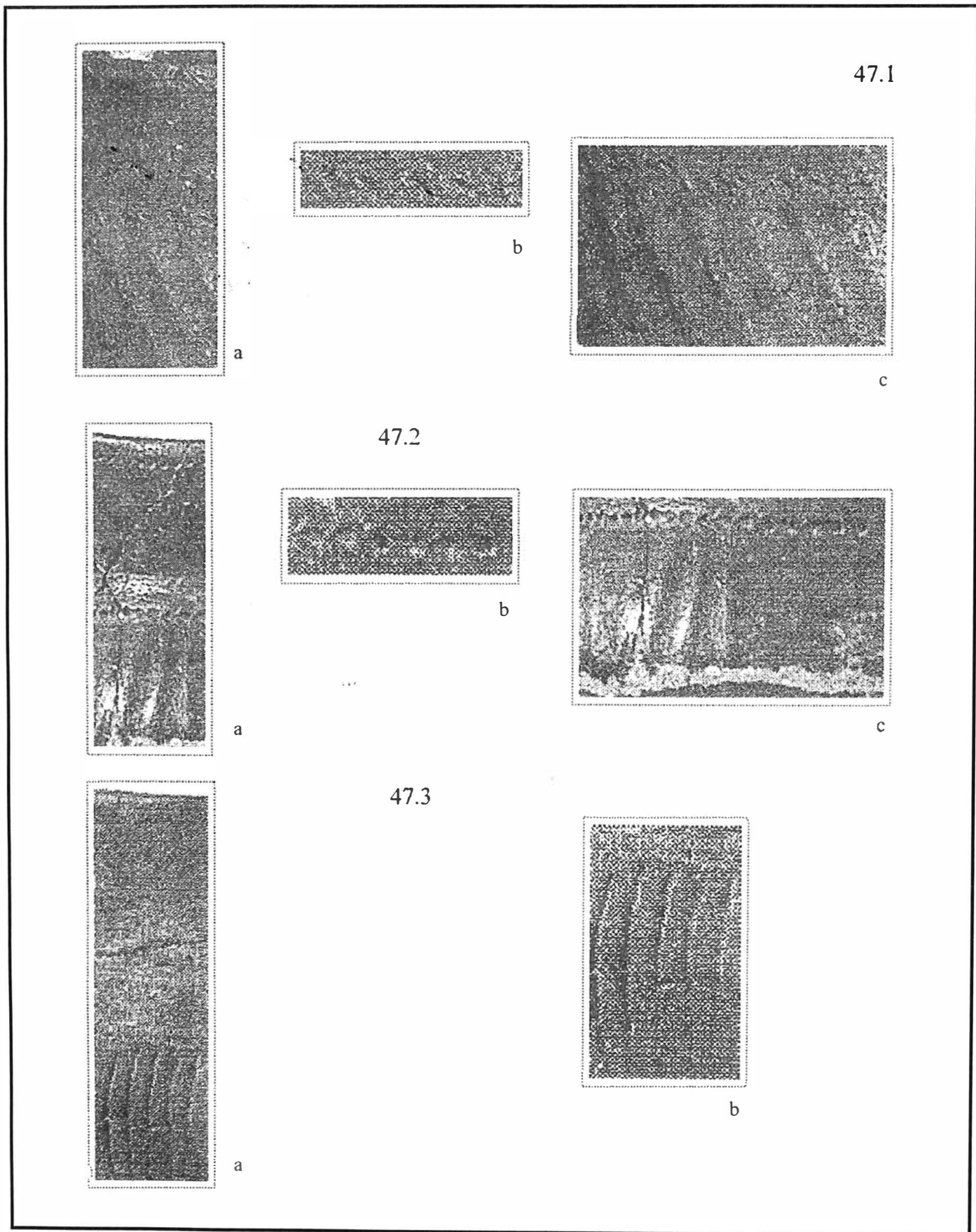

Planșa 75. Forme ceramice și motive decorative. 47.1-3, Brăești/M 10; a. forme ceramice; b. detalii ornamente (47.1-3a, prelucrare după Gh. Dumitroaia)

Plasa 76. Motive decorative: 83.1-6, Corlăteni; a. motive decorative; b-c. elemente componente ale motivelor decorative

Planșa 77. Motive decorative: 47.1-3 Brăești/M10; a. motive decorative; b-c. elemente componente ale motivelor decorative (47.1-3a-c, prelucrare după Gh. Dumitroaia)

Tehnoredactor: Alina Andrei
Design copertă: Manuela Oboroceanu

Bun de tipar: 2007. Apărut: 2007
Editura TRINITAS, Cuza Vodă 51, 700038, IAȘI
Tel.: (0232)216693; (0232)218324; Fax (0232)216694
<http://www.trinitas.ro>; E-mail: editura@trinitas.ro

Tiparul executat la Tipografia TRINITAS
E-mail: tipografia@trinitas.ro

Biblioteca Academiei Române - Iași

4PHC000313

721

Editat cu sprijinul Agenției Naționale
pentru Cercetare Științifică

Tiraj 500 exemplare
Preț de vânzare 24 lei

ISBN 978-973-155-033-6

<http://editura.trinitas.ro>

TRINITAS